EBÛ TALİB EL-MEKKÎ

Kalplerin Azığı

[KÛTU'L-KULÛB]

-3-

SEMERKAND

EBÛ TÂLİB EL-MEKKÎ

SEVGİLİYE GİDEN YOLDA

KALPLERİN AZIĞI

[KÛTU'L-KULÛB]

ÜÇÜNCÜ CİLD

Tercüme ve Tahric

Dr. Dilaver SELVİ

SEMERKAND: 42
Tasavvuf Kitaplığı: 10
ISBN: 975-8466-86-0 (Tk. no.)
975-8466-89-5

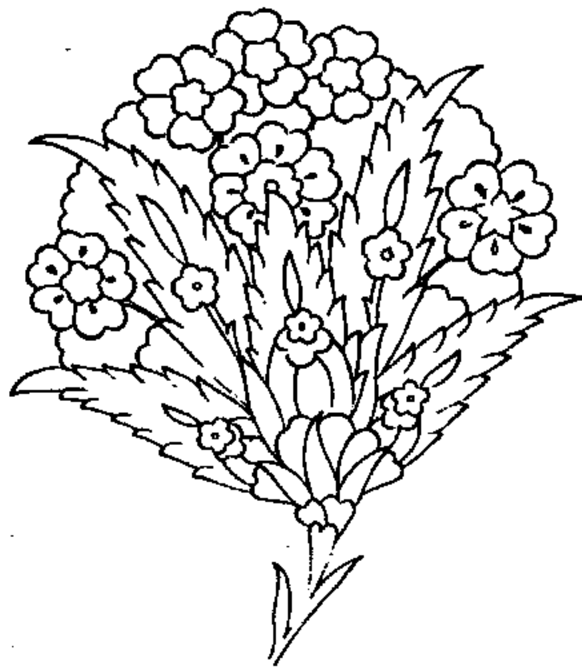
Eserin İsmi : Kûtu'l-Kulûb Fi Muameleti'l-Mahbub ve Vasfu Tarikı'l-Mürid İlâ Makâmi't-Tevhid
Müellifi : Ebu Talib el-Mekkî
Tercüme : Dr. Dilaver SELVİ
Tashih : Hüseyin Okur
Kapak : Mehmet Akben
İç Düzen : M. Vehbi Ümit
Baskı : Sistem Matbaacılık
Eylül 2004, İstanbul
3. Baskı

GENEL DAĞITIM

Pozitif
Yayın Dağıtım Pazarlama

Eyüp Sultan Mah. Osmangazi Cd. Esma Sk. No: 4
Samandıra – İSTANBUL
Tel: 0 216 311 13 35 Faks: 0 216 311 83 03

İÇİNDEKİLER

TEVEKKÜL MAKAMI VE TEVEKKÜL EHLİNİN HÂLLERİ

TEVEKKÜLÜN DİNDEKİ YERİ VE FAZİLETİ

Yakîn makamlarının yedincisi tevekkül makamıdır. Tevekkül, yakîn makamlarının en üstünü olup, mukarrebun makamına çıkmış velilere ait hâllerin en faziletlisidir.

Bu konuda Allahu Teala şöyle buyurmuştur: ***"Muhakkak ki Allah, tevekkül edenleri sever."***[1] Bu ayette Yüce Allah, tevekkül edenleri dostu yapmış, onlara muhabbetini ihsan etmiştir. Yüce Allah diğer ayetinde şöyle buyurmuştur:

"Tevekkül edenler, Allah'a tevekkül etsinler."[2]

Yüce Allah bu ayette, tevekkül ehlini huzuruna yükseltmiş, onlara diğer insanlardan ayrı olarak verilen ziyade nimetlerin kendisinden geldiğini belirtmiş ve şöyle buyurmuştur: ***"Kim Allah'a tevekkül ederse, O ona yeter."***[3]

Yani Allah tevekkül eden kimseyi, kendisinden başkasına muhtaç etmez. Kim Yüce Allah'a güvenirse, O, ona yeter. O, kuluna şifa veren ve afiyet ihsan edendir; bu durumda Ona, güvenen mümin de O'nun üstlendiği bir işte başkasından yardım istemez.

---

[1] Âl-i İmran 3/159

[2] Yusuf 12/67

[3] Talak 65/3

Allahu Teala, bütün müminlere tevekkülü emretmiş, tevekkül etmeyi imanla birlikte zikretmiştir. Bu onların aynı şey olduğunu gösterir. Çünkü her işe vekil olan Allah'a güvenmek, O'na imandan kaynaklanır. Şu hâlde tevekkül, imanın hakikatine ulaşmaktan meydana gelir ki, buna yakîn denir. Her şeye gücü yeten ve en güzel vekil olan zatı müşahede etmek kula gerçek imanı ve tevekkül hâlini kazandırır.

Allahu Teala, tevekkül eden kullarını sevdiğini bildirdikten sonra, söz ve fiil ile kendisine tevekkül edilmesini emretmiştir. Bunu şu ayetlerde görüyoruz:

"De ki: O Allah, Rahman'dır. Biz O'na iman ettik ve kendisine güvendik/tevekkül ettik."[4]

Yüce Allah tevekkülü emrettikten sonra, onu iman için şart koşmuş ve şöyle buyurmuştur:

"Allah'a tevekkül edin/güvenip dayanın; eğer mümin iseniz böyle yapın."[5]

"Eğer Allah'a iman etmişseniz, o hâlde O'na güvenip dayanın. Eğer gerçekten müslümansanız böyle yapın."[6]

Bu ayetlerde bütün müslümanlara tevekkül şart koşulmuştur. Her gerçek mümin, müslüman olduğu gibi; dinin emirleriyle amel etmesi de gerekir. Aynı şekilde bütün sadık müslümanlar Allah'a güvenip dayanırlar.[7]

Allahu Teala'ya tevekkül eden mümin, Cenab-ı Hakk'ın Kur'an'da kendilerini rahmet sıfatıyla anlattığı, Yüce Zatının kendilerine yeteceğini vaat ettiği seçkin kullarından olur. Kur'an-ı Hakim'de bu kullar şöyle tanıtılmıştır:

"Rahman'ın kulları yeryüzünde tevazu içinde yürürler. Cahiller kendilerine sataştıklarında 'selam size' deyip geçerler."[8]

---

[4] Mülk 67/29
[5] Maide 5/23
[6] Yunus 10/84
[7] Bu kısım, tahkikli baskıdan alındı. (Mütc: D. Selvi)
[8] Furkan 25/63

Onlar, Allahu Teala'nın, bu dünyadaki bütün işlerine yettiği ve işlerini O'na havale ettiklerinden kendilerini kötülüklerden koruduğu kimselerdir. Bu durum şu ayet-i kerimelerde ifade edilmektedir:

***"Allah kuluna kâfî değil midir?"*[9]**

***"Ben işimi Allah'a havale ediyorum. Muhakkak ki Allah kullarını en iyi görendir. Allah onların kurduğu tuzakların kötülüklerinden onu korudu."*[10]**

Tevekkül edenler: ***"Göklerde ve yerde bulunan herkes Rahman'ın huzuruna onun kulu olarak gelir. Allah onların hepsini kuşatmış ve saymıştır"***[11] ayetinde belirtilen kimseler gibi, sadece Allah tarafından yaratılan ve sonunda mecburen O'na dönecek kullar değildir. Onlar, Yüce Rahman'ı yakînen tanıyan ve gönül hoşluğu ile O'na teslim olan seçkin kullarıdır.

Sahabe'den birisi şöyle demiştir: "Tevekkül, tevhid anlayışını nizama koyan ve işin özünü bünyesinde toplayan bir şeydir." Bu söz, Tabiun'dan da rivayet edilmiştir.

Selef-i Salihînden birisi ise şöyle demiştir: Basralı abidlerden birini vefatından sonra rüyamda gördüm: "Allahu Teala'nın sana karşı muamelesi nasıl oldu?" diye sordum. "Beni bağışladı ve Cennetine koydu." dedi. "Hangi amellere daha fazla sevap verildiğini gördün?" diye sordum: "Allah'a tevekkül etmek ve emeli kısa tutmak. Sen de bu ikisine sarıl." dedi.

Ebu'd-Derda (r.a) şöyle demiştir: "İmanın en üst noktası ihlas, tevekkül ve Rabbü'l-alemine tam teslimiyettir."

Ebu Muhammed Sehl (rah) şöyle demiştir: "Makamlar arasında tevekkül kadar üstün olanı yoktur. Peygamberler, giderken tevekkülün hakikatini götürmüşlerdir, ondan geride bir miktar şey kalmıştır. Onu da sıddık ve şehitler pay etmişlerdir. Kim ondan azıcık alırsa sıddık ve şehit olur.

Ebu Süleyman ed-Dârânî şöyle demiştir: "Tevekkül makamı hariç bütün makamlarda yeteri kadar nasibim var. Tevekkülde ise bir tadımlık hakkım var."

---

[9] Zümer 39/36

[10] Mümin 23/44-45

[11] Meryem 19/93-94

Lokman (a.s), oğluna şöyle tavsiyelerde bulunmuştur: "Allah'a tevekkül etmek, O'na imanın esaslarındandır. Allah'a tevekkül etmek, kulu Rabbine sevdirir. İşleri Allah'a havale etmek, Allah'ın kulunu doğru yola iletmesinden ileri gelir. Kul, Allah'ın hidayeti (ve yardımı) sayesinde O'nun rızasına uygun hareket eder. Kulun Allahu Teala'nın rızasına uygun hareket etmesi kendisine ilahi ikram ve ihsanları kazandırır."

Lokman (a.s) başka bir seferde şöyle demiştir: "Her kim Allah'a tevekkül eder, O'nun kazasına teslim olur, işi O'na havale eder, ilahi takdire razı olursa, dinini ayakta tutmuş, kendini hayra adamış ve kulun işini güzelleştirecek güzel ahlakları elde etmiş olur."

Ariflerden Ebu Muhammed Sehl şöyle demiştir: "Bütün ilimler kulluğun bir bölümüdür. Kulluğun tamamı verânın/takvanın bir bölümüdür. Verânın tamamı zühdün bir bölümüdür. Zühdün tamamı da tevekkülün bir bölümüdür."

Yine Sehl (rah) şöyle demiştir: "Tevekkülün herhangi bir sınırı ve son noktası yoktur."

Sehl (rah): ***"Hanginizin ameli daha güzel olduğunun bilinmesi için Allah, yerleri ve gökleri yarattı"***[12] ayetinin tefsirinde: "Yani hanginizin tevekkülde daha samimi olduğunun ortaya çıkması için." demiştir.

Yine o demiştir ki: "Takva ve yakîn, terazinin iki kefesi gibidir, tevekkül ise eksiklik ve fazlalığı bildiren ortadaki dil gibidir." Yani tevekkül, takvanın ve yakînin ölçüsüdür; kul tevekkülü ölçüsünde takva ve yakînden nasibi vardır.

Sehl'e (rah), Allahu Teala'nın: ***"Allah'tan gücünüz yettiğince korkun."***[13] ayetinin manası sorulduğunda: "Bunun manası, Allahu Teala'ya fakirliğinizi ortaya koyarak ve O'na muhtaç olduğunuzu dile getirerek kulluk edin." demiştir.

---

[12] Hud 11/7

[13] Teğabün 64/16

"Allah'tan hakkıyla korkun"[14] ayetinin manası sorulunca da; "O'na tam bir tevekkül ile kulluk edin demektir." demiştir.

Ebu Yakub es-Sûsî şöyle demiştir: "Tevekkül sahiplerini tenkit etmeyin. Çünkü onlar Allahu Teala'nın havas/seçkin kulları olup üstün özelliklerde yaratılmışlardır. Onlar, yalnız Allah'a dayanan, sadece O'nunla yetinen, dünya ve ahiret tasalarından uzak kalan kimselerdir."

Başka bir sözünde şöyle demiştir: "Kim tevekkül ehlini tenkit ederse, imanı tenkit etmiş olur. Çünkü tevekkül, imanla beraberdir. Her kim tevekkül ehlini severse Allahu Teala'yı sevmiş olur."

Tevekkül makamının evveli, kulun kendisine vekil olan Hak Teala'yı tanımaktır. O çok aziz/sonsuz kudret ve hikmet sahibidir. Kudretiyle dilediğine istediğini verir; hikmeti gereği dilediğine de vermez. Kul, ancak O'nun verdiği kudretle, hükmüne rıza göstermekle ve hikmetine teslim olmakla yücelir. Allahu Teala zatını böyle tanıtmış ve tevekkül ehlini bu hususta şöyle uyarmıştır: ***"Her kim Allah'a tevekkül ederse bilsin ki Allah çok azizdir/sonsuz kudret sahibidir. Hakîmdir/en güzel hüküm ve hikmet sahibidir."***[15]

O, yücelttiğini ihsanıyla yüceltmiştir; bir şey vermediği kuluna hikmetiyle nazar etmiştir. Zelil olan kul, her şeyin sahibi Yüce Mevla'ya nazar ettiğinde, Onun adaleti yerine getirdiğini, bütün işleri tedbir ve takdir ettiğini, her şeyin hazinesinin O'nun katında olduğunu, katındaki her şeyin belli bir ölçü ile indirildiğini, O'nun bütün yaratıkları elinde tutup sevk ve idare ettiğini, göklerin hazinelerinin O'na ait olduğunu, hüküm ve kaderlerin O'nun elinde olduğunu görür. Yine yeryüzündeki bütün hazinelerin, imkanların, kalplerin ve görünen sebeplerin hep O'na ait olduğunu müşahede eder.

Göklerin hazineleri, kullarına taksim ettiği rızıklardır. Yerin hazineleri ise, halkın eline verdiği nimetlerdir. Şu ayetler bunu ifade etmektedir:

"Rızkınız ve size vaat edilenler göktedir."[16]

---

[14] Âl-i İmran 3/102

[15] Enfal 8/49

[16] Zâriyat 51/22.

"Yerde de yakînen inanan kimseler için pek çok ayetler vardır."[17]

"Göklerin ve yerin hazineleri Allah'ındır. Ama münafıklar anlayamazlar."[18]

Bunları gören kul, her şeyin mülkünün Allah'ın elinde olduğunu yakînen bilir. Yine O'nun bütün kulakların ve gözlerin sahibi olduğunu, gece ile gündüzü çevirdiği gibi kalpleri de çevirdiğini bilir. O'nun, yakîn sahipleri için hüküm ve en güzel tedbir sahibi olduğunu yakînen müşahede eder. Muhakkak ki O, hüküm verenlerin en iyisi ve rızık verenlerin en hayırlısıdır.

"Yakîn sahibi bir kavim için Allah'tan daha güzel hüküm veren kim vardır?"[19]

"Sonra O Arş'a istivâ etti. O, yaratma işini tedbir eder. O'nun izni olmadan hiç kimse şefaat edemez."[20]

Bunu gören zelil kul, Aziz olan efendisine bakar. O'na bakarak güç kazanır; O'nun verdiği kuvvetle izzet ve kuvvet sahibi olur. O'nun yakınlığı ile zengin olur, kimseye muhtaç olmaz. O'nun huzurunda bulunmakla şereflenir. Nitekim bir hadiste bu husus şöyle belirtilmiştir:

"Zenginlik olarak yakîn yeter."[21]

Yakîn ve marifette bu dereceye ulaşan kul, her şeyde Allah'ı görüp O'na güvenir ve mâsivayı/Allah'tan gayri varlıkları bırakarak yalnız O'na güvenir. En az bir şeyde bile O'nunla kanaat eder. Başına gelen işlerde O'na dayanarak sabreder. Her hâlinde O'na muhtaç olduğunu bildiği için her zaman O'ndan razı olur. O'ndan başkasından asla bir şey beklemez. O'ndan başkasına ümit bağlamaz.

---

17 Zâriyat 51/20

18 Münafikun 63/7

19 Maide 5/50

20 Yunus 10/10

21 Beyhaki, Şuabu'l-İman, No: 10556; İbnu Ebi'd-Dünya, K. Yakin, No: 31; Heysemi, ez-Zevaid, X, 308; Suyuti, es-Sağîr, No: 6245; Elbani, Daife, No: 502.

Kendisine verilen nimette O'nun elinden/kudretinden başkasını müşahede etmez. Kendisine gelmesi engellenen şeylerde ise O'nun hikmetinden başkasına şahit olmaz. Darlık ve genişlik hâllerinde O'nun kudretinden başkasını görmez. Bu kimsenin kulluk ve ibadeti güzel olur, tevhid anlayışı hâlis olur. Yaratanı bilmesi sayesinde yaratılanı bilir. Rızkını, mabudu ve rızkın sahibi Allah'tan ister. Çünkü bu kul, şu ayetlerde bildirilen gerçeklere şahit olmuştur:

"Allah'ın dışında dua ettikleriniz de, sizler gibi kullardır."[22]

"Allah'ın dışında ibadet ettikleriniz, sizin için rızık verme gücüne sahip değildirler. Öyleyse rızkı Allah'tan bekleyin ve O'na kulluk edin."[23]

Bu şuura sahip olan kul, Allahu Teala'dan başkasına hamdetmez; kendisine vermedi diye kimseyi kınamaz veya bir şey vereni övmez. Çünkü, o nimeti ilk takdir eden ve asıl veren Allah'tır; kalbi uyanık olan kul bunu bilir.

Bu yakîn hâline ulaşan kul, kendisine iyilik eden bir kimseye ancak Yüce Mevla'sı iyilik edeni övdüğü ve kendisine ona teşekkürü emrettiği için teşekkür eder. Bu yaptıklarını, Allah'ın ahlakı ile ahlaklanmak ve Allah'ın Rasûlü'nün (s.a.v) sünnetine uymak için yapar. Eğer kendisine vermeyen bir kulu kınar ve ona kızarsa, bunu o kimsenin nefsinin keyfine uyup Yüce Mevla'sının emrine muhalefet ettiği için yapar. Çünkü Yüce Allah, infak edenleri övmüş ve malı elinde tutan cimrileri kınamıştır.

HAMD İLE ŞÜKÜR ARASINDAKİ FARK

Hamd ile şükür arasında fark vardır; şöyle ki: Hamd, sadece Allahu Teala'ya mahsus olan bir fiildir.

Hamd, nimetin Allahu Teala'dan geldiğini itiraf etmek, onunla Allah rızası için güzel amellerde bulunmak ve o nimete Allah'tan başkasını ortak koşmamaktır.

---

22 A'raf, 7/194

23 Ankebut, 29/17

Bu sebeple Allahu Teala şöyle buyurmuştur: *"Hamd, alemlerin Rabbine mahsustur."*[24] Yani bütün hamdler ancak Allah'a ait ve O'na layıktır. Çünkü O, alemlerin Rabbidir.

Bir haberde şöyle zikredilmiştir: *"Elhamdü lillah, Rahman'ın ridâsıdır. (Hamd sadece O'na aittir)."*[25]

Şükür, nimetin sahibine açıkça övgüde bulunmak; bu nimetin bize ulaşmasına vesile olanlara ise gizlice dua etmektir. Şükür, hem Allah'a hem de kullara karşı yapılan müşterek bir ameldir. Şükre anne baba da dahildir. Şükür yani teşekkür, insanlardan onu hak edenlere de yapılır.

Yusuf b. Esbat'ın şöyle dediği nakledilmiştir: "Süfyan-ı Sevrî (rah) bana: "Ancak şükrün değerini ve yerini bilen kimseye teşekkür et!" dedi. Ben: "Bu nasıl olur?" diye sordum; şu cevabı verdi:

"Ben sana bir iyilik yaptığımda, onu senden daha fazla gizler ve senden daha fazla utanırsam, o zaman bana teşekkür et, yoksa etme."

İbrahim b. Ethem (rah), arkadaşlarından birinden Allah için iki dirhem para istedi. Onun da yanında bir şey yoktu. Bunun üzerine mecliste bulunan bir genç kesesini çıkardı. İçinde iki yüz dirhem bulunan keseyi İbrahim'e verdi. İbrahim, keseyi kabul etmedi ve şöyle dedi:

"Bize bir şeyler veren herkesin verdiğini kabul mü edeceğiz? Biz ancak, bize verdiği mala karşılık Allah'ın kendisine ondan daha büyük bir nimet verdiğine inandığımız (ihlaslı) kimselerin verdiklerini kabul ederiz."

Hasan-ı Basri'den (rah) nakledilen uzun bir kıssada şu hâdise anlatılmıştır: Adamın biri ona toplu bir para vermek istedi; el-Basrî, adamın teklifini reddetti. Adam gittikten sonra, o mecliste bulunan Hâşim el-Evkas, Hasan-ı Basrî'ye: "Ey Ebu Said! Bu yaptığına hayret ettim. Adamın ikramını geri çevirdin; o da hüzünlü bir şekilde ayrılıp gitti. Oysa sen, Malik b. Dinar'dan ve Muhammed b. Vâsi'den devamlı alıyorsun." dedi. Bunu du-

---

[24] Fatiha, 1/1

[25] Bkz: Acluni, Keşfu'l-Hafa, No. 1182; Aliyyü'l-Kâri, el-Esraru'l-Merfua, No. 179, Zebidi, İthaf, XI, 94. (Irakî, bu lafızlarla hadis olarak aslını bulamadığını belirtir. Ancak sahih hadislerde "elhümdü lillah" şeklinde zikir ve şükür yapmak övülmüş, teşvik edilmiştir.)

yan Hasan (rah) ona şu karşılığı verdi: "Yazık sana! Malik ve İbnu Vâsi, bize bir şey verince, bize değil, Allahu Teala'ya bakarlar/bunu sırf O'nun rızası için yaparlar. Bu durumda bize düşen, onların verdiğini almaktır. O zavallı adam ise, verdiğinde bize bakıp bizden bir karşılık beklemektedir. Onun verdiğini işte bu sebeple geri çevirdik."

Sen bu anlayışı elde ettiğinde, sana gelecek bir şeye engel olan hiç kimseyi ayıplamaz ve hiç kimseye de kızmazsın. Çünkü o şeyin sana gelmesini ilk engelleyen Allahu Teala'dır. O'nun engellemesinde de bir hikmet mevcuttur. Verdiği nimette nasıl bir hikmet gizliyse, engellediğinde de hikmetler mevcuttur.

Fakat bizler bir insanı Yüce Mevla kötülediği zaman kötüleyebiliriz. Allah bir kimsenin kusurunu ortaya koyduğu zaman biz de koyabiliriz. Allah bir kimseye kızdığı zaman biz de kızabiliriz. Böyle olursa yapılan iş Yüce Mevla'nın muradına ve rızasına uygun olur.

Allahu Teala verme işinde kulun bir etki ve yetkisinin bulunduğunu bildirmekte ve bunun için hayır yolda harcama yapanları övmektedir. Bu onun sonsuz kereminden olmaktadır. Aynı şekilde cimrilik yapıp malı elde tutmada ve kötü işleri yapmada da kulun iradesinin bulunduğunu bildirmekte, onun için malı elinde tutan ve isyana dalanları kötülemektedir. Bu, ilahi kudretin ortaya koyduğu bir hikmet icabı olmaktadır. Bunun bir hikmeti de, ilahi hükümlerin ortaya çıkması, helal ve haramın belli olması, herkese yaptığı iyilik veya kötülüğün karşılığının verilmesidir. Allahu Teala, kullarına emrini açıklamış, kader sırrını ise kendi katında gizli tutmuştur. Bu durumda mümin, emredildiği şeyleri yapar, Allahu Teala'nın kendi katında saklı tuttuğu şeylerde Ona teslim olur.

ALLAH'TAN BAŞKASINDAN BİR ŞEY BEKLEMEK

Alimlerden bir zat, Allahu Teala'nın şöyle buyurduğunu nakletmiştir: "Eğer insanoğlu benden başkasından korkmazsa, ben onu benden başka kimse ile korkutmam. Eğer insanoğlu benden başkasından bir şey beklemezse, ben onu kimseye bırakmam."

İnsanda bundan daha büyük etki yapacak olan şu rivayettir:

"Kul, mezara konulduğunda Allah'tan başka korktuğu bütün varlıklara yeni bir vücut verilip/temessül ettirilip gösterilir; (bu varlıklar, bir ceza olarak) kıyamete kadar kabrinde onu korkuturlar."

Fudayl b. Iyaz (rah) demiştir ki: "Kim Allah'tan korkarsa, her şey ondan korkar."

Denilmiştir ki: "Yaratılanlardan duyulan korku, Yaratıcıdan korkunun eksikliğinin cezasıdır. Bu da Allahu Teala'yı layıkıyla bilmemekten kaynaklanır."

Sözlerin en güzelini buyuran Allahu Teala bu anlamdaki bir ayeti kerime de şöyle buyurmuştur:

"Onların kalplerinde sizin korkunuz, Allah'a ait korkudan daha fazladır; çünkü onlar gerçeği anlamayan bir topluluktur."[26]

Kul, Allahu Teala'dan hakkıyla korktuğu zaman, bu korku onun kalbindeki yaratılmışlara ait bütün korkuları giderir ve korkuyu onların kalplerine çevirir. Bundan sonra yaratılanlar, o kuldan korkmaya başlarlar."

Aynı şekilde kulun müşahedesi tam olarak gerçekleştiği, Cenab-ı Hakk'a şahitliğin hakkının tam olarak yerine getirdiği zaman, bütün varlıkları ayakta ve hayatta tutan Yüce Mevla'nın kudretini görmesi sebebiyle bütün kainat gözünde yok olur; Allah'tan başka bir varlık görmez. Her şeyi ayakta tutan Allahu Teala da, kulun kalbi tamamen mülkün sahibini müşahede etmesinden dolayı, kendisine bu mülkten ayırdığı nasibini verir.

Süneyd b. Davud, Yahya b. Ebi Kesir'den şunu nakletmiştir:

"Tevratta şunlar yazılıdır: "Kendisi gibi bir varlığa güvenenler lanetlenmiştir."

Süneyd şunu söylemiştir: "İnsanın 'Falan kimse olmasaydı helak olmuştum. Şu olmasaydı bu iş olmazdı.' gibi sözleri, Allah'ı unutup bir varlığa güvenmesidir."

---

[26] Haşr 59/13

Denilmiştir ki: "Kulun: 'Eğer şöyle olmasaydı, böyle olmazdı' şeklindeki sözleri şirktir."

Bir hadiste Allah Resulü'nün (s.a.v) şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: ***"Eğer/keşke kelimesinden sakının; çünkü o, şeytanın ameline kapı açar."***[27]

Alimlerden bir zat şöyle demiştir: "Yapacağım, edeceğim türü sözler, şeytanın askerlerinden bir askerdir; şeytan bu sözlerle insanı oyalayıp zarara sokar."

Allahu Teala'nın ***"Onları selametle karaya ulaştırdığında hemen şirk koşmaya başladılar"***[28] ayetinin tefsirinde şöyle denilmiştir: "Onlar, Allah'ı unuttular ve kurtarıcı olarak kaptanı görerek "Kaptan çok maharetliydi!" dediler.

Bunun bir benzeri de şu ayet-i kerimede görülmektedir: ***"Onların çoğu Allah'a ancak şirk koşarak iman ederler."***[29]

Bu ayetle ilgili olarak şöyle denilmiştir: Onlar dediler ki: "Eğer köpeklerin havlamaları ve horozların ötmeleri olmasaydı, hırsızlar üzerimize saldırır, malımızı alırdı."[30]

Ömer (r.a), Allah Resûlünün (s.a.v) şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: ***"Her kim köleleriyle izzet ve şeref ararsa, Allahu Teala onu zillete düşürür."***[31]

TEVEKKÜLÜN MEYVELERİ

Bir hadiste Allah Resûlü'nün (s.a.v) şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: ***"Eğer Allah'a layıkıyla tevekkül ederseniz, size, kuşlara rızık verdiği gi-***

---

[27] Müslim, Kader, 34; İbnu Mace, Mukaddime, 10; Ahmed, Müsned, II, 366, 370.

[28] Ankebut 29/65

[29] Yusuf 12/106

[30] Aynı konuda benzer bir tefsir için bkz: Kurtubî, el-Cami' li Ahkami'l-Kur'an, IX, 232. (Beyrut, 2001. IV. Baskı)

[31] Ebu Nuaym, Hilye, II, 174; Ahmed, K. Zühd, No: 2317; Elbani, Daife, No: 2120.

bi rızık verir. Onlar sabahları karınları boş olarak yuvalarından çıkarlar, akşam tok olarak yuvalarına dönerler."[32]

"Allahu Teala'yı hakkıyla tanısaydınız dualarınızla dağlar eriyip giderdi."[33]

İsa (a.s) şöyle demiştir: "Kuşlara bakın. Onlar ne ekip biçer, ne de biriktirirler. Allahu Teala onları gün be gün rızıklandırır. Eğer, 'Bizim karınlarımız kuşlarınkinden daha büyük' derseniz, o zaman da büyük baş hayvanlara bakın; Allahu Teala onlara nasıl rızık vermektedir."

Denilir ki: "Canlılardan yalnız üçü kenarda yiyecek biriktirir: karınca, fare ve insan."

Ebu Yakup es-Sûsi demiştir ki: "Allahu Teala'ya tevekkül edenlerin rızıkları, Cenab-ı Hakkın ilim ve tercihiyle kulları içinden seçtiği özel kimselerin eli üzerinden, çalışıp yorulmaksızın kolayca gelir. Diğer insanlar ise, bir sürü üzüntü ve meşguliyet içinde rızıklarına kavuşurlar."

Yine o, şöyle demiştir: "Tevekkül sahibi, arada sebepleri görür, onları kötülemek veya övmekle uğraşırsa, o, sadece tevekkül iddiasında bulunuyor demektir. Onun tevekkülü sağlıklı değildir."

TEVEKKÜLÜN ŞEKİL VE DERECELERİ

Tevekkülün başı, kulun kendi tercihini terk etmesidir. Gerçekten Allah'a güvenip tevekkül eden kul, kimseye eziyet etmez, başına gelen durumları halktan kimseye şikayet etmez, işime mani oldu diye insanların hiçbirini kınamaz; çünkü o, vermenin de engellemenin de yalnız Allahu Teala'dan olduğunu bilir. Bu da onu, başkasıyla uğraşmaktan alıkor.

Sehl'e (rah): "Tevekkülün en alt noktası nedir?" diye sorulduğunda şu cevabı vermiştir: "Tevekkülün en alt noktası, boş kuruntuları terk etmektir. Tevekkülün ortası, kulun kendi tercihini bir kenara itmesidir." Kendisine: "Peki, tevekkülün en yüksek noktası nedir?" diye sorulduğunda: "Bunu an-

---

[32] Tirmizi, Zühd, 33; İbnu Mace, Zühd, 14; Ahmed, Müsned, I, 30; İbnu Hıbban, Sahih, No: 730; Ebu Ya'la, Müsned, No: 242; Beyhaki, Şuabu'l-İman, II, 66 (No. 1182-1183)

[33] Bkz: Ebu Nuaym, Hilye, VIII, 166; Beyhaki, K. Zühd, No: 976.

cak tevekkülün orta derecesine yükselip şahsî tercih ve ihtiyarını terkeden bilir." Cevabını vermiş ve bu konuda uzun açıklamalarda bulunmuştur.

Yine ariflerden birisi şöyle demiştir: "Bütün kullar, Rablerinden gelen rızkı yerler; fakat rızka ulaşma noktasında birbirlerinden ayrılırlar. Onlardan kimisi, rızkını zillet içinde yer. Kimisi rızkını sıkıntı ve meşakkat içinde yer. Kimi rızkını beklentiyle yerken, kimisi de rızkını bir sıkıntı çekmeden, bir beklentiye girmeden ve bir zillete düşmeden izzet ve şeref içinde yer."

Rızıklarını zillet içinde yiyenler dilencidirler. Bunlar insanların ellerine bakar ve onların önünde zillete düşerler.

Rızıklarını sıkıntı ve meşakkat içinde yiyenler zanaat ehlidir. Bunlar, rızıklarını sıkıntı ve zorluk içinde kazanırlar.

Rızıklarını beklenti içinde yiyenler, ticaretle uğraşanlardır. Ticaretle uğraşanlar mallarını satmayı beklerler. Bu arada kalpleri yorgun düşer, müşteri beklemenin sıkıntısını çekerler.

Rızıklarını, bir sıkıntı çekmeden, beklentiye girmeden ve zillete düşmeden izzet ve şeref içinde yiyenler ise sufiler arasındaki velilerdir. Onlar sadece her şeye hükmü geçen Yüce Allah'ın lütfunu gözler ve kısmetlerini izzetle O'nun (kudret) elinden alırlar. Sultanlara yaltaklanarak rızık temin edenlere gelince; bunlar ruhlarını satmış kimselerdir. Onların rızıkları hüsrandan ibarettir. Kendileri açık bir zillet içindedirler.

Alimlerden bir zata: ***"İnsanlar Allah'ın ailesi gibidir; onların Allah'a en sevimlisi, O'nun ailesine en yararlı olanıdır"***[34] hadisinin manası sorulduğunda şöyle demiştir:

"Bu hususi bir durumdur. Allahu Teala'nın ailesi, O'nun seçkin kullarıdır." Kendisine: "Bu nasıl olur?" diye sorulduğunda; alim şu cevabı vermiştir: "İnsanlar dört sınıfa ayrılır: tüccarlar, işçiler, zanaat ehli ve ziraatle uğraşanlar. Bu dört sınıfa girmeyenler Allahu Teala'nın özel ailesinden sayılır. İnsanların Allah'a en sevimli olanları, bu kimselere en yararlı olanıdır."

[34] Ebu Ya'la, Müsned, No: 3302; Bezzar, Müsned, No: 1949; İbnu Hacer, el-Metalibu'l-Âliyye, No: 897; Heysemi, ez-Zevaid, VIII, 191.

Hakikat de bu alimin söylediği gibidir; çünkü Allahu Teala mal üzerinde yerine getirilmesi gereken bir takım hakları ve zekatı farz kılmıştır. Ticaret ve zenaatle uğraşmayan kimseleri özel yakınlığına alarak onların geçimlerini ticaret ve zenaat erbabına yüklemiştir.

Dikkat edilirse zekat, bir tüccara veya zanaat sahibine verilmemektedir. Allah Resûlü (s.a.v) zekatla ilgili şöyle buyurmuştur:

"Bir zengine ve güç kuvvet sahibi olup geçimini kazanana sadaka (zekat) helal olmaz."[35] Allah Resûlü (s.a.v) elinin emeği ile kazanmayı, zenginlikle aynı konumda görmüştür.

Allahu Teala bir ayet-i kerimede şöyle buyurmuştur: *"Biz orada hem sizin için hem de rızıkları size ait olmayanlar için gerekli geçim vasıtaları yarattık."*[36] Bu ilahi hitabı iyi düşünenler şunu anlarlar: İnsanların kendilerine rızık vermedikleri kimse, yeryüzünden rızık yiyen birisi değildir. İşte bu kimse, Allah'ın özel dairede bakımını üstlendiği yakın kuludur. O, dünya ehlinden değildir. Çünkü dünya ehli, rızıklarını dünyadan elde etmekte ve geçimlerini ondan sağlamaktadırlar.

Amir b. Abdullah şöyle demiştir: "Yüce Allah'ın kitabında üç ayet-i kerime okudum. İçine düştüğüm zor durumlarda çözüm için onlardan istifade ettim. Bunların ilki şu ayet-i kerimedir:

"Eğer Allah sana bir zarar dokundurursa, bu zararı kendisinden başka giderecek hiç bir güç yoktur. Eğer sana bir hayır dokundurursa, O'nun ihsanını çevirecek hiç kimse yoktur."[37]

Bu ayeti okuduktan sonra kendi kendime şöyle dedim: Eğer Allah bana bir zarar vermek isterse, kimse bana bir fayda veremez. Eğer O bana bir şey vermeyi murat ederse hiçbir güç ona engel olamaz. Diğer ayet-i kerime şudur:

---

[35] Ebu Davud, Zekat, 24; Nesai, Zekat, 91. Son kısmı lafız olarak farklı fakat mana olarak aynı olan hadisler için bkz: Tirmizi, Zekat, 23; İbnu Hıbban, Sahih, No: 3290.

[36] Hicr 15/20

[37] En'am 6/17

"Beni anın ki ben de sizi anayım."[38] Bu ayeti okuyunca, devamlı Allah'ı zikrederek başkalarını anma derdinden kurtuldum

İstifade ettiğim diğer ayet şudur: *"Yeryüzünde hiçbir canlı yoktur ki, rızkı Allah'a ait olmasın."*[39] Bu ayeti okuduktan sonra hiçbir zaman rızık tasasına düşmedim ve sürekli huzur içinde oldum.

Sehl b. Abdullah şöyle derdi: "Tevekkül eden kimse, sebepleri dikkate aldığı zaman sadece tevekkül iddiasında bulunmuş olur."

Yine o şöyle demiştir: "İman sebeplerle birlikte olmaz. Sebepler ancak İslam mertebesinde olabilir."

Bu sözün anlamı şudur: Gerçek imanda sebepleri (işin aslı) görmek ve onlara güvenip huzur bulmak söz konusu değildir. Sebepleri gözetmek ve insanlara yönelik beklentiler içinde olmak ancak İslam dairesine yeni girenlerde olabilir.

Bu hususta Lokman (a.s) oğluna yaptığı öğütte şöyle demiştir:

"İmanın dört esası vardır; iman ancak onlarla güzel ve sağlam olur. Nasıl bir beden, iki el ve iki ayakla sağlam oluyorsa; bu da öyledir. Bu esaslar şunlardır: Allah'a tevekkül etmek, O'nun kazasına teslimiyet göstermek, işleri O'na havale etmek ve Allah'ın takdirine rıza göstermektir."

TEVEKKÜL SAHİBİNİN HÂLİ

Gerçek tevekkül sahibinin hâli şudur: O, kullardan herhangi bir beklenti içinde ve ümitli olmaksızın kalp sükunetini kazanmıştır. İnsanların elinde olan şeyleri düşünüp, onlara tamah ederek sıkıntıya girmekten kurtulmuştur. Kalbi, her şeyi kudretiyle evirip çeviren ve idare eden Yüce Zata bağlanmıştır. Fikri, her şeyi şekillendiren ve bir ölçüyle yaratan Mevla'nın kudretiyle meşguldür. Geçim sebeplerinin olmayışı (fakirlik) onu, ilmin kötülediği ve yasakladığı haram bir şeyi yapmaya sevk etmez. Bu durum onu hak olanı söylemekten ve hak ile amel etmekten engellemez. Sı-

[38] Bakara 2/152

[39] Hûd 11/6

kıntı ve fakirlik hâli onu Allah için sevmekten ve O'nun için kızmaktan alıkoymaz. Maddi sebepler halkın eli üzerinden ortaya konsa da, gerçek tevekkül ehli, insanlardan utanarak, onlardan bir şey bekleyerek veya belli menfaatlerin kesilmesinden korkarak hak olanı terk etmez. Başına gelen sıkıntılar ve fakirlik hâlleri onu insanların keyfine ve kötü arzularına göre davranmaya, batıl olan şeylere yönelmeye yahut hak olanı söylemesi gereken yerde susmaya itmez. Bu hâl, onu Allah için düşman olunacak kimseyi dost etmeye veya Allah için sevilecek bir dosta düşmanlık yapmaya götürmez. Böyle bir duruma girip insanlar yanındaki durumunu kurtarmaya, itibarını artırmaya çalışmaz. Kendisine iyilik ve insanda bulananlara, kendilerini üzmeyeyim diye edebi çiğneyerek teşekkür yoluna gitmez.

Tevekkül ehli, devamlı bütün işleri yapıp yaratan Yüce Mevla'ya nazar ettiğinden, kendi bildiği sanatla bir şey artırmaya çalışmaz. Hep Allahu Teala'yı müşahede ettiğinden, yapmacık bir hâl ve işe girmez. İnsanların rahat ettiği basit şeylerle, o, huzur ve sükun bulmaz. Herhangi bir mahluka güvenmez; çünkü o, rızkın, fayda ve zararın tek bir zattan geldiğini kesin olarak bilir.

Yukarıda anlattığımız hususlar, tevekkülün farzlarıdır. Bunları elde edemeyen bir kimse, tevekkülün faziletlerini kaybetmekten öte, tevekkül sınırlarının dışına çıkmış olur. Bu durum onu, kalbindeki yakînin zayıflamasına götürür.

Tevekkül ehli arasında manevi hâli güçlü olanlar, tevekkül hâllerini bozacak bu durumlardan birisiyle karşılaştığı zaman, ona sebep olan bütün bağları koparır, onları kökünden kazırlardı. Bu engellerin hepsinin terk edilmesi gerektiğine inandıkları için, yurtlarından ayrılır, vatanlarından uzaklaşıp alışıp biliştikleri şeyleri terk etmeye çalışırlardı

Böylece kendilerine gelen hastalıkları, geldiği şekilde dışarı atar ve bu hastalıkların geliş şekline göre onun zıddı olan ilaçlarla tedavi yoluna giderlerdi. Öyle ki çoğu zaman, bu hastalıkları tedavi esnasında ilmin istediği zâhirî hükümlerden ayrılmışlar ve zahirî alimlere muhalefet etmişlerdir. Bunu, bâtın ilimlerinin icabı, müşahedelerinin gereği ve içinde bulundukları manevi hâllerinin hakkını yerine getirmenin bir sonucu olarak yapmışlardır; çün-

kü, zâhir ehli bu tür konularda onlara bir delil olamaz. Bu konularda onlar zâhirî ilim eline bir delil ve hüccet olurlar. Bunun sebebi şudur:

İmanın bir zâhiri bir de bâtını vardır. İlmin de muhkemi/hükmü açık olanı ve müteşâbihi/hükmü ve manası kapalı olanı vardır. Arifler, doğruya ulaşmaya daha yakın ve hakikate isabette daha başarılı kimselerdir.

Anlatılan durumlar, onların tevekküllerinin sahih olması için gösterdikleri dikkat ve hassasiyettin bir sonucudur. Bu hassasiyet, Allah'a verdikleri sözü yerine getirmenin bir gayreti ve sahip oldukları manevi hâllerinin gereği olan hükümleri yerine getirme çabasıdır. Bunları, kalplerinin Allah'tan gayrisine yönelmemesi, himmetlerinin Allah'tan başkasına bağlanmaması ve nefislerinin başkasıyla huzur bulmamamsı için yapmaktadırlar. Onlar, Allah'tan başkası ile huzur bulup sükuna kavuşmazlar. Nefislerinin kötü arzularına uyarak kalplerinin huzur ve sükununu bozmazlar. Çünkü bu hâller, onların yakînini bozar, işin temeli olan imanlarını zayıflatır; keşif ve müşahede yeri olan kalplerini esir alır; böylece ana sermayeleri olan yakîni kaybetmiş ve güzel hâllerini yitirmiş olurlar. Bundan sonra ne kazanacaklar ve ne ile ayakta duracaklar? Bu anlatılan kazancın veya kaybın ne olduğunu ancak gerçek akıl sahipleri anlar; onu, baş gözleri görmez.

TEVEKKÜLÜN HAKİKATİ VE MANASI

Mukarrabun/İlahi huzurda kabul görmüş velilerden birisine, "tevekkülün ne olduğu?" sorulunca, şu cevabı vermiştir:

"Tevekkül, tevekkülden kaçmaktır."

Bu sözle kasdedilen şudur: Gerçek tevekkül, tevekkül makamına güvenmeyi terk etmektir. Yani, kul tevekkül etmeli, fakat tevekkülüne bakmamalıdır. Çünkü tevekküle güvenen kimsenin anlayışına göre, tevekkül sayesinde Allah kulunun işlerine kafi gelmekte, hastalığına şifa vermekte ve kendisini kötülüklerden korumaktadır. İşte bu arif zat, tevekküle böyle bakmayı, gerçek tevekkül için kaçılması gereken bir hastalık görmüştür. Böyle olursa kul, sadece kendisine vekil yaptığı Yüce Rabbine nazar eder; Rabbi ile arasına kendisine bakacağı, güveneceği veya delil yapacağı hiç-

bir şey koymaz. Hatta kendisinin Allah'a giden yolu olan tevekkülü bile aradan çıkarır; artık sadece Yüce Rabbine nazar eder, güvenir.

Aynı şekilde ariflerden birisi, bu konuda yukarıdaki zattan önce benzer şeyler söylemiştir. Bu arif, Allahu Teala'nın: ***"Onların şirk koştukları putları mı hayırlıdır, yoksa; zarûrete düşmüş olan bir kimse kendisine duâ ettiğinde ona karşılık veren ve sıkıntısını gideren Allah mı?"***[40] âyet-i kerimesi hakkında şöyle söylemiştir:

"Zarurete düşen kişi Mevla'sının huzurunda niyaz ederek ellerini açar. Bu kimse, kendisiyle Allahu Teala arasında karşılığı hak edecek herhangi bir iyiliğin bulunduğunu düşünmez ve: "Rabbim bana karşılıksız olarak ver!" der. Onun Rabbi katında ana sermayesi iflas ve hiçbir şeye sahip olmadığını itiraf etmektir. Onun bütün amelleri için geçerli hâli, işte bu iflastır. Ayette geçen zarurete düşmüş kişi işte bu sıfatta olan kimsedir.

Gerçek tevekkül ehli, Allahu Teala'nın takva ve korku sahipleri olarak tanıttığı kimselerdir. Allahu Teala onları davet ve uyarma görevine ehil kimseler yapmıştır. Onların Allah ile aralarında bir sebep ve şefaat eden görmediklerini haber vermiştir. Yüce Allah, Resûlüne (s.a.v) onları Kur'an ile uyarmasını emretmiştir. Böylelikle Allahu Teala onları halk için hakka bir yönelme yeri ve ilahi kelamı alıp anlamada bir vasıta yapmıştır. Nitekim Yüce Allah, Resûlünü de (s.a.v) onlar için bir yöneliş yeri ve kendilerine ilahi kelamı aktarma mahalli yapmıştır.

Bu konuda Allahu Teala, söyle buyurmuştur:

"Rablerinin huzurunda toplanacaklarından korkanları o Kur'an'la uyar. O günde kendileri için Rablerinden başka ne bir dost ne de bir şefaatçi vardır; belki sakınırlar."[41]

Allahu Teala bizler gibi oyun ve eğlenceye dalmış, hata ve gurura kapılmış kimseleri tanıtırken ise, bir nevi tehdit ederek ve azapla korkutarak şöyle buyurmuştur:

---

[40] Neml 27/62

[41] En'am 6/51.

"Onlar ki dinlerini bir oyun ve eğlence yerine koydular ve dünya hayatı kendilerini aldattı..."[42]

Alimlerimizden birine: "Tevekkül nedir? diye sorulduğunda; şu cevabı vermiştir: "Tevekkül, kendi kuvvet ve gücünden sıyrılmandır."

Yani, Allah ile beraber kendi hareketine ve kuvvetine bakma; çünkü, her şeye ilk hareket gücünü veren O'dur. Hareketten sonra sabit ve sakin olmana da bakma; çünkü, onu sağlayan da O'dur. Kul bu gerçeği müşahede ettiğinde, her şeyin evvelinin ve sonunun Allah'a ait olduğunu ve onunla meydana geldiğini yakînen anlar. İşte o zaman, bu sıfatlarına şahit olduğu Yüce Vekile, tevekkülü sahih olur.

TEDBİRİ TERKETMEK NASIL OLUR?

Az önce bahsi geçen alim, bir diğer seferinde şöyle demiştir:

"Tevekkül, tedbiri terk etmektir."

Zira bütün tedbirlerin arkasında dünyaya karşı arzu ve istek vardır. Arzu ve isteklerin temelinde ise tûl-i emel/uzun yaşama arzusu vardır. Tûl-i emel, bir bakıma dünyada ebedî kalma arzusudur. Bu beklenti içerisine giren kimse Allahu Teala'nın Beka sıfatına ortak koşma noktasında olduğundan şirke düşmüştür.

Bu zat demiştir ki: "Allahu Teala mahlûkâtı yarattı; onları zâtından perdelemedi; zâtı ile kulları arasında sadece onların tedbirlerini perde yaptı." (Kul, sebepleri asıl zannedip Rabbine perde yapmaktadır).

Bu alim (rah), tedbiri terk konusunda pek çok şey söylemiştir. Bunun ne manaya geldiğini iyi ve doğru anlamak gerekir.

Bu konuda şunu hatırlatalım: Tedbirin terk edilmesi, kuldan yapması istenilen ve kendisine mübah edilen işlerdeki çalışma ve tasarrufu terk etmesi değildir. Bu nasıl söylenebilir ki, aynı zat şunları söylemektedir: "Rız-

[42] A'raf 7/51.

kını temin etmek için çalışmayı tenkit eden, sünneti tenkit etmiş olur. Çalışarak kazanmayı tenkit eden de, tevhid anlayışını tenkit etmiş olur."[43]

Tedbirin terk edilmesinden maksat; boş temenniyi terk etmektir.

Mesela; bu niçin oldu? Şu niçin bu şekilde olmadı? Şu olsaydı bu olmazdı gibi sözler, ilahi takdire bir itiraz manası taşımaktadır. Bu tür sözler, onu söyleyenin her şeyi önceden belirleyen ilahi ilimden cahil olduğunu gösterir. Ayrıca bu sözler o kimsenin, her şeye hükmü geçen ilahi kudreti ve her şeyde zuhur eden hikmeti anlamaktan uzakta bulunduğunu; ilahi iradeyi ve her şeyin ona göre şekillendiğini görmekten gafil olduğunu ortaya koymaktadır.

Tedbiri terk etmekle kastedilen şey, henüz vakti gelmemiş gelecek zamana dair planlar yapmamaktır. İnsan kalbini ve aklını bu türlü fikirlerle meşgul etmemelidir. Çünkü böyle yapması onu, içinde bulunduğu zamanda kendisine gerekli olan ve yapması gereken şeylerden alıkor; hatta gelecek zamandaki işlerini de aksatır.

Dikkat edilirse, insan geçmiş zamandaki işleri için bir tedbir almaz (alması da gerekmez; çünkü o, gündeminden çıkmıştır). Kul için uygun olanı, gelecek zamanı için de bir tedbirle uğraşmaması ve yukarıda belirttiğimiz manada, boş düşünceleri terk etmesidir. İnsan, nasıl geçmiş zamanı düşünmeyi terk etmişse; gelecek zaman için de aynı davranmalıdır. Böyle olursa, kul için her iki hâl, aynı olur. Çünkü, bütün zamanlarda hükmü geçen Allahu Teala, hüküm verenlerin en hayırlısıdır. Kula düşen, kendisine emredilen hüküm ve işleri yapmak, sonucunu bilmese de Yüce Mevla'sının takdir ettiği şeylere razı olmaktır.

Kulun, anlattığımız manada tedbiri terk etmesi, yakînî imandandır. Yakîn, marifetin kalbe yerleşmesi ve her işte Cenab-ı Hakk'ın işlerinin gerçek yönünü müşahede etmektir. Allahu Teala bir kulun kalbine böyle bir yakîn hâlini yerleştirince, o kulun, bu yakîn hâline uygun hareket etmesi gerekir.

---

[43] İmam Beyhaki'nin Şuabu'l-İman'daki nakline göre bu söz Sehl b. Abdullah'a aittir. Ancak burada son cümle: "Tevekkülü tenkit eden, tevhidi tenkit etmiş olur." şeklindedir. Bkz. Şuabu'l-İman, No: 1289.

Bu alim derdi ki: "Ey miskin kul. Sen yok iken bu dünya vardı. Sen yok olacaksın, o yine olmaya devam edecek. Sen bugün kalkmış: "Ben, ben..." deyip duruyorsun, boşuna dünyanın derdine düşüyorsun. Şen şimdiki zamanında da, dünyada olmadığın zamanki gibi rahat ol. Çünkü dünyanın sevk ve idaresi senin elinde değildir. O, daha önce olduğu gibi (sen yokken de) seyrine devam etmektedir."

Bazı alimler zühdü tarif ederken de şöyle demişlerdir: "Gerçek zühd, tedbiri terk etmektir."

Bunun manası şudur: Gönlünü dünyadan çeken kimse/zahid, yaşam için lazım olan tedbir ve sebepleri de terk etmelidir. O, sebeplere yapışan ve onların gerekliğine inanan bir kimse olmamalıdır. Çünkü gerçek zahid, sebepleri terk etmiş (ve bütün nazarını sebepleri yaratan Allahu Teala'ya çevirmiş) bir kimsedir. Bu durumda onun tedbiri, iyiyi kötüyü birbirinden seçmek, kendisinden istenen ilahi hükümleri hakkıyla yerine getirmek ve eşyayı layık olduğu yere koymaktır. Kul, elindeki mevcut eşyaya karşı nasıl böyle davranmaz ki? O, sebepleri terk etmekle birlikte, akıllıdır, İyiyi kötüyü seçme yeteneğine sahiptir, ilme göre ibadet etmekle yükümlüdür, ilahî hükümleri yerine getirmekle sorumludur. Ona ancak şöyle denilir: Allah tarafından tedbir edilmiş şeyleri terk et, yeri belirlenmiş sebeplerden gönlünü çek. Böyle yaparsan senden tedbir ve hesap derdi düşer. Böylece, işleri asıl sahibine terk ederek tedbiri terk etmiş olursun. Artık tedbirle ilgili hükümler senden düşer, onları düşünme ve yerine getirme yükünden kurtulmuş olursun. İşte bu anlattıklarımız, alimin "tedbiri terk etmekle" ilgili sözünün açıklamasıdır. Bu, gerçek tevekkül sahiplerinin hâlidir.

Hakkıyla tevekkül edenler, sağlıklı bir insanın ilaçların derdine düşmediği gibi ihtiyacını görecek şeylerin derdine de düşmez; fakat başına bir sıkıntı gelmeden önce ön tedbirini alabilir. Nitekim sıhhatli olan bir kimse, hastalık gelmeden önce, hastalığa düşmemek için kendisine dikkat eder. Bu konuda Allahu Teala buyurmuştur ki:

"Yeryüzündeki bütün canlıların rızkı Allah'a aittir."[44]

[44] Hûd 11/6

"Nice canlılar vardır ki rızıklarını yanlarında taşımazlar. Onları da, sizi de Allah rızıklandırır."[45]

Tevekkül ehli bir kul, zerre kadar da olsa eline geçen her türlü rızkın kendisine yaratanının ihsan ettiğini, Allahu Teala'nın onun için takdir ettiği rızkın her hâl-ü kârda kendisine ulaşacağını, kendisine takdir edilenin başkasına gitmeyeceğini, başka birinin rızkı ve kısmetinin de kendisinin olmayacağını kesin olarak bilir.

Tevekkül ehli, Rabbinin kendisi için takdir ettiği nasip ve kısmeti şu üç şekilde müşahede edebilir:

Kul en düşük seviyedeki müşahedesiyle anne rahminde şekil verilip yaratılma esnasında kendisi için yazılan sahifedeki durumunu görür. O sahifede kulun rızkı, ameli, said (cennetlik) mi, şaki (cehennemlik) mi olacağı yazılmıştır. Öyle ki, eğer nasibinde cehennemlik olmak varsa, hiç kimse onu cennetlik (saîd) yapmaya güç yetiremez. Eğer ilahi taksimdeki nasibinde cennetlik olmak varsa, kimse onu cehennemlik yapamaz.

Aynı şekilde, Allahu Teala'nın bir kula takdir ettiği nasibini, hiç kimse engelleyip de onu mahrum edemez. Cenab-ı Hakkın bir hikmet icabı vermediği bir rızkı da kime ona veremez; çünkü bütün bunlar tek bir kitapta yazılmış ve kulun fark etmediği bir şekilde uygulamaya konmuştur.

Kulun müşahedesi bir derece yükselirse, kendisine takdir edilen şeyleri Levh-i Mahfuz'da görür. Orada her şey hükme bağlamış ve iş bitmiştir. Levh-i Mahfuz ana kitaptır; anne rahminde yazılan sahife oradaki yazıya uygun olarak yazılır. Kul, Levh-i Mahfuz'da yazılmış olan rızkını yakînen görür ve şunu bilir ki, bu rızık herhangi bir güç ve çare ile artmaz. Aynı şekilde kendisine takdir edilen bu rızık, bir acizlik veya tembellik ile noksanlaşmaz.

Bu kul kesin olarak şunu da bilir ki; o kitapta cennetlik yazılmışsa, muhakkak oraya girecektir. Levh-i Mahfuz'da cennetlik yazıldıktan sonra, hangi ameli işlerse işlesin, sonuçta kendisini cennete götürecek ameli işler ve cennete girer.

---

[45] Ankebût 29/62

Allahu Teala bu konuda şöyle buyurmuştur: *"Yemin olsun Tevrat'tan sonra Zebur'da da; arza mutlaka iyi kullarım varis olacak, diye yazmıştık."*[46]

Kulların bütün amelleri ve rızıkları üç ayrı yerde (üç ayrı kitapta) aynı hükümleri içeren tek bir yazı olarak yazılmıştır. Bu, kulların bilgilerini kuvvetlendirmek ve ilahi taksimdeki paylarına kalplerini teskin etmek için yapılmıştır. Yukarıda sayılan şeyler, önce Levh-i Mahfuz'da yazılmıştır; sonra kulun yaratılış esnasında meleklere yazdırılan sahifelere yazılmış, ayrıca bu bilgiler, onları öğrendiğimiz Kur'an'da da yazılmıştır.

Eğer mertebesinin yüksekliği, ilminin derinliği, yakîninin kuvveti ile kulun müşahedesi Yüceler Yücesi Mevla'ya kadar yükselirse, yukarıda geçen hususları Levh-i mahfuzun yaratılmasından önce bizatihi Allahu Teala'nın ilminden öğrenmesi de mümkündür. Çünkü her kulun müşahedesi Yüce Mevla'nın kendisine ihsan ettiği makamı ve kulun O'nun katında elde ettiği düşük ve yüksek derecesine göre olur. Kul ilahi ilimdeki nasibini müşahede edince, kalbi sükuna kavuşur, Allahu Teala'nın ilmi ile sıkıntıdan kurtulur ve O'nun kendisi için önceden takdir ettiği şeyle huzur bulur. Kalbin bu hâlini ifade için hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur:

"Dünyada gerçek zühd, kulun Allahu Teala'nın katındakilere kendi elindeki maldan daha fazla güvenmesi ve başına gelen bir musibetin sevabına bakıp onun kalmasını gitmesinden daha fazla istemesidir."[47]

Kulun müşahedesi yüksek olursa, dünya hırsı azalır, halkın elindeki şeylere tamah etmekten kurtulur. İşte bu, rıza ve zühd hâlidir. Tevekkül makamı, her ikisini de içine alır.

Demekki, Allahu Teala'nın elinde bulunan, senin rızkındır; o her halükarda sana ulaşacaktır. Allah katında senin için takdir edilen bu rızık, değişmeyen ilahi ilimde belirlenmiş ve kesinleşmiştir.

---

[46] Enbiya 21/105.

[47] Tirmizi, Zühd, 29; Heysemi, Mecmau'z-Zevaid, X, 286.

Bu rızıklar da üç grupta toplanır: 1- Yiyerek tükettiğin gıdalar; 2-giyerek eskittiğin giysiler; 3-Allah için sadaka vererek ahirete gönderdiğin mallar. İşte dünyada ve ahirette sana ait olan rızık bunlardır.

Allah Resûlü (s.a.v) bu hakikate dikkat çekmek için şöyle buyurmuştur: ***"İnsanoğlu: 'malım, malım' der durur. Ey insan, halbuki senin malın ancak yiyip vücudunda erittiğin, üzerine giyip eskittiğin ve Allah için sadaka verip ahirete gönderdiğindir. Bunun dışındakiler senin değil, varislerinindir."*** [48]

Görüldüğü gibi Allah Resûlü (s.a.v), bir rızkın sana ait olması için, onun yenilip tüketilmesini, giyilip eskitilmesini yahut da sadaka olarak verilip ahirete gönderilmesini şart koşmuştur. Kalan mallar içinse "Bunların dışındaki mallar, varislere kalacaktır." buyurmuştur.

İşte bu üç çeşit rızık, kula ait rızıklardır. Onlar, Allahu Teala'nın elinde olup kula takdir ettiği için, ona ulaşacak olanlar bunlardır.

Kulun elinde olanlara gelince; onların hepsi kula ait değildir, onlar ancak kendisine emanet edilmiş veya başkasından kendisine kalmış şeyler olabilir. Kul, bu malları mülkiyetini ele geçirmek için elli yılını vermiş ve o mal bu kadar süre elinde kalmış olsa da durum böyledir. Bu mallardan kula ait olan, sadece Allahu Teala'nın ilahi ilminde ona nasip ettiği ve kesin hükme bağladığı kısımdır. Kulun, kendi elinde ve kasasında olduğu için bu mallar üzerinde bir mülkiyet iddiasında bulunması, Allahu Teala'yı hakkı ile tanımaması ve O'nun hikmetlerinden habersiz olmasından kaynaklanır. Eğer o, Allahu Teala'nın hikmet ve kudretini layıkıyla tanısaydı, kendisine ait gördüğü kasa, hazine ve tapuların aslında Allahu Teala'nın arzındaki hazinelerine ait olduğunu ve bu hazineleri dilediği kuluna, dilediği süreye kadar emanet ettiğini bilirdi. Allahu Teala, bunu şöyle beyan buyurmuştur:

"O, sizi tek bir nefisten (Âdem'den) yaratandır. Sizin için dünyada bir kalma yeri, bir de emanet olarak konulacağınız yer vardır." [49]

---

[48] Müslim, Zühd, 4; İbnu Hıbban, Sahih, No: 701; Ahmed, Müsned, IV, 24; Ebu Nuaym, Hilye, VI, 281; Tayalisî, Müsned, No: 1148; Hakim, Müstedrek, II, 533-534

[49] En'am 6/98

"Göklerin ve yerin hazineleri ancak Allah'a aittir."[50]

Allah Resûlü (s.a.v) bir hadis-i şerifinde şöyle buyurmaktadır:

"Eceli gibi rızkı da kulu/sahibini arar."[51]

Başka bir hadis-i şerifinde de şöyle buyurmaktadır:

"Her kul için takdir edilmiş bir rızık vardır; bu rızık kesinlikle ona ulaşacaktır. Her kim ona kanaat eder ve rıza gösterirse o rızık kendisine bereketli kılınır. Her kim de rızkına kanaat etmez ve rıza göstermezse, rızkı kendisine bereketli kılınmaz ve genişlik sağlamaz."[52]

Denilir ki: "Kul rızkından ölümden kaçar gibi kaçsa dahi rızkı ona ulaşacaktır."[53]

Allah Resûlü (s.a.v) İbnu Abbas'a (r.a) yaptığı bir vasiyetinde şöyle buyurmuştur: *"Bir şey istediğinde Allah'tan iste. Bir yardım istediğinde Allah'tan dile. Şunu iyi bil ki, bütün varlıklar bir araya gelseler, Allahu Teala'nın sana takdir etmediği bir faydayı sana ulaştıramazlar. Yine bütün varlıklar bir araya gelseler, sana, Allah'ın takdir etmediği bir zararı veremezler; çünkü (kulun başına gelecek şeylerin yazıldığı) defterler dürülmüş ve (onu yazan) kalemler kurumuştur (ilahi ilimde her şeyin hükmü verilip iş bitirilmiştir.)"*[54]

Allahu Teala'nın ilmindeki bu taksimatı müşahede edebilen bir kul, bütün rızık endişelerinden kurtulur; halkın eline bakmaz, rahat eder; İnsanlar da ondan eziyet görmez, rahat ederler. Bu kul, devamlı Rabbinin hizmetiyle meşgul olup, kullardan kurtulur. İlahi kelamdan bir şeyler anlar duruma gelir; Allahu Teala'nın davet ettiği şeylere güzelce uyarak O'na yönelen kimselerden olur.

---

50 Münâfikun 63/7

51 İbnu Hıbban, Sahih, No: 3238; Bezzar, Müsned, No: 1254; İbnu Asım, Sünnet, No: 264; Heysemi, Mecmau'z-Zevaid, IV, 72.

52 Bkz: Beyhaki, Şuabu'l-İman, No: 1353-1354. (Hadisin ilk kısmı biraz farklı)

53 Bu söz, Ashaptan Ebu'd-Derda'ya (r.a) aittir. Bkz. Şuabu'l-İman, No: 1192.

54 Tirmizi, Sıfatu'l-Kıyame, 59; Ahmed, Müsned, I, 293; 307; Ebu Ya'la, Müsned, No: 2549; Heysemi, Mecmau'z-Zevaid, VII, 189.

Hz. Ömer (r.a) döneminde adamın biri her sabah halifenin kapısına gelir ve beklerdi. Hz. Ömer adamın devamlı bir ihtiyaç için geldiğini görünce, kendisine: "Be adam! Sen Allah için mi hicret ettin, Ömer için mi? Mescide git ve Kur'an öğren. Bu seni Ömer'in kapısından kurtarır." dedi. Bunun üzerine adam gitti. Uzun süre ortalıklarda görünmedi. Hz. Ömer adamı merak ederek soruşturdu. Nerede olduğunu öğrenerek gitti buldu. Onun insanlardan el etek çekerek ibadetle meşgul olduğunu gördü. Ona: "Seni uzun zamandır göremediğim için merak ettim. Seni bize gelmekten alıkoyan nedir? diye sordu; adam şöyle cevap verdi:

"Ben Kur'an'ı okudum; o beni Ömer'den ve Ömer'in ailesine muhtaç olmaktan kurtardı." dedi. Hz. Ömer: "Allah sana rahmet etsin; Kur'an'da ne buldun?" diye sordu. Adam: "Kur'an'da: ***"Muhakkak ki rızkınız ve size vadedilen şeyler göktedir"***[55] ayetini okudum. Sonra kendi kendime: "Meğer benim rızkım gökte imiş; bense onu yerde arıyorum, bu olacak iş mi? dedim." Bunu işiten Hz. Ömer, ağladı. Bu onun için güzel bir öğüt olmuştu. Bundan sonra Hz. Ömer bazı zamanlar ona gelir, meclisinde oturur, sözlerinden dinlerdi.

Adamın biri Bişr b. Haris'e gelerek: "Şam'a gitmeye karar verdim. Fakat yol azığım yok. Ne yapayım?" Dedi. Bişr: "Niyetin olan yolculuğa çık. Çünkü Allah kısmetin olmayan şeyi sana vermeyeceği gibi senin için takdir ettiği şeye de kimse mani olamaz." dedi.

Adamın biri Fudayl b. İyaz'a hâlinden şikayette bulundu. Fudayl (rah) adama: "Be adam, Allah'tan başka işleri sevk ve idare eden birisini mi arıyorsun? (O'nun takdirine razı olsana!) diye uyardı.

Hasan-ı Basrî (rah): "Tevekkül, Allah'ın takdirine rıza göstermektir." demiştir.

Yine o: ***"Allah yeryüzüne sabit dağlar yerleştirdi, orada bereketli nimetler yarattı. Onlar için dört mevsimde vakitler tayin etti"***[56] ayetini tefsir

[55] Zariyât 51/2
[56] Fussilet, 41/10

ederken; Allahu Teala, kullarının vücutlarını yaratmadan iki bin yıl önce rızıklarını yarattı, demiştir.

Gerçekten tevekkül eden bir kul, Rabbinden, yarının rızkını istememelidir; nasıl ki Yüce Rabbi ondan yarının amellerini istemiyorsa, o da rızkını günlük olarak istemelidir.

HANGİ RIZIKTA TEVEKKÜL GEREKİR?

Allahu Teala tarafından garanti altına alınmış ve belirlenmiş rızıkta tevekkül etmek, genelde müslümanların tevekkülüdür. Allahu Teala'nın seçkin kulları böyle bir tevekkülü zikretmekten haya ederler; onu halk içinde anlatmaktan çekinirler. Onların tevekkülü daha yüksek seviyededir..

Çünkü, Allahu Teala zatına yemin ederek rızıkların göklerde bulunduğunu ve bunun hiç şüphe götürmeyen bir hak olduğunu bildirmiştir. Aynı şekilde zatına yemin ederek kelamının (Kur'an'ın) da hak olduğunu bildirmiştir. Allahu Teala, rızkın kula gelmesinin hak olduğu gibi; ilahi kelamının bildirdiği hükümlerin de hak olduğunu bildirmek için Yüce Zatına yemin etmiştir. Bunu diğer fiillerde yapmamıştır. Böylelikle rızık konusunda insanların kalplerinin rahat etmesini, aradaki vasıtalara takılmamalarını, rızık ve ilahi hükümler hakkındaki şüphelerin ortadan kalkmasını ve onların hak olduğu konusunda kalplerde yakînî imanın oluşmasını sağlamak istemiştir. Allahu Teala, bu hususta şöyle buyurmuştur:

"Göğün ve yerin Rabbi'ne yemin olsun ki, O (rızkın ve size va'dedilen şeylerin gökte oluşu) kesinlikle haktır."[57] Başka bir ayet-i kerimesinde şöyle buyurmaktadır:

"O gerçekten hak mıdır? diye senden soruyorlar. De ki: Rabbime yemin olsun ki O haktır."[58]

Tespitlerimize göre Allahu Teala'nın zatı üzerine yemin ettiği yerler Kur'an'da sadece beş yerdedir. İkisini zikrettik. Diğer birisi Nisa sûresinde olup ilahî hükümlere teslim olmakla ilgilidir. Ayet şöyledir:

---

[57] Zâriyât, 51/23

[58] Yunus 10/53

"Hayır, Rabbin hakkı için, onlar aralarında çıkan çekişmeli işlerde seni hakem yapıp sonra da senin verdiğin hükme karşı içlerinde hiçbir sıkıntı olmadan teslim olmadıkça gerçekten inanmış olmazlar."[59]

Bir diğer ayet Tegâbün sûresindedir. Bu ayet, inkar edenlerin ve çocuklarının ölümden sonra diriltilmesiyle ilgilidir. Ayet-i kerime şöyledir:

"İnkar edenler, kesinlikle diriltilmeyeceklerini sandılar. De ki: "Hayır, Rabbim hakkı için mutlaka diriltileceksiniz, sonra yaptıklarınız size haber verilecektir."[60]

Bir diğer ayet ise Meâric sûresinde olup insanların yok edilip yerlerine daha hayırlı bir ümmetin getirilmesiyle ilgili şu ayettir:

"Hayır! Doğuların ve batıların Rabbine yemin ederim ki biz, onların yerine kendilerinden daha hayırlı bir millet getirmeye kâdiriz. Bizim önümüze geçilemez."[61]

Üstte gördüğümüz iki yemin doğrudan Allahu Teala'nın zatına ait yeminlerdir. Diğer yeminler, fiillere ilişkindir.

Bir kulun rızkı, halk içinden kendisine bakmakla yükümlü birisine yüklenmiş olabilir. Kul eğer kendi kazancı ve elinin emeği ile rızkını elde etmiyorsa, başkasının kazancı ve elinin emeği ile rızıklandırılır. Fakat Allah'ın seçkin kullarının asıl meşguliyeti ahiret işleriyle meşgul olmak, kendilerini Allah'a yaklaştıracak geçmişte kaçırdıkları ibadetleri telafi etmeye çalışmak ve Yüce Mevla'nın kendilerine havale ettiği hizmetlerde koşmaktır. Çünkü eğer onlar bu işleri yerine getirmezlerse, onların yerine bunları yapacak başka birilerini bulamazlar. Dünyadan hiçbir şey bu işlerin yerine geçmez.

Bu hakikatleri şu ayet-i kerimelerde görmekteyiz:

"İnsan için ancak çalıştığının karşılığı vardır."[62]

---

[59] Nisa 4/65
[60] Tagâbün 64/7
[61] Mearic 70/40-41
[62] Necm 53/39

"O gün bazı yüzler mutludur ve çalışmasından razıdır."[63]

"Ahiret daha hayırlı ve daha devamlıdır."[64]

"Her kim ahiret ürününü/sevabını isterse, biz onun sevabını arttırırız."[65]

Allahu Teala aynı ifadeyi dünya rızıkları için kullanmamıştır.

Ayette geçen artışın anlamı; Allahu Teala'nın dünyada verdiği rızıktan dolayı kulunu hesaba çekmeyeceğidir; çünkü kulun kendisine takdir edilen rızıkta zaten bir artış olmaz.

Denilmiştir ki: "Allahu Teala ahiret niyetine karşılık dünyayı verir, fakat dünya niyetine karşılık ahireti vermez."

Bu durum, ahiretin yüceliğinden ve faziletinden, dünyanın ise noksanlığından ileri gelmektedir. Hz. Ali (k.v) şöyle derdi: "Dikkat ediniz, dünyanın ürünü mal ve mülktür, ahiretin ürünü ise salih amellerdir. Allahu Teala bazı kulları için her ikisini birlikte vermiştir."

Denilmiştir ki: "Ahirette kula verilecek fazla nimetler, derece ve makamlarının yükseltilmesidir. Bu da niyet ve hedefinde samimi olup ona göre amel eden kimselere verilecek bir nimettir.

Allah'ın seçkin kullarının/âriflerin asıl meşguliyeti, kendilerinden yapılması istenilen işlerdir. Bir de onlar adına kimsenin yapmayacağı ve üstlenemeyeceği işleri yaparlar. Buna karşılık onların dünya işlerini ise diğer insanlar üstlenir. (Yani, arifler avam insanların beceremediği yüksek ahlakları ve güzel kulluğu yerine getirirler; buna karşılık insanlar da onların dünyalık ihtiyaçlarını temin ederler; böylece her iki iş görülmüş olur.)

Hz. Davud'la (a.s) ilgili haberlerde, Allahu Teala'nın şöyle buyurduğu nakledilmiştir:

---

[63] Gaşiye 88/ 8

[64] A'la 87/17

[65] Şura 42/20

"Ben Muhammed'i kendim için yarattım. Adem'i Muhammed için (onun dünyaya geliş sebebi olarak) yarattım. Diğer yarattığım her şeyi de Adem için yarattım. Kullarımdan her kim benim yarattıklarımla meşgul olursa, onu zatımdan perdelerim. Kim de benimle meşgul olursa, kendisi için yarattığım dünyayı ona sevk ederim."

SEÇKİN KULLARIN SAHİP OLDUKLARI TEVEKKÜL ÇEŞİTLERİ

Seçkin kulların Allah'a tevekkül ettikleri konulardan birisi de insanlardan gelen sözlü ve fiilî eziyetlere sabırdır; çünkü Allahu Teala Resûlü Hz. Muhammed'e (s.a.v) bu konuda şöyle emretmiştir:

"Öyleyse O'nu vekil tut ve onların söylediklerine sabret."[66]

Kur'an'da diğer peygamberlerin de şöyle dedikleri belirtilmiştir;

"Bize ettiğiniz eziyete elbette katlanacağız. Tevekkül edip güvenenler ancak Allah'a güvensinler."[67]

Allahu Teala, Resûlüne (s.a.v) kendinden önceki peygamberlere uymasını emrederek şöyle buyurmuştur:

"Onlar Allah'ın hidayet ettiği kimselerdir. Sen de onların yoluna uy."[68]

"Kafirlere ve münafıklara itaat etme. Onların eziyetlerine aldırma Allah'a dayan. Vekil olarak Allah yeter."[69]

"Azim sahibi peygamberler gibi sabret. Ve o müşrikler için gelecek azabı acele isteme."[70]

Ariflerden biri şöyle demişti: "Halkın övmesi ile kötülemesi bir olup her ikisi de kalpten atılmadıkça, kendisine eziyet edilip ona sabretmedikçe hiç kimse gerçek tevekkül makamını elde edemez. Bu şekilde kulun içindeki

---

[66] Müzemmil 73/10
[67] İbrahim, 14/12
[68] En'am, 6/90
[69] Ahzab 33/48
[70] Ahkaf, 46/35

halk ile huzur ve sükun bulma hastalığı dışarı atılır ve kul nazarını Allahu Teala'nın önceden takdir ettiği ilmine çevirir, işin hikmetine bakar."

Sonra sabırda tevekkül; insanlara karşı güzel muamele ve çekişmeye girerek hak talep etmeyi terk şeklinde gerçekleşir. Tevekkül sahibi bunu, Allahu Teala'dan haya ettiğinden, O'nu yücelttiğinden, O'ndan korktuğundan ve O'nu sevdiğinden yapar. Allahu Teala, gerçek tevekkül sahiplerinin zâhiren ve bâtınen bu sıfatta olduklarını belirtmiştir.

Onların zâhiri sıfatlarını şu ayet ifade etmektedir:

"Salih amel edenlerin ecri/mükafatı ne güzeldir. Onlar, sabreden ve Rablerine tevekkül eden kimselerdir."[71]

Onlar, gerçeği bildikleri için, ilimlerine uygun olarak sabrettiler; sonra bütün bu işlerde Allaha tevekkül ettiler. O da kendilerine yaptıklarının karşılığını verdi, onlara bol ahiret nimetleri hazırladı.

Onların içyüzlerini şu ayet-i kerime haber vermektedir:

"Biz sizi ancak Allah rızası için doyuruyoruz, bu yaptığımıza karşılık olarak sizden hiç bir karşılık ve teşekkür beklemiyoruz."[72]

Onların Allah ve ahiret korkusu, kendilerine yaptıkları iyiliğe karşılık bir şey istemekten alıkoymuştur. Ayetteki "minküm = sizden" lafzının ince ve güzel bir manası vardır. Bu, ayetin gizli manasıdır. Ona göre anlamı şu olur: "Biz, sizden her hangi bir bedel istemiyoruz."

Bu tür bir mana şu ayette de mevcuttur:

"Eğer dileseydik size bedel yeryüzünde sizin yerinizi tutacak melekler var ederdik."[73]

Bu ayette, insanı meleğe çevirirdik, denmek istenmiyor. Ayetin manası: "Sizin yerinize melekleri getirirdik." şeklinde olmaktadır. Ayete verilecek manalardan birisi budur ve bu mana en uygun olanıdır.

---

[71] Ankebut, 29/58-59

[72] İnsan 76/9

[73] Zuhruf 43/60

Onlar, yaptıkları iyiliklere karşılık bir bedel ve karşılık beklemeyip: "Biz Rabbimizden korkarız." dediklerinde, Allahu Teala kendilerine en güzel mükafatı verdi ve onlara sonsuz ihsanlarda bulundu. Bu durum ayette şöyle ifade edilmektedir:

"Rableri onlara cennette tertemiz bir içki içirir. Onlara: 'bu sizin dünyada yapmış olduğunuz iyiliklerin karşılığıdır. Sizin gayretiniz en güzel karşılığı bulmuştur.' denir."[74]

Onlar, yaptıkları iyiliklere karşı insanlardan bir karşılık ve teşekkür beklemedikleri için, Allahu Teala onların mükafatını tertemiz cennet içeceği yaptı ve onların gayretlerini katında kabul ederek karşılık verilmeye layık gördü.

Allah'a tevekkülün bir şekli de, O'nun hükümlerine teslimiyet göstermek ve razı olmak şeklinde ortaya çıkar.

Hz. Yakub Peygamberin (a.s): *"Hüküm ancak Allah'ındır. Ben de O'na tevekkül ettim"*[75] sözü, ilahi hükme teslimiyeti ve her şeyi bir hikmete göre yapan Vekil'e (Yüce Allah'a) güvenmeyi ifade etmektedir.

Çünkü kul, yaşadığı hayatta nefsinin muradını istediği zaman, aslında her şeyde onun iradesi bulunmaz, şunu yakînen bilir ki her şeyde iradesi bulanan ve onun vekili olan Yüce Allah'tır. Her şey o vekilin isteğine göre olmaktadır. Bu durumda ona gereken, kendi istediği O'nun isteğine uymadığı zaman, Mevla'sının isteğini istemesidir; hatta, Yüce Mevla'sının istedikleri, kul için daha sevgili olmalı ve daha tercihe şayan bulunmalıdır. Çünkü Yüce Mevla'sının kul için istediği, onun için bir ceza ve Mevla'sının gazabını çekecek bir şey değilse, o şey, Allahu Teala için daha sevimli ve tercihlidir. Bu durumda Allahu Teala'nın muhabbeti kul için de daha öncelikli ve tercihe şayan olmalıdır; çünkü, bütün işlerin sonu Allahu Teala'ya aittir. O, böylece muttaki kullarını şereflendirmiş ve onları basit dünya işlerinden uzak tutmuştur. Şu ayet bunu ifade etmektedir:

"Güzel son, takva sahiplerinindir."[76]

---

[74] İnsan 76/21-22.

[75] Yusuf 12/67

[76] Kasas 28/83

Allahu Teala, Hz. Musa'ya (a.s) şöyle vahyetmiştir: "Senin istediğin olmadığı zaman, olanı murad et. Eğer illa benim istediğim olsun dersen, istediğinde seni yorarım, sonuçta yine benim istediğim olur."

Hasan-ı Basrî şöyle demişti: "Bütün Basralı'ların ailem olmasını ve bir buğday tanesinin de bir altına satılıyor olmasını isterdim."

O'nun bu sözü, tevekkülde son noktadır. Bu ancak, ilahi hükümler nasıl cereyan ederse etsin, her halükârda ona teslimiyet ve rıza göstermekle ele geçecek bir makamdır. Aslında bu söz, aklın sınırlarını zorlayan bir ifadedir.

Vüheyb b. El-Verd el-Mekkî şöyle derdi ki: "Gök bakır, yer demir olsa, sonra ben rızkım konusunda endişe etsem, kendimi şirke düşmüş kabul ederim."

Denilmiştir ki: "Kim yârının rızkı bugünden elinde olduğu hâlde, yarın ne yiyeceğim diye endişe etse, amel defterine günah olarak yazılır."

Süfyan-ı Sevrî (rah) şöyle demiştir: "Oruçlu olan biri, daha günün başındayken gece iftarda ne yiyeceğim diye rızkının derdine düşse, kendisine bir günah yazılır."

Sehl (rah) ise bu hususta: "Bu tür bir davranış orucun sevabını azaltır" demiştir.

Sehl (rah), bu konuda şöyle bir olay anlatır:

"Basra'da muhteşem bir mezar biliyorum. Orada bulunanların yiyecekleri cennetten getirilir. Sabah akşam da cennetteki saraylarını görürler. Ama kalplerini daraltan öyle büyük bir sıkıntıları vardır ki, onların canlarını daraltan bu sıkıntıları Basralı'ların kalplerine dağıtılsa hepsi sıkıntıdan ölürdü." Kendisine: "Neden? diye sorulunca şöyle demiştir: "Çünkü onlar sabah kahvaltısını yaptıklarında akşam ne yiyeceklerini düşünüyorlardı. Akşam yemeğinden sonra da sabah ne yiyeceklerini düşünüyorlardı. Onların tevekkülden ve rızadan zerre kadar nasipleri yoktur."

Buraya kadar anlattıklarımız tevekkülün faziletlerine dair makamlardır. Bunların haricinde bir kitapta anlatılamayacak incelikte sıddıkların ke-

şifleri ve ariflerin müşahedeleri vardır. Allahu Teala bu kullarını, isimlerinin sırlarına muttali kılarak onlara "kün" emrinin tecellî ve yetkisini ihsan etmiştir. Onlar ise Allahu Teala'ya güvenmeleri sebebiyle bu yetkiyi kullanmaktan çekinmişler, böyle bir tasarruftan gönüllerini çekmişlerdir. Bunu, Allahu Teala'nın kudretinde kendisiyle yarışmaktan, O'nun takdirinden yüz çevirmekten yahut yaratma işinde kendisine benzemekten haya ederek yapmışlardır; çünkü, onlara göre Allah'ın işleri tedbir etmesi en hikmetli ve en güzeldir. Yüce Allah, işlerin sonuçlarını en iyi bilen ve her şeyden en iyi haberdar olandır. Bu makamda olan tevekkül sahipleri, bizim güç yetiremeyeceğimiz ve bilmeyeceğimiz ölçüde Allahu Teala'yı en layıkıyla yücelten ve tazim eden kimselerdir.

Yeme içme konusunda Allahu Teala'ya tevekkül etmeye gelince, bu, marifet ehli nazarında farz olan tevekkül kısmına girer.

İlahi takdîre teslim olmak, acısıyla tatlısıyla, iyisiyle, kötüsüyle, her şeyin Allah'ın hikmet ve adaletinin gereği olarak meydana geldiğine inanıp rıza göstermek de farz olan tevekküldür. Allah Resûlü (s.a.v) bu hususta şöyle buyurmuştur:

"Acizlik ve zekilik dahil her şey kaza ve kader iledir."[77]

Başka bir hadis-i şerifte de şöyle buyurmuştur: *"Bil ki sana takdir edilmeyen şey, asla başına gelmez. Başına gelmesi takdir edilen şey ise, seni atlayıp başkasına gitmez."*[78]

Aynı şekilde Allahu Teala: *"Büyük küçük her şey (Levh-i Mahfuz'da) yazılıdır."*[79] Buyurmuştur.

Her şeyin bu şekilde ilahi ilim ve iradeyle meydana geldiğini bilmek, bunu kalp huzuru ile kabul etmek, bu işlerden birisi başa geldiğinde onu sakin bir akılla karşılamak, aklî değerlendirmeler ile sıkıntı ve ızdıraba düşmemek, Allahu Teala'nın işlerini kulların işlerine benzetmemek ve onlarla aynı görmemek; evet alimlere göre bu saydığımız hususlar imanın

---

[77] Müslim, Kader, 18; Malik, Muvatta, Kader, 4; Ahmed, Müsned, II, 110; İbnu Hıbban, Sahih, No: 6149.

[78] Ebu Davud, Sünnet, 16; İbnu Mace, Mukaddime, 10.

[79] Kamer, 54/53

farzındandır. Kul, bütün bunlara teslim olmadıkça imanı sahih olmaz. Hem bunlar, bahsini ettiğimiz tevekkülden ayrı bir şeydir; onlar zaten her müminden istenmektedir.

İbnu Abbas (r.a) şöyle demiştir: "Kader, tevhid nizamıdır. Kim Allah'ın birliğine inanır da kaderi yalanlarsa, bu yalanlaması tevhid inancını noksan yapar."

Görüldüğü gibi İbnu Abbas (r.a), bütün kaderlerin Allah'ın irade ve hikmetiyle olduğuna iman etmeyi, üzerine tesbih tanelerinin dizildiği ipe benzetmiştir. Tevhid de, bu inanç üzerine kuruludur. Bunun için İbnu Abbas: "Bu ip kesildiği zaman taneler düşer, dağılır. Aynı şekilde kul kaderi yalanlarsa, imanı gider." diyor.

TEVEKKÜLÜN KISIMLARI

Tevekkül, farz ve fazilet olmak üzere iki kısımdır. Tevekkülün farz olanı, imana bağlıdır. Bu, bütün kaderlerin Kâdir-i Mutlak olan Allahu Teala'ya ait olduğunu tasdik edip, O'na teslim olmak, hepsinin O'nun kaza ve kaderiyle meydana geldiğine itikat etmektir.

Baksana, Allahu Teala, ihtilafa düşülen bir konuda Resûlü'nü (s.a.v) hakem yapıp verdiği hükme teslim olmayan kimsenin imansız olduğuna, kendi zatına nasıl yemin ediyor:

"Hayır, Rabbine yemin olsun ki, onlar, aralarında çıkan ihtilaflı işlerde seni hakem yayıp sonra senin verdiğin hükme karşı içlerinde bir sıkıntı duymadan gönül hoşluğu ile teslim olmadıkça, iman etmiş olmazlar."[80]

Allah Resûlü'nün (s.a.v) verdiği hükme teslim olmayanın hâli bu olursa, ya asıl hâkim ve en büyük hüküm verici olan Allahu Teala'nın verdiği hükme teslim olmayanın hâli nice olur? Bir düşün!

Fazilet olan tevekkül, kulun kendisine vekil olarak seçtiği Mevla'sını müşahedesinden kaynaklanır. Bu, marifet makamında olur ve o makam-

[80] Nisa, 4/65

daki kul, gerçeklere aynel-yakîn gözüyle nazar eder. Salih kul Hz. Nuh'un (a.s) şu sözü, bu tevekkül hâlini gösterir:

"Haydi, hepiniz bana tuzak kurun; sonra da bana hiç göz açtırmayın."[81]

Bunun üzerine ondan, Allahu Teala'nın vergisiyle muazzam bir güç doğdu ve Aziz olan Rabbi'nin izzetini onlara bildirdi. Sanki ona: "Sen de bizler gibi zayıf bir insansın, bu gücün nereden geliyor?" diye soruldu; o da şöyle dedi: *"Ben, benim de, sizlerin de Rabbi olan Allah'a tevekkül ettim/güvenip dayandın."*[82]

Bunun üzerine, sanki ona bu tevekkülünün sebebi soruldu; o da onlara kendisine vekil ettiği Rabbi'nin, yeryüzünde yaşayan bütün varlıkların hayatını elinde tuttuğunu müşahede ettiğini haber vererek şöyle dedi: *"Hiç bir canlı yoktur ki O, onun perçeminden tutmuş/hayatını, sevk ve idaresini eline almış olmasın."*[83]

Sonra Allahu Teala'nın, bütün kullarının hayatını elinde tutmasına rağmen, onların içine düştüğü; hayırda, şerde, fayda ve zararda ortaya koyduğu adaletini ve uyguladığı hikmetini haber verip, bütün bu işlerin O'nun adaletine göre doğru olduğunu şöyle belirtti:

"Gerçekten Rabbim, doğru bir yol üzerindedir."[84]

Allahu Teala, tevekkülün farziyeti hususunda şöyle buyurmuştur:

"Eğer müminler iseniz, Allah'a tevekkül edin."[85]

"Eğer Allah'a iman ettiyseniz, O'na tevekkül edin/güvenin. Şayet müslümansanız böyle yapın."[86]

Allahu Teala, tevekkülün fazileti hakkında da şöyle buyurmuştur:

---

81 Hud, 11/55
82 Hud 11/56
83 Hud 11/56
84 Hud 11/56
85 Maide 5/56
86 Yunus 10/84

"Tevekkül edenler, Allah'a tevekkül etsinler."[87]

"Muhakkak ki Allah, tevekkül edenleri sever."[88]

TEVEKKÜLDE SEBEPLERİN YERİ VE DEĞERİ

Allahu Teala kudret ve hikmet sahibidir. O, kudret sıfatının bir tezahürü olarak birtakım şeyleri ortaya koymuştur. Hikmet sıfatının gereği olarak da birtakım şeyleri icra etmektedir. Tevekkül eden kul, O'nun kudretine ait şeylere bakıp O'nun hikmeti gereği ortaya koyduğu şeyleri yürürlükten kaldıramaz; çünkü Allahu Teala, Hakimdir/her şeyi bir hikmet üzere yaratmıştır. Şu hâlde hikmet O'nun sıfatıdır.

Tevekkül eden kul, eşyayı ve varlıkları, kendi başına hükmedici, yaratıcı, fayda ve zarar verici olarak da göremez. Böyle yaptığı takdirde, tevhidine şirk bulaştırmış olur; çünkü, her şeye gücü yeten sadece Allahu Teala'dır. Kudret O'nun sıfatıdır. Dilediği gibi hüküm veren, yaratan, fayda veya zarar veren sadece O'dur. O'nun isim ve sıfatlarında hiç bir ortağı olmadığı gibi hükümlerinde de hiç bir yardımcısı yoktur. Allahu Teala bunu şöyle ifade buyurmuştur:

"Hüküm ancak Allah'a aittir."[89]

"O, hüküm ve hükümranlıkta hiç kimseyi ortak etmez."[90]

"O müşriklerin taptığı putların, yerlerde ve göklerde bir ortaklıkları yoktur. Ve Allah'ın onlardan bir yardımcısı da yoktur."[91]

Tevekkül eden kul, Allahu Teala'nın bütün varlıklar üzerindeki kudretini, O'nun, takdir ve tedbirde tek olduğunu, bütün mülkü ve içindekileri ayakta tuttuğunu müşahede etmesinin yanında, Allahu Teala'nın kainatta cereyan eden bütün değişik olaylardaki hikmetleri en iyi bilen olduğunu görür. Allahu Teala varlık alemindeki bu işleri bir takım sebeplerle yapmaktadır. Bu sebepler insanlar ve diğer varlıklar için ortaya konmuştur. Al-

[87] İbrahim 14/12
[88] Âl-i İmran 3/159
[89] Yusuf, 12/40
[90] Kehf 18/26.
[91] Sebe' 34/22

lahu Teala bunu kulları üzerinde ilahi hükümlerini uygulamak ve yaptıkları iyilik veya kötülüğün karşılığını kendilerine vermek için yapmıştır.

Şu hâlde tevekkül eden kimse, her şeyde ilk hükmün Allahu Teala'ya ait olduğunu bilir ve her şeyin O'nun takdiriyle olduğunu itiraf eder; fakat bunun yanında o da dinin emir ve hükümlerini yerine getirmekle yükümlüdür. İlmin gereğine göre hareket etmekle sorumludur; çünkü o, Rabbi'nin şu buyruğunu işitmiştir:

"O'na yaptığından sorulmaz, ama onlar her yaptığından sorumludur."[92]

Allahu Teala, ortaya koyduğu her şeyde, kudretini hikmetlerinde gizlemiştir; ancak, bu hikmetler, ilahi hükümleri açığa vuran şeylerde ortaya çıkmış; bütün işlerin sonu O'na döndüğü için ve varlıklarda görünen sanat ve güzellikler, O'nun iç kısmıyla ilgili yakîn bilgi verdiği için, kudreti eşya içinde gizli kalmıştır.

Allahu Teala bu konuda şöyle buyurmuştur:

"Bu, her şeyi en güzel şekilde yapan Allah'ın yapısıdır."[93]

Yani Allahu Teala'nın görünmeyen işleri, görünen tecellileri gibi çok güzel ve çok sağlamdır.

Allahu Teala, diğer bir ayette şöyle buyurmuştur:

"Bütün iş O'na aittir."

Yani gizli ya da açık her iş sonunda Allah'a dayanmaktadır. Allahu Teala bu ayetin devamında şöyle buyurmaktadır:

"Öyleyse (bütün bu işlerde) sen O'na kulluk yap ve O'na tevekkül et."[94]

Allah'a tevekkül eden bir arif için, O'nun gizli işlerinde ilahi kudreti ispat eden bir şahit vardır; arif o şahide bakar ve gereğini yerine getirir. Za-

---

[92] Enbiya 21/23

[93] Neml 77/88

[94] Hud 11/123

hirdeki hikmetlerde ise arif için ortaya konan dinî bir ilim mevcuttur. Arif o ilme teslim olur ve o bilim gereğince amel eder. Bu, birbirinden derece bakımından farklı iş ve ibadetlerde tevhidin hakikatini müşahede etmektir. O, Rabbani alimlerin makamıdır.

Allah'a inanan her mümin, Ona tevekkül eder; fakat her kulun tevekkülü yakîni miktarınca olur. Allahu Teala'nın havas/seçkin kullarının tevekkülleri, onların müşahedelerini ve hevalarını yok ederek ilahi tecellilere rıza göstermelerini açıklarken anlattığımız gibidir. Avam halkın tevekkülü ise; seçkin kulların tevekküllerinin peşinden açıkladığımız gibi, hayrı ve şerri ile kaderlere iman etmesidir.

Allahu Teala, kendisinin yaratıcı olduğu gibi aynı zamanda rızık ve hayat veren, öldüren olduğunu haber vermiştir. O, ayette hikmet sırasına göre bu dört sıfatını bir arada zikretmiştir. İlahi kudret bu sıraya göre tecelli etmektedir. Bu durumda onların hikmetleri nasıl birbirinden farklı olur? Yahut bir takım sebep ve vasıtaların ortaya konulmasıyla bu sıfatların bölündüğü nasıl düşünülebilir?

Allahu Teala, bu konuda şöyle buyurmuştur:

"O Allah ki, sizi yarattı, sonra size rızık verdi, sonra sizi öldürecek ve sonra sizi diriltecektir."[95]

Ayette anlatılan üç fiilde Allah'tan başka bir fail bulunmadığı gibi; dördüncü fiil olan rızık verme işinde de O'ndan başka hakiki fail yoktur. Mesela sen kalkıp da: "Beni babam yarattı." der misin? Her ne kadar baban, senin yaratılışında bir vasıta olsa da, böyle söylemek uygun değildir. Aynı şekilde sen: "Bana falanca hayat verdi, filanca beni öldürdü." demezsin. Her ne kadar bazıları, hayat ve öldürme işinde vasıta yapılmış olsalar da böyle söylemek doğru değildir; çünkü bu tür sözlerde açık bir şirk mevcuttur. Bunun kötülüğü herkes tarafından bilindiği için, kimse onu söylemez.

Allahu Teala bu konuda şöyle buyurmuştur: *"Attığınız meniyi gördünüz mü? Onu siz mi yaratıyorsunuz? Yoksa yaratan biz miyiz?"*[96]

---

[95] Rum, 30/40

[96] Vâkıa, 56/58-59

"Ektiğinizi gördünüz mü? Onu siz mi bitiriyorsunuz yoksa bitiren biz miyiz?"[97]

Görüldüğü gibi Allahu Teala, meniyi rahme atma ve toprağı ekme fiillerini bize nisbet etmiştir; çünkü onlar, insanların yapacağı bir takım işlerdir. Bizler iş yapan kullarız. Bunlar bizim sıfatlarımızdır; hükümleri de bize aittir.

Allahu Teala, yaratma ve ekilen şeyi bitirme işlerinin ise kendi zatına ait olduğunu bildirmiştir; çünkü bu işler, O'nun kudret ve hikmetini gösteren işaretlerdir. Allah, her şeye gücü yeten ve her işini hikmetle yapandır.

Kur'an'da insana ait olarak zikredilen bütün amel ve kazançlar, onu yapan azalara nisbet edilmiştir. Bununla, o işin ismi belirlenmiş olmaktadır. Bu işler, onların yapılmasına vasıta olan şeylere de nisbet edilmiştir. Allahu Teala'nın kudretine, iradesine ve zatına nisbet ettiği işlerde ise, ilk irade edenin ve en yüce güç sahibinin kendisinin olduğunu göstermek istemiştir.

Öyleyse Allah'ın sözünü iyi anla ki, birbirine benzer durumlarda kalbin haktan kaymasın

Sonra bazen kul: "Falan bana verdi, falan bana engel oldu." der durur. Bu, gizli bir şirktir. Bunun sebebi şudur: Aradaki sebepler, kulların elinde ortaya konmakta ve onlar vasıtasıyla uygulanmaktadır. Bu durum onları, bütün sebepleri yaratan asıl sebepten perdelemekte; asıl veren ve engelleyen Yüce Zatın kudretini örtmektedir. Yakîn sahibi ve müşahede ehli arifler yanında, bu tür gizli şirk, daha önce anlatılan açık şirk gibi kötü görülmektedir. Zira Allahu Teala, yaratma işinin sadece kendisine ait olduğu belirttiği gibi; rızık verme işinin de sadece Yüce Zatından ait olduğunu bildirmiştir. Bu konuda şöyle buyurmuştur:

"Allah'tan başka size gökten ve yerden rızık verecek başka bir yaratıcı var mı?"[98]

---

[97] Vâkıa, 56/63-64

[98] Fâtır 35/3

Allahu Teala bu ayette, yaratma işi ile rızkın birlikte olduğunu, ikisinin de ilahi kudreti ispat eden en güzel sebepler olduğunu belirtmiştir.

Gerçek bir tevekkül sahibi şunu yakînen bilir ki, Allahu Teala istese daha evvel onu yaratmazdı; O, yaratmaya mecbur değildir; yaratmama kudreti O'ndadır. Yarattığı zaman ise ona rızkını vermek durumundadır.

Nitekim kudsi bir hadiste Allahu Teala'nın şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: "Ben bir mahluku yaratır da onu rızıksız bırakır mıyım?"

Allah Resûlü (s.a.v) de bir hadis-i şerifinde şöyle buyurmaktadır: ***"Ey Allahım! Senin verdiğini engelleyecek, engellediğini de verecek hiçbir güç yoktur. Sana karşı kimsenin çabası bir fayda vermez."***[99]

Allah Resûlü (s.a.v) bunu, 'falan konudaki çabam, filan işteki gayretim...' gibi sözler sarfeden kimselere cevaben söylemiştir. Onlar, bu tür sözlerle, sebepleri kasdediyorlardı.

Efendimiz (s.a.v), namazında yaptığı bu dua ile onların sözünün bir hükmü olmadığını belirtmiş ve müslümanların şirke düşmesinden korkarak bu duayı onlara duyurmuştur. Bunun manası şudur: "Ya Rabbi, sen dilemedikçe kulun çaba ve gayreti kendisine bir fayda vermez."

Bu konuda Allahu Teala şöyle buyurmuştur ***"Şu bir gerçek ki zanna dayalı şeyler, hak adına hiçbir şey ifade etmez."***[100]

Ebu Muhammed Sehl (rah) yukarıdaki hadisin manasını şöyle açıklamıştır: "Kim bir şeyi ele geçirmek için çaba sarfeder, hırs gösterir; fakat senin engeline takılırsa, onun gayreti ve hırsı kendisine bir fayda sağlamaz."

Allahu Teala'nın: ***"Allah dilediğini siler, dilediğini ise sabit tutar."***[101] ayetinin tefsirinde, Sehl (rah) şöyle demiştir:

"Allahu Teala arif kullarının kalplerinden sebepleri silip kudretini sabit yapar; gafillerin kalplerinden de müşahedeyi silip sebepleri sabit yapar."

---

[99] Buhari, Ezan, 155; İ'tisam, 3; Müslim, Salat, 194; Ebu Davud, Salat, 140; Tirmizi, Salat, 108; Nesai, Tatbîk, 25; Darimi, Salat, 71.

[100] Necm, 53/28

[101] Rad, 13/19

Yine o demiştir ki: "Allahu Teala nefsi hareketli olarak yaratmış, sonra ona sükuneti emretmiştir. İşte bu hâl, nefsin imtihanıdır. Eğer Allahu Teala özel koruması ile nefse destek verirse nefis sükunet kazanır, emre itaat eder. Bu, Allah'ın özel yardımıdır. Eğer onu kendi hâline terk ederse, nefis tabiatı ve yaratılışı gereği hareketlenip isyana yönelir. Bu da Allah'ın onu kendi hâline terk etmesidir."

Lokman (a.s) oğluna vasiyetinde şöyle demiştir: "Ey oğul, bütün rağbetini Allah'a yönelt. Eğer O dilerse sana verir; dilerse vermez. Senin çarelerin/gayret ve çabaların Allahu Teala'nın sana takdir ettiği rızkın ne artmasını, ne de azalmasını sağlar. Rızkın konusunda yaratılışından ibret al. Eğer kendi çaren ve çaban ile yaratılışında bir fazlalık yapabilirsen, rızkının da artmasını sağlayabilirsin. Bu olmayacağına göre bil ki Allahu Teala, insanın yaratılışını şekillendirmiş ve rızkını taksim etmiştir. Sen bu ikisinden hiç birini arttıramazsın"

Nitekim öyle kurnaz, kuvvetli ve tuttuğunu koparan kimseler vardır ki, sürekli fakirleşirler; fakat derdini anlatmaktan aciz, zayıf ve basit görülen öyle kimseler de vardır ki, servetleri sürekli artıp durur. Eğer gücün bir yararı olsaydı, kuvvetli kimseler her konuda zayıfları geçerlerdi. Ama yaratan ve rızık veren yalnız Allahu Teala olduğu için, kulların ellerinden hiçbir şey gelmemektedir.

Konuyla ilgili şöyle bir hikaye anlatılır: Zamanın birinde bir kral dönemin bilginlerinden birine şu soruyu sormuştu: "Nasıl oluyor da akıl sahiplerinin yoksul, akılsızların ise varlıklı olduğunu görüyorum?" Bilge, şu cevabı verdi: "Allahu Teala bu durumu kendi varlığına bir delil yapmıştır. Eğer her akıllı varlıklı, her akılsız da yoksul olsaydı, insanlar şöyle düşünebilirlerdi: Akıllı kendi rızkını buluyor, akılsız ise yoksul kalıyor. İnsanlar, gerçeğin tam aksi olduğunu gördüklerinde, rızık verenin yalnız Yaratan olduğunu anlamaktadırlar."

İbnu Mesud'dan (r.a) şu söz rivayet edilmiştir: "İnsana mal verilmesi de verilmemesi de bir fitnedir. Kendisine mal verilen kimse, onu asıl vereni unutur, başkasını över. Kendisine mal verilmeyen kimse ise, onu asıl

engelleyeni bilip rıza göstermez, kendisine mal vermedi diye insanları kınar."

Bu ifadenin bir benzerini Mutarrıf, bir sahabiden nakletmiştir. Kûfe emiri olan bu sahabi, bir hutbesinde söyle demiştir:

"Muhakkak ki şu malın verilmesinde de engellenmesinde de bir fitne vardır. Kişi yakın akrabasına gider ve ondan Allahu Teala'nın kendisi için yazmış olduğu bir yardımı ister. O da, bunu engelleyemediği için kendisine yazılmış olan şeyi istek sahibine verir. İstek sahibi bu yardımından dolayı ona teşekkür edip övgüler yağdırır. Ertesi yıl yine aynı kimseye gidip Allahu Teala'nın kendisine yazmamış olduğu bir yardımı talep ettiğinde, o kimse bu yardımı veremez. Önceki yıl vermeyi engelleyemezken, bu yıl verme gücüne sahip olamaz. Bunun üzerine yardım isteyen kimse, onu günahkar görüp kötüler. Dikkat ediniz servetin verilmesinde de, engellenmesinde de bir fitne/imtihan vardır. Allah Resûlü (s.a.v) bize, bir hutbesinde böyle buyurmuştu."[102] Hadiste geçen 'fitne' kelimesi, imtihan ve sınama anlamındadır.

Yakînî iman sahipleri bu imtihanla iyilik için denenirken; gafiller de nasıl davranacaklarının görülmesi için imtihan edilirler. Yakînî iman sahipleri sebeplerden ibret alıp onları Yaratan'a hayran olur, hidayet ve iman bakımından üst derecelere yükselirler; çünkü onlar verme ve engelleme fiillerinin her ikisinde de veren ve engelleyenin sadece Allahu Teala olduğunu görürler ve dinin getirdiği hususlarda O'nun hikmetinin geçerli olduğunu bilirler. Böylelikle onlar için şükür ve sabır makamları sabit olur. Gafiller ise bu işte hakikati göremeyip ızdıraba düşerler; bakışlarını sebeplere ve başka güçlere çevirirler. Kendilerine mal veren kimseleri överken; mal vermeyi engelleyenleri kınarlar. Bu davranışları sebebiyle de sürekli derece kaybederler. Sonuç itibarıyla mal ve para, her iki grup için de bir imtihan olmakta, her ikisinin iman derecelerini ve kalplerinin takvasını ortaya çıkarmaktadır.

---

[102] Ahmed, Müsned, V, 58; Heysemi, Mecmau'z-Zevaid, III, 96.

Bu konuda Allah Resûlü'nün (s.a.v) şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: *"Kul, geceleyin dünya işlerinden bir ticarete veya başka işlerden birine niyetlenir. Eğer onu yapsa helak olabilir. Allahu Teala Arşı'nın üstünden ona bakar ve kendisini o işten alıkor. Kul işim olmadı diye karamsarlığa ve üzüntüye düşer. Uğursuzluğu komşusunda ve yakınlarında arar: 'Beni engelleyen, başımı belaya sokan onlar' der durur. Halbuki, o işinin olmayışı kendisi için Allahu Teala'nın bir rahmetidir."*[103]

İbnu Mesud (r.a) şöyle demiştir: "Allah'a yaptığın kullukta insanların seni övmesinden hoşlanmaman, Allah'ın sana verdiği rızık için de insanları övmemen ihlastandır."

Hz. İsa (a.s), İbnu Mesud (r.a) ve diğerlerinden gelen bir haberde şöyle demiştir:

"Allah'ın size verdiği bir rızıkta hiç kimseyi övmemeniz O'nun size vermediği şey için de kimseyi kınamamanız yakîni imandandır."

İbnu Mesud (r.a) şöyle demiştir: "Sabır imanın yarısıdır. Şükür, imanın diğer yarısıdır. Yakîn ise, imanın bütünüdür."[104]

Ma'mer b. Eban'ın, Hamran-Zühri-Urve kanalıyla Hz. Aişe'den (r.ah) naklettiği İfk hadisinde şu ifade geçmektedir: "Annem ve babam beni bağırlarına bastılar. Ben onlara: "Bu konuda ne size ne de dostunuz Allah Resûlü'ne (s.a.v) teşekkür ederim. Sadece beni bu iftiradan aklayan ve yücelten Allah'a hamdederim." dedim. Bu konuda rivayet edilen başka bir hadiste, Ebu Bekir'in (r.a) ona: "Kalk ve Allah Rasulü'nün (s.a.v) başını öp." dediği rivayet edilir. Hz. Aişe (r.ah) ise:

"Vallahi bunu yapmam, ben bu işte Allah'tan başka hiç kimseye hamdetmem." demiştir. Bunun üzerine Allah Resûlü (s.a.v) de: "Onu kendi haline bırak ey Ebu Bekir." buyurmuştur.[105]

---

[103] Ebu Nuaym, Hilye, III, 348;İbnu Receb, Camiu'l-Ulum, I, 368.
[104] Beyhaki, Şuabu'l-İman, No: 47; 9716, 9718; Ebu Nuaym, Hilye, V, 34; Elbani, Daife, No: 499.
[105] Bkz: Buhari, Tefsiru Sûre (24), 6; Müslim, 56; Ahmed, Müsned, VI, 195-197; Tabarani, el-Kebir, XXIII, 50 vd. (No:133-151)

Yukarıda zikrettiğimiz hep halka nazar etmek ve Allahu Teala'nın her şeye şahit oluşundan habersiz olmak gibi hususlar, yakînin zayıflığından ve marifet noksanlığından ileri gelmektedir. Bu hâl, kulun iç alemini kaplayıp orada yerleştiği ve insanın söz ve fiillerinde çokça görüldüğü zaman, kalpten imanın hakikati gider, imanın nuru iyice zayıflar. Bu hâl kalpte nifak/iki yüzlülük doğurur, orada şüphe tohumlarını eker.

Bu konuda Abdullah b. Mesud (r.a) demiştir ki: "Kul evinden imanı ile birlikte çıkar; fakat evine imanı adına hiçbir şeyi kalmamış olarak döner. Yolda bir adam görür. Bu adam, aslında ona ne bir fayda ne de bir zarar verebilir. O ise adama: "Sen çok büyüksün, anlısın şanlısın, der. Evine dönünceye kadar karşılaştığı insanlara bu tür sözler söyler. Belki bu sözleriyle bir şey de elde edemez ama, Allahu Teala ona gazap eder."[106]

Ebu Muhammed Sehl'e, Tevrat'ta geçen: "Kim bir zengine boyun eğip yağcılık yaparsa dininin üçte ikisi gider." sözünün manası sorulduğunda, şu cevabı vermiştir: "İman akd/irade, söz ve fiilden oluşur. Dünyalık için bir zengini överek ona yağcılık yapan ve bunu hareketiyle ortaya koyan kimsenin imanının üçte ikisi gider; geriye yalnız üçte biri kalır ki, o da irade kısmıdır."

Sen rızık ve diğer konularda Allahu Teala'nın arada sebep olarak yarattığı şeyleri, o iş için ilk sebep gördüğünde, şunu bil: Bu şeyleri birer sebep olarak ortaya koyan Allahu Teala'dır. O, Kur'an'da bu sebepleri zikrettiği gibi; asıl işin kendisine ait olduğunu da belirtmiştir. Bunun örneği çoktur. Allahu Teala bir ayetinde şöyle buyurur:

"De ki sizin için görevlendirilmiş ölüm meleği canınızı alır."[107] Diğer ayette ise bu aracıyı kaldırarak kendi zatını açıklamış ve: ***"Ölümleri anında canları Allah alır"***[108] buyurmuştur.

---

[106] İbnu Mubarek, K. Zühd, No: 366.
[107] Secde, 32/11
[108] Zümer 39/42

Allahu Teala, bir ayette: *"Ektiğinizi görmüyor musunuz?"*[109] buyurarak, ekini ekme işinde kulların fiilini zikretmiş; diğer ayetlerde ise aracıları kaldırarak, işin kendisine ait olduğunu şöyle belirtmiştir:

"Biz suyu döktükçe döktük, sonra toprağı güzelce yardık ve orada daneler bitirdik."[110]

Başka bir ayette: *"Biz ona (Meryem'e) ruhumuzu/ruhu taşıyan meleğimizi gönderdik"*[111] buyurmuş; sonra bu işi aracı ile birlikte nasıl gördüğünü şöyle belirtmiştir: *"Ona ruhumuzdan üfledik."*[112] Burada ruhu üfleyen, Cebrail'dir.

Başka bir ayet-i kerimede Allahu Teala, Resûlüne hitaben şöyle buyurmaktadır: *"O'nu/Kur'an'ı okuduğumuzda okunuşunu takip et."*[113] Tefsir alimleri demişlerdir ki: Bunun manası şudur: Rasûlüm, Cebrail (a.s) sana Kur'an'ı okuduğu zaman, ondan vahyi al. Bu ayet: *"Onu tekrarlamak için dilini depretme"*[114] ayetinden sonra gelmektedir.

Aynı şekilde Cebrail (a.s), Hz. Meryem'e: "Sana tertemiz bir erkek çocuğu vereceğim." demiştir. Burada Hz. Cebrail (a.s), Allahu Teala'nın kendisine Meryem'e (a.s) ver diye hibe ettiği çocuğu, ben vereceğim diyerek kendisini zikretmiştir. Halbuki o bu esnada Rabbi'ni müşahede etmekte/aslında ruhu verenin Allahu Teala olduğunu görmekteydi.

Bu ayetin başka bir okunuşuna göre ayetin manası: "Allahu Teala sana çocuk vermek için beni gönderdi." şeklinde olmaktadır.

Bunun bir diğer örneği de şu ayettir. Hz. Musa (a.s): *"Ben ancak kendime ve kardeşime malik/sahip olabilirim"*[115] demiştir; çünkü Allahu Teala başka bir ayette Musa (a.s) ve kardeşi ile ilgili olarak şöyle buyurmuştur: *"Biz ona rahmetimizin bir işareti olarak kardeşini verdik."*[116] Musa (a.s)

---

[109] Vâkıa 56/63
[110] Abese 80/25-27
[111] Meryem 19/17
[112] Enbiya 21/91
[113] Kıyame 75/17
[114] Kıyame 75/16
[115] Maide, 5/25
[116] Meryem, 19/53

gerçekte ne kendine, ne de kardeşine sahiptir; çünkü gerçekte Allah'tan başka sahip yoktur.

Ayetin iki değişik okuma biçiminden birine göre anlam bu şekilde olmaktadır. İkinci okuyuş şekline göre ayetin anlamı: "Ben ancak kendime sahip olabilirim, kardeşim de sadece kendisine sahip olabilir." şeklindedir.

Allahu Teala başka bir ayet-i kerimede bu hususu daha da açıklayarak: ***"Müşrikleri öldürün"***[117] emrini vermiştir.

Diğer ayette aynı emirle birlikte bu işe vasıta edilen şey şöyle zikredilmiştir: ***"Onlarla savaşın ki, Allah onlara sizin ellerinizle azap etsin."***[118] Daha sonra öldürme işinin asıl sahibiyle aradaki sebep birlikte zikredilerek şöyle buyurulmuştur: ***"Onları siz öldürmediniz, ancak Allah öldürdü."***[119]

Allahu Teala, bir diğer ayette, sebebi zikretmekle birlikte, hakikatte onu da ortadan kaldırarak şöyle buyurmaktadır: ***"Attığında aslında sen atmadın; ancak Allah attı."***[120]

Allahu Teala, hükmünü icra ederken kullandığı vasıtaları başka bir ayetinde şöyle zikretmiştir: ***"Onların malları ve çocukları seni imrendirmesin. Allah ancak onlara bunlarla azap etmek istemektedir."***[121]

Şu ayetler de konumuza örnek teşkil ediyor. Bir ayette: ***"O ki, kalemle (yazmayı) öğretti"***[122] buyrulmuştur. Diğer ayetlerde ise:

"O Allah Rahman'dır. O Kur'an'ı öğretti. İnsanı yarattı. Ona konuşmayı öğretti."[123]

"Sonra onun açıklaması bize düşer"[124] buyrulmaktadır.

---

[117] Tevbe, 9/5
[118] Tevbe, 9/17
[119] Enfal, 8/17
[120] Enfal, 8/17
[121] Tevbe, 9/55
[122] Alak, 96/4
[123] Rahman 55/1-4
[124] Kıyame, 75/19

Yüce Allah başka bir ayetinde, mülkün kullara ait olduğunu belirtmiş, bu mülkü tarafından bir ihsan ve ikram olarak kendilerinden bir bedel karşılığı satın aldığını şöyle haber vermiştir:

"Muhakkak ki Allah, müminlerden canlarını ve mallarını cennet karşılığında satın almıştır."[125]

"Ancak, ellerinin altında mülkleri olan cariyeler bu hükmün dışındadır"[126] ayeti de, bir mülkün kula ait görülmesinin örneğidir.

Marifet ehline göre, hakiki anlamda Allahu Teala'dan başka bir fâil/iş yapan yoktur; çünkü gerçek fâil, herhangi bir alet ve sebep için başkasından yardım istemeyen kimsedir. Yine onlara göre hiçbir fiil, iki fâil tarafından yapılmaz. Aksi takdirde şirk ve ortaklık söz konusu olur. Fiili ortaya çıkaran ve icra eden ikinci fâil, aslında hakiki fâilin bu iş için kullandığı vasıta olup sonradan devreye girmiştir. Her şeyin ilki olan Allahu Teala ise aslî/ilk fâildir.

Yine marifet ehline göre hakiki malik, her şeyin yaratıcısı olan Allahu Teala'dır. Elinde bir mal bulunan kimse ise, bunun mülkiyetine sonradan sahip edilmiştir; çünkü o kimse, kendi eliyle hiçbir şey yaratmamıştır. Onun elinde meydana getirilen fiiller, başkası/Allah tarafından yapılmıştır.

Allahu Teala, her şeyin evvelidir; varlığı başkasının elinde değildir. O, kendi zatı ile hayat sahibidir. Kimseden yardım istemez. Allahu Teala hikmet ve izzeti gereği yaratmak ve hayat vermek için de bir vasıta yaratmıştır. Bu vasıta ana rahminde görevli olan bir melektir. Rivayete göre bu melek, ana rahmine girerek meniyi eline alır ve onu bir beden hâlinde şekillendirir. Sonra Allahu Teala'ya: "Ey Rabbim, bu, erkek mi kız mı, sağlıklı mı özürlü mü olsun?" diye sorar. Allahu Teala da dilediğini buyurur. Melek de O'nun emrini uygular.

Bu rivayetin başka bir lafzında ise şu ifade yer almaktadır:

---

[125] Tevbe, 9/111

[126] Nisa, 4/24

"Melek bebeği şekillendirir, sonra ona bedbahtlık/cehennemlik ya da cennetlik olacak ruhunu üfler."[127]

Denilir ki: "Kendisine Rûh ismi verilen melek, bedenlere ruhları katar." Başka bir yerde ise, bu meleğin sürekli nefes alıp verdiği ve bu nefeslerden her birinin de ölü bedene ruh kattığı söylenmiştir. Bu nedenle ona 'Rûh' ismi verilmiştir.

Allahu Teala kendi zatını tanıtırken el-Bâri=bütün kusurlardan temiz, el-Musavvir= yarattıklarına şekil veren sıfatlarının yanısıra el-Hâlık=yaratıcı sıfatını da kullanmıştır.[128] Yine O, bir ayet-i kerimede: ***"O Allah ölümü ve hayatı yaratandır"***[129] buyurmaktadır.

Allahu Teala ölüm için bir vasıta yarattığı gibi diriliş için de bir vasıta yaratmıştır. Bu vasıta İsrafil (a.s.) adı verilen ve Sûr'a üflemekle görevli olan melektir. O, Sûr'a ikinci kez üflediğinde bütün cansız varlıklar dirilirler. Ardından Allahu Teala o meleği kendine yükseltir. Bu konuda Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

"Ve o gün Sûr'a üfürülür."[130]

Allahu Teala zatını, hayat veren ve öldüren olarak tanıtmıştır. Bu konuda şöyle bir rivayet vardır: "Ölüm meleği ile hayat meleği birbirleriyle tartıştılar. Ölüm meleği: "Ben canlıları öldürürüm." dedi. Hayat meleği de: "Ben de bütün ölüleri diriltirim." dedi. Bunun üzerine Allahu Teala ikisine şöyle vahyetti: "Ben size ne görev vermişsem siz onunla meşgul olun. Asıl öldüren ve dirilten benim. Benden başka hiçbir öldüren ve dirilten yoktur."

Allahu Teala'dan nakledilen bir haberde şöyle denmiştir:

"Zatım için asıl delil benim. Bana benden daha güzel bir delil yoktur."

Yukarı sözü edilen vasıta ve sebeplerin varlığını kabul etmemiz, Allahu Teala'nın her şeyde ilk sebep ve her şeyin asıl faili oluşunu ortadan

[127] Bkz: Buhari, Kader, 1; Müslim, Kader, 1-6.
[128] Haşir 59/24
[129] Mülk, 67/20
[130] Neml, 87/87

kaldırmaz. Nitekim hiçbir müslüman: 'Beni falan melek yarattı, beni Azrail öldürdü, İsrafil diriltti' gibi ifadeler kullanmaz.

Yakîn ve müşahede ehli bir kimsenin de, aynı şekilde 'falan bana verdi, falan beni engelledi, filan rızkımı temin etti, falan benim için takdir etti' türünden ifadeler kullanması asla uygun düşmez. Onlar sadece bu işlerde birer vasıta kılınmış ve Allahu Teala'nın takdir ettiği fiiller onların elleriyle icra edilmiştir; çünkü vermek, rızıklandırmaktır; engellemek ise kaderdir.

Yakîni iman sahiplerine göre Allahu Teala'nın bu gibi isim ve sıfatlarında ortağı yoktur. Veren de, engelleyen de, fayda sağlayan da, zarara uğratan da yalnız O'dur. Aynı şekilde, hayat verip öldüren de yalnız Allah olup O'nun mülkünde hiçbir ortağı, yaratma işinde kullarından hiçbir destekçisi yoktur.

Yakîni iman sahiplerine göre bu tür ifade ve düşünceler kulun tevhidinin hakikatini zedeleyen gizli şirk alametidir. Allah Resûlü (s.a.v) bu tehlike hakkında şöyle buyurmuştur:

"Ümmetimin içinde şirk, karıncanın karanlık gecedeki yürüyüşünden daha gizlidir."[131]

Bir alim: *"Onların çoğu Allah'a ancak şirk koşarak iman ederler"*[132] ayetine şu manayı vermiştir: "Onlar, Allahu Teala'nın takdir ve tedbir sahibi olduğuna inandıkları hâlde, sebeplere güvenmek ve fiilleri bu sebeplere dayandırmak sûretiyle şirke düşerler."

İhlas sahiplerine göre, Allah'tan başka hiçbir ilah olmadığına, O'dan başka rızık veren, rızkı engelleyen, hidayet veya sapıklığa sevkeden olmadığına inanmak ihlastandır. Onlara göre, kul nasıl, Allah'tan başka ilah görmüyorsa, bu işlerde de ondan başka gerçek fail görmemelidir. İhlas sahiplerine göre, bunların hepsi birdir, onlar tek müşahede içinde görülecek gerçeklerdir ve bu, tevhidin ilk basamağını oluşturur.

---

[131] Ahmed, Müsned, IV, 403; Ebu Ya'la, Müsned, No: 54-55; Bezzar, Müsned, No: 3566; Heysemi, ez-Zevaid, X, 223-224.

[132] Yusuf, 12/106

Eğer "Allahu Teala'nın insanları hidayet ve dalalet yoluna sevk eden, onlara rızık veren ve rızka mani olan kimseleri yarattığı söylenir ve bunun yukarıdaki anlayış ile nasıl izah edileceği" düşünülürse, bunun cevabı şudur: Evet, dünyada böyle kimseler vardır; ancak onlar bu işleri Allah'ın izni, iradesi ve hükmü ile yapmaktadırlar.

Allahu Teala değişik ayetlerinde, kendisinin yaratanların en güzeli,[133] rızık verenlerin en hayırlısı,[134] hüküm verenlerin en güzel hüküm vereni[135] olduğunu belirtmektedir; çünkü O'ndan başka gerçek yaratıcı, rızık dağıtan ve hüküm veren yoktur. O hem insanları, hem de onların ortaya koyduğu şeyleri yaratır. Hem onlara, hem de onların rızık taşıdığı kimselere rızık verir. Aynı şekilde onları hidayete ulaştıran ve onları sebep yapıp diğer insanları hidayete sevk eden yine O'dur. Kullarını sapıklık içinde bırakan ve onları sebep yapıp başkalarını sapıklık içinde bırakan da aslında O'dur.

Sonuçta hidayete erenler O'nun sayesinde hidayet buldukları gibi; yoldan çıkanlar da O'nun takdiri ile sapıklığa düşmüşlerdir. Aynı şekilde varlıklar, O'nun yaratmasıyla vücut bulmuşlar, O'nun verdiği rızıkla ile rızıklarına kavuşmuşlardır. Nasıl böyle olmasın ki, şu ayetler bu durumu açıklamaktadır:

"Ey İsa! Hani benim iznimle kuş sûretinde bir şey yaratırdın/yoktan ortaya kordun."[136]

"Eğer Allah bize bir hidayet verirse biz de size hidayet veririz."[137]

"Biz sizleri yoldan çıkardık. Gerçekten bizler yoldan çıkmış kimselerdik."[138]

Kul bu zikrettiğimiz gerçekleri müşahede ettiği zaman gizli şirkten kurtulur. Bu hâl, ***"lâ ilâhe illallah"*** Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur, sözünün

---

[133] Müminun 23/14
[134] Müminun 23/72
[135] Hud 11/45.
[136] Maide, 5/110
[137] İbrahim, 14/21
[138] Sâffat, 37/32

hakikatine ulaşmaktır. Bunun bir manası şudur: Kalpleri kendisine çekecek ve kendisine ibadet yapılacak Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur.

Kul ***"Lâ ilâhe illallah"*** zikrinin peşinden: ***"vahdehû lâ şerike leh"*** zikrini söyler. Bununla şunu demiş olur: O Allah, kudretinde ve birliğinde tekdir; mülkünde yarattığı varlıklar içinde hiçbir ortağı yoktur. Sonra zikrine şöyle devam eder: ***"lehûl mülkü"*** yani varlık alemine getirdiği bütün mülk O'nundur. Zikrine devam eder: ***"Ve lehûl hamdü"*** yani, verdiği ve vermediği bütün nimetlerde hamd/övgü O'na aittir; bütün hamdler/övgüler O'na layıktır. Ondan başka hiç kimse, böyle bir hamdi hak etmez. ***"Ve hüve alâ külli şeyin kadîr."*** Yaratma ve emirde O'nun her şeye gücü yeter. Bütün kudretler O'na aittir. Bütün yaratma işi O'na aittir. O, yarattığı bu varlıklar içinde hangi işe nasıl isterse öyle hükmeder, dilediğini emreder. Aradaki bütün sebepler, bir ustanın elindeki âletler gibidir. Bir işte alet değil, onu kullanan zikredilir. Mesela: 'Bıçak deriyi kesti, kırbaç köleyi dövdü' denmez. 'Kunduracı deriyi kesti, falan kişi kölesini kırbaçladı.' denir.

Bu ifadelerdeki vasıtalar, fiilleri bizzat gerçekleştiren unsurlar oldukları hâlde, sahiplerinin elinde bir alet/vasıta olmaktan öte gidemezler. Aynı şekilde insanlar da zahirde bir takım işleri yapıyor gözükebilirler. Ama onların ardında, gizli kudret ve iradesiyle her şeyi kuşatan, her şeye gücü yeten, bütün işleri yapan Allahu Teala vardır.

Mesela şu örneği düşünelim: 'Kral bana şunu verdi, bana şunu giydirdi' denildiği zaman bunu kralın bizzat kendi eli ile yapmış olması gerekmez. Aynı şekilde o hediyeyi kendisine getiren kimseyi zikrederek: 'Kralın hizmetçisi bana şunu verdi' demek de uygun düşmez. Fiili gerçekleştiren hizmetçi olsa bile, onun hiçbir yetkisi olmadığı ve kralın mallarında kendi kararıyla tasarrufta bulunamayacağı herkesçe bilinir; ancak: 'Kral onu kiminle sana verdi, kimin elinden aldın?' şeklinde bir soru sorulur ve hediyeyi hangi hizmetçinin getirdiği öğrenilmek istenirse, o zaman hizmetçinin adı zikredilebilir.

Ama kendisine hediye verilen kimse, bu tür bir soru sorulmadığı takdirde kralın kendisine hediye verdiğini söylemekle yetinecektir. Hediyeyi getiren hizmetçinin adını belirtmesi tamamen gereksizdir; çünkü kralın

adıyla birlikte hizmetçinin belirtilmesine lüzum yoktur. Bu tür bir ifadede gaye, kral tarafından verilen hediyeyi ön plana çıkarmaktır. Hediyeyi taşıyan hizmetçinin belirtilmesinin hiçbir anlamı yoktur. Bunu iyi anla!

Şu örnek de konumuzla ilgilidir: Bir defasında Allah Resûlü (s.a.v) hurma verdiği bir kişiye: ***"Onu al, sen ona gelmeseydin, o sana gelecekti"***[139] buyurmuştur.

Hiç şüphesiz hurma kendi başına adama gitmeyecekti; fakat Allah Resûlü (s.a.v): "Onu sana bir adam getirecekti." de demedi; çünkü bunu belirtmenin bir anlamı yoktu. Allah Resûlü (s.a.v): "Ben yalnız Allah'a tövbe ederim, Muhammed'e tövbe etmem." diyen bir kişi için: ***"Hak sahibini tanıdı/tövbeyi kime yapacağını bildi"***[140] buyurmuştur.

Ancak Allahu Teala, kulu iyiliğe veya kötülüğe götüren sebepleri zikretmiştir; çünkü ilahi isimler, bu sebeplerle zuhur etmektedir. İlahi hükümler, sevap ve cezalar bu sebeplere bağlıdır. Onları zikretmemek/görmemek uygun değildir. Bu durumda, hüküm vermek Yüce Allah'a aittir. Her şeyi o başlatır; her şey O'na döner. Hükmü önceden Allahu Teala verir, hükmün gereği ve sonucu kullara ait olur. İşte ölümü ve hayatı yaratmanın sebebi budur. Böylece Allahu Teala hiçbir zaman mahkum/hüküm verilen değil; hep hâkim/hüküm veren olur. Emir alan memur değil; her şeye hükmü geçen emir verici olur. Böylece işlerin sonucu, hüküm ve emir altında olanlara ait olur. Şu ayet bu duruma bir örmektir:

"Sizin yanınızda bulunan (dünya malı) tükenir. Allah'ın yanında bulunan (sevap ve ahiret nimetleri) ise devamlıdır."[141]

Aslında bütün dünya ve ahirette ne varsa hepsi O'nun hazinelerindedir, her şey O'nundur; ancak Allahu Teala, sonuç ve hükümlerinin bize olması ve kendisinden gönlümüzü çekmemiz için dünyayı sizin yanınızdaki, elinizdeki dünya malı diyerek bize nispet etmiştir. Ahireti ise hususiyet ve

---

[139] İbnu Hıbban, Sahih, No: 3240; Ebu Nuaym, Ahbâru Isfahan, I, 160; Beyhaki, Şuabu'l-İman, No: 1190.

[140] Ahmed, Müsned, III, 435; Tabarani, el-Kebir, No: 839; Heysemi, ez-Zevaid, X, 199.

[141] Nahl 16/96

faziletini belirtmek bir de rağbetimizi ona yöneltmemiz için O'nun katındakiler' şeklinde kendi Zatı'na nispet etmiştir.

Kur'an'da Hz. İsa (a.s) hakkında *"Topraktan kuş yaratırsın"*[142] buyrulmuştur. Yetimlerin bakımını üstlenen ve mallarını görüp gözeten kimselere :*"O mallardan kendilerine rızık/yiyecek verin"*[143] emri verilmiştir. Allahu Teala, Hz. İsa'ya (a.s) 'yaratan' demiştir; halbuki onun elinde bu işi yapan kendisidir. Yetimleri de onlara bakanların eliyle rızıklandırdığı için buna sebep olanlara 'rızık verici' demiştir. Bunlar mecazi ifadelerdir.

Bana göre, şu ayette de durum aynıdır. Allahu Teala, Hz. Meryem'e (a.s): *"Hurma dalını sana doğru silkele, üzerine olgun taze hurma dökülsün"*[144] buyurdu. Hz. Meryem (a.s), hurmanın kendi sallaması ile düşmediğini bilmekteydi. O'nun sallama fiilinin hurma üzerinde hiçbir etkisi yoktur; çünkü hurma elle sallanarak düşürülecek bir meyve değildir. Ama Allahu Teala Meryem'e (a.s) kendi katındaki değerini göstermek istedi, bunun için onun elini bu işte bir alet yaptı.

Şu ayette de durum aynıdır: *"Ayağını yere vur, işte yıkanacak ve içilecek bir su önündel."*[145]

Ayağını vurması ile Hz. Eyub Peygamberin (a.s) önünde iki pınar kaynamış, onlardan birinden içmiş, diğeri ile yıkanmıştı; böylece içindeki ve dışındaki bütün hastalıklar iyileşmişti. Ama bu pınarların kaynamasında onun ayağının doğrudan etkisi yoktur; fakat Allahu Teala bunu onun elinde yaratmış; kendisine bir ikram olarak bu yolla suyu akıtmıştır.

Büyük şair Lebid, kainattaki her fiili yalnız Allah'a ait görerek diğer varlıkları reddetmiş ve şöyle demiştir:

"Dikkat edin! Allah dışında her şey boştur!" Allah Resûlü (s.a.v) onun bu şiirini dinlediği zaman: "Doğru söylemiş" buyurmuştur.

---

[142] Maide 5/110.

[143] Nisa 4/5.

[144] Meryem 19/25

[145] Sad 38/42

Başka bir rivayette Allah Resûlü (s.a.v): ***"Şairin söylediği en doğru söz, şu beyitteki sözüdür"***[146] buyurarak, Lebid'in sözünü zikretmiştir.

Allah Resûlü (s.a.v) varlık aleminde gerçekte bir takım vasıta ve sebeplerin bulunduğunu bilmekteydi. Fakat bu bilgisi onu şair lebid'in "Allah'tan başka her şey boştur." sözünü söylemekten alıkoymamıştır. Allah Resülü (s.a.v) bunu, tevhidi koruma ve tek olan Yüce Zatı birleme gayreti ile yapmıştı. O bu gerçeği, içinde bulunduğu kavmi peygamberleri yalanma ve ilahî kitapları yok sayma hastalığından daha yeni kurtulmasına rağmen dile getirmişti; fakat, şu alemdeki bütün varlıklar, bir zaman önce hiç yoktu; bir süre sonra da yine yok olacaklar. Bu durumda onlar, bir evveli ve hakiki varlığı olmayan, sonunda da sabit kalmayan boş şeye benzemektedirler. Allahu Teala'nın ise evveli yoktur, ezelîdir; sonu yoktur, ebedîdir. Ondan başka hiçbir varlık bu sıfatta değildir.

Her şeyin asıl sebebi ve ilk yaratıcısı olan Allahu Teala ile birlikte diğer vasıta ve sebeplerin zikredilmesi mümkündür. Bunun Kur'an'da örneği çoktur. Mesela Kur'an'da: "Allah şöyle dedi" ifadesi geçer. Sen "Yusuf peygamber şöyle dedi, Salih peygamber şöyle dedi." Diyebilirsin. Bu kullanışların hepsi doğrudur. Sen: "Allahu Teala şöyle buyurdu..." dediğin zaman, O'nun herkesten önce ilk söz söyleyen olduğunu, kendine has sıfatıyla konuştuğunu, herhangi bir vakte bağlı, sınırlamaya tabi olmaksızın, ezelî ilminden bir şeyi haber verdiğini anlatmış olursun.

"Salih dedi ki, Şuayb dedi ki" gibi bir ifade kullandığında ise, onların bu sözleri bir vasıta olarak söylediklerini ifade etmiş olursun. Çünkü onların sözleri sonradan yaratılan, vakte bağlı olan, bir takım sebeplerle ortaya çıkan sözlerdir. Diğer bütün sebep ve vasıtalar da böyledir. Onlar, her şeyden evvel olan ve her şeyi ilk olarak ortaya koyan Allahu Teala'nın sonradan yaratması ile meydana gelen şeylerdir.

[146] Buhari, Menakubu'l-Ensar, 26; Edeb, 90; Müslim, Şi'r, 3-7; İbnu Mace, Edeb, 41; Ahmed, Müsned, II, 248, 393.

SEBEPLERLE ŞİRKE VE ŞÜPHEYE DÜŞENLER

Bu konuda bir takım bidat ehli şüpheye düşmüş ve Kur'an'ın yaratılmış olduğunu iddia etmişlerdir. Bizde şüphe yok diyenler de insanların sözlerini, en güzel hüküm veren Allah'ın sözünden önce görmektedirler. Buna göre onlar, Allah'ın sözünden önce bir sözün varlığını kabul etmektedirler. Çünkü bu kimseler ilahi kelamın (Kur'an'ın) ezeli olduğunu kabul etmemektedirler. Böylece cahillikleri sebebiyle, kaçındıklarından daha büyük bir hataya düşmüşlerdir. Çünkü onlar, kendi zanlarınca, 'eğer Allahu Teala'nın sıfatlarını kadim/ezeli kabul edersek, Allah'ın zatı ile beraber başka ezelî varlıkları kabul etmiş oluruz' düşüncesiyle, ilahi sıfatları Yüce Allah'ın zatından ayrı düşünüp onların hâdis olduğunu/sonradan yaratıldığını söylerler. Bu anlayışla onlar, ilk önce hâdis olanı/sonradan yaratılanı, ikinci olarak kadim/ezelî varlığı kabul etmiş olmaktadırlar.

Allahu Teala zalimlerin bu tür düşünce ve iddialarından uzaktır. O, bunlardan çok ulu ve çok Yüce'dir. O'nu, sabah akşam tesbih ederiz. Bu cahiller bilmiyorlar ki onlar bir ayet okuduklarında, onların ağzından çıkan sözler/ayetler, Allahu Teala'nın sözünden sonra söylenmiş olmaktadır; çünkü Allahu Teala ilk sözü söyleyen ve ezeli ilim sahibi olduğundan, O'nun sözü ilk söz olmaktadır. Kullar ise her ne şekilde olursa olsun, söyledikleri her söz ezelî değildir ve her yaptıkları sonradan yaratılmadır.

Aynı şekilde, imanları zayıf olan bir takım gafiller de kendilerine bir şeyler verenleri veya vermeye engel olanları bu işte ilk hareket noktası olarak gördüklerinden, şüpheye düşmüşlerdir. Halbuki bu işleri onların üzerinden Allahu Teala gerçekleştirmektedir. Onların, aradaki varlıkları asıl nimet verici veya nimete engel olucu görmeleri, tevhid anlayışlarındaki noksanlıktandır. Yukarıdaki bidat ehli, Allahu Teala'nın sübûtî sıfatlarında Allah'a ortak koşmuşlardır. Bunlar ise Allah'ın (el-Mu'tî=verici, el-Mâniu=engel olucu) isimlerinde ona ortak koşmaktadırlar. Böylece, haktan sapanlar Allahu Teala'yı gerçek tevhid ile birlemekten perdelendikleri gibi; bunlar da Allah'ın ezelî ilminin tecellileri olan bir gerçeği görmekten perdelenmişlerdir.

Ancak, hak yoldan sapan kimselerin içine düştüğü şirk, bir sapıklıktır. Bu, açık şirk olduğu için sahibini dinden çıkarır. Yakîni zayıf kimselerin içine düştüğü şirk çeşidi ise, gaflet ve cehaletten kaynaklanmaktadır. Bu, gizli bir şirk çeşidi olduğu için, sahibini dinden çıkarmaz.

Anlatıldığına göre, alimlerden birisi, bir adımın arkasında namaz kıldı. Adam namazı bitirip dönünce alime baktı; onu basit bir elbise içinde görünce: "Ey ihtiyar, nereden yiyip içersin?" diye sordu. Bunu işiten alim: "Biraz sabret, önce senin arkanda kıldığım şu namazı yeniden kılayım da sana öyle cevap vereyim/sen daha rızkı kimin verdiğini bilmiyorsun!" dedi.

Aynı konuda bize şöyle bir hâdise nakledildi:

"Bir alim camide itikafa çekilmişti. Kendisinin belirli bir gelir gideri/maaşı yoktu. Bir gün caminin imamı ona: "Keşke çalışsan da geçimini temin etsen senin için daha iyi olurdu!" dedi. Alim, ona cevap vermedi. Bir vakit sonra imam kendisine yine aynı sözleri söyledi. O zaman alim şu karşılığı verdi:

"Caminin civarında oturan bir Yahudi bana her gün iki ekmek vereceğine söz verdi. Ben de bununla yetinerek çalışmayı bıraktım. Bunun üzerine imam: "Eğer o kimse sözünde samimi ise, senin camide itikaf yapman daha hayırlıdır." dedi. Bunun üzerine alim:

"Ey adam! Sen de şu eksik tevhid anlayışınla müslümanların imamı olup onlarla Allahu Teala arasında vasıta olmasaydın, bu da senin için daha iyi olurdu." dedi.

Rivayete göre Allahu Teala sıddıklardan birine: "Benim için ince anlayışı ve gizli lütfu elde et ki seni seveyim." diye vahyetti. Bunun üzerine sıddık: "Ey Rabbim! İnce anlayış nedir?" diye sordu. Allahu Teala: "Üstüne konan bir sineği dahi benim koyduğumu bil ve benden niyazda bulun ki, onu kaldırayım." Sıddık: "Gizli lütfun nedir?" diye sordu. Allahu Teala: "Sana güvenilmiş bir nohut tanesi dahi gelse, onunla seni andığımı bil." dedi.

Yukarıda Allahu Teala'nın, asıl nimet veren, men eden, kuluna zarar ve fayda veren, dilediği gibi, dilediği zamanda dilediği kimseyi yaratan ve

rızıklandıran olduğunu zikrettik. Bu şekilde iman etmek, umum müminlerin itikadı ve ilmidir. Ancak avam müminler, bunların hikmetini bilmezler ve asıl hükmü verenden gafildirler. Onların bu anlayışları hayatlarındaki alışkanlıklarda da kendisini gösterir. Mesela onlar, günlük gıda ve ihtiyaçlarının alıştıkları yerden gelmesini, ya da bu rızkın, kendilerinin tercihine uygun şekilde akıl ve mantık ölçüleri içinde ele geçmesini isterler.

Halbuki onların akılları mal ile büyüklük taslamak, övünmek, insanlarla yarış ve gurur peşindedir. Onlar, alçak gönüllülük, tevazu, fakirlik ve miskinliğe yanaşmazlar; işlerini Allah'a havale etmezler; O'nun takdir ve tedbirine rıza göstererek kendilerini dilediği gibi ve dilediği kimse vasıtasıyla rızıklandırmasına razı olmazlar. Bu hâlleriyle onlar, zalimlerin ahlaklarını müminlerin ahlakına tercih etmişlerdir; çünkü yakîni müşahededen uzak kalmışlar ve kötü ahlakların esiri olmuşlardır.

Bir de onlar, yeryüzünün ve bütün insanların Allah'a ait olduğunu, hamd ve mülkün yalnız O'na mahsus bulunduğunu bildiği hâlde, Allah'tan başkasından bir şey umup O'ndan başkasından beklenti içine girerler. Gerçeklerle yüzyüze geldiğinde onun ağırlığı altında ne yapacaklarını şaşıran bu nefisler ve kalpler, asla huzura eremedikleri için; musibet ve felaketlerle karşılaştıklarında ızdıraba düşer/çaresiz kalırlar, sıkıntılar karşısında Allah için sabredemezler.

Bu kimseler, aradaki vasıtalarla kendilerine bir iyilik ulaştığı zaman, hemen onları övüp methetmeye başlarlar. Bir nimeti kaçırdıkları zaman ise buna sebep olanları kötüleyip kınarlar. Bu hâl, onlardaki gafletten ve bildikleri ilmin hakikatini müşahededen uzak olmalarından kaynaklanmaktadır. Bu da onların tevhid anlayışlarının noksan ve yakînlerinin zayıf oluşuna bir delildir. Onların marifetleri/Allahu Teala'yı tanımaları kulaktan işitme ve habere dayalı bir marifettir; haberle birlikte müşahedeye dayalı bir marifet değildir.

Yakîn ilmine sahip arifler, Allahu Teala'nın her şeyi bilmesi, her şeye gücü yetmesi konusunda, ilahi hikmetin gerçekleşmesi, sevap ve azabın kullara ait olması için bir takım sebeplerin ve vasıtaların var edildiğini kabul etmede diğer müminlerle ortaktırlar; fakat bu seçkin kullar, kuvvetli

yakîn, müşahede, güzel sabır ve gerçek rıza hâline ulaşarak onlardan çok ileri derecede ilim ve marifete sahiptirler. Onların başına bir musibet ve sıkıntı geldiğinde, kalpleri sakin, nefisleri huzur içinde olur. Onlar, kullarını imtihan eden Yüce Zatın, mahlukatın bütün işlerini dilediği gibi tedbir ettiğini müşahede ettiklerinden, bela ve imtihan anında hak üzere sabit kalırlar. Böylece, onlar yakînden bir makam, tevekkülden bir hâl ve rızadan bir nasip elde etmişlerdir.

Diğerleri ise, zikrettiğimiz hakikatlerden uzakta kalmışlardır ve bu konuda ancak genel hükümleri yerine getirmişlerdir. Genel olarak müminler, tevekkülün farz kısmında yakînî iman sahipleri ile beraberdirler. Yakîn ehli arifler, fazilet olan tevekkül noktasında diğer müminlerden ileri geçmişler ve onlara üstünlük sağlamışlardır. Genelde müminler ise bu noktada duraklamışlar; yakîne ulaşamadıklarından ve sebeplerle perdelenip ilerisini göremediklerinden, bu yüksek derecelerden yüz çevirmişler/ona yönelmemişlerdir. Mukarrebun derecesine çıkmış arifler, fazilette öne geçmişlerdir. Ayetlerde belirtildiği gibi; Allah daha fazlasını yapan herkese iyiliğinin karşılığını verir.[147] Hem kullar Allah katında derece derecedirler. Allah onların yaptıklarını görmektedir.[148]

Alimlerden bir zat şöyle demiştir: "Allahu Teala avam halkın önüne sebepler perdesini germiştir. Onlar yalnız bu sebepleri görürler; gerisine bakıp Allahu Teala'yı göremezler. Seçkin kullar için ise zatıyla sebepleri örtmüştür. Onlar, Allahu Teala'yı görürler, sebepleri görmezler."

Seri es-Sekati şöyle demiştir: "Üç şey vardır ki, yakînî iman bunlarla açığa çıkar: Tehlikeye maruz kalsa da hakkı yerine getirmek. Bela ve musibet anında Allah'ın emrine teslim olmak. Nimet elinden gidince Allah'ın kazasına rıza göstermek."

Ondan önce Yusuf b. Esbat da şöyle demiştir: "Denilirdi ki: Kimde şu üç şey bulunursa, imanı kemale erer. 1-Rıza hâli kendisini bâtıla/harama götürmez. 2-Kızgınlığı onu haktan ayırmaz. 3-Gücü yettiğinde kendisine ait olmayan şeyi almaz/hak yemez."

---

[147] Hud, 11/3
[148] Âl-i İmran, 3/163

ÇALIŞIP-KAZANMA VE TEVEKKÜL

Geçimini sağlamak için çalışıp çabalamak, gerçek tevekkülü elde eden kimseye bir zarar vermez. Bu durum onun makamını zedelemez ve hâline bir noksanlık getirmez. Zira Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

"Gündüzü de maişetleri kazanma zamanı yaptık."[149]

"Sizin için orada geçim vasıtaları yarattık, ama buna karşılık çok az şükrediyorsunuz."[150]

Allah Resûlünün (s.a.v) şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

"Kulun yediği en helâl kazanç, elinin emeği ile kazandığı ve dürüst bir alış-verişten elde ettiği kazançtır."[151]

Yakîn ehli ariflere göre, el emeği ile geçinen kimse, ticaret yapandan; ticaret yapan da oturup çalışmayandan daha hayırlı görülürdü. İbnu Mesud (r.a): "Ne dünya ve ne de ahiret için çalışmayan insandan hoşlanmam." demiştir; çünkü tevekkül, imanın şartlarından ve İslam'ın sıfatlarındandır.

Nitekim Yüce Allah: *"Eğer Allah'a iman ettiyseniz artık O'na tevekkül ediniz. Gerçekten müslümansanız böyle yapın"*[152] buyurmaktadır. Görüldüğü gibi Allahu Teala tevekkül etmeyi, kendisine iman edip teslim olmanın bir şartı yapmıştır.

Eğer tevekkül edenin hâli; yaptığı işlerde Allahu Teala'nın kendisine yönelttiği şeye uymak, bu işlerde sebepleri yaratana (Yüce Allah'a) nazar ederek sebeplere sarılmak, işinde O'na dayanmak ve güvenmek, Mevla'sının içine daldırdığı sebeplere yapışmak, önüne gelen bu sebepleri kullanarak yaşantısını sürdürmek ise, yine bu tevekkül sahibi, Allahu Teala'nın eşyaya bir takım menfaatler koyduğunu, onu hikmetinin hazinesi, rızkının anahtarı yaptığını bilirse, ayrıca sünnete ve salihlerin yoluna uyar-

---

[149] Nebe 78/11

[150] Araf 7/10

[151] Bkz: Ahmed, Müsned, III, 466, IV, 141; Hakim, Müstedrek, II, 10; Tabarani, el-Kebir, II, 197; Beyhaki, Şuabu'l-İman, No: 1226-27; Heysemi, ez-Zevaid, IV, 60.

[152] Yunus 10/84

sa, lüks ve rahatlığı terk ederse, bu hâliyle o, bu çalışma ve kazanma içinde, çalışmadan tevekkül eden, bu esnada kendisine bir takım hastalıklar ve bozuk anlayışlar bulaşan ve o hâlde kalan kimseden daha faziletlidir.

Bize, alimlerden birisinin şu hâli anlatıldı: Bu alim, ayakları ile bir şeyler öğütürken görüldü. Halbuki o, kırk sene bu tür dünya işlerinde çalışmayı terk etmişti. Kendisine: "Çalışmayı terk ettikten sonra neden tekrar başladınız?" diye soruldu; o şu cevabı verdi: "Ey dostum! Tevekkülün izzetini kaybettiğimizde, başkasından bir şey bekleme zilletine sabredemedik."

Çalışmayı terkettiği için başına bir takım afetler gelen kişinin durumu böyledir. Bu kimsenin, hemen içinde bulunduğu durumu terkedip bir mesleğe yönelmesi gerekir; çünkü ancak, yakîni imana ermiş ve başkalarına muhtaç olmayan kimse çalışmayı bırakabilir. Yoksa çalışmak, başkasına yük olmaktan ve dilenciliği adet hâline getirmekten daha hayırlıdır. Bir yola giren kimse, hedef çok uzak olsa da sonuçta o hedefe ulaşır.

Bütün kullarının işlerine vekil olan Allah'a nazar ederek tevekkül edip çalışmayı terk etmek, bu kimse için daha hayırlıdır; çünkü o, kalbini tamamen halktan çekip Hâlıkı/yaratıcısı ile meşgul etmektedir. Bu, hakka en yakın bir yoldur ve bunu yapan kimse mukarreb/Allah'a çok yakın bir kuldur.

Halkın elindekine tamah ederek, nefsinin rahatlığını isteyerek dilenmeyi severek, kötü arzularına tabi olarak çalışmayı terkeden kimse ise, hak yolun dışında gitmektedir. Onun gittiği yol için Allah'a yakın ve uzak denmez; çünkü bu kimse hak yoldan tamamen sapmış birisidir. Resûlullah (s.a.v) Efendimiz bu konuda şöyle buyurmuştur:

"Sizden birisinin baltasını ve ipini alarak dağa çıkması ve oradan odun taşıyarak satıp parasıyla geçinmesi ve tasadduk etmesi, versinler veya vermesinler, insanlardan bir şeyler dilenmesinden daha hayırlıdır."[153]

"Misvakla ağzı bir kere ovmak gibi küçük bir şey için de olsa, insanlardan bir şey istememeye çalışınız."[154]

---

[153] Buhari, Zekat, 5; Müslim, Zekat, 106-107; Tirmizi, Zekat, 38

[154] Bezzar, Müsned, No: 1913; Tabarani, el-Kebir, No: 12257; Beyhaki, Şuabu'l-İman, No: 3527; Heysemi, ez-Zevaid, III, 94.

"Kim bana bir tek şey için garanti verirse, ben onun cennete girmesine kefil olurum. Bu şey, kimseden bir şey istememesidir."[155]

Alimlerimizden birisi (Sehl b. Abdullah et-Tüsteri rah.) demiştir ki: "Kim çalışmayı kınarsa o, sünneti kınamış olur. Kim de çalışıp kazanmaktan el çekmeyi (tevekkülü) inkar ederse, o da tevhid anlayışını zedelemiş olur."

Yine aynı zat şöyle demiştir: "Allah'ın Resûlü gönderildiği zaman, insanlar bugün olduğu gibi çeşitli sınıflar hâlindeydi. Ticaretle uğraşan, sanat ehli olan, hiçbir işte çalışmayan, dilenen ve dilenmeyenleri vardı. O (s.a.v), ticaret yapana: "Ticaretini bırak", oturana "Çalış, kazan" dememiştir. Bilakis onlara bütün hâllerinde iman ve yakîn ilmini öğretmiştir. Tedbir konusunda onları Allah ile baş başa bırakmış ve herkes kendi hâline göre amel etmiştir.[156]

Tevekkül ehlinden birisi derdi ki: "Üç gün aç kalmaya sabredemeyen bir insanın, yiyecek bulduğu zaman çalışmayı terk edip ibadete yönelemeyeceğinden korkarım."

Yine bu zat şöyle demiştir: "Geçim sebeplerini bulamayınca kalbi zayıflayan veya onları elde edince kalbi onların yokluğundan daha fazla rahat eden kimsenin çalışmaktan geri kalması doğru değildir. Çünkü onda, Allah'tan başka şeylere bakma ve yönelme hâli mevcuttur. Allah'ı tanıyanın kalbi ancak Onunla huzur ve sükun bulur."

Alimlerden biri şöyle demiştir: "Kim ki, dokuz gün aç kaldıktan sonra, kalbinde insanlardan bir şey isteme veya onlara yük olma arzusunu geçirirse, onun için çarşı, camiden daha hayırlıdır."

Ebu Süleyman Darani (rah) demiştir ki: "Çalışmayı bırakıp evinde oturan; fakat ne zaman kapı çalınacak da birisi yiyecek bir şeylere getirecek diye kalbi kapının çalınmasına bağlı olan kimsede hayır yoktur."

---

[155] İlgili hadisler için bkz: Ebu Davud, Zekat, 28; Ahmed, Müsned, V, 281; Nesai, Zekat, 86; İbnu Mace, Zekat, 25; Heysemi, ez-Zevaid, III, 93.

[156] Bkz. Beyhaki, Şuabu'l-İman, No: 1310.

Alimlerden birisi demiştir ki: "Kul için rızık sebeplerinin varlığı ile yokluğu eşit olduğunda, rızık için zahiri bir sebep yokken kalbi huzur ve sükun hâlini koruduğunda, eğer bu durum kendisini Allah'tan alıkoymaz ve himmetini/düşüncesini dağıtmazsa, çalışmayı terk edip ibadet için evinde oturması daha faziletlidir. Çünkü bu durumda kendi hâli ile meşgul olması ve ahireti için azık hazırlaması mümkündür. Onun için tevekkül makamı sahih ve sağlamdır."

Sehl b. Abdullah (rah), kulun tevekkülünün ne zaman sahih olacağını soranlara şu cevabı vermiştir: "Kul, vücuduna bir zarar ve malına bir musibet geldiği zaman endişe etmez, kendi hâli ile meşgul olup üzülmez ve Allah'ın her an kendisini gözettiğini düşünürse, işte o zaman tevekkülü sağlam olur."

Tevekkül ehlinin imamı İbrahim Havvas (rah) demiştir ki: "Üç yerde azık taşımak tevekkülün adabındandır: Camide otururken, gemide bulunurken ve birisiyle yol arkadaşı olunca."

Süfyan es-Sevri demiştir ki: "Alimin geçim sebebi olmadığında zalimlere vekil olur. İbadet ehlinin geçim sebebi olmadığında dinini kullanıp dünya malı yer. Cahil ise, geçim sebebi olmadığı zaman fasıklara elçi olur."

Marifet ehlinden bir zat şöyle demiştir: "İnsanlar üç sınıftır: Birincisi, ahiret derdi kendisini dünya işlerinden alıkoyan kişidir. Bu, kurtuluşa erenlerin derecesidir. İkincisi, dünya derdi kendisini ahireti için meşgul eder. Bu da kurtuluşa erenlerin hâlidir. Üçüncüsü ise dünya geçimi, kendisini ahiret amellerinden alıkoyan kimsedir. Bu hâl, helak olanların sıfatıdır."

Hz. Ali'nin (k.v.) şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Rızık iki türlüdür: Birincisi seni arayan rızık, ikincisi de senin aradığın rızk."

Alimlerden birisi bu sözü şöyle açıklamıştır: "Seni arayan rızık, ancak yiyebileceğin rızıktır. Senin aradığın rızık ise, mülkiyetine geçirmek istediğin rızıktır. O, günlük yiyeceğinin dışındaki şeyleri talep etmektir."

Tevekkülde yüksek bir makama sahip olan Yakup es-Sûsî şöyle demiştir: "Tevekkülün üç makamı vardır: Birinci avam halka, ikincisi avam

içindeki seçkin kullara, üçüncüsü de seçkin kullar içinden seçilmiş ariflere aittir. Kim sebeplere tevessül eder, ilmini kullanarak Allah'a tevekkül eder ama "yakînî imanda" tahkik derecesine ulaşamamış ise bu kimse, avamdır. Kim, sebepleri bırakarak Allah'a tevekkül eder ve yakînde tahkik derecesine ulaşırsa bu, avamın seçkin olanlarındandır. Kim yakîn derecesine ulaşmak sûretiyle sebeplerden sıyrılır; fakat daha sonra başkalarına faydalı olmak maksadıyla sebeplere yeniden el atarsa bu, seçkin kullar içinden seçilen ariflerdendir."

Bu son makamda anlatılanlar, Cennetle müjdelenen yüksek makam sahibi on sahabenin ve diğerlerinin sıfatıdır. Onlardaki yakîn hâli, kendilerini dünyadan tamamen sıyırmış; fakat sahip oldukları ilim onları başkalarının faydasına kullanmak için geçim sebebi olacak işlere sevk etmiştir. Onlar, yakînin hakikatine uygun olarak ilimlerini artırıp yüksek bir payeye ulaştılar.

Bu nedenle İbrahim el-Havvas (rah) şöyle demiştir:

"Havas/Allahu Teala'nın seçkin kulları, başkalarının geçim yükü kendilerine havale edildiği ve onların rızıklarını temin görevi verildiği için sebeplere sarılır, kazanç yollarına girerler. Bunu yaparken kalpleriyle dünya malına bağlanmaktan tamamen uzaktırlar.

Cüneyd el-Bağdâdi'nin şeyhi Ebu Cafer el-Haddad, gerçekten tevekkül ehli birisiydi. O demiştir ki:

"Yirmi sene tevekkülümü insanlardan gizledim ve pazarlardan ayrılmadım. Her gün bir dinar/altın ve on dirhem/gümüş kazanıyordum. Ondan bir dânik/dirhemin altıda biri parayı yanımda tutarak geceyi geçirmiyordum. Hamama gireceğim bir kırata/0,2 gr gümüşe varana kadar elimden çıkarmadan rahat edemiyordum. Hatta gece olmadan hepsini elden çıkarıyordum."

Cüneyd el-Bağdâdi, tevekkül konusunda Ebu Cafer'in huzurunda konuşmaz ve: "Mürşidimin huzurunda onun makamı hakkında konuşmaktan haya ederim." derdi.

Hz. Peygamber (s.a.v), hediye türü şeyleri almak için dilenmeyi terk etmeyi ve halkın eline göz dikmemeyi şart koşmuştur.[157]

Bunu, iffetli fakirleri dilenmekten uzak tutmak ve onların gönüllerini Allah'a yöneltmek için yapmıştır.

Bir kulun dilencilik yapmasında büyük bir zillet ve dünyaya karşı aşırı bir hırs vardır. Çünkü kulun bir başkasına el açması, istenmemesi gereken yerden istemesi, Allah'tan başkasından beklenti içine girmesi, evlere kapısından değil de başka bir yerden girmek gibi yanlış bir iştir.

Dilenmek hakkında Hz. Peygamber'in (s.a.v) şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: *"Dilencilik yapmak çirkin işlerdendir. Çirkin işler içinde ondan başkasını helal görmüyorum."*[158]

Allah Resûlü (s.a.v) diğer hadislerinde şöyle buyurmuştur:

"Kim, istemekten yana zengin gibi davranırsa, Allah ona zenginlik verir. Kim iffetli olmak isterse Allah onu iffetli yapar. Kim kendisine dilencilik kapısını açarsa Allah da ona fakirlik kapısını açar."[159]

Gerçekten fakir olanlar için hediye türü ikramları almak caizdir. Hatta dilenmekten kurtulmalarını sağlamak için bu, teşvik bile edilmiştir. Bu durum onları istemekten uzak tutmaya ve faziletlerini korumaya sebep olduğundan, başkasına el açmak ve dilencilik yapmaktan korur. Bunların durumu Ehl-i Beytin durumu gibidir. Ehl-i Beyt'e, kendilerinin fazilet ve şerefini ortaya koymak için zekât almak haram kılındığından, ganimetlerden beşte bir pay verilmiştir.

---

[157] Rasulullah (s.a.v) Efendimiz, bir kimseye kendisi istemeden ve insanların eline bakıp durmadan verilen hediye, ikram ve malı almasını; fakirse kendisine harcamasını, değilse bir fakire vermesini tavsiye buyurmuştur. Bkz: Buhari, Ahkam; 17; Zekat, 51; Müslim, Zekat, 110-112; Ebu Davud, Zekat, 29; Nesai, Zekat, 94

[158] Iraki bu lafızlarda bir hadis bulamadığını söylemiştir. Bkz: Zebidi, İthaf, XI, 597; Şevkani, el-Fevaid, No: 189.

[159] Hadisin son kısmı hariç bkz: Nesai, Zekat, 89; Ahmed, Müsned, III, 3; Elbani, Sahiha, No: 2314. Hadisin son kısmı için bkz: Ahmed, Müsned, I, 193; Ebu Ya'la, Müsned, No: 845; Abd. b. Humeyd, Müsned, No, 159; Heysemi, ez-Zevaid, III, 95.

Ahmet b. Hanbel (rah), Ebu Bekir Mervezi'ye ücretle çalıştırdığı fakir bir işçiye alacağından daha fazlasını vermesini emretti. Verilen miktar fakirin çalışma ücretinden fazla idi. Fakir, hakkı olmadığından verilen parayı almadı. Bunun üzerine Ahmed b. Hanbel, Mervezi'ye: "Peşinden git, onları kendisine ver!" dedi. Mervezi, adama yetişti ve paraları kendisine verdi; fakir o zaman aldı. Mervezi bu işe şaşırdı; Ahmed b. Hanbel'e gelip: "Fakirin verilenleri önce neden reddedip sonradan niçin aldığını?" sordu. İmam Ahmed şu cevabı verdi:

"Birincisinde nefsi ona göz dikmişti; onun için reddetti. Doğrusu güzel yaptı. Parayı almadan geri dönünce, nefsi paradan ümidini kesti. İşte o zaman parayı almayı kabul etti."

İbrahim el-Havvas, bir kimsenin vermesine bakıp da nefsinin almayı adet hâline getirmesinden korkarak kimseden bir şey kabul etmezdi. O: "Sufi, meslek sahibi olmaz." derdi.

ÇOLUK-ÇOCUK SAHİBİNİN TEVEKKÜLÜ

Yukarıda anlattıklarımız yalnız olan bir insan için güzeldir; fakat çoluk-çocuk sahibi birisi için daha geniş davranılmıştır. Aile reisinin başkaları için olduğu gibi, kendi çoluk çocuğu için de verileni almakta bir sakınca yoktur. Çünkü onun ailesi, Allah'ın kendisine emanetidir. Allah, onu çocuklarına vekil tayin etmiştir ve onların rızıklarını da onun eliyle vermektedir. Bu kimse bakımıyla yükümlü olduğu kimseler için bizzat çalışır ve Allahu Teala'nın (zekat, sadaka ve benzeri görevlerle) sorumlu tuttuğu kimselerden onların haklarını vermeleri için teşvik ederse, bu çabaları, onun Allah katındaki derecesinden ve hâlinden bir şey eksiltmez. Bilakis, bu gayreti sevap ve derecesinin artmasına vesile olur. Yeter ki niyeti sevap kazanmak, iyilik ve takvada yardımlaşmak olsun. Bir de iyiliği yerine ve ehline yapmalı, onu bakımlarıyla yükümlü olduklarına ulaştırmalıdır.

Peygamberimiz, (s.a.v) Sa'd b. Rebi ile Abdurrahman b. Avf'ı kardeş yapmıştı. Sa'd ona: "Ben malımın yarısını ve iki hanımımdan birisini boşayıp sana vereyim," deyince Abdurrahman b. Avf: "Allah malını ve ehlini sa-

na mübarek kılsın. Sen, bana pazarı göster." dedi ve bir miktar yağ ve peynir alarak pazara gitti.[160] Eğer pazarda çalışmak tevekkülde bir kusur olsaydı, Abdurrahman b. Avf (r.a) hidayet yolunun imamı olduğu hâlde bunu tercih etmez ve yapmazdı; fakat o, zorluğa girmeyi istemiş ve rahatlıktan kaçmıştır.

Resûlullah (s.a.v), Muaz'a; *"Nimetler içinde keyf etmekten sakın; çünkü Allah'ın has kulları bolluk içinde keyfetmezler"*[161] buyurmuştur.

Fudâle b. Ubeyd, Mısır valisi iken saçı başı toz toprak içinde ve yalın ayak olarak görüldü, kendisine: "Niçin bu vaziyette dolaşıyorsun?" diye sorulduğunda şöyle dedi: "Allah'ın Resûlü, bizi refah içerisinde yaşamaktan menetti ve ara sıra yalın ayak yürümemizi emretti."

Ayrıca Abdurrahman b. Avf, kardeşlik hukukuna riayet ederek Sad'ın kendisine takdim ettiği ikramları kabul etmemiş, onu kendisine tercih etmiştir. Çünkü Yüce Allah, mümin kardeşleri kendi nefsimize tercihi hoş görmüş ve muhabbet ehlini bu sıfatla tanıtmıştır.

Abdurrahman b. Avf'dan daha yüksek bir derecede olan imamlar imamı Hz. Ebu Bekir (r.a), hilafete seçildiği zaman koltuğunun altına kumaş toplarını almış, çarşıya gitmiş ve yüksek sesle satmaya başlamıştı. Bunu, kendisinin insanların en kamil olduğu, hilafete ehil görülüp nübüvvet makamına oturtulduğu bir zamanda yapmıştı. Nihayet Müslümanlar yanına geldiler ve bunu yapmamasını istediler. Hz. Ebu Bekir: "Beni çocuklarımla ilgilenmekten alıkoymayın. Eğer onların hakkını zayi edersem; başkalarınınkini daha fazla zayi ederim." dedi. Bunun üzerine kendisine yetecek miktarda devlet hazinesinden bir maaş tayin ettiler. Hepsi buna razı olup maaşını verdiklerinde, o da artık müslümanların işleriyle ilgilenmek üzere pazarı terketti.

Bak, Hz. Ebu Bekir (r.a), Allah'ın kendisine emrettiği ve üzerine vacip kıldığı hükümleri yerine getirmeyi nasıl tercih etmiştir? Yüksek bir makamda olduğu hâlde nasıl tevazu göstermiş ve halka aldırış etmemiştir. Nite-

---

[160] Buhari, Menakıbu'l-Ensar, 3; Nesai, Büyu', 97; İbnu Sad, Tabakat, Tabakat, III, 89.

[161] Ahmed, Müsned, V, 243; Heysemi, ez-Zevaid, X, 250.

kim müslümanlar bunu kendisine yakıştırmamaları üzerine ikinci bir kararla pazar işinden ayrılmıştır. İzlediği birinci yolla tevekkülü yok olmamıştı; ama Allah, geçimi için kendisine ikinci bir yol gösterdi, o da bu yola girdi.

Selef alimlerinden birisinin yanına, insanlar gelip kendilerine konuşma yapmasını istediler; bu zat onlara şunu söyledi: "Eğer ailemin bir miktar sebzeye ihtiyacı olduğunu bilsem, onunla uğraşır, sizinle konuşmazdım."

Bunda, tevekkül ehlinin çalışmasını inkar etmede hevasına kapılmayan kişiler için bir delil ve açıklama vardır. Din konusunda alimlere ancak gerçekleri açıklamak ve hakikatleri ortaya koymak düşer; çünkü çalışmak ve rızık için yaratılan sebepler, Allah'ın rızıkları ve nimetleri kullara ulaştırmak için koyduğu birer yoldur. Yoksa çalışmak ve sebepler, bizzat rızık ve nimet veremezler. Rızkı elde etmeye sebep olan şahıslar da böyledir.

Sebeplere sarılan tevekkül ehli kesin olarak bilir ki, sebepleri yaratan, rızık veren ve bütün işleri evirip çeviren yalnız Yüce Allah'tır. Böylece kalbi, rızıkları taksim eden Allah'a nazar eder. Nefsi ilahi taksime razı olur. Kalbi payına düşene kanaat eder. Cismi, rızkına sebep yapılan yolda önüne gelen işte çalışır. O, içinde bulunduğu makamı ve onunla elde edilecek şeyi iyi bilir; içinde bulunduğu hâline ve yapmak durumunda olduğu şeylere razı olur.

TEVEKKÜLÜ ZEDELEYEN DURUMLAR

Tevekkül edenin hâlini zedeleyen ve onu tevekkül dairesinden çıkaran şeyler şunlardır: Malını artırmak için şüpheli işlere bulaşmak. Kenarda ihtiyaç fazlası mal biriktirmek. Övünmek için kazanç peşinde koşmak. İlmin/dinin yasakladığı şeyleri ele geçirmeye çalışmak. Alması kendisine uygun olmayan malın peşine düşmek. Düşündüğü şeyler kendisine verilmeyince ilahi takdire kızmak. Kendisiyle iş yaptığı kimselere karşı samimi olmayıp onlara hile yapmak ve onun zararına çalışmak. Halkın elindekine göz dikmek yahut herhangi bir rızık sebebine aşırı tamah etmek. Yahut geçim için alıştığı bir kula kalbini bağlamak. Bütün bunlar gerçek tevekkül hâlini zedeleyen hâllerdir.

Alimlerden biri şöyle demiştir: "Kişi kazanmak için pazara gider ve kendi parası arkadaşının parasından kendisine daha sevimli gelirse, o kimse alış verişte müslümanlara karşı samimi olmamış olur."

Bu alime göre böyle bir durum insanı tevekkül hâlinden çıkarır. İnsana bu tür afetlerin gelmesi ve kişinin onlara alışıp içinde kalması, ilminin eksik olması ve kötü arzularının kendisini iyice sarmasından ileri gelmektedir. Bu durum insanı tevekkül hâlinden çıkarır.

Gerçek tevekkül hâlinden çıkan kimselerin bazısı, insanların elindekine tamah ederek, yapmacık hâl ve hareketlerle onları kendisine çekerek kendisi gibi insanlara güvenir.

Bazı insanlar, cisminin sıhhat ve afiyet içinde oluşuna güvenir ve ancak kendi çabasıyla rızık elde ettiğini düşünür.

Bazıları malına tevekkül eder/mala güvenir, kalbi malı ile sakin olur; onunla huzur bulur. Bu kimse, fakir düşerse rızkının kesileceğini düşünür. Bunun alameti, malında cimrilik yapması; şu şuraya, bu buraya diye malını sayıp durmasıdır.

Bazıları, insanlar arasında elde ettiği makam ve itibarına güvenir. Yahut, günahlarının ve çirkin işlerinin örtülmesine güvenip aldanır. Kendisi kötü hâldedir fakat insanlar yanında salih kimse diye bilinmektedir.

Bazıları, ilmine güvenir, dindarlığı ve takvası ile geçimini sağlar. İnsanların kendisini iyi bilmelerinden istifade eder.

Bütün bunlar, insanı gerçek tevekkül dairesinin dışına çıkarır. Onlar çok gizli ve ince meselelerdir. Derin bir anlayış ve yakîn sahibi olan ve müşahede derecesine eren alimlerin dışındakiler, bu gizli incelikleri ve gerçekleri fark edemezler.

Kim bu tür sebeplere ve şahıslara nazar eder, onlara güvenip dayanır, onları ele geçirince kalbi kuvvetlenir, kaybedince kalbi sıkıntıya düşer, haktan soğur ve zayıflarsa, bu kimsenin tevekkülünde bir hastalık var demektir.

Bişr b. Hâris'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Kul, Fatiha sûresinde *"ancak sana ibadet eder ve ancak senden yardım isteriz."* ayetini okuduğu zaman, Yüce Allah: "Yalan söylüyorsun. Sen, ne yalnız bana ibadet ediyorsun, ne de yalnız benden yardım diliyorsun. Eğer yalnız bana ibadet etmiş olsaydın kendi heva ve hevesini, rızama tercih etmezdin ve eğer yalnız benden yardım dileseydin kendi gücüne, kuvvetine, mal ve nefsine güvenmezdin." der.

Çarşı pazarda çalışıp kazanmayı terk eden kimse, günümüzde olduğu gibi, günlük ihtiyaçlarına sahip olup sabır ve kanaat ile yetindiğinde; harama bulaşmadan geçimin olmayacağını düşünüp bilerek veya hiyanet yoluyla müslüman kardeşlerini aldatıp şüpheli şeylere dalan ticaret erbabından daha üstün ve daha iyi bir hâldedir. Ticaretle uğraşan kimsenin, rızık sebebi olan işlerin peşinde koşarken, işine bir çok afet ve fesadın bulaşması yüzünden ilmin gereğini yerine getirmesi çok zordur.

Bu şekilde hoş olmayan işlere bulaşan çarşı esnafının arasına girmeyi terk etmek, selamete daha yakındır; çünkü böylece insan, bu tür işleri görmekten uzak kalacak ve onlara bulaşmaktan kurtulmuş olacaktır. Çünkü hüküm görmeye bağlıdır. Haram, kötü davranışlar gibidir. Onu görmediğin zaman, onları nehyetme hükmü senden düşer. Bir şeyi duymak onu görmek gibi değildir. Bir şeye yakın olmak, onu bizzat yapmak gibi değildir. Bir şeyi bizzat gören kimse, onu kulaktan duyan kimse gibi değildir. Bu adamın durumu şu hâle de benzer. Bir kimse Kabe'ye uzak olduğundan dolayı, Kabe'nin bizzat kendisini belirlemede yanılsa; fakat Kabe tarafına yönelmiş bulunsa, onun namazı geçerlidir. Ancak Kabe'yi bizzat görerek namaz kılan kimse, ondan parmak ucu kadar farklı yöne kaymış olsa, namazı geçersiz olur.

ÇALIŞIP KAZANMAK FARZ MIDIR?

Aslında çalışıp kazanmak, farz değildir. Ancak iki durumda farz olur. Birincisi, insanın çoluk-çocuğu bulunur ve onlar için mübah yollardan sağlanmış bir nafaka mevcut değilse, çalışmak farz olur. İkincisi, çalışmadığında, farzı yerine getirmek için gerekli gıdayı alamadığından bir farzı terk

edecek veya zayıf düşüp ondan geri kalacak bir durumla karşılaştığında çalışmak farz olur.

Velilerden Bişr b. Hâris çalışmayı bırakmıştı. Devamlı helal kazanç hakkında konuşur ve bunda çok hassas davranırdı. Bir gün kendisine: "Ey Eba Nasr, sen yiyeceğini nereden temin ediyorsun?" diye sordular; O: "Siz, nereden temin ediyorsanız ben de oradan temin ediyorum (Ben de sizin gibi rızkımı Yüce Allah'tan alıyorum); fakat rızkını (sıkıntılar içinde) ağlayarak yiyen kimse, (Allah'ın sonsuz rahmetiyle rızkını kolayca elde edip) gülerek yiyen gibi değildir." dedi.

Bir defasında da: "El, elden kısadır. Lokma, lokmadan küçüktür." şeklinde cevap vermişti.

Süfyan-ı Sevri'nin elli altını vardı. Onları ticaret için çalıştırırdı. Vefatına yakın onları çalıştırandan geri aldı, kardeşlerine dağıttı ve çalışmayı bıraktı. Rivayete göre o, ailesi ölünce böyle yapmıştı. Ondan sonra tek başına kalmıştı.

İbnu Süleyman demiştir ki: "Süfyan es-Sevrî'nin benim yanımda üçyüz dirhem gümüş parası vardı. Onlarla kendisi adına ticaret yapıyordum. Bir gün: "Onları bana getir." dedi; getirdim. Hepsini keseler hâlinde ayırdı ve dağıttı.[162]

İnsanın, ailesinin durumunu kendi hâline kıyaslaması doğru değildir. Ancak, ailesi onun gibi fakirlik durumunu tercih eder, fakirliğe sabır hâlleri ve bunun faziletine dair bilgileri kendisi gibi olursa, o zaman kendi yaşantısının bir benzerini ailesinden istemesi mümkündür. Artık onlar için de çalışmayı terkedebilir; çünkü aile efradı da, koca üzerindeki haklarını istemede tıpkı kendisi gibi düşünmeye başlamışlardır. Zaten seleften bir çoğu böyle yapmıştır.

Bazı arifler, belirli bir maaşı ve geçim sebebi olmayan kimseyi, belirli maaşı olan kimseden daha faziletli görüyorlardı. Onlar, çalışıp kazanmayı terk etmeyi daha faziletli sayıyorlardı; çünkü çalışmak, belirli bir rızka

[162] Bu kısım tahkikli baskıdan alınmıştır. Bkz: Kutu'l-Kulub, II, 917. (Kahire, 2001)

bağlanmaktır. Arifler, maaş ve kazanç gibi belirli bir rızka güvenerek kalbin onunla huzur bulmasını hastalık sayarlar; fakat kulun kalbi, elde belirli bir geçim sebebinin olmadığı hâlde huzurlu olur, yokluk hâlinde düşüncesini toplar ve insanların elindeki maldan tamahını keserse, işte bu, tevekkülde bir makamdır.

Bana göre, çalışıp çalışmama meselesinin açıklaması ve orta yolu şudur:

En iyisini Allahu Teala bilir. Biz bu konuda diyoruz ki: İnsan, sırf belirli bir kazancı ve geçim sebebi olmadığı için faziletli olmaz. Aynı şekilde, sırf çalışmayı terk ettiği için de üstünlük kazanmaz. O ancak, bulunduğu makama uygun davranmakla fazileti ele geçirir.

Belirli bir geçim vasıtası/maaşı ve kazancı olan kişi, marifet bakımından daha güzel, yakîn bakımından daha kuvvetli olduğunda, belirli bir geçim sebebi olmayandan daha üstün olur.

Belirli bir kazanç yolunun varlığı ile beraber kalbin sükunet içinde bulunması ve nefsin huzur hâlinde olması, makamının durumuna göre tevekkül ehlinin hâlinde bir kusur sayılmaz. Bu durumda o, yükseleceği bir makam ve fazilet elde edeceği bir hâl sahibi de olmaz. Ancak, belirli ve yeterli bir geçim vasıtasına sahipken, halkın elindekine göz dikilmesi ve kalbin dağınık hâlde bulunması, hem bana hem de diğer bütün alimlere göre tevekkülde bir noksanlıktır. Yoklukla beraber halkın elindekine göz dikmemek, kalbi birlik ve dirlik içinde olmak, bütün ariflere göre, daha üstün ve daha yüksek bir derecedir.

Halid'in oğulları Hayye ve Sivar'dan rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) kendilerine şöyle buyurmuş:

"Başlarınız hareket ettiği müddetçe/yaşadığınız sürece rızıktan ümidinizi kesmeyin; çünkü insanoğlunu, annesi, üzerinde bir elbise olmadan kızıl bir deri ile doğurur, daha sonra Allah rızkını verir."[163]

---

[163] Ahmed, Müsned, III, 469; İbnu Mace, Zühd, 14; İbnu Hıbban, Sahih, No: 3242.

Yine peygamberimiz (s.a.v.), kendisine hurma uzattığı bir dilenciye şöyle buyurmuştur: ***"Al bunu! Sen ona gelmeseydin, o sana gelecekti."***[164]

Bu konuda denilmiştir ki: *"Kul, rızkından kaçsa da rızkı ona gelir. Nasıl ölümden kaçana ölüm geliyorsa, rızık da öyledir."*[165]

Ölüm meleği insana görünmediği sürece rızkı kesilmeyecektir. Ölümle dünya rızkı kesilecek, ahiret rızkı başlayacaktır. Böylece ahiretin ilk rızkı, dünyadaki son rızkı olacak ve ahiret rızkı asla kesilmeyecektir.

Sehl b. Abdullah Tüsteri demiştir ki: "Eğer kul Allah'tan kendisine rızık vermemesini istese, Allah onun bu duasını kabul etmez ve ona: (Ey cahil kulum! Ben seni yarattım, artık ebediyyen rızkını vermek bana aittir) buyurur."

Bir defasında Sehl'e: "Rızkın ne olduğu soruldu; o: 'Gerçek rızık, hiç ölmeyen ve hep hayatta kalan Allah'tır' cevabını verdi. Soruyu soran: "Ben sana insanı ayakta tutan şeyi soruyorum." dedi; Sehl: "İnsanı ayakta tutan şey, ilimdir." dedi. Adam: "Ben sana insanın gıdasını sordum." dedi; o: "Asıl gıda, zikirdir." dedi. Soran şahıs: "Ben sana cesedin yiyeceğini soruyorum." deyince, Hazret: "Cesetten sana ne! Sen onu, ilk olarak onu yaratmayı üstlenen Yüce Zata bırak. O işin sonunda da ona sahip çıkar. Vücudun hastalandığında onu yapan ustasına havale et! Bilmiyor musun, bir sanat eseri arızalandığında onu ustasına götürürler; o da onu tamir eder."

el-Havvas demiştir ki: Bize Sehl'in şöyle dediği rivayet edildi:

"Allah, seçilmiş kullarına fakirlik verir ve halka tamah etmeleri sebebiyle onları muhtaç hâle getirir. Halkın kalbine de onlara bir şey vermeme duygusunu atar. Böylece onları halkın elindeki şeylerden mahrum bırakır. Bu şekilde onları kendisine çekmek ister. Onlar, halktan ümitlerini kesmiş ve Rablerine boyun eğmiş olarak Allah'a döndüklerinde, onları hiç beklemedikleri bir yerden rızıklandırır."

---

[164] İbnu Hıbban, Sahih, No: 3240; Ebu Nuaym, Ahbaru Isfahan, I, 160; Beyhaki, Şuabu'l-İman, No: 1190.

[165] Beyhaki, Şabu'l-İman, No: 1192. Burada söz Ebu'd-Derda'ya (r.a) aittir.

Havas/seçkin kimselerden olmanın alametlerinden biri de; dünyevî bir şeye kıymet verip yöneldikleri zaman ondan mahrum kalmalarıdır. Bir kula güvendiklerinde. Allah, o kulu bunlara musallat eder. Bu şekilde onları, ancak Yüce Zatı ile huzur ve sükun bulma derecesine yükseltir.

Ariflerden birisi, kendisine arzu ettiği ve göz diktiği bir mal verilince almazdı. Kimileri de bu şekilde kendisine gelen malı elinden çıkarır ve nefsini cezalandırmak için ondan bir şey almazdı.

Zünnun el-Mısrî (rah) dostlarıyla tevhid ve marifet ilmi hakkında konuşuyordu. O sırada bir genç, kendisine: "Ekmeğin nereden geldiğini?" sordu. Bunun üzerine Hazret, yanındakilere şöyle dedi: "Alın bunu sufilere götürün de, kendisine edebi öğretsinler!"

Ma'ruf el-Kerhi hakkında şu hâdise nakledilmiştir: Kendisine Bişr'in, önüne açılan maddi sebeplere iltifat etmediği anlatıldığında, şöyle dedi: "Kardeşim Bişr'in bu sebeplere iltifat etmeyişi vera/takva hâlindendir. Bana gelince, beni de ilahi marifet dinç tutmaktadır."

Ancak Mar'uf el-Kerhi de, yalnız ihtiyaç anında sebeplere baş vurur, kendisi için yalnız zaruri olanı alırdı ve kenarda bir şey biriktirmezdi. O, emeli çok kısa birisiydi. Bir namaz vaktinden diğerine kadar hayatta kalacağını düşünmezdi . Öğle namazını kıldıktan sonra yakınlarına: "İkindi namazı için kendinize imam arayın." derdi.

Çok defa şöyle derdi: "Ben, Rabbimin yurdunda misafirim, bana bir şey yedirirse yerim. Beni aç bırakırsa, doyurana kadar sabrederim."

Ebu Muhammed Sehl de demiştir ki: "Tevekkül eden insan, ne bir şey ister, ne geleni geri çevirir, ne de bir kenarda mal biriktirir."

TEVEKKÜL VE MAL BİRİKTİRMEK

Gerçek tevekkül hâline ulaştıktan sonra, kenarda mal biriktirmek zarar vermez. Yeter ki insan bu malı Allah yolunda harcamak için biriktirsin; malı Allah rızası için elinde tutsun, nefsin keyfini ve kötü arzularını tatmin için biriktirmesin. Böyle olursa, kul, malını Allahu Teala'nın kendisine va-

cip kıldığı hakları yerine getirmek için biriktirmiş olur. Önüne böyle bir vazife geldiğini gördüğünde hemen oraya harcar.

Allah'ın haklarını yerine getirmek, kulun makamlarına bir noksanlık getirmez; bilakis onu yükseltir.

Bişr b. Hâris'in bir arkadaşı şunları anlatmıştır: "Bir kuşluk vakti Bişr'in yanındaydım. Yanına orta yaşlı, esmer ve yanakları geniş bir adam geldi. Bişr, hemen ayağa kalktı. Oysa ben, onun kimsenin önünde ayağa kalktığını hiç görmemiştim. Bana bir miktar gümüş para verip: "Git bununla alabileceğin en iyi yiyeceklerden bir miktar al ayrıca bir de koku satın al." dedi. Oysa bana daha önce böyle bir şey hiç söylememişti. Yiyecekleri getirdim ve önüne koydum. O adamla beraber yedi. Halbuki onun bu şekilde hiçbir kimseyle yemek yediğini görmemiştim. Biz de yedik ve geriye çok yiyecek kaldı. Adam, artan yemeği topladı, eline alıp ayrıldı. Ben adamın yaptığına şaşırdım ve bunu kendisine yakıştıramadım; çünkü Bişr ona böyle bir şey emretmediği gibi, kendisi de yemeğin artanını almak için izin istememişti.

Daha sonra Bişr bana döndü ve: "Galiba sen adamın yaptığını hoş karşılamadın?" dedi. Ben de: "Evet, yemeğin artanını izinsiz alıp götürdü." dedim. Bana: "Onu tanıyor musun? diye sordu: "Hayır," dedim. O zaman Bişr şöyle dedi: "O, kardeşimiz Feth el-Mavsılî'dir. Bugün bizi ziyaret etmek için Musul'dan geldi. O, bu davranışı ile bize, gerçek bir tevekkül hâlini elde ettikten sonra kenarda mal biriktirmenin bir zararı olmayacağını öğretmek istedi."

Mal biriktirmeyi terketmek, ümidi kısa tutma makamına ait bir hâldir. Uzun yaşama beklentisiyle birlikte tevekkül sahibi olmak da sahihtir. Eğer kulun hayatta kalma arzusu, Mevla'ya itaat, O'na ibadet ve O'nun yolunda cihad etmek için ise, bu bir fazilettir. Bu, reca/ümit ve ünsiyet ehli olan kamillerin yoludur.

Eğer uzun yaşama arzusu, kendini eğlendirmek ve nefsinin dünyadan haz almasını sağlamak için olursa bu, kulun hem zahidliğine ve hem de tevekkülüne noksanlık verir. Çünkü zühdü noksanlaştıran şey, tevekkülü de

noksanlaştırır. Öte yandan zühdü artıran şey, aynı oranda tevekkülü artırmaz; çünkü zühd, tevekkülün hususi şartlarındandır; fakat tevekkül, zühdün umumi şartlarından biri değildir. Buna göre, makam sahibi her tevekkül ehli, aynı zamanda zahittir de; fakat, bir makamda bulunan her zahit, tevekkül ehli değildir; çünkü tevekkül bir makamdır; zühd ise bir hâldir.

Makamlar, yüksek derecedeki 'Mukarrebun' olanlar için, hâller ise kitabı sağından verilecek 'Ashab-ı Yemin' içindir. Ancak kendisine zühdün hakikati verilmiş kişiye, hiç şüphesiz tevekkül makamı da verilmiştir; çünkü hâllerin hakikatlerinin kula açılması, onların kulda sabit olmaları, hâl ehlinin istikametlerinin devam etmesi ve bu hâllerin kalplerinden ayrılmaması birer makamdır.

Tevekkül eden kişinin, bir veya iki ay hayatta kalmayı ümid etmesi caiz olunca, bu süre için mal biriktirmesi de caiz olur. Ancak İbrahim el-Havvas'a göre uzun yaşama ümidi kişiyi tevekkülün hakikatinden çıkarır.

Bana göre, bu durum onu tevekkülden dışarı çıkarmaz. Bununla birlikte, tevekkül ehlinin kırk günden fazla dünyada kalmayı düşünmesini hoş görmediğim gibi bundan fazlası için biriktirmesini de hoş görmem. Mal biriktirmesi, kalbinin ıslahı, nefsinin sakin olması ve insanlara el açmaması için olursa, belli bir geçim yolu tutarak mal biriktirmesi kendisi için daha iyidir.

Ailesinin kalben huzur bulması, Allah'tan razı olmaları, ailesinin kendi üzerindeki haklarını yerine getirmek ve kendini tamamen Rabbine ibadete verebilmek için kenarda mal biriktiren de faziletli bir kimsedir. Bu konuda ittifak edilmiştir; çünkü o, bu durumda, Rabbinin hükmünü yerine getirirken sorumlu olduğu kimselerin ihtiyaçlarını da yerine getirmektedir. Nitekim Resûlü Ekrem (s.a.v.) kendi ailesi için, bir senelik yiyecek biriktirmişti. Bu davranışı ile, insanlara yol açıp kendisine uymalarını sağlamak istemiştir. Diğer taraftan, Ümm-ü Eymen'e ve diğer bazi kimselere yarın için bir şey biriktirmeyi yasaklamıştır. Aynı şekilde Bilal'in de, (r.a) mal biriktirmesini yasaklamıştır. Bu şekilde yüksek makam sahiplerinin kendisine uymasını sağlamak istemiştir.

Nitekim rivayete göre, Resülullah (s.a.v.), vefat ettiği zaman, dokunmuş yalnız iki cübbesi vardı. Yani Resûlü Ekrem bundan daha kısa bir emele sahipti.

Peygamberimiz (s.a.v), küçük abdest bozar bozmaz hemen teyemmümle abdest alırdı. Kendisine: "Su size yakın olmasına rağmen, neden öyle yaptınız?" diye sorulduğunda: ***"Kim bilir, belki suya ulaşamayabilirim"***[166] buyurmuştur; fakat Resûlullah (s.a.v), ümmetinden uzun emel sahibi olanların helak olmaması için kendisi kenarda mal biriktirmiş ve bu fiilini onlar için bir kurtuluş vesilesi yapmıştır.

İşte bütün bunlar gösteriyor ki, mal biriktirmenin sınırı, ariflerin müşahede derecelerine göre daralır veya genişler; çünkü dinimiz ruhsatları ve azimetleri beraberce getirmiştir. Dindeki azimetler, kuvvetli ve tahammül edebilenler için konmuştur; ruhsatlar da, zayıf ve sıradan insanlar içindir.

el-Havvas, tevekkül konusunda çok titiz davranır ve mal biriktirmenin insanı tevekkülden çıkaracağını söylerdi. Dört şeyi hiç yanından ayırmaz ve şöyle derdi: "Sadece şunları bulundurmak, tevekkül sahiplerinin tevekkülünü bozmaz: su kabı, ip, iğne ve makas;" çünkü bunlar din ile ilgili işlerdendir.

Sehl, mal yığma ile uğraşan uzun ve kısa emelli insanlar hakkında şu misali verirdi: Mal biriktirmeyi terk eden kişinin misali, 'Ben Eyle'ye gitmek istiyorum' deyince kendisine: "Yanına yemek için bir ekmek al' denilen kimse gibidir. Eğer 'Abadan'a gitmek istiyorum' derse iki ekmek, 'Asker'e gitmek istiyorum' derse dört ekmek al denir. İşte biriktirmeyi terk etmek, emelin uzunluk ve kısalığına göre böyledir."

Uzun emelin terkedilmesi konusunda duyduğum en ilginç hikaye, Hz. Musa (a.s) ile Hızır (a.s) arasında geçen şu olaydır:

Hz. Musa (a.s) ile Hızır (a.s) bir araya geldiklerinde Hz. Musa, Hz. Hızır'a açlıktan şikayette bulundu. Hızır (a.s), ona: "Otur" dedi, o da oturdu. Bu arada Hızır, içinden bir şeyler mırıldandı. O esnada bir geyik yavrusu

166 Zebidi, İthaf, XII, 222. (Buradaki kayda göre, hadisi İbnu Ebi'd-Dünya, Kasru'l-Emel adlı eserinde İbnu Abbas'tan rivayet etmiştir.)

çıkageldi. Aralarında durdu, iki parçaya ayrıldı, önlerine düştü. Hızır'a (a.s) ayrılan kısım kızartılmış, Hz. Musa'ya (a.s) düşen kısım ise çiğ olarak bırakılmıştı. Hızır, ona dedi ki: "Kalk bir ateş yak ve kendi payını kızart." Bu arada Hızır (a.s), kendi payını yemeye başladı. Musa (a.s.) da söyleneni yapıyordu.

Sonra Hz. Musa, Hz. Hızır'a: "Sana düşen payın neden kızartılmış hâlde geldi diye?" sordu. Hızır: "Benim dünyadan hiç bir arzu ve beklentim kalmamıştır." dedi.

Bu hâdise gösteriyor ki, mal-mülk biriktirmek zahidlerin faziletlerini, zühdün hakikatini engelleyecek ölçüde noksanlaştırır.

Şehr b. Havşeb'in, Ebu Ümame'den rivayet ettiğine göre Resûlü Ekrem (s.a.v), Hz. Ali ve Hz. Usame'ye fakir bir adamın cenazesini yıkamalarını emretti ve kendi de onu bürdesi/cübbesi ile kefenleyerek defnettikten sonra ashabına şöyle buyurdu: ***"Bu şahıs, kıyamet günü yüzü dolunay gibi parlak bir şekilde haşredilecektir. Eğer bir kusuru da olmasaydı yüzü kuşluk vaktindeki güneş gibi parlayacaktı."*** Biz:

"Ey Allah'ın Resûlü, nedir bu kusur?" diye sorduk; şöyle buyurdu: ***"O, çok oruç tutan, çokça namaz kılan ve çokça Allah'ı zikreden bir insandı. Ancak, kış geldiği zaman yaz için bir yazlık cübbeyi, yaz olunca da kışlık bir elbiseyi saklıyordu."*** Daha sonra şöyle buyurdu:

"Size yakîn ve sabırdan daha az verilen bir şey yoktur. Kime bundan yeterli pay verilirse, gece namazını ve gündüz nafile orucunu kaçırmasında önemli bir kaybı yoktur."[167]

Bir arifin şöyle dediği nakledilmiştir: "Rüyamda kıyametin koptuğunu gördüm. İnsanlar, gruplar hâlinde cennetin çeşitli tabakalarına sevkediliyorlardı. Görünüşleri en güzel, dereceleri en yüksek ve herkesin en önünde giden bir topluluk gördüm:

---

[167] Hafız Iraki, bu şekilde bir senet ve lafızla hadisi tespit edemediğini belirmiştir Bkz: Zebidî, İthafu'Sade, XII, 219. Ancak Zebidî, bu hadisi Ebu Talib el-Mekki'nin senetli olarak naklettiğini belirtip, hadisin senedini vermiştir. Bkz. İthaf, XI, 746. (Beyrut, 1989. I. Baskı)

"Bunlar halkın en üstün olanlarıdır, ben bunlardan olayım." dedim. Onlarla beraber olmak ve onlara katılmak için yürüdüm; fakat onların etrafını saran melekler beni engellediler ve: "Olduğun yerde dur. Senin arkadaşların gelsin, onlarla beraber girersin." dediler. Ben:

"Benim bu önde giden kimselerle olmamı niçin engelliyorsunuz? Dedim. Bana: "Bu yola, tek bir gömleği ve her şeyden bir taneye sahip olanlar girebilir. Oysa senin iki gömlek ve her şeyden çift çift eşyan var!" dediler. Bunun üzerine ağlayarak ve üzülerek uyandım. Bundan sonra bütün ihtiyaç maddelerinden kendim için bir taneden fazla bir şey almamaya karar verdim."

Huzeyfe el-Mar'aşî derdi ki: "Ben kırk seneden beri bir tek gömlekten başka bir gömlek sahibi olmadım."

Selef-i Salihinden bir çok insan, yeni bir elbise veya yeni birşey aldığı zaman, birincisini elinden çıkarırdı. Her şeyden sadece bir adet kullanırlardı. Bütün bunlar, zühdün hakikatiyle ilgidir ve tevekkül edenlerin faziletlerindendir.

Rivayet edilen bir meşhur haberde şöyle buyurulmuştur; "Suffa ehlinden birisi vefat etti. Ona bir kefen bile bulamadılar. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v): "Elbiselerini arayın." dedi. Elbisesinin içinden iki dinar/altın çıktı. Resûlullah (s.a.v): ***"Bunlar onun için ateşte azap sebebi olacak iki parçadır"***[168] buyurdu. Oysa daha önce ölüp arkasında birçok şey bırakan bazı müslümanlar için böyle söylememişti; çünkü bu adam zühd ehli ve fakir olarak bilinen bir kimseydi. Onun için bu iki dinarı biriktirmesini hoş karşılamamıştı.

TEVEKKÜL EHLİNİN TEDAVİ HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

Tedavi görmek de kulun tevekkülünü noksanlaştırmaz; çünkü Allah'ın Resûlü (s.a.v) tedaviyi emretmiş ve Allahu Teala'nın tedavideki hikmetini şöyle haber vermiştir:

---

[168] Ahmed, Müsned, V, 252-253; Taberani, el-Kebir, No: 8011.

"Hiçbir hastalık yoktur ki, şifası olmasın. Onu bilen bilir, bilmeyen bilmez. Ancak ölüm için bir ilaç yoktur."[169]

"Ey Allah'ın kulları, tedavi olunuz."[170]

Hz. Peygamber'e (s.a.v) ilaç kullanmanın ve muska yapmanın yani okuyarak tedavi etmenin kaderi engelleyip engellemeyeceği sorulduğunda; şöyle buyurdu:

"Bunlar da Allah'ın kaderindendir."[171]

Meşhur bir hadiste de şöyle rivayet edilmiştir:

"Miraç gecesinde karşılaştığım her bir melek topluluğu bana, ümmetime kan aldırmayı emretmemi söyledi."[172]

Bir hadiste Resûlullah kan aldırmayı emrederek şöyle buyurmuştu: *"Onyedi, ondokuz veya yirmibirinde kan aldırın, dikkat edin ki fazla kan akmasın, sonra sizi öldürür."*[173] Bu hadisteki *"fazla kan akmasın"* ifadesi, belirtilen günlerin kan aldırmak için tayin edilmiş günler olduğunu gösterir.

Öyle zannediyorum ki ayın bu günleriyle kastedilen, aşırı sıcağından dolayı Hicaz bölgesi için özel bir durumdur. Nitekim Hz. Ömer'in güneşte ısıtılmış su hakkında: "Güneşte ısıtılan su, alaca hastalığı yapar." demiştir. Ben bunun özellikle Hicaz bölgesine ait olduğunu duydum.

Kırk yaşını aşıncaya kadar her ay bir kere kan aldırmak Selef'in (önceki salihlerin) yaptığı işler arasındaydı. Onlar, daha çok ayın sonunda kan aldırmayı tercih ediyorlardı. Munkatı' bir hadiste şöyle rivayet edilmiştir:

"Kim her ayın onyedisine denk gelen salı günü kan aldırırsa bu, onun bir senelik hastalığına şifa olur."[174]

---

169 Bkz: Ahmed, Müsned, I, 377; Taberani, el-Evsat, No: 1587; Heysemi, ez-Zevaid, V, 84-85. Bu konuda biraz farklı rivayetler için bkz: Buhari, Tıb, 1; Müslim, Selam, 69; Ebu Davud, Tıb, 1; Tirmizi, Tıb, 2; İbnu Mace, Tıb, 1.

170 Ebu Davud, Tıb, 1; İbnu Mace, Tıb, 1;

171 Tirmizi, Tıb, 21; İbnu Mace, Tıb, 1; Taberani, el-Kebir, 3090; Heysemi, ez-Zevaid, V, 85.

172 Tirmizi, Tıb, 12; İbnu Mace, Tıb, 20; Bezzar, Müsned, No: 3020; Heysemi, ez-Zevaid, V, 91.

173 İbnu Mace, Tıb, 22.

174 Tabarani, el-Kebir, XX, 215-216; Heysemi, ez-Zevaid, V, 93.

Bize, Ehl-i Beyt yoluyla gelen bir haberde şöyle rivayet edilmiştir:

"Peygamber (s.a.v) her gece gözlerine sürme çeker, her ay kan aldırır ve sene de bir kez ilaç içerdi."[175]

Tedavi, ruhsat ve genişliktir. Tedavinin terki ise sıkıntı ve azimettir. Allah azimetlerle amel edilmesini sevdiği gibi, ruhsatları ile de amel edilmesini sever. Yüce Allah şöyle buyuruyor:

"Allah, din hususunda size hiçbir zorluk yüklemedi."[176]

Tedavi olan kişi, şu iki sebepten dolayı daha faziletli olabilir.

Bunlardan birincisi; tedavi olmakla sünnete tabi olmayı niyet etmesi, Allah'ın ruhsatlarına göre hareket etmesi ve dinin getirilerini kabul etmesidir. Nitekim Resûlü Ekrem (s.a.v.), bir çok sahabiye tedavi olmalarını, perhiz yapmalarını, bazılarına kan aldırmalarını emretmiş, bazılarına da dağlama yapmıştır. Gözlerinde hastalık bulunan Hz. Ali'ye (k.v) şöyle buyurmuşlardır.

"Bu taze hurmadan yeme, şundan (yani un veya arpa ile yapılandan) ye, çünkü bu senin için daha iyidir."[177]

Resûlullah (s.a.v), bir çok hadiste haber verildiği gibi, akrep sokmasından ve başka şeylerden dolayı tedavi olmuştur. Vahyin nüzûlü esnasında kafasında meydana gelen ağrılardan dolayı kına ile başını sardığı rivayet edilmiştir. Yine rivayet edildiğine göre, herhangi bir tarafında bir yara çıksa onun üzerine kına koyardı. Halbuki kendisi en yüksek seviyede tevekküle sahipti ve insanların en kuvvetlisi idi.

Eğer: "Resûlullah (s.a.v), bütün bunları başkaları için yol açılsın, sünnet olsun diye yapmıştır." denilirse; cevap olarak deriz ki: "O'nun sünnetinden yüz çeviremeyiz ve onun isteğine ilgisiz kalamayız. O bunu bizim için yapmışsa, yaptığı iş boş bir iş değildir. Ayrıca tevekkülün hakikatine ulaşmak düşüncesiyle Allah Resûlünün (s.a.v) sünnetinden yüz çevirmek, dini yanlış anlamak ve zedelemektir.

[175] İbnu Adiy, el-Kamil, IV, 504. (Beyrut, 1997. I. Baskı)
[176] Hac, 22/78
[177] İbnu Mace, Tıb, 3. Aynı konuda bkz: Ebu Davud, Tıb, 2; Tirmizi, Tıb, 1.

Hz. Peygamber'in (s.a.v) zahiri davranışları, halkı eğitmek ve onların onun gidişatına uyması içindir. Şu olay buna bir örnektir:

Allah Resûlü (s.a.v), sıcak bir günde yolculuk yaparken oruç tutmuştu. Serinlemek için başına şu döktü ve ağaç altında gölgede oturdu. Bunu, oruçlu olanlar için su ile serinlemede bir ruhsat/kolaylık olsun ve insanlar kendisine uysun diye yaptı. Bir ara yanındakiler, oruç tutan bazılarının iyice zorlandıklarını söylediler. Bunun üzerine Allah Resûlü (s.a.v), bir bardak su istedi, suyu içerek orucunu bozdu. Diğer insanlar da su içerek oruçlarını açtılar. Resûlullah (s.a.v), insanlara kolaylık olsun diye önceki hâlini terk edip böyle davrandı. Bu arada, kendisine bir kısım insanların oruçlarını bozmadıkları haberi verildiğinde: ***"Onlar, isyan etmiş kimselerdir"***[178] buyurdular.

Tedavi olan kimsenin faziletinin ikinci sebebine gelince; tedavi olan kimse, Yüce Mevla'ya itaat etmek, ibadet ve emirlerini yerine getirmek için hastalıktan kurtulmak istemektedir. Çünkü, hastalıklar onu amelden alıkoymakta ve nefsi ile meşgul edip ahireti unutturmaktadır.

Alimlerimizden birisi şunu nakletmiştir:

Musa (a.s), bir hastalığa yakalanmıştı. İsrailoğulları'ndan bazıları ziyaretine geldiler ve hastalığının ne olduğunu teşhis ettiler. Kendisine: "Eğer şöyle tedavi olursan iyileşirsin." dediler. Hz. Musa: "Allah, beni ilaçsız olarak iyileştirip afiyete kavuşturur. Ben tedavi olmam." dedi. Böylece hastalığı uzadı. Kendisine: "Bu hastalığın ilacı budur; bu ilaç bilinen ve tecrübe edilen bir ilaçtır. Eğer kullanırsan iyileşirsin!" dediler. O yine: "Tedavi olmayacağım." dedi; fakat hastalığı devam etti. Bunun üzerine Allah (c.c.) kendisine şöyle vahyetti:

"İzzet ve celâlime yemin ederim ki onların söylediği şeyle tedavi olmadan seni iyileştirmeyeceğim."

Bunun üzerine Hz. Musa onlara: "Söylediğiniz şeyle beni tedavi ediniz." dedi. Onlar, kendisini tedavi ettiler ve iyileşti; fakat bu nasıl oldu diye düşünceye daldı. O zaman Allah, kendisine şöyle vahyetti:

"Sen, bana güvenip hikmetimi ortadan kaldırmak istedin. Benden başka bu ilaçlara faydayı kim koyabilir ki?"

İsrailiyyatla ilgili haberlerden birinde şöyle geçer:

"Peygamberlerden birisi, bir hastalığından dolayı Allah'a arz-ı hâlde bulundu. Bunun üzerine Allah, kendisine yumurta yemesini emretti." Bir başka haberde, peygamberlerden biri Allah'a zayıflıktan yakındı. Bunun üzerine kendisine: "Sütle et ye; çünkü bunlarda kuvvet vardır." diye vahyolundu.

Zannederim buradaki zayıflık, cinsel zafiyettir.

Vehb b. Münebbih şunu anlatmıştır: "Halkına iyilikle muamelede bulunan bir padişah, bir hastalığa yakalandı. Allahu Teala, o zamanın peygamberi olan Yuşâ Peygambere (a.s) şöyle vayetti: "Ona söyle incir suyu içsin; çünkü şifası ondadır."

Bundan daha hayret verici bir rivayet ise şudur: "Bir kavim, peygamberlerine çocuklarının çirkinliklerinden şikayet etti. Allah, peygamberine şöyle vahyetti: "Hamile olan kadınlarına ayva yedirmelerini emret; çünkü ayva çocuğu güzelleştirir." Bunun üzerine onlar, hamile kadınlara ayva, nifas hâlindeki yeni doğum yapmış kadınlara da taze hurma yediriyorlardı. Allah en iyisini bilir, bu durum, hamileliğin üçüncü ve dördüncü ayları içinde olursa, yenen şeyler çocuk üzerinde etkili olur.

TEDAVİYİ TERK EDENLER

Bütün bunlarla beraber, manen güçlü insanlar için tedaviyi terketmek daha faziletlidir. Zira bu, dinin azimetlerinden olup, büyük sabır ve azim sahibi sıddıkların yoludur; çünkü dinde, iki yol vardır. Birincisi; kendini tamamen Allah'a vermekten ibaret olan azimet yolu; ikincisi; genişlik ve ruhsat yoludur. Maneviyatı güçlü olan, zor yoldan gider. Bu kimse, Allah'a daha yakın ve derecesi daha yüksek olan birisidir. Bu yol mukarrebûnun/Allah'a yakın olan kimselerin yoludur. Onlar, sâbikun/hayırlarda en önde olan kimselerdir. Manen zayıf olan kimse, daha kolay olan yolu tutar. Bu da orta yoldur ama daha uzak bir yoldur. Bu ashab-ı yemin'in/amel defte-

ni sağından alacak umum müminlerin yoludur. Onlar, orta yolu tutan kimselerdir.

Müminler arasında güçlüler, zayıflar, yumuşak karakterli olanlar ve sert yapılı kimseler vardır. Peygamber (s.a.v.), şöyle buyurdu:

"Kuvvetli olan mümin, Allah katında zayıf olan müminden daha hayırlıdır; ama hepsinde de hayır vardır."[179]

Yine Resûlullah'ın (s.a.v) şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:,

"Müminlerin bir kısmı Allah için taştan daha sert, bir kısmı ise sütten daha yumuşaktır."[180]

Allah Resûlü (s.a.v), kuvvetli mümini şöyle tanıtmıştır:

"Bu mümin, yapraklarını dökmeyen hurma ağacı gibidir."[181]

Bu konudaki bir ayette Allahu Teala: *"O güzel kelimenin/imanın misali, kökü yerde sabit, dalları göğe uzanan ağaç gibidir"*[182] buyurmuştur.

Resûlullah (s.a.v.): *"Mümin, rüzgarın sağa sola salladığı (kökü sağlam) başak gibidir"*[183] buyurmuştur.

Yediren ve ikram eden mümin için; *"Mümin bal arısı gibidir; temiz (helal) yer, temiz ve güzel şeyler ortaya koyar"*[184] buyurdu.

Yiyecek arayan mümin hakkında da şöyle buyurmuştur:

"Mümin, karınca gibidir. Kışı için yazın yiyeceğini toplar."[185]

Müminlerin; zayıflık, kuvvet, korkaklık, kahramanlık, sabır ve hırsını yenme gibi sıfatları birbirinden farklı farklıdır. Buna göre kuvvet ve yüksek-

---

178 Müslim, Sıyam, 90-91; Tirmizi, Savm, 18; Nesai, Savm, 27.

179 Müslim, Kader, 34; Nesaî, Ameli'l-Yevmi ve'l-Leyle, 195; İbnu Mace, Mukaddime, 10

180 Bu manada Hz. Ömer'e ait bir söz için bkz: Ebu Nuaym, Hilyetü'l-Evliya, I, 87; Kandehlevi, Hayatu's-Sahabe II, 38 (Beyrut, 1986)

181 Buhari, İlm, 4,5; Müslim, Manafıkın, 61; Tirmizi, Edeb, 79; Ahmed, Müsned, II, 31.

182 İbrahim 14/24.

183 Buhari, Merda, 1; Müslim, Münafıkın, 58-59; Tirmizi, Edeb, 79; Darimi, Rikak, 36; Ahmed, Müsned, II, 284; VI, 386.

184 Ahmed, Müsned, II, 199; Heysemi, ez-Zevaid, X, 295.

185 Deylemi, Firdevsü'l-Ahbar, No: 6736.

likte hurma ağacına benzeyip kalbi sabit ve himmeti göklere yükselen, yanındakilere yedirip içiren ve kenarda mal biriktirmeyen mümin ile zayıflık bakımından karıncaya benzetilen, yemek arayan ve mal biriktiren mümin arasında büyük farklar vardır.

Nitekim Allah'ın Resûlü (s.a.v), rukye ve dağlama yapmayan ve Rablerine tevekkül edenleri üstün tutmuş ve onların hesapsız olarak cennete gireceklerini haber vermiştir. Bunun sebebinin tevekkül olduğunu bildirmiş ve onların Allah'a tevekkül ederek bahsedilen işleri terk ettiklerini haber vermiştir.

Bunun üzerine, o mecliste bununan Ukkaşe (r.a) kendisinin de onlardan olması için Hz. Peygamber'den (s.a.v) dua istemiş, O da duada bulunmuştur. Çünkü onun bu yolda olduğunu ve azığını da hazırladığını görüyor ve ondaki kuvveti müşahede ediyordu. Bunun için Ukkaşe'yi bu işe ehil görmüştür.

Bir başkası da, hemen Ukkaşe'ye (r.a) uyarak: "Benim de onlardan olmam için duada bulunun" deyince, Allah Resûlü (s.a.v) onu bu makamda görmemiş, o makamın gerektirdiği sıfatı kendisinde bulmamış ve onu buna ehil görmemiştir. Çünkü makamlar, ehli olmadan taklit ve temsil edilemez. Onun için Allah Resûlü (s.a.v) adama münasip bir ifadeyle haddini bildirmiş, onun bu konuda zayıf olduğuna hükmetmiş ve bu isteğini güzelce geri çevirmiştir. Çünkü o, çok şerefli bir dosttu. Adama: *"Ukkaşe seni geçti."*[186] buyurmuştur.

Hz. Peygamberin böyle davranması, adil bir hakimin, şahitlerden birisini zayıf bulunca, "bana bir şahit daha getir" demesine benzer. O, açıkça tek şahidin zayıf olduğunu söylemez. Zaten onu adil kabul etseydi başka bir şahit istemezdi. Ancak makamlar, onlar için yarışanlara dar gelmez. Peygamberimiz (s.a.v) de bu konuda asla cimri değildir. Nitekim yüce Allah, buna şahit olarak şöyle buyuruyor: *"O, gaybın bilgilerini sizden gizlemez."*[187] Demek ki o adamda, buna şahit olacak bir kuvvet görmemişti ve

---

[186] Buhari, Tıb, 17; Rikak, 21; Müslim, iman, 374; Tirmizi, Kıyame, 16; Ahmed, Müsned, I, 271, 321.

[187] Tekvir, 81/24

ayrıca buna tahammül edemeyecek derecede zayıf olduğu da ortaya çıkmıştı. Bunun için onu tehlikeye sokmamıştır.

Hz. Peygamber (s.a.v), bir çok hadiste dağlayarak tedavi metodunu yasaklamıştır. Birisini tedavi etmek isterken, hastası ölen bir adama şöyle buyurmuştu: ***"Eğer iyileşseydi, onu ben iyileştirdim diyecektin."***[188]

Resûlullah (s.a.v), şifa ve faydanın, ilacın bizzat kendi etkisi olduğunu düşünenlerin varlığını biliyordu. Oysa bu, Allah'a şirk koşmak gibidir. Bunun için, tevhidin hakikatine ulaşan bazı alimler, şirke düşme endişesiyle tedaviyi hoş karşılamamışlardır.

Hz. Musa ile ilgili şöyle rivayet edilmiştir: Hz. Musa: "Ya Rabbi, deva ve şifa kimdendir?" diye sordu. Yüce Allah: "Bendendir" buyurdu. Hz. Musa: "Doktorlar ne yapar?" diye sordu; Allahu Teala:

"Onlar bu sayede rızıklarını temin ederler. Bir de, kendilerine benden bir şifa yahut ölüm gelene kadar kullarımın gönlünü hoş tutarlar." buyurdu.

Ahmed İbnu Hanbel (rah) derdi ki: "Tevekkül eden ve bu yola giren kimsenin, bir şeyler içerek tedavi olmayı terk etmesini daha uygun buluyorum."

Sahabeden İmran b. Husayn (r.a) hastalanmıştı. Yakınları ona dağlama yapmasını önerdiler. O, kabul etmedi. Kendisini ikna etmeye çalıştılar. O sırada vali olan Ziyad da yarasını dağlaması için ısrar etti. Nihayet, kabul etti, yarasını ateşle dağladılar. İmran (r.a) hep şöyle derdi:

"Ben, daha önce devamlı nur görüyordum, meleklerin seslerini işitiyordum ve bana selam verdiklerini duyuyordum. Ama dağlandıktan sonra bütün bunlar kesildi."

Başka bir rivayet ise şöyledir: Melekler onu ziyaret ediyor, o da onlarla sohbet ediyordu. Dağlandıktan sonra şöyle demiştir: "Bir kaç kere dağlama yaptık. Allah'a yemin olsun ki, ne iflah olduk, ne de kurtulduk." Daha sonra tövbe ederek tekrar Allah'a döndü. Allah, daha önce gördüklerini

---

[188] Aynı konuda benzer bir hadis için bkz: Tabarani, el-Kebir, XVIII, 153; Heysemi, ez-Zevaid, V, 97.

kendisine iade etti. Nitekim o, sahip olduğu kerametin kaybolduğunu söyledikten sonra, Mutarrif b. Abdullah'a "Allah'ın bana ikram ettiği keramete baksana, Allah onu bana tekrar geri verdi." demiştir.[189]

Eğer bu durum, ona göre günah olmasaydı, bundan pişman olmaz ve tövbe etmezdi. Ayrıca bu yaptığı iş, bir noksanlık olmasaydı melekler ondan ayrılmazdı.

Hz. Ebu Bekir (r.a) hastalanmıştı, kendisine: "Sana bir doktor çağıralım." dediler; o: "Doktor (Yüce Allah) bana baktı ve: "Ben, yapmak istediğim şeyi muhakkak yaparım, dedi." diyerek bu talebi geri çevirdi.

Hastalığı sırasında Ebu'd-Derda'ya (r.a): "Seni rahatsız eden şey nedir?" diye soruldu. O: "Günahlarım" cevabını verdi. "Peki canın ne istiyor?" diye soruldu: "Allah'ın mağfiretini" dedi. "Sana bir doktor çağıralım." dediler: "Beni zaten doktor hasta etti, başkasına gerek yok!" dedi.

Ebu Zerr'in (r.a) gözleri rahatsız olmuştu; kendisine: "Gözlerini tedavi ettirsen olmaz mı?" dediler. O: "Benim onlarla uğraşacak zamanım yok." dedi. "Allah'tan dilesen de sana şifa verse." dediler. O: "Ben Allah'tan ondan daha önemli şeyler istiyorum." dedi.

Ebu Muhammed'e: "Kulun tevekkülü ne zaman sahih olur?" diye sorulunca şöyle cevap vermiştir: "Vücuduna bir hastalık dokunduğu ve malına bir noksanlık geldiği zaman, kendi hâli ile meşgul olarak ve Allah'ın hakimiyeti altında olduğunu düşünerek bunlara iltifat etmezse, tevekkülü sahih demektir."

Rebi' b. Heysem (r.a) felç hastalığına yakalanmıştı. Kendisine "Keşke tedavi olsan!" dediklerinde, şunları söyledi: "Bir an için tedavi olmayı düşündüm. Ancak, daha sonra Âd, Semud kavimleriyle bunlar arasında gelip geçen nesilleri gözümün önüne getirdim. Onlarda da pek çok hastalık ve doktorlar vardı, fakat tedavi eden de edilen de helâk oldu. Tedavi ve muskalar onlara hiç bir fayda vermedi."

[189] Bkz: İbnu Sa'd, Tabakat, IV, 288-289; Hakim, Müstedrek, III, 472; Kandehlevi, Hayatu's-Sahebe, V, 184. (Beyrut, 1999)

Abdulvahid b. Zeyd'e felç hastalığı gelmişti. Ayakta duramıyordu. Allah'tan, namaz vakitlerinde kendisini iyileştirmesini ve sonra felçli hâline dönmesini niyaz etti. İstediği oldu. Namaz vakitleri gelince sanki ayaklarına vurulan prangadan kurtulmuş gibi iyileşiyor, namazını kıldıktan sonra tekrar felçli hâline geri dönüyordu.

Sıddîklardan ve Selef-i Salihînden, tedavi olmayanların sayısı sayılamayacak kadar çoktur. Ancak bu, özel insanlara has bir durumdur.

Peygamber (s.a.v), hesapsız bir şekilde cennete giren yetmiş bin kişiden söz edip onların dağlama ve rukye yapmadıklarını anlattığı zaman, Ukkâşe b. Mihsan el-Esedî, ayağa kalkarak:

"Benim de onlardan olmam için dua ediniz." demiş; Allah Resûlü de (s.a.v) ona dua etmişti. Sonra başka birisi de kendisine dua etmesini isteyince, Allah'ın Resûlü (s.a.v): ***"Ukkaşe seni geçti."*** buyurmuştu. Hz. Peygamber'i (s.a.v.) ona dua etmekten engelleyen, ilahi rahmete karşı cimrilik değildi. Ancak o şunu biliyordu: Kuvvetli olan havassın/seçkin kulların yolunda, avam halktan olan zayıflar gidemez. Nitekim havas da, avamın yolundan daima uzak durmuştur.

Bu konuda en çok hoşuma giden, ariflerden birinin şu sözüdür:

"Kalbimin en temiz olduğu zaman, hastalık ateşine yakalandığım zamandır."

Yine ariflerin bulundukları makamlarla ilgili olarak hikaye edilen şu olay da hayret vericidir. Hz. Musa (a.s) ile Hızır (a.s), bir çölde buluştular. Musa (a.s), acıktığını söyleyince Hızır (a.s): "Gel otur da senin için dua edelim." dedi. Hızır, içinden bir şeyler söylüyordu ki tam o sırada bir geyik iki parça olup önlerine düştü. Hızır'a düşen kısmı kızartılmış, Hz. Musa'ya düşeni ise çiğ idi. Hızır, Hz. Musa'ya: "Kalk onun sıkıntısını çektiğin gibi pişirilme sıkıntısına da katlan ve kendi payına düşeni pişirip ye!" dedi. Hz. Musa ateş yaktı, onu kızarttı. İşini bitirince Hızır'a: "Senin önüne konan neden kızartılmıştı?" diye sordu. Hızır: "Çünkü benim dünyadan hiçbir arzum ve beklentim yoktur." diye cevap verdi. Bir başka rivayette ise: "Benim halktan hiç bir beklentim yoktur." demiştir.

TEDAVİYİ TERKETMEYİ DAHA FAZİLETLİ GÖRENLER

Sehl b. Abdullah et-Tüsterî'nin tedavi konusundaki görüşü şöyledir: İbadetleri yapmakta zorlansa, farzları yerine getirirken noksanlığa sebep olsa bile, tevekkül ehlinin tedaviyi terk etmesi, ibadetleri yerine getirmek maksadıyla tedavi olmasından daha iyidir.

Sehl (rah), kendisi bir hastalığa tutulduğu hâlde tedavi olmamasına rağmen, aynı hastalıktan insanların tedavi olmasına bir şey demiyordu. Sehl, bir insanın oturarak namaz kıldığını ve hastalıktan dolayı hayırlı işler yapamadığını gördüğü birisinin, bunları yapabilmek için tedavi olduğunu görünce şaşırır ve şöyle derdi: "Onun kendi hâline razı olup oturarak namazını kılması, kuvvet kazanmak üzere tedavi olmasından daha hayırlıdır."

Kendisine ilaçla tedavi konusu sorulunca da şöyle demiştir:

"İlaç, zayıf insanlar için Allah'ın verdiği bir genişliktir. Ancak ona başvurmamak daha iyidir; çünkü, içtiği bir damla soğuk su olsa bile her ilaç alana, neden aldığı sorulacaktır. Ama almayana sual yoktur."

Evet, Selh (rah), ilaç niyetiyle soğuk su içen kişinin bile bundan sorgulanacağını söylemektedir. Bunun aslı şudur: Ona göre en üstün amellerden biri de insanın kuvvetini zayıflatmasıdır. Böylece nefsi, hiçbir harekette bulunamaz. Ayrıca tevekkül, rıza ve sabır gibi kalple yapılan amellerin bir zerresi, azalarla yapılan dağ gibi amellerden daha faziletlidir. Bu, uzun süre yemek-içmekten uzak kalmak sûretiyle nefsin kuvvetinin kırılmasını savunan Basra'lıların da görüşüdür.

Onlara göre nefsin kuvvetlenmesi, şehvetlerin kuvvetlenmesine ve kötü sıfatların galebe çalmasına sebep olur. Bunda günah işlemek, kötü arzulara uymak, uzun emel, dünyaya karşı hırs ve uzun yaşama sevgisi mevcuttur.

Sehl şöyle derdi: "Allah, insana beklemediği bir hastalık verdiği zaman, hemen tedaviye koşmasın! Çünkü hastalıkta, ileri derecede zayıflama ve şehveti kırma mevcuttur."

Yine şöyle derdi: "Bedenlerin hastalıklara müptela olması rahmet, kalplerin hastalıklara düşmesi ise felakettir." Bir defasında da:

"Bedenle ilgili hastalıklar, sıddıklara gelir; kalple ilgili hastalıklar münafıklara gelir." demiştir.

İbnu Mesud (r.a) şöyle derdi: "Mümini kalbi sağlıklı ve bedeni hasta; münafığı ise bedeni sağlam, kalbi hasta görürsün."

Allah'ın Resûlü (s.a.v) şöyle buyurmuştur: ***"Siz hiç rahatsızlık çekmeyen, hasta olmayan merkepler gibi olmayı mı istiyorsunuz?."***[190]

"Müminin vücudu hastalıktan, malı azalmaktan kurtulamaz." denilmiştir.

Bir başka rivayette de: "Mümin, ya galibiyet ya da zillet hâlinden uzak kalamaz." denilmiştir.

HASTALIK HÂLİNDEKİ HAYIRLAR

Tedaviyi terk etmekte bir takım hayırlı hâller ve güzel ameller mevcuttur. Bunları şöyle özetleyebiliriz:

Bunlardan birisi, kulun Allah'tan gelen belaya sabır, kazaya rıza ve ilahi hükme teslim olma niyetidir. Bunlar yakîn iman sahibi için aslında güzel durumlardır. O, bu işteki hikmeti ve sonundaki hayrı yakînen görmektedir. Çünkü Yüce Allah, her işinde hikmet sahibidir; kulun hayrını en iyi o bilmektedir.

Hastalık içinde elde edilecek güzel sonuçlardan birisi de şudur:

Kul, Yüce Mevla'sının onu kendisinden daha iyi bildiğini, onun için en güzelini ve en hayırlısını seçtiğini bilir. Yüce Rabbinin, hastalıklar sayesinde kendisini, günahlardan engellediğini ve uzak tuttuğunu görür. Nitekim bir kudsi hadiste Allahu Teala şöyle buyurmuştur: *"Fakirlik hapishanem, hastalık ise bağımdır. Sevdiğim kulumu bunlarla korurum."*

---

[190] Beyhaki, Şuabu'l-İman, No: 9856; Ebu Nuaym, Marifetu's-Sahabe, I, No: 853-854. (Beyrut, 2002. I. Baskı)

Aslında tedavi olup şifa bulan kimse, nefsinin kuvvetlenerek hevasının kendisini ifsat etmesinden emin olamaz. Çünkü günahlar, sağlam ve sağlıklı hâllerde işlenir. Bir sene hasta olmak, bir günah işlemekten daha hayırlıdır.

Bir kişi, bir arifle karşılaşmıştı. Arif ona: "Benden ayrı iken nasıldın?" dedi. Adam: "Afiyette idim." deyince arif: "Eğer Allah'a karşı günah işlemediysen sağlık ve afiyettesin demektir. Yok eğer günah işlediysen, günahtan daha büyük hastalık ne olabilir? Allah'a isyan eden afiyette olamaz." dedi.

Hz. Ali (r.a) Irak'ta Nabati'lerin giyinip kuşanıp süslendiklerini gördüğü zaman: "Bunlar niye bu şekilde giyinmişler?" diye sordu. Kendisine: "Bugün onların bayramıdır." denilince, Hz. Ali (r.a): "Allah'a karşı isyan edilmeyen her gün bizim bayramımızdır." dedi.

Sözlerin en doğrusunu söyleyen Yüce Allah, bu konuda şöyle buyurmuştur:***"Allah, size sevdiğiniz şeyleri gösterdikten sonra, siz isyan ettiniz."***[191]

Bir görüşe göre ayetteki arzulanan şeyler, sağlık ve zenginliktir.

Alimlerden biri şöyle demiştir: Firavun'u: "Ben sizin en büyük tanrınızım." demeye sevk eden şey, uzun ve sağlıklı bir ömür sürmesidir. O, dörtyüz sene yaşadı da bir kere olsun baş ağrısı görmedi, bir kez sıtmaya yakalanmadı, bir damarı acı içinde atmadı. Bundan dolayı ilahlık davasında bulundu. Eğer her gün biraz baş ağrısına yahut karın ağrısına yakalansaydı böyle bir davaya kalkmazdı.

Bilmiş ol ki, insanlar nasıl mal ile haddi aşıyorlarsa, sürekli sıhhatli olmakla da haddi aşabilirler. Çünkü mal ile kendisini hiç bir şeye muhtaç hissetmediği gibi, sağlık ile de kendisini kimseye muhtaç hissetmez. Yüce Allah (c.c) bu konuda şöyle buyurmuştur:

"Gerçek şu ki, insan kendisini zengin görerek azar."[192]

---

[191] Âl-i İmran 3/152.

[192] Alak, 96/6-7

Peygamber (s.a.v): ***"İki nimet vardır ki, insanların çoğu onlarda aldanır: Bunlar sağlık ve boş zamandır"***[193] buyurmuştur.

Sağlıklı iken günahlardan sakınmak ikinci bir nimettir. Nitekim zenginlikle beraber günahlardan korunmak da ikinci bir nimettir. ***"Dünya hayatında bütün güzel şeylerinizi harcadınız ve onlardan bolca yararlandınız"***[194] ayetinde geçen nimetlerin, zenginlik ve vücut afiyeti olduğu bildirilmiştir.

Tedaviyi bırakmanın iyi yönlerinden birisi de, hastalıkların günahlara keffaret olmasıdır. İnsan, hastalığı hoş karşılamadığında bütün günahları üzerinde kalır. Bir hadiste şöyle buyurulmuştur:

"Kulda, sıtma ve sırt ağrısı devam ettiği müddetçe günahları dökülür. Öyle ki, yeryüzünde günahsız yürüyecek hâle gelir."[195]

Başka bir haberde: ***"Bir günlük sıtma hastalığı, bir senelik günahlara keffaret olur"***[196] buyurulmuştur.

Bu haberle ilgili duyduğum en güzel açıklama şöyledir: "Çünkü bir günlük humma hastalığı, bir senenin kuvvetini yok eder."

Denilir ki, insanın bünyesinde üçyüz altmış eklem kemiği vardır. Bir günlük humma hastalığı, bütün kemiklere nüfuz eder. Böylece her bir eklemdeki hastalık onun bir günlük günahlarına keffaret olur.

Hz. Peygamber (s.a.v), sıtma hastalığının günahlar için keffaret olduğunu belirttiğinde, Zeyd b. Sabit (r.a), Allah'tan devamlı sıtma hastalığı içinde olmasını dilemiştir.

Denilir ki Zeyd (r.a) vefat edinceye kadar her gün sıtma hastalığı çekerdi. Bunu, Ensar'dan bazıları da istemiştir.

Zeyd (r.a): "Hz. Peygamber (s.a.v.) ***"Allah, kimin iki değerli şeyini/gözünü alırsa, ona cennetten daha aşağı bir mükafata razı olmaz"***[197] buyur-

---

[193] Buhari, Rikak, 1; Tirmizi, Zühd, 1; İbnu Mace, Zühd, 15, Ahmed, Müsned, I, 258.

[194] Ahkaf, 20

[195] Ahmed, Müsned, V, 198; İbnu Ebi'd-Dünya, El-Emraz, No: 41; Heysemi, ez-Zevaid, II, 301.

[196] Haber, Ebu'd-Derda'ya aittir. Bkz: Beyhaki, Şuabu'l-İman, No: 9869. Buradaki haber: "Bir gecelik sıtma, bir senelik günaha kefarettir." şeklindedir.

[197] Tirmizi, Zühd, 58; Ahmed, Müsned, II, 265; İbnu Hıbban, Sahih, No: 2931-2932; Beyhaki, Şuabu'l-İman, No: 9959-9965.

dukları zaman, Ensar'dan bir çoğunun amâ olmaya can attıklarını gördüm." demiştir.

Medine'de sıtma hastalığı çıkınca bir grup insan Medine'ye gelmek için Hz. Peygamber'den (s.a.v.) izin istemişler, O da onlara: *"Kuba ehline gidin"*[198] buyurmuştur.

Çünkü Allahu Teala: *"Orada temizlenmeyi seven erkekler vardır"*[199] buyurmaktadır. Bu ayetin bir manası: "Orada hastalıklarla günahlardan temizlenmeyi seven kimseler vardır." demektir.

Hz. İsa (a.s) demiştir ki: "Vücuduna ve malına bir musibet geldiğinde, bunun günahlarına keffaret olacağını düşünerek sevinmeyen insan gerçek alim olamaz."

Sıddıklar, azalarındaki hastalıklarla, münafıklar ise kalp hastalıklarıyla müptela olurlar. İnsan, vücudunun hastalanmasıyla günah ve azgınlığa karşı zayıf düşer/onları yapamaz duruma gelir. Bu onun için bir hayırdır Kalbinin hasta olmasıyla ise ahiretle ilgili hayır işlerde ve yakînen inanmada bir zayıflama olur.

Yüce Allah'ın: *"Allah size gizli ve açık nimetlerini bolca ihsan etti"*[200] mealindeki ayetinin tefsirinde: "Zahir nimetler afiyet; gizli nimetler belâlardır. Çünkü bunlar, ahiret nimetleridir." denmiştir.

Rivayet edildiğine göre, Hz. Musa (a.s) büyük bir musibete düşmüş birisini gördü, ona acıdı ve: "Ya Rabbi, bu kuluna merhamet et!" diye dua etti. Bunun üzerine Allah kendisine vahyederek şöyle buyurdu: "Ona şu anda merhamet ettiğimden daha fazla nasıl merhamet edebilirim ki?"

En doğru sözün sahibi Allahu Teala, bu manada Kur'an'a şöyle buyurmuştur: *"Eğer onlara acıyıp da içinde bulundukları sıkıntıyı giderseydik, körü körüne azgınlığa dalmaya devam ederlerdi."*[201] Görüldüğü gibi

---

[198] Ahmed, Müsned, III, 316; İbnu Hıbban, Sahih, No: 2935; Hakim. Müstedrek, I, 346; Tabaranî, el-Kebir, No: 6113; Heysemi, ez-Zevaid, II, 306.

[199] Tevbe 9/108

[200] Lokman 31/20.

[201] Müminun 23/75

Yüce Allah, onların hastalığına şifa vermemesinde de, lütuf ve rahmet olduğunu haber vermektedir.

Abdülvahid b. Zeyid'ten şöyle bir hâdise rivayet edilmiştir. Hazret birkaç arkadaşıyla birlikte Basra'nın dışına çıkmıştı. Yolları bir mağaraya uğradı. Orada cüzzam hastalığına yakalanmış yatalak bir adam gördüler. Vücudundan kan ve irin akıyordu. Adama: "Keşke Basra'ya gidip tedavi olsan." dediler. Adam göğe doğru bakarak: "Allah'ım, bunları hangi günahımdan dolayı başıma musallat kıldın. Benim sana kızmamı ve kaza-kaderine karşı çıkmamı istiyorlar. Ey Mevlam! Bundan dolayı senden mağfiret diliyorum. Yakarışım sanadır, ebediyyen böyle bir hata işlemeyeceğim" diye dua etti. Ondan sonra bizden yüzünü çevirdi. Biz de yanından ayrıldık."

Bir hadiste Allah'ın Resûlü şöyle buyurdular: ***"Biz peygamberler topluluğu, başına en fazla belâ gelen insanlarız. Sonra, peygamberlere yakınlık derecesine göre diğer insanlar gelir. Eğer kişinin imanı kuvvetli ise belaları çoğalır, imanı zayıfsa o oranda belâlar azalır."***[202] Diğer bir hadiste şöyle buyrulmuştur:

"Hiç şüphesiz Allah, hâlinizi en iyi bildiği hâlde, sizi bela ile deneyip imtihan eder. Bu sizin altını ateşte eritip içindeki yabancı maddeleri ayrıştırmanıza benzer. Bazıları bu ateşten birinci kalite saf altın şeklinde çıkar, bazıları daha kalitesiz ve nihayet bazıları da simsiyah bir maden olarak çıkar."[203]

Ehl-i Beyt yoluyla rivayet edilen bir hadiste de şöyle buyurulmuştur: ***"Allah, bir kulunu sevdiği zaman ona belâ ve musibet verir. Belalara sabrederse onu kendine yöneltir, rıza gösterirse onu seçilmiş kullardan yapar."***[204]

Tedaviyi terk etmenin faydalarından birisi de, meleklerin, daha önceki salih amellerinin sevabını hastalığında da yazmasıdır. Hatta sağlığında-

---

[202] Bkz: Buhari, Merda, 3; Tirmizi, Zühd, 57; İbnu Mace, Fiten, 23; Beyhaki, Şuabu'l-İman, No: 9774, 9775.

[203] Hakim, Müstedrek, IV, 314; Tabarani, el-Kebir, No: 7698; Heysemi, ez-Zevaid, II, 291.

[204] Deylemi, Firdevsü'l-Ahbar, No: 976.

kinden daha hayırlısını yazmaya devam ederler. Çünkü insanın sağlığında yaptığı amellerine onu bozacak şeyler karışabilir. Hem, Allah'ın onun için hastalık içinde acı çektirmeyi tercih etmesi, kulun kendi başına Allah'a yönelerek salih ameller yapmasından daha hayırlıdır. ***"Amellerin en hayırlısı, nefislerin zorlanarak yaptığı amellerdir"***[205] hadisinin bir manası bunu ifade eder.

Bu amellerin, nefislere ve mallara gelen musibetler olduğu söylenmiştir. İnsanın nefsi zorluk ve sıkıntıyı hoş görmez; halbuki bu onun için daha hayırlı olabilir. Şu ayet-i kerime de bunu ifade etmektedir:

"Hoşlanmadığınız bir şeyin sizin hakkınızda daha hayırlı olması mümkündür. Aynı şekilde hoş görmediğiniz bir şey de sizin için kötü olabilir."[206]

Bazen insan, fakirliği, yoksulluğu, sıkıntı ve halk içinde itibarının bilinmeyişini hoş görmez. Oysa bu, ahireti için daha hayırlı ve akibeti için daha iyidir. İnsan çok defa zenginliği, sağlığı ve şöhreti sever. Halbuki bunlar, Allah katında onun için şerdir ve kötü sonuçlar verir.

Kudsî bir hadiste belirtildiğine göre Cenab-ı Allah, meleklere şöyle buyurur: ***"Bu hasta kulumun sıhhatli iken yapmakta olduğu iyi amelleri yazın. Çünkü o benim güvencemdedir. Eğer kulumu hastalığından kurtarırsam ona etinden daha iyi bir et ve kanından daha hayırlı bir kan veririm. Ama onu vefat ettirirsem, rahmetime ulaştırırım."***[207]

Allahu Teala'nın güzel tercihi ile kulun sıfatının değişmesi, kendisi için dünyadan, ahiretten ve şehvetinden daha hayırlıdır.

---

[205] İbnu Ebi'd-Dünya, Muhasebetü'n-Nefs, No: 113. Bu konudaki benzer bir hadis için bkz: Ahmed, Müsned, I, 307; Ebu Nuaym, Hilye, I, 389; Beyhaki, Şuabu'l-İman, No: 10000. Buradaki hadis şöyledir: ***"Eğer başına gelenlere yakini iman içinde rıza göstererek amel etmeye güç yetirebilirsen yap. Eğer buna güç yetiremezsen, nefsinin hoşuna gitmeyen işlere sabretmende pek çok hayır vardır."***

[206] Bakara, 2/216

[207] Ahmed, Müsned, II, 159; 203; Hakim, Müstedrek, I, 348; Heysemi, ez-Zevaid, II, 303.

TEVEKKÜL EDİP TEDAVİYİ TERK ETMENİN MANASI

Yüce Allah'a tevekkül ederek tedaviyi terk etmenin aslı şudur:

Allah'a tevekkül eden insan kesinlikle bilir ki; hastalığının iyileşeceği bir zaman vardır; o zaman geldi mi Allah'ın izniyle hastalık muhakkak iyileşir. Tevekkül sahibi, tedavi olunca Allah ona on günde şifa verecekse, tedavi olmadığı zaman yirmi günde şifa vereceğine inanır. Hasta olan kimse, kendisi için mübah kılınan tedavi ruhsatını kullanarak daha erken ve daha hızlı şifa bulmayı isteyebilir. Ama o, ne ilacın, ne de tedavinin bizzat fayda vermediğine, şifayı aslında Allah'ın yarattığına inanmalıdır. Çünkü gerçek şifa ve fayda veren yalnız Allah'tır.

Şifa vermek, fayda sağlamak, Allah'ın kuluna yönelik fiilidir. Allahu Teala bir hikmeti icabı şifayı ilaca koymuştur. Bunu ondan başkası yapamaz. Çünkü ilaçlar, Allah tarafından yaratılmıştır. İlaçlardaki iyileştirme sebeplerini yaratan, ilaçları yaratanın bizzat kendisidir. Çünkü onların bu etkilere sahip olması ve bu özelliği kazanması doktorun işi değildir. Her ne kadar doktor bu ilaçlarla tedavi ediyor ve hastayla ilacı buluşturuyor olsa bile durum böyledir. Çünkü doktorun elindeki tedavi onun rızkına da sebep olmaktadır. Aslında hepsinin yaratıcısı ve yapıcısı Allah'tır. Nitekim ayet-i kerimede: ***"Sizi de yaptığınız işleri de Allah yaratmıştır"***[208] buyrulmaktadır.

Bu iş ilaç ve tedavide böyle olduğu gibi ariflere göre, yemek ve içmekte de böyledir. İnsanı doyuran bizzat ekmek olmadığı gibi, susuzluğu gideren de su değildir. İnsanı zengin yapan mal olmadığı gibi, fakir yapan da bizzat mal değildir. Çünkü yediren, içiren, doyuran yalnız O'dur. Dilediğine istediği şekilde zenginlik ve fakirlik veren O'dur. O, hikmeti ve rahmetiyle yiyeceklere doyurma, içeceklere susuzluğu giderme özellikleri vermiş; insan nefsine zenginlik ve fakirliği koymuştur. Kulunu acıktıran ve susuz bırakan da Yüce Allah'tır. O, açlık ve susuzluğu yemek ve içmek ile giderir. Bu, gece ile gündüzü birbiri peşinden getirmeye benzer. Hangisi gelirse, diğerinin etki ve hakimiyeti gider.

---

[208] Sâffât 37/96

Tevhid ehline göre gece ile gündüzün bu özellikleriyle, ilacın hastalıkları tedavi etmesi aynıdır. Her birisi kendi zıddını ortadan kaldırmaktadır. İşte bütün bunlar Allah'ın izniyle olmaktadır. Bu olay ve işlerde umum halkın içine düştüğü şirk, bir taş üzerinde yürüyen karıncanın ayak seslerinden daha gizlidir. Gerçek tevhid anlayışına ulaşmış yakîn ehli arifler, bütün şirk çeşitlerinden uzaktırlar.

Bütün bu söylediklerimiz, şu ayet-i kerimeye verilen iki manadan birisine girmektedir:

"O Allah, her şeye yaratılış özelliklerini verip sonra da yolunu gösterendir."[209] Yani her şeye rengini, yaratılış özelliğini, karakterini, zararlı ve yararlı olma sıfatlarını veren Allah'tır.

Eğer hasta, erken iyileşmek için tedavi olur da iyileşirse bu, aslında Allah'ın kaza ve kaderiyle olur. Eğer hızlı iyileşmesi ve tedavi olmasındaki maksadı, Allah'a itaat ve ibadet etmekse, bu hareketinden dolayı sevap kazanır. Bu, onun fazilet ve tevekkülündeki makamından da hiçbir şey noksanlaştırmaz.

Kulun tedavideki maksadı, nefsinin rahatı ve sırf afiyet içinde yaşamak ise bu, dünyaya açılan bir kapıdır ve o, mübah bir şeye dalmaktır. Bu davranışı onu, hayat ve nimetlerdeki zühdünün azalıp onlara yönelmesi miktarınca tevekkülün faziletinden ve hakikatinden uzaklaştırır.

Eğer acilen iyileşmekle, nefsin kötü arzularını yerine getirmeyi ve Mevlâ'sına karşı isyan olacak işleri yapmayı düşünürse, bu kötü niyetinden dolayı günaha girmiş olur. Bu kötü niyetiyle mübah olan bir işten haram olan işe geçmiş olmaktadır. Bu durum onu tevekkül dairesinden çıkarır. Bu, kötülenmiş ve lanetlenmiş bir şekilde dünyaya dalmaktır.

Eğer erken iyileşmeyi istemesindeki niyeti, çalışıp geçimini temin etmek, kazanıp hayırda harcamak ve kenarda biriktirmek olursa durumuna bakılır. Eğer geçimine yetecek kadar kazanmak; ailesini geçindirmek ve bir ihtiyacını karşılamak için çalışıyorsa bu kişi birinci gruba girer. Yaptık-

[209] Taha 20/50.

ları ahirette sevap getirecek amellerden olup tedaviden sevap kazanır. Bu durum onu tevekkül hâlinden dışarı çıkarmaz.

Eğer insan mal çoğaltmak ve övünmek için çalışır, nerden kazandığına ve nerede harcadığına aldırış etmezse, üçüncü gruptaki günahkarlardan olur. Bu hâl, kulu Allah'tan (c.c.) uzaklaştıran en büyük dünya sevgisidir.

Buraya kadar anlattıklarımız, tedavi hakkındaki övülmüş ve kötülenmiş niyet çeşitleridir.

Eğer tevekkül eden kişi, Allah'a teslim olarak, başına gelen ilahi hüküm altında huzur bularak, O'nun kendisi için tercihine ve tecellisine razı olarak tedavi olmayı terk ederse, bu da güzel bir durumdur. Çünkü bu kimse şuna inanmaktadır: Bu hastalığın bir iyi olma vakti vardır. O vakit gelince, Allah'ın izniyle hastalık iyi olur. Belki, on günde iyileşecek bir hastalık bu şekilde yirmi günde iyi olur. Fakat, tevekkül ehli ona sabreder ve razı olur. Bu on gün içinde Allah'ın takdirine rıza göstererek, ondan gelen belaya sabrederek, Onun tercihini güzel bir itikatla karşılayarak ve niçin böyle oldu diye ilahî takdiri suçlamadan hastalığın acısını çeker. Aslında bu durum, Allah'ın kendisi için tercih ettiği şeyde "niçin" neden" şeklinde ilahi takdire itiraz etmeyerek Yüce Allah'a karşı güzel itikat içinde olmanın bir şeklidir.

Bu konuda şu hadis rivayet edilmiştir: Bir adam, Allah'ın Resûlü'ne (s.a.v) gelerek: "Bana bir tavsiyede bulun!" dedi. Allah Resûlü (s.a.v) ona: ***"Senin hakkında hükmettiği hiç bir hususta Allah'ı suçlama/niçin böyle oldu diye Ona itiraz etme"***[210] buyurdu.

Bu konuda rivayet edilen kudsi hadiste daha şiddetli bir uyarı vardır. Allahu Teala buyurmuştur ki:

"Kim, verdiğim belaya sabretmez, hükmüme razı olmaz ve nimetlerime şükretmezse, kendisine başka bir ilah edinsin."[211]

---

[210] Ahmed, Müsned, V, 319; Heysemi, ez-Zevaid, I, 59; Suyuti, ed-Dürrü'l-Mensur, I, 598.

[211] Tabarani, el-Kebir, XXII, 320; Heysemi, ez-Zevaid, VII, 207; Elbani, Daife, No: 505.

İşte bu, nefsin nimetlere olan rağbetindeki azalma oranında dünyaya karşı zühd hâlinin elde edilmesidir. Çünkü, insanın vücudu dünya mülküdür. Buna göre ondan eksilen dünyadan eksilmiştir. Kalp ise melekût alemindendir. Ondaki artış, ahiretle ilgili bir artıştır. Kalpte artan bu şey, dünyalık olarak noksanlaşan şeylere karşı sabretmektir.

Nitekim bir ayet-i kerimede: *"Mallarınızı ve canlarınızı eksilterek sizi imtihan edeceğiz"*[212] buyrulmaktadır. Yani hastalık, zayıflık, malların azalması ve elden çıkmasıyla imtihan edilirsiniz.

Malların noksanlaşması, onun azalması ve elden çıkmasıdır. Bu malla ilgili olduğundan biz ona zühd dedik. Bununla birlikte insan, acilen şifa bulduğunda günahlardan emin olmaz. Ama hastalık süresi bittiği zaman, Allah'ın izniyle ilaç kullanmadan iyileşecektir. Ayrıca hastalıkta kul için, tövbesini yenilemek, günahlara karşı üzülmek, çokça istiğfar etmek, güzel öğüt ve ibret almak, emelini kısaltmak ve ölümü çokça hatırlamak gibi faydalar mevcuttur. Allah Resûlünden (s.a.v) nakledilen bir hadis-i şerifte: *"Lezzetleri kesip yok eden ölümü çok hatırlayınız"*[213] buyurulmuştur. Ölümün en iyi hatırlanacağı ve bekleneceği zamanlar, hastalıklar içinde geçirilen günlerdir. Bunun için hadiste: *"Sıtma hastalığı, ölümün öncü habercisidir"*[214] buyrulmuştur. Bir ayet-i kerimede: *"Onlar, her sene, bir veya iki kere denendiklerini görmüyorlar mı?"*[215] buyurulmuştur. Yani insanlar, hastalık türü sıkıntılarla imtihan edilirler.

Kul, iki defa hastalandığı hâlde tövbe etmezse Azrail (a.s.) kendisine: "Ey gafil, benden sana peş peşe elçiler geldi de onların uyarılarını kabul etmedin!" der.

Arifler, bir yıl geçer de mal ve canlarına bir noksanlık gelmezse, bu durumdan tedirgin olurlardı. "Mümin, her kırk günde bir korku veya sıkıntı

---

212 Bakara, 2/155

213 Tirmizi, Kıyame, 26; Nesai, Cenaiz, 3; İbnu Mace, Zühd, 31; Ahmed, Müsned, II, 293.

214 Beyhaki, Şuabu'l-İman, No: 9870; İbnu Ebi'd-Dünya, el-Merda ve'l-Keffarât, II, 165; Suyuti, es-Sağır, No: 3844-45; Elbani, Daife, No: 3533.

215 Tevbe, 9/126

ile yüz yüze gelir." denmiştir. Nitekim salihler, bu süre içinde başlarına herhangi bir sıkıntının gelmemesini hoş bulmazlardı.

Ashaptan Hz. Ammar'ın (r.a) bir kadınla evlendiği, ama hiç hastalanmadığı için onu boşadığı rivayet edilir.

Hz. Peygamber'e (s.a.v) bir kadın evlenmesi için tanıtıldı. Kadının güzel özellikleri anlatıldı. Ardından onun hiç hastalanmadığı söylenince, Allah Resûlü (s.a.v):

"Ona ihtiyacım yok!" buyurdu ve evlenmekten vazgeçti.[216]

Bir gün Allah'ın Resûlü (s.a.v), baş ağrısı ve diğer bazı hastalıklardan bahsetti. Bir adam: "Baş ağrısı da ne oluyor ki? Ben baş ağrısı nedir bilmem!" dedi. Bunun üzerine Allah Resûlü (s.a.v): ***"Bizden uzak dur. Kim cehennem ehlinden birisini görmek isterse bu adama baksın"***[217] buyurdu.

Başka bir hadis-i şerifte Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur: ***"Sıtma, müminin cehennem ateşinden payına düşen bir parçadır."***[218]

Enes ve Aişe'den (r.a) rivayet edilen hadiste, Allah Resûlü'ne (s.a.v): "Ya Resûlellah, kıyamet günü şehitlerle beraber bulunacak kimse var mıdır?" diye soruldu; Allah'ın Resûlü (s.a.v): ***"Evet, günde yirmi kere ölümü hatırlayanlar"***[219] Buyurdu.

Başka bir hadiste ise: ***"Günahlarını devamlı hatırlayarak, üzülenler şehitlerle beraber olurlar."*** buyrulmuştur.

Eğer insan tedavi olmaz da iyileşmesi uzun sürerse, bu gecikme de Allah'ın kaza ve kaderine göre meydana gelmiş olur.

Bu konuda Sahabe-i Kiram (r.a) farklı fikirlere sahiptirler. Hz. Ömer (r.a.) Şam yolculuğuna çıktığı sene, Câbiye bölgesine ulaştıkları zaman, Şam'da büyük ve öldürücü bir veba hastalığının yayıldığını haber aldılar.

---

[216] Ahmed, Müsned, III, 55; Ebu Ya'la, Müsned, No: 4234; Heysemi, ez-Zevaid, II, 294.

[217] Ahmed, Müsned, II, 332; Ebu Ya'la, Müsned, No: 6556; Beyhaki, Şuabu'l-İman, No: 9907; Bezzar, Müsned, No: 778.

[218] Bezzar, Müsned, No: 778; Elbani, Daife, No: 3532; Heysemi, ez-Zevaid, II, 306

[219] Suyuti, Şerhu's-Sudur, 45; Kurtubi, et-Tezkire, 8; Zebidi, İthafu's-Sâde, XIV, 16.

Biraz durup beklediler ve ne yapacakları hususunda iki farklı görüşe ayrıldılar. Bir kısmı: "Oraya gitmeyelim. Yoksa kendi ellerimizle kendimizi tehlikeye atıp nefislerimizin helak olmasına sebep oluruz." dediler.

Diğer grup ise: "Hayır, Şam'a girelim, Allah'a tevekkül edelim. Allah'ın kaderinden ve ölümden kaçmayalım. Aksi hâlde ayette haklarında: ***"Binlerce insan oldukları hâlde, ölüm korkusundan dolayı yurtlarından çıkıp gidenleri görmedin mi?"***[220] buyurulan insanlar gibi oluruz." dediler.

Bunun üzerine hep beraber Hz. Ömer'e giderek görüşünü sordular. Hz. Ömer (r.a): "Dönelim, vebanın olduğu yere girmeyelim." diyenlerin görüşünü uygun gördü. Diğerleri Hz. Ömer'e: "Allah'ın kaderinden mi kaçıyoruz?" dediler. Hz. Ömer: "Evet, Allah'ın kaderinden, yine O'nun kaderine kaçıyoruz." dedi ve onlara şu misali verdi:

"Sizden birinizin bir koyun sürüsü olsa ve bunların bir kısmını otlak, diğer kısmını da kurak yerde otlatmış olsaydı, her ikisi de Allah'ın kaderiyle otlamış olmaz mıydı?" Hepsi sükût etti.

Ardından Hz. Ömer, görüşünü sormak için Abdurrahman b. Avf'ı çağırdı; Abdurrahman'ın orada olmadığını söylediler. O, bir önceki konaklama yerinden henüz gelmemişti. Hz. Ömer ve yanındakiler, geri dönme görüşü üzerinde karar kıldılar ve Abdurrahman b. Avf'ın da görüşünü almak üzere beklediler. Abdurrahman b. Avf gelince, Hz. Ömer görüşünü sordu. O da: "Ey müminlerin emiri, bu konu ile ilgili benim Allah'ın Resûlünden duyduğum bir hadis var." dedi. Hz. Ömer hemen "Allahu ekber" diyerek tekbir getirdi. İbnu Avf, şu hadis-i şerifi nakletti:

"Bir yerde veba olduğunu duyduğunuz zaman oraya gitmeyin. Sizin bulunduğunuz yerde veba varsa oradan da dışarı çıkmayın." Hz. Ömer, istişare sonucunun hadis-i şerife uymasına sevindi; orduya emir verdi, Câbiye'den Medine'ye geri döndüler.[221]

---

[220] Bakara 2/243.

[221] Buhari, Tıb, 30; Müslim, Selam, 98; İbnu Hıbban, Sahih, No: 3953; Ahmed, Müsned, I, 193-194.

TEDAVİ OLMAKLA OLMAMANIN MİSALİ

Tedavi olmak da, olmamak da mübahtır. Tedavi olmayı terk etmek, manen kuvvetli ve sabır ehli olanların yoludur.Tedavi olmakla olmamak, rızık için çalışmakla onu terk etmeye benzer.

Kul, vücut için bir çeşit hastalık olan açlıkla yüz yüze geldiğinde, bu hastalığı hemen bir şeyi yiyerek ve içerek tedavi etmesi caizdir ve bu, onun tevekkülüne bir noksanlık getirmez. Çünkü bu, mübahtır ve emredilmiştir.

Bir kimse, çalışıp kazanırken taate kuvvet bulmak, Allah yolunda koşmak, iyilik ve takvada yardımlaşmak niyeti taşısa, bu kendisi için bir fazilet olur. Ama şehvet için yeyip içmeye ve nefsinin keyfini yerine getirmeye niyet ederse bu hâl, tevekkülünde bir noksanlık olup onu tevekkülün hakikatinden uzaklaştırır. Bu, dünyaya dalmaktır ama harama bulaşılmadığı sürece mübahtır.

Kulun çalışıp kazanmaktaki kasdı, malını çoğaltmak, kenarda mal biriktirmek ve kimseye ondan bir şey vermemek olsa, bu kazancı ile günaha girmiş ve Yüce Rabbinin emrine ters hareket etmiş olur. Bu durum kötü arzulara açılan en büyük kapıdır.

Öte yandan kul, çalışmayı bırakıp açlığa sabreder, az mala ve fakirliğe rıza gösterirse, takdir edilen vakitte rızkı kendisine gelir. Bu gelen rızık, az olup onu zengin etmeyebilir. Fakat bunu ele geçirmek için kulun kuvvetli bir sabra, güzel bir rıza hâline, nefis sükûnetine ve kalp huzuruna ihtiyacı vardır. Bunları elde ettiğinde gerçek tevekkülü ele geçirmiş demektir. O zaman çalışmayı terk etmesinde fazilet vardır. Çünkü onun yakîni güzeldir, rızkını veren Rabbine güveni tamdır, bir de o, boş durmayıp sonuçta kendisi için daha faydalı ve faziletli işlerle meşgul olmaktadır.

Eğer kulun himmeti/düşüncesi dağılır, nefsi sıkıntıya düşer, Rabbinin takdirini hoş bulmaz ve bu durum kendisini rızık konusunda feryat etmeye, korkuya, endişeye ve hâlinden şikayet etmeye sevk ederse, bu durumda onun çalışması kendisi için daha hayırlıdır. Çünkü o, çalışmayı terk etmekle kusurlu hâllere düşmektedir.

Aynı şekilde kim içine düştüğü hastalığından fazlaca şikayetçi olur, Rabbinin takdîrine kızar, insanlar içinde sıkılır ve rahatsızlık duyar, hastalık yüzünden ahlakı kötüleşirse, onun için en faziletli olan şey, derhal hastalığın tedavisine bakmasıdır. Çünkü tedaviyi terk etmesi onu daha fazla zarara götürmektedir.

Amr b. Kays, Atıyye ve Ebu Saîd el-Hudrî (r.a) yoluyla gelen bir hadiste, Hz. Peygamberin (s.a.v) şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

"Şunlar kalpteki yakînin zayıflığındandır: Allahu Teala'yı gazaba getirecek günahları işleyerek insanları memnun etmeye çalışman, Allah'ın verdiği rızka karşı (Allah'ı unutup) insanları övmen, Allah'ın sana takdir etmediği rızık için (bana vermediler diye) insanları kötülemen. Hiç şüphesiz Allah'ın takdir etmediği bir rızkı, hırs sahibinin hırsı çekemez. Takdir edilen bir rızkı da kimse engelleyemez. Allahu Teala rahmeti ve hikmetiyle kalp rahatlığını ve sevincini rıza ve yakîne; üzüntü ve kederi de şüphe ve kızgınlığa koymuştur."[222]

TEVEKKÜL EHLİNE GÖRE SEBEPLERİN YERİ

Allahu Teala'nın havas/seçkin kullarına göre; rızkın, bir kimsenin kendi çaba ve çalışmasıyla ele geçmesiyle, başkalarının eli ve çalışmasıyla gelmesi birdir. Çünkü, onlara göre rızkı veren tekdir. Bütün iyilik ve ihsanlar tek rızıktır. Bu rızkı yerine ulaştıran eller, bu ilahi ihsanın zarfı/kabı durumundadır. Bu zarfın senin elinde olmasıyla, başkasının elinde olması birdir. Yine, çalışma ister senin çalışman olsun, ister başkasının olsun sonuç birdir. Çünkü hepsi senin rızkındır. Hem her şey için verilmiş ilahi bir hüküm vardır; her şeyde bir hikmet mevcuttur ve her şeyde bir nimet gizlidir.

Allahu Teala bir ayetinde şöyle buyuruyor: ***"Direkleri (yüksek binaları) olan ve ülkelerde benzeri yaratılmayan İrem şehrine bakmaz mısın?"***[223]

---

[222] Ebu Nuaym, Hilye, X, 42; Beyhaki, Şuabu'l-İman, No: 207; Suyuti, es-Sağır, No: 2493; Elbani, Daife, No: 482.

[223] Fecr 89/7-8.

Allah, bu binaları insanlar yapıp ortaya koyduğu hâlde, yaratma işinin kendi zatına ait olduğunu belirtmiştir.

Ariflere göre, bir şeyin hiçbir varlık ve vasıta olmaksızın ilahî kudret eliyle ortaya konmasıyla, bir hikmet gereği varlıklar eliyle ortaya konması, yukarıdaki durumlar gibi birdir. Çünkü, kudret de, ilahî nimet için bir zarf niteliğinde olup, nimet onunla ortaya çıkar. Bu açıdan kudret, insanın kendi eli veya başkasının eli gibidir.

Kudret ve hikmet, melekût ve mülkün hazinelerindendir. Yakîn ehli ariflere göre bu üç durum eşittir. Üç durumla şunları kasdediyorum:

1-Bir şeyin, senin elin ve çalışman vesilesiyle ortaya çıkması,

2-Bu şeyin, başkasının eli ve çalışmasıyla senin için ortaya konması.

3-Bu şeyin, insanların alıştığı hiçbir yol ve vasıta kullanılmaksızın ilahi kudret tarafından yokluktan varlık alemine getirilmesi.

Yakîn ehli ariflere göre bütün bunlar sonuçta aynı şeydir. Onların imanı yüksek, yakînleri kuvvetli ve müşahedeleri derin olduğu için, bu üç durumdan birisi diğerine tercih edilmez. Çükü, hepsi tek hikmet ve kudret sahibi Yüce Allah'ın ortaya koyduğu sonsuz hikmet ve kudretinin tecellileridir.

İlim ehline göre, insanların elleriyle meydana gelen şeyler, ilahi kudretin meydana çıkardığı şeyin aynı olduğunu şu şekilde izah etmek mümkündür:

Her kim, velilerin kerametlerini ve sıddıkların Allah'tan isteklerinin kabul edilmesiyle ilgili haberleri bir kitapta toplasa, kitabında onlara ilahi kudret tarafından zuhur eden şeylerle, ihtiyaç zamanında hiçbir isteme ve beklenti olmadan, kullar elinde ihtiyaçlarının nasıl giderildiğini gösteren bir çok örnek zikreder. Her iki şekilde meydana gelen şeylere keramet ismi verilir. Onları toplayanlar, her iki yolu da isteklerinin yerine gelmesi açısından bir görürler ve bütün bunların ilahi kudreti yansıtan birer ayet olduğunu kabul ederler.

Ariflere göre insanların kendilerine ulaştırdığı rızıklar, aslında kendileri için onların yanında emanet olan şeylerdir. Onlar bunu kendilerine azar azar ulaştırmakla görevlidirler. Ancak arifler bunları onlardan istemezler

ve ısrarlı davranmazlar. Çünkü bunları alırken güzel edep ve güzel beklenti içerisinde olmaları gerekir. İnsanlardan istemeyi terk etmek, Allah'tan güzel beklentinin gereğidir. Bir de onlar kendilerine rızkı veren Allah'ın, rızıklarını eksiksiz ve nasiplerini tam olarak vereceğine olan kuvvetli imanlarından dolayı, onun ezeldeki vadine güvenip sükunet içerisinde bulunurlar, kendilerine kudret elinin uzanmasını beklerler.

Onlara paylarını ulaştıran ve haklarını veren alimlerin görüşü de böyledir. Onlar, Allah'a tevekkül eden bu salih insanlara bir şey verirken, aslında onların haklarını verdiklerini ve emanetlerini teslim ettiklerini müşahede ederler. Bu emaneti ellerinden çıkardıkları ve sahiplerine ulaştırdıkları için rahat edip sevinirler. Ayrıca, kendilerini güzel yardımı ile bu işte muvaffak kılan ve üzerlerindeki emaneti yerine getirmede kendilerine yardım eden Allah'a şükrederler. Bu kimseler, tevekkül ehli salihlere ait rızkı kendilerine ulaştırdıklarında, üzerinde ağır bir borç olup da bunu ödeyerek rahat eden insan gibi sevinirler.

Bu anlatılanlar, marifette vuslata eren ariflerin makamı ve onların yakîn konusundaki güzel hâlleridir. Onlar, bu yolla rızkını alan tevekkül sahibi insanların yüksek müşahedesidir.

TEVEKKÜLÜN ZÜHDE BENZEMESİ

Bilmiş ol ki, tevekkül kulun rızkından bir şey eksiltmez; fakat tevekkül kulun zühdünü, sabrını ve yakînini artırır. Aynı şekilde zühd/ dünyadan gönlü çekmek de, insana takdir edilen rızıktan bir şey noksanlaştırmaz. Zühd sadece kulun fakirliğini, açlığını ve sıkıntısını artırır. Bu da tevekkül ehlinin ve zahidin ahiretteki rızkı olur. Kulun dünya payından mahrum olması, onun mal biriktirip zengin olmaktan korunması, tevekkül ve zühdü sebebiyle olur. Dünyadan yüz çevirdiği şeylere karşılık, kendisine ahirette yüksek dereceler verilir. Bu konuda Hz. Peygamber'in (s.a.v.) şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

"Dünya malının noksan olması ahiret nimetlerinin fazla olması demektir. Dünyalığın fazla olması ise ahiret nimetlerinin noksanlaşması demektir."[224]

"Kendisine dünyadan bir şeyler verilen kimse, Allah katında muhterem birisi olsa bile, bu onun ahiret derecesi noksanlaştırır."[225]

Denilir ki: "Dünya ile ahiret iki kuma gibidir; birisini razı eden diğerini kızdırır."

Bir adam, bir alime gelerek: "Ben, bir mahallede bir dükkan açmıştım, orada benden başka kimse de yoktu. Daha sonra, yanımda bir tane bakkal daha açıldı. Ben bunun rızkımı azaltacağından korkuyorum." diye dertlendi. Alim, adamı şöyle uyardı: "Hayır, bu, rızkından bir şey eksiltmez; fakat senin tembelliğini artırır. Çünkü çok oturup az şey satarsın."

Tevekkül ve zühd iddiasında bulunup yeme ve giyinme hususunda nefsinin arzusuna göre çok geniş davranan bir grup hataya düşmüştür. Bunlar, tevekkül ve zühdün kendilerine takdir edilen rızıktan bir şey noksanlaştırmayacağını, sahip oldukları bu zenginlik ve genişliğin istemeden kendilerine geldiğini söylemektedirler. Böylece zühd ve tevekkül yolunu bilmeyen cahil kimseleri aldatmakta ve kendilerini zahid göstermektedirler. Bu kimselerin durumunu zühd bahsinde genişçe açıklamıştık.

HASTALIĞIN GİZLENMESİ VE AÇIKLANMASI

Tedavi olmak istemeyen kişinin hastalığını gizlemesi daha faziletlidir. Çünkü bu durum, bir hayır hazinesidir. Hem o, kendisi ile Yüce Yaratıcısı arasındaki bir muameledir. Bu sebeple hastalığın gizlenmesi kul için daha faziletli ve daha emniyetlidir.

Ancak hastalığı duyurmakta kulun güzel bir niyeti bulunur, yahut kendisi sözü dinlenilen bir imam ve örnek alınan bir insan olur veyahut mari-

---

[224] Hadis, Abdullah b. Mubarek'ten rivayet edilmiştir. Mevkuftur. Bkz: İbnu Ebi'd-Dünya, K. Zemmi'd-Dünya, No: 436.

[225] Bkz: Ebu Nuaym, Hilye, I, 379; İbnu Ebi'd-Dünya, K. Zemmi'd-Dünya, No: 311; Münziri, et-Terğıb, No: 4709. Söz, Abdullah b. Ömer'e aittir.

fette yüksek makam sahibi birisi olursa, Allah'ın kaderine razı olarak hastalığını haber verebilir. Yine bu kul, hastalığı bir nimet görür ve onu söylemeyi nimeti zikir niyetiyle yaparsa, hastalığını söyleyebilir. Aksi hâlde tedaviyi terk eden kimsenin hastalığını söylemesi, hâlini noksanlaştırır ve hastalığını Mevla'sına şikayet etmek olur. Çünkü şikayet etmede, ilaçla tedavide olduğu gibi nefsin rahatlığını isteme söz konusudur. Bu da, tevekkül ehli bir alimin yapmayacağı bir iştir. Bir de şu var ki, insanın, Yüce Mevlâ'nın kendisine mübah kıldığı tedaviyi kullanıp rahat etmesi, onu kullara şikayet ederek rahat etmeye çalışmasından daha hayırlıdır.

Kaldı ki şikayette bulunduğu takdirde, hastalığını haber verirken yapmacık davranışlardan, hastalığı olduğundan fazla anlatma ve benzeri afetlerden emin olamaz.

Yüce Allah'ın ***"Bana düşen, güzel bir sabırdır"***[226] ayeti hakkında: "Güzel sabır=sabr-ı cemil, içinde şikayet olmayan bir sabırdır." denilmiştir.

Alimlerden birisi de: "Şikayetlerini halka yayan kimse, sabretmiş sayılmaz." demiştir.

Şöyle anlatılır: Hz. Yakub'a: "Gözlerinin bu hâle gelmesine ne sebep oldu?" diye sorulduğunda: "Zaman ve uzun süren üzüntüler." diye cevap verdi. Bunun üzerine Yüce Allah, kendisini:

"Sen beni kullarıma şikayet etmeye mi başladın." diye uyardı. Hz. Yakup: *"Allahım, yaptığım hatadan dolayı tövbe ederim."* dedi.

Tavus ve Mücahit'ten rivayet edildiğine göre; hastanın âh vâh şeklindeki inlemeleri günah defterine yazılır. Onlar, hastanın inlemesini hoş görmüyorlardı. Çünkü inilti, şikayet anlamını taşır. Deniliyor ki, şeytanın Hz. Eyüp'ten (a.s) kapabildiği tek şey, hastalığı anında inlemesidir.

Hz. Peygamberden (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

"Kul hastalandığı zaman Allah meleklere şöyle vahyeder: Bakınız kulum ziyaretçilerine ne diyecek. Eğer Allah'a hamd-u senada bulunursa, siz

---

[226] Yusuf 12/18.

de onu hayırla övünüz. Eğer şikayet eder ve kötü şeyler söylerse: (dediğin gibi olsun) deyiniz."[227]

Allah'ın bazı kulları, şikayet endişesi ile lüzumundan fazla şeyler konuşma ve varolan hastalığı olduğundan fazlasıyla anlatma korkusundan dolayı hasta ziyaretini hoş görmezlerdi. Çünkü bunda bu hastalık içindeki nimeti inkar vardır.

Bazıları da hasta olunca kapılarını kapatır, iyi oluncaya kadar kimse yanlarına giremezdi. Ancak iyileştikten sonra dışarı çıkarlardı. Mesela Fudayl b. İyad ve Vüheyb ve Bişr bunlardandır.

Bişr şöyle derdi: "Hasta olup da hiç ziyaretçimin olmayışını çok isterim."

Fudayl demiştir ki "Hastalıktan hoşlanmayışımın tek sebebi ziyaretçilerdir."

Biz, hak yolda imam ve önder olan salihlerden bu şekilde yapanları gördük.

Nefsin afetlerinden emin olunca, tevekkül sahibinin, nimeti ifade etmek için hastalığını haber vermesi, tevekkülünde bir noksanlık meydana getirmez. Ancak bunu yaparken, kalbiyle Allah'a şükretmeli ve Onun takdirine razı olmalıdır. Çünkü kul, hastalığını ifadeyle, Rabbi karşısındaki acziyetini ve muhtaçlığını ortaya kor, yahut mümin kardeşlerinin dualarını almak ister, ya da hastalık içinde bir nimet görüp ona bir şükür olarak hastalığını anlatmış olur.

Anlatıldığına göre, Bişr b. el-Haris, doktoru Abdurrahman'a ağrılarını söyler, hastalığının belirtilerini anlatırdı. Ahmed b. Hanbel de hastalığını söyler ve: "Rabbimin üzerimdeki kudretini açıklamak için anlatıyorum." derdi.

---

[227] İbnu Ebi'-Dünya, el-Merda ve'l-Keffarat, 13; Münziri, et-Terğıb, No: 5028; Zebidi, İthaf, XII, 290. (Buradaki kayıtta, hadisi Dârekutnî el-Ğarâib'de rivayet etmiştir.) Ayrıca bkz: Malik, Ayn, 5. (Son kısmı hariç.)

Hasan-ı Basri'nin şöyle söylediği rivayet edilmiştir: "Hasta, Allah'a hamdedip şükrettikten sonra hastalığını dile getirirse hâlinden şikayet etmiş olmaz."

Ahmed b. Hanbel önceleri hastalığını kimseye söylemezdi. Ama daha sonra Hasan-ı Basri'nin görüşüne uyarak Allah'a hamd-ü sena ettikten sonra: "Şuram ağrıyor, buramda acı hissediyorum." derdi.

Rivayet edildiğine göre; hastalığı esnasında Hz. Ali'ye (r.a) "nasılsın?" diye soruldu; Hz. Ali: "İyi değilim/kötüyüm." dedi. Orada bulunanlar birbirlerine bakıştılar; sanki onun bu sözünü hoş görmediler. Bunun üzerine Hz. Ali: "Allah'tan gelen şeylere sabrediyorum." dedi. Hz. Ali, sanki onlara Allah'a karşı ihtiyaç ve fakirliğini göstermek istemiş, ayrıca onlara bu sözün bir sakıncası olmadığını öğretmek istemişti. Çünkü, kendisine: "nasılsın?" diye sorulunca, hemen: "İyiyim" diyen insan çoktur.

Süfyan-ı Sevri şöyle demiştir: "İlim ancak güvenilir kimselerin tespit ettiği ruhsatlardır. Zorlukla ameli zaten herkes güzel görür."

Hz. Ali (r.a) gösterdiği bu tavrıyla Allah Resûlü'nden (s.a.v) aldığı terbiyeyi göstermek ve onun güç gösterisinde bulunmaktan yasakladığını bildirmek istemiştir. Zira rivayet edildiğine göre Hz. Ali bir keresinde hastalandığında: "Allahım! bu belaya karşı bana sabır ver." diye dua etmişti. Hz Peygamber (s.a.v) bunu duyunca:

"Sen Allah'tan bela istedin. Böyle yapma, Allah'tan afiyet iste!"[228] buyurdu.

Konuyla alakalı olarak Mutarrıf şöyle demiştir: "Afiyette olup şükretmek, başıma bir bela gelip de sabretmekten benim için daha iyidir. Çünkü bela ve musibete sabretmek, kuvvetli iman sahiplerinin işidir."

Şefkat ve haşyet sahibi arifler, kulun, sonsuz kuvvet ve kudret sahibi Yüce Mevla'nın huzurunda kuvvet ve sabır göstermeye çalışmasını hoş görmemişlerdir.

---

[228] Tirmiz, Deavat, 111; Nesai, Ameli'l-Yevmi, No:1566; Ahmed, Müsned, I, 638; İbnu Hıbban, Sahih, No: 6940.

Rivayete göre İmam Şafii (rah.), Mısır'da iken şiddetli bir hastalığa yakalanmıştı. Bu hâldeyken: "Allahım! eğer benim bu hâlim senin rızana muvafıksa hastalığımı daha da artır." diye dua ederdi. Alimlerden İdris b. Yahya el-Meâfirî, onun bu duasını işitti, kendisine bir mektup yazarak: "Ey Eba Abdullah! Sen, çetin belalara sabır ehlinden değilsin. Onun için Allah'tan afiyet iste." diye onu uyardı. Bunun üzerine İmam Şafii, bu duasından vazgeçerek Allah'tan istiğfar diledi. Anlatıldığına göre, bu hadiseden sonra İmam Şafii duasında şöyle derdi: "Allahım! Sen neyi seviyorsan, benim tercihimi onu yap."

DÜNYA İÇİN ÇALIŞMAYI TERK ETMENİN FAZİLETİ

İbadetle meşgul olmak üzere çalışmayı bırakan insan, bazı durumlarda çalışan kimseden daha faziletli olabilir. Nitekim önceki alimler, gönlünü dünyadan çeken zahit insanı, helâl kazanıp, Allah yolunda harcayan insandan daha faziletli görmüşlerdir. Hasan-ı Basrî'ye: "Biri zanaatkâr, diğeri ibadetle meşgul olan iki adamın hangisi daha üstündür? diye sorulduğunda: "Sübhanellah, elbette ikisi bir olamaz. İbadetle meşgul olan kimse daha faziletlidir." demiştir.

Bu konuda Allah'ın Resûlü (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

"Vaiz olarak ölüm, zenginlik olarak takva ve meşguliyet olarak ibadet yeter."[229]

Allah'a tevekkül ederek, ona güvenerek tevekkül makamının gereklerine riayet ederek, fakirliğine sabrederek, fitneden ve geçim derdinden uzak olarak ahireti ile uğraşan ve bunun için çalışmayı bırakan insan şunu iyi bilir: Yüce Mevla'sı onun dünyada rızkına kefil olmuş ve onu ahiret işiyle baş başa bırakmıştır.

Eğer o, kendisine bırakılan ahireti ile meşgul olursa, Allah onun dünyası için lazım olan şeyleri temin edecek bir kimseyi yaratır. Eğer o, dün-

[229] Bu hadis, müsned ve mevkuf olarak rivayet edilmiştir. Bkz: Beyhaki, Şuabu'l-İman, No: 10556; Heysemi, ez-Zevaid, X, 308. (Tabarani'den); İbnu Ebi'd-Dünya, K. Yakin, No: 31; Elbani, Daife, No: 502.

ya işleriyle uğraşmazsa başkası onun için çalışır. Ama ahireti için çalışmazsa başkası onun yerine ibadet edemez. Allah onun dünya işlerini garanti etmiştir. Eğer kendisi çalışmazsa, Yüce Allah'ın dilediği şekilde başkası onun için çalışır. Allahu Teala'nın üstlenip garanti ettiği dünya işiyle, kulun kendisine bıraktığı ahiret işi arasındaki fark işte budur.

Yüce Allah, kefil olduğu dünya rızkı hakkında şöyle buyurmuştur:

"Nice canlılar vardır ki rızıklarını (yanlarında) taşımazlar. Onlara da size de rızık veren Allah'tır."[230]

Ahiret rızkı ile ilgili olarak da şöyle buyurmuştur: *"Bilinsin ki, insan için kendi çalışmasından başka bir şey yoktur."*[231]

Yine tevekkül eden kişi tevhidinden sonra bilir ki, şu dört şey tesbih taneleri gibi birbirini takip edecek şekilde sıralanmış ve hepsi tek bir şey gibi olmuştur. Bunların birincisi; insanın yiyeceği rızık ezelde taksim edilmiştir; onda bir artış olmaz. İkinci durum, bu rızkın kula ulaşması belirli bir vakte bağlanmıştır; herhangi bir sebeple ondan önce ve sonra gelmez. Üçüncü durum, bu rızık hüküm altına alınmıştır; herhangi bir etki ile bu hüküm değişmez. Dördüncü durum, bu rızık, Levh-i Mahfuz'da kulun nasibine yazılmıştır, artık değişmez. Şu hâlde rızık, Allah'ın ihsanı ile meydana gelir. Verilmesi belirlenen vakti içinde oluşur. Aradaki sebep, rızkı taksim eden Allah'ın hikmetine göre yaratılır. Sonuç olarak, kula belirlenen şey eline geçer.

Tevekkül sahibi, bunlara yakînen inandığında, herhangi bir tasarrufta bulunursa bir hükme göre bulunur; çalışmayıp oturursa ilme göre oturur. Böylece, tasarrufu ile oturuşu eşit olur. Çünkü o, hâlinin icap ettirdiği şeyi yerine getirmekte; çalışırken de otururken de ne yapılacağını bilmektedir. Eğer Yüce Mevla'sı onu, Zatından başka şeyler ile oyalamayıp kendi ibadetiyle meşgul eder ve kendi muamelesine yöneltirse, istediği şekilde ve istediği kişilerin elleriyle ona rızkını verir, onu haddi aşmaktan muhafaza eder.

---

[230] Ankebut 29/60

[231] Necm 53/39

Yüce Allah, bu konuda şöyle buyurmuştur: ***"Onlar, Allah'ın korunmasını emrettiği şeyleri gıyaben muhafaza ederler."***[232]

Allah bir kulunu kendine dost edinirse, onu, sakıncalı ve mahzurlu şeylere düşmekten korur. Allahu Teala, velilerinden haber verirken: ***"O, salih kullarının bütün işlerini üstlenir/görüp gözetir"***[233] buyurmuştur.

Bu kul, çalışmayı bırakıp ibadet ve taata yöneldiğinde dahi faziletlidir. Çünkü o, Rabbine ibadetle meşgul olmuş ve kullarla zamanını zayi etmemiştir. O, kendini mal ve mülke değil; malın sahibiyle olan muamelesine vermiş, himmet ve gayretini ahirete verip dünyadan kendini çekmiştir. Bu hâliyle o, Hz. Rasûlullah'ın (s.a.v) "sadece Allah'la yetinenler" diye tanıttığı şu insanlardan olmuştur:

"Kim bütün dert ve düşüncesini bir noktada toplayıp kalbini Allah'a bağlarsa, Allah onun ahiretine kafidir."[234]

Bu kimse, aynı zamanda, Allah'tan başka şeylere dalarak Allah'tan uzaklaşan, Allah'la arasındaki ipleri koparıp tasa, kaygı ve boş kuruntu vadilerinde perişan olan kimselerden olmaktan kurtulmuştur. Hz. Peygamber (s.a.v), bu kimseleri de şöyle tanıtmıştır:

"Kim Allah'tan başka bir şeyin kaygısıyla sabahlarsa onun Allah katında hiçbir kıymeti yoktur."[235]

Bir başka hadiste şöyle buyrulur:

"Kimin tasa ve derdi Allah rızası dışındaki şeyler olursa, Allah onun hangi vadide helak olduğuna aldırmaz."[236]

Eğer tevekkül sahibi kul, kendi rızkını kendi elleriyle kazanmak isterse bu, kendisine bahşedilmiş Allah'ın hazinelerinden bir hazinedir. Kendi-

[232] Nisa 4/ 34

[233] Araf 7/196

[234] İbnu Mace, Mukaddime, 23; Ahmed, Müsned, K. Zühd, No: 119; Hakim, Müstedrek, II, 443; Beyhaki, Şuabu'l-İman, No: 10340.

[235] Tabarani, el-Evsat, No: 474; Beyhaki, Şuabu'l-İman, No: 10585-86; Münziri, et-Terğib, No: 2549; Heysemi, ez-Zevaid, X, 248.

[236] İbnu Mace, Mukaddime, 23; Ahmed, Müsned, K. Zühd, No: 119; Hakim, Müstedrek, II, 443; Beyhaki, Şuabu'l-İman, No: 10340.

si de, Allah'ın sevgili kullarından bir kuldur. Allah, bu kuluna kendi eliyle rızkını ulaştırdığı gibi; başkasının eliyle de ulaştırabilir. Allah rızkını verdikten sonra, ister onu rızkına, ister rızkını ona sevketmiş olsun fark etmez. Zaten eninde sonunda karşılaşacağın şey, sana gelecektir. Bu kul, her iki durumda da Allah'a tevekkül eder, her iki hâlde O'na nazar eder. Her iki işte de içinde bulunduğu hâlinin gereğini yerine getirir ve her iki hükmü de Allah'ın kendisi için güzel bir şekilde takdir ettiğini yakînen bilir.

Kim, Allah'a güvenerek ve O'nunla huzur bularak yahut günahlara girmekten korkarak ve hükümleri yerine getirirken kusur işleyeceği endişesiyle çalışıp çabalamayı terk ederse, bu kimse, Allah için bir iş yapan kimse gibi güzel bir iş yapmıştır. Çünkü çalışmayı bırakmak bir ameldir; o da güzel bir niyete muhtaçtır.

İnsanların en faziletlisi, Allah'a karşı en çok takva sahibi olandır. En takvalı kimse ise, ister bizzat çalışsın, ister çalışmayı terketmiş olsun O'nun en iyi tanıyan kimsedir. Bu konuda söylenecek en doğru söz budur.

Bize Abdullah b. Dinar'ın Amr b. Meymun'dan, onun da Hz. Peygamber'den (s.a.v) rivayet ettiği bir hadiste şöyle buyurulmuştur:

"Siz Rabbinizin ne buyurduğunu biliyor musunuz?" Sahabe: "Allah ve Resûlü daha iyi bilir dediler." Allah Resûlü (s.a.v) şöyle buyurdu:

"Rabbiniz Arş'a istiva ettiği ve mahlukatına nazar kıldığı zaman şöyle buyurdu; Kullarım siz benim yarattıklarım, ben de sizin Rabbinizim. Rızıklarınız benim elimdedir. Siz nefislerinizi benim kefil olduğum rızık işlerinde yormayın. Rızıklarınızı benden dileyin, bana kulluk edin. İhtiyaçlarınızı baha arzediniz ki üzerinize rızıklarınızı yağdırayım."

Hz. Peygamber tekrar sordu: ***"Siz rabbinizin ne buyurduğunu biliyor musunuz?"*** Onlar: "Allah ve Resûlü daha iyi bilir." dediler. Allah Resûlü (s.a.v) şöyle buyurdu:

"Allah (cc) buyurdu ki: Kulum, sen infak et ki, ben de sana vereyim. Sen bol bol ver ki ben de sana bolca vereyim. Elini dar tutarsan, ben de seni darda bırakırım."

Rızkın kapıları Arştadır, gece gündüz kapanmaz. Oradan her kuluma niyetine, ihtiyacına, sadakasına ve infakına göre rızık indiririm. Kim bunları çok yaparsa rızkı çoğalır, az yaparsa azalır. Kim cimri olursa ona karşı da böyle davranılır.

Ey Zübeyr, Allah infak etmeyi sever, cimriliğe buğzeder. Ye, iç, cimrilik etme; yoksa sana karşı da öyle davranılır. Zorlaştırma senin işlerin de zorlaştırılır. Kardeşlerine yedir, iyilere saygı göster, komşularının hakkını gözet, günahkarlarla arkadaş olma! Bunları yaptığın takdirde hesap sorulmaksızın cennete girersin. Bu, Allah'ın bana vasiyetidir benim de sana vasiyetimdir.

Ey Avvam oğlu Zübeyr! Çarşılar, kulluktan kaçanların sofralarıdır. Mevlâ, hizmetinden kaçanları, meclislerinde oturmak istemeyenleri, ibadetlerinde gevşeklik gösterenleri ve manevi ticaretten kaçanları çarşı sofralarından yedirir."[237]

Bu konuda Allahu Teala şöyle buyurmuştur: *"Ben cinleri ve insanları ancak bana kulluk etsinler diye yarattım. Ben, onlardan herhangi bir rızık istemiyorum. Beni doyurmalarını da istemiyorum."*[238]

Eski Arap dil bilimcilerinden biri der ki: Bu ayetin manası şudur: "Ben, cin ve insanların rızık peşinde koşmalarını istemiyorum; onların rızıklarını verecek olan benim." Yani Allah, O'na ibadet ettiklerinde kulların kendileri için rızık peşine düşmelerini istememektedir."

Allahu Teala bu ayette üç şeyi zikretmiştir. Onlardan birisi zatına aittir, bu O'na hizmet ve ibadettir. Bunu yapanın yeterli rızkı Allah'a aittir. Bunların ikincisi kullara aittir; bu onların Yüce Allah'a ibadet etmeleridir. Üçüncü şey, Yüce Allah'ın kulları tarafından rızıklandırılmasıdır. Allah bundan münezzehtir. Allah, yedirip içirme işinin kullar için geçerli olduğunu belirtmiştir. Bu iş kesb/çalışıp kazanmadır.

---

[237] Hadisin tamamı için bkz. Hakim Tirmizi, Nevadıru'l-Usul, II, 76-77. (116. Usul) (Beyrut, 1992. Dört ciltlik baskı.) Hadisin farklı bölümleri için bkz: İbnu Adiy, el-Kamil, V, 305 (Beyrut, 1997); Ebu Nuaym, Hilye, X, 73; Şevkani, el-Fevaid, 76.

[238] Zariyat 51/56-57.

Yüce Allah, yeryüzünde kulları ile kendisi arasındaki bu durumu bir misalle anlatmıştır. Göklerde ve yerde en yüce misaller Allah'a aittir. Buna göre kulların Yüce Allah ile muamelelerinde iki durum ortaya çıkmaktadır:

Birincisi; Allah için ibadet yapmaktır. Buna muamele denir. Bu işi yapan kulun rızkı yüce Allah'a aittir. O bu rızkı, kuluna istediği şekilde ve dilediği zamanda vermek üzere garanti etmiştir. Bu kimseler dünyanın değil, Allah'ın kullarıdır.

İkincisi; kendisini geçindirmek için çalışma yolunu tutmak. Allah onlara çalışmaları sebebiyle katından rızık vermektedir. Allah rızkı için çalışanları övmüştür. Genelde insanlar bu gurubu oluştururlar. Bu insanların bir kısmı dünyanın kulu, bir kısmı da heva ve heveslerinin kölesidir. Bir de üçüncü durum vardır ki; Yüce Allah bazı kullarına o yoldan muamele etmektedir. Kul bunlardan hangisini tercih ederse, Allah ona göre muamelede bulunur.

Bunun manası şudur: İnsanlar içindeki bir efendi, kölelerinden birisine şöyle diyebilir: "Git, çalış bana yiyecek getir. Çünkü sen benim kölemsin ve elimdeki mülkümsün. Ben, sana sahip olduğum gibi; senin kazancına da sahibim." Hiç şüphesiz Allahu Teala kuluna böyle söylemekten çok yüce ve çok münezzehtir. Allahu Teala bu konuda şöyle buyurmuştur:

"Onların beni doyurmalarını da istemiyorum."[239]

Yani, efendiler kölelerinden istediği gibi Allahu Teala kullarından herhangi bir rızık istemez.

Sonra bir efendi, kölesine şöyle de diyebilir: "Git, çalış, kendini doyur; kendine yiyecek biriktir. Bunun için sana izin veriyorum. Kazancını sana bağışladım; o benden sana bir rızık ve tarafımdan bir lütuftur."

Bundan dolayı, kendisini hürriyetine kavuşturmak için kölesi ile para karşılığı anlaşma yapan efendi, velayet hakkı kendisinin olmak şartıyla kölesini doğrudan azat eden kimse gibi olur. Çünkü o da tıpkı doğrudan azat eden gibi, bu tür bir antlaşmayla köleye iyilikte bulunmuştur. Her ne

---

[239] Zariyat 51/57

kadar bu köle kendisini hürriyete kavuşturmak için çalışsa da durum böyledir. Çünkü, bu vaziyette efendisi hâla onun çalışıp kazandığı mala ve kendisine sahiptir. Efendisi köleye bu hakkı vermekle, ona iyilik ve ihsanda bulunmuş olur.

Genelde insanların Allah ile muamelesindeki hâli işte böyledir. Çünkü O, onların gerçek Mevlası=sahibi, onlar da O'nun kullarıdır. Allah onlara: "Gidin çalışın, nefislerinizi doyurun, ben onu size rızık olarak verdim ve onu size bağışladım." buyurmaktadır.

Allahu Teala'nın seçkin kulları , kendilerine bir lütuf olarak, bu ikinci durumdan uzak tutulmuşlardır. Allahu Teala onlardan çalışmalarını istememiş, onları kendi şahısları ve diğer yaratıklara hizmetten alıkoyarak, Yüce Zatına hizmetle meşgul etmiştir. Allahu Teala onların günlük rızıklarına kefil olmuş, başkalarına yaptığı gibi, onları kendi hâllerine bırakmamıştır. Bilakis kullarından dilediklerini onların rızıklarını temin için görevlendirmiştir. Bunu şu ayetten anlıyoruz:

"Ben onlardan bir rızık istemiyorum." Bunun bir manası: "Ben kendileri için onlardan rızık istemiyorum." demektir. Çünkü ayetin devamında: ***"Şüphesiz Allah asıl rızık verendir."***[240] buyrulmaktadır. Yani Allah, başkalarını devreye sokarak onlara rızıklarını temin eder. Ayrıca: ***"Onların beni yedirmelerini de istemiyorum."*** ayeti de bu mananın doğruluğunu ortaya koymaktadır.

Bu ayetin ifadesi incelendiğinde, yukarıda anlatılan durumun herkesi değil, hususi seçilmiş kimseleri kapsadığı görülecektir. Ayette anlatılan durum, Allahu Teala'nın seçilmiş kullarına mahsustur. Bu durum şu ayette de mevcuttur: ***"Ben cin ve insanları ancak bana kulluk etsinler diye yarattım."*** Bu ayet, bütün cinleri ve insanları değil, onların içindeki iman ve ibadet edenleri kapsamaktadır. Çünkü cin ve insanlar içinde Allah'a ibadet etmeyenler de mevcuttur.

---

[240] Zariyat 51/58

Üçüncü olarak bir efendi kölesine şöyle diyebilir: "Sen bana hizmette bulun; ben senin yiyeceğini karşılarım. Senin bana yaptığın hizmetin, kendin için yapacağın çalışma yerine geçecektir."

İşte bu, en yüksek hâldir. Allahu Teala bu kimseyi, ibadet edenler içinden kendisi için seçmiş ve onu sevmiştir. Onlar Allahu Teala'yı yakînen tanıyan kimselerdir. Onlar, rızıklarına kendi çalışmalarıyla ulaşan kimseler gibi değildir. Allahu Teala onlar hakkında şöyle buyurmuştur: *"Onları ancak bana ibadet etsinler diye yarattım. Onlardan rızık istemiyorum."*

Ayette şu denmek isteniyor: "Ben onlardan kendilerine mübah kıldığım çalışmaları yaparak nefislerine rızık temin etmelerini istemiyorum. Yoksa onlar da, benim kendilerine: "Git, çalış, kazan. Ben senden çalışarak kendi rızkını temin etmeni istiyorum. Kazandığını sana hediye ettim." dediğim kimseler gibi olurlardı.

Ayetin bir diğer manası şudur: "Ben bu kullarımdan sadece bana ibadet etmelerini istiyorum. Ben onları ibadet için yarattım. Herkes ne için yaratıldığı ise en kolay ve güzel olarak onu yapar. İşi kulluk olan ve kulluk için yaratılan kimseye ibadet kolay olur. Kim dünya için yaratılmış ve sanatı dünya olmuş ise, ona dünya işi kolaylaştırılmıştır. Bu konudaki bir hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Hiç şüphesiz her işi ve onu yapanı yaratan Allahu Teala'dır."*[241]

Rivayet edildiğine göre Allah (c.c), mahlukatı yokluktan varlık alemine çıkardığında onlara bütün sanat ve işleri arzetti. Sonra onları seçimde serbest bıraktı. Herkes kendi tabiatına uygun olan şeyleri seçti. Onları varlık alemine çıkarınca, her birine seçtiği bu işi yaptırdı.

Onlardan bir grup hiç bir şey seçmedi. Allah onlara: "Siz de bir şey seçin." buyurdu. Onlar: "Gördüğümüz şeyler arasında tercih edebileceğimiz, hoşumuza giden bir şey yok." dediler. Bunun üzerine Allah onlara ibadetlerin makamlarını gösterdi. Onlar da: "Biz senin hizmetini -ibadetini- tercih ettik." dediler. Bunun üzerine Yüce Allah: *"Celalim ve izzetime yemin ol-*

[241] Buhari, Halku Ef'âli'l-İbad, 46; Hakim, Müstedrek, I, 32; Beyhaki, el-Esma ve's-Sıfat, I, 59; Suyuti, es-Sağîr, No: 1747.

sun ki, diğer insanları size hizmet ettirecek ve sizin emriniz altına vereceğim" buyurdu.

Bir habere göre, Yüce Allah, dünyaya şöyle vahyetmiştir: ***"Bana hizmet edene sen de hizmet et; sana hizmet edene ise zahmet ver."***[242] Allah'a ibadet gerçek hizmettir.

İbadetin hizmet manasına geldiğini şu duada görmekteyiz: *"Allahım! Yalnız sana ibadet ederiz, yalnız senin için namaz kılar, secdeye varırız. Ancak sana gelmek için çalışır ve hizmet ederiz."*

Bu duada geçen "hafd" kelimesinin hizmet etmek manasına geldiğine şu ayette de bir işaret vardır: ***"Onlara oğullar ve torunlar/hizmetçiler verdik."***[243] Bu ayetteki hafd kelimesi bir görüşe göre hizmetçiler manasına gelmektedir. İbadet, zillet ve tevazu ile Yüce Allah'a hizmet etmektir. Araplar, ayaklar altında iyice çiğnenip ezilen yola *"tarik-ı muabbed=ayak altında çiğnenip düzlenmiş yol"* derler. Yine aşırı yük taşımaktan yorulup yürüyemeyecek ve yük taşıyamayacak hale gelen deveye de *"muabbed=yük altında ezilmiş deve"* derler.

Kıbti'ler'in Hz. Musa ve Harun için söylediği: ***"Kavimleri bizim kölemiz olan, bizim gibi iki beşere mi iman edeceğiz"***[244] sözlerini nakleden ayet de bu manayı desteklemektedir. Kıbtî'ler 'kavimleri kölemiz' sözüyle İsrailoğullarını kasdetmektedirler. Yani onlar bizim hizmetçilerimizdir; biz onları kendimize boğun eğdirir, zorluk ve iş ile kendilerini sıkıntıya sokarız, demek istiyorlar.

Bir arif demiştir ki: "Allahu Teala, kullarından bir grubun kalplerine baktı, onların kendi marifetine ehil ve müşahedesine uygun olmadıklarını gördü. Kendilerine acıdı; onlara ibadetleri ve salih amelleri bağışladı. Daha sonra başka bir grubun kalplerine baktı; onların da hizmetine ehil ve kendisiyle güzel muameleye uygun olmadığını gördü. Onları dünya işleri-

---

[242] Hatip el Bağdadi, Tarih, VIII, 44; Hakim, Marifetu Ulumi'l-Hadis, 101; Elbani, Daife, No: 12; 808.

[243] Nahl, 16/72

[244] Müminun 48.

ne koştu ve dünya ehline kölelik yapar hâle getirdi." Hz. Peygamber (s.a.v.) bu kimseler hakkında şöyle buyurmuştur

"Altın ve gümüşe kul olan helâk olmuştur; hanıma kul olan helak olmuştur; elbiseye kul olan helâk olmuştur."[245] Yani bunlar için zillete düşen ve yalnız bunlar için çalışanlar helak olmuştur.

Davud (a.s.)'ın haberlerinde şöyle geçer: "Muhammed'i kendim için yarattım, Adem'i Muhammed için yarattım. Yarattığım diğer her şeyi de Adem'in oğulları için yarattım. Onlardan kim kendisi için yarattığım şeyle meşgul olursa; onu kendimden mahrum bırakırım. Kim de benimle meşgul olursa kendisi için yarattıklarımı onun hizmetine veririm."

EV SAHİBİ OLAN KİMSENİN TEVEKKÜL ŞEKLİ

Tevekkül eden insan ev sahibi ise, evden çıktığında, içindeki malı korumak için kapısını kapamalıdır. Bunu Kur'an'daki tedbir alın emrini yerine getirmek ve bu konudaki sünnete uymak için yapmalıdır. Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

"Ey iman edenler tedbirinizi alın."[246]

"Ve seni sapıtmalarından kendini koru."[247]

Bu konuda Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyrulmuştur: ***"Deveni bağla da öyle Allah'a tevekkül et/güven."***[248]

Böyle davranmak kulun tevekkülüne bir zarar vermez. Yeter ki onun kalbi yaratıklarla değil Allah ile huzur ve sükun bulsun, eşyasının elinde kalmasında veya gitmesinde, kendi tedbirine değil Allah'ın güzel tedbirine güvensin. Yine bu kimse, evindeki eşyanın elinde kalması konusunda Allah'ın tercihi nasılsa, onun aksine bir tercih yapmamalıdır. Rabbinin hükümlerini güzel bulduğundan, başına gelene rıza göstermelidir. Çünkü Al-

---

[245] Buhari, Rikak, 10; Cihad, 70; İbnu Mace, Zühd, 8; İbnu Hıbban, Sahih, No: 3218; Beğavi, Şerhu's-Sünne, No: 4059; Beyhaki, Sünen-i Kübra, X, 245.

[246] Nisa, 4/71

[247] Maide, 5/49

[248] Tirmizi, Sıfatu'l-Kıyame, 60; İbnu Hıbban, Sahih, No: 731; Hakim, Müstedrek, III, 623; Heysemi, ez-Zevaid, X, 303.

lah, bir kulunu bir konuda tevekkül makamına çıkardığı zaman, ona her konuda tevekkül anlayışını verir. Nasıl ki bir kimsenin Allahu Teala'nın sevdiği bir tövbekâr olması için bütün günahları terk edip her şeyi ile her konuda Allah'a yönelmesi gerekiyorsa, tevekkül de böyledir. Bu konuda yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

"Allah tevekkül edenleri sever."[249]

"Allah tövbe edenleri sever."[250]

"Tevekkül edenler yalnız Allah'a tevekkül etsinler."[251]

Yani, bir konuda Allah'a tevekkül edenler, diğer bütün konularda da O'na tevekkül etsinler. Ayete verilecek en güzel açıklamalardan birisi budur.

Bu ayetin diğer bir açıklaması şöyledir: O'na tevekkül eden, her konuda yalnız O'na tevekkül etsin. Çünkü vekil tektir, bunun için tevekkülün de tek olması gerekir.

Tevekkül, peygamberlerin en yüksek makamlarından bir makam; sıddîkların ve şehitlerin en yüksek derecelerinden bir derecedir. Kim tevekkülü gerçekleştirirse gerçek bir tevhid anlayışına ulaşır; imanı kemale erer; devamlı manevi yükselme içinde olur, gizli-açık, bütün şirk çeşitlerinden kurtulur, şeytanın gizli tuzaklarından emin olur ve onun üzerinde şeytanın hiçbir hakimiyeti kalmaz.

Bu konuda Yüce Allah şöyle buyurur: ***"Gerçek şu ki iman edip de yalnız Rablerine tevekkül edenler üzerinde şeytanın bir hakimiyeti yoktur. Onun hakimiyeti, ancak kendisini dost edinenlere ve onu Allah'a ortak koşanlaradır."***[252]

Allahu Teala bu ayette, şeytanın insanlar üzerindeki hakimiyetini sona erdirmeyi yalnız iman etmeye değil aynı zamanda kendisine tevekkül etme şartına bağlamıştır. Bunun için biz, tevekkül konusunu açık ve ge-

---

[249] Âl-i İmran 3/159

[250] Bakara 2/222

[251] Yusuf 12/67

[252] Nahl 16/99-100

nişçe şekilde anlattık. Çünkü kime her işte vekil olan Allah'ı hakkıyla müşahede etmesine karşılık tevekkülden bir makam verilirse, ona bütün yakîn makamları ve muttakilerin hâlleri verilmiş demektir.

İbnu Mesud (r.a) bunu şöyle ifade etmiştir: "Tevekkül, imanın bütün güzel hâl ve makamlarını içinde toplar."

Tevekkül ehli, tevekkülünde, çeşitli sebepler, kişiler, maksatlar ve yollarla imtihan edilir. Diğer makamların ehli de böyledir. Gerçek tevekkülü elde eden kimsede, düşmanı olan şeytanın gizli vesvese vermesinden başka bir etkisi kalmaz. Şeytanın bu kimseye yakın olması ve onu kuşatması söz konusu değildir.

Bu şekilde Yüce Allah, tevekkül ehlinin tevekkülündeki sadakatini imtihan eder; onun her hâlükarda nazarını asıl vekili olan Allah'a çevirmesini ister. Sonuçta, Allah'ın huzurunda kabul görmüş sadıkların bu sadakatlerinin mükafatı verilir. Yahut, bu tür imtihanlarla Yüce Allah, kulun gerçek hâlini ortaya kor, onun tevekkül davasındaki noksanlıklarını gösterir. Kul, nefsinin bu işte yalancı olduğunu görür. Bu şekilde o, bozuk hâlinden tövbe ve istiğfar etmeye yöneltilir.

Bu konuda Yüce Allah şöyle buyurmuştur: ***"Allah (niyetinde, sözünde ve işinde) sadık olanları, sadakatları sebebiyle mükafatlandırır."***[253] Aslında, her şeyinde sadık olan Cenab-ı Hakk'ın kendilerine yetmesi ve asıl alametlerinin doğruluk olması tevekkül edenlere mükafat olarak yeter.

Allahu Teala ayetin devamında şöyle buyurmuştur: ***"Allah dilerse münafıklara azap eder, dilerse tövbelerini kabul eder."*** Tevekkül edenlerin en iyi hâli tövbedir. Bununla yaptıkları zulümden kurtulmuş olurlar. Yüce Allah buyuruyor ki:

"İnsanlar, imtihandan geçirilmeden, "İman ettik" demeleriyle bırakılıvereceklerini mi sandılar."[254]

Sonra Yüce Allah, önceki kavimlerde uygulanan sünnetullahı=sürekli uygulanan ilahi hükmü şöyle haber vermiştir:

---

[253] Ahzab 33/24

[254] Ankebut 29/2

"Andolsun ki, biz onlardan öncekileri de imtihandan geçirmişizdir. Hiç şüphesiz Allah bu imtihanla, doğruları ortaya çıkaracak, yalancıları da mutlaka ortaya koyacaktır."[255]

"Allah'ın kanununda asla bir değişiklik bulamazsın."[256]

Tevekkül eden kişi, evinden çıktığında tevekkül konusundaki emrin ve sünnetin gereği olarak kapısını kilitledikten sonra samimiyetle şöyle demelidir: "Allah'ım evimde her ne varsa, eğer onları alacak birisini musallat edersen, o senin rızan için benden ona bir sadaka olsun."

MALI ÇALINAN KİMSE NE YAPAR?

Eğer kulun evindeki eşyadan bir şey çalınırsa, bunda olabilecek yedi durum vardır:

Birincisi: Kul, Allahu Teala'ya tevekkülünün gereği olarak başına geleni kabul eder. Yüce Rabbinin işlerini dilediği gibi tedbir ettiğini, onun için dünya malının noksanlaşmasını tercih ettiğini ve belki elinde kalsaydı kendisini fitneye düşürecek malın gittiğini düşünmelidir.

İkincisi: Bu işte Allahu Teala'nın kulu için bir tercihi vardır. O (c.c), kulun tevekkülündeki samimiyetini veya yalancılığını ortaya çıkarmak için ondan sevdiği malını alarak onu imtihan etmeyi ve denemeyi tercih etmiştir. Eğer bu durumda kul, Allah'a hamd eder, bu güzel imtihan karşısında şükreder ve nefsi sıkıntıya düşmezse, Allah ona, kendisinden razı olan şükür ehlinin sevabını verir.

Rivayet edildiğine göre, Allah'ın peygamberlerinden birisi: "Ey Allah'ım, senin dostların kimlerdir." diye sorunca Yüce Allah: "Sevdiği bir şeyi kendisinden aldığım zaman bana isyan etmeyendir." buyurdu.

Üçüncüsü: Eğer kul, böyle bir olay karşısında nefsi sıkıntıya düşüp feryat ettiğinde, sabır, sükût, Allah'a güzelce hamd ve O'nu kullara şika-

---

255 Ankebut 29/3

256 Ahzab 33/23

yeti terk ederek nefsi ile mücahede ederse, Yüce Allah kendisine sabreden ve mücahede edenlerin sevabını verir.

Dördüncüsü: Eğer kul, anlattığımız makamlarda değilse, onun tevekkül iddiası boş olur ve hâlindeki gizli yalanı ortaya çıkar. Bu durumda kul, hâlini ve kusurunu itiraf ederek Allah'tan özür ve af dilemeli ve O'na boyun eğmelidir. Aslında bu durum kulun içinde bulunduğu hâli daha iyi anlamasına yarar. Çünkü bu durum onun gizli hâlini bildirmekte ve ortaya koymaktadır. Böylece o, tevekkül iddiasında yalancı olduğunu anlar. Çünkü, nefsi Allah'ın takdirini hoş görmemektedir, sabrı azdır; Allah'ın onun elindeki zenginliği bir başkasına vermesine karşı kızmaktadır. Halbuki o şunu bilmektedir: Kulun eli Mevla'nın hazinesidir; oradan başka bir yere intikal ettirdiği mal kulun değildir. Bu mal sadece kula emanet edilmiştir. Bu kul ise, geçici bir süre için kendisine emanet edilip ödünç olarak verelin malın, elinden çıkıp asıl sahibine verilmesine üzülmekte ve bunu kötü görmektedir. Halbuki kulun elinden çıkan bu mal, gerçek tevekkül ehli için, ahirette (makam, sevap ve derece olarak manevi) bir rızık olmaktadır. O ise, dünya rızkını ahiret rızkına tercih etmektedir. Bu tercihinin sebebi, kulun yakîninin zayıf ve zühd hâlinin olmayışıdır. Bu da ancak dünya malına aşırı düşkünlükten ileri gelmektedir. Bütün bunlar gerçek tevekkül ehline göre günahtır; yakîn ehli ariflere göre hepsine tövbe ve istiğfar gerekmektedir.

Hiç şüphesiz gerçek tevekkül ehli şöyle bilir ki, Allah kendisine dünya ve ahiret mülkünden her ne ihsan etmiş ise, onu asla geri almaz. Kula dünyada hibe edilen bir rızık, sahibi onu yiyip eskitene kadar onda kalır. Allahu Teala kula ahiret nimeti olarak ihsan ettiği iman, ilim ve ameli de kendisinden asla geri almaz; ahirette onları devamlı arttırır ve bereketlendirir.

Fakat bazı dünya ve ahiret nimetleri kula emaneten ve daha sonra geri alınmak üzere verilmiştir. İşte bu tür bağışların dünyada geri alınması kaçınılmazdır. Çünkü nasıl ilahî hikmet, kula ihsan edilen nimetlerin onda kalmasını gerektiriyorsa; ona emanet olarak verilen şeylerin de ondan alınıp asıl yerine verilmesini gerektirmektedir.

Bu zikrettiklerimize göre, yakîn sahibi bir tevekkül ehlinin, Allah'ın kendisine bir emanet ve ödünç olarak verdiği bir malı, onun elinden çıkarıp bir başka birisinin eline vermesine üzülmemesi gerekir. Belki bu mal o kula hibe edilmiştir ve onun rızkıdır. Burada olan şey, rızkın onun elinden çıkıp diğerinin eline geçmesidir.

Aslında dünyadan çıkıp giden herhangi bir rızık yoktur. Dünyadaki bütün rızıklar, sebepler eliyle takdir edilen yere gönderilmektedir. Her işte Yüce Allah'ın bir hikmeti ve imtihanı vardır. Onun için bu tür şeylere üzülmek, esef etmek, arifler için bir cinayet, müminler için ise tövbe edilmesi, istiğfarda bulunulması gereken bir hıyanettir. Onlar tıpkı günahlardan tövbe ettikleri gibi, ellerinden kaçırdıklarına üzülerek kazaya rıza göstermediklerinden dolayı da tövbe ederler. Çünkü bu kimseler, az önce açıkladığımız gerçekleri müşahede etmişlerdir. Bir de Yüce Allah, dünya malının elden kaçmasına üzülmemeyi ve dünyalık olarak verilen şeylere de fazla sevinmemeyi emretmiştir. Çünkü her ikisinin varlığı da kaçınılmazdır. Allahu Teala, onu ilm-i ezelîsi ile bilmiş, bildikten sonra kaderimize yazmış, yazdıktan sonra da bize bildirmiştir. Yüce Allah bu gerçeği kullar için şöyle açıklamıştır:

"Yeryüzünde vuku bulan ve sizin başınıza gelen her türlü musibeti yaratmadan önce bir kitapta yazmışızdır."[257]

Ayetin tefsiri hakkında; "Allah varlıkları, arzı, nefisleri ve musibetleri yaratmadan önce kulun başına gelecekleri Levh-i Mahfuzda yazdı denilmiştir. Bu yorumlara göre mallara ve canlara gelen musibetler, mahlukâtın yaratılmasından önce takdir edilmiştir.

Yüce Allah ayet-i kerîmenin devamında şöyle buyurmuştur:

"Allah, elinizden çıkana üzülmeyesiniz ve Allah'ın size verdiği nimetlerle de sevinip şımarmayasınız diye böyle yaptı."[258]

Buna göre bir şeyin kaybından dolayı meydana gelen üzüntü, onun elde edilmesinden meydana gelen sevinç kadar olmalıdır. Kul, Mevla'nın

---

[257] Hadid 57/22

[258] Hadid 57/23

emrettiği şeyin zıddını yapmaktan veya kendisi için sevdiği şeyin tersine amel etmekten utanmıyor mu? Nasıl olur da ona ait olmayan şey için esef duyar ve elinden geri alınan emanet şeyler yüzünden üzülür? Yahut kendisinin olmayan bir şeye nasıl sevinir? Çünkü o, elindeki şeylerin onda kalmak üzere mi yoksa geri alınmak üzere mi verildiğini bilmemektedir.

Kendisine bu malı veren Yüce Allah, onu tutup kendisinden geri alınca, o zaman elindeki şeyin kendisine ait olmadığını anlar. Bu malların kendisine emanet olarak verildiğini bildiği hâlde, onlar elinden alınınca üzülür ve kötü düşünür. Bu durumdaki kimse, yakînen inanması gereken şeyde şüphe etmekte; bilmesi gereken şeyde cahil kalmakta ve gönlünü çekmesi gereken şeye hırs göstermektedir. Bu mülk aleminde bundan daha açık hangi şirk vardır? Hâl böyle iken o, Allah'a tevekkül ettiğini zannetmekte, O'na karşı güzel bir yakîne sahip olduğunu düşünmekte, Allah ile zengin olmuş, bütün hükümlerde ilahi kudreti müşahede eden mukarrebun makamındaki ariflerin derecelerine sahip olduğunu iddia etmektedir.

Kul kendisinin bu davada yalancı olduğunu bilince, yalan söyleyenlerin tövbe edip boyun eğdiği gibi boyun eğmeli ve boş davada bulunanların tövbe ettiği gibi tövbe etmelidir. Allahu Teala'nın kuluna asıl hâlini göstermesi, onu edeplendirmek, uyarmak ve onun makamını biraz daha yükseltmek içindir. Bu yükseltme, hâli noksan kimselerin yükseltilmesidir.

Beşincisi: Tevekkülü güzel olan kimse, kaybettiği her bir dirhem için yedi yüz dirhem sevabı alır. Sanki onları Allah yolunda infak etmiş gibi olur. Onun için bu derece bir sevap yazılır; çünkü o zaten bunları Allah yolunda harcamaya niyet etmişti. Evinden bir şey alınmasa da durum aynıdır. Bu hükmü, Hz. Peygamber'in (s.a.v) cima esnasında azli terkeden insan hakkında söylediklerinden çıkarıyoruz. Allah Resûlü (s.a.v) bu kimse hakkında şöyle buyurmuştur:

"Bu ilişkiden bir çocuğu doğmasa bile, çocuk yapma niyetinden dolayı kendisine sanki bir çocuğu doğmuş, yaşamış ve Allah yolunda şehit olmuş sevabı verilir." Adama ayrıca şöyle demiştir:

"Onu sen mi yaratıyorsun? Rızkını sen mi veriyorsun? Onun hayatı ve ölümü senin elinde mi? Sen meni suyunu yerine koy. Sana ait olan budur; gerisi Allah'ın işidir."[259]

Altıncısı: Tevekkül ehli, evinden malını alan kardeşine, bunları sadaka olarak vererek günahkar olmamasını sağlamalıdır.

Böyle yaparsa o, kardeşine şefkat ettiği, bilmediği için günaha dalan kimseye güzel gözle baktığı ve Mevla'sının ahlakıyla ahlaklanmayı baktığı için ikinci bir sevap kazanır. Ayrıca kendisine zulmedeni affettiği için de muhsinlerin/ iyilik ehlinin derecesine ulaşır, takva sahiplerinin makamını hak eder ve sevabı Allah'a ait olan mutlu kullardan olur. Yüce Allah böyle kullar için, hiç kimsenin bilmeyeceği derecede güzel nimetler hazırlamıştır.

Gerçek tevekkül ehli, bu işin nasıl cereyan ettiğini, malı alan kişinin takdir edilen kötü kaza ile mübtela olduğunu bilir, kendisi o kulun yerinde olmadığı için kötülükten uzak tutulduğunu görür ve bu belaya mübtela olana acır. Ayrıca, kendisini o hâlden uzak tutan Allah'a hamd eder; malını çalan zalim kimseye beddua ile uğraşmak yerine, Allah'a şükretmekle meşgul olur.

Ariflerden biri arkadaşlarından birine dedi ki: "Marifet ehli neden zalimleri kınamıyor?" deyi sordu; o: "Bilmiyorum" dedi. Arif dedi ki: "Çünkü marifet ehli olanlar, Allah'ın bunu onlara hususiyle gönderdiğini, zalimleri kendileriyle imtihan ettiğini bilirler. Onun için zalimlere merhamet ederler."

Aslında böyle davranmak, günah işleyerek zalim olan kardeşine yardım etmek ve Resûlullah'ın (s.a.v): *"Zalim olsun, mazlum olsun kardeşine yardım et/yani onu zulümden alıkoy"*[260] emrine uymaktır.

İnsan, kendisine zulüm edeni affettiği zaman onu zulümden men etmiş demektir. Çünkü; eğer onu görseydi, ya almasına mani olur ya da ona bağışlardı. Böylece onun affetmesi, görmesi yerine geçmiştir.

---

[259] Mana olarak aynı konuda biraz faklı lafızlardaki bir hadis için bkz: Ahmed, Müsned, V, 169; İbnu Hıbban, Sahih, No: 4192.

[260] Buhari, Mezalim, 4; Tirmizi, Fiten, 68; Ahmed, Müsned, III, 201; İbnu Hıbban, Sahih, No; 5167-68; Beyhaki, Sünen-i Kübra, VI, 94; Beğavi, Şerhu's-Sünne, No: 3516.

Yedincisi: Bu hırsızlıkla tevekkül ehli, elinden çıkıp giden malda zühdü gerçekleştirir/ondan gönlünü çekmiş olur.

Muğire (rah), Malik b. Dinar'a bir su kabı/kırba hediye etmişti. O da bu hediyeyi kabul ederek evin bir yerine koymuştu. Bir ara Malik b. Dinar, Muğire'ye: "Eve git ve kırbayı geri al, artık ona ihtiyacım yok." dedi. Muğire: "Neden?" diye sordu. Malik: "Şeytan bana, 'kırba çalınacak' diye vesvese veriyor/beni onunla meşgul ediyor." dedi. Malik, kapısını kilitlemez, sadece bir iple bağlardı ve: "Eğer köpekler olmasaydı bunu da yapmam." derdi. Onun bu sözü Ebu Süleyman Dârânî'ye ulaşınca, şöyle demiştir: "Bu düşünce, sufilerin kalplerinin zayıflığındandır. Sufi, zaten dünyadan gönlünü çekmiş kimsedir. Artık dünyayı kimin aldığı onu niye ilgilendirir ki?"

Doğrusu Ebu Süleyman'ın söylediği gibidir. Çünkü zühd, sahih olduğu zaman, kulda rıza ve tevekkül hâli meydana gelir.

Malik'in sözü de bir açıdan doğrudur. Çünkü o, vesveseyle Allah'a isyan etmekten ve su kabının vesvese sebebi olmasından çekinmiştir. Fakat Ebu Süleyman'ın sözü, sabır ve rızayı içerdiğinden dolayı daha üstündür.

Evdeki eşyanın alınması ile ilgili olarak bütün bu söylediklerimiz, yolculukta veya mukim hâlinde malı çalınan herkese söylenecek şeylerdir. Ayrıca bütün bu zikrettiklerimiz, kendisi veya ehlinde bir musibete uğrayan herkes için geçerli ve gereklidir.

Kim, bütün bu muamele şekillerine kalbiyle inanır, onları sürekli hayatında yaşatır, vicdanında hisseder, onları kimseye bahsetmez ve göstermeye çalışmazsa, bu, Allah'tan razı olanların elde ettiği bir makam ve tevekkül ehlinin sahip olduğu bir hâldir.

GİDEN MAL İÇİN SEVİNMEK ve ONU ÇALAN İÇİN ÜZÜLMEK

Elinden dünya malının gitmesini şükredilecek bir nimet gören kimse, insanlar içinde imanı en yüksek, yakîni en güzel, üzüntüsü en az, elinden çıkan dünya malına karşı esefi en alt seviyede, rıza hâli en mükemmel ve hakkın tecellilerini müşahedesi en ileri derecede olan bir kimsedir.

İmanı en az ve yakîni en zayıf kimseler ise, insanlar içinde en şiddetli esef çeken, dünya malının elinden gitmesine en fazla üzülen, hâlinden en çok şikayet eden ve en az şükredenlerdir. Demek ki musibetler, kulun dünyada zühdünü ve ihtirasını ortaya çıkaran imtihanlardır. Allah Resûlünün (s.a.v) şu duası, yakînin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir:

"Allah'ım senden, üzerimizdeki dünya musibetlerimizi hafifletecek bir yakîn hâli/şeksiz bir iman istiyoruz.[261]

Şu hâlde, dünya malının elden gitmesine aşırı üzülmek, kulun onu sevdiğini gösterir ve bu hâl, kulun gerçek mahbubu/sevgilisi olan Allah'a imanının zayıflığına bir işarettir. Dünya malının elden çıkmasına fazla üzülmemesi ise, onun zühdünü/dünyadan gönlünü çektiğini ve Rabbine yakînen/hiç şüphesiz inandığını gösterir.

Eğer tevekkül eden kimse, evinden çıkarken "çalınırsa sadaka olsun" niyetiyle bıraktığı eşyasını, evine döndüğünde olduğu gibi bulursa, bunları evinde bulundurmaya devam etmesinde bir sakınca yoktur. Ayrıca evinden çıkarken yaptığı bu niyetinden dolayı sevap alır.

Kul evinden çıkarken, yahut malını bir yere terk ettiğinde veya kendisine fayda verecek bir sefere çıktığında: "Bu malımı çalana malım sadaka olsun." demesi ve buna inanması kendisine fayda verir, zarar vermez. Kul, Yüce Allah'ın elde kalmasına hükmettiği bir şeyin elden çıkmasını öne alamaz. Aynı şekilde Yüce Allah'ın elden gitmesine hükmettiği bir şeyi de elde tutup gitmesini geciktiremez. Bununla beraber onun yaptığı bu niyet ve davranış, kendisi için tevekkülde güzel bir hâldir ve bu, kendisine muamelelerde bir çok makam kazandırır. Ancak bir şey var ki, o kulun hâlini noksanlaştırır. Bu da, dünya malı yüzünden takvasının bozulmasıdır.

Kulun Allah'a güvendiği ve her şeyi ile O'na teslim ettiği bir malı çalınsa, sonra bu mal kendisine geri getirilse, onu mülkiyetine geçirmesi ve geri alması takva ve edebe göre uygun değildir. Çünkü o, elinden çıkan malı Allah yolunda sadaka yapmıştı. Eğer malı geri alırsa bu da tevekkülüne bir zarar vermez. Çünkü onun her iki durumunda işini tamamen Al-

[261] Bkz: Tirmizi, Deavat, 78; Nesai, Ameli'l-Yevmi, 404; Hakim, Müstedrek, I, 528.

lah'a havale etmesi sahih bir şekilde olmaktadır. Allahu Teala'nın çalınan malı ona geri vermesi, kendisine bir hibedir ve bu, o malı sanki yeni olarak veriyormuş gibidir.

Rivayete göre, Ashaptan Abdullah İbnu Ömer'in (r.a) devesi çalınmıştı, yoruluncaya kadar onu aradı, fakat bulamadı. Sonra: "Bu deve Allah için sadaka olsun." dedi ve camiye girerek iki rekat namaz kıldı. O esnada kendisine bir adam gelerek: "Ey Eba Abdurrahman, deveniz falanca yerdedir." dedi. Oradakiler: "Gidip deveni almayacak mısın?" dediler; İbnu Ömer: "Ben onun Allah yolunda sadaka olduğunu söyledim." dedi.

Ariflerden biri şöyle demiştir: "Ben ölmüş kardeşlerimden birini rüyamda gördüm; kendisine: "Allahu Tèala sana nasıl muamelede bulundu." diye sordum; bana: "Günahlarımı affetti. Beni cennetine koydu. Benim cennetteki derecelerim bana arzolundu ve ben onları gördüm." dedi. Bütün bunlara rağmen onda bir burukluk ve hüzün vardı. Bu hâlini görünce kendisine: "Sen cennete girdin, günahların affedildi, buna rağmen üzüntülüsün, bunun sebebi nedir?" diye sordum. Derin bir nefes aldı ve şöyle dedi: "Evet ben kıyamet kopuncaya kadar üzüntülü olacağım." Ben: "Neden ki?" diye sorduğumda; şöyle dedi: "Ben cennetteki yerimi gördüğüm zaman, illiyyundaki makamlar bana gösterildi. O ana kadar öyle güzel bir şey görmemiştim. Buna pek sevindim ve oraya girmek istedim; bunun üzerine yukarıdan şöyle seslenildi: "Onu oradan uzaklaştırın; bu makam onun değildir. Burası ancak oranın hakkını verenlerindir." Ben "Onun hakkını vermek nedir?" diye sordum, bana şöyle denildi: "Sen elinden giden bir şey için: "Bu Allah yolunda sadaka olsun." derdin, sonra onu ele geçirince geri alırdın. Eğer sen onu verdiğin gibi bırakıp geri almasaydın, biz de bu makamları sana bırakırdık."

Anlatıldığına göre, Rabi b. Heysem'in o günkü parayla yirmi bin dirhem/gümüş değerinde bir atı çalınmıştı. Hırsız atını çalarken o namaz kılıyordu. Namazı bırakmamış, bundan da hiç rahatsız olmamıştı. İnsanlar kendisine geçmiş olsun deyince o: "Ben hırsızın atı çözüp götürdüğünü gördüm." dedi. "Peki atınızın çalınmasına niçin engel olmadınız? diye sorulunca: "Ben o sırada attan daha kıymetli bir şeyle/namazla uğraşıyor-

dum." dedi. Yanındakiler hırsıza beddua etmeye başladılar, bunun üzerine o: "Böyle yapmayın, adam hakkında hayırlı şeyler konuşun; çünkü atı ona bağışladım." dedi.

Malı çalınan başka bir arife: "Sana zulüm eden adama beddua etmiyor musun? Dediler; o: "Ben ona karşı şeytana yardımcı olmak istemiyorum." dedi. Bunun üzerine, kendisine: "Eğer çalınan eşyanız geri getirilirse almaz mısınız? Diye sorulunca, Hazret. "Yüzüne bile bakmam, çünkü ben onu, alan adama helal ettim." dedi.

Yine böyle malı çalınan bir salih insana: "Sana zulmeden o insana bedduada bulun." dediler, o da: "Bana kimse zulmetmedi ki." dedi ve ekledi: "O zavallı adam bu günah ile kendi nefsine zulmetti. Onun zulmü kendi nefsine yetmiyor mu ki, bir de ben onun kötülüğünü artırayım."

Bir müslümanın malı çalınmıştı. Birçok kimse kendisine geçmiş olsun demek için yanına geldiler. Malı çalınan kişi: "Dünyalık bir şey için bana geçmiş olsun demeyiniz. Allah'a yemin olsun ki ben, bütün dünya elimden çıkıp gitse üzülmem; ondan az bir şeyin gitmesine nasıl üzülürüm ki? dedi. "Peki neden?" dediklerinde o: "Çünkü o malı kaybettiğim için şükretmem, beni üzülmekten alıkoymuştur." cevabını verdi.

Salih insanlar, gasp, hırsızlık ve benzeri yollarla malları çalınıp zulme uğradıkları zaman şöyle derlerdi: "Bu Allah'ın bize bir nimetidir. Çünkü Allahu Teala bizi zulüm yapan değil, zulme uğrayan yapmıştır. Bu bizim için kaybettiğimiz maldan daha büyük bir nimettir."

Selef, kendilerine yapılan zulümden fazla olur endişesi ile, zalimlerine sövmez ve beddua etmezlerdi.

Bu konuda şu hadis rivayet edilmiştir: *"Kim kendisine zulmedene beddua ederse, ondan intikamını/hakkını almış olur."*[262]

İnsanlardan birisi selef-i salihinden birinin yanında Haccac-ı Zalim'e sövmeye başladı; bunun üzerine o zat, adamı şöyle uyardı: "Allah, haksız

[262] Tirmizi, Deavat, 102. Bkz: Buhari, Mezalim, 6. Bab başlığı olarak verilmiş.

yere malını aldığı kimseler için Haccac'dan hesap soracağı gibi, haksız yere onun şerefini çiğneyen kimselere de hesap sorar."

Bir haberde şöyle rivayet edilmiştir. *"Kul, bir zulme uğrar ve kendisine zulmedene sövmeye başlar ve bunda aşırı gider. Öyle ki sövgüleri kendisine yapılan zulmü aşar, ondan sonra zalim, kısasen mazlumdan ahirette hakkını alır."*[263]

Alimlerden birisi, yolunun kesildiğini, malının alındığını şikayet eden bir adama şöyle demiştir. "Eğer sen, müslümanların içine düştüğü bu kötü duruma, kendi malına üzüldüğünden daha fazla üzülmezsen, onlara karşı samimi davranmış olamazsın."

Ali b. Fudayl, Kabe'yi tavaf ederken bir miktar altını çalındı. Babası onun ağladığını ve üzüldüğünü gördüğünde: "Sen altınlar için mi ağlıyorsun?" diye sordu; Ali b. Fudayl: "Hayır, vallahi ben altınlar için ağlamıyorum; fakat şu altınlarımı çalan zavallı adama ağlıyorum. O, bu paralar yüzünden ahirette hesaba çekilecek ve ne yazık ki kendisini haklı gösterecek bir delili bulunmayacak."

Büyüklerden birine, benzeri bir durumda: "Sana kötülük edene bedduada bulun!" denilmiş, o ise: "Ben onun için üzülmekten, kendisine beddua etmeye zaman bulamıyorum." demiştir.

ÇALINAN MALI GERİ GELEN KİMSE NE YAPAR?

Eğer tevekkül edenin çalınmış malları kendisine iade edilirse, onları sahiplenmemesi kendisi için daha faziletlidir. Eğer onu Allah yolunda hayır yapmışsa, bunda devam eder. Ama 'onu alan kişiye sadaka olsun' demişse, duruma bakılır: Malı çalan kimseyi bu hırsızlığa ve hıyanete fakirliği ve ihtiyacı sevketmişse, tevekkül ehli malını ona sadaka olarak bırakır.

---

[263] Bkz: Zebidî, İthafu's-Sade, IX, 212. (Buradaki kayda göre Irâkî bu lafızlarla tespit edemediğini belirtmiştir. Zebidi, bu manadaki bir hadisi İbnu Ebi Şeybe'nin Musannef'te ve İbnu Ebi'd-Dünya'nın Zemmü'l-Gadap isimli eserinde rivayet ettiğini belirtmiştir. Hadis için ayrıca bkz: Şevkani; el-Fevaid, No: 633.

Eğer bunların dışında bir başka sebepten dolayı çalmışsa ondan alır, bir fakire verir.

Bazı insanlar da bir şeyleri çalınınca şart koşarak şöyle derlerdi: "Eğer çalan kişi fakirse kendisine sadaka olsun; eğer muhtaçsa ona helâl olsun."

Bana bir zat, Mekke'de ikamet eden bir şeyhin şunları anlattığını nakletti. Bir hacı, yanında duran bir abidi para kesesini çalmakla suçladı. Abid hacıya: "İçinde ne kadar ne vardı? diye sordu; hacı kesede olanları söyledi. Abid hacıyı yanına alıp evine götürdü; söylediği şeylere karşılık ona malından tartıp verdi. Daha sonra hacının arkadaşları gelerek hacıya: "Kendisine şaka yaptıklarını, o uyurken kesesini aldıklarını" söylediler. Bunun üzerine hacı ve arkadaşları abide gelip malını kendisine geri verdiler fakat o zat: "Ben onu size verdikten sonra geri almam." dedi. Malı alanlar: "Buna ihtiyacımız yoktur" dediler; abid: "Alın" diye ısrar etti, onlar almadılar. Bunun üzerine abid oğlunu çağırdı, malı ona verdi ve götürüp fakir fukaraya vermesini istedi ve böylece onlardan kurtuldu.

İşte bu adam, o malı gerçekten Allah için verdiği için geri almamıştır. Bu konuda bizim görüşümüz şudur:

Bir dilenciye vermek üzere bir ekmek ayıran, bir fakire vermek üzere bir miktar para hazırlayan kimse, onları bulamadığı zaman, bu ayırdıklarını tekrar malına katmayarak bir başka fakire vermesi müstehaptır.

Bu davranış sürekli olarak müminlerin ahlakı olmuştur. Biz bu sıfatlara sahip olan bir çok insan gördük. Ama şimdi bu yolun izi silinmiş, haberleri unutulmuştur. Kim, bununla amel ederse, onu ihya etmiş ve güzel bir hasleti ortaya koymuş olur. Bu yol, eskiden beri üzerinde bir çok evliyanın yürüdüğü Allah'a giden bir yoldur.

TEVEKKÜL EDENE GEREKENLER

Bilmiş ol ki, geçim sebeplerinde Allah'a tevekkül etmek, onların kul için elde tutulmasını, tercih edilmesini ve korunmasını gerektirmez. Tevekkül, kulun dünya işlerini güzelleştirmesi ve tercih ettiği şeylere ulaşma-

sı için, bazı şeyleri öne alıp bazı şeyleri geri bırakmaz. Tam aksine, elindeki imkanların elden çıkması ve yok olması tevekküle daha yakındır. Çünkü tevekkül, zühdün kardeşidir. Havas/seçkin kullara göre, her ikisi eşdeğerdedir. Bir de bu durum, kulun neyi tercih ettiğini ve ne kadar samimi olduğunu ölçmek için bir imtihandır. Ayrıca tevekkül, dünyalık her şeyi terk etmektir. Allahu Teala:

"Size verilen şeyler, dünya hayatının geçici metaıdır"[264] buyurmuştur.

Eğer tevekkül ehli, bir şekilde malı elinden çıktığında, sabreder veya şükreder yahut razı olursa tevekkülünde sadık olduğu anlaşılır. Bu saydıklarımız tevekküllerinde samimi olan tevekkül ehlinin hâlleridir. Ama insan, malı elinden çıktığı zaman rahatsız olur ve sıkıntıya düşerse tevekkül iddiasında samimi olmadığı anlaşılır. Bu kimsenin, malı yok olmasından sonra düştüğü sıkıntı anında nefsiyle mücadele yapması gerekir. Aynen, diğer amellerinde kendisine ârız olan afetleri gidermek için nefsiyle mücahede ettiği gibi.

Eğer tevekkül eden kimsenin, Allah'a tevekkül ettiği malı muhafaza edilirse, bu şekilde kendisine acınmış ve malının elinden gitmesiyle gerçek hâlinin ortaya çıkması gizlenmiş olur. Bu mal, ona hâlinden memnun olması ve kalbi girdiği hak yolda sükûnet içinde bulunması için ikram edilmiş bir dünyalıktır. Bu durum, hâli zayıf kimselerin makamıdır.

Eğer tevekkül eden kimsenin dünya malından bir şey eksilirse, bununla o, bela ehlinin makamına çıkarılmış olur. Bu makamda başta peygamberler olmak üzere, manevi derecesine göre diğer salihler bulunur. Eğer bu tür imtihanlar olmasaydı, insanlar içinde sadık olduğunu söyleyenler çoğalırdı.

Tedavi konusunda tevekküle sarılmak da böyledir. Tevekkül, kula ne afiyeti çeker, ne de acil şifa getirir. O, ne hastalıkları azaltır, ne de ortadan kaldırır. Aksine tevekkül, imtihan ve günahları yok etmek için hastalığı artırmaya bile sebep olabilir. Bu konuda Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

[264] Kasas 28/60.

"İşte bu şekilde Allah, iman edenleri günahlarından temizler ve kafirleri helâk eder."[265]

Kim, can ve mal bakımından başına gelen belayı; aslında şükretmeyi gerektiren bir nimet olarak kabul etmezse ve nefsinin arzuladığı dünyevî isteklerinin verilmemesini bir nimet olarak görmezse, bu nimetin kıymetini bilememiş demektir. Halbuki bu nimeti bilmemek ve şükrünü zayi etmekle kulun kaybı, bütünüyle dünyayı kaybetmesinden daha büyüktür. Böyle bir müminin farkında olmadan helak olmasından korkarım. Buradaki helak, kulun nimete nankörlük içindeyken malının tamamıyla yok olmasıdır. Çünkü Yüce Allah, az önceki ayette: "O, bu imtihanla kafirleri helâk eder." buyurmuştur. Allah, kulun elindeki nimete nankörlük etme derecesine göre neyi helak edeceğini ve azaltacağını en iyi bilendir. Bu konuda Allahu Teala şöyle buyurmuştur:

"Andolsun ki sizi biraz korku, açlık, mallarınız, canlarınızdan ve ürünlerinizden azaltma (fakirlik) ile deneriz, sabredenleri müjdele."[266]

Burada sayılan beş şey, dünyada artırılması istenen bütün şeyleri içermektedir. Onların noksanlaştırılması ahiret nimetlerinin artırılması demektir. Çünkü ahiret dünyanın zıddıdır. Yüce Allah ahiret hayatı hakkında şöyle buyurmuştur:

"Allah'ın katında bulunanlar ise daha hayırlı ve daha süreklidir. Bu mükafat iman edenler ve Rablerine tevekkül edenler içindir."[267]

Bu kimseler, Allah'a tevekkül ederek musibetlere sabrettiler. Onlar vekilleri olan Allah'ı müşahedeleri ve hüsnü zanlarından dolayı tevekküllerinde sabrettiler. Hâllerinin kâmil olması sebebiyle de tevekküllerinde sabra sarıldılar. Bu sebeple makamlarında yükseldikçe yükseldiler. Şu hâlde sabır tevekkülün ilk makamıdır. Sabır, ilahî takdirin bir imtihan olarak görülmesidir. Şükür ise bundan daha yüksek bir derece olup belayı nimet olarak görmektir. Rıza, bunların hepsinin üstündedir. Bu, tevekkülün en yük-

---

[265] Âl-i İmran 3/141
[266] Bakara 2/155
[267] Şura, 26/36

sek makamıdır. Rıza, tevekkül ehli sevgililerin makamıdır. Yüce Allah, tevekkül ehlini genel sıfatlarıyla şöyle tanıtmıştır:

"Ahiret yurdu, daha hayırlı ve daha devamlıdır. Hâlâ buna aklınız ermiyor mu?"[268]

Kim Allah'tan korkar ve O'nun sözünü anlarsa, başına gelen musibetlerde Allah'a tevekkül eder, elinden giden şeylerden dolayı ümitsizliğe düşmez ve eline geçen dünya malından dolayı da şımarmaz, işte bu, zühdün ortası ve tevekkülün başıdır. Yüce Allah, tevekkül eden seçkin kullarının sıfatları hakkında şöyle buyurmuştur:

"Allah katında olanlar daha hayırlı ve daha süreklidir. Bu mükafat, iman edenler ve Rablerine güvenip tevekkül edenler içindir."[269]

İşte gerçekten akıllı olanlar ve Allah'tan korkan muttaki kullar; ancak Allah'a tevekkül ederler. Yüce Allah onların ebedi olan ahiret nimetlerine karşı olan rağbetlerini artırarak fani olan dünya malından gönüllerini çekmiştir. Çünkü onlar, gerçek akıl sahibi olduklarından Allah'ın sözündeki muradı çok iyi anlamışlardır.

Şöyle ki, Yüce Allah, rağbet etsinler diye kendi katındaki şeyleri Yüce Zatına nispet etmiş ve onların ebedi olduğunu belirtmiştir. Bundan dolayı onlar Allah'a tevekkül etmişlerdir. Ayrıca Yüce Allah, kulları gönüllerini çeksinler diye kulların elinde olan dünya malını onlara nispet etmiş ve onların fani olduğunu belirtmiştir. Allah'ın sözündeki gerçeği anlayan akıl sahipleri, dünya malı bir yana, kendi nefislerinden bile gönüllerini çekip onu Allah'a satmışlardır. Artık bu kimselerin ellerindeki mala benim demeleri nasıl mümkün olur? Zira kul da, malı da Allah'ındır. Yüce Allah, katındaki nimetlere rağbet ettiklerinden dolayı onların canlarını ve mallarını satın almıştır. Karşılığında da ebedi cenneti vermiştir. Bu konuda Yüce Allah şöyle buyurmuştur

---

[268] Kasas 28/60.

[269] Şura, 26/36.

"Hiç şüphesiz Allah, kendilerine cenneti verme karşılığında müminlerden canlarını ve mallarını satın almıştır."[270]

TEVEKKÜL EDENLERİN FAZİLETİ

Yakînen bilmiş ol ki, eğer Yüce Allah, yerdeki ve göklerdeki yarattığı bütün varlıklara; Yüce Zatını en iyi bilenlerin ilmini, en akıllıların aklını, hikmetini en iyi anlayanların hikmetini verse, sonra her birisine bütün bunların ötesinde fazlaca ilim, akıl ve hikmet verse, sonra onlara bütün yaratılmışların akıbetlerini bildirse, onları bütün sırlara vakıf yapsa, kendilerine nimetlerin iç yüzünü bildirse, ilahi cezalardaki inceliklerini tanıtsa ve onları, dünya ve ahiretin gizliklerine vakıf etse ve sonra da onlara: "Size verdiğim bu kadar ilimlerle ve akılla, kendi görüşünüze göre varlık aleminin işlerini düzenleyin." dese; daha sonra bu konuda kendilerine yardım etse ve gerekli kuvveti verse; onlar kendi tedbirleriyle, Allahu Teala'nın yarattığı iyilik, kötülük, zarar ve faydaya bir sineğin kanadı kadar bir şey ekleyemezdi ve onlardan bu kadar bir şey noksanlaştıramazdı. Keşfe ulaşmış akıllar ve müşahedeye dayalı bu ilimler, şu anda cereyan eden ilahi düzenden başka bir şey ortaya koyamazdı.

Fakat insanlar bunu göremiyorlar. Çünkü Allah, bu alemdeki işlerini aklın düzenine, insanların bilip tanıdığı sebep sonuç ilişkilerine göre ve aklın tabiatı ve yaradılışına uygun ölçülere göre icra etmektedir. Bununla beraber Allah, eşyanın akıbetlerini gizli tutmuş, sırları perdelemiş ve mükafatları gizlemiştir. Böylece Allah'ın takdirindeki güzellik gizli olarak kalmıştır. Bundan dolayı tevekkül edenlerin dışındaki bütün insanlar, hikmetlerin iç yüzünü görememiştir. İlim sahipleri hariç kimse onları anlayamamıştır.

Denilir ki, Allah'ın canlılardan ve cansız şeylerden yarattığı en küçük şeyler sivrisinek ve hardal tanesidir. Bunların her birisinde üçyüz altmış hikmet vardır. Allah'ın yarattığı şeylerdeki hikmetler, onlarındaki büyüklük

---

[270] Tövbe 9/111. Bu ayet tahkikli baskıda mevcuttur. Merama uygun olduğu için onu aldık. (Mütercim)

ve menfaat oranında artar. Buna bir de hidayet nuruyla ve ilimle açıklanan kısmı ilave etmelidir.

Şayet, kalplerindeki perdeler kaldırılmış olan akıl sahipleri, olmasını arzuladıkları her şeyi isteseler ve bütün bu arzuları gerçekleşse, onların Allah'ın tedbirine razı olmaları ve kendileri için takdir ettiği şeylerdeki güzelliği görmeleri, kendi arzularının gerçekleşmesinden daha hayırlıdır. Bu onlar için Allah katında daha faziletlidir. Çünkü Yüce Allah, en güzel, en hikmetli hüküm verendir. Allahu Teala, imanı zayıf olduğu için ne istediğini bilmeyen insanı kınayarak şöyle buyurmuştur:

"Yoksa insan, her temenni ettiği şeye sahip olacağını mı arzu ediyor. Hiç şüphesiz ahirette de dünyada da hüküm Allah'ındır."[271] Yani Allah, dünya ve ahirette insanların temennisine göre değil, kendi iradesiyle hükmeder. Allahu Teala bu konuda şöyle buyuruyor:

"Eğer hak, onların arzu ve isteklerine uysaydı, mutlaka gökler, yer ve bunların içinde bulunanlar bozulur giderdi."[272]

Tevekkül eden insan, Allah için sever, Rabbi ile mesrur olur ve O'nun mülkü ve idaresi altında olduğuna sevinir. Çünkü dünya ve ahiretin mülkü O'nundur. O, bu iki alemde istediği şekilde hükmeder. Oysa kul, acizdir hiç bir şeye gücü yetmez. İşte bu, muhabbetin ilk makamıdır. Her şeyi yaratan, her şeyi bilen, her şeyden haberdar, her şeyi gören Allah, güzel tedbiri ile bütün yaratıklara kafidir. Fakat bu gerçeği anlamak için insanlar, ilahi hikmeti bilmeye, ilahi hüküm ve rahmeti müşahede etmeye, kalplerini sükûnete kavuşturacak ve onu sıkıntıdan kurtaracak bir yakîn ve basirete muhtaçtır.

Bu anlattıklarımız yakîn ehline göredir. Avam grubunu oluşturan diğer insanlar ise, zikrettiğimiz bu ilahi tedbirin inceliklerini ve ilahi takdirin iç yüzünü ahirette bizzat gözleriyle görünce anlayacaklardır. Hem bu anlatılanlar, kaderin sırrı ve her şeyi takdir eden Yüce Zata ait ince ilimlerdir. O za-

---

[271] Necm 53/24-25
[272] Müminun 23/71

man, gözlerdeki perde kaldırılır ve bu perdenin altında gizli olan yerlerdeki ve göklerdeki acaip sırlar ortaya çıkar

Allahu Teala, Rabbani alimlere dünyada bu sırları açar, gösterir. O (c.c), gizlediği ve açıkladığı her şeyden dolayı hamde ve şükre layıkdır. Bunların her birisinde bir nimet vardır. Bu vasfı taşıyan her şeyde bir hikmet ve rahmet vardır. Fakat yüce Allah, alimleri kendi ahlakıyla bezediğinden, onlar da ancak O'nun açıkladığı kadarını açığa vururlar. Marifet sahibi alimler, O'nun kaderinin sırlarından ancak Rablerini tanıkları ölçüde bilirler. Bu konuda Yüce Allah şöyle buyuruyor:

"Her şeyin hazineleri yalnız bizim yanımızdadır. Biz onu ancak belli bir ölçü ile indiririz."[273]

Gerçek alimler bu ilahi sözde verilmek istenen edebi almışlar ve onun çizdiği sınırda durmuşlardır.

Ebu Süleyman Daranî (k.s) demiştir ki: "Ben eşyaya şöyle üstten marifet gözüyle baktığımda, ayrı bir tat alıyorum."

Ariflerden biri şöyle demiştir: "Bütün eşyayı bir tek şey gibi ve hepsinin aynı kaynaktan geldiğini gördüğünüz zaman, halkın duymadığını duyar, anlamadığını anlarsanız."

Bir diğer arif de şöyle demiştir: "Eşyanın sırlı ve şaşılacak yönünü görmezseniz gerçek güzelliğini de göremezsiniz. Sadece dış güzelliğini görmekle kalırsınız."

TEVEKKÜLÜN SEBEPLERİ

Bilmiş ol ki, Allah'ı hakkıyla bilen gerçek alimler O'na dünyalık mallarını koruması ve maksatlarına ulaştırması için tevekkül etmezler. Onlar tevekkül ederken, sevdikleri şeyin kendilerine takdir edilmesini şart koşmazlar, hoşlanmadıkları hükümlerin değişmesini, ilahi iradenin ezelde takdir ettiği şeyleri onların düşündüğüne göre değiştirmesini istemezler. Yine on-

[273] Hicr, 15/21

lar Allah'a tevekkül ettiklerinde, O'nun önceki nesillerde cereyan eden bela ve imtihan sünnetini kendileri için değiştirmesini beklemezler. Onların kalplerinde tevekkülün değeri çok daha büyüktür. Onlar tevekkülden bunlardan daha ileri derecede şeyleri anlamışlardır. Eğer arifibillah olan bir kimse, tevekkülünde Allah ile beraber yukarıda saydığımız şeylerden birisini düşünür ve bunun tevekkül olduğuna itikat ederse; bu, tövbeyi gerektiren büyük bir günahtır. Bu düşüncelerle yapılan bir tevekkül günaha dönüşür.

Arifler, nasıl gerçekleşirse gerçekleşşin nefislerini Allah'ın hükümlerine sabretmeyi ve kalpleriyle ona rıza göstermeyi bir prensip edinmişlerdir.

Malik b. Enes'e (rah), bir adam gelerek: "Ey Eba Abdullah, ben Kabe'nin perdesine sarılarak bütün günahlarımdan tövbe ettim ve gelecekte de Allah'a karşı hiç günah işlemeyeceğime yemin ettim." dedi. Malik: "Hay yazık sana! Bu yaptığın ne kadar büyük günahtır. Sen Allah'ın hükmünü sende gerçekleştirmemesi için Allah'a karşı yemin etmişsin." dedi.

Alimlerden biri bize, hikmet ehli birisinin şu şiirini okudu:

Ne zaman ki gördüm ilahi kaza;
Hiç şüphesiz olacak illa.
Hemen yaratanıma tevekkül ettim;
Nefsimi cereyan eden takdire terkettim.

Allahu Teala neyi sevmiyorsa, arifler de onu sevmezler. Onlar, bir şeyi, Allah'a itaat olsun diye hoş görmezler. Aynı şekilde onlar, Allah'ın hoş görmediği şeyleri O'nu sevdiklerinden ve hükmüne yapıştıklarından sevimsiz görürler. Onların bu yaptığı, Allah'ın hükmettiği bir şeyden hoşlanmamak değildir. Çünkü kimsenin Yüce Allah'a: "Neden hoşlanmadığın şeyi takdir ediyorsun veya neden takdir ettiğin ve yarattığın şeyden hoşlanmıyorsun? deme hakkı yoktur. Yüce Allah, böyle bir şeyden yüce ve uzaktır. Arifler, dil ve kalp ile Allah'a karşı bu şekilde bir hitapta bulunmaktan son derece korkarlar ve çekinirler. Tam aksine onlar, Allah'ın bu işteki hikmetini yakînen bilirler ve O'nun hükmüne sabrederler.

Rabbani alimler ancak, Yüce Allah tevekkülü sevdiği, her işin kendisine havale edilmesine layık olduğu ve kendisine teslim olmanın gerektiği için O'na tevekkül ederler. Çünkü O, her şeyin evveli olan ilk Vekil ve en büyük kefildir. Onlar şu ilahi buyrukları işitmişlerdir:

"Allah her şeye vekildir."[274]

"Sonra da işleri yerli yerince idare ederek Arş'a istiva eden O'dur."[275]

Yine onlar Allah'ın şu buyruğunu iyi anlamışlardır:

"Gerçek iman sahibi bir toplum için Allah'tan daha güzel hüküm veren kim olabilir ki?"[276]

"Allah hüküm verenlerin en üstünü değil midir?"[277]

Yine arifler, Allah, tevekkülü emrettiği, ona teşvik ettiği ve imanı onunla gerçekleştirdiği için O'na tevekkül ederler. Çünkü onlar şu ilahi ayetleri işitmişlerdir:

"Herkesin kazandığını gözetleyip muhafaza eden Allah, hiç böyle yapamayan gibi olur mu?"[278]

"Onlara de ki: Kulaklara ve gözlere hakim olan; diriden ölüyü, ölüden diriyi çıkaran ve işleri yerli yerince idare eden (Allah'tan başka) kimdir?"[279]

"Yeryüzünde yürüyen her canlının rızkı, yalnızca Allah'a aittir."[280]

"Semada da rızkınız ve size vadedilen başka şeyler vardır."[281]

Ondan sonra Allahu Teala, kendi zatının hak olduğuna yemin ederek şöyle buyurmuştur: *"Eğer müminseniz Allah'a tevekkül edin."*[282]

---

[274] Zümer, 39/62
[275] Yunus, 10/3
[276] Maide, 5/50
[277] Tin, 95/8
[278] R'ad 13/33.
[279] Yunus, 10/31
[280] Hud, 11/11
[281] Zariyat, 5/22
[282] Maide, 5/23

Bundan dolayı arifler, Allah'tan haya ettikleri için O'na tevekkül ettiler/güvenip dayandılar. Bir de onlar, kalplerindeki gizli şüpheleri ortadan kaldıran, kendilerini ilahi takdiri suçlamaktan sakındıran bir yakîn hâline sahip oldukları için Allah'a tevekkül ettiler ve O'na tam olarak güvendiler.

Ariflerin bir kısmı bütün bu özelliklerden dolayı, bir kısmı da bunların bazılarını müşahede ettikleri için tevekkül etmişlerdir. Her kul, Allah'a tanıdığı sıfatına göre tevekkül eder. Her insan O'nu kendisine tecelli eden sıfatına göre tanır. Herkes O'na olan yakınlığına göre itaat eder. Herkesin manevi yakınlığı Allah'ı bilmesi oranında olur. Allah'ı bilmek O'nun kuluna olan inayetine/ilahi yardımına göredir. Bunun arkasında kaderin sırrı vardır.

Her kulun müşahedesi kendi makamı seviyesinde olur. Herkesin hâli, elde ettiği müşahedeye göre değişir. Allah'ın vereceği mükafat, kulun amel ve muamelesine uygundur. Bu durum, şu ayetlerde belirtilmektedir:

"Allah dilediğine kat kat sevap verir."[283]

"Onlar Allah katında derece derecedirler. Allah, onların yaptıklarını görmektedir."[284]

"Onlar için Rableri katında selam yurdu/cennet vardır. Ve yapmakta oldukları (güzel) işler sebebiyle Allah onların dostu olmuştur."[285]

Selam ve selamet yurdu olan cennet bütün makamları içine alır. Cennettekilerin dereceleri de farklıdır. Bu durum dünyada da böyledir. Yüce Allah, bazı kullarının özel olarak işlerini üzerine alarak ve onların güzel kulluğundan dolayı kendisini dost edinerek onu katında melekût aleminde yüksek makamlara yükseltir. Ayetin beyanı ile: ***"Allah, dilediğini kendi yoluna seçer; kendisine yönelenleri hidayete erdirir."***[286]

Bazı seçkin kullar, Allah'a, O'nu tazim ve yüceltmek için tevekkül eder.

---

[283] Bakara 2/261.
[284] Âl-i İmran 3/163.
[285] En'am 6/127.
[286] Şura 42/13.

Bazıları Allah'ın vaadine olan yakîni imanındaki sadakatini gerçekleştirmek için tevekkül eder. Sanki o, kendisine vaadedilen şeyleri eline almış gibidir. Çünkü Allah şöyle buyurmaktadır:

"Allah'tan daha çok sözünü yerine getiren kim vardır."[287]

"Şüphesiz onun vaadi yerini bulacaktır."[288]

Bazıları Allah'ı sevdikleri için O'na tevekkül ederler.

Ariflerden bazıları, müşahede ettikleri ilahi azamet ve yüceliğe boyun eğerek Allah'a tevekkül ederler.

Bazıları, Allah'tan korktukları için O'na tevekkül ederler.

Bazıları, malının Allah yolunda muhafazası için O'na tevekkül ederler.

Bazıları, Allah'ın kendisinden muhafazasını istediği mal ve emanetlerini koruması için O'na tevekkül ederler.

Bazıları, Allah'a karşı taşıdıkları güzel düşünceden ve samimi ümitten dolayı O'na tevekkül ederler.

Bazıları, Allah'a karşı yaptıkları güzel kulluğun sağladığı teslimiyetle O'na tevekkül ederler.

Bazıları, Allah'ın tedbir ve takdirini her şeyden güzel bularak bütün işlerini O'na havale ederler. Buna tevfîz denir.

Bazıları, tevhid anlayışları ve Allah'ın kayyûmiyetini/her şeyi ayakta tuttuğunu müşahede etmelerinin bir sonucu olarak O'na tevekkül ederler.

İşte bunlar, özetle tevekkül etmeyi gerektiren sebeplerdir. Bütün bunlar, Allah'a yakınlık ve onu tanımanın sonucu, Allah dostlarına verilen vecd ve dostluk yollarıdır. Bunların bir kısmı makam bakımından diğerlerinden daha yüksektir. Bunların en yükseği, Allah'ı tazim ve yüceltmek için tevekkül edenin müşahedesidir. Ortası, muhabbet ve korkudan dolayı tevekkül etmektir. En düşüğü ise Allah'a teslimiyet göstermek ve O'na kendini sevdirmek için tevekkül eden kimsenin müşahedesidir. Bu arada ava-

[287] Tevbe, 9/111

[288] Meryem, 19/61

mın tevekkülü olarak zikrettiğimiz bir tevekkül çeşidi vardır ki, arifler onu tevekkül diye zikretmeye bile haya eder; kalplerini böyle bir tevekkülü düşünmekten uzak tutarlar. Bu sadece rızık için Allah'a tevekkül etmektir.

Bu kitapta havassü'l-havas/seçkinlerin seçkini olan ilahi huzurda özel yakınlık elde etmiş sıddıkların tevekkülünü zikretmedik. Çünkü bu, akılların taşıyamayacağı, nakil yoluyla kitaplara sığdırılamayacak bir şeydir. Çünkü kitapları çok defa bu yolun cahili olan münkirler de okurlar. Onların aklı bunları almaz; itiraz ve inkara düşerler, zarar görürler. Bu işlerde kendisinden yardım istenecek ancak Allah'tır.

Allah'ı tanıdığı için O'na tevekkül edenler ve O'nun övdüğü şeylere rağbet edenler, bu şekilde ilahi yakınlığı elde etmek ve güzel bir sonuca ulaşmak için Allah'ın rızasını aramaktadırlar.

TEVEKKÜLE ZARAR VERMEYEN DURUMLAR

Allah'a tevekkül eden bir kimsenin, Yüce Mevla'sından, dünyasını güzelleştirecek ve ahirette kendisine yüksek dereceler kazandıracak şeyleri istemesi, tevekkülüne bir zarar vermez. Çünkü o, bununla Allah rızasından başka bir şey düşünmemektedir. O, bütün işlerini Allah'a havale etmiştir. Fakat isteğine cevap verilip verilmediğini bilmeye muhtaçtır.

Kulun isteğinin verilmesi onu Allah'tan uzaklaştıracaksa, o takdirde isteğinin verilmemesi, bir bakıma duasının kabul edilmesi ve Allah'a yakınlık vesilesi olur. Çünkü hayır, kulun bilmediği şeylerdedir. Bazen hayır, kulun hoşlanmadığı, ama ahiretteki sonucu itibariyle güzel olan şeylerle olur. Yoksa kulun kendince iyi bulduğu ve hemen sonuç alacağını düşündüğü şeylerde hayır olmayabilir. O hâlde kulun, her işinde hikmet sahibi olan Allah'ın hükmüne teslim olması ve O'nun taksimine razı olması gerekir.

Eğer kul dünya malının çoğalmasını veya muhtaç olduğu; fakat içinde kalbine bir fayda bulunmayan ve onu Rabbine yaklaştırmayan bir mal isterse bu, onu zahidlikten çıkarttığı ölçüde tevekkülden de uzaklaştırır. Ama kul kendini tamamen Allah'ın zikrine verirse, Allah ona, elini açıp bir şeyler isteyen kuluna verdiğinden daha fazlasını verir.

Eğer kul, Rabbinin her işte kendisine yettiğini bilir, O'nun her şeye kafi geldiğini müşahede eder, O'nun her hâlini bilmesiyle yetinir ve her yaptığından razı olarak O'ndan bir şey istemekten haya ederse, ahdine vefa göstermiş olur. Bu hâl, *"Rabbim bana yeter."* diyen Hz. İbrahim'in (a.s) yolundan gitmektir. Çünkü, Hz. İbrahim (a.s) mancınığa konup ateşe atıldığı zaman, havada Cebrail (a.s) gelip, bir ihtiyacının olup olmadığını sordu. Hz. İbrahim (a.s):

"Sana gelince, hayır; senden bir yardım istemiyorum. Rabbime gelince, o zaten beni görüyor. O bana yeter." dedi. Bunun için Allahu Teala, ondan Kur'an'da bahsederken: *"Ahdine vefa gösteren İbrahim.."*[289] buyurmuştur. Hz. İbrahim (a.s), Rabbim bana yeter derken, O'nun yanında olduğunu müşahede etmekteydi. O'nun kendisine yeteceğini, kimseye bırakmayacağını biliyordu. Aynı şekilde Ashab-ı Kiram içindeki tevekkül sahibi müminler de, böyle demişlerdir. Ayette onların durumu şöyle anlatılır:

"Onlara: "Bütün insanlar sizin üzerinize saldırmak için toplandılar, onlardan korkun." denildiği zaman; bu onların imanını artırdı ve: 'Allah bize yeter, o ne güzel vekildir.' dediler."[290]

Onlar kendilerine vekil ettikleri Rablerini yanlarında gördüklerinde, O'nun yakınlığı onlara yetti. Sonuçta, zafer ve nimet ile geri döndüler.[291] İşte bu, her şeyde Allah'ın kayyumiyetini/mutlak hakimiyetini müşahede makamıdır ve o mukarrebun olanların hâlidir.

Tevekkül edenin, rızkını beklemesi tevekkülünde bir noksanlık sebebi değildir. Çünkü insan, zayıf ve ihtiyaç sahibi olarak yaratılmıştır. İnsanın Allah katında rızkı bellidir. Belli olan bu rızık çok önceden taksim edilmiştir. Bu taksim edilen şeye yönelen kimse, aslında onu taksim edene yönelmiş olur. Kim Allah'a yönelirse, Allah onu şereflendirir ve kendisine dost edinir.

---

289 Necm 53/37.

290 Âl-i İmran 3/173/174.

291 Bu kısım tahkikli baskıdan alınmıştır. Bkz: Kutu'l-Kulub, II, 1002. (Kahire, 2001)

Eğer kul, ihtiyaç fazlası dünya malına yönelir, elindekine kanaat etmez, adet olan şeylerin peşine düşer, bir şeyi zamanı gelmeden önce ister veya takdir olunan zamanına kadar beklemeyi hoş görmezse bu, tevekkülünü zedeler ve zühdünü azaltır.

Tevekkül sahibi bir kimsenin bilinmeyen bir rızkın peşine düşmesi ve rızkı verene tam yönelmemesi tevekkülünü eksiltir.

Biz, alış veriş yapmak için çarşıya çıkıp hangi yol ve sebeple rızık gelecek diye bekleyen kimseyi tevekkül konusunda sıhhatli bulmuyoruz. Aynı şekilde hastalığını ilaçla tedavi etmek isteyen kimsenin de tevekkül konusunda cahil olduğunu söylüyoruz. Çünkü bu durumlarda, (Allah'ı unutup) rızka ve ilaca yönelme söz konusudur.

Sahabe ve selef-i salihinin tedavi olanları kınadıkları rivayet edilmiştir. Bunlar insanı tevekkül ve zühd hâlinden çıkarmaktadır. Herkes, tevekkül ve zühd konusunda farklı bir makama sahiptir.

Ahiret ameli olan çalışmalarına karşılık Allah'tan bir şeyler beklemesi kulu tevekkülden çıkarmaz. Çünkü o zaten buna teşvik edilmiş ve çağırılmıştır.

Fakat bu beklenti, onu gerçek ihlas hâline ulaştırmaz ve tevekkül sahibi sıddıkların yüksek derecelerine yükseltmez. Salih ameline karşılık olarak ahirette bir karşılık beklentisi kulun manevi hâlinde bir ilerleme sağlayabilir; fakat bu, onu muhabbet ehlinin ihlasına ulaştırmaz ve mukarrebun makamındaki ariflerin derecelerine yükseltmez.

Tevekkül ancak zühdle/dünyadan gönlü çekmekle sahih olur. Zühdün başlangıcı, haram olan şeylere muhabbeti ve ilgiyi kesmektir.

Tevekkül ehlinin ilk hâli, günlük yiyeceği konusunda Allah'a güvenmesidir. Sonra, hiç ölmeyen ve hep hayatta olan Yüce Allah'ın hükmüne sabır gelir. Tevekkülün en yüksek derecesi, Allah'ın hükümlerine teslim olmak ve ondan razı olmaktır. Bu da, nefsi bir tarafa atıp Allah ile meşgul olarak yalnız O'nu severek, nefsini unutarak elde edilir. Gerçek tevekkül, Vekil olan Allah'ın kudret elini müşahede ettikten sonra olur. Çünkü O'nun kudret eli ortaya çıkınca diğer eller onda kaybolur. İşte o anda sen Allah'a

hakkıyla tevekkül edersin; O da senin tevekkülünü kabul eder. Sen O'na teslim olursun, O da seni teslim alır. O sana öyle bir tecelli eder ki, bu tecelli seni hükmü veren hakime itaata mecbur eder. Yine o tecelli seni asıl Vekilin olan Rabbine teslim eder.

Senin Allah'a tevekkülünün en yeksek seviyesi, O'ndan haya ederek kendisine tevekkül etmen, O'nun da senin işlerini en güzel şekilde tedbir ederek sana, tevekkülünün sonucunu göstermesidir. Sen O'na tam tevekkül edersen, O seni kimseye bırakmaz; senin bütün işlerini görmeyi kendisi üzerine alır, başkasına bırakmaz. O senin için değişik hükümler verir. Bunlar, ya sabretmeni ya bütün işlerini O'na havale etmeni ya O'ndan razı olmanı ya O'na teslim olmanı yahut nefsinin sevk ve idaresinden kurtulup rahata ermeni gerektirir. Yahut bu tecelli seni, kendi hesap ve düşüncelerinle iş yapma sıkıntısından kurtarır. Kısaca: ***"Kim Allah'a tevekkül ederse Allah O'na kafidir."***[292] Yani O, dilediğini dilediği gibi yapar demektir.

Bir tefsire göre ayete: "Kim Allah'a tevekkül ederse, tevekkülü ona yeter." şeklinde mana verilmiştir. Yani kulun, diğer makamlar içinde tevekkül ona yeter, demektir. Ayete: "Allah onu kendinden başkalarına muhtaç etmez." manasını verenler de olmuştur.

Yüce Allah, bütün insanlığa kendisini şöyle tanıtmıştır:

"Şüphesiz Allah her emrini yerine getirir."[293]

Yani Allah, tevekkül eden hakkında da, etmeyen hakkında da hükmünü yerine getirir. Ancak tevekkül edenlerin dünya ve ahiret işlerindeki sıkıntılarına Allah kafi gelir. Allah'a tevekkül etmeyen kimsenin kısmeti ne ise eline o geçer; Allah onun kısmetinde sineğin kanadı kadar bir artış yapmaz. Tevekkül edenin de tevekkülü ile rızkını zerre kadar noksanlaştırmaz. Ama tevekkül edenin hidayetini artırır ve onu takvadan sonra yakîn makamlarına yükseltir; kendi izzetiyle aziz kılar.

---

[292] Talak, 65/3

[293] Talak 65/3

Allahu Teala, kendisine tevekkül etmeyenin yakîn inancını noksanlaştırır; onun kalbini dağıtacak, düşüncesini meşgul edecek sıkıntı ve kederlerini artırır.

Allahu Teala, kendisine tevekkül eden kulunun günahlarını bağışlar, ona rıza ve muhabbetini verir.

Allah, tevekkülünde sadık olanlara kendisinin yeteceğini; bütün işlerini kendisine havale edenleri koruyacağını vadetmiştir. Ancak bu işte tercih O'na aittir. Kulun dünya ve ahiret işleriyle ilgili bu korumayı nasıl, ne şekilde, nerede, ne zaman yapacağını O bilir. O bunu, kulun bildiği ve bilmediği şekillerde yapar. Çünkü kul, bir varlıktır; Yüce Allah her iki dünyada onun üzerinde hükümlerini icra eder: Kul her iki dünyada da Allah'ın ihsan, rahmet ve şefkatine muhtaçtır. Allah ise hiç bir şeye ihtiyacı olmayan, bütün hamdlere layık olan, her şeyi yoktan var eden ve onları tekrar diriltecek olandır.

Ebu Muhammed Sehl'e: "Kulun tevekkülü ne zaman sahih olur?" diye sorulduğunda, şu cevabı vermiştir: "Mevla'sının onun işlerini tedbir etmesini, kendi nefsinin işlerini tedbir etmesinden daha hayırlı gördüğü zaman."

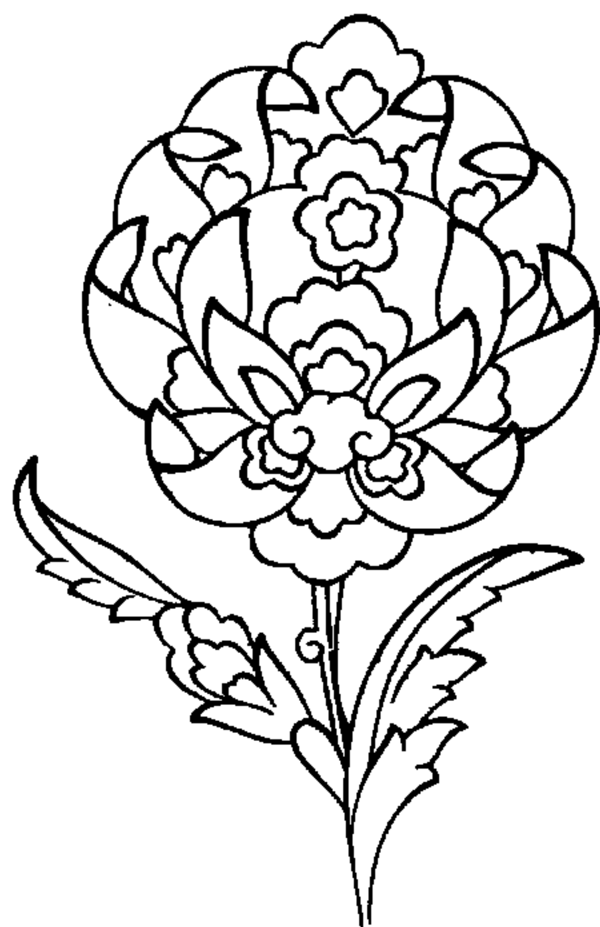
Çünkü, Mevla'sının onun işlerini üstlenip onlara nezaret etmesi, kendi nefsinin onlara nezaret etmesinden daha güzeldir. Böylece kul, olmuş hadiseler üzerinde düşünmeyi ve olacak işler için de boş temennilerde bulunmayı terk eder. Hesap kitap yapmayı bırakır. Bütün işlerin sonu Allah'a aittir. O, her halükârda kendisine hamd ve şükredilendir.

Tevekkül konusu burada bitti.

Alemlerin Rabbi olan Allah'a hamd olsun. Allah'ın salat ve selam'ı Efendimiz Muhammed'e, O'nun âline ve ashabına olsun.[294]

[294] Bu dua cümlesi, tahkikli baskıdan alınmıştır. (Müt)

RIZA MAKAMI

RIZA MAKAMININ FAZİLETİ

Allah'tan razı olmak, yakîni makamlarının en yükseklerinden biridir. Allah (c.c) şöyle buyurmuştur: *"İyiliğin karşılığı ancak iyiliktir."*[295] Kim Allah'tan güzel bir şekilde razı olursa, Allah da ondan razı olur. Böylece rızaya, rıza ile karşılık vermiş olur. Bu, en büyük bir mükafat ve ihsandır. Bu husus, Allahu Tealanın ayetinde şu şekilde ifade edilmiştir: *"Allah onlardan, onlar da Allah'tan razı oldu."*[296]

Allahu Teala kendi rızasını Adn cennetlerinden daha üstün tutmuştur. Halbuki Adn cenneti, derece bakımından cennetlerin en yükseğidir. Aynı şekilde Allah, zatını zikretmeyi de namazdan üstün tutmuştur. Bu konuda Yüce Mevla şöyle buyurmuştur:

"Ve Allah onlara Adn cennetlerinde güzel meskenler vaadetti. Allah'ın rızası ise hepsinden büyüktür."[297] ve

"Muhakkak ki namaz, insanı hayasızlıktan ve kötülükten alıkoyar. Allah'ı zikretmek ise ibadetlerin en büyüğüdür."[298]

Zikir ehline göre gerçek zikir, Allah'ı müşahede etmektir. Buna göre namazda Allah'ı müşahede etmek, namazdan daha büyük bir ibadettir. Yukarıdaki ayetin iki tefsirinden biri bu şekildedir. Ayetin diğer manası

---

295 Rahman, 55/60

296 Maide, 5/119

297 Tevbe, 9/72

298 Ankebut, 29/145

şöyledir: "Allah'ın kulunu zikretmesi, kulun Allah'ı zikretmesinden daha üstündür."

Ebu Abdullah es-Sâci demiştir ki: "Allah'ın öyle seçkin kulları vardır ki onlar, başlarına gelen bir sıkıntıya karşı sabırla uğraşmaktan haya ederler. Onlar, Yüce Allah'ın takdiri nasıl gerçekleşiyorsa, onu gönül hoşluğu içinde kabul edip rıza gösterirler."

Ömer b. Abdulaziz demiştir ki: "Sabaha çıktığımda beni en çok sevindiren şey, o gün tecelli eden ilahi kazaya rıza göstermektir."

Allah'ın razı olduğu kimseler, Allah'ın istediği ve razı olduğu şekilde O'nu zikredenlerdendir. Bu, en büyük zikri çekenlerin mükafatı en büyük ilahi rızadır. Bu, kudsi hadiste geçen Allah'ın şu sözünden anlaşılacak manalardan birisidir:

"Bir kimsenin benim zikrimle meşgul olması, onu, benden bir şey istemekten alıkoyarsa; ona, benden bir şeyler isteyenlere verdiğimden daha fazlasını veririm."[299] Yani ondan razı olurum.

Çünkü Allah'tan bir şeyler isteyenler kendileri için istemekte; Allah da onlara fazla fazla vermektedir. Allah'ı zikredenler ise sadece O'nu zikretmektedirler; buna karşılık O da onlara rızasını vermektedir. Bu hadis şu anlama da gelir: "Ben zikir ehline, bana ahirette nazar etme imkanını veririm." Çünkü zikir, müşahedeye girer. Şu hâlde bu gün dünyada O'na nazar etmenin karşılığı, yarın ahirette de Allah'ın cemaline nazar etmek olur. Nitekim şu ayette de, bir sıfatın diğer sıfata karşılık olduğunu görmekteyiz: ***"O gün bir takım yüzler parlaktır; sevinç içinde gülerler."***[300]

Allah'ın Resûlü (s.a.v) bu konuda şöyle buyurmuştur: ***"Allah, bize ahirette gülerek tecelli edecektir."***[301]

Zikir, işitmeye yakın bir şeydir. İşitmek, insanı, sözünü işittiği kimseyi görmeye götürür. Rıza, yakîne ulaşan kulun hâlidir. Yakîn, imanın hakika-

---

[299] Beyhaki, Şuabu'l-İman, No: 572-573. İlk kısmı biraz değişik olarak bkz: Tirmizi, Fedailü'l-Kur'an, 25; Ebu Nuaym, Hilye, V, 123; Darimi, Fedailü'l-Kur'an, 6.

[300] Abese 80/39-40

[301] Deylemi, Firdevsü'l-Ahbar, No: 8189.

lıdir. Hz. Peygamber (s.a.v) İbnu Abbas'a tavsiyesinde onu bu yakîne teşvik ederek şöyle buyurmuştur: ***"Allah için, yakîn ve rıza hâli içinde amel et. Eğer bu olmazsa, sabret. Şüphesiz hoşuna gitmeyen şeylere karşı sabretmen de çok hayır vardır."***[302]

Allah'ın Resûlü (s.a.v) onu önce en yüksek makamlara davet etmiş, daha sonra orta seviyedeki makamlara indirmiştir. Aynı şekilde İbnu Ömer'e de şöyle buyurmuştur:

"Allah'ı görüyor gibi O'na ibadet et; sen onu göremiyorsan da, O seni görüyor."[303]

Allah Resûlü (s.a.v) önce onu müşahedeye davet etmiştir ki; o, ihsan makamıdır. Çünkü: "İhsan nedir?" Sorusuna Resûlullah (s.a.v):

"Allah'ı görüyormuşsun gibi O'na ibadet etmendir"[304] cevabını vermiştir. Efendimiz (s.a.v) sonra onu sabır ve mücahedeye yöneltmiştir ki, bu imandır. Bu, Allah'ın kendisini gördüğünü bilmesi makamıdır. Bundan sonra artık anlatılacak bir mekan ve makam yoktur. Yüce Allah, kulundan razı olmasını, cemaline nazar etmesinden daha yüksek bir nimet olarak tanıtmıştır. Bir rivayete göre Yüce Allah, cennette müminlere tecelli eder ve: ***"Benden ne isterseniz isteyiniz."*** buyurur. Onlar da: ***"Rızanı isteriz."*** derler.[305] Onların Allah'a nazarlarından sonra rızasını istemeleri, rızanın daha büyük bir nimet olduğunu gösterir. Zira rıza sayesinde onların Allah'ın cemalini seyirleri devam edecektir. Çünkü Allah'ın onlardan razı olması, Allah'ın cemalini seyri gerektirmektedir. Bunun için müminler, Cemalullahı seyrin ve ilahi yakınlığın devam etmesi için, Allah'tan rızasının devamını istemişlerdir. Böylece, işin başında, nimetin tamamını istemiş oldular.

---

[302] Ebu Nuaym, Hilye, I, 389; Beyhaki,Şuabu'l-İman, No: 10000. İlk kısmı hariç bkz: Ahmed, Müsned, I, 307.

[303] Ahmed, Müsned, II, 132; Ebu Nuaym, Hilye, VIII, 220; Beyhaki, Şuabu'l-İman; No: 10544; Heysemi,ş ez-Zevaid, II, 40; İbnu Ebi Şeybe, Musannef, XIII, 225. Bu rivayetlerin bir kısmında, kendisine tavsiye edilen şahıs değişmektedir.

[304] Buhari, İman, 37; Müslim, İman, 1; Ebu Davud, Sünnet, 16; Tirmizi, İman, 4; İbnu Mace, Mukaddime, 9.

[305] Ebu Nuaym, Sıfatu'l-Cennet, 91; Beyhaki, el-Ba'sü ve'n-Nüşûr, 493; Heysemi, ez-Zevaid, X, 241.

Müminlerin "Senin rızanı isteriz" sözünden, bundan daha öte bir şey anlatmak uygun değildir. İşin gerçek yönü bir kitapta anlatılamaz. Çünkü bu işe girişmek, Allah'ın zatî sıfatlarından bir sıfatın sırrını açmaktır. Bu ise, kulun Yüce Rabbin, azamet ve heybetinden sakınmasını gerektirir. Bunun korkusu, kalplerden gizlenmiştir. O gaybın sırlarından bir hikmettir. Allah'ın rızası, dünyada O'ndan korkanlar için özel bir marifetin sonucu olarak verilmiş bir sevaptır. Allahu Teala bu konuda şöyle buyurmuştur: ***"Allah onlardan, onlar da Allah'tan razı oldu. Bu mükafat, Rablerinden korkanlar içindir."***[306]

Bazı müfessirler. ***"Katımızda fazlası da vardır"***[307] ayeti hakkında şöyle demişlerdir: Ayette geçen "fazla nimet" cennet ehline verilirken alemlerin Rabbi tarafından üç hediye gelir:

Birinci hediye, Allah katından gelir. O, cennetlerde benzeri olmayan bir hediyedir. Bu şu ayette ifade edilmiştir: ***"Allah'ın onlar için göz aydınlığı olarak hazırladığı şeyleri hiçbir kimse bilemez."***[308]

İkinci hediye, Rableri tarafından kendilerine verilen selâmdır. Bu, hidayet nimetine ilave olarak verilen bir nimettir. Bu hediye, şu ayette ifade edilmektedir. ***"Onlara Rahman ve Rahim olan Rab'den bir selâm vardır."***[309]

Üçüncüsü, Yüce Allah'ın bu mü'minlere: "Şüphesiz ben sizden razıyım." buyurmasıdır. Bu ise hidayet ve selamdan daha üstündür. Bu da şu ayette ifade edilmiştir: ***"Allah'ın rızası ise hepsinden büyüktür."***[310] Yani Allah'ın onlardan razı olması, içinde bulundukları bütün nimetlerden daha büyüktür.

Rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber, (s.a.v) müminlerden bir gruba: ***"Siz kimsiniz?*** Diye sordu: Onlar: "Biz mümininleriz." dediler. Efendimiz (s.a.v): ***"İmanınızın alameti nedir?*** diye sordu: Onlar: "Belaya sabrederiz,

---

306 Beyyine, 98/8

307 Kehf, 18/35

308 Secde, 32/17

309 Yasin, 36/58

310 Tövbe, 9/72

rıza hâlinde şükrederiz, başımıza gelen kaza ve kadere razı oluruz." dediler. Bunun üzerine Allah Resûlü (s.a.v) *"Kâbe'nin Rabbine yemin olsun ki siz gerçek mü'minsiniz."*[311] buyurdu.

Başka bir haberde, bu sıfattaki kimseler hakkında şöyle buyurmuştur: *"Bu halim ve alim insanlar, derin anlayışları sebebiyle nerdeyse peygamber olacaklardı."*[312]

Resûlullah (s.a.v), bu kimselerin rıza sıfatlarını görünce onların mümin olduğuna şahitlik etmiştir. Aynı şekilde Lokman Hekim de (a.s) rızayı imanın bir şartı görmüş, onsuz imanın sahih olmayacağını belirtmiştir. Lokman Hekim oğluna vasiyetinde şöyle demiştir:

"İmanın dört temel rüknü vardır. Onlar olmadan iman sahih ve sağlam olmaz. Aynen, el ve ayaksız bir cesedin sağlam olmadığı gibi. Bu dört rükünden birisi de Allah'ın kaderine rıza göstermektir."

İsrailiyyat haberleri içinde şu olay anlatılmıştır: "Abidlerden biri uzun bir süre ibadet yapmıştı. Rüyasında çobanlık yapan bir kadının kendisiyle beraber Cennete girdiğini gördü. Uyandıktan sonra onu arayıp buldu; ne amel yaptığını öğrenmek için yanında üç gün misafir olarak kalmak istedi. Abid, tüm geceyi namaz kılarak geçiriyordu, kadın ise uyuyordu, O gündüzü oruçlu geçiriyordu, kadın ise oruç tutmuyordu. En sonunda: "Senin yaptığın başka amelin var mı?" diye sordu. Kadın: "Allah'a yemin olsun ki gördüğün farz ve nafilelerden başka bir amelim yok." dedi. Adam ısrarla "hatırlamaya çalış" diyordu. Nihayet kadın bir amelini hatırladı ve şöyle dedi:

"Bunun dışında yaptığım tek özelliğim var; o da şudur: Bir sıkıntıda olduğum zaman refahta olmayı temenni etmem. Hastalandığım zaman, sıhhati arzulamam. Güneşte olduğum zaman da gölgede olmayı istemem." Abid elini başına koyarak: "Senin basit gördüğün özelliğin bu mu? Allah'a yemin olsun ki bu söylediğin şey, abidlerin aciz kaldığı bir haslettir" dedi.

---

311 Tabarani, el-Kebir, No: 11336; Heysemi, ez-Zevaid, I, 54; Zebidi, İthaf, XI, 11.

312 Ebu Nuaym, Hilye, IX, 292; Beyhaki, K. Zühd, No: 970; İbnu Kesir, el-Bidaye, V, 98; İbnu Asakir, Tarih, Cilt:41, shf: 201.

Rivayete göre, İbnu Mesud (r.a) şöyle demiştir: "Kim, semadan yeryüzüne indirilene razı olursa günahları affolunur."

Ebu'd-Derda (r.a) demiştir ki: "İmanın zirve noktası, Allah'ın hükmüne karşı sabretmek ve kadere razı olmaktır."

Muhammed b. Huveytib'ten rivayet edildiğine göre, Hz Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

"Kulun kendisine verilen şeye razı olması, ona verilen en büyük hayırlardan birisidir."[313]

Meşhur bir haberde Resûlullah'ın (s.a.v) şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: ***"İslam'a hidayet edilen, kendisine yeterli miktar rızık verilen ve buna rıza gösteren kula müjdeler olsun."***[314]

Yine Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: ***"Kim, Allah'ın kendisine takdir ettiği az rızka razı olursa, Allah da onun az ameline razı olur."***[315]

Ehl-i Beyt yoluyla gelen bir hadiste Allah'ın Resûlü (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

"Allah, kulunu sevdiği zaman ona bela verir. Başına gelene sabrettiği zaman onu diğer kulları arasından seçer; rıza gösterdiği zaman özel dostluğuna alır."[316]

Allah'tan razı olmak, halka merhamet etmek, kalbin temiz olması, müslümanlara nasihatta bulunmak ve nefsin cömertliği gibi ahlaklar, sıddıklar içindeki "Ebdal"ın seçkin velilerin makamıdır.

Musa (a.s) ile ilgili haberler şöyle rivayet edilmiştir:

"İsrailoğulları, Hz. Musa'ya: "Rabbinden öyle bir şey iste ki, onu yaptığımız zaman bizden razı olsun." dediler. Hz. Musa, Allahu Teala'ya şöyle yakardı: "Allah'ım ne dediklerini biliyorsun." dedi. Allahu Teala: "Ey Musa!

---

313 Biraz farklı lafızlarla: Tirmizi, Kader, 10; Hakim, Müsterdek, I, 518; Elbani, Daife, No: 1906.

314 Tirmizi, Zühd, 34; İbnu Mace, Zühd, 9; Hakim, Müstedrek, I, 35.

315 Beyhaki, Şuabu'l-İman, No: 4584; Deylemi, Firdevsü'l-Ahbar, No: 5784; Suyuti, es-Sağır, No: 8705; Elbani, Daife, No: 2373; Zebidi, ithaf, XII, 515.

316 Deylemi, Firdevsü'l-Ahbar, No: 976; Zebidi, İthaf, XII, 515-516.

onlara söyle benden razı olsunlar ki, ben de onlardan razı olayım." buyurdu.

Resûlullah'tan (s.a.v) rivayet edilen şu hadis, bunu desteklemektedir: *"Kim Allah katındaki değerinin ne olduğunu öğrenmek istiyorsa, Allah'ın kendi yanındaki yerine bir baksın. Kul, kalbinde Rabbini ne kadar yüceltiyor ve seviyorsa, Allah da ona o kadar değer verir."*[317]

Hammad bin Seleme, Sabit el-Benânî ve Enes b. Malik yoluyla rivayet edilen bir hadiste şöyle buyrulmuştur: *"Kıyamet günü olduğu zaman Allah, ümmetimden bir topluluğa kanatlar verecek, onlar kabirlerinden bu kanatlarıyla cennete uçacaklar. Orada gezecekler ve istedikleri şekilde eğlenecekler. Melekler kendilerine: Siz hesap gördünüz mü?" diye soracaklar. Onlar, "Hayır, hesabı görmedik." diyecekler. Melekler: "Sırattan geçtiniz mi?" diye sorduklarında: "Biz sıratı görmedik." diyecekler. "Cehennemi gördünüz mü?" diye sorulacak. Onlar "Hayır, biz bir şey görmedik." diyecekler. Kendilerine: "Peki siz kimin ümmetindensiniz? diye soracaklar. Onlar: "Biz Muhammed'in ümmetindeniz." diyecekler. Melekler: "Allah için söyleyiniz, siz dünyada nasıl bir amel işlediniz de bu makama yükseldiniz? Diye sorduğunda, onlar: "Bizde önemli iki özellik vardı. Allah rahmeti ve fazlı ile bizi bu dereceye ulaştırdı." Melekler: Onlar ne idi? diye soracaklar; onlar: "Biz yalnızken bile Allah'a karşı günah işlemekten haya ederdik ve Allah'ın bizim için taksim ettiği az şeylere razı olurduk." O zaman melekler:*

"Bu nimetler gerçekten sizin hakkınızdır" diyecekler.[318]

Bu hadis, Şeyhimizin kitabında Enes'ten böyle rivayet edilmiştir. Bu rivayette de, hadisin ilk kısmında: "Ümmetimden bir gruba" şeklinde ifade geçmektedir. Bu da bu rivayetin müsned/bizzat Hz. Peygamber'e (s.a.v) ait bir hadis olduğunu göstermektedir.

---

[317] Hakim, Müstedrek, I, 494; Ebu Ya'la, Müsned, No: 1866; Beyhaki, Şuabu'l-İman, No: 528; Heysemi, ez-Zevaid, X, 77.

[318] Zebidi, İthaf, XII, 516; Ebani, Daife, No: 507. Lafızları biraz farklı fakat mana olarak aynı konuda bir hadis için bkz: Ebu Nuaym, Hilye, I, 210; Suyutî, ed-Dürrü'l-Mensur; VII, 29.

Alimlerimizden biri demiştir ki: "Ölüler arasında öyle insanlar biliyorum ki, kabirlerinden cennetteki makamlarına sabah akşam bakarlar. Fakat buna rağmen onlar gam ve sıkıntı içerisindedirler. Eğer onlarını bu üzüntüleri bütün Basra halkına dağıtılsa hepsi üzüntüden ölürdü." Kendisine: "Onların dünyadaki hâlleri ve amelleri ne idi?" diye sorulunca alim şöyle demiştir: "Onlar müslüman idiler, ancak; onların tevekkülden ve rızadan bir nasipleri yoktu."

Rızanın farz olduğu konusunda Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: ***"Kalpten samimi olarak Allah'tan razı olunuz ki, fakirliğinizin sevabını alabilesiniz. Aksi takdirde alamazsınız."***[319]

Lokman (a.s) oğluna yaptığı bir vasiyetinde, rızayı tevhide denk tutarak şöyle demiştir:

"Yavrucuğum, sana, seni Allah'a yaklaştıracak ve O'nun gazabından uzaklaştıracak hasletleri tavsiye ediyorum:

Birincisi, Allah'a ibadet ederek, O'na hiçbir şeyi ortak koşma.

İkincisi, hoşlandığın ve hoşlanmadığın her şeyde Allah'ın kaderine razı ol.

Yine lokman (a.s), başka bir seferinde şöyle vasiyette bulunmuştur:

"Kim Allah'a tevekkül eder ve Allah'ın kaderine razı olursa, o kimse imanının hakkını vermiş; el ve ayak ile yapılacak bütün hayırları kazanmış ve işlerini düzeltecek bir ahlakla ahlaklanmış olur."

RIZA MAKAMININ ALAMETLERİ

Şunlar rıza makamında olmanın alametleridir: Kalbin, bütün işlerde tecelli eden ilahi takdirle sürûr duyması, bütün hâllerde nefsin hoşluk ve sukûnet içinde olması, bütün korkutucu ve rahatsız edici dünya işleri karşısında kalbin huzur içinde bulunması, kulun her şeye kanaat etmesi, Rabbinin takdir ettiği şeylerle övünmesi, Mevla'sının onu görüp gözetme-

[319] Deylemi, Firdevsü'l-Ahbar, No: 8242; Zebidi, İthaf, XII, 517.

sine sevinmesi, her işte Mevla'sına teslim olması, çok az şeylerden dolayı bile O'ndan razı olması, Yüce Allah'ın her işi en güzel şekilde tedbir edeceğine ve her işte en güzel hükmü vereceğine itikad ederek, O'nun bütün hükümlerine teslim olması.

Kulun elindeki her şeyi Mevla'sına teslim etmesi, O'nun hükmüne razı olduğunu gösterir.

Yine kulun Allah'ı kullarına şikayet etmemesi, dostu olan Allah'ın fiillerinden dolayı rahatsız olmaması ve her şeyde kendine en yakın olan Yüce Allah'a karşı güzel edebini koruması rıza alametlerindendir.

Rıza ehline göre, Allah'tan razı olan bir kul şu tür sözleri söylemez: "Bu gün çok sıcak bir gündür." veya "Bu gün çok soğuk bir gündür", "Fakirlik bir bela ve musibettir", "Çocuklar üzüntü ve sıkıntı sebebidir", "Zanaat, meşakkat ve zorluktur."

Allah'tan razı olan bir kul, diliyle söylemediği bu tür sözlerden kalbini de korumalı, onları kalbine yerleştirmemelidir. Aksine, etrafında cereyan eden tecellilere kalbiyle razı olmalı, diliyle şükretmeli, aklıyla sükunet içinde karşılamalı, ilahi tedbir ve takdiri güzel bularak gönül hoşluğu ile teslim olmalıdır. Bu konuda Ömer b. Abdulaziz şöyle demiştir:

"Sabaha çıktığımda benim için, ilahi takdirin tecellilerine bakıp teslim olmaktan daha güzel bir sevinç yoktur."

İbnu Mesud (r.a) demiştir ki: "Fakirlik ile zenginlik kulu Rabbine götürün iki binektir. Ben onların hangisine bineceğime aldırış etmem. Eğer, önüme fakirlik gelirse sabrederim; zenginlik gelirse, onun da bir bedeli vardır (ki o da şükür ve cömertliktir.)"

Ahmet b. Ebi'l-Havari şöyle demiştir. "Ebu Süleyman'a: 'falanca adam: "Şu gecelerin olduğundan daha uzun olmasını çok isterdim' diyor dedim. Ebu Süleyman: "Bu söz hem iyi, hem de kötüdür. Eğer o, gecenin uzun olmasını ibadet etmek için istiyorsa, söz güzeldir. Fakat Allah'ın sevip takdir ettiği bir durumu kul sevmediği için de kötü söylemiştir." dedi.

Ömer b. Hattab'ın (r.a) şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Sıkıntı içinde mi yoksa rahatlık içinde mi sabahlayıp akşamladığıma hiç aldırış etmem/başıma gelene razı olurum."

Hz. Ömer (r.a) bir gün hanımı Atike'ye kızarak: "Vallahi seni perişan ederim." dedi. Bunun üzerine hanımı: "Allah beni hidayete erdirdikten sonra, sen beni İslam'dan mı uzaklaştıracaksın?" dedi. Hz. Ömer: "Hayır, öyle bir şey yapmam." deyince, hanımı: "Öyle ise bana ne kötülük edebilirsin ki! (Dinime bir zarar gelmedikten sonra, başıma ne gelirse gelsin aldırmam)" karşılığını verdi.

Cafer b. Süleyman es-Sana'î şunu anlatmıştır: Bir gün Süfyan es-Sevri, Rabiatü'l-Adeviyye'nin yanında: "Allah'ım bizden razı ol." dedi. Rabia ona: "Sen Allah'tan razı değilken O'nun senden razı olmasını istemeye utanmıyor musun? dedi. Bunun üzerine Süfyan es-Sevri: "Allah'ım beni affet." dedi.

Cafer diyor ki: "Ben Rabia'ya, kulun ne zaman Allah'tan razı olacağını sordum. Rabia: "Kulun, başına gelen bir musibet karşısındaki sevinci, eline geçirdiği bir nimet karşısındaki sevinci gibi olunca Allah'tan razı olur." dedi.

Fudayl b. İyaz demiştir ki: "Kişi, istediğine ulaşması ile ulaşamamasını eşit gördüğünde rıza makamına ermiş demektir."

Davud (a.s)'ın bize ulaşan haberlerinde Allahu Teala'nın şöyle buyurduğu nakledilmiştir. "Evliyama ne oluyor ki dünya için üzülüyorlar. Şüphesiz dünyalık için duyulan üzüntü kalplerinden bana yaptıkları münacatın/dua ve niyazın tadını alır götürür."

Başka bir haberde de Allah şöyle vahyetmiştir: "Ey Davud, dünyaya önem vermekten sakın. Benim dostlarımdan istediğim şey, onların mana ve melekût alemine yönelip, dünya için gam-tasa çekmemeleridir. Dünyalık şeylere üzüntüden sakın ve benim rızamı istiyorsan, mala önem verme.

Şöyle denilmiştir: "Kimin dünyadaki dert ve tasası en fazla ise, ahiretteki dert ve tasası da o derece fazla olur. Dünyadaki üzüntüsü en az olan-

ların da ahiretteki üzüntüleri o derece az olur." Bu konuda Allah'ın Resûlü (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

"Kadere iman, üzüntü ve kederi giderir."[320]

Bilinmelidir ki, dünyalık şeylere sevinmek, kalpten ahiret derdini ve endişesini çıkarır. Dünya için gam çekmek ise, ahiretin elden çıkmasına karşı kalpte oluşacak hüzne mani olur.

Rabiatü'l-Adeviyye'nin yanında bir abid zikredildi; onun Allah katında yüksek derecesi olduğu, ancak yiyeceğini bazı zenginlerin evlerinden topladığı söylendi. Rabia'nın yanında bulunanlardan biri:

"Onun Allah katında böyle yüksek bir derecesi varsa, Allah'tan istese de Allah ona rızkını başka bir yolla gönderseydi ne zararı olurdu?" dedi. Bunu sözü işiten Rabia, adama dönerek:

"Sus ey tembel adam. Allah dostlarının Allah'tan en çok razı olan kimseler olduğunu bilmez misin? Onlar, Allah'ın kendilerini içinde bulundurduğu hâlden başkasını tercih etmezler; Allahu Teala'nın onların istediğini tercih etmesini istemezler." dedi.

Ahmed b. Ebi'l-Havârî demiştir ki: "Ebu Süleyman bana: "Köleleri efendilerinden ne sebeple razı olurlarsa, Allah da aynı şeylerle kullarından razı olur" dedi. Ben: "Bu nasıl olur?" diye sordum; o: "Kulun bütün arzusu efendisinin ondan razı ve memnun olması değil midir?" dedi, Ben: "Evet," dedim. Ebu Süleyman: "Allah'ın, kullarından istediği şey de, onların kendinden razı olmalarıdır." dedi .

A'meş demiştir ki: "Ebu Vâil bana şöyle söyledi: Ey Süleyman! Bizim Mevla'mız ne yücedir! Biz O'na itaat etsek, O bizim isteklerimizi hiç geri çevirmez."

Nitekim bir ayet-i kerimede şöyle buyuruyor: ***"Allah, iman edip salih amel yapanların isteklerini yerine getirir."***[321] Yani onlara verir ve isteklerini

---

[320] Deylemi, Firdevsü'l-Ahbar, No: 384; Suyuti, es-Sağîr, No: 3101; Kudâî, Müsnedü'ş-Şihab, I, 277; Elbani, Daife, No: 804.

[321] Şura, 42/26

kabul eder. İcabet etmek, itaat etmek demektir. Nitekim Allahu Teala ***"Artık, kullarım icabet etsinler, davetime uysunlar"***[322] buyurmuştur. Onlar, Allah'ın davetine uyduklarında, Allah da kullarının isteklerini yerine getirir. Salih insanlar, Allah'ın her istediği konuda O'na itaat ettiler; Allah da onlara istediklerini verdi. Bu, Allah'ın şu ayetinin iki farklı manasından biridir: ***"Bana verdiğiniz sözü yerine getirin ki, ben de size vaadettiklerimi vereyim."***[323]

Bu manayı, ayetteki: ***"Havariler dediler ki: Ey İsa, Rabbinin bize gökten bir sofra vermesi mümkün mü?"***[324] şeklindeki okuyuştan da çıkarmak mümkündür. İbnu Abbas demiştir ki: "Hz. İsa'nın havarileri Allah'ın gökten bir sofra indirmesi konusunda hiç şüphe etmeyecek kadar Allah'ı tanıyorlardı.

Yukarıdaki ayetin manası: "Senin isteğini yerine getirir mi?" demektir. Hz. Aişe'den de buna benzer bir rivayet nakledilmiştir.

Fudayl demiştir ki: "Kim Allah'a itaat ederse, her şey ona itaat eder. Kim de Allah'tan korkarsa, her şey ondan korkar."

Hz. Musa (a.s) ilgili haberlerde geçtiğine göre o şöyle dedi:

"Ey Rabbim, bana, içinde senin rızan bulunan öyle bir şey göster ki onu yapayım. Allahu Teala ona şöyle vahyetti: "Benim rızam, senin hoşlanmadığın şeydedir. Sen ise hoşlanmadığın şeye karşı sabredemezsin." Musa (a.s), tekrar: "Ey Rabbim, bana onu göster." dedi. Bunun üzerine Allahu Teala ona şöyle buyurdu: "Benim rızam, kazama rıza göstermendedir."

Bu haber, başka bir rivayette şöyledir:

"İsrailoğulları, Musa'ya (as) gelerek: "Eğer Rabbimizin rızasının hangi şeyde olduğunu bilseydik, onu yapardık." dediler; Allahu Teala, Hz. Musa'ya şunu vahyetmişti: "Onlara söyle, benim rızam, onların kazama rıza göstermelerindedir."

---

[322] Bakara, 2/186
[323] Bakara, 2/40
[324] Maide 5/112.

Hz. Musa (a.s), bir münacatında, Allahu Teala'ya: "Ey Rabbim, kulların içinde hangisi sana daha sevimlidir? diye sordu; Allahu Teala şöyle buyurdu: 'Sevdiğini elinden aldığımda bana teslim olan ve isyan etmeyen kimsedir." Hz. Musa (a.s): "Ya Rabbi, kulların içinde en çok kime gazap edersin? Diye sordu; Allahu Teala şu cevabı verdi: "Bir işte önce benden hayırlısını isteyip, ben bir hüküm verdiğimde takdirime kızan kimsedir."

Bunlardan daha ağır bir ifade şu haberde yer almaktadır: Allahu Teala kudsi bir hadis-i şerifte şöyle buyurmuş:

"Ben, kendinden başka ilah bulunmayan Allahım.[325] *Kim benim verdiğim musibete sabretmez, kazama rıza göstermez ve nimetime şükretmezse, benden başka bir Rab edinsin!"*[326]

Bununla aynı şiddette ağır hüküm ifade eden başka bir haber şöyledir: Allahu Teala buyurdu ki: *"Kullarımın başına gelecek şeyleri ben takdir ettim; tedbir ve sebepleri ben yarattım ve yaptığım her şeyi en güzel şekilde yaptım. Kim bunlara razı olursa, benimle karşılaştığında (kıyamet günü) ben de ondan razı olurum. Kim bunlara kızarsa, benimle karşılaştığında ben de ona kızarım."*[327]

Bir başka rivayette şöyle nakledilmiştir: Hz Musa'ya (a.s) ilk inen yazılı ayet şu manada idi: "Ben, Ben'den başka ilah bulunmayan Allahım. Kim benim hükmüme rıza gösterir, kazama teslim olur ve belama sabrederse, onu sıddıklardan yazar ve kıyamet günü sıddıklarla beraber diriltirim."

Meşhur bir kudsi hadiste bu anlamda şöyle buyrulmuştur:

"İyilikleri ve kötülükleri ben takdir ettim; her ikisini de kullarımın elleriyle icra ederim. Hayır için yarattığım ve elinde hayırlı işleri gerçekleştirdiğim kullara müjdeler olsun. Kötülük için yarattığım ve elinde kötülükleri

[325] Tâhâ 20/14

[326] Beyhaki, Şuabu'l-İman; No: 200; Tabarani, el-Kebir, XXII, 320; Heysemi, ez-Zevaid, VII, 207; Suyuti, es-Sağır, No: 609, 610, 927; Elbani, Daife, 505, 747.

[327] Zebidi, İthaf, XII, 519-520. Aynı konuda benzer bir rivayet için bkz: Tabarani, el-Kebir, No: 7940

gerçekleştirdiğim kulların vay hâline! 'Niçin, Nasıl? diye takdirlerime karşı çıkanların ise vay haline, vay haline!"[328]

Geçmiş peygamberlerden biri hakkında şu haber rivayet edilmiştir: "Bahsi geçen peygamber, on yıl boyunca Rabbine açlık ve fakirlikten yakındı. Ama hiç birisinde isteği görülmedi. Allahu Teala ona şöyle vahyetti: "Hâlinden niçin yakınıyorsun? Benim yerleri ve gökleri yaratmadan önce Levh-i Mahfuzda senin için takdir ettiğim ilk hüküm böyledir. Dünyayı yaratmadan önce senin için takdir ettiğim ve hükme bağladığım hüküm budur. Senin için dünyayı yeniden yaratmamı mı istiyorsun? Yoksa senin için daha önce takdir ettiğimi değiştirerek, benim değil de senin istediğini yerine getirmemi mi arzu ediyorsun? İzzet ve celalim hakkı için, bir kez daha kalbinden bu tür bir düşünce geçirirsen, senin ismini peygamberlik defterinden silerim."

Rivayet edildiğine göre Hz. Adem'in (a.s.) küçük çocuklarından biri bedenine tırmanıp iniyordu. Onlardan birisi merdiven gibi ayağını kaburga kemiğine koyuyor, o da ona basarak başına çıkıyordu. Sonra da aynı şekilde kaburga kemiklerine basarak aşağı iniyordu. O ise bunlar olurken başını öne eğip yere bakıyor, tek kelime etmediği gibi başını da kaldırmıyordu. Çocuklarından birisi: "Babacığım, sana yaptıklarını görüyor musun? Onları nehyetsen de böyle yapmasalar." dedi. Bunun üzerine Adem (a.s) şöyle dedi:

"Ey oğul, ben sizin görmediklerinizi gördüm; bilmediklerinizi bildim. Ben, bir defa nefsime uyup hareket ettim, o yüzden de keramet yurdundan zillet yurduna, nimetler yurdundan çile yurduna indirildim. Nefsime uyup bir hareket daha yaparım da bilmediğim şeyler başıma gelir diye korkuyorum."

Başka bir rivayette Hz. Adem'in şöyle dediği nakledilmiştir:

"Allahu Teala, dilimi tuttuğum sürece beni çıkardığı yurda (cennete) geri koymayı taahhüt etti."

---

[328] Biraz farklı lafızlarla bkz: Heysemi, ez-Zevaid, VIII, 192. (Tabarani rivayeti) Son kısmı hariç bkz: İbnu Mace, Mukaddime, 19; Beyhaki, Şuabu'l-İman, No: 697; İbnu Mubarek, K. Zühd, No: 968;Suyuti, es-Sağîr, No: 2465; Elbani, Sahiha, No: 1332.

Ebu Muhammed Sehl (rah) demiştir ki: "İnsanların yakînden nasibi, ilahi takdire rızadan payı kadardır. Rızadan payı ise, (uyanık bir kalple) Allahu Teala ile beraber yaşamaları miktarıncadır."

Atiyye, Ebu Said el-Hudri'den (r.a) Allah Resûlü'nün (s.a.v) şöyle buyurduğunu nakletmiştir: ***"Allahu Teala hüküm ve celali ile rahatlık ve sevinci, rıza ve yakîne koymuş; tasa ve hüznü ise kuşku ve ilahi takdire, kızgınlığa yerleştirmiştir."***[329]

RIZANIN DİĞER ALAMETLERİ

Mübah bir şeyi kınamamak ve Allahu Teala'nın kazası sonucu gerçekleştiğinde onu ayıplamamak da rızanın gereklerindendir. Kul bu rıza hâline, bütün işlerde onları yapan Yüce Zatı müşahede ederek, O'nun bu işlerdeki güzel sanat ve hikmetine bakarak ulaşır. Bütün bunlar, bizim alışıp bildiğimiz şeklin dışına çıkmasa da, onlarda saklı nice sır, hikmet ve güzellikler mevcuttur.

Ariflerden bir zat, bu saydığımız şeyleri, Allahu Teala'dan haya etmenin bir şekli olarak kulun elde etmesi gerektiğini söylemiştir. Onlardan biri de şöyle demiştir: "Bunlar, Allahu Teala'ya karşı güzel muamelenin gereği olan anlayış ve davranışlardır."

Ariflerden birisi de bunları, Allahu Teala'nın huzurunda takınılması gereken edebin gereği görmüştür. Bu durumda, aslen mübah kılınan şeyleri kınamak ve onları ayıplamak, Allahu Teala'ya karşı kötü bir ahlak içinde olmak ve O'nun huzurunda kötü davranmak olmaktadır.

Bunlardan daha ağırı, bu davranışların Allahu Teala'dan az utanma olarak değerlendirilmesidir. Bu görüş: ***"İnsandaki hayasızlık, küfürdür"***[330] şeklinde rivayet edilen bir haberin manasına uymaktadır. Buradaki küfür,

---

[329] Ebu Nuaym, Hilye, X, 42; Beyhaki, Şuabu'l-İman, No: 207; Suyuti, es-Sağîr, No: 2493; Elbani, Daife, No: 482. İbnu Ebi'd-Dünya, K. Yakin, No: 31. (Mevkuf olarak)

[330] İman ile hayanın birbirinden ayrılmaz iki şey olduğunu, birisi giderse, diğerinin de durmayacağını ifade eden hadisler için bkz: Ebu Nuaym, Hilye, İV, 298; Hakim, Müstedrek, I, 22; Beyhaki, Şuabu'l-İman, No: 7727 Tabarani, el-Evsat, No: 8309; Suyuti, es-Sağîr, 3860; 3861, 3867.

kusurlu görmek veya kınamak suretiyle nimete nankörlük etmek anlamındadır.

Allahu Teala'nın lütuf ve şefkatinin eseri olarak verdiği bir nimet, benzeri bir nimetten eksik veya nimet verilen kimsenin arzusuna ters olabilir. Böyle bir durumda o nimeti ayıplı görmek veya kınamak, nimete karşı bir nankörlük ve nimet sahibi olan Allahu Teala'ya karşı hayasızlık olur. Çünkü Yüce Allah, nimete karşı şükredilmesini emretmiştir. O ise, şükür yerine nankörlük yapmaktadır.

Bir kimse size yemek hazırlasa ve siz o yemeği beğenmeseniz ya da ayıplasanız, yemeği ikram eden kimse sizin bu yaptığınızı hoş bulmaz. Aynı şekilde Allahu Teala da sana vermiş olduğu nimetini kusurlu bulmanı hoş görmez. Bu, Allahu Teala'nın sıfat ve tecellilerini bilmekle ilgili bir husustur.

Şu sözdede bu hususa işaret edilmektedir: "Rabbinizi en iyi bileniniz, nefsini en iyi bileninizdir."

Çünkü sen, mahlukatla ilişkilerinde nefsinin hangi sıfatlara sahip olduğunu iyi bilirsen, Yüce Rabbinin onlara karşı nasıl muamele ettiğini daha iyi bilirsin.

Rıza ehlinden bazıları varlıkları kusurlu bulan ve kınayan kimselerin davranışlarını, onların Yaratıcısı hakkında gıybette bulunmak olarak görmektedirler. Çünkü kainattaki bütün şeyler, O'nun sanatı, hikmetinin sonucu, ilminin tecellisi, tedbirinin yansıması ve kaderinin sevk ve idaresiyle oluşmuştur. Allahu Teala, en güzel hüküm veren, ene hayırlı rızık veren ve en güzel yaratandır. O'nun her şeyde sonsuz bir hikmeti vardır, ve her işine en sağlam bir şekilde yapmıştır. Sen bir sanat eserini ayıpladığın ve tenkid ettiğin zaman, bu sözün onun asıl sanatkârına ulaşacaktır. Çünkü Yüce Allah onu bu şekilde yapmıştır ve hikmetiyle ortaya çıkarmıştır. Sonuçta bu varlıklar, ilahi hükme bağlıdırlar; kendi kendilerini yapmış ve ortaya çıkarmış değillerdir.

Vera ehli, Allahu Teala'yı kötülemek olur korkusuyla, bir kulun yaptığı eser de olsa hiçbir şeyi ayıplamazlardı. Çünkü Allahu Teala'dan razı olan

bir kul, O'nun huzurunda edebini takınır, O'nun yurdunda O'na karşı çıkmaktan ve hükmüne itiraz etmekten haya eder. Bu evin, yani dünyanın asıl sahibi olan Hak Teala, hükmünde dilediğini yapar. Hüküm sahibi, dilediği şekilde hüküm verir. Kul ise, Rabbinin yaptığına razı, Hakim-i Mutlak'ın hükmüne teslim olur.

İsrailiyyat kaynaklı haberler arasında şu hâdise nakledilmiştir:

"Hz. İsa (a.s), ashabından bir toplulukla, bir köpek leşinin yanından geçiyorlardı. Onlar burunlarını kapatarak: 'Üf, Üf, ne kadar iğrenç bir koku!' dediler. İsa (a.s) ise burnunu kapatmadı ve köpeğe bakarak: 'Dişleri ne kadar da beyazmış!' dedi."

O, bu sözüyle ashabını gıybetten sakındırmak ve kendilerine varlıklarda ayıp aramayı terk etmeyi öğretmek istemiştir. Çünkü o, Allahu Teala'nın yarattığını O'nun eseri olarak görüyor ve Allahu Teala'nın onda istediği gibi tasarruf edeceğini biliyordu.

Rivayet edildiğine göre Allah'ın Resûlü (s.a.v), hiçbir yemeği ayıplamamıştır. Eğer yemek iştahını çektiyse yemiş, çekmediğinde ise bırakmıştır.[331]

Enes b. Malik (r.a) şöyle demiştir: ***Allah Resûlüne (s.a.v) on yıl hizmet ettim. Hiç kimse benim efendim gibi olamaz. O, bir gün dahi yaptığım bir şey için: 'Şunu niçin yaptın?', yapmadığım bir şey için de: 'Keşke yapsaydın' dememiştir. Yine o, olmuş bir şey için, 'Keşke olmasaydı' veya olmamış bir şey için de, 'Keşke olsaydı' dememiştir. O, daima şöyle derdi: Bir şey takdir edilmişse muhakkak olur.***"[332]

İşte bu anlayış, yakîne ulaşmış rıza sahibinin ve gerçek müşahedeyi elde eden kimsenin sıfatıdır.

Rıza makamının bu inceliklerini düşünen ve bunlara riayet eden kimseler, Allahu Teala'nın katında mukarrebun makamına yükseltilmişlerdir.

---

[331] Buhari, Menakıb, 23; Et'ime, 21; Müslim, Eşribe, 187-188; Ebu Davud, Et'ime, 13; Tirmizi, Birr, 14; Ahmed, Müsned, II, 427, 474.

[332] Bkz: Tirmizi, Birr, 69; Darimi, Mukaddime, 10; Ahmed, Müsned, II, 222, 227; III, 321; Beyhaki, Şuabu'l-İman, No: 194.

Bunları hafife almak ve ilgisiz kalmak ise, kalplerin karararak bozulmasının yol açar. Bu hâle düşen kalpler, muhabbet ve rızaya asla uygun olamazlar. Bu tür hâller, itiraz manası taşır. O, ilahi huzurda haddini aşmaktır ve Sehl b. Abdullah'ın da (rah) ifade ettiği gibi, kalbi perdeleyecek bir davranıştır. O şöyle demiştir:

"Halkın, kendilerince aldıkları tedbirler, onları Allahu Teala'dan perdeler/onlar tedbire güvenip Allahu Teala'yı unuturlar."

Bu konuda şöyle bir hadise anlatılmıştır: Adamın birisi ariflerden biriyle yolculuğa çıkmıştı. Adam yolda rastladığı bir şeyle oynadı ve onu durduğu yerden oynatarak başka bir yere kaydırdı. Bunun üzerine arif zat: "Sen ne yaptın? Allahu Teala'nın mülkünde, sünnete uymaksızın, bir zaruret de bulunmaksızın kendi başına bir şey yapıyorsun. Artık sen benimle yolculuk etme!" dedi.

Bizler için bu tür davranışların dışında başka günahlar olmasa bile, bunlar bize yeter. Çünkü biz, böyle işleri devamlı yapıp dururuz. Onları hafife almak bundan daha ileride bir kusurdur. Bundan daha büyük günah ise, bu tür işleri yaptığı hâlde tövbe ve istiğfarı terk etmektir.

Rıza-i İlahi peşinde koşanların amelleri, Allah yolunda mücahede edenlerin amellerinden kat kat fazla sayılır. Çünkü Allah yolunda cihad edenlerin amelleri, yediyüz katıyla sevaplandırılır. Rıza ehlinin amellerine verilecek sevap ise sayılamayacak kadar çoktur Allahu Teala bu konuda şöyle buyurmuştur:

"Allah, dilediğine kat kat verir."[333]

"Allah da ona, kat kat fazlasıyla ödesin diye malını borç verenler..."[334]

Denilmiştir ki; Allahu Teala bir iyiliğe karşılık olarak dilerse iki milyon sevap verir. Allahu Teala buyurmuştur ki:

"Mallarını Allah rızasını kazanmak ve içlerindeki imanı kuvvetlendirmek için infak edenlerin misali, bir tepe üzerindeki bahçe gibidir."[335]

[333] Bakara 2/261

[334] Bakara 2/245

[335] Bakara, 2/265

Böyle bir bahçede, kaç başak ve dane bulunur? Elbette sayılamayacak kadar çok bulunur. İşte onlar, Allahu Teala'nın haklarında: *"Allah, dilediğine kat kat verir"*[336] buyurduğu kimselerdir. Bunlar, Allahu Teala'dan razı olmuş kimselerdir. Diğerleri ise, karşılığını kat kat almak için onun yolunda malını borç veren kimselerdir.

Allahu Teala'nın hikmetini iyi anlayan kimse, O'nun hüküm verdiği hususlarda tam bir teslimiyet gösterir. Çünkü Allahu Teala eşyayı, kendi tercihiyle yaratmış ve yüce iradesiyle ortaya çıkarmıştır. Her şey O'nun takdiri ile oluşmuştur ve her iş sonunda tekrar O'na dönecektir. Bu hakikati gören kul, arzuladığı bir şeyde ilahi tercihi bırakıp nefsiyle olmaz ve aklının yettiği bir konuda ilahi takdiri göz ardı edip kendi alışıp bildiği şeylere göre hareket etmez.

Ariflerden bir zat şöyle demiştir: "Rıza makamı dışında her makamdan bir hâle ulaştım. Rıza makamından ise ancak bir tadımlık/az bir şey elde ettim. Buna rağmen Allahu Teala, bütün yaratılmışları cennete, beni cehenneme koysa, buna râzı olurum."

Derece bakımından onun üstünde bir arife: "Allahu Teala'dan rıza hâlinde son noktaya ulaştın mı?" diye sorulduğunda, şu cevabı vermiştir: "Son noktaya asla. Ama rızadan bir makama ulaşabildim. Öyle ki Allahu Teala beni cehennem üzerinde bir köprü yapsa, bütün insanlar benim üstümden geçerek cennete girseler; sonra, *"Muhakkak ben cehennemi cinlerle ve insanlarla dolduracağım!"*[337] şeklindeki yemini gereği, insanların yerine cehennemi benimle doldursa, O'nun bu hükmünü severim ve taksiminden razı olurum.

Ebu Ali Ruzbari'nin şöyle dediği nakledilmiştir: Ebu Abdullah b. el-Cella ed-Dımeşkî'ye, birisinin: "Bedenimin makaslarla doğranması karşılığında halkın Allah'a itaat edeceğini bilsem, bunu severek kabul ederdim." sözünü söyledim ve, "Bunun anlamı nedir?" diye sordum. İbnu Cella şöyle dedi: "Ey Ebu Ali! Eğer bu söz, insanlara şefkat ve nasihat için söylen-

---

[336] Bakara, 2/261

[337] Hud 11/119; Secde 32/13.

mişse, bunu anlarım. Eğer Yüce Allah'ı tazim ve yüceltme için söylenmişse buna bir şey diyemem." Ruzbârî demiştir ki: "İbnu Cella bunu söyledikten sonra, kendinden geçip bayıldı."

RIZA EHLİNİN ÖRNEK HÂLLERİ

Sahabeden İmran b. Husayn (r.a), karın ağrısı hastalığına yakalanmıştı. Bu nedenle de otuz yıl boyunca sırtüstü yatmak zorunda kalmıştı. Ayağa kalkamıyor ve oturamıyordu. Kendisi için hurma dallarından bir yatak yapılmış, yatağının altına bir delik açılmış ve altına taharetini yaptığı bir kap konmuştu. Bir defasında Mutarrıf veya kardeşi Alâ ziyaretine gelmişti. Mutarrıf onun bu hâlini görünce ağlamaya başladı.

İmran: "Niçin ağlıyorsun?" diye sordu. O da: "Seni bu sıkıntılı durumda gördüğüm için." dedi İmran (r.a): "Ağlama, Allahu Teala'ya sevimli gelen, bana da sevimli gelir." dedi ve ardından şunu ekledi:

"Sana bir şey söyleyeyim; belki Allahu Teala onunla seni faydalandırır. Ancak onu ben ölünceye kadar gizle, kimseye söyleme. Melekler, beni ziyaret ediyorlar, onlarla muhabbet ediyorum, bana selam veriyorlar, selamlarını işitiyorum."

İmran (r.a), bu sözüyle, başındaki bu musibetin bir ceza olmadığını bildirmek istemiştir. Çünkü bu tür işaretler, bir manevi derece ve bir rahmettir. Ceza olan belada ise, bu tür manevi işaretler ve tatlar bulunmaz, kalplere gayb aleminden güzel koku esintileri gelmez. İmran (r.a), Mutarrıf kendisine üzüldüğü için, onu sevindirmek istemiş ve aşığın tek derdinin kendisini hasta eden sevgili ile bulaşmak olduğunu dile getirmiştir. Bu konuda bir aşık, şöyle demiştir.

Ey zikriyle tedavi olduğumuz sevgili,
Bütün hastalıklar için onu tavsiye etmeleri şaşılacak bir şeydir.
Her kim tabibi isterse;
Hasta olunca, ona kavuşma iştiyakiyle sevinir.
Sevgiliyi isteyen (bütün engelleri aşıp) ona gider;
Bütün aile ve yakınları onun hâline bakıp acı çeker.

Aşığın derdi, tedavi edilecek bir dert değildir,
Onun tek çaresi, sevgiliye kavuşmaktır.

Ariflerden birisi anlatır: Süveyd b. Şu'be'yi ziyarete gitmiştik. Yere yayılmış bir yatak örtüsü gördük. Altında bir şey bulunduğunu sanmamıştık. Neden sonra onun altından göründü. Hanımı kendisine şöyle dedi: "Ailem sana feda olsun; sana bir şey yediremiyor ve içiremiyoruz!"

Bunun üzerine o da şöyle dedi: "Yatalaklığım uzadı. –Ne kadar zamandır böyle olduğunu belirttikten sonra-Artık en cılız binek hayvanına bile yetişemez oldum. Çok zayıfladım. Şu zamandır ne yiyebiliyor, ne de içebiliyorum. Bunlardan geri kalmak, beni tırnak ucu kadar olsun mutsuz etmiyor."

Huzeyfe (r.a), ölüm hastalığına yakalandığında şöyle demeye başlamıştı: "İzzetin hakkı için, muhakkak ki seni nasıl sevdiğimi biliyorsun." Ölümü iyice yaklaştığında ise şöyle demeye başladı: "İşte sevgili ihtiyaç üzerine geldi, nedametten kurtulamıyorum."

Benzer bir hâl, Ebu Hüreyre'den (r.a) de rivayet edilmiştir.

Sa'd (r.a), Mekke'ye geldiği zaman gözleri görmez olmuştu. Halk, coşkuyla onun yanına geliyor ve her biri kendisi için dua etmesini istiyordu. O da, her biri için ayrı ayrı dua ediyordu. O, duası kabul edilen bir şahsiyetti. Çünkü Allah Resûlü (s.a.v) duasının kabul edilmesi için Rabbine dua etmişti. Abdullah b. Sâib demiştir ki: Ben henüz genç iken Sa'd'a geldim, ona kendimi tanıttığımda beni tanıdı ve: "Sen Mekke'nin kurralarından değil misin?' diye sordu. Ben de: "Evet" dedim. Bir kıssa anlattım ve sonunda şöyle dedim:

"Ey amca, sen insanlar için dua ediyorsun, kendin için dua etsen de Allahu Teala gözlerini tekrar açsa." Bunun üzerine tebessüm etti ve şöyle dedi: "Ey oğul, Allahu Teala'nın (kendi iradesiyle benim üzerimde icra ettiği) kazası, benim için (dua ile) gözümün açılmasından daha güzeldir."

Rıza ehlinden birinin, üç günlük çocuğu kaybolmuştu. Bir süre çocuktan bir haber çıkmadı. Bunun üzerine kendisine: "Allah Teala'ya çocuğu-

nu geri vermesi için niyazda bulunsan!" denildi. O da: "Takdir ettiği bir hususta O'na itirazda bulunmam, bu, benim için çocuğumun kaybolmasından daha ağır bir durumdur." dedi.

Abidlerden birinin şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Bir günah işlemiştim. Otuz yıldan beri onun için ağlıyorum." O zat, gerçekten de söz konusu günahının tövbesi için gayret göstermekteydi. Kendisine: "O günahın neydi?' diye soruldu; şöyle dedi:

"Bir defasında, meydana gelen bir iş için: "Keşke böyle olmasaydı, diyerek ilahi takdire karşı gelmiştim!"

Selef-i Salih'ten bir zat da şunu söylemiştir: "Bedenimin makaslarla doğranması, Allahu Teala'nın kazası için, 'Keşke böyle takdir buyurmasaydı' dememden daha iyidir.

Bişr-i Hafi'nin (rah) şöyle dediği nakledilmiştir: "Abadan'da bir adam gördüm. Bir musibet onu iyice perişan etmiş, göz bebekleri yanaklarına akmıştı. Bu hâlinde, Allahu Teala'yı sürekli zikrediyor, O'na şükrünü eda etmeye çalışıyordu. Bu durumda iken, Allah aşkıyla bir cezbeye tutuldu. Başını kucağıma koydum ve Allahu Teala'ya onu iyileştirmesi için dua ve niyazda bulundum. Az sonra ayıldı. Duamı işitmişti. Söyle dedi:

"Benimle Rabbim arasına giren bu fuzuli kişi de kimdir? Rabbimin bana olan nimetine nasıl itiraz edebiliyor?" Sonra başını kucağımdan uzaklaştırdı. Bişr (rah) demiştir ki:

"Bundan sonra ben, musibet içinde gördüğüm fakat aslında bir nimet içinde olan böyle kullara itiraz etmemem gerektiğine inandım."

Abdülvahid b. Zeyd'e: "Şurada bir adam var; elli yıldır ibadet taat ile meşgul!" dediler, o da onu ziyarete gitti. Yanına vardığında:

"Ey dostum, bana hâlinden haber verir misin? Sen bunca taat içinde O'nunla kanaat ettin mi/Allah ile yetindin mi?" diye sordu; abid: "Hayır" dedi. Abdülvahid b. Zeyd: "Peki O'nunla ünsiyet ve muhabbet ettin mi? diye sordu, abid: "Hayır!" dedi. "O'ndan razı oldun mu?" diye sordu, abid yine: "Hayır!" dedi. Bunun üzerine Abdülvahid: "Senin bütün amelin oruç tu-

tup namaz kılmak mı?" diye sordu. Abid: "Evet" dedi. Bunun üzerine Abdülvahid ona şöyle dedi: "Eğer senden utanmasaydım, elli yıllık ibadetinin karışık ve kusurlu olduğunu söylerdim."

Abdülvahid, bu sözüyle şunu anlatmak istemişti: Senin elli yıllık ibadetin, seni Hak Teala'ya yaklaştırarak mukarrebun zümresine dahil etmemiş. Böyle olsaydı, senin O'nun katında elde ettiğin daha çok kalbe âit ameller olurdu. Allahu Teala veli kullarına böyle yapar. Bu hâlinle sen ancak, Allah katında ashab-ı yemin olan müminler arasındasın. Bu sınıfta bulunan avam halk, daha çok dış azaları ile bir takım ameller yapmakla meşgul olur durur. Burada şunu da hatırlatalım ki, bir kimse, kendinden amel ve makamca daha üstün birileri olsa da, içinde bulunduğu makamda ihlaslı olabilir.

Şam ehlinin abidlerinden ve alimlerinden biri olan İbnu Muhayriz'den Allahu Teala'ya muhalefet konusunda manası zor anlaşılır bir söz rivayet edilmiştir. O bu sözü açıklamış olsa bile, dinleyenlerin ve mecliste bulunanların anlamaları yine de çok zor bir sözdür. Onun da ayrı bir açıklamaya ihtiyacı vardır. O şöyle demiştir:

"Hepiniz, Allahu Teala'ya kavuşacaksınız. Ama ihtimal ki bazıları, O'nu yalanlamış olarak ilahi huzura çıkacaktır. Mesela sizden birinin parmağı altından olsa, halkın içinde onunla işaret edip dururken; parmağı felçli olsa onu gizlemeye çalışır."

O bu sözle şunu anlatmaya çalışmıştır: Altın, dünya süslerindendir. Allahu Teala, dünyayı yerip kınamıştır. Bela ve musibet ise ahiretin süsüdür. Allahu Teala ahireti övmüştür. Buna göre, Allahu Teala sana dünya süsünü verdiği zaman onu gösterip övünmektesin. Ahiret süsü olan musibet ve belaları verdiğinde ise, onlardan hoşlanmaz ve ayıplanmamak için onları gizlemeye çalışırsın. İşte bu dünya sevgisi, onunla süslenip övünme ve Allah'tan gelen musibetlerden hoşlanmama hâlleri, kul için Allahu Teala'yı yalanlama ve O'nun güzel gördüğü bir sıfatı reddetme olarak yeter.

Bunlar, zühd ve rıza konusuna giren hususlardır. Kulun, insanların kendisini ayıplamasından korkarak başına gelen fakirlik ve musibetleri

gizlemesi ise, Allahu Teala'ya imanın zayıflığından ileri gelmektedir. Aynı şekilde iyi bir niyet olmaksızın, Allahu Teala'nın nimetini ortaya koyma düşüncesi bulunmaksızın zenginliğini ortaya koymaya çalışan kimse de bu gruba girer. Onun bu hâli kendisinde kuvvetli bir dünya sevgisinin bulunduğunu gösterir.

Ebu Süleyman ed-Darani şöyle demiştir: "Üç makam vardır ki onların bir sonu ve sınırı yoktur. Bunlar, zühd, vera ve rıza makamlarıdır." Bu zatın oğlu Süleyman, babasının bu görüşüne karşı çıkmıştır. O da arif bir zat idi. Alimlerden bazıları, onu babasından daha ileri görürdü. O demiştir ki:

"Aksine, kim her hususta vera/takva ile hareket ederse, veranın zirvesine ulaşmış olur. Kim her şeyden gönlünü çekerse, zühdün zirvesine ulaşmış olur. Kim de her hâlinde Allahu Teala'dan razı olursa, rızanın zirvesine ulaşmış olur."

RIZA HÂLİNE ZARAR VERMEYEN DURUMLAR

Rıza ehlinden birinin, tam bir kulluk yapmak ve her konuda Allah'a ihtiyaç içinde olduğunu göstermek için Allahu Teala'dan dünya ve ahiret yararına şeyleri istemesi onun makamını zedelemez. Çünkü bunda da, Allahu Teala'nın rızası ve onun için halktan bir şeyler isteyerek yine O'na hamdetme durumu vardır.

Kul, Allahu Teala'yı severek, O'nu her şeye tercih ederek ve O'nun rızasını isteyerek bütün duasını Rabbinin kendisine nasip ettiği şeyi istemek için yaparsa, daha faziletli bir iş yapmış olur. Çünkü o, bu şekilde kalbini tam olarak Rabbine çevirmiş ve bütün düşüncesini O'nda toplamış olmaktadır. Bu iş, rıza sahibinin marifetullah noktasındaki müşahedesi kadar olur. Bu ise, mukarrebun sınıfında olan bir arifin makamı ve içinde bulunduğu hâlinin gereğidir. Çünkü bu makamda olan bir kimse, içinde bulunduğu vakit ve sahip olduğu hâlin icabı olan ilme göre amellerinden hesaba çekilir. O aynı şekilde, bütün amellerinden bir ömür boyu elde ettiği ilme göre hesaba çekilir. Bu, temel bir esastır; onu iyi bil. Bu anlattıklarımız, gerçek sufilerin yoludur. Önceki büyükler de bu şekilde amel etmek-

teydiler. Bu hususta kendilerine muhalefet edenlerin, onlara hiçbir zararı olmaz.

Eğer kul, Yüce Rabbinin zikri ile meşgul olarak, ilahi muhabbete dalıp O'ndan başkalarını tamamen unutarak bütün duasını Rabbini yüceltmek ve O'nu övmek için yaparsa, bu kendisi için daha faziletlidir. Çünkü Allahu Teala, sahip olduğu sıfatlar sebebiyle bu övgüyü hak etmektedir, hem o bu işi kula vacip kılmıştır. Bir de bu iş, amel sahiplerinin bütün vaktini dolduracak bir vecibedir. Bu durum, Yüce Allah'ı sevenlerin makamıdır. O, Allahu Teala'nın şahitliğini yerine getirme makamıdır. Daha önce belirttiğimiz gibi bu, kulun içinde bulunduğu hâlin gerektirdiği ilme göre amel etmektir.

Alimler, şu üç makamdan hangisinin daha üstün olduğu hususunda ihtilafa düşmüşlerdir:

Birincisi, Allahu Teala'ya kavuşma arzusu ile ölümü arzulayan kulun makamı.

İkincisi, Rabbine hizmet etmek ve O'nun yolunda çile çekmek için uzun yaşamayı isteyen kulun makamı.

Üçüncüsü ise, 'hiçbir şeyi tercih etmiyorum; Rabbimin benim için razı olduğuna rıza gösteriyorum. Beni ister ebediyete kadar yaşatsın, isterse yarın canımı alsın' diyen kulun makamı.

Alimler, bu üç makam hakkında bir arifin hakemliğine başvurdular. O da şöyle dedi: "Onların en faziletlisi rıza sahibidir. Çünkü o, fuzuli istek bakımından en az olandır.

Bu konu o zatın dediği gibidir. Onun, kulun ilahi takdir ve tecelli karşında itirazı ve kendi tercihini terk etmesi konusundaki bu değerlendirmesi çok yerindedir. Çünkü kul, dünya yurduna veya ahiret yurduna kendi tercihi olmaksızın girmektedir. Dolayısıyla dünyadan çıkışı da, girişi gibi tercihi olmaksızın gerçekleşecektir. Ayrıca rıza makamı, şevk makamından daha üstündür. Sonra fazilet bakımından, Allah'a kavuşma iştiyakıyla ölümü isteyen kimsenin makamı ikinci sırada gelir. Bu da, muhabbette bir makamdır ve hayatta iken gerçek zühdü elde etmektir.

Bir hadiste Allah Resûlü'nün (s.a.v) şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: *"Kim Allah'a kavuşmayı severse, Allah da ona kavuşmayı sever."*[338]

Allahu Teala'ya güzel kulluk ve çokça hizmet için yaşamak isteyen kimse de fazilet sahibidir. Ancak onun makamı, üçüncü sırada gelir. Onun makamı, kuvvetli ümit ve günahtan korunma noktasında güzel zanna dayanmaktadır. Bu kimse için de Allahu Teala ile özel muhabbet ve yakınlık vardır. Onun makamı da bununla güzel olur; nefsi böylece sükûnet bulur ve bu muhabbet içinde günleri kısalır. Bu konuda Allah Resûlü (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

"Müminlerin iman bakımından en faziletlisi –diğer rivayette, müminlerin iman bakımından en mükemmeli–ömrü uzun, ameli güzel olandır."[339]

Çünkü salih ameller, imanın gerektirdiği şeylerdir. İmanın hakikati, söz ve amel oluşur. Bunların ötesinde ise, sahibinin sevinip gıpta edebileceği ve övgüyle anılabileceği başka bir makam yoktur. Zira bunlar dışında, nefsi tatmin için uzun süre yaşama arzusu söz konusu olur.

Bazen nefis, bu yoldaki zayıf kimselere bakabilir. Bunun sonucunda, onda gizli bir hastalık meydana gelir. Bu hastalık, kulun nefsinin keyfini yerine getirmek, dünyanın zevklerinden istifade etmek için uzun yaşama arzusudur. Nefis, hayatı sevme tabiatıyla yaratılmıştır. Nefis, tabiatı gereği ve uzun süre yaşama arzunudan dolayı, ölümü hoş karşılamaz. Hâl bu iken insan, kendisinin Allahu Teala ve O'na taat için uzun yaşamak istediği vehmine kapılır. Bu, ancak gerçekten dünyadan gönlü çekmekle ortaya çıkartılabilecek gizli bir arzudur. Bu üçüncü yolda da ancak arif, zahid ve sürekli yakîni müşahede eden bir kul fazileti elde eder.

Nefsin hevası ve kötü sıfatlarıyla manen hasta olan kimseye, herhangi bir makamda ve yolda itibar edilmez.

---

[338] Buhari, Rikak, 41; Müslim, Zikr, 14, 16-18; Tirmizi, Cenaiz, 67; Nesai, Cenaiz, 10; İbnu Mace, Zühd, 31; Darimi, Rikak, 43; Ahmed, Müsned, II, 313; 346.

[339] Aynı konuda biraz farklı lafızlarla bkz: Tirmizi, Zühd, 21-22; Hakim, Müstedrek, I, 339; Ahmed, Müsned, V, 40, 48; Beğavi, Şerhu's-Sünne, XIV, 288; Tabarani, el-Evsat, No: 874.

Bir gün Vüheyb b. el-Verd, Süfyan-ı Servi ve Yusuf b. Esbat bir araya gelmişlerdi. Süfyan-ı Sevri dedi ki: "Geçmişte ani ölümden hoşlanmazdım. Bugün ise, hemen ölmeyi isterim." Yusuf b. Esbat: "Niçin?' diye sordu; Süfyan: "Fitneden endişe ettiğim için." dedi. Yusuf: "Fakat ben, uzun süre yaşamayı kötü görmüyorum." dedi; Sevri: "Ölümü niçin hoş görmüyorsun?" diye sordu; Yusuf b. Esbat: "Uzun yaşarsam belki ömrüm içinde tövbe edip salih amel işleyeceğim bir güne rast gelirim diye." dedi.

Bir ara Vüheyb'e: "Sen ne diyorsun?" diye sordular; o: "Ben hiçbir şeyi tercih etmiyorum; Allah'a sevimli gelen ne ise benim için de o sevimlidir." dedi. Bunun üzerine Sevri, onun alnını öperek: "Kabe'nin Rabbine yemin ederim ki işte bu, ruhanilerden birisidir!" dedi. O, bu sözle onun ruhanilerin makamında olduğunu anlatmak istemiştir. Ruhâniler, mukarrabun makamına çıkmış, manevi sürur ve neşe içinde bulunan, ilahi muhabbet ve rıza ehli kimselerdir. Onlar hakkında Allahu Teala şöyle buyurmuştur: ***"Fakat ölen kimse mukarrebundan (Allah katında yakınlık elde etmiş salihlerden) ise, ona bir rahatlık ve güzel rızık vardır."***[340] Yani onlar için, Allah'a yakınlıktan kaynaklanan hoş bir koku ve ilahi muhabbetten ileri gelen güzel bir tad vardır

Allahu Teala, yukarıdaki ayetin devamında ashab-ı yemin/iman ehli müminler için her türlü darlık ve korkudan bir kurtuluş bulunduğunu haber vermiştir. Bu durumda mukarrebun makamında bulunanlar, Ashab-ı yemin sınıfını oluşturan müminlerden daha üstün olmaktadırlar. Dolayısıyla onlar için de her türlü sıkıntıdan bir rahatlık vardır. Çünkü onlar, kendilerine en yakın dostları Allahu Teala'yı müşahede etmektedirler. Onlar için Allahu Teala'ya her yaklaşmalarında Yüce Sevgilinin yakınlığından dolayı bir reyhan/güzel rızık mevcuttur. Onlar, işte bu sebeple yücelmiş ve üstün olmuşlardır.

Sufilerden bir zat şöyle demiştir: "Arifin eşyadaki sırrı, kuyunun içindeki su gibi yerinde durur." Yani, kuyudaki su gibi kendisi bir harekette bulunmaz, ancak oradan çıkartıldığında dışarı çıkar.

---

[340] Vakıa, 56/89.

Allahu Teala'dan razı olan kimse, O'nun yerdiğini yerip, kötü gördüğünü kötü görür. Bu, onun rıza hâlini zedelemez. Hatta, kızmasında Rabbine uymasından dolayı güzel bir iş yapmış olur. Eğer kul kendi hâline rıza göstermezse, din ve ahireti bakımından kayba uğrar. Ancak dünya malının çokluğunu, onu biriktirmeyi ve toplamayı kötü görürse, bununla rıza hâline bir zarar gelmez. Çünkü o, bu davranışıyla zühdün hakikatine ermiştir. O, bu hâllerinin tamamında ilme uygun davranmış olmaktadır.

Allahu Teala, kulunun ne hâlde olduğunu en iyi bilendir. O, kullarının haklarını korumada herkesten daha gayret sahibi ve onun hâlini herkesten daha çok müşahede edicidir. En yüce misaller O'na aittir. O, bu müşahedesine göre kulu hakkında hükmünü verir. Yüce Allah, mükellef kulları için koyduğu sınırlara dikkat etmeyen ve haddini aşan kimseleri kötüler. O, ilahi ilminin iradesine uygun olarak tatbik eder ve koyduğu yasağını çiğneyen asilere adalet ve hikmeti gereği gazap eder/kızar.

Yüce Allah, infak ve hayır işinde kulun eliyle yaptığına bakar; infak edenleri över, kul için verdiği hükmü iradesine uygun olarak tevfikiyle yerine getirir; sonra, kendinden bir kerem ve lütuf olarak amel edenlerin yaptıklarına karşılık verir. Aynı şekilde O'ndan razı olan bir kul da, O'nun verdiği hükümlere uygun davranır, çizdiği yolda O'na tabi olur, takdirine teslimiyet gösterir. O, Allahu Teala'yı tanır, O'nun tedbirine razıdır, koyduğu şeriatı uygular, Resûlü'ne (s.a.v) uyar, onun kötülediğini kötüler, kendine ait bir menfaat için değil, sırf Allah için onun övdüklerini över.

Rıza ehli, başına gelen acı ve musibetleri kendisine Allah tarafından gönderilmiş bir nimet görür ve o anda kalbi ilahi takdirden razı olup teslimiyet gösterir, kızgınlık göstermezse, bu acı ve musibetleri anlatması ve haber vermesi, onu rıza hâline bir zarar vermez.

RIZA EHLİNE DÜŞEN

Rıza makamının başı sabırdır. Sonra kanaat gelir. Ardından sırayla zühd, muhabbet ve tevekkül gelir. Buna göre rıza, tevekkül sahibinin hâlidir. Tevekkül de, rıza makamıdır.

Fudayl b. İyaz şöyle demiştir: "Gerçek rıza; Allahu Teala'nın vermesi ve engellemesinin kulun gözünde eşit olmasıdır."

Başka birisi de şöyle demiştir: "Kişinin kalbi, varlıkta ve yoklukta, sağlıkta ve hastalıkta değişmezse, Allah'tan razıdır."

Süfyan-ı Servi (rah) şöyle demiştir: "Allahu Teala'nın kulun istediği şeyi vermemesi de ona ilahi bir iyiliktir. Çünkü Allah, cimri olduğu ve istenen şey yanında olmadığı için vermiyor değil. O'nun vermeyişi, özel bir tercihten ve bunu kul için güzel görmesindendir."

Gerçekten durum Süfyan-ı Sevri'nin ifade ettiği gibidir. Çünkü gerçek engelleme ancak, yanında sana ait bir şey bulunan kimse için olabilir. O kimse sana ait bu şeyi vermediğinde, işte bu engellemedir. Ya da senin hak ettiğin bir şey sana verilmezse, bu da bir engellemedir.

Ama hak etmediğin veya zaten sana ait olmayan bir şey sana verilmezse, buna engelleme denmez. Kulların durumu böyledir. Çünkü Allahu Teala, her şeyin evvelidir; o her şeyi ilk defa ortaya çıkarandır; ortaya çıkardığı bu varlıkların asıl sahibidir. Yarattığı şeyler için seçim ve irade O'nundur. Yarattığı hiçbir varlık için O'nun iradesi dışında bir irade yoktur. O'nun verdiği hükümde hiç kimse ortak değildir. Bütünüyle yaratma ve hüküm O'na aittir. O, hükmünde hiç kimseyi ortak etmez. Kul, hiçbir şey değilken/henüz varlık alemine gelmemişken her şeyi seçip tercih eden O'dur. O'nun tercihi nasıl olursa olsun hepsi ilahi bir lütuftur. Bunlar acı-tatlı, yumuşak-sert, darlık-genişlik, nefsin keyfine uyan uymayan farklı takdirler ve değişik hükümler olabilir. Onların hepsi bir çeşit ihsandır.

Allahu Teala'nın verdiği hükümlere sabretmek, müminlerin makamıdır. Bunlara rıza göstermek ise, yakîn ehlinin makamıdır.

"Yakîne ulaşmış bir topluluk için, Allah'tan daha güzel hüküm veren kimdir?" [341]

---

341 Maide 5/50.

"Allah hükmünü verinceye kadar sen sabret! O, hüküm verenlerin en iyisidir."[342]

Bilki rıza, yakîn makamlarındandır, sevgililerin hâllerindendir ve tevekkül ehlinin müşahedesi arasındadır. O, Allahu Teala'nın fiilleri içindedir. Çünkü kainatta meydana gelen bütün fiiller O'nun kaza ve kaderiyle olmaktadır. O'nun mülkünde, ancak O'nun takdir ettiği olur. Allahu Teala'yı layıkıyla bilen ariflere düşen; O'nun kazasına rıza göstermektedir.

Sonra, bütün işlerin ilme göre bir açıklaması ve farklı hükmü vardır. Allahu Teala, iyilik ve güzel işlerin yapılmasını emretmiş veya yapmaya teşvik etmiştir. Kul, bunlara rıza gösterir, onları dinin öğrettiği gibi sever ve yapar. Kulun bunlara şükretmesi vaciptir.

Allahu Teala, kötülük türünden olan işleri yasaklamış ve bunları işleyenleri azapla tehdit etmiştir. Bu tür işler karşısında kula düşen şudur: Kul, onları ilahi adaletin gereği ve ilahi takdirin bir tecellisi olarak görüp razı olur. Onun içinde bir çok hikmetin bulunduğunu ve onun Allah'a ait bir hüküm olduğunu kabul eder. Onları yapmamak için sabreder. Bu tür işlerin günah olduğunu kabul eder ve onu yapmakla nefsine zulmettiği itiraf eder. Bu işleri yaptığında hüküm olarak kendisine verilen cezaya razı olur. Onları, fiilen kendisinin işlediğini, onunla Allah katında kendi aleyhine bir delil oluştuğunu, kendisi için onda hiçbir özrün bulunmadığını kabul eder. Bütün bunların Yüce Allah'ın dilemesiyle olduğunu, Allahu Teala'nın dilerse onu rahmeti ve ihsanı ile affedeceğini, dilerse adaletiyle ona azap edeceğini bilir ve bu sonuçlara razı olur.

Kısaca, bu konuda söylenecek son söz şudur: Kul, kötü işlerin nefsi tarafından yapılmasına değil, Allah tarafından takdir edilmesine razı olur. Böylece onun Allah tarafından takdir edilmesine razı olur; nefsi tarafından işlenmesine razı olmaz.

Yakîn ehli arifler ve Allah'ı seven salihler, kendilerinden iyiliği emir, kötülüğün nehiy görevini düşürmezler. Onlar, günah işleri kötü görmeyi, onları dil ve kalp ile reddetmeyi kötü görmezler. Çünkü din böyle yapma-

---

[342] Yunus 10/109.

yı farz kılmakta ve bu konuda hükümler bildirmektedir. Hem Yüce Sevgili onları kötü görmektedir. Bu durumda onlar da, sevdiği hususlarda O'nunla beraber oldukları gibi; sevmediği şeylerde de O'nunla beraber olmaktadırlar.

Yakîn makamı, imanın farz kıldıklarını düşürmediği gibi tevhidi müşahede de, Resûl'ün (s.a.v) getirdiği şeriatı ve O'na uyma mesuliyetini ortadan kaldırmaz. Kim bunun aksini iddia ederse, Allahu Teala'ya ve Resûlü'ne (s.a.v) iftira etmiş, yakîn sahipleri ve muhabbet ehli adına yalan söylemiş olur.

Baksana Allahu Teala dünyadan ve kötü işlerden razı olan, hayırlarda önde gidenlerden geri kalmaya rıza gösteren bir grubu nasıl kötülemiştir:

"Bizim huzurumuza çıkacaklarını beklemeyen, dünya hayatına razı olup onunla huzur bulanlar ve ayetlerimizden gafil olanlar yok mu; yaptıkları işler yüzünden onların varacakları yer ateştir."[343]

Allahu Teala, onların bu yaptığı kınayarak şöyle buyurmuştur:

"Ahirete inanmayanların kalpleri ona kansın, ondan hoşlansınlar ve işledikleri suçları işlemeğe devam etsinler diye böyle yapmaktadırlar."[344]

Allahu Teala, diğer ayette onları şöyle kınamıştır:

"Onlar, savaştan geride kalan kadınlarla olmaya razı oldular. Onların kalplerine mühür vuruldu. Onlar artık anlayamazlar."[345]

Kim, kendisinden veya başkasından meydana gelen günahlara ve çirkin işlere rıza gösterir, bu günahlar için insanları seven, yardım eden ve destek veren yahut bunun Allah'ın kendisinden razı olacağı rıza makamına dahil olduğunu iddia eder veya onun Allahu Teala'nın övdüğü rıza ehlinin hâllerinden olduğunu söylerse, o, Allahu Teala'nın kötülediği ve gazap ettiği kimselerle beraberdir. Allah Resûlü (s.a.v) bu konuda şöyle buyurmaktadır:

---

[343] Yunus, 10/7-8.

[344] En'am, 6/113.

[345] Tevbe, 9/87.

"Kötülüğe sebep olan onu yapan gibidir."[346]

İbnu Mesud (r.a) şöyle demiştir: "Kul, bir kötülükten uzakta olduğu hâlde, onu yapanın günahı kadar günah kazanır." Kendisine: "Bu nasıl olur?" diye sorulduğunda şu cevabı vermiştir: "Kendisine o kötülüğün haberi ulaştığında, ona rıza gösterir."

Bir hadis-i şerifte Allah Resûlü'nün (s.a.v) şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: *"Eğer doğuda bir kul öldürülse, batıda bulunan başka birisi de ona rıza gösterse, onun cinayetine ortak olmuş olur."*[347] Bu hususta Allah Resûlü'nden (s.a.v) mürsel yolla rivayet edilen hasen bir hadiste şöyle buyrulmuştur:

"Kim, din işinde kendinden üstekine, dünya işlerinde de kendinden alttakine bakarsa, Allah o kimseyi sabreden ve şükreden olarak yazar. Kim dinde kendinden alttakine, dünya işinde ise üsttekine bakarsa Allah onu sabreden ve şükreden olarak yazmaz."[348]

RIZA HÂLİNE TERS DÜŞEN DURUMLAR

Rıza konusunda, sonradan ortaya çıkan, ilim ve yakînden bir nasibi olmayan bazı gevşek ve tembel kimseler hataya düşmüşlerdir. Bunlar, kendilerinden meydana gelen her türlü isyan ve günahı rıza kapsamına sokmuşlardır. Bu, onların rızanın ne olduğunu bilmemelerinden, tevil ilmini doğru dürüst anlamamalarından, fitne ve garip hâller için Kur'an'daki müteşabih/manaları kapalı ayetlerin peşine düşmelerinden, sözde ve işte bidata yönelmelerinden, heva ve heveslerine uyarak kötülüklere kapı açmalarından ileri gelmektedir. Bunlar, bu tür boş yorum ve tevillerle kendi vakitlerini ve onlara kulak veren diğer insanların vakitlerini boşa harcamış-

---

[346] Deylemi, Firdevsü'l-Ahbar, No: 2943. Hadis, Deylemi rivayetinde, diğer meşhur hadis kitaplarındaki *"Hayra sebep olan kimse, onu yapan gibi sevap alır."* kısmıyla birlikte rivayet edilmiştir.

[347] Hafız Irakî hadisi bu lafızlarla tespit edemediğini belirtmiştir. Bkz: Zebidi, İthaf, XII, 546. Biraz farklı lafızlar aynı konudaki bir hadis için bk: Ebu Davud, Melahim, 17; Beyhaki, Sünen-i Kübra, VII, 266; Hindî, Kenzul'-Ummal, No: 5537-38; İbnu Adiy, el-Kamil, IX, 83. (Beyrut, 1997)

[348] Beyhaki, Şuabu'l-İman, No: 4575.

lardır. Alimlerin yanında bu kimselerin iddialarının batıl ve boş olduğu, yanlışlığına delil aratmayacak kadar açıktır. Batıl ve boş işlerle meşgul olmak da boştur.

Rıza, ancak Allahu Teala'nın emirlerine aykırı davranmadan Allah için rıza gösterilecek şeylerde geçerlidir. Mesela rıza, dünyaya buğz, dünya malının azalması, evlat ve aileyi yitirme gibi hâllerde olmalıdır. Yine rıza, nefse ağır gelen ve onun hoşlanmadığı durumlarda olmalıdır. Aynı şekilde, ahirette manevi derecelerin artmasına sebep olacak, içinde Allah'tan bir ceza ve tehdit olmayan, yapanın kınanmadığı işlerde rıza bulunmalıdır.

Bu tembel adam, hâline rıza göstermeyi ve onu bu hâlde bulunduran Rabbine fazla itiraz etmemeyi sahip olduğu cimriliği ve kimseye bir şey vermeyişi için bir delil olarak kullanır. Yahut o bu durumu dünya işlerine fazlaca dalması ve zenginliği fakirliğe tercih etmesi konusunda bir sebep gösterir. Kendisini bolca infaktan, başkalarını nefsine tercih etmekten, elindeki maldan gönlünü çekmekten ve onu tamamen elden çıkarmaktan işte bu rıza hâlinin alıkoyduğunu ve kendisini sevk ve idare eden Rabbine itiraz etmeyişinin bunlara mani olduğunu ileri sürer. Evet bu da bir rıza makamıdır; fakat o, nefsinin keyfine göre kendi kendine tahsis ve icat ettiği bir rıza makamıdır.

Bütün bunlar, hevasına uyan bir kimsenin boş laflarından ibarettir. Bu, nefsin bir hilesi ve boş kuruntusudur. O aynı zamanda şeytanın bir aldatması ve tuzağıdır. Çünkü gerçek rıza hâlini elde eden kimse, zühdün/dünyadan gönlü çekmenin faziletini ve onun nasıl olacağını çok iyi bildiğinden; sahip olduğu rıza hâli onun fakirlik ve sıkıntıyı tercih etmesine engel olmaz.

Gerçek rıza hâli, fazla nimet ve mal biriktirme hoş görülmediği için, sahibine mala sıkı sarılmayı ve fazla mal edinmeyi emretmez. Gerçek rıza hâli, iman neyi emrediyorsa onu emreder. Çünkü, rıza, iman içinde bir makamdır. O, kulu teşvik edildiği şeyden alıkoyup kötü görülen şeyi yapmaya sevk etmez. Yukarıdaki söz ise, nefsin bir bahanesi ve insanların dilinden kurtulmak için onların gözünü boyamaktan başka bir şey değildir.

Ama bu, kul için Yüce Sahibinin huzurunda geçerli bir mazeret değildir ve bu kimsenin Yüce Yaratıcısından kurtulması mümkün değildir.

Yukarıda anlattıklarımızın özü şudur: Rıza, ancak sabrın ve şükrün güzel olduğu huşuslarda olur. Çünkü rıza, şükür ve sabır makamlarının üstünde bir makamdır. O, sabreden ve şükredenlerin derecelerini artıracak bir makamdır

Eğer kul, dini yönden noksanlık içinde ve dünya bakımından fazla mala sahipken bu hâline rıza gösteriyorsa, bu rıza, amellerinin en kötüsüdür. Çünkü o, ilahi emre aykırı bir durumdur. Kulun ne yapacağı konusunda Allahu Teala şöyle buyurmuştur:

"Allah'tan korkun ve O'na yaklaşmak için vesile arayın."[349]

"Onlar, hangisi daha yakın olacak diye Rablerine ulaşmaya vesile ararlar."[350]

"Rabbinizden bir mağfirete ulaşmak için yarışın."[351]

"Rabbinizden bir mağfirete koşun."[352]

"Yarışanlar işte bu konuda yarış etsinler."[353]

"İşte onlar, hayır işlerinde yarışırlar ve onlar hayırda önde giden kimselerdir."[354]

Görüldüğü gibi Allahu Teala, hayırda yarışmayı ve öne geçmeyi teşvik etmiş, geri kalmayı ve engellere takılıp yerinde saymayı ise kınamıştır. İşte müminlerin yolu budur. Yakîn sahiplerinin makamları da bu yolun içindedir.

Ariflerden Seri es- Sekati'nin çarşı-pazarı terkederek zühde yönelmesinin sebebi, bir defasında söylediği 'Elhamdü lillah' sözüydü. Hazret, bir defasında pazarda yangın çıktığı kendisine haber verildiği zaman, "innâ

---

349 Maide 5/35
350 İsra, 17/57
351 Hadid 57/21
352 Bakara 2/268
353 Mutaffifin 83/267
354 Müminun 23/61

lillâhi ve innâ ileyhi râciûn" Allaha sığınacağı yerde, "elhamdü lillah" dediği için, sonradan kusurunu anlamış ve ticareti terketmiştir. Olay şöyle olmuştur:

Bir gece Seri es-Sekati'ye çarşıda yangın çıktı ve senin dükkanın da yandı diye bir haber ulaştı. O da gece yarısında hemen dışarı çıkıp olayı öğrenmek istedi. Yolda bir grup insanla karşılaştı, gelenler: 'Ey Ebu Hasan, birçok insanın dükkanı yandı, ama seninki yanmadı, dediler. Bunun üzerine o: "Elhamdü lillah" dedi. Sonra biraz düşündü ve kendi kendine: "Ben, nasıl kendi malımın kurtulup diğer mümin kardeşlerimin mallarının yanması sebebiyle 'elhamdü lilah' derim" diye üzüldü Ardından, bu sözüne kefaret olması için, dükkanda alet adevat ne varsa hepsini fakirlere dağıttı ve sonra da pazarı terketti.

Allahu Teala, bu fiili sebebiyle onun yaptığının karşılığını verdi; onun dünyadan gönlünü çekti, kendisini muhabbet makamına yükseltti. Onu bu şekilde yaptığı işe razı göstermemesi sebebiyle ilahi rıza makamına ulaştırdı. Seri es-Sekati'nin şöyle dediği bana ulaştı:

"Öyle bir söz söyledim ki, tam otuz yıl ondan dolayı istiğfar ediyorum." Kasdettiği söz, yukarıdaki 'elhamdü lillah' söz idi.

Bir hadis-i şerifte Allah Resûlü'nün (s.a.v) şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

"Müslümanların işleriyle ilgilenmeyen ve onların derdini kendisine dert edinmeyen kimse, onlardan değildir." [355]

Meşhur bir hadiste ise şöyle buyurulmuştur:

"İmanın en sağlam bağı, Allah için sevmek ve Allah için buğzetmek/kızmaktır." [356]

Görüldüğü gibi Resûlullah (s.a.v) Allah için sevmeyi ve kızmayı imanın en sağlam bağı olarak tanıtmıştır. Çünkü iman, buna dayanmaktadır. Şeytan, bu bağı çözemez. İman bağını çözemediği gibi bu bağ üzerinde

---

355 Hakim, Müstedrek, IV, 217; Tabarani, el-Evsat, No: 474; Heysemi, ez-Zevaid, X, 248.

356 Ahmed, Müsned, IV, 286; Beyhaki, Şuabu'l-İman, No: 13; Heysemi, ez-Zevaid, I, 89-90.

de hiçbir güce sahip değildir. Çünkü Allahu Teala, kalp ile şeytanın arasına girip şeytanın bu bağı çözmesine mani olur. Allahu Teala, kulunun kalbine rahmetiyle imanı yazdıktan sonra, onu tarafından gönderdiği bir destek ile kuvvetlendirmiştir.

Allah için sevmede, dostluk, can, mal, fiil ve sözle yardımcı olmak vardır. Allah için kızmada ise, bunların aksi mevcuttur. Allah için buğzda/kızmada, bidatçı, günahkar, fasık, zalim ve haddi aşan kimselere kızmak mevcuttur. Bunlarla dost olmamak ve kendilerine yardımcı olmamak müminlere farz kılınmıştır.

İşte bu nedenle, Allah dostlarıyla dost olup, O'nun düşmanlarına düşman olmak imanın en sağlam bağlarından biri sayılmıştır. Çünkü sen, şeytanın tasallutu ve arzularının etkisiyle günah işleyebilir ve Rabbinin emrine ters hareket edebilirsin. Ancak bu durumda bile sen, günahkarlara kızıp onlarla bu günahları sebebiyle dost olmazsın ve işledikleri suçları sebebiyle onları sevmezsin.

Şeytan, nefsini etkisi altına alıp sana günah işleri yaptırabilir; fakat kalpten iman bağını çözme yetkisine sahibi kılınmamıştır. Şeytan senin kalbindeki ilahi korku ve murakabe bağını çözmek için sana musallat olup buna imkan bulabilir; fakat sana haramları helal saydırma, onları güzel gösterme, süsleyip güzelliğine inandırma, tövbeyi terk etme, onlara rıza gösterme konularında senin üzerinde yetki ve nüfuz sahibi değildir. Ama seni günahlara teşebbüs ettirme konusunda yetkili kılınmıştır.

Eğer diğerlerine de yetkili kılınmış olsaydı, sen fasıkları sever, onlarla dostluk kurar, onlara kötü işlerinde yardımcı olur, işledikleri haramları helal görür veya onlara rıza gösterir ve bu kötülüklerin güzel bir şey olduğuna inanırdın. Bu durumda senden, gündüzün geceden sıyrılıp çıktığı gibi, iman sıyrılıp gitmiş olurdu. Bu durumda sende iman adına az veya çok hiçbir şey kalmazdı. Çünkü bu saydığımız işler, imanın bağlandığı bağlardır. Her biri diğerinden ayrılmaz birer parçadır. Allahu Teala'nın şu buyruklarını işitmedin mi?

"Müminler, müminleri bırakarak kafirleri dost edinmesinler. Böyle yapanların, Allah katında hiçbir yeri ve değeri yoktur."[357]

"Yahudileri ve hristiyanları dostlar edinmeyin. Onlar, birbirlerinin dostlarıdır. Sizden kim onları dost edinirse, o onlardandır."[358]

"Müminler, müminleri bırakarak kafirleri dost edinmesinler. Bunu yaparak Allah'a, size azap etmesine sebep olacak apaçık bir delil mi vermek istiyorsunuz?"[359] Böyle yaparsanız, Allah'ın, sizi onlarla birlikte cehennemde toplamasına kesin bir delil hazırlamış olursunuz. Şu ayetler de konumuzla ilgilidir:

"Muhakkak ki zalimler, birbirlerinin dostlarıdır. Allah da, takva sahiplerinin dostudur."[360]

"İşte kazandıkları günahlar sebebiyle zalimlerin bir kısmını bir kısmına böyle dost ederiz."[361]

Ardından da şöyle buyurmuştur:

"Kim de müminlerin yolundan başka bir yola uyarsa, onu döndüğü yolda bırakır ve cehenneme sokarız."[362]

Bir haberde şöyle rivayet edilmiştir: *"Allahu Teala, her müminden bütün münafıklara buğzedeceğine dair bir söz almıştır. Yine O, her münafıktan da, bütün müminlere buğzedecegine dair söz almıştır."*

Meşhur bir hadiste şöyle buyrulmuştur: ***"Kişi sevdiği ile beraberdir ve onun için niyet ettiği şey vardır."***[363]

---

[357] Âl-i İmran, 3/28
[358] Maide, 5/51
[359] Nisa, 4/144
[360] Casiye, 45/19
[361] En'am, 6/129
[362] Nisa 4/115
[363] Hadisin ilk kısmı için bkz: Buhari, Edeb, 96; Müslim, Birr, 50; Ebu Davud, Edeb, 113; Ahmed, Müsned, III, 336. Hadisin son kısmı dahil bkz: Tabarani, el-Kebir, No: 7650; Heysemi, ez-Zevaid, X, 280-281.

Başka bir hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Kim bir topluluğu sever ve dünyada onlarla dost olursa, kıyamet günü onlarla beraber gelir."*[364]

Allah Resûlü'nün (s.a.v): *"İman bağlarının en sağlamı, Allah için sevmek ve Allah için buğzetmektir."*[365]

Hadisinin gizli bir anlamı da şudur: Müminler seni sevmeli, münafıklar ise sana buğzetmelidir. Bu, senin iman bağının sağlamlığını gösteren bir alamettir. Çünkü "Allah için sevme" ifadesi, senin münafıklara buğzettiğin gibi, onların da sana buğzetmesi anlamına gelir. Sana düşen, müminlere sevimli olup onların seni sevmesini sağlamandır. Aynı şekilde, kendilerinden uzaklaşarak, onlara meyil ve muhabbeti terk ederek ve kendilerine nasihat ederek münafıklara kızgınlığını göstermelisin ki, onlar da sana kızsınlar. Böyle davranmak, senin imanının gücünü ve Allah için hiç kimsenin kınamasına aldırış etmediğini gösterir. Nitekim Allahu Teala sevdiği ve kendisini seven kullarını böyle tanıtmıştır. Bu davranış seni yağcılık ve nifaktan daha fazla uzak tutar ve senin vera' ve ihlasa daha fazla yaklaşmanı sağlar. Böyle davrandığında, münafıkları öfkelendirip sana kızmalarını sağlamış olusun.

Bu anlamda Allahu Teala şöyle buyurmuştur: *"Peygamberle birlikte olan müminler, kafirlere karşı şiddetli, kendi aralarında merhametlidirler."*[366]

"Onlar müminlere karşı alçakgönüllü, kafirlere karşı ise izzet/onur sahibidirler."[367]

Allahu Teala, şu ayette Peygamberine de (s.a.v) aynı şeyi emretmiştir:

"Ey müminler, kafirlerden size yakın bulunanlarla savaşın, sizde bir sertlik bulsunlar."[368]

---

[364] Aynı konuda biraz farklı lafızlarla bkz: Ahmed, Müsned, VI, 145; Tabarani, el-Kebir, No: 2519; Hatib, Tarih, V, 196; İbnu Adiy, el-Kamil, I, 492 (Beyrut, 1998); Heysemi, ez-Zevaid, X, 281.

[365] Ahmed, Müsned, IV, 286; Beyhaki, Şuabu'l-İman, No: 13; Heysemi, ez-Zevaid, I, 89-90.

[366] Fetih 48/29

[367] Maide 5/54.

[368] Tövbe 9/123

Hz. İsa'dan (a.s) bu hususta şöyle bir söz rivayet edilmiştir:

"Allahu Teala buyurdu ki: "Kullarımın bana en sevimlileri, seher vakitlerinde beni zikredenler ve günahkarları bana kızdıranlardır." Yani, Allah'ın sevgili kulları kötülük işleyenlere kızar ve onlara açıkça düşmanlığını ilan eder. Bu durumda onlar da ona kızarlar. Onlar, bu kula kızdıkları zaman Allahu Teala da onlara buğzeder. Böylelikle o, onları Allahu Teala'nın gazabı altına itmiş olur. Bu da onlar için ilahi kızgınlık ve azap sebebi olur.

Süfyan-ı Sevri derdi ki "Bir kimsenin bütün yakınları tarafından sevildiğini (iyi kötü kimseye kızmadan yaşadığını) gördüğünüzde, onun münafık olduğun bilin."

Ka'bü'l Ahbar, Şam ulemasından olan Ebu İdris el-Havlani'ye, "Kavmin içinde durumun nasıl?" diye sordu. O da: "Beni seviyor ve bana ikramda bulunuyorlar." dedi. Bunun üzerine Ka'b: "Öyleyse senin hakkında Tevrat beni doğrulamıyor." dedi. El-Havlani: "Tevratta ne var ki?" diye sordu; Ka'b: "Tevrat'ta şunu gördüm: (Devamlı iyiliği emir, kötülüğü nehiyle meşgul olan) alim, komşuları tarafından sevilmez (seni ise herkes seviyor, sende bir kusur var!)".dedi.

Müridlerden birisi şöyle demiştir: Marifet ehlinden birine gelerek: "Ben, Allahu Teala'dan çok gafil, O'nun rızası uğruna koşmada çok zayıfım. Bana öyle bir şey tavsiye et ki, onunla kaçırdıklarımı telafi edebileyim." dedim; o zat bana şunları söyledi:

"Ey kardeşim, eğer Allah dostlarına sevilip onların gönüllerine girmeyi başarabilirsen bunu yap. Umulur ki onlar da seni severler. Şüphesiz Allahu Teala, dostlarının kalplerine günde yetmiş kez (özel olarak) nazar eder. Sen onları sevdiğin için bu nazar esnasında, Allah onların kalbinde seni de görür ve eğer sen O'na şirk koşanlardan değilsen, bu nazar seni dünya ve ahiretin sıkıntılarından kurtarır."

Bu konuda şöyle denmiştir: "Allahu Teala sıddıkların ve şehitlerin kalplerine doğrudan nazar eder. Ayrıca Allah bir topluluğun kalplerine

başka bir topluluğun kalplerinde nazar eder. Yine Allah, bir topluluğun kalplerine başka iki topluluğun kalplerinden nazar eder."

Bize göre, dinin azimetlerinden ve takva sahiplerinin özelliklerinden biri de, Allahu Teala'nın düşmanlarına buğzetmek, bidatçılara ve zalimlere öfkelenmek suretiyle onların da sana buğzedip kızmalarını sağlamaktır. Nasıl Allah dostlarının seni sevmesi veya senin onları sevmen Allah'a bir yakınlık vesile ise, senin isyan ve bidat sahiplerine kızman ve onların sana kızmaları da Yüce Allah'a bir yakınlık vesilesidir.

Allah Resûlü'nün (s.a.v) şöyle dua ettiği rivayet edilmiştir:

"Allahım, bir günahkar bana bir iyilik yapıp da üzerimde hakkı olmasın; bu şekilde kalbim ona sevgi duymasın."[369]

Emirlerden biri Ebu Hüreyre'ye (r.a) bin dinar ve on elbise göndermişti. O, bunları geri gönderdi ve şöyle dedi: "Ben onun malını kabul edecek değilim. Çünkü o, malı helal olmayan yollardan kazanmakta haram yolda sarfetmektedir. Allah Resûlü (s.a.v) buyurdu ki: *"Günahkarın hediyesini ona geri verin ki, yaptıklarını güzel bulduğunuzu düşünmesin."*

Bu konuda sana gereken en basit iş zühddür/yani dünya malından gönlünü çekmektir. Bu, dinin korunması için en güzel yoldur. Günahkarlara meyletmek ve onlarla kaynaşmak ise, dünyaya dalmak için en büyük sebeptir. Çünkü dünya ehli kimseler genelde bu yolla geçimlerini sağlayıp tehlikelerden korunurlar.

Allah için sevip Allah için buğzetmenin bir anlamı da budur. Bu anlam biraz kapalı olmasına rağmen açıklandığı zaman, ahiret alimlerince açık ve net olarak anlaşılır.

Allahu Teala, fasıklar tarafından sevilmek ve onların arasında emniyette olmak isteyen, başına tehlikeli işler gelir endişesiyle zalimlere tabi olduğunu açıklayan ve onlara karşı yağcılık yapan kimselerin iki alametini münafıklık alameti saymıştır. Bu alametlerden birisini Allahu Teala şöyle belirtmiştir:

---

[369] Bkz: Zebidi, İthaf, XII, 321 (Deylemi, Muaz b. Cebel'den rivayet etmiştir); Ali el-Muttaki, Kenzu'l-Ummal, No: 3810.

"Başka bir takım insanlar da bulacaksınız ki, hem sizlerden, hem de kendi toplumlarından emin olmak isterler. Ama ne zaman fitneye götürülseler, baş aşağı edilip (fitnenin) içine atılırlar."[370]

Allahu Teala bu kimselerdeki ikinci sıfatı şöyle belirtmiştir:

"Kalplerinde hastalık bulunan münafıkların, 'bize bir felaket gelmesinden korkuyoruz' diyerek onların (kafirlerin) arasına koştuklarını görürsün."[371]

Kalplerinde hastalık bulunan münafıklar, inkar edenleri gizlice desteklemekte ve müminlere, yapılacak savaşta kafirlerin muzaffer çıkmasından endişe ettiklerini söylemektedirler. Ancak Allahu Teala onları yalanlayarak şöyle buyurmuştur:

"Umulur ki Allah bir fetih ya da kendi katından bir emir getirir de onlar, içlerinde gizlediklerine pişman olurlar."[372]

Bu durumda iman eden, ehli sünnetten olup Allahu Teala'yı seven kimse, münafıklar ve bidat ehli hakkında endişeli olmalı ve Allahu Teala'yı gazaba getirmekten korkmalıdır. Müminleri seven ve onların yardımına koşan kimse de, zalimlere yağ çekmekten ve onlara uymaktan uzak durmalıdır. Ta ki imanı nifaktan arınsın ve sapıklık yolundan korunmuş olsun.

Allahu Teala, düşmanlarını sevenlerde imanın bulunmadığını belirtmiştir. Allah düşmanlarına buğzedenlerin imanlarını ise sağlamlaştırmış ve onu yakîn ile kuvvetlendirmiştir. Yüce Mevla bu konuda şöyle buyurmuştur:

"Allah'a ve ahiret gününe inanan bir milletin, babaları, oğulları, kardeşleri, yahut akrabaları da olsa, Allah'a ve Rasûlüne düşman olanlarla dostluk ettiğini göremezsin."[373]

---

370 Nisa 4/91
371 Maide 5/52
372 Maide 5/52
373 Mücadele 58/22

KÖTÜLÜKLERE RIZA GÖSTERİLMEZ

Bir takım cahiller, iyiliklerde olduğu gibi, kendisinden veya başkasından meydana gelen kötülüklere de rıza gösterileceğini iddia etmişlerdir. Onlar, günahları ve dinin emirlerine ters hareket etmeyi insanı Allah'a yaklaştıracak şeylerden sayarak, kötülükle iyilikleri eşit görmüşlerdir. Kuşkusuz bu iddiada, peygamberlerin getirdikleri dinin tahribi, Allahu Teala'nın helal-haram, emir- nehiy türünden indirdiği bütün hükümlerin iptali söz konusudur. Bir haberde şöyle rivayet edilmiştir:

"Allah katında derece bakımından insanların en kötüsü, bir müminin iyiliklerini bırakıp günahlarının peşine düşen kimsedir."

Alimlerden bir zat demiştir ki: "Alimler şâz/kıyıda köşede kalmış hükümlerinin peşine düşen kimse, çok büyük bir kötülük yüklenmiştir."

Güzel bir amel işlediğinde şöyle söylemen ameldeki güzel edeptendir: "Ey Rabbim, bu hayırlı işi bana sen yaptırdın. Senin koruman, kuvvetin ve güzel desteğinle sana itaat ettim. Çünkü benim azalarım, senin emrinde hareket eden birer asker konumundadır."

Bir günah işlediğinde ise: "Rabbim! Ben kendime zulmettim; kötü arzularıma ve şehvetime uyarak azalarım bu suçu işledi, bunlar bana ait sıfatlardır" de. Sonra da bu günahı, Allah'ın irade ve takdirinin bir eseri olarak yaptığına inan. Böylelikle her iki hâlde de, Rabbinin razı olduğu noktada durmuş ve hem sözün hem de niyetinle O'nu razı etmeye çalışmış olursun. Böyle yaparsan, iyi işlerinde ucubtan/kendini beğenme hâlinden kurtulursun, bir günaha daldığında nefsine kızar ve işlediğin kötülüğü itiraf edersin.

Cahil kimseye böyle bir görüş ve anlayış çok ağır gelir. O, bir iyilik yaptığında nefsini görüp, kendi güç ve kuvvetine bakar. Kibri sebebiyle helak olur. Yaptığı amel de, bu övünmesi yüzünden boşa gider. Cahil kimse bir günah işlediğinde, günahını itiraf edip nefsine zulmettiğini söylemez. Böyle birinin tövbesi sahih olmadığı gibi; Allahu Teala'nın ondan razı olması da söz konusu değildir. Bu tür sapık ve bozuk görüşlerden Allah'a sığınırız.

Ebu Muhammed Sehl (rah.) şöyle demiştir: "Kul, salih bir amel işlediğinde: 'Ey Rabbim, bu ameli bana sen yaptırdın' derse, Allahu Teala onun şükrünü kabul ederek: 'O ameli sen yaptın' buyurur. Ama kul, kendine bakarak: 'Bu ameli ben yaptım' derse, o zaman Allahu Teala: 'Hayır, onu sana ben yaptırdım' buyurur. Kul bir günah işlediğinde: 'Allahım, bunu sen takdir ettin, sen istedin' derse, Allahu Teala ona: 'Sen kendine zulmettin, sen şehvet ve arzuna uyup isyan ettin.' buyurur. Eğer kul: 'Allahım, ben, kendime zulmettim ve cehaletim sonucu sana karşı geldim' derse, Allahu Teala ondan haya ederek: 'Doğrusu onu ben takdir ettim, bu hükmü ben verdim, sen nefsine zulmettiğini söylediğin için onu bağışladım' buyurur.

İşte bunlar, amel ehlinin edepleri ve ilim ehlinin müşahedesidir. Bu Hz. Peygamber'in (s.a.v): "Rabbinizi en iyi bileniniz, kendi nefsini en iyi bileninizdir"[374] sözünün manası içine girmektedir.

Aynı şekilde insan da, kendine karşı bir kusur işleyen kimseden, suçunu itiraf ve tevazu bekler. Bu davranış, Allahu Teala'nın şu ayetinin anlamlarından birisine girmektedir:

"Ve diğerleri de günahlarını itiraf ettiler, salih/iyi işle kötü işi birbirine karıştırdılar."[375]

Denilmiştir ki: Burada geçen salih iş, kötü fiilden sonra yapılan itiraftır. Çünkü söz konusu kötü amel, ayette belirtilmiştir. İyi amel ise, itiraftan sonra olandır.

Allah Resûlü (s.a.v) az önce naklettiğimiz hadislerinde şöyle buyurmuşlardır: ***"Din bakımından kendinden üsttekine, dünya bakımından da kendinden alttakine bakan kimseyi Allahu Teala sabreden ve şükreden kimselerden yazar. Din konusunda kendinden alttakine, dünya işlerinde ise üsttekine bakan kimseyi ise sabreden ve şükreden kimselerden yazmaz."***[376]

---

[374] Bu manada bir hadis için bkz: Aclûni, Keşfu'l-Hafa, No: 2532 (Şerh kısmında)
[375] Tevbe, 9/102
[376] Beyhaki, Şuabu'l-İman, No: 4575.

Kul, bu hadis üzerinde iyice düşündüğü zaman, onda dört güzel hâlin bulunduğunu görür. Bunlar, işin ehline gizli değildir. Çünkü gözü veya kalbiyle öncekilerin gidişatına iyi bakan bir kimse, kendisinde bu dört durumdan birisinin bulunduğunu görür.

Kul, kendisinden dünyevi bakımdan üstte olanları gördüğü zaman, hâlinden dolayı Allah'a şükrederek, O'nun takdir ettiği rızka kanaat eder. Böylece, ne için kanaat ettiğini bilmesi, fazla dünya malını kendisinden uzaklaştıran ve onu uzun hesaptan kurtaran ilahi iradeye rıza göstermesi sebebiyle sabır ve şükür sahibi olur.

Kul, dini bakımdan kendinden üstte birini gördüğü zaman, ona yetişmeye çalışır ve onunla yarışır. Çünkü buna teşvik edilmiştir. Bu hâl, onun için hayır yapma ve salih amellerde bulunma yönünden bir teşvik ve özendirme sebebi olur. Bu durumda kazanacağı şeylerin en basiti, nefsine kızması ve kusurundan dolayı ona buğzetmesi olur.

Sonra kul, meseleye diğer farklı iki açıdan bakar. Kul, dünyevî yönden kendisinden aşağıda olan fakir ve ihtiyaç sahibi kimseleri görünce, Allahu Teala'nın kendisine yaptığı ihsanlara ve onu bu hâllerden kurtarmasına karşılık hamd eder; O'nun kendisine yeterli rızık verip bol ihsanlarda bulunduğu için nimetine şükreder.

Kul, din bakımından kendinden aşağıda bulunan günahkar, fasık, zalim, bidatçı ve haktan sapmış kimseleri gördüğü zaman, Allah'ın ihsanı ve rahmetiyle kendisini bu hâllere düşmekten koruduğu için sevinir; onu güzel hâlde bulundurduğu ve başkalarını düşürdüğü kötü hallerden uzak tuttuğunu için Allah'a şükreder. Böylelikle yine şükreden ve sabreden bir kimse olur.

Kul için, Allahu Teala'nın kendisine bahşettiği akıl ve basiret sayesinde bu tabakalardaki kimselere karşı izlemesi gereken dört muamele şekli vardır. Zikrettiğimiz bu hususlara Allah Resûlünün (s.a.v) şu sözü şahitlik etmektedir:

"Ancak iki kimseye haset edilir: Birisi Allah'ın kendisine hikmet/ilim verdiği kimsedir; o, bu hikmeti/ilmi insanlara yayar ve öğretir. Diğeri, Al-

lah'ın kendisine mal verdiği kimsedir; o, bu malı bütünüyle Hakk yolunda harcar."[377]

Bu hadisin başka bir rivayetinde şöyle buyrulmuştur:

"Kendisine haset/gıpta edilecek kimselerden birisi Allahu Teala'nın kendisine Kur'an'ı verdiği kimsedir. O, gece gündüz okuduğu ayetlerin gereğini yerine getirmekle meşgul olur. Onu gören bir kişi şöyle der: Eğer Allah buna verdiğini bana verseydi, ben de onun yaptığı gibi yapardım."[378]

Görüldüğü gibi müslüman, hayır işlerinde önde gidenlere haset yani gıbta etmeye özendirilmiş ve Allahu Teala hayır işlerinde yarışmaya teşvik ettiği için bu konularda birbirine haset edenler/ özenenler faziletli kılınmıştır.

Bu şekilde hayır işlerinde başkasına özenen kimse, bu tür işlere imrendiği ve onun peşine düştüğü için, bu yaptığı onun rıza makamında ilerlemesini sağlar.

Ama anlattığımız hususlara tersinden bakan, işin sonunun nereye varacağını bilmeyen, gaflet hâli kendisine hakim olan, koyu bir cehaletle kuşatılan kimse, dünya işlerinde kendisinin üstünde yer alan kimseye bakar, ona gıpta eder, onun yerinde olmak ister. Yahut onun bu bakışı, Allahu Teala'nın kendisine bahşettiği nimetleri küçümsemeye, kendisi için takdir edilmiş kısmeti hafife almasına yol açar. Sonra bu kimse, din bakımından kendisinden aşağı derecelerde bulunan avam halka bakar; makamındaki noksanlıklara razı olur, bunu kendisi için bir mazeret sayar, onunla kendisini teselli eder. Bu düşünce onu hayır işlerinde koşmaktan geri bırakır. İhtimal, ona kibir ve gurur hâli gelir; içinde bulunduğu hâlle kendisini üstün görür. Yahut başkalarını kendisi gibi amel etmekten yana noksan görerek, nefsine bakıp amellerini beğenir.

Bu kimse, sabırsız ve nimete karşı nankör olarak yazılır. Çünkü o, nimete şükrü zayi etmiştir. Aslında o, ne şükür, ne de sabır ehlidir. Bu sıfat-

---

[377] Buhari, zekat, 5; İlim, 15; Ahkam, 3; Müslim, Müsafirin, 266-268; Tirmizi, Birr, 24; Nesai, el-Kübra, Fadailü'l-Kur'an, 49 İbnu Mace, Zühd, 22.

[378] Buhari, Fadailü'l-Kur'an, 20; Münziri, et-Terğıb, II, 245 (No. 2113)

lar, genel olarak münafıkların sıfatlarıdır. Onun içinde bulunduğu makam, helak olanların makamıdır. Çünkü sabır ve şükür, müminlerin sıfatlarıdır.

Yaşadığımız şu belde de (Bağdat), benzer sıfatlarla tanınmıştır. Allahu Teala, yardımcı olsun. Bağdat hakkında, Abdullah b. el-Mübarek'in şöyle dediği nakletmiştir:

"Doğuyu da batıyı da dolaştım; Bağdat'tan daha beter bir belde görmedim." Kendisine: "Ey Ebu Abdurrahman niçin böyle diyorsun?'diye sorulduğunda şöyle demiştir: "Burası, nimetin hor görüldüğü, günahların basite alındığı bir beldedir."

Yine Abdullah b. Mubarek'ten şu olay nakledilmiştir: Kendisi Horasan'a gittiği zaman, ona: "Bağdat halkını nasıl görüyorsun?" diye sordular. Dedi ki: "Orada kızgın polisler, mala düşkün tüccar ve şaşkın Kur'an okuyuculardan başkasını görmedim."

Hatta denilir ki, İbnu Mübarek, Bağdat'tan Mekke'ye gittiği güne kadar, orada kaldığı her gün için bir dinar/altın sadaka vermiştir. Bana ulaşan başka bir habere göre, o, her gün onaltı dinar sadaka vermiştir.

Şafii (rah) ise, Bağdat'ı gerçek dünya diye tanıtmıştır. Yine onun şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Bütün dünya çöl ve taşradır; Bağdat ise durulacak şehir merkezidir."

Yunus b. Abdü'l-A'la'nın da şöyle dediği nakledilmiştir: "İmam Şafii (rah) bana: Ey Yunus, Bağdat'ı gördün mü?" diye sordu; ben: "Hayır, görmedim!" dedim. Bunun üzerine şöyle dedi: "Öyleyse sen yaşanacak dünyayı da insanları da görmedin demektir."

Bununla birlikte pek çok kimse Irak'ı kötülemiştir. Bunlar arasında, Ömer b. Abdülaziz ve Ka'bül Ahbar da mevcuttur. Rivayet edildiğine göre Ömer'in (rah) azatlı kölesine: "Nerede oturuyorsun?" diye sordu; o da: "Irak'ta" dedi. Ömer (rah) köleye şöyle dedi: "Orada ne yapıyorsun? Bana ulaşan bir habere göre, Irak'ta yaşayan herkesin başına bir bela , musallat edilirmiş."

Ka'b. da bir gün Irak'tan söz ederek şöyle demiştir: "Kötülüğün onda dokuzu oradadır. Müzmin hastalıklar da oradadır."

Çirkinliklerin bol, günahın çok işlendiği bir beldede yaşayan kimse, orada sıkılır ve bir türlü huzur bulamaz. Onun Allahu Teala'ya yönelerek güzel iradesi ile kendisini oradan çıkartmasını niyaz eder. Şiddetli geçim sıkıntısı, gerçek hayır sahiplerinin azlığı sebebiyle oradan çıkma gücü ve imkanını bulamayan kimse, başka bir yol bulamıyor ve dinini orada sağlıklı bir şekilde yaşayabiliyorsa, bu kimse Allahu Teala'nın lütfu ile, O'nun katında mazur görülür.

O bu hâliyle; yerinden memnun olup hâline rıza gösteren veya orada nefsinin keyfi için yahut çeşitli fitne ve dünyevi sebepler için oturan kimseden, affa ve kurtuluşa daha yakındır.

Bu kimseler hakkında Allahu Teala buyurmuş ki: ***"Peki Allahu Teala'nın arzı geniş değil miydi, oradan hicret etseydiniz ya?"***[379]

Bu ayetin tefsirinde şöyle denilmiştir: Günah işlenen bir beldede isen, oradan başka bir yere göç et.

Başka bir tefsirde ise şöyle denmiştir: Bir kimse, çirkin ve günah işleri yapanların, dindarların daha zayıf ve az olduğu bir beldede yaşıyor, ancak işlenen bu haramlar kötü görülmüyorsa, onun bu beldeden çıkması farz olur.

Allahu Teala, zayıf düşürülmüş bir topluluğun özürleri ve onların durumlarının affa daha yakın olduğu konusunda şöyle buyurmuştur:

"Size ne oldu da Allah yolunda ve "Rabbimiz! Bizi, halkı zalim olan bu şehirden çıkar, bize tarafından bir sahip gönder, bize katından bir yardımcı yolla." diyen zayıf erkekler, kadınlar ve çocuklar uğrunda savaş mıyorsunuz?"[380]

Allahu Teala, bu kimselerin diğer sıfatlarını ve onların diğer insanlardan bir ayrıcalığı olduğu konusunda şöyle buyurmuştur:

---

[379] Nisa, 4/97

[380] Nisa 4/98

"Yalnız onlardan gerçekten aciz kalan hiçbir çıkış yolu bulamayan kimseler hariç. İşte bunları Allah'ın affetmesi umulur."[381]

Demek ki rıza ancak bütün kötü arzulardan korunarak sahih olur. Rızanın başı kanaattir. Marifet ehlinden bir zat şöyle demiştir:

"Bir kul, evinin kapısına dünya ehlinin arzu ettiği bütün servet ve nimet çeşitleri getirilip kendisine sunulduğunda, o bunlardan yüz çevirip onlara hiç bakmadan kapısını kapatmazsa, içinde bulunduğu hâline kanaat etmiş olmaz."

Günahtan korunmak, Allahu Teala'dan razı olan kulun hâlidir. Bu, ilahi rahmetin açık tecellisidir. Bu ilahi rahmet, Allahu Teala'dan razı olma hâlinin evvelinde mevcuttur. Allahu Teala bu hususta şöyle buyurmuştur: *"Muhakkak ki nefis, devamlı kötülüğü emredendir. Ancak Rabbimin rahmet ettikleri hariç."*[382]

"Bugün, Allah'ın rahmet ettiği kimselerin dışında O'nun azap emrinden koruyacak güç yoktur."[383]

Allahu Teala tarafından kula lütfedilen günahtan korunma nimeti, O'nun rahmetinin delilidir. Bu ilahi rahmet, kulu muhabbet makamına dahil eder. Bu, Allahu Teala tarafından sevilenlere ihsan edilen ilahi rahmettir. Muhabbet de kulu rıza makamına yükseltir. Böylece muhabbet, kulun Yüce Sevgiliyi müşahedesinden meydana gelen makamı olur. Bu durumda rıza da, kulun diğer bütün davranış ve arayışlarında sahip olduğu hâli olur. Kötülüklerden korunmak ve iyiliklerde muvaffak olmak ancak Yüce Allah ile mümkündür.

Rıza kitabı burada sona erdi.

Alemlerin Rabbine hamd olsun.

Allah'ın selamı Efendimiz Hz. Muhammed'e ve onun bütün âline ve ashabının üzerine olsun.[384]

---

[381] Nisa 4/98-99

[382] Yusuf 12/53

[383] Hud 11/43

[384] Dua kısmı tahkikli baskıdan alındı.

MUHABBET MAKAMI ve MUHABBET EHLİNİN SIFATLARI

MUHABBETİN FAZİLETİ ve DİNDEKİ YERİ

Yakin makamlarının dokuzuncusu muhabbet makamıdır. Muhabbet, ariflerin makamlarının en yükseğidir. O; Allahu Teala'nın ihlaslı kulları için tercih ettiği bir makamdır. En büyük ilahi lütuflar onunla nihai noktaya çıkar. Yüce Allah muhabbet ehli hakkında şöyle buyurmuştur:

"Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler"[385] ayetin devamında şöyle buyrulmuştur:

"Bu, Allah'ın bir lütfudur; onu dilediklerine verir."

Bu haber, mana olarak ayetin baş kısmına bitişiktir. Çünkü Allahu Teala, kendisini seven müminlere ihsanıyla lütuflarda bulunduğunu belirtmiştir. Ayetin başı ile sonu arasında ise Allah'ı sevenlerin sıfatları anlatılmıştır. Allah Resûlü'nün (s.a.v) şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

"Allahu Teala, sevdiği kuluna ateşte azap etmez."[386]

Allahu Teala, Resûlü'nün (s.a.v) bu sözünü tasdik etmek, kendisine muhabbet iddiasında bulunan (fakat bu muhabbetin gereği olan iman ve itaati yerine getirmeyen) Ehl-i Kitabın sözlerini reddetmek ve onların davalarını çürütmek için şöyle buyurmuştur:

---

[385] Maide 5/54

[386] Bkz: Ahmed, Müsned, III, 104; Bezzar, Müsned, III, 235. (No: 3476); Ebu Ya'la, Müsned, No: 3735; Heysemi, ez-Zevaid, X, 213, 383; Suyti, ed-Dürrü'l-Mensur, III, 45.

"De ki: O hâlde niçin Allah, günahlarınızdan dolayı size azap ediyor? Hayır! Siz de O'nun yarattıklarından birer insansınız."[387]

Zeyd b. Eslem demiştir ki: "Allahu Teala bir kulunu sever. Bu sevgi öyle bir dereceye varır ki, Allahu Teala ona: 'Dilediğini yap, seni bağışladım' buyurur."

İsmail b. Eban, Enes b. Malik'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu:

"Allahu Teala bir kulunu sevdiği zaman, işlediği günah ona zarar vermez. Günahından tövbe eden, hiç günah işlememiş gibidir."[388] Allah Resûlü (s.a.v) daha sonra şu ayet-i kerimeyi okudu: *"Muhakkak ki Allah çokça tövbe edenleri ve güzelce temizlenenleri sever."*[389]

Allahu Teala, muhabbeti için günahların bağışlanmasını şart koşmuştur. Bunu da şu ayet-i kerimeden anlıyoruz:

"Resûlüm de ki: Bana uyun ki Allah sizleri sevsin ve günahlarınızı bağışlasın."[390]

Allah'a iman eden her mümin, Onu sever; fakat herkesin muhabbeti Allah'a imanı, Onun tecellilerini müşahedesi ve sevgilisi olan Allahu Teala'nın ona sıfatlarından bir sıfatı ile tecelli etmesi oranındadır. Bunun delili de, onların Allahu Teala'nın kendisini birleme/tevhid emrine uymaları, O'nun emir ve yasaklarına sıkıca bağlanmaları ve hükmüne teslim olmalarıdır. Şu da var ki, kulların Allahu Teala'nın birliğini müşahedeleri, ilahi emirlere bağlılıktaki devamlılıkları ve hükmüne teslim olmaları farklı derecelerde gerçekleşir. Bütün bunlar, farklı derecedeki muhabbetten kaynaklanır.

---

387 Maide 5/18

388 İbnu Asakir, Tarih, cilt: 54, shf: 72; Deylemi, Firdevsü'l-Ahbar, No: 2251; Elbani, Daife, 615. Hadisin son kısmı için bkz: İbnu Mace, Zühd, 30; Beyhaki, Sünen, X, 154; Heysemi, ez-Zevaid, X, 200; Suyuti, es-Sağîr, No: 3386.

389 Bakara 2/222.

390 Âl-i İmran 3/31.

Yüce Mevla'yı sevenlerin sevgilerinin farklı olması, O'nun taksimine göredir. Aslında ilahi muhabbetin hiçbir derecesine küçük denmez. Tıpkı kulun sahip olduğu ilahi marifetin hiçbir kısmına küçük denmediği gibi. Yine derecesi ne kadar büyük olursa olsun, kimsenin tövbeden uzak kalamayacağı gibi, bu kimse bütün ilimlere vakıf olsa dahi bu durum değişmez.

Çünkü Allahu Teala müminlerin, kendisini aşırı derecede sevdiğini belirterek şöyle buyurmuştur: ***"İman edenlerin Allah'a sevgileri ise daha şiddetli/daha ileridir."***[391] Ayette geçen 'Eşedd=daha çok' kelimesi, onların muhabbet bakımından farklı derecelerde olduklarını gösterir. Çünkü kelime kalıp olarak bu anlamı içermektedir. Bu ifade: ***"Allah katında en değerliniz, en takvalı olanınızdır"***[392] ayetindeki 'en takvalı olanınızdır' ifadesine benzemektedir. Bu ayet de, müminlerin takva seviyelerine göre Allah katında elde edecekleri şeref ve ihsanların farklı derecelerde olacağını göstermektedir. Bunun için Allahu Teala, bu ifade yerine: 'hiç şüphesiz şerefli kimseler takva sahipleridir' ifadesini kullanmamıştır.

Allah Resûlü'nün (s.a.v) şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

"Allah dünyayı, sevdiğine de sevmediğine de verir. İmanı/dini ise, sadece sevdiklerine verir."[393]

Müminler, Allah sevgisi noktasında farklı derecelere sahiptirler. Bu farklılığın sebebi, marifet ve müşahede bakımından farklı seviyelerde bulunmalarıdır.

Allah Resûlü (s.a.v) Allah sevgisini imanın şartlarından biri olarak görmüş ve: "İman nedir?" sorusuna[394]: ***"Allah ve Resûlünün, kula, ikisinin dışındaki her şeydan daha sevimli olmalarıdır"***[395] cevabını vermiştir.

---

[391] Bakara, 2/165

[392] Hucurat, 49/13

[393] Buhari, el-Edebü'l-Müfred, No: 275; Hakim, Müstedrek, I, 33; Ahmed, Müsned, I, 387; Heysemi, ez-Zevaid, X, 90. Tabarani ve İbnu Mubarek hadisi İbnu Mesut'tan mevkuf olarak rivayet etmiştir. Bkz: el-Kebir, No: 8990; İbnu Mubarek, K. Zühd, No: 1134.

[394] Soru kısmı tahkikli baskıdan alınmıştır.

[395] Bkz: Buhari, İman, 9; Edeb, 42; Müslim, İman, 66; Tirmizi, İman, 10; Ahmed, Müsned, III, 103, 140.

Bu hadisten daha açık ve kesin ifade taşıyan bir hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Allah'a yemin olsun ben bir kimseye ailesinden, malından ve bütün insanlardan daha sevgili gelmedikçe, o gerçek manada iman etmiş olmaz."*[396] Başka bir rivayette: *'Kendi nefsinden'* ifadesi yer almaktadır.[397]

Allah Resûlü (s.a.v) koyduğu hükümlerde Allah sevgisini emretmiş ve şöyle buyurmuştur: *"Size verdiği nimetlerden dolayı Allah'ı sevin. Allah'ı sevdiğiniz için de beni sevin."*[398]

Bu emir, Allah sevgisinin farz olduğunu göstermektedir. Müminler, bu sevginin sonsuz dereceleri içinde farklı derecelere sahiptirler. Allahu Teala'nın bize ihsan ettiği nimetlerin en büyüğü Yüce Zatını tanıma ilmidir ki buna marifetullah denir. Allah sevgisinin en üstünü ise, müşahededen doğan sevgidir.

Allahu Teala'yı sevenler muhabbetin farklı mertebelerine sahiptirler. Bu mertebelerden bazıları, diğerlerinden üsttedir. Müminler içinde Allahu Teala'yı en çok sevenler, ilim, hilim, aff, güzel ahlak, kulların kusurlarını örtmek gibi Allah'ın ahlaklarıyla en fazla ahlaklaşan kimselerdir.

O'nun sıfatlarının mana ve tecellilerini en iyi bilenler ise; kibir/ululuk hamd/övülme, zenginlik, şeref ve halk içinde zikredilme arzusu gibi Yüce Allah'a layık sıfatlarda kendisine ortak koşmamak için bu tür ahlaklardan en çok kaçınan kimsedir..

Sonra, Allah Resûlünü (s.a.v) en çok sevenler, ona en güzel şekilde tabi olanlar ve O'nun hâline en fazla benzeyenler gelir. Çünkü O, Allahu Teala'nın sevgilisidir.

Rivayet edildiğine göre bir adam Hz. Rasûlullah'a (s.a.v) gelerek: "Ey Allah Resûlü, seni seviyorum." dedi. Allah Resûlü (s.a.v): *"Öyleyse fakirli-*

---

[396] Buhari, İman, 8; Müslim, İman, 69-70; Nesai, İman, 19; İbnu Mace, Sünnet, 9.

[397] Tabarani, el-Kebir, No: 4616; Heysemi, ez-Zevaid, I, 88; Ali el-Muttaki, Kenzu'l-Ummal, No: 92-93.

[398] Buhari, et-Tarihu'l-Kebir, I, 183; Tirmizi, Menakıb, 31; Hakim, Müstedrek, III, 150; Ebu Nuaym, Hilye, III, 244; Tabarani, el-Kebir, X, 342; Beyhaki, Şuabu'l-İman, No: 408.

ğe hazır ol!" buyurdu. Adam: "Ben Allahu Teala'yı da seviyorum." deyince; Efendimiz (s.a.v): *"Öyleyse bela ve imtihana hazır ol."* buyurdu."[399]

Bu ikisi arasındaki fark şudur: Musibetlerle imtihan etmek, Allahu Teala'nın ahlakındandır. O, kullarını imtihan eder. Dolayısıyla adam Allahu Teala'yı sevdiğini söyleyince, Efendimiz (s.a.v) kulun ilahi tecelli karşısında sabırlı olması için O'nun kendisini imtihan edeceğini haber vermiştir. Nitekim Allahu Teala da şöyle buyurmuştur: *"Rabbin için sabret."*[400] Yani O'nun hükümlerine ve imtihan için verdiği musibetlere sabret.

Fakirlik ise Allah Resûlü'nün (s.a.v) sıfatlarındandır. Dolayısıyla adam, Allah Resûlü'nü sevdiğini söylediği zaman, Efendimiz (s.a.v) adama, kendi sıfatlarına uymasını ve peşinden gitmesini tavsiye etmiştir. Çünkü Allah Resûlü (s.a.v), bir hadisinde şöyle buyurmaktadır: ***"Allahım, beni fakir olarak yaşat, fakir olarak canımı al ve beni fakirlerin arasında haşret."***[401]

MUHABBETİN ALAMETLERİ

Muhabbetin alametlerinden biri, Yüce Sevgiliyi çok zikretmektir. Zikrullah, Allahu Teala'nın kulunu sevdiğinin bir delilidir. O, Yüce Allah'ın kullarına yaptığı en büyük lütuflardan birisidir. Bir haberde şöyle denmiştir:

"Allahu Teala'nın her gün kullarına ikram ettiği bir sadakası vardır. Allahu Teala, bir kuluna Yüce zatını zikretmeyi ilham etmesinden daha faziletli bir sadaka ikram etmemiştir."[402]

Süfyan, Malik b. Muavvel'den şunu nakletmiştir: "Allah Resûlü'ne (s.a.v): 'Hangi amel daha faziletlidir?' diye sorulduğunda şöyle buyurdu.

---

[399] Bezzar, Müsned, No: 3595; Heysemi, ez-Zevaid, X, 274.
[400] Müddessir 74/7.
[401] İbnu Mace, Zühd, 6; Hakim, Müstedrek, IV, 322; Beyhaki, Şuabu'l-İman, No: 1453.
[402] Zikrin en faziletli bir sadaka olduğunu bildiren bir hadis için bkz: Heysemi, ez-Zevaid, X, 74. (Tabarani, el-Evsat'ta rivayet etmiştir)

"Haramlardan uzak durmak ve ağzının sürekli zikrullah ile meşgul olması."[403]

Resûlullah (s.a.v), Allah sevgisini emrettiği gibi, Allahu Teala'yı çok zikretmeyi de emretmiştir. Çünkü Allahu Teala'yı zikretmek, muhabbetin gereklerindendir. Bu konuda şöyle buyurmuştur:

"Allahu Teala'yı o kadar çok zikret ki, insanlar senin için 'deli' desinler."[404] Başka bir hadiste ise şöyle rivayet edilmiştir:

"Allahu Teala'yı o kadar çok zikredin ki, münafıklar size: 'bunlar gösteriş yapıyor' desinler."[405]

Ebu Mesleme el-Medeni, babası kanalıyla dedesinden şu hadisi nakletmiştir: Bir gün Allah Resûlü (s.a.v) bize; Kuba mescidine geldi. Uzun bir konuşma yaptı. Konuşmasının sonunda şöyle buyurdu:

'Kim, Allah için tevazu gösterirse Allah onu yükseltir. Kim de büyüklük taslarsa, Allah onu alçaltır. Kim Allah'ı çok zikrederse, Allah onu sever."[406]

Allah Resûlü (s.a.v), zikredenlerin öne geçen kimseler olduğunu haber vermiş ve onları günah yükünün omuzlarından kaldırılması ve zikirlerinin yükseltilmesi bakımından peygamberlerin derecesine yükseltmiştir. Bunu şu hadislerinde görüyoruz. Allah Resûlü 's.a.v), bir yolculuk dönüşlerinde, yanındakilere:

"Yürüyün, bazıları öne geçtiler." buyurdu. Ashab: "Öne geçenler kimlerdir?' diye sordular; Allah Resûlü (s.a.v) şu cevabı verdi: *"Allahu Teala'yı çok zikredenlerdir. Zikir onların omuzlarındaki günah yüklerini/ağırlıklarını indirdi ve onlar kıyamet günü günahtan hafiflemiş/kurtulmuş olarak gelirler."*[407]

---

[403] Beyhaki, Şuabu'l-İman, No: 575. İlk kısmı hariç, dilin devamlı zikirle meşgul olmasını teşvik eden hadis için bkz: Tirmizi, Deavat, 4; Ahmed, Müsned, IV, 188; İbnu Mace, Edeb, 53.

[404] Ahmed, Müsned, III, 48; Abd. b, Humeyd, Müsned, No: 926; İbnu Hıbban, Sahih, No: 817; Heysemi, ez-Zevaid, X, 75.

[405] Tabarani, el-Kebir, No: 12786; İbnu Mubarek, K. Zühd, No: 1022; Ebu Nuaym, Hilye, III, 80-81; Beyhaki, Şuabu'l-İman, No, 527; Heysemi, ez-Zevaid, X, 76.

[406] Deylemi, Firdevsü'l-Ahbar, No: 5755. Hadisin ilk kısmı için bkz: İbnu Mace, Zühd, 16; Ahmed, Müsned, III, 76; Ebu Ya'la, Müsned, No: 1104.

[407] Müslim, Zikr, 4; Tirmizi, Deavat, 128; Ahmed, Müsned, II, 323; Münziri, et-Terğıb, II, 398.

SEVGİLİYE KAVUŞMA ARZUSU

Muhabbetin en büyük alametlerinden birisi de, Yüce Sevgiliye kavuşma arzusudur. Bu da selam yurdu olan ahirette Allahu Teala'yı bizzat görmek ve müşahede etmekle gerçekleşecek bir şeydir. Bu ise ölüme iştiyak duymaktır. Çünkü ölüm, kavuşmanın anahtarı ve Cenab-ı Hak ile görüşmeye girilecek bir kapıdır. Bir hadiste şöyle buyurulmuştur: *"Kim Allah'a kavuşmak isterse, Allah da ona kavuşmak ister."*[408]

Huzeyfe (r.a) ölüm anında şöyle demiştir: "Sevgili, ihtiyaç üzerine geldi, bense nedametten kurtulamıyorum."

Selef-i Salih'ten bir zat şöyle demiştir: "Allahu Teala için, kulunda O'na kavuşma isteğinden sonra, çok secde etmek kadar sevimli bir haslet yoktur."

Hadiste kulun Allah'a kavuşma arzusu önce zikredilmiştir. Allahu Teala da ayet-i kerimede kulun iman ve muhabbetinde sadık olduğunu ortaya çıkarmak için, kendi yolunda savaşmasını şart koşmuş ve sevdiği kulların kendisi için savaşmasını sevdiğini haber vererek şöyle buyurmuştur:

"Muhakkak ki Allah, kendi yolunda birbirine kaynaşmış binalar gibi saf tutarak savaşanları sever."[409]

Bu ayetin az öncesinde, onları uyarmak için şöyle buyurmuştur: *"Yapmadığınız şeyleri niçin söylersiniz?"*[410]

Çünkü onlar, Allahu Teala'yı sevdiklerini söylemişlerdi. Bunun üzerine Yüce Allah, kalplerindeki muhabbetini ölçmek için savaşı önlerine koydu ve onu sevdiklerinin malını ve canını almak için bir alamet yaptı. Çünkü Yüce Allah diğer ayette şöyle buyurmaktadır: *"Onlar Allah yolunda savaşırlar, öldürürler ve öldürülürler."*[411]

---

[408] Buhari, Rikak, 41; Müslim, zikir, 14; Tirmizi, Cenaiz, 67; Zühd, 6; Nesai, Cenaiz, 10; İbnu Mace, Zühd, 31; Darimi, Rikak, 43; Ahmed, Müsned, II, 313, 346.

[409] Saf, 61/4

[410] Saf 61/2

[411] Tevbe 9/111

Hz. Ebu Bekir (r.a), Hz. Ömer'e (r.a) yaptığı bir vasiyetinde şöyle demiştir: "Hak ağırdır; fakat ağırlığıyla birlikte hoş ve faydalıdır. Batıl ise hafiftir; ama hafifliğiyle birlikte boş ve zararlıdır. Eğer vasiyetimi iyi muhafaza edersen, hiçbir gayb/görünmeyen şey sana ölümden daha sevimli gelmez. O zaten sana ulaşacaktır. Eğer vasiyetimi zayi edersen, hiçbir görünmeyen şey sana ölümden daha sevimsiz gelmeyecektir; ama sen onun gelmesine mani olmayacaksın."

Süfyan es-Sevri ve Bişr b. el-Haris şöyle derlerdi: "Şüphe içinde olan kimseden başkası ölümü kötü görmez."

Gerçek de onların dediği gibidir. Çünkü seven kimse, hiçbir hâlde sevdiğine kavuşmayı kötü görmez. Böyle bir sevgiyi ise ancak Allahu Teala'yı bütün kalbiyle seven kimse bulabilir. Kul bu derece bir sevgiyi elde edince, Yüce Mevla da ona kavuşmayı arzular. Kalp, görünmeyen sevgilinin özlemiyle ızdırap çeker ve bir an önce sevdiğine kavuşmak ister.

Rivayet edilir ki, Ebu Huzeyfe b. Utbe b. Zam'a, kız kardeşi Fatma'yı azat ettiği kölesi Salim ile evlendirdiği zaman bütün Kureyş onu kınadı ve: 'Kureyş'in iffetli hanımlarından birini, bir köleyle mi evlendiriyorsun?' diye rahatsızlıklarını dile getirdiler. Ebu Huzeyfe onlara şunları söyledi: "Vallahi, onu onunla nikahladım. Ben kesin olarak şunu biliyorum ki bu köle, o kadından daha hayırlıdır." Bu söz, Kureyş'lilerin çok ağrına gitti ve ona: "Bunu nasıl söylersin; biri kölen, biri kız kardeşin!" dediler. O da şu karşılığı verdi: "Ben, Allah Resûlünün (s.a.v) şöyle buyurduğunu işittim: ***"Kim Allahu Teala'yı bütün kalbiyle seven bir adama bakmak isterse Salim'e baksın."***[412]

Bu hadis şunu göstermektedir: Bazı müminler, Allahu Teala'yı kalplerinin bir kısmıyla sever, kalplerinin yalnız bir kısmını O'na tahsis ederler; onların kalplerinde başkalarının sevgisi de vardır.

Bazı müminler Allahu Teala'yı bütün kalpleriyle sever ve O'nu diğer her şeye tercih ederler. İşte bunlar, Allahu Teala'nın saf ve halis kullarıdır.

---

[412] Aynı konuda biraz farklı lafızlarla bir hadis için bkz: Ebu Nuaym, Hilye, I, 232-233.

Bunlar için yakînen şu gerçek ortaya çıkar: Allahu Teala'dan başka ibadet edilecek bir varlık mevcut değildir; O'ndan başka hiçbir ilah yoktur.

Hadis ayrıca şunu da ortaya koymaktadır: Müminler, Allah sevgisinde değişik derece ve makamlarda bulunmaktadırlar. Bu da, herkesin ilahi sıfatları müşahedesinden ileri gelmektedir. Bazı kalpler, ilahi sıfatların tecellilerini bütünüyle müşahede ederken, bazıları onların bir kısmını müşahede etmektedir.

Sahabeden Nu'ayman açıktan cezayı gerektirecek bir günah işlediğinde Allah Resûlü'ne (s.a.v) getirilirdi. Yine bir defasında suç işlediği için getirilmiş, Allah Resûlü de (s.a.v) ona had cezası uygulamıştı. Bunun üzerine, orada bulunan birisi: "Lanet olsun ona, ne kadar da çok suç işleyip Allah Resûlüne (s.a.v) getiriliyor!" dedi. Bunun üzerine Allah Resûlü (s.a.v): ***"Böyle deme/ona lanet okuma, muhakkak ki o, Allah'ı ve Resûlünü seviyor"***[413] buyurdu. Görüldüğü gibi Allah Resûlü (s.a.v) onu, ilahi emirlere ters hareket etmesine rağmen muhabbet dairesinden çıkartmamıştır.

Ariflerden bir zat şöyle demiştir: "İman kalbin dışında, yani kalbin üzerinde olduğu zaman mümin Allahu Teala'yı orta derecede sever. İman kalbin içine girip iç kısmına yerleştiği zaman kul Allahu Teala'yı en yüksek derecede sever."

Kulun muhabbet derecesini anlamak için bakılır; eğer kul, Allahu Teala'yı bütün heva ve arzularına tercih ediyorsa, Allah sevgisi kulun hevasına galip gelip kul her şeyde ilahi muhabbete göre hareket ediyorsa o, Allahu Teala'yı gerçek manada seviyor demektir. O aynı zamanda Allah'a gerçek olarak inanan birisidir. Eğer sen kalbini bu anlattığımız dereceden aşağıda bulunduruyorsan, senin sevgiden nasibin o kadardır.

SEVDİĞİNİ NEFSİNE TERCİH ETMEK

Muhabbetin en açık alameti, Allahu Teala'nın muhabbetini kalbin kıymet verdiği bütün diğer şeylere tercih etmektir.

---

[413] Buhari, Hudud, 5; Ebu Ya'la, Müsned, No: 176.

Allahu Teala sevenlerin ve ariflerin "isâr=başkasını nefsine tercih etme" sıfatına sahip olduklarını bildirmiştir. Sevenlerin sıfatı hakkında şöyle buyurmuştur:

"Kendilerine hicret edip gelenleri severler ve onlara verilen şeylerden dolayı kalblerinde bir sıkıntı duymazlar." Ayetin devamında da şöyle buyrulmuştur: ***"Ve (ellerindeki şeylere) kendilerinin ihtiyacı olmasına rağmen muhacirleri kendilerine tercih ederler."***[414]

Hz Yusuf'u anlatan ayette şöyle buyurulmuştur: ***"Kardeşleri dediler ki: And olsun, hakikaten Allah seni bize tercih etmiş."***[415]

Alimlerden birisi demiştir ki: "Şüphesiz kalbin dışı, İslam'ın yeridir; kalbin içi ise imanın mekanıdır. İşte Allah'ı sevenlerin sevgide farklılık göstermeleri, imanın İslam'a, bâtının zâhire üstünlüğünden kaynaklanmaktadır."

Basralı alimlerimizden birisi "kalb" ile "fuad"ın birbirinden ayrı şeyler olduğunu ifade etmiş ve şöyle demiştir: "Fuad, kalbin ön tarafı ve en hassas yeridir. Kalb ise fuadın aslı olup onun genişleyen yanıdır." Bir defasında da bu zat şöyle demiştir: "Kalpte iki boşluk vardır. Zâhirindeki boşluğa fuad denir; burası aklın bulunduğu yerdir Batınındaki boşluğa kalp denir; orada işitme ve görme meydana gelir. Anlama ve müşahede de burası ile gerçekleşir. Burası ayrıca imanın olduğu yerdir. Allahu Teala kalbin bu durumu hakkında şöyle buyurmuştur:

"Allah onların kalbine imanı yazdı."[416]

"Şüphesiz ki, bunda (uyanık bir) kalbi olan ve (hakka) şahit olarak kulak veren kimseler için bir öğüt vardır."[417]

Halkın İslam'ı sevmesi farz kılınmıştır. Bu farzın edası Allah'ı severek ve ona itaat ederek farzları yerine getirmeye ve yasaklardan kaçınmaya bağlıdır. Yakîn ehli ariflerin muhabbeti ise, Allahu Teala'nın sıfatlarını müşahedeye ve Yüce Zatın ahlaklarını tanımaya dayalı bir muhabbettir.

[414] Haşr 59/9
[415] Yusuf 12/91
[416] Mücadele 58/22
[417] Kâf, 50/37

Halk, alışkanlık ve duyduğunu tekrar ederek ibadet eder; gerçek sevgiye ulaşmış arifler ise Mevla'yı yüceltmek, sevmek ve O'nu tazim için ibadet eder. Bu, seçkin kullara tahsis edilmiş bir muhabbettir.

Bu konuda asıl olan şudur: Muhabbet, Mevla'yı tanımaktan ileri gelir. Bu tanıma, genel ve özel olarak iki kısımdır. Özel marifet ve muhabbet seçkin ariflere, genel marifet ise avam müminlere aittir.

Geçmiş ümmetlerin haberlerinde şu hâdise rivayet edilmiştir:

Züleyha, iman edip Hz Yusuf ile evlenince ondan uzaklaşıp ibadet için bir kenara çekildi. Hz Yusuf onu gündüz yatağına çağırınca, geceye erteliyor, gece çağırınca da gündüze tehir ediyordu. Bir gün Hz. Yusuf'a: "Ey Yusuf! Ben Allah'ı tanımadan önce seni seviyordum. O'nu tanıdıktan sonra onun sevgisi, kalbimde başka sevgilere yer bırakmadı. Onun yerine başka bir sevgi istemiyorum" dedi. Nihayet Hz. Yusuf ona: "Allah bana bunu yapmamızı emretti ve senden iki çocuk yaratacağını ve onları peygamber yapacağını haber verdi" dedi. Bu müjde karşısında Züleyha: "Madem Allah bunu sana emretti ve beni de buna vasıta kıldı, öyleyse Allah'ın emrine itaat gereklidir" dedi ve onun isteğini yerine getirdi.

Marifet ehli alimlerden birisi demiştir ki: "Tevhid kemâl hâlini bulunca/tam olunca muhabbet de kâmil/tam olur. Muhabbet gerçekleşince tevekkül tam olur, bundan sonra kulun imanı kemale erer, ibadeti halis olur. İşte buna 'yakîn' adı verilir."

Fudayl bin İyaz, muhabbetin farz oluşu hakkında şöyle demiştir:

"Sana, Allah'ı seviyor musun? diye sorulursa sükût et. Çünkü; hayır dersen kafir olursun. Eğer evet, dersen, gerçekten sevenlerin sıfatına sahip değilsen Allah'ın gazabına uğramaktan çekin."

Alimlerimizden birisi demiştir ki: "Cennette, marifet ve muhabbet ehlinin derece ve mükafatından daha yüksek bir nimet yoktur. Cehennemde de, muhabbet ve marifet iddiasında olup, onlardan hiçbir şey gerçekleştirmeyen kimsenin azabından daha şiddetli bir azap yoktur."

Ondan daha üstün bir alim de demiştir ki: "Muhabbet ve marifet iddiasında olanlar hariç, bütün makam sahiplerinin bağışlanması ve kendilerine müsamaha gösterilmesi ümit edilir. Muhabbet ve marifet iddiasında bulananlar ise inceden inceye hesaba çekilir; bütün hareket ve düşüncelerinde Allah için, Allah yolunda, Allah ile birlikte ne yaptıklarından, nasıl muamele ettiklerinden sorgulanırlar."

ALLAH'IN KULUNU SEVMESİ NE DEMEKTİR?

Bil ki Allah'ın kulunu sevmesi, yaratılmışların birbirlerini sevmeleri gibi değildir. Çünkü mahlukatın sevgisi, şu yedi husustan birisine bağlı olarak sonradan oluşur: Tabiat, cinsiyet, menfaat, sıfat, aşırı arzu, merhamet veya Allah'a yaklaşma düşüncesi. İşte bunlar birbirine benzer şeylerdir. Bunlar insanlar için geçerlidir. Allah bütün bunlardan yüce ve münezzehtir. Ve onlardan hiçbiri ile nitelenemez. Çünkü hiç bir şeyde onun misli ve benzeri yoktur. Hem de bunlar, yaratılmış şeylere bağlı olarak insanlarda sonradan oluşan ve sevenlerin içine düştüğü hâllerden kaynaklanan bir takım sebeplerdir. Şüphesiz, zamanın değişimi ile bu şeylerin özellik ve sıfatları da değişir. Allah'ın muhabbeti ise, ezeli olup ilahi hükümle kula bahşedilmiştir. Bu muhabbet Yüce Allah'ın özel inayeti ile hâsıl olup yaratılmış şeylerden öncedir. O, asla değişmez ve ortaya çıkan şeylerle farklı bir vaziyet almaz. Şu ayet bunu göstermektedir:

"Hiç şüphesiz kendileri için önceden tarafımızca güzel (hüküm) takdir edilmiş olanlar, cehennemden uzaklaştırılırlar."[418] Bu ayette geçen güzellikten maksat güzel sözdür. Bir görüşe göre de güzel makamdır.

Şu hâlde kulların bu ilahi hükümden önce bir şey yapmaları ve onun önüne geçmeleri caiz değildir. Allah'ın hükmü her şeyin önündedir/her şeyden öncedir. Şu ayetlerde de bu durum ifade edilmektedir:

"And olsun biz, daha önce İbrahim'e rüşdünü (peygamberlik, dürüstlük ve bilgi gücü) vermiştik. Biz, onu iyi tanırdık"[419]

[418] Enbiya 21/107.
[419] Enbiya 21/51

"İşte böylece O sizi, bundan önce müslüman olarak adlandırdı."[420]

"İman edenlere Rableri katında sıdk makamı olduğunu müjdele."[421]

Yüce Allah, onların diğer alametleri hakkında şöyle buyurmuştur:

"Onlar, güçlü Melikin katında sıdk makamındadırlar."[422]

Yüce Allah'ın onlara bahşettiği bu sıdk makamından önce, onlar bu makamda olamaz. Aynı şekilde Allah'ın onları bilmesinden önce, onlardan bir amel meydana gelemez. Çünkü O'nun ilmi, malumdan yani var edilip ortaya konan şeylerden önce olup olan her şeyi olmadan bilir. Allah'ın velilerini sevmesi, onların Allah'ı sevmesinden ve O'na güzel dostluk yapmalarından daha öncedir. Sonra bu, ilahi hükümler içinde özel bir hükmüdür; ezelde yaptığı taksimatta dostlarına ayırdığı fazladan bir lütuftur, onlar için nimetlerini tamama erdirmesidir. Bunlar muhlis/ihlaslı ve önceden özel olarak sıdk makamı için seçilen kullara hastır.

Bu ilahi lütuflar için aklî bir sebep yoktur. Onlar, kul tarafından yapılmış bir amelin karşılığı da değildir. Bilakis onlar kaderin bir sırrı ve Allahu Teala'nın bir lütfu olarak gerçekleşen şeylerdir. Kaderin sırrını açıklamak ise küfürdür. Hem kaderin sırrını ancak bir peygamber veya sıddık bilebilir; ona ancak Allahu Teala'nın iç yüzünü açtığı kimseler vâkıf olabilir.

Bu hâle ulaşmak için haberlerde zikredilen zahir sebepler, ancak sevenlerin yoludur; gerçek akıl sahiplerinden ilahi yakınlığa ulaşmış kurbiyyet ehlinin makamlarıdır. Bu sebeplerle ilahi muhabbet belli olur, Allahu Teala'nın kuluna güzel tevfiki/özel yardımı ve koruması ortaya çıkar, ince ilimlerinden kuluna bahşettiği nimetler gözükür. Hak dostların bu nimetlere ulaşması, onların her şeyde hemen Yüce Mevla'ya dönmesinde, O'nun razı olduğu hudutta kalmalarında ve her şeyden nazarlarını çekip sadece O'na nazar etmelerinde kendisini gösterir.

Bu hâl içinde Yüce Mevla onlara her şeyden daha yakın olur, onlara devamlı rızası içinde amel ettirir, kendilerine ilahi sıfatların tecellilerini keş-

420 Hac 22/78.

421 Yunus 10/2.

422 Kamer 54/55

feder, ilahi sırların saklı yönlerini açar, nimetleri içinde gizlediği ilahi lütufları gösterir, onlara halis şükrü ve hakiki zikri öğretir. Bütün bunlar, Yüce Allah'ı sevenlerin aynel yakîn derecesinde keşfe ulaşmalarıyla elde ettikleri yollardır.

Denilmiştir ki: Allah bir kulu sevdiği zaman onu kendi hizmetinde kullanır. Allah bir kuldan kendisine hizmet/ibadet etmesini istediği zaman onun diğer şeylerden ilgisini ve sevgisini keser.

Yine denilmiştir ki: Allah bir kulu severse ona rahmet nazarıyla nazar eder. Eğer Allah bir kula rahmetiyle nazar ederse ona azap etmez. Bu manaların bir kısmı hadislerde geçmektedir.

Hz. Peygamber'in (s.a.v) şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

"Allah bir kulu sevdiğinde, onu belaya düçar eder. Onu çok severse, kendisine ayırır." Bu nasıl olur? diye sorulunca şöyle buyurdu: ***"Onda ne mal, ne evlat hiç bir şey bırakmaz."***[423]

Demek ki muhabbet, sevgide ilk olan Yüce Allah'ın kulu için yaptığı bir tercihtir. Ayrıca muhabbet birtakım hükümler içerir ki onları sevilen kul ortaya kor. Bu hükümler kulun Cenab-ı Hakk'a karşı güzel muamelesinde ortaya çıkar veya Allahu Teala'nın kula bahşettiği gerçek ilimde kendisini gösterir.

Nitekim Hz. Yusuf'un kardeşleri, Yüce Allah'ın Hz. Yusuf'u kendilerinden daha çok sevdiğini görünce şu itirafı yapmışlardır:

"Hiç şüphesiz Allah seni bize tercih etmiştir."[424]

Sonra şöyle demişlerdir. ***"Hakikat şu ki biz hata edenlerden olduk."***[425] Yusuf'un kardeşleri bu sözleriyle daha önce yaptıkları hatalarını itiraf ettiler ve Allah'ın kendilerine yapmadığı şekilde onu tercih ettiğini dile getirdiler.

---

[423] Deylemi, Firdevsü'l-Ahbar, No: 973; Hindî, Kenzu'l-Ummal, No: 30793; Suyuti, el-Camiu'l-Kebir, No: 1957; Heysemi, ez-Zevaid, II, 291. (Tabarani rivayeti); Zebidî, İthaf, XI, 542.

[424] Yusuf, 12/91

[425] Yusuf, 12/98

Allahu Teala, Yusuf'un (a.s) sıfatlarını anlatırken şöyle buyurmuştur:

"Beni, bu yerin (Mısır'ın) hazinelerine tayin et çünkü ben onları çok iyi korurum ve bu işi çok iyi bilirim"[426] dedi.

Allahu Teala ona bahşettiği nimetler hakkında şöyle buyurmuştur:

"Ona hüküm ve ilim verdik. İşte güzel davrananları biz böyle mükafatlandırırız."[427] Allahu Teala bu ayette onun için tercih ettiği ihsanını zikretmiştir. Bu konuda peygamberler şöyle demişledir:

"Biz de sizin gibi insandan başka bir şey değiliz; fakat Allah peygamberliği kullarından dilediğine lütfeder."[428]

Bu konuda Yüce Allah buyurmuştur ki: *"Allah, meleklerden elçiler seçer, insanlardan da elçiler seçer."*[429]

Bu konuda hadiste şöyle buyrulmuştur: *"Allah, bir kulu sevdiği zaman onu belaya düçar eder. Eğer sabrederse onu kendisine yöneltir. Şayet belaya razı olursa, onu özel dostluğuna seçer."*[430]

Alimlerden biri demiştir ki: "Sen Allah'ı seviyor, O da seni belaya düçar ediyorsa, bil ki O seni hata ve günahlardan temizlemek istiyor."

Bir mürid üstadına: "İçime ilahi muhabbetten bir şeyler doğdu" dedi. Üstad: "Ey oğlum! Allah kendisinden başka bir sevdiğinle seni imtihan etti de hiç Allah'ı ona tercih ettin mi?" diye sordu. Mürid: "Hayır" deyince, üstadı: "Öyleyse bu muhabbetinde bir hayır bekleme! Çünkü Allah kulu imtihan etmeden ona gerçek muhabbeti vermez" dedi.

SEVGİLİNİN KELAMINI/KUR'AN-I KERİM'İ SEVMEK

Muhabbetin alametlerinden birisi sevgilinin sözünü sevmek, onu kulağı ve kalbinde devamlı tekrar etmektir.

---

[426] Yusuf, 12/55
[427] Yusuf, 12/22
[428] İbrahim, 14/1
[429] Hacc, 22/75
[430] Deylemi, Firdevsü'l-Ahbar, No: 976; Zebidi, İthaf, XII, 443.

Bize bir müridin şöyle dediğini nakledildi: "İçimdeki kötü bir durum karşısında Allahu Teala'ya münacatın/yalvarmanın tatlılığını buldum. O andan itibaren gece gündüz Kur'an-ı Kerim okumaya başladım. Bir müddet sonra bana bir gevşeklik geldi, Kur'an okumayı bıraktım. Rüyamda bana birisi: "Madem beni seviyorsun, niçin benim kitabımı terk ettin? Kitabımdaki kınamamı görmedin mi?" diyordu. Birden uyandım; kalbime, Kur'an muhabbetinin yerleştirildiğini gördüm ve ilk hâlime dönüp devam ettim.

Ariflerden biri demiştir ki: "Her aradığını Kur'an'da bulamayan kul, gerçek mürid/hak adamı olamaz."

İbn-i Mes'ud (r.a) şöyle demiştir: "Sizden her biriniz, nefsinin ne hâlde olduğunu ancak Kur'an'a sorsun. Eğer Kur'anı seviyorsa, Allah'ı da seviyor, Kur'an-ı sevmiyorsa, Allah'ı da sevmiyor demektir."

Kur'an'ı sevmenin alametlerinden birisi Kur'an ehlini sevmek ve Kur'an'ı gece gündüz okumaktır."

Sehl b. Abdullah demiştir ki: "Allah'ı sevmenin alameti, Kur'an'ı sevmektir. Kur'an ve Allah sevgisinin alameti, Peygamber'i (s.a.v) sevmektir, Peygamber'i (s.a.v) sevmenin alameti onun sünnetini sevmektir. Sünneti sevmenin alameti, kişinin ahireti sevmesidir. Ahireti sevmenin alameti, dünyaya buğz etmektir; dünyaya buğz etmenin alameti ise kişinin dünyadan ancak kendisine yetecek ve onu ahirete ulaştıracak kadar azık almasıdır."

En güzel söz sahibi Yüce Allah buyurmuş ki:

"Ey iman edenler! Sizden kim dininden dönerse bilsin ki, Allah onların yerine bir toplum getirir; Allah onları sever, onlar da Allah'ı sever."[431]

Yani onlar dinden dönmezler. Çünkü onlar dinden dönenlerin yerine gelmişlerdir, dolayısıyla onlar gibi olmazlar. Başka bir ayet-i kerimede şöyle buyrulmuştur: ***"Sizi başka bir toplumla değiştirir de, onlar sizin gibi olmazlar."***[432]

[431] Maide 5/54
[432] Muhammed, 47/38

AHİRET İŞLERİNE ÖNCELİK VERMEK

Yüce Mevla'yı sevmenin alametlerinden birisi de, kulun kendisini Yüce Rabbine yaklaştıracak bütün ahiret işlerini, nefsin kötü arzularından ibaret olan dünya işlerinden öne almak, nefsin istek ve arzularını yerine getirmeden önce, Yüce Sevgili'nin emirlerini derhal yerine getirmek, O'nun sevgisini kendi arzu ve isteklerine tercih etmek, Resûlullah'ın (s.a.v) emrettiğini yerine getirmek, yasakladığından sakınmak, O'nu bilen ve bilgisiyle amel eden dostlarına alçak gönüllü olmak, dünyayı tercih eden ehl-i dünyaya karşı onurlu davranmaktır.

İbnu Mübarek'e: "Tevazu nedir?" diye sorulduğu zaman "Büyüklük taslayanlara karşı, büyüklük taslamaktır" şeklinde cevap vermiştir.

el-Feth b. Şehref demiştir ki: "Ali bin Ebî Tâlib'i (r.a) rüyamda gördüm ve kendisine: "Bana hayırlı bir şey söyle" dedim; şunları söyledi: "Sevabını Allah'tan bekleyerek zenginlerin fakirlere karşı tevazu göstermeleri ne kadar güzeldir. Bundan daha güzeli ise Allah'a güvenerek, fakirlerin, zenginlere karşı kendilerini büyük göstermeleridir."

Allah, sevdiklerini, dostlarına karşı alçak gönüllü, düşmanlarına karşı onurlu kimseler olarak tanıtmıştır. Çünkü o sevdiklerini en güzel sıfatlarla nitelendirir. Sevgiliye karşı alçak gönüllü olmak güzeldir. Düşmana karşı izzetli ve onurlu davranmak da güzeldir. Sevgili için alçak gönüllü olmak, şerefli kimselere alçak gönüllü olmak gibi güzel bir haslettir. Düşmanlara karşı izzetli ve onurlu davranmak da alçak kimselere karşı onurlu davranmak gibi güzeldir. Bundan dolayı Allah kendisini seven kimseleri, dostlarına karşı alçak gönüllü, düşmanlarına karşı da izzetli ve onurlu davranan kimseler olarak tanıtmıştır.[433]

Sevgiliye karşı kibirli davranmak ise düşmana karşı alçak gönüllü olmak gibi kötüdür. Allah, dostlarını kötü sıfatla nitelendirmez.

---

[433] Maide 5/54.

ALLAH YOLUNDA MAL VE CAN İLE MÜCAHADE

Allah sevgisinin alametlerinden birisi de, Allah'a yaklaşmak, O'nun rızasını kazanmak ve O'na yaklaşma konusunda her türlü engeli aşmak için canı ve malı ile sevgilisi Allah yolunda mücahede etmektir. Bu konuda Yüce Allah Hz. Musa'nın (a.s) şöyle dediğini bildirir:

"Rabbim, sen razı olasın diye, acele ile sana geldim."[434]

Allahu Teala Habibi Hz. Muhammed'e (s.a.v.) şöyle emretmiştir: *"Kendini tamamen Allah'a ver."*[435]

Bu ayetin iki manası vardır: Birincisi ihlas ile Allah'a yönelerek ve O'nu her şeye tercih ederek tamamen O'na bağlan. İkinci manası: Seni O'ndan ayıran her şeyi kesip at ki O'na ulaşabilesin. Her iki durum da muhabbetin en belirgin delilidir.

Sonra muhabbet ehli, sahip olduğu ilahi sevgiden dolayı, halkın hiçbir kınamasından korkmaz; nefsini zorluklara sokarak, vatanını-yurdunu terkederek ve malı-mülkünü bir kenara iterek Allah yolunda yürüdüğü için kendisini kınayanların kınamalarına aldırmaz. Bu muhabbetine karşılık kimseden bir övgü beklemez. Sevgilisi olan Rabbini, bütün mal ve ailesine tercih etmesinden dolayı, kulların kendisini iyi bir sıfatla anmasını istemez.

Bunların yanında muhabbet ehli, yalnızlıkta ilahi bir huzur, halvet anında manevi bir rahatlık bulur. Dua anında tam bir yalvarış içine girer. Yüce Sevgilinin kelamından zevk alır; O'nun hükümlerinin icrasından hoş olur; O'na hizmet ve ibadetin tadını tadar, O'ndan gelen bela ve sıkıntıyı bir nimet görür.

Sabit el Benanî demiştir ki: "Zorluk ve meşakkatlere katlanarak yirmi yıl Kur'an-ı Kerim'le meşgul oldum; ondan sonraki yirmi yıl Kur'an'la nimetlendim/onun manevi zevkine erdim."

---

434 Taha 20/84.
435 Müzzemmil 73/8.

ALLAH'TAN BAŞKASI İLE HUZUR BULMAMAK

Muhabbetin gereklerinden birisi de sevgiliden başkasıyla huzur ve sükunu terk etmektir. Çünkü Allahu Teala huzurun ta kendisidir.

Ebu Muhammed Sehl (rah) demiştir ki: "Allah katında, sevenin ihaneti, avamın günahından daha şiddetlidir. Bu, kişinin O'ndan başkasıyla huzur bulup ünsiyet kurmasıdır."

Hz. Musa'nın (a.s) kendisini vesile ederek yağmur duasına çıktığı siyah köle Berh'in kıssasında anlatıldığına göre; Yüce Allah Hz. Musa'ya hitaben şöyle buyurmuştur: "Berh, ne güzel bir kuldur; fakat onda bir kusur vardır." Hz. Musa: "Ey Rabbim onun kusuru nedir?" diye sordu. Allahu Teala: "Seher yelinden hoşlanıyor ve onunla huzur buluyor. Oysa beni seven kimse, benden başka şeyle sükuna erip huzur bulmaz."

Buradaki sükûn her hangi bir şeyle huzur bulup onunla ünsiyet elde edip muhabbet kurmaktır. Bunun dışında sükûn kelimesi bir şeye bakmak, delil olarak almak, onunla kalben mutmain olmak gibi manalara da gelir.

Ben bu hikayeyi marifet ehlinden birisine anlattığımda bana şöyle dedi: Allahu Teala, bununla Berh'i değil Hz. Musa'yı kasdetmiştir. Çünkü onu muhabbet makamında tuttuğu için yüzüne karşı bunu söylemekten haya etti. Dolayısıyla Berh'in ismi ile ona ima etti. Bu şeklide Hz. Musa'ya (a.s) cevap verildi. Ben bu zata: "Hz Musa'ya kusuru niçin haber verildi; haber verilmese de Hz. Musa O'nu sevmekteydi" diye sordum; şu cevabı verdi:

"İlahi huzurda yakınlık kazanmış Allah dostları ancak Yüce Allah ile huzur bulur, rahat ederler. Çünkü onlar, başlarına gelen bütün imtihanların O'ndan geldiğini bilirler. Eğer bunu başkasından bilirlerse, bu kalplerine arız olan bir gafletten ileri gelen bir günahtır. Bu kendilerine bildirilir ki, ondan tövbe etsinler ve Allah kendilerini affetsin."

Rivayet edilir ki; abidin birisi bir ormanda uzun zaman Allah'a ibadetle meşgul oldu. Günün birinde bir kuşun ağacın tepesine yuva yapmış olduğunu, yuvasına girip öttüğünü gördü. Abid: "Ben de ibadet yerimi bu ağacın yanına taşısam, bu kuşun sesiyle ünsiyet, yakınlık kursam" diye düşündü ve öyle yaptı. Bunun üzerine Allah o zamanın peygamberine

(a.s) şöyle vahyetti: "Git falan abide söyle: "Sen beni unutup bir mahluk ile muhabbet kuruyorsun. Böyle yapma. Yoksa seni bulunduğun hâlden öyle bir dereceye indiririm ki, bir daha amelinle ona ulaşamazsın."

Sadık ve halis muhabbetin gereği, sevdiğinin muhabbeti ile sadece ona bağlanmak, onunla ünsiyet kurmak, onun meclisinde onun sözleriyle huzur bulmak, yalnızlık hâlinde ona münacatta bulunmak; sevgilinin emirlerine uyma muhabbeti ile onun istemediği şeyleri terk ederek dostluğun tadını tatmaktır. Allah'ı sevenlerden birinden nakledilen şu şiirde olduğu gibi:

"Senin sevdiğin şeylere sabrederek tat alırım;
Senin terk ettiğini terk eder sana uyarım.

Başka birisi de buna benzer şu şiiri söylemiştir:

Sevdiğimin keyfi için arzumu terk ederim;
Nefsim istemese de onun sevdiğini severim.

Sevdiği ile kalbi huzur bulmak, bütün düşüncesini kendisine en yakın dostuna bağlamak, nazarını devamlı kendisini kontrol eden zata yöneltmek, halis ve samimi Allah sevgisinin alametleridir. Çünkü O'nu tanıyan sever; O'nu seven hep O'na nazar eder; O'na nazar eden de O'na bağlanır. Bunu Allah'ın şu sözünden anlamak mümkündür. ***"Tapmakta olduğun/bağlandığın şu tanrına bir bak."***[436]

MUHABBETİN FARZI VE FAZİLETİ

Allahu Teala'yı seven kimsenin O'nun sevdiği şeylere uyması farzdır. Hz. Ömer (r.a) Suheyb-i Rûmî (r.a) hakkında şöyle demiştir.

"Allah Süheyb'e rahmet etsin; o Allah'tan korkmasıydı bile O'na isyan etmezdi." Yani Allah'a olan sevgisi Süheyb'i hiçbir korku olmadan O'nun emirlerine muhalefet etmekten korurdu. Çünkü o, Allah'a muhabbetinden dolayı itaat eder.

---

[436] Taha 20/97

Süheyb (r.a) şöyle demiştir: "Rabbime olan sevgim, bana, başka hiçbir şeyin yaptıramayacağı şeyleri yaptırıyor."

Hz. Süheyb (r.a) şunu demek istiyor: İlahi muhabbet, beni korkulacak sıfat ve hâllerden koruyup, Allah'ın rahmetine vesile olacak işlere sevk ediyor.

Alimlerimizden biri demiştir ki: "İsar/dostunu nefsine tercih etmek, sevgiyi gösterir. Sendeki Allah sevgisinin alameti, O'nun emirlerini kendi nefsine tercih etmendir."

Yine bu alim şöyle demiştir: "Allah'a her itaat eden kimse Allah'ın dostu olmaz; fakat O'nun yasaklarından kaçınan herkes, Allah'ın dostu olur."

Durum bu alimin dediği gibidir. Hiç şüphesiz Allah'a muhabbet, O'nun emirlerine muhalefeti terk etmekle belli olur; çok amel etmekle belli olmaz. Çünkü iyi amelleri, iyiler de, kötüler de yapabilir. Günahları ise ancak sıddık/gerçekten sadık insanlar terk eder.

Denilmiştir ki: "Taatların en faziletli mertebesi, itaat üzerine sabretmektir."

Şüphesiz Allah'a itaat etmeye sabretmenin sevabı, yetmişe katlanır. Günah işlememek için sabretmenin sevabı ise yedi yüz katına kadar katlanır. Günahı terkedip bunda sabır gösteren, sanki Allah yolunda cihad etmiş gibidir. Çünkü, sabır, Allah'tan gelen bir imtihan olup nefis için zorunludur. Kişi nefsin arzu ve isteklerini terk etmekle, nefsini terk etmiştir. Sabrın kişiye kazandırdığı en küçük şey, dünyaya karşı zahid olmak/ondan kalbini çekmek ve Allah yolunda nefisle mücahede etmektir. Bu vesileyle kulun sevabı yediyüz katına kadar çıkmakta ve bundan dolayı Allahu Tealanın muhabbeti sabit olmaktadır. Çünkü bu kimse şu ayetin hükmü içine girmektedir:

"Rabbinin makamından korkanlara iki cennet vardır."[437] Bu kimsenin diğer insanlara üstünlüğü, Allah'a muhabbetinden dolayıdır.

---

[437] Rahman 55/46

Bu konuda işittiğim şeylerin hoşuma gideni şudur:

Hz. Musa (a.s), Hızır'a (a.s): "Bu dereceye ne ile ulaştın?" diye sorunca Hızır (a.s): "Bütün günahları terk etmekle ulaştım" demiştir.

Ebu Muhammed Sehl (rah), Allahu Teala'nın: *"Allah, müminlerden mallarını ve canlarını cennet karşılığında satın almıştır"*[438] ayeti hakkında şu tefsiri yapmıştır: "Onların fani nefislerinin hayatı, dünyada acilen elde ettiği şehevî zevkleridir."

DERDİNİ RABBİNE AÇARAK RAHATLAMAK

Muhabbetin gereklerinden birisi de kulun derdini Rabbine açarak gönlü hoş olması ve hâlini sadece Yüce Rabbinin bilmesiyle rahatlamasıdır. Bu durumda da Allah için ihlasla amel etmesi ve güzel edebini koruması da halis muhabbetin gereğidir. Bu durumdaki güzel edeb, kulun içine düştüğü sıkıntıyı gizlemesi, kendisine takdir edilen sıkıntı ve zorluğu yaymamasıdır. Hatta kul, tam aksine bu hâl içinde elde ettiği ilahi lütufları ve faydaları zikretmelidir. Bir de böyle bir durumda Allah'ın nimetlerini, gizli lütufları, işlerindeki incelik, kudretinin acaib tecellilerini çokça tefekkür etmelidir. Muhabbet ehli, her hâlde Rabbine hamd ve sena etmeli, onun nimetlerini anlatmalı, ihsanlarını zikretmeli ve belalarına sabretmelidir. Çünkü o, Rabbinin ehlinden olmuş ve dostları arasına girmiştir. Yüce Allah bazen, sevdiklerinin hâlini kuvvetlendirmek ve katındaki derecelerini artırmak için onları sıkar, sevdiklerine sert davranır. O, dostlarının kendisinden başkasını istemediklerini, O'ndan başka bir sığınak aramadıklarını bildiği için böyle yapar. Çünkü onlar için Allah'tan başkasında bir rahatlık olmadığı gibi; O'ndan başka bir talepleri de yoktur. Onların bütün gayret ve himmeti ancak Yüce Mevla'dır.

Hak aşıklarından biri şöyle demiştir: "Başıma gelen belalar sendendir, bununla birlikte şikayetim de sanadır. Senden korkarım fakat aynı zamanda sana kavuşma iştiyakı içinde kıvranırım. Sana kavuşmak istesem bu

[438] Tevbe 9/14

yolda beni yorarsın; senden kaçarsam sen beni ararsın. Seninle beraber rahatım olmadığı gibi, senden başkasıyla da istirahatım yoktur."

Muhabbet ehline gereken işlerden birisi, yapılması teşvik edilen bütün ibadet ve iyilik çeşitlerine muhabbet ve gönül rahatlığı içinde süratle koşmaktır. Bu konudaki kudsi bir hadiste şöyle buyurulmuştur:

"Kulum, nafile ibadetlerle bana devamlı yaklaşır; nihayet onu severim."[439]

Muhabbet ehline gereken işlerden birisi de Allah'ın kazasına rıza göstermektir. Çünkü Allah, her işini güzel yapmaktadır. Yine Allah'ı sevenler, O'nu çokça zikretmeli, O'nu zikredenleri sevmeli ve zikir meclislerinde oturmaya devam etmelidir. Bir şikayeti varsa Yüce Rabbine arzetmeli, O'na yalvarıp inlemeli, kalbini halktan çekmeli, her şeyde önce yaratıcıya bakmalı, her şeyde hemen O'na dönmeli, her olayda O'nunla ünsiyet kurmalı, O'nu çok zikretmeli ve her şeyde O'nu hatırlamalıdır.

SEVGİLİ İLE HUZUR ÂNI/GECE NAMAZI

İlahi muhabbetin alametlerinden birisi de geceleri uzunca teheccüd namazı kılmaktır. Yüce Allah'ın kudsi bir hadiste şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

"Kim beni sevdiğini iddia ettiği hâlde karanlık çöktüğü zaman sabaha kadar uyuyup benden gafil kalırsa o yalan söylemiştir."

Hatta ariflerden birisi gece uykusuzluğunu bir makam olarak kabul ederdi. Bu hadis ona rivayet edilince şöyle demiştir: "Allah onu şevk makamında tutarsa, bu doğrudur. Ama Allah onun üzerine huzuru indirir ve ünsiyetle yakınlığına alırsa onun uyuması ile uyanık kalması eşit olur." Sonra şöyle demiştir: "Ben, Allah'ı sevenlerden bir topluluk gördüm; onların gece uykuları, gece ibadetlerinden daha çoktu".

---

[439] Buhari, Rikak, 38; İbnu Mace, Fiten, 16; İbnu Ebi'd-Dünya, K. Evliya, No.1; Tabarani, el-Kebir, No: 7880; Beğavi, Şerhu's-Sünne, I, 142.

Yüce Allah'ı sevenlerin imamı, Hak tarafından sevilenlerin Efendisi Resûlullah (s.a.v), gece kalkıp ibadet ettiği gibi, gecenin bir kısmında da uyurdu. Bazen uykusu, ibadetinden daha çok olurdu. Efendimiz (s.a.v) her gece mutlaka biraz uyumuştur.

DÜNYADAN GÖNLÜ ÇEKMEK

İlahi muhabbetin alametlerinden birisi de kalbi dünya malından çekip tamamen Yüce Sevgiliye vermek ve nefsin bütün kötü arzularına karşı hakkı tercih ederek Allah'a yönelmektir.

Cüneyd-i Bağdadî hazretleri şöyle demiştir: "Muhabbetin alameti, manevi dinçliğini sürdürmek ve kalbi gevşetmeden vücudu zayıflatıp iştiyakla kulluğa devam etmektir."

Seleften birisi demiştir ki: "Muhabbetle yapılan amele gevşeklik giremez."

Alimlerden birisi demiştir ki: "Allah'a yemin ederim ki, Hak aşığı bir veli en ağır sıkıntılara uğraşsa bile ibadetlere karşı zorlanmaz."

Muhabbetin alametlerinden birisi de, birbirine hak yolunda nasihat etmek, hakkı tavsiye etmek ve bu konuda sabretmektir. Yüce Allah, zarardan kurtulan salih kullarını bu özellikle tanıtmış ve şöyle buyurmuştur:

"Asra yemin ederim ki, insan gerçekten ziyandadır. Bundan ancak iman edip salih amel işleyenler, birbirlerine hakkı ve sabrı tavsiye edenler, müstesnadır."[440]

Çünkü Allahu Teala'yı sevenler, şu ayette anlatılan kimseler gibi değillerdir:

"Eğer iman eder ve günahlardan sakınırsanız Allah size mükafatınızı verir ve sizden, mallarınızı (tamamen sarf etmenizi) istemez. Eğer onları sarf etmenizi isteseydi ve sizi buna zorlasaydı cimrilik ederdiniz. Bu da sizin kinlerinizi ortaya çıkarırdı."[441]

---

[440] Asr 103/1-3

[441] Muhammed 47/36-37

Yani eğer size zorluk çıkarıp sevdiğiniz mallardan isteseydi sizin ona karşı kininiz ortaya çıkardı.

İbnu Abbas'tan (r.a) gelen bir okuyuşa göre mana: "Mallarınızı elinizden çıkarırdı" olmaktadır.

Şayet bu imanı zayıf kimseler, Allah sevgisine mal sevgisini ortak etmekten ve mal ile meşgul olup Allah'ın zikrini ve güzel kulluğu terk etmekten başka bir şey yapmasalar bile, Allah'ın muhlis dostlarının elde ettiği kazancı kaybeder; salihlerin elde ettiği saadeti ve güzel akıbeti elden kaçırırlar.

Allahu Teala sevdiği kullardan mallarını ve canlarını istemektedir, ta ki onlar için kendisinden başka bir sevgili kalmasın ve onlar sadece O'na ibadet etsinler. Allahu Teala bunu onları sevdiği için yapmakta, onların muhabbetini ortaya çıkarmak, ne hâlde olduklarını denemek, onların sıdk ve sadakatlerini göstermek için yapmaktadır. Çünkü O, çok cömert bir mülk sahibidir, bir şeyi istediği zaman bütününü ister. Gayret sahibidir; sevgisine başkasının ortak olmasını istemez. Buna da ancak onu tanıyanlar sabreder. O'nu ancak bu duruma sabredenler sever. O'nun bu konudaki hükmüne ancak kendisine yakînen inananlar rıza gösterir. Şu kadar var ki Yüce Allah, herkesten değil, ancak kendisini özel bir muhabbetle seven kullarından bütün mallarını ister. Bütün bunlar O'nun hikmetine bağlı olarak gerçekleşir.

Allahu Teala'yı seven birisi vardı. Bütün malını ve canını Allah yolunda harcamış, geride hiçbir şey bırakmamıştı. Kendisine: "Senin bu muhabbet hâlinin sebebi nedir?" Diye sorulduğunda şu cevabı vermiştir: "İnsanlardan iki kişinin konuşması sırasında işittiğim sözler başıma bu imtihanı getirdi." Oradakiler: "Ne işittin?" diye sordular; şunları anlattı:

"Sevdiğiyle baş başa kalan birisinin sevgilisine şöyle söylediğini duydum: Allah'a yemin ederim ki ben seni bütün kalbimle seviyorum, sen ise benden yüz çeviriyorsun." Bunun üzerine sevgilisi ona: "Şayet gerçekten beni seviyorsan, benim için neyi vereceksin?" diye sordu. O da: "Ey efendim! Sahip olduğum bütün malımı mülkümü sana veririm, sonra da son

nefesime kadar ruhumu senin yoluna feda ederim" dedi. İşte o zaman kendi kendime şöyle dedim:

"Bu, bir insanın diğer insana, bir kulun diğer kula karşı gösterdiği sevgidir. Acaba bir insanın Yüce yaratıcıya, bir kulun Yüce Mabuduna karşı sevgisi nasıl olur?" İşte benim böyle davranmanın sebebi bu olaydır.

Mallar nefis ile birlikte satışa çıkarılmıştır. Salih kullar, Allahu Teala'yı sevdikleri için canlarını ve diğer mallarını O'na satmışlardır. Allah da kendi katında değerli olduğu için onları satın almıştır. Yüce Allah'ın bunları sevdiğinin alameti, onları satın almasıdır. Satın almanın alameti ise onlardan malı çekip almasıdır. Kendilerinden malı çekip aldığı zaman, artık onlarda Allah'tan başka bir arzu ve sevgi kalmamıştır. Onu da zaten Allah satın almıştır.

Şunu bil ki; gerçekten nefislerin afeti, nefsânî hastalıklardır. Nefsin bu hastalıklarından temizlenmesi onun devasıdır. Allahu Teala bu konuda şöyle buyurmuştur:

"Gerçekten, nefsini (küfür, şirk, gaflet ve isyandan) temizleyen kurtuldu."[442]

İnsan nefsini bu âfetlerden temizleyince, gerçekten onu temizlemiş olur. Takva derecesine ulaşmak için nefsânî ve şehevî arzulardan arındırarak nefsini temizleyen kimse onu satın almış olur. Küçük olsun, büyük olsun nefsin her derdi için mutlaka bir ilaç vardır. Öyleyse, hastalık nereden gelmişse, ilacı oranın üzerine koy ki hastalığı zıddı ile tedavi etmiş ve onun kökünü kurutmuş olasın.

Allah tarafından satın alınan sevilmiş ve seçilmiş nefislerin alametleri şunlardır: Gerçek sevgili olan Allah'a samimiyetle hizmet ederek tövbe etmek, O'na yönelerek çokça hamd etmek, huzurunda hüsn-ü edep ile namaza devam etmek, sevdiği şeyleri emretmek, hoşlanmadığı şeyleri nehyetmek, O'nun çizdiği sınırları korumak.

---

[442] Şems 91/9

İlmin sıralanması aklın derecelerine göre olur. Bunun için tevhid ilmini ve ilahi kudretin muhafaza edilecek sırları gizli tutulmuştur. Çünkü aklın bir sınırı vardır. Bu, muhabbet ilminin gizli olan yönlerindendir. Buna dikkat etmek, hak aşıkları nazarında, Allahu Teala'nın peygamberlerinin lisanı ile insanlığa emrettiği dinin zahiri hükümlerini korumak gibidir. Bu durum ayetlerde şöyle zikredilir:

"Kim Allah'ın sınırlarını aşarsa işte onlar zalimlerdir."[443]

"Kimde tövbe etmezse, işte onlar zalimlerdir."[444]

"Hiç şüphesiz Allah, güzelce tövbe edenleri ve temiz olanları sever."[445]

"Allah takva sahiplerini sever."[446]

Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur.

"Kim Allah'ın sevgisini kazanmak isterse, dünyaya karşı zühd sahibi olsun/dünyadan gönlünü çeksin."[447] Buna göre, dünyaya karşı zahid olmadan/ondan gönlü çekmeden, kimse Allah'ın muhabbetini ümid etmesin. Bu anlatılanlar, hakkı sevenlerin sıfatlarını özetlemektedir.

SADECE SEVDİĞİNE HİZMETLE MEŞGUL OLMAK

İlahi muhabbetin alametlerinden birisi de Allahu Teala'dan başkasının hizmetini arzulamamak, bütün arzu ve isteğini O'nun sevgisinde toplamak, ancak Mevla'nın razı olduğu şeyleri arzulamaktır. Kul böyle olunca Yüce Mevla da sevdiği kulunun istediği gibi hüküm verir/tecelli eder.

Bir alimin şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Yüce Allah'ın seni halktan soğuttuğunu gördüğün zaman bil ki O, seninle yakınlık kurmak istiyor."

---

443 Bakara 2/229

444 Hucurat 49/11

445 Bakara 2/222

446 Al-i İmran 3/76

447 İbnu Mace, Zühd, 1; Hakim, Müstedrek, IV, 313; Beyhaki, Şuabu'l-İman, VII, 344.

Yüce Allah'ın Hz. Davud'a (a.s) şu şekilde vahyettiği nakledilmiştir: "Hiçbir karşılık olmadan sadece Rablığımın hakkını yerine getirmek için bana ibadet eden kimse, benim en sevgili dostumdur."

Vehb b. Münebbih'in Zebur'dan naklettiği bir rivayette Yüce Allah şöyle buyurmuştur: "Cennete kavuşmak ve ateşten korunmak için bana ibadet eden kimseden daha zalim kim olabilir! Şayet ben cennet ve cehennemi yaratmasaydım, itaat edilmeye layık olmaz mıydım?"

Hz. İsa'nın (a.s) şöyle dediği nakledilmiştir: "Müttaki bir kimsenin büyük bir aşk içinde Rabbini aradığını görürsen, bil ki bu arayış onu Rabbinden başkasını aramaktan alıkoyar."

Yine Hz. İsa'nın (a.s) şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Allah'ı seven kimse, zorlukları da sever."

Rivayet edildiğine göre Hz İsa (a.s) abidlerden bir gurubun yanından geçerken onların ibadetle yandıklarını, adeta eskimiş kırba gibi renklerinin değişmiş olduğunu gördü; onlara: "Siz kimsiniz?" diye sordu; onlar: "Biz abidleriz/ibadetle meşgul oluyoruz" dediler. Hz. İsa (a.s): "Niçin ibadet ediyorsunuz? diye sordu. Onlar da: "Allah bizi ateşle korkuttu, biz de ondan korktuk ve kendisine bizi ateşten kurtarması için ibadet ediyoruz" diye cevap verdiler. Bunun üzerine Hz. İsa (a.s): "Korktuğunuzdan sizi korumak Allah üzerine haktır" dedi. Sonra onları bırakıp ilerledi; başka bir gruba rastladı. Onların ibadetleri daha fazla idi. Onlara: "Niçin ibadet ediyorsunuz?" diye sordu; onlar da: "Allah bizi cennetlere ve orada dostlarına hazırladığı nimetlere teşvik etti; biz de onlara kavuşmayı ümit ederek ibadet ediyoruz" dediler. Hz. İsa (a.s) onlara: "Size de ümit ettiğinizi vermesi Allah üzerine haktır" dedi ve onları bırakıp yoluna devam etti. İbadet eden başka bir gruba rastladı; onlara: "Siz kimsiniz?" diye sordu. Onlar da: "Biz Allah'ı sevenleriz. O'na ateş korkusundan ve cennet arzusundan dolayı değil, sadece O'nu sevdiğimiz ve zatını yüceltmek için ibadet ediyoruz" dediler. O zaman Hz. İsa (a.s): "Siz Allah'ın gerçek dostlarısınız. Ben sizinle beraber olmakla emrolundum" dedi ve onların arasına katıldı.

Diğer bir rivayette, ilk iki gruba şöyle demiştir: "Siz, mahluktan korkuyor ve bir mahluku seviyorsunuz." Sonuncu guruba da: "Siz mukarrebûn/Allah'a yakın kullarsınız" demiştir.

Tabiûn arasında Hz. İsa'dan (a.s) vasıflarıyla rivayet edilen kimselerin makamında bulunan insanlar vardı.

Bu makamdaki kullardan birisi olan Ebul Hâzim el-Medenî şöyle demiştir: "Ben, azabının korkusundan dolayı Rabbime ibadet etmekten haya ederim. Eğer azaptan korktuğum için ibadet yaparsam, amelinin karşılığı verilmeyince ibadet etmeyen kötü kulun durumuna düşerim, Ben ancak O'nu sevdiğim için kendisine ibadet ediyorum."

Bu manada bize, Hz. Peygamber'den (s.a.v) şu söz nakledildi:

"Sizden biriniz, sahibinden korktuğu için çalışan kötü köle gibi ya da ücreti verilmeyince çalışmayan kötü işçi gibi olmasın."[448]

Maruf el-Kerhî'nin yakın dostlarından birisi ona: "Seni ibadete teşvik edip, halkla ilişkini kesmene sebep olan şeyi bana haber verir misin?" diye sordu. Maruf sustu.

Adam: "Ölümü hatırlamak mı? diye sordu.

Maruf: "Ölüm nedir?" diye sordu.

Adam: "Kabir ve berzah alemini hatırlamak" dedi.

Maruf: "Peki kabir nedir? dedi.

Adam: "Cehennemden korkmak ve cenneti ümit etmektir" dedi.

Maruf: "Bunlar da nedir ki! Onların hepsi tek olan Allah'ın elindedir. Eğer sen O'nu seversen, O sana bunların hepsini unutturur; O'nunla senin aranda bir marifet varsa, bu senin için hepsine yeter" dedi.

Bana, Ali b. Muvaffak'ın şöyle dediğini anlatıldı: "Rüyamda cennete girdiğimi gördüm. Orada sofraya oturmuş bir adam gördüm. Sağında ve solunda iki melek, kendisine cennetin güzel nimetlerini lokma yapıp veriyorlar; o da yiyordu. Sonra Cennetin kapısında ayakta duran birini gör-

[448] Irakî bu lafızlarla bir hadis bulamadığını belirtmiştir. Bkz: Zebidi, İthaf, XII, 349.

düm, gelenleri inceliyordu; bazılarını içeri alıyor, bazılarını da geri çeviriyordu. Sonra, onu geçtim ve mukaddes huzura geldim. Arşın altında, gözlerini yukarı dikerek hiç kırpmadan Allah'a bakan birini gördüm; cennetin bekçisi Rıdvan'a: "Bu kim?" diye sordum; bana: "O, Maruf el-Kerhî'dir. O Allah'a, ateş korkusundan veya cennet arzusundan değil, sadece O'nu sevdiği için ibadet etmiştir. Yüce Allah bu yüzden, ona, kıyamet gününe kadar kendisine bakmayı helal kıldı" dedi. Ben daha sonra orada gördüğüm diğer iki kişinin kim olduğunu? sordum; bana: "Kardeşlerin Bişr b. el-Haris ve Ahmed bin Hanbel'dir" dedi.

Bu sıddıklardan abdalların makamıdır. Onlar, peygamberlerin abdallarına ait bu makama, ancak sâfi bir yakînden ve güzel bir marifetten sonra ulaşabilirler. Onlar, Allah'ın muhabbeti bütün hâllerde kalplerini tamamen sarmadan sıddıklık makamına ulaşamazlar ve kendilerine şehitlerin dereceleri verilmez. Böyle bir muhabbet hâline ulaştıklarında artık tamamen Allah'a yönelirler, kalplerinde Allah'tan gayrisini siler atarlar, devamlı O'nun zikri ile meşgul olup başkasını unuturlar. Böylece tam bir ihlas ile sadece O'na ibadet ederler. Onlar, mukarrebûn/ilahi huzurda özel yakınlık elde etmiş kimselerdir. Onların cennetlerdeki nimetleri de (niyet ve ibadetleri gibi) saf ve katıksızdır. İhlasları onlar gibi olmayan diğer müminlere ise içecekleri karıştırılarak verilir. Bunlar, Ashab-ı Yemin/amel defterini sağ tarafından alan diğer müminlerdir. Yüce Allah onların ulaştığı nimetleri şöyle tanıtmıştır:

"Hiç şüphesiz iyiler cennettedir. Onlar orada koltuklar üzerinde oturup bakarlar. Onların yüzünde nimetin ve mutluluğun parıltısını görürsün. Kendilerine ağzı mühürlü halis bir içecek sunulur."[449]

Yüce Allah, daha sonra iyilerin içeceklerine karıştırılacak olan mukarrebun makamındakilerin içeceğini şöyle tanıtmıştır:

"Bu iyilere sunulan içeceğin karışımı tesnimdendir. O (tesnim), Allah'a yakın olanların içtikleri bir kaynaktır."[450]

---

[449] Mutaffifîn 83/22-25

[450] Mutaffifîn 83/27-28

Yani mukarrebunun içeceği saf ve halis içeceklerdir. Ondan Ashab-ı Yemin'in içeceğine karıştırılır. İyilerin içeceği ancak mukarrebunun bu saf içeceğinin karışmasıyla güzeldir. Bu ayetlerde cennetin bütün nimetleri şarap/içecek tabiriyle ifade edilmiştir. Nitekim bütün ilim ve amellere de kitap tabiri kullanılmıştır.

Allahu Teala, ebrarın/salihlerin sıfatından şöyle bahsetmiştir

"And olsun ebrarın/iyilerin kitabı illiyyûndadır."[451] Ardından şöyle buyurmuştur: ***"Allah'a yakın olanlar O'na şahit olurlar."***[452]

Onların ilimlerinin güzelliği, amellerinin saflığı ve kitaplarının yüceliği, ancak mukarrebunun kendilerine nazar ve şahitlik etmesiyle olmaktadır. Çünkü mukarrebun/Allah'a yakın kullar, hem Allah'ın huzurunda bulunmakta, hem de iyilere yakın olmaktadır. Böylece onların kemalatını sağlamaktadırlar. Bu durum dünyada da böyledir. İyilerin ilimleri mukarrebunun ilimleri ile güzelleşir, amelleri onların müşahedesi/nezaret ve şahitliği ile ilahi huzura yükselir; onlar, bu ariflere yakınlıkları sayesinde kendilerinde manevi bir ilerleme bulurlar.

Yüce Allah bu durumlara işaret olarak şöyle buyurmuştur.

"Tıpkı ilk yarattığımız günkü gibi tekrar dirilteceğiz."[453]

"Yaptıklarına uygun bir karşılık olarak."[454] Yani dünyadaki amellerine uygun olarak karşılık görürler.

Allahu Teala başka bir ayet-i kerimede şöyle buyurmaktadır:

"Allah bu sıfatlarından dolayı onların hak ettiği karşılığı verecektir. Allah hikmet sahibidir; her şeyi hakkıyla bilendir."[455]

Kimin bu dünyadaki rahatlığı Allah'ın güzel nimetleri ile olursa, yarın ahiretteki rahatlığı da mülk ile olacaktır. Kimin bu dünyadaki rahatlığı Yü-

---

451 Mutaffifîn 83/18
452 Mutaffifin 83/21
453 Enbiya 21/104.
454 Nebe 78/26.
455 En'am 6/39.

ce Rabbi ile olursa, yarın ahiretteki rahatlığı da Yüce Rabbinin huzurunda sıdk makamında bulunmak olacaktır.

Ebu Süleyman ed-Dârânî bu konuda şöyle demiştir: "Kim bugün kendi nefsiyle meşgul olursa, yarın ahirette de nefsiyle meşgul olur. Kim bu gün Rabbiyle meşgul olursa, yarın ahirette de Rabbiyle meşgul olur."

GERÇEK BİR HAK AŞIĞI: Hz. RÂBİA (rah)

Hak aşıklarından Rabiatü'l-Adeviyye'den şu hâdise nakledilmiştir: Süfyan es-Sevri (rah) onun huzurunda oturur ve:

"Allah'ın sana ihsan ettiği ince hikmetlerden bize de öğret!" derdi, Rabia (rah) da ona: "Sen çok iyi birisisin. Ah bir de dünyayı sevmesen" derdi. Sevrî (rah) aslında dünyaya karşı zahid bir alimdi. Ancak Rabia onun hadis kitaplarını tercih etmesini ve (ilim öğretmek için) insanlara yönelmesini dünyayı sevme sayıyordu.

Bir gün Süfyan-ı Sevri, Rabia'ya: "Her kulun bir ölçüsü, her imanın bir hakikati vardır; senin imanının hakikati nedir?" diye sordu. Rabia şu cevabı verdi: "Ben Allah'a O'ndan korktuğum için ibadet etmiyorum. Böyle olsaydı, sahibinden korktuğu için çalışan kötü hizmetçi gibi olurdum. Ben O'na cennet sevgisiyle de ibadet etmiyorum. Böyle olsaydı, sahibi kendisine bir şey verince çalışan kötü hizmetçi gibi olurdum. Ben Rabbime ancak O'nu sevdiğim ve kendisine kavuşmak istediğim için ibadet ediyorum."

Hammad b. Zeyd, Rabia'nın şöyle dediğini nakletmiştir: "Ben, dünyalık bir şeyi, dünyanın sahibi olan Allah'tan istemeye utanıyorum; ona sahip olmayan bir kuldan nasıl isteyebilirim ki?" Hz. Rabia, bu sözü Hammad'a bir cevap olarak söylemişti. Çünkü bir defasında Hammad, kendisine: "Bir ihtiyacın var mı, söyle de yerine getireyim" deyince Rabia böyle söylemiştir.

Abdülvahid b. Zeyd kendisine evlenme teklifi yapınca Rabia şu cevabı vermiştir:

"Ey şehvet düşkünü adam! Git, kendin gibi şehvetine düşkün birisini ara! Sen bende şehvet namına ne gördün ki?"

Basra emiri Muhammed b. Süleyman yüz bin dinar mihir karşılığında Rabi'ayla evlenmek istedi ve kendisine: "Her ay, onbin dinar maaşım var; onu da sana veririm" dedi. Buna karşın Rabia ona şu cevabı yazıp gönderdi: "Benim kölem olsan, bütün varlığını bana versen, yine de sana evet demem. Zaten beni çok kısa da olsa Allah'ı anmaktan alıkoydun."

Rabia, muhabbet konusunda bazı beyitler söylemiştir ki bunların açıklanmaya ihtiyacı vardır. Bu beyitleri bazı Basra'lı alimler ve başkaları nakletmiştir. Ca'fer b. Süleyman ed-Dab'î, Süfyan es-Sevrî, Hammad b. Zeyd ve Abdulvahid b. Zeyd de bunlar arasındadır.

Seni severim ben iki sevgiyle;
Birisi heva sevgisi, diğeri sen layıksın diye.
Heva sevgisi, beni her şeyden çekip senin zikrinle meşgul etti.
Senin layık olduğun sevgi ise, aradan perdeyi kaldırıp bana cemalini gösterdi.
Her iki sevgide de bana övgü gerekmez;
Hepsinde hamd sanadır, şüphe götürmez.

Bu beyitlerde geçen bazı sözleri açıklamamız gerekmektedir.

Önce ilk beyitteki sözlerini ele alalım. Hz. Rabia, sevgiyi, hevadan kaynaklanan sevgi ve Cenab-ı Hakkın layık olduğu sevgi diye iki kısma ayırmıştır. Bu iki sevginin arasındaki fark bilinmelidir. Onun açıklanmaya ihtiyacı vardır. Açıklayalım ki onu tanımayan kimse meseleyi bir derece anlasın, bizzat müşahede etmeyen kimse de ondan haberdar olsun.

Muhabbeti tatmayan ve muhabbet alanında bir yeri olmayan bazı akıl sahipleri, muhabbete bu ismin verilmesini ve onun heva ile nitelendirilmesini inkar edebilirler. Bundan dolayı biz bu hususu ele alıp açıklamayı ve sevgiyi tanıyanlara yol göstermeyi gerekli görüyoruz.

Önce *"Seni heva sevgisiyle seviyorum"* sözünü ele alalım. Hz. Rabia bu sözle şunu anlatmak istiyor:

Ben Seni gördüm ve aynel yakîn müşahedeyle Seni sevdim. Yoksa benim sevgim habere, kulaktan işitmeye, nimet ve ihsanlara bakıp tasdik etmeye bağlı değildir. Öyle olsaydı, işler/durumlar değiştikçe benim sevgim de değişirdi. Lakin benim muhabbetim bizzat görmeye/müşahedeye dayalıdır. Bu şekilde ben, kalbimi Senin için boşaltınca sadece sana yaklaştım, Sana koştum, Seninle meşgul oldum. Halbuki bundan önce benim değişik ve dağınık arzularım vardı; fakat Seni görünce hepsi toplandı, artık Sen bütün kalbimi doldurdun, bütün sevgimi kendine çektin. Bana kendinden başkasını unutturdun.

Sonra ben, bütün bunlarla birlikte bu sevgiye layık değilim; ayrıca ahirette rıza yurdun olan cennette perdeler kaldırılmış bir hâlde açıkça sana (cemaline) bakmaya da ehil değilim. Çünkü benim sana olan sevgim, senin bana herhangi bir karşılık vermeni gerektirmez. Aksine her şey benim sana karşı devamlı şükretmemi ve bu uğurda her şeyimi vermemi gerektirir. Çünkü ben gerçekten seni sevdim, bundan sonra bana düşen sana karşı kusurlu davranmaktan korkmaktır. Bana sevgilime karşı vefamın azlığından dolayı utanmam gerekir. Sen bana kereminle ihsan ettin; sana layık olan lütufta bulundun. Bugün/dünyada bana ilk olarak zatını müşahede ettirdiğin gibi, son olarak da zatını/cemalini gösterdin. Bana bu dünyada ve öbür dünyada ikram ettiğin bunca nimetlere karşı bütün hamd sana layıktır. Çünkü ben, ne dünyada ne de ahirette ulaştığım nimetlere karşı bir övgüyü hak etmiş değilim. Çünkü ben onlara ancak seninle ulaştım. Öyleyse bütün hamd sana layıktır; beni onlara ulaştıran sensin.

Hz. Rabia'nın sözünün manası olarak düşündüğümüz bu açıklamalar, gerçek hak aşıklarının bizzat tadıp yaşadığı şeylerdir. Çünkü Hz. Rabia'nın muhabbet meydanında büyük bir yeri vardır. En iyisini Allah bilir.

Böyle bir kitapta Rabia'nın ve söylediklerimizin hakikatlerini açıklamak ve tafsilatına girmek mümkün değildir. Bir kimse, bu anlattığımız şekilde muhabbetin gereklerini yerine getiren ve sevgiliden de muhabbetinin karşılığını gören birisi değilse o, muhabbet iddiasıyla aldanmış, O'na na-

zar etmekten perdelenmiş bir kimsedir. Bu, ancak korku makamının zıddı olan reca makamıdır. Bu hâlin gerçek muhabbetle hiçbir alakası yoktur. Muhabbet, ancak azaba uğrama korkusuyla sahih olur.

Ariflerden birisi demiştir ki: "Allah'ı gerçek manada tanıdığını zanneden kimse aslında O'nu tanımamıştır. Onu tam olarak sevdiğini düşünen kimse, hakikatte Onu sevmemiştir. (Çünkü Onu gerçek manada tanımak ve hakkiyle sevmek kul için mümkün değildir.)"

YÜCE ALLAH'I SEVENLERİN KORKUSU

Hakkı sevenler için yedi çeşit korku vardır. Gerçi bunlar sabit makam sahipleri için önemli bir şey değildir. Bunların bir kısmı diğerlerinden daha şiddetlidir.

Bu korkuların birincisi, sevgilinin yüz çevirmesidir. Bundan daha şiddetli olanı perdelenme korkusudur. Bundan daha büyüğü uzaklık korkusudur. İşte Hz Peygamber'i (s.a.v) ihtiyarlatan Hud sûresinde mevcut olan bu manadaki ayetlerdir. Çünkü Hz Peygamber (s.a.v) bu sûrede Yüce Sevgilisinin şu manadaki sözlerini duymuştu:

"Dikkatli olun! Semud kavmi ilahi rahmetten uzaklaştı."[456]

"Semud kavmi ilahi rahmetten uzak olduğu gibi Medyen kavmi de uzak oldu."[457]

Uzaklık içinde uzaklığın zikredilmesi, ilahi huzurda yakınlık elde etmiş kimseleri ihtiyarlatacak bir durumdur.

Bir diğer korku manevi yükselme sebebi olan şeylerin elinden alınıp belirli bir noktada durma korkusudur. Bu, havas/seçkin kullar için geçerli olan bir korkudur. Bu, onların sahip oldukları şeyleri (izinsiz) açıkladıkları ve bunu kendi tercihleri ile yaptıkları için başlarına gelir; bunun sonucu olarak, daha önce elde ettikleri şeyler ellerinden alınır. Gerçekte bu, onlar için bir cezadır. Bu hâl bazen kul, muhabbet iddiasında bulunduğu ve nef-

---

[456] Hud 11/6.

[457] Hud 11/95.

sini muhabbetin hakikatine ulaşmış gösterdiği zamanda olabilir. Halbuki gerçekte o sıfatları elde etmiş değildir. İşte bu durumda hâllerinde bir noksanlaşma olur; onlar bunun farkında bile olmazlar. Bu, kolayca fark edilemeyen gizli bir tuzaktır.

Allahu Teala, Kur'an'da boş dava ile yalan iftirayı birlikte zikrederek kötülemiştir. Çünkü birisi kalbin, diğeri dilin yalanıdır. Ayette şöyle buyurulmuştur:

"Allah adına iftira edip yalan söyleyen yahut kendisine hiçbir şey vahyedilmemişken 'bana da vahyediliyor' diyen kimseden daha zalim kim vardır?"[458] Allahu Teala her ikisinden de müminleri nehyederek şöyle buyurmuştur:

"Hakkı işittiğiniz hâlde ondan yüz çevirmeyin. Bir de işitmedikleri hâlde 'işittik' diyen kimseler gibi olmayın."[459]

Bir diğer korku, bir daha ulaşamayacağı makamın elden gitmesi korkusudur. Hak aşıklarından İbrahim b. Edhem, bir yolculuğu esnasında birisinin nazım hâlinde şunları söylediğini işitti:

Benden yüz çevirmenden gayrı,
Her şeyin affedildi.
Kaçırdıklarını sana bağışladık ama,
Benim için kaçırdıkların kaldı.

Bu sözleri işiten İbrahim b. Edhem titreyip bayıldı; bir gün bir gece ayılamadı. Bunun hikayesi çok uzundur. İbrahim b. Edhem bundan sonra pek çok makam geçmiş, önceki hâlinden şimdiki hâle ulaşmıştır. Bu olayın sonunda İbrahim b. Edhem şöyle demiştir: "Ben, dağdan: "Ey İbrahim, Allah'a kul ol!" diye bir ses duydum; ben de ondan sonra sadece Rabbime kul oldum, rahat ettim."

---

[458] En'am 6/93.
[459] Enfal 8/20-21. Bu kısım, tahkikli baskıdan alınmıştır. (Kutu'l-Kulub, II, 1071)

Bunun anlamı şudur: Sana sadece bir olan Allah sahip olsun; o zaman başkasının değil sadece O'nun hür kulu olursun. Hiçbir şeyi mülk edinme. Çünkü her şey, senin sahibinin hazinesindedir. Sen onları mülk edinmeye çalışma. Eğer böyle yaparsan asıl Mâlik ile senin arana engel olur ve sahip olduğun miktar ölçüsünde seni esir eder.

Yüce Allah (c.c) kendisi ve yarattıkları arasındaki muameleye şu iki adamı/köleyi misal vermiştir: Bu iki köleden birisi, aile, mal ve arzuları için birbiriyle çekişen ortaklara aittir. Diğerinin ise, hiçbir ortağı yoktur, ortaktan uzaktır, tek bir şahsı bilmektedir. Elbette bu iki insan eşit değildir. Bu durum şu ayette ifade edilmiştir:

"Allah, çekişip duran bir çok ortağın kendisine sahip olduğu bir köle ile yalnız bir kişiye bağlı diğer köleyi misal olarak verir. Bu ikisi hiç eşit olur mu? Hamd Allah'a mahsustur. Fakat onların çoğu bilmezler."[460]

Yani insanların çoğu, tek ilaha yönelen kimsenin bu hâlini bilmezler.

Elde edilmiş makamın kaçırılma korkusundan daha şiddetlisi, sevgiliyi unutma ve terk etme korkusudur. Bu Allah'ı sevenlerin en çok korktuğu bir husustur. Çünkü kulun Allah'ı sevmesi ancak Allah (c.c) ile olur. Bu değeri ölçülemeyecek kadar büyük bir nimettir. Bunu elde eden bir kimse, ona nasıl şükretmez ve onun gereğini nasıl yerine getirmez? Onların Allah'ı sevmeleri Allah ile olduğu gibi; ilahi muhabbetin kalplerinden çekilip alınması da yine Allah'a bağlıdır. Onlar hiç farkında olmadan, kalplerinden ilahi muhabbet çekilip alınır. İlahi muhabbet, onların bilmediği bir yerden geldiği gibi, bilmediği şekilde de çekilip alınabilir. Sen bunun nasıl olduğunu anlamadan, kalbinden ilahi muhabbetin çekilip alındığını görürsün. Çünkü Yüce Allah, ince hikmetiyle seni yavaş yavaş o sonuca götürür. Nitekim sen O'nu bilmediğin bir şekilde sevmiştin. Çünkü O, yüce rahmetiyle seni kudretinin tecellisine vakıf ederek muhabbetine şahit yapmış, sen de kendini O'nu sever bir hâlde bulmuştun. Aynı şekilde bu ilahi muhabbet, geldiği gibi geri gider. Bunun nasıl olduğu sana perdelenir; sen bu işin içindeki gizli tuzağı ve ona nasıl zorla itildiğini göremezsin. Bir anda kalbinin ondan çekilip alındığını görürsün. Senin hiçbir gücün kuvvetin ve etkin

---

[460] Zümer 39/26.

olmadan bu hâle düşmüş olursun. Bunu ancak O'nun imtihanının inceliğini bilen bir arif anlar ve ondan ancak Allah'ın gizli tuzak ve imtihanından korkan kimse çekinir.

Kalbinden ilahi muhabbetin çekilip alındığını görürsen bil ki bu, O'nun seni terk ettiğinin delilidir. Nasıl ki senin O'nu sevmen O'nunla olmuş ise, bu durum da O'nunla olmuştur. Bu hâl, ilahi kudretin tuzağa düşenlerin kalbini bir anda değiştirdiği gibi çok süratli gerçekleşir. Bu durum, aldanan kimselerin hiç bilmedikleri ve gizli olduğu için hayal dahi edemedikleri bir şekilde başlarına gelen kötü akıbettir. Şu ayet bu hâle işaret etmektedir:

"Onların ayetlerimiz hakkında tuzak hazırladıklarını görürsün. De ki tuzak kurma bakımından Allah daha çabuktur."[461] Yani O'nun, kulun içinde bulunduğu durumu değiştirmesi daha gizlidir.

Bunun gerçekleşmesi şöyle olur: Allah onlara sevdikleri bazı nimetler ihsan eder; aslında zahirde nimet olarak görünen bu şeyler hakikatte onlar için azap ve intikam sebebidir. Onlar zahirde ellerine geçen bu nimetlerle aldandıkları için, bilmedikleri bir şekilde derece derece azaba yaklaşırlar.

Bütün bu korkuların en şiddetlisi kalbin değişme korkusudur. Çünkü bunda herhangi bir karışıklık yoktur. Bu, hakiki sevgili olan Allah'ın intikamının ve buğzunun nihayetinde meydana gelen gerçek bir istidraçtır; yavaş yavaş azaba doğru yol almaktır

Kalpten ilahi muhabbetin çekilip alınması bunun birinci adımıdır. Haktan yüz çevirmek ve perdelenmek ise bütün bunların başlangıcıdır. Kalbin zikre karşı tutuk olması, göğsün iyiliklere karşı daralması Allah'tan uzaklaşmanın ve derece derece azaba yaklaşmanın sebepleridir. Bu hâl kuvvetlenip ileri seviyeye ulaşırsa bütün bu kötü sonuçları ortaya çıkarır. Eğer bu hâl azalıp yerini güzel ve salih işlere bırakırsa, sahibini ilahi muhabbet ve yakınlık makamlarına götürür. Bu konuda rivayet edilen bir hadiste şöyle buyurulmuştur: ***"Tövbe eden kimse Allah'ın dostu olur."***[462]

---

[461] Yunus, 20/21

[462] Aynı manada biraz faklı lafızlarla bkz: Ahmed, Müsned, I, 86; Ebu Ya'la, Müsned, No: 483; Ebu Nuaym, Hilye, III, 209; Elbani, Daife, No: 95-97.

Bu söz iyice düşünüldüğünde, kötü arzularında ısrar eden kimsenin de Allah'ın gazabına uğradığı ortaya çıkar. Bu sıfatların sende mevcut olması, senin derecenin düşmesinin ve makamının değiştiğinin delilidir. Bunlardan korkmak ise kulun kendisini hak katında yalancı çıkaracak ve hâlini değiştirecek ahlakları iyi tanıdığının göstergesidir. Bu makamları böyle bir kitapta genişçe açıklamak ve yazıya dökmek uygun değildir. Onlar ancak insanın yakîni ölçüsünde kalbinde açıklık kazanır ve kul nefsin kötü arzularından uzaklaştığı ölçüde bu ahlakların ne olduğu anlaşılır. Kalbi karışık ve nefsinin kötü arzularına düşkün birisi bunları anlamaya ehil değildir. Bu durumda, kendisinden yardım istenecek olan sadece Allah'tır.

Bunlardan başka sekizinci bir korku çeşidi daha vardır ki bu, yüksek bir sevginin müşahedesinden kaynaklanan bir korkudur. İsmi pek bilinmediğinden insanlar onu diğerleri ile karıştırır. Bu korku insanlar tarafından çok duyulmadığı için onun ne olduğu pek bilinmez. Dolayısıyla biz ona bir isim vermiyoruz; çünkü o, muhabbetle ilgili bir makamda elde edilen bir korkudur. O, işitenlerin bir çoğuna karışık gelir. Bundan dolayı da onu inkar edebilirler. Bu makamı müşahede etmeyenlerin düşünceleri karışır ve onlar ilahi muhabbeti insan muhabbeti gibi zannedip yanlış hayallere düşerler. Bu durumda insanların taşıdığı sıfatlar, bazı yönlerden Yüce Yaratıcının sıfatları ile karıştırılabilir. Çünkü iki sıfat arasında isim olarak da olsa bazı yönlerden benzerlik vardır. İnsanlar bu konuda ancak bildikleri ile hüküm vermektedirler; halbuki onlar, sahip oldukları ilimleri ile işin iç yüzünden perdelenmiş durumdadırlar. Bu hâlde onu nasıl müşahede edebilirler ki? Eğer biz bu kulun korkusunu ve sahip olduğu makamı zikretmiş olsak, işin aslı ortaya çıkmış olur. Fakat birisi buna müptela olup ne olduğunu soruncaya kadar ondan bahsetmemek, onu açıklamaktan daha faziletlidir.

Çünkü bütün muhabbet makamları bu kimsenin makamı yanında denize nazaran bir nehir hükmündedir. Bu, tıpkı bütün müşahede makamlarının tevhidi müşahede etmenin yanındaki durumu gibidir. Burada anlattığımız ise, sevgiliye yakınlık ile elde edilen muhabbetin bilinen bir sıfatıdır.

Çünkü o, sevgilinin sevdiğine kavuşmaya iştiyak duymasıdır. Yukarıda, Rabia'nın: 'seni iki sevgi ile seviyorum; birisi hevamdan/arzu ve iştiyakımdan kaynaklanan sevgidir' sözün manası budur. Yine Hz. Aişe'nin, Hz. Peygamber'e (s.a.v) söylediği: ***"Bakıyorum da Rabbin, senin arzularını yerine getirmede çok süratli davranıyor."***[463] Sözü de bu manada anlaşılmalıdır.

Ebu'd-Derda (r.a), Ka'bu'l-Ahbar'a: "Bana Tevrat'ta bulunan en özel ayeti haber verir misin?" diye sordu; o da şunları söyledi: "Tevrat'ta Allahu Teala buyurmuştur ki: *"Dostlarımın bana kavuşma arzusu uzadı. Benim onlara kavuşma arzum ise daha fazladır."* Bu ayetin hemen yanında şöyle yazılıdır:

"Kim beni ararsa beni bulur; kim benden başkasını ararsa, beni bulamaz." Bunun üzerine Ebu'd-Derda (r.a) şöyle demiştir: "Şahitlik ederim ki ben Hz. Resûlullah'ın (s.a.v) böyle buyurduğunu işittim."

Hz. Davud (a.s) ile ilgili haberlerde, sevenlerin sıfatlarıyla ilgili olarak Allahu Teala şöyle vahyetmiştir:

"Ey Davud! Yeryüzündeki insanlara şunu bildir: "Ben, beni sevenin dostuyum. Benimle meclis kuranın meclis arkadaşıyım. Benim zikrimle ünsiyet edenin can dostuyum. Benimle sohbet edenin sohbet arkadaşıyım. Beni tercih edeni ben de tercih ederim. Bana itaat edenin ben de isteklerini yerine getiririm. Beni seven kulumu ben nefsim için kabul ederim; onu öyle bir severim ki hiç kimse onu ileri geçemez. Kim beni hak ile ararsa, bulur. Kim beni hakkın dışında arar veya benden başkasını isterse, beni bulamaz. Ey yer ehli, içinde bulunduğunuz aldanışı terk edin; benim vereceğim şerefe gelin, benim dostluğuma koşun, benimle meclis kurun, benimle ünsiyet ve muhabbet edin ki ben de sizinle ünsiyet ve muhabbet edeyim; sizin muhabbetinize koşayım. Ben sevdiklerimin fıtratını dostum İbrahim, kendisiye özel kelam ettiğim Musa ve halkın içinden seçtiğim Mu-

[463] Buhari, Tefsiru Sure (33), 7; Nikah, 29; Nesai, Nikah, 1; İbnu Mace, Nikah, 57; Ahmed, Müsned, VI, 134; 158; Suyuti, ed-Dürrü'l-Mensûr, VI, 634.

hammed'in fıtrat ve karakterinde yarattım. Ben bana aşık olanların kalbini nurumdan yarattım ve onu celalimle hoş ettim."[464]

Bu anlatılanlar dostluk makamında gerçekleşir. Kim sevgi makamına adım attıktan sonra oranın hakkını verirse, bu anlattığımız makama yükselir. Cüneyd el-Bağdadî (rah), sık sık şu beyitleri söylerdi:

Bundan sonrasında ince meseleler vardır;
Onların gizlenmesi hem uygun hem evladır.

Dikkat edin! Rahmanın öyle sırrı var ki özeldir;
Onu ehline verir; ancak gizlenmesi çok güzeldir.

Başka bir hak aşığı da bu konuda şu beyitleri söylemiştir:

Senden gelen bir muhabbet, izzetle vuslat suyuna karıştı;
Her şey senin elindedir; ulaşan seninle ulaştı.

Zuhur ettin o cana ki, fenadan sonra can verdin;
Aştı bütün varlığı, çünkü 'ol' hükmünü veren sendin.

Alimlerden birisi demiştir ki: "Her kim, korku olmadan sırf muhabbet yoluyla Allah'ı tanırsa, o sevinç ve nazdan dolayı helak olur. Her kim muhabbet olmadan, yalnızca korku yoluyla Allah'ı tanırsa, o, uzaklık ve soğuklukla O'ndan kopar. Kim Allah'ı hem muhabbet hem de korku yoluyla tanırsa; Allah onu sever, kendisine yaklaştırır, ona bilmediğini öğretir ve onu bulunduğu makamda sabit tutar."

Korku ehlinin korkusunda şaşılacak bir durum yoktur. Çünkü onlar Yüce Allah'ı sadece korkutucu sıfatları ve helak edici fiilleri ile tanıyorlar. Asıl şaşılacak şey, O'nun ahlakını ve şefkatini bildikleri ve ayrıca korkanların tanımadığı lütuflara şahit oldukları hâlde, sevenlerin O'ndan korkmasıdır.

[464] Bu ve önceki söz, tahkikli baskıdan alındı. Bkz: Kutu'l-Kulub, I, 1073-1074.

Hak aşıkları O'nu hem severler, hem de Yüce Zatından çekinirler; bir taraftan O'nunla ünsiyet içinde muhabbet ederler, aynı zamanda, kendisini yüceltirler. Onlar, bir taraftan O'ndan çekinirken, diğer yandan O'na kavuşma iştiyakı içindedirler. O kendilerine genişlik ve rahatlık verdiği hâlde, O'nun huzurunda içlerine kapanıp iki büklüm olurlar. O kendilerini izzetli yaptığı hâlde, onlar O'na karşı tam bir zillet ve tevazu hâline bürünürler. Kendisine bir genişlik ve rahatlık verilmediği için sıkıntı içinde kalan kimseye şaşılmaz; asıl şaşılacak kimse, Allah kendisine izzet ve ikramda bulunduğu hâlde, O'na karşı tevazuyu elden bırakmayan kimsedir.

Cenab-ı Hakkı sevenler için bast/genişlik hâli içinde kabz=tutukluk ve sıkıntı hâli mevcuttur. Korku ehli için kabz hâli içinde sıkıntı ve darlık hâli vardır. Muhabbet ehlinde izzet ve ikramla birlikte zillet hâli vardır. Korku ehlinde ise zilletle birlikte heybet ve korku hâli mevcuttur.

Bu gösteriyor ki muhabbet ehlinin Allahu Teala'yı tanıması, marifetlerin en büyüğüdür. Çünkü onların ilk hâli korku makamıdır. Allah'ı seven herkes O'ndan korkar; fakat O'ndan korkan herkes, ilahi huzurda yakınlık elde etmiş ariflerin muhabbeti gibi muhabbet ehli değildir. Çünkü o, gerçek muhabbetin tadını tatmamıştır. Avam müslümanlara farz kılınan ilahi muhabbetin tadılmasına gelince, bunun havas/seçkin kullar yanında fazla bir değeri yoktur. Çünkü bu muhabbetle manevî vecd hâlleri hâsıl olmaz. Onunla bir hâlden diğer hâle yükselmeyi gerçekleştiren müşahedeler elde edilmez. Çünkü her mümine farz olan bu muhabbet, imanın ayakta durması için lazım olan kısımdır ve imanın sıhhati ona bağlıdır. O varsa iman da vardır.

Muhabbet, sevgilinin heybetini ortadan kaldırmaz. Bundan dolayı Allah'ı seven herkes aynı zamanda Allah'tan korkar. Çünkü Yüce Sevgili, kendisinden çekinilecek bir zattır. Korku bazen sahibini muhabbetten mahrum eder. Çünkü korku ehli, yukarıda geçtiği gibi, onu muhabbetten alıkoyacak sıfatlarla meşgul olmaktadır.

Bu durum ebrarın/iyilerin keşfidir. Halbuki o, mukarrebun/ilahi huzurda kabul görmüş arifler için bir perdedir. Şu da var ki, muhabbet ehli için yeterli miktar korku vardır; fakat onlara verilen muhabbet çok fazladır. Kor-

ku ehline ise, korku hâli fazlaca, muhabbet ise yeteri kadar verilmiştir. Şüphesiz bu durum, havf ve reca/korku ve ümit hâlleri için söylediğimiz gibidir. Çünkü bu ikisi imanın temel sıfatlarıdır. Ancak korku ehli, korku hâlinde içinde reca/ilahi rahmete ümit bağlama hâlini de bulundurmalı; reca/ümit ehli de ümidinin içinde lazım olduğu kadar korku taşımalıdır.

Makamların öncelik ve sonralık sırasına göre Allah tarafından takdir ve tertip edilmesinde sırlı hükümler ve ince hikmetler vardır. Onları ancak bu makamları yakînen müşahede eden kimse bilebilir.

Şayet kula önce havf makamı verilirse, o, Yüce Allah'ı ariflerin ve mukarrebûnun sevgisi ile sever. Eğer önce muhabbet makamına ulaştırılırsa, o zaman kul Ashab-ı Yemin grubunu oluşturan umum müminlerin sevgisi ile Yüce Allah'ı sever. Ancak onun için, Allah'la ünsiyet kuran sevenlerin ve de mukarrebun makamındaki şevk ehlinin muhabbeti verilmez. Bununla birlikte hepsi, yakîne ulaşmış salih kimselerdir. Gerçi onların sahip olduğu hâller, zahirî alimlerin ilimlerinin dışında şeylerdir. Bunun için onları inkar edenler, kabul edenlerden daha çoktur. Fakat asıl olan Allah katındaki durumdur. Ayetlerde buyrulduğu gibi;

"Allah, işini yerine getirmeye kâdirdir; fakat insanların çoğu bunu bilmez."[465]

"Allah'ın rızasını arayanlar Allah katında derece derecedirler. Allah onların yaptıklarını görmektedir."[466]

Çoğu kez muhabbet, korku hâlinin karşılığı olarak kula verilir ve onu artıran bir sebep olur. Bu durum, amel edenlerin makamında meydana gelir. Bazen de korku hâli, muhabbetin karşılığı olarak kula verilir ve onun için bir artış sebebi olur. Bu da alimlerin makamında meydana gelir. Kimin korkudan sonra muhabbet, onun manevi hâlini artırırsa o mukarrebûndan/ilahi huzurda kabul görmüş ariflerdendir. Kimin, korku hâli muhabbetini artırırsa, o da Allah'ı seven ebrâr/salih kullardandır. Bu gruptakiler Ashab-ı Yemin olarak bilinen müminlerdir.

---

[465] Yusuf 12/21.

[466] Âl-i İmran 3/163.

Basra alimlerinden birisine: "Muhabbet mi yoksa haya mı daha üstündür?" diye sorulduğunda, şu cevabı vermiştir: "Korkuya neden olan muhabbetten, haya daha üstündür; fakat hayaya vesile olan muhabbet ise hayadan daha üstündür. Buna şevk denir."

Cüneyd-i Bağdadî (rah) şöyle demiştir: "Muhabbet, ilahi nurla aydınlanıp ve ferahlayarak bizatihi kalbin Allah'a yakın olmasıdır."

Burada Allah'ın Batınî isimlerine ait sıfatların tecellisinden kaynaklanan ilahi muhabbetten hiç söz etmedik. Biz ancak Yüce Allah'ın bildiğimiz zâhirî isimlerinden kaynaklanan ahlâkî muhabbeti anlattık. Zaten bunun avam müslümanlara açıklanmasını ve kitapta anlatılmasını uygun görmüyorum. Çünkü o, muhabbetin sırrıdır; o ancak Allah'ın kendisine bildirdiği kimselere açılır, ondan ancak bu sır kendisine verilen kimseler bahsedebilir. Bu sırları bir kitapta anlatan hiç kimseyi görmedim. Çünkü o kitaptan öğrenilmez. Ancak alimlerin ağzından şifâhî olarak öğrenilir, bir kalpten diğer kalbe aktarılır. Bu sırlar, az önce yukarıda bahsettiğimiz ve bilmeyenlere niteliklerini açıklamadığımız sekizinci korkuya benzemektedir.

Kendisine ilahi muhabbet tattırılıp onun sıfatlarından bahsetmeyen kimse konusunda bize nakledilen şöyle bir rivayet vardır:

Abdal sınıfındaki velilerden birisi, zamanındaki sıddıklardan birisine gelerek kendisi için Yüce Allah'a dua etmesini ve muhabbetinden bir zerre vermesi için niyazda bulunmasını istedi. O'da bunun için Allah'a dua etti. Allah duayı kabul edip kendisine bir zerre ilahi muhabbet verince abdal, muhabbetin tesirinden dağlara çıktı; aklı başından gitti ve kalbi sevda ateşiyle dağlandı, yedi gün gözünü göğe dikmiş bir hâlde şaşkın bir vaziyette kaldı. Hiç bir şeyden istifade etmediği gibi hiç bir şeye de faydası dokunmadı. Sıddık onun için Rabbine yönelerek: "Ey Rabbim! ona verdiğin zerrenin yarısını geri al" diye dua etti. Allah ona şöyle vahyetti: "Biz ona bir parça muhabbetin yüzbinde birini verdik. Bunun sebebi şu oldu: Bu kul benden muhabbet istediği anda yüz bin kişi daha benden muhabbet istemişti. Sen bunun için aracı olduğun vakte kadar onların duasına icabet etmeyi geciktirdim. Senin isteğini verdiğimde, onların isteğini de verdim ve

bir zerre muhabbeti yüzbin kul arasında taksim ettim. İşte ona düşen pay budur."

Bunun üzerine sıddık tekrar ellerini açarak: "Ey en güzel hüküm veren Rabbim, seni bütün noksan sıfatlardan tenzih ederim; bu kuluna verdiğin muhabbeti daha da azalt" diye dua etti. Bu duadan sonra Allah bu zerrenin hepsini giderdi, sadece binde biri kaldı. Neticede bu kul normalleşti; korkusu, muhabbeti, ilmi ve ümidi dengelendi, diğer arifler gibi oldu.

GECEYİ DOSTA TAHSİS ETMEK

İlahi muhabbetin alametlerinden birisi de, geceleri Yüce Allah'a yalvararak ibadetle geçirmek, sevgilisi Allah ile baş başa kalmak iştiyakıyla gün batımını hasretle beklemek, kalbin ilahi sırlara ulaşması ve gaybı müşahede etmesi için Rabbine münacaatta bulunmaktır.

Gönül ehli ariflere göre münacaat ancak kalple yapılır. Bu da kalbin gayb alemine ait gizlilikleri müşahede etmesi, melekût aleminin sırları içinde dolaşması, ruhların nuruyla ceberût aleminde yükselmesi ile olur. Yüce Sevgilinin nurlarının şuaları, o kalbleri götürerek ilahi sır hazinelerinin üzerine bırakır. Münacaat, kalbin ilahî yakınlığı görmesinin bir delili ve Cenab-ı Hak ile ünsiyet ettiğinin bir isbatıdır.

Allahu Teala'dan rivayet edilen sözde şöyle buyurulmuştur:

"Etrafı karanlık basınca beni unutup sabaha kadar uyuyan, sonra da beni sevdiğini iddia eden kimse yalan söylemiştir. Her seven, sevdiği ile baş başa kalmayı arzulamaz mı? İşte ben buradayım, sevdiklerime yakınım, onların gizli sözlerini ve sohbetlerini işitmekteyim; ben onların iniltilerine ve şikayetlerine şahidim."

Önceki alimlerin birinden nakledildiğine göre Allah (c.c) sıddıklardan[467] birisine şöyle vahyetmiştir:

---

[467] Sühreverdî'nin, Avarifü'l-Mearif adlı eserinde sıddık yerine peygamber geçmektedir. Bkz. Avarif, 45. böl. (Tercüme: Gerçek Tasavvuf, 467-Dr. Dilaver Selvi)

"Gerçekten benim bazı kullarım var ki onlar beni sever, ben de onları severim. Onlar bana kavuşmayı özler, ben de onlara kavuşmayı arzularım. Onlar beni zikreder ben de onları zikrederim. Onlar bana nazar eder, ben de onlara nazar ederim. Onların yoluna girersen seni de severim. Onlardan yüz çevirirsen sana kızarım." Bunun üzerine sıddık:

"Ya Rabbi! Onların alameti nedir?" diye sorunca Allahu Teala şöyle vahyetti:

"Şefkatli bir çobanın koyunlarını takip edip izlediği gibi, onlar da gündüzleyin gölgeleri takip ederek ibadet vakitlerini tesbite uğraşırlar. Gün batımında kuşun yuvasına dönmeyi arzuladığı gibi; onlar da bana ibadet için güneşin batmasını arzularlar. Gece olup her yanı karanlık kaplayıp, döşekler serilince, yataklar yayılınca ve her sevgili sevgilisiyle başbaşa kalınca, onlar bana ibadet için ayakta durur, yüzlerini benim için yere/secdeye sererler. Bana kelamımla münacaat ederler. Kendilerine ihsan ettiğim nimetlerimi zikrederek beni övüp dururlar. Bazen bağırarak, bazen ağlayarak, bazen eyvah ederek, bazen şikayet ederek, bazen ayakta, bazen oturarak, bazen rükûda, bazen secdede oldukları hâlde geceyi geçirirler. Onların benim için katlandıkları sıkıntıları görüyor, muhabbetimden dolayı nasıl dertlendiklerini işitiyorum. Onlara ilk olarak üç nimet veririm:

Birincisi: kalplerine nurumdan bir parça nur atarım; artık benim onlardan haber verdiğim gibi, onlar da benden haber verirler.

İkincisi: Eğer yedi kat gökler, bütün yerler ve ikisinin içindekiler sevap olarak onların mizanına konacak olsa, onların yaptıklarına karşılık olarak bunları az bulur, kendilerine daha fazlasını veririm.

Üçüncüsü: Onlara zatımla (özel olarak) yönelirim. Bir düşün, benim zatımla yöneldiğim bir dostuma ne vereceğimi hiç kimse bilebilir mi?"

ŞEVK MAKAMI

Şevk makamına gelince, o, muhabbet makamlarından daha yüksekte bir makamdır. Şevk, şevkiyle yanılan sevgilinin dışında kulda bir rahatlık ve zevk bırakmaz Allah'a kavuşma arzusu ile yananlar, müşahede et-

tikleri bu şevk ile mukarrebundan/Allah'a yakın kullardan olurlar. Allahu Teala, kendisine kavuşma iştiyaklarına bir mükafat olarak onların yanında bulunmaktadır. Bunun için diğer insanlara onların aranıp bulunması emredilmiştir.

Bu hususta Yüce Allah, Hz. Musa'ya (a.s) şöyle vahyetmiştir:

"Benim rızamı ulaşmak için kalpleri kırık mahzun kimseleri ara bul ve kendileriyle beraber ol. Onlar beni sevenler içinde Zatıma müştak olan/bana kavuşma arzusu ile yanan kimselerdir."

En iyisini Allah bilir, bunun sebebi şudur: Yüce Sevgili kendisinden bir ikram olarak onlara yakın olur; onlar da bu yakınlık ile sevinirler, O'nun müşahedesiyle yaşarlar, manevi huzurunda bulunmakla hoş bir hayat sürerler. Sonra Allahu Teala, izzet ve azamet sahibi olduğu için gayrete gelip onlardan zatını perdeler. Bu durumdan onların kalpleri mahzun olur. Ondan alıp alıştıkları şeylere ulaşma arzuyla yanarlar. Bu hâlleriyle Allah katında hürmeti hak eden muhterem kimseler olurlar. Bundan sonra Allahu Teala, sevdiği kullarına onları arayıp bulmalarını emreder. Huzurunda elde ettikleri manevi mevkiden dolayı Allahu Teala devamlı kendileriyle birlikte olur; onlara yakın olanlar yanlarında Allah'ı bulur. Allahu Teala'yı sevenlerin O'nun yakınlığı ile elde ettikleri sevincin güzelliği kelimelerle anlatılamaz. Onların Allah'tan perdelendiklerinde içine düştükleri hüzün ve kalp kırıklığı da tarif edilemez.

Yüce Allah izzet ve azametini göstererek bazen sevdiklerinden yüz çevirir. Bunu, kendisine kavuşma şevkinin onları Zatına yöneltmesi, kalplerinin hüzün içinde kıvranması için yapar. Yüce Mevla bu durumda, onların hiç bilmediği şekilde kendilerine nazar eder, bununla onların da bildikleri şekilde kendisine nazar etmelerini ister. Böylece onlar ilahi huzurdaki edebi elde ederek sakin olur, huzur bulurlar.

İbrahim b. Edhem (rah), şevk ehlinden birisiydi. O, bu kitapta ilimlerinden bahsettiğimiz ve yollarını açıkladığımız abdal diye bilinen veli kullardandı. Muhabbet meydanında yüksek bir yeri vardı. Manevi yakınlıkta üstün keşifler sahibiydi. O şunları anlatmıştır:

"Günün birinde dua ettim ve: "Ey Rabbim! Eğer seni sevenlerden birisine, sana kavuşmadan önce, kalplerinin huzur bulacağı bir şey verdinse, onu bana da lutfet; gerçekten kalbimin ızdırabı bana sıkıntı verdi" dedim. Sonra rüyamda Yüce Allah'ın beni huzurunda durdurduğunu gördüm. Bana şöyle buyurdu: "Ey İbrahim! Bana kavuşmadan önce, kalbinin huzur bulacağı bir şeyi benden istemeye utanmıyor musun? Hiç aşık sevgilisine kavuşmadan huzur bulur mu? Ya da sevgili sevdiğinden başkasıyla sükûnete erebilir mi?

Bu ikaz karşısında: "Ey Rabbim! Sevgin içinde kendimi yitirdim; ne diyeceğimi bilmeyecek hâle geldim; beni affet ve ne diyeceğimi bana öğret" dedim. O zaman Yüce Allah şöyle buyurdu: "Sen şöyle dua et: Ey Allahım, beni hükmüne razı et, beni senden gelen belaya karşı sabırlı yap ve senin nimetlerine karşı şükretmeye muvaffak kıl."

Bu manada bize, Ahmed b. İsa el Harraz'dan şu hadise nakledildi: Bu zat, sema/kaside, şiir ve musiki dinlemekle şöhret bulmuştu. Sema anında çok hareketlenir ve sayha atardı. Sehl. b Abdullah'ın arkadaşlarından birisi onun hakkında şunları anlatmıştır:

"Ahmed b. İsa'yı öldükten sonra rüyamda gördüm; kendisine: "Allah (c.c) sana ne yaptı?" diye sordum; şu cevabı verdi: "Yüce Allah beni huzurunda durdurup, şöyle buyurdu: "Ey Ahmed! Sen benim sıfatımı/beni sevmeyi leyla ve Su'dâ gibi varlıklar üzerinde icra ettin. Şayet seni, ben ihlasla istediğin bir makamda görmeseydim, mutlaka sana azap edecektim!" Sonra beni havf perdesinin arkasında, ayakta durdurdu, ben Allah'ın dilediği kadar bir zaman orada titreyip korktum. Sonra beni rıza perdesinin arkasına aldı. Ben: "Ey Rabbim! Senden başka bana tahammül edecek birini bulmadım" dedim ve nefsimi huzurunda yere attım. Bunun üzerine Yüce Allah, bana: "Doğru söyledin, benden başka sana tahammül edecek kim var ki?" buyurdu. Sonra, benim cennete götürülmemi emretti."

Bu olayda, Allahu Teala'yı varlıklara benzeterek sema yapan/ilahi, kaside ve şiir meclisleri kuran kimselere bir korkutma vardır; aynı şekilde uyanık ve anlayış sahiplerinin yaptığı semanın dışında yanlış usullerde sema icra eden kimselere de bir uyarı vardır.

Çünkü sema, ancak gönlü safi kimseler için uygundur. Kim, kalbi karışık ve bulanık bir hâlde sema yapar/şiir ve benzeri şeyler dinlerse, bu kendisi için bir sıkıntı ve zarardır.

SEMA YAPMANIN/MUSÎKİ DİNLEMENİN HÜKMÜ

Müşahede noktasında kusur içinde olan bir kimse, bütün dikkatini sese ve nağmeye vererek sema dinlediğinde, bir takım afetlere düşer. Bunlar, elde ettiği bir nimette, nimetin sahibine değil de, onu veren ellere bakan kimsenin başına gelecek afetlerdir. Çünkü, son merhalede nimeti bize veren el, (onu taşıyan) bir zarf hükmünde olduğu gibi; ses de sözün içindeki manalar için bir zarf hükmündedir. Asıl olan zarf değil, içindekidir. Olaya yakîn bir ilimle bakan kimse, kendisine gelen rızkını, getiren elden değil, onu asıl gönderen elden alır/rızkın asıl sahibini iyi bilir; başkasına bakmaz. Gerçek bir sema ehli de, sözden alınacak asıl manaya bakar, name ile uğraşmaz.

Kim Allah'ın sıfatlarını yaratılmış varlıklara benzeterek sema yaparsa/musiki ve şiir dinlerse haktan sapar, küfre girer. Kim şehevî istek ve arzularını tatmin etmek maksadıyla sema yaparsa, onun yaptığı bir oyun ve eğlencedir.

Kim, sözdeki hak olan manalardan güzel anlayışlar çıkarmak, taşıdığı ilmin inceliklerini keşfetmek, güzel işaretleri üzerinde tefekkür ve düşünceyi derinleştirmek için sema yaparsa/kaside, şiir ve musiki dinlerse, onun güzel hâli artar. Bunlar, tevhid ehlinin sahip olduğu yollardır.

Semada/mûsiki dinlemede haram, helal ve şüpheli olmak üzere üç hüküm vardır.

Kim, şehevî arzu ve isteklerini tatmin için sema yapar/musiki dinlerse bu haramdır. Kim, aklî ölçülüre uygun ve mübah sözlerden oluşan bir musikiyi cariyesi veya hanımından dinlerse, onda bir çeşit eğlence olduğundan dolayı bu, şüphelidir. Ancak, Tabiun'dan bazıları bu şekil musikiyi dinlemişlerdir.

Kim, kendisini Cenab-ı Hakka sevk eden ve O'na götüren yolları gösteren bir takım manaları müşahede etmek için uyanık bir kalple sema yapar/musiki dinlerse bu, mübahtır.

Bu çeşit sema, ancak bundan nasibi olan, kendisi hüzün, şevk, korku veya muhabbet makamında olup dinlediği şeyler, ondaki bu duyguları harekete geçirip ortaya çıkardığı ehil kimseler için uygundur. Bu kimse dinlediği şeylerden manevi hâlinde bir artış elde eder. Ama mûsikiyi, nağmesinden hoşlanarak veya sesten dolayı ya da rahatlamak için dinlerse, bu, helal olmayan bir oyun ve eğlence olur. Çünkü semânın gaye ve maksadı bu değildir.

Cüneyd-i Bağdadî şöyle derdi: "Sufilere Allah'ın rahmeti şu üç durumda iner:

1-Yemek yerken. Çünkü onlar sadece ihtiyaç ve zaruretten dolayı yemek yerler.

2-İlmi müzakere ederken. Çünkü onlar ilim ile, peygamberlerin hâllerini ve sıddıkların makamlarını tespite çalışırlar.

3-Semâ' anında. Çünkü onlar vecd ile sema yapar/musiki ve söz dinlerler ve bu esnada sözde saklı ilahi hakikatleri müşahede ederler.

Ariflerden birisi şöyle demiştir: "Bizim arkadaşlarımızın vecd hâlleri şu üç durumda kendisini gösterir:

1-İlginç meseleler anında.

2-Allah için kızdığında

3 Sema' (musiki dinleme) anlarında.

Sema meselesini burada zikretmemizin sebebi şudur: Semâ, bazı muhabbet ehli için hakka giden bir yoldur; bazı şevk ehli için de manevi bir hâldir. Şayet biz semaı/musikiyi bütün olarak inkar edersek, ümmetin seçkinlerinden doksan kişinin yaptığını da inkar etmiş oluruz. Şu da var ki, ehli olmayanlar da semâ' ile meşgul olmuş ve onu gerçek yönünden çevirip asıl maksadından saptırmışlardır.

Semâ ehli olan bazıları, semâ' ile manen gıdalanıyor, onu günlük gıda olarak kullanıyor, onunla ileri derecedeki zafiyetini takviye ediyordu. Kimisi, iki üç gün yemeden durabiliyor; nefsi aşırı derecede azığa ihtiyaç hissettiğinde onu semâ'a yöneltip içindeki vecdini harekete geçiriyor, zikir şevkini coşturuyor ve bu şekilde onu yemekten uzaklaştırıp, varlıklara yönelmekten kurtarıyordu. Bu durum ancak kalbi karışık duygulardan arınmış, günahlardan temiz ve uzak olanlar için uygundur.

Kim sema anında halka nazar eder ve onlara göre tavır alırsa, bu onun kalbinin karışık ve haktan uzak olduğunu gösterir. Kim bu tür meclislerde oyun ve eğlence icad ederse, bu onun aklının eksikliğini gösterir.

Şeyhlerden birisi, bana kendi şeyhinin şöyle dediğini nakletti:

"Ben Ebu'l Abbas el-Hazır'ı gördüm, ona: "Arkadaşlarımızın üzerinde ihtilaf ettikleri şu semâ hakkında ne diyorsun?" diye sordum; şöyle dedi:

"Semâ, üzerinde ancak alimlerin kaymadan ayakta sabit kalabileceği kaygan bir zemindir."

Şüphesiz bu doğru görüştür. Çünkü Peygamberimiz'den (s.a.v) şu söz rivayet edilmiştir: ***"Ümmetim hakkında en çok korktuğum şey, gizli şehvet ve oyalayıcı nağmelerdir."***[468]

Hammad, İbrahim en-Nehâî'den şöyle nakletmiştir: "Müzik kalpte nifak meydana getirir."

Mücahid'in: ***"İnsanlardan öyleleri vardır ki; bilgisizce Allah yolundan saptırmak ve sonra da onunla alay etmek için boş lafı satın alır"***[469] ayetinde geçen "boş lafı" mûsikî olarak tefsir ettiği nakledilmiştir.

Bu durum onların dediği gibidir. Çünkü, (haram sözler içeren ve harama sevk eden) şarkı-türkü haramdır. Bu işi icra edenlere verilen ücret ve para da haramdır.

---

[468] Son kısmı hariç bkz: Ahmed, Müsned, IV, 126; Hakim, Müstedrek, IV, 330; Beyhaki, Şuabu'l-İman, No: 6824-6830

[469] Lokman 31/6.

Şarkı ve kaside arasındaki fark şudur: Şarkı, içinde kadınlar tasvir edilir, kadınların özellikleri anlatılıp dinleyeni nefsî arzulara çağırır, oyun ve eğlenceye teşvik eder. Kim bu özellikleri taşıyan bir sözü ve şarkıyı dinlerse, böyle bir semâ/müzik ve musiki ona haramdır. Kaside ise; Allah'ın zikredildiği, dinleyeni Allah'a sevk eden, O'na şevkini artıran, iman heyecanını harekete geçiren, ariflerin müşahede arzusunu ateşleyen, içinde ahiret yollarının ve sadıkların makamlarının zikredildiği vezinli dizelerdir. Kim bu hususları öğrenmek için kaside dinlerse o bu işe ehildir. Çünkü onun kasideden alacağı güzel bir nasibi vardır.

Allahu Teala şöyle buyurmuştur: *"Her şeyden de çift çift yarattık ki, düşünüp öğüt alasınız."*[470]

Kelam; nazım ve nesir olmak üzere ikiye ayrılır. Nesir; alim olanların sözüdür; nazım ise şairlerin sözüdür. İçinde Allah zikredilen ve O'ndan bahsedilen sözler, O'na giden bir yoldur. Bizimle beraber olan Hicazlılar, Allah'ı zikretmenin emredildiği senenin en faziletli günleri olan Kurban bayramı günlerini sema ederek/kaside ve musiki dinleyerek geçirmişlerdir. Buna Atâ b. Ebî Rabah'tan günümüze kadar devam etmişlerdir.

Ata'nın mûsikî icrâ eden iki cariyesi vardı . Atâ'nın arkadaşları da onları dinlerlerdi.

Musiki dinleme konusundaki sözler şöyle özetlenebilir:

Musiki türü şeyler, dinleyenin nefsânî/kötü arzularını açığa çıkarıyor, ona dünyayı hatırlatıyorsa onu dinlemek haramdır. Yok eğer dinleyen kimse, mûsikî dinlediğinde Allah'ı hatırlıyor, Allah'ın kendisini teşvik ettiği en yüce makamları ve dostlarına hazırladığı dereceleri hatırına getiriyorsa; bu dinlenen şeyler onun için bir zikir mesabesindedir.

Alimlerimizden birine (rah) "Duyduğuma göre sen sema'ı/kaside türü şeyleri dinlemeyi kabul etmiyormuşsun. Halbuki Cüneyd, Seri es-Sakatî ve Zünnûn-ü Mısrî bu tür şeyleri dinliyorlardı" denildiğinde, bu zat şöyle

---

470 Zariyat 51/49

demiştir: "Onu Abdullah b. Cafer-i Tayyar dinlediği hâlde ben nasıl inkar ederim. Ben ancak bu tür şeylerdeki oyun ve eğlenceyi kabul etmiyorum."

Gerçekten de adı geçen bütün bu büyük zatlar, mûsıki türü şeyleri dinliyorlardı. Ancak bazıları onu açıkta değil, gizlice dinlerlerdi. Bazıları onu bütün talebeleri ve ashabıyla değil, çok yakın dostları ve kendi seviyesindeki kimselerle dinlerlerdi.

Büyükler derlerdi ki: "Kaside tür şeyleri dinlemek ancak, manevî hâlinde sabit ve sağlam ariflere uygundur; terbiye yolunun başındaki müridlere uygun değildir."

Cüneyd-i Bağdadî (rah), ilk günlerinde kaside türü şeyleri dinlerdi. Bu meclislerde çok güzel bir hâli vardı. Anlatıldığına göre, kaside okunurken, başını önüne eğer, göz yaşı dökerdi. Bir defa kendisine: "Ya Eba'l-Kasım, seni sema anında hiç hareket ederken görmüyoruz!" diyenlere şu ayeti okudu:

"Sen dağları donuk ve sabit gibi görürsün; halbuki onlar bulutlar gibi akıp gitmekte ve hareket etmektedir."[471]

Hazret ömrünün son dönemlerinde semaı/kaside meclislerini terk etmişti. Kendisine: "Sen daha evvel kaside dinlerdin!" diye söylenince: "Kiminle dinlerdim bilir misiniz?" diye sordu. "Sen kendi nefsinle birlikte dilerdin" denince, Hazret: "Kimden dinlerdim, onu da biliyor musunuz?" cevabını vermiştir.

Nakledildiğine göre Yahya bin Muaz şöyle demiştir:

"İzzet ve şerefi artırdığını düşündüğümüz şu üç hasleti kaybettik:

1-Günahtan korunmakla birlikte insanda bulunan yüz güzelliğini,

2-Dindarlıkla birlikte bulunan söz güzelliğini.,

3-Vefa ile birlikte bulunan güzel kardeşliği.

[471] Neml 27/88. Bu kısım tahkikli baskıdan alındı. Bkz: Kutu'l-Kulub, II, 1095.

Abdullah bin Cafer ile birlikte, sahabeden dört kişi daha kaside türü şeyleri dinlemiştir. Bunlar arasında İbnu Zubeyr ve Muğire b. Şu'be de vardı.

Nakledildiğine göre, İbrahim bin Edhem şöyle demiştir:

"Karanlık, yağmurlu ve şimşeklerin çaktığı bir gecede, kimsenin olmadığı bir sırada, Beytullahı/Kabe'yi tavaf ettim. Kabe'nin kapısına ulaşınca: "Ey Allah'ım! Beni günahlardan öyle bir koru ki sana bir daha isyan etmeyeyim!" diye dua ettim. O anda Beytullah'ın içinden şöyle bir ses duydum:

"Ey İbrahim! Benden, seni günahlardan korumamı istiyorsun. Bütün kullarım da benden kendilerini korumamı istiyor. Eğer onları günah işlemekten korursam rahmetimi kime ihsan edeceğim? Kimi bağışlayacağım?"

Vehb bin Münebbih'ten nakledildiğine göre; Allah (c.c), Hz. Davud'a (a.s) şöyle vahyetmiştir:

"Benden çok şey istiyorsun ama sana şevki ihsan etmemi istemiyorsun." Hz. Davud: "Ey Rabbim! şevk nedir?" diye sordu. Allahu Teala şöyle buyurdu: "Ben bana aşık olanların kalplerini rızamdan yarattım, onu zatımın nuru ile tamamladım. Onların sırlarını yer yüzüne nazar etmem için bir sebep yaptım. Onların kalplerinden bana gelen yollar açtım. Onlar bu kalpleriyle kudretimin güzelliklerine nazar ederler ve her gün bana karşı olan iştiyakları artar. Sonra ben seçkin meleklerimi huzuruma çağırırım; onlar huzuruma gelince secdeye kapanırlar. Onlara: "Başınızı kaldırın; ben sizi bana ibadet edesiniz diye çağırmadım; başınızı kaldırın da bana aşık olanların kalplerini görün" derim. İzzetime ve celalime yemin ederim ki, güneşin dünyayı aydınlattığı gibi, göklerim de onların kalplerinin nuru ile aydınlanır."

Yüce Allah'ın Hz. Davud'a söylediği: "Benden şevk, istemiyorsun" ifadesinden, peygamberlere verilmeyen bazı şeylerin velilere verildiği anlaşılmamalıdır. Bazı insanlar bu konuda çok büyük hataya düşerek, arifi/kamil veliyi peygamberden üstün görmüşlerdir.

Halbuki bu hadisede Allahu Teala, Hz. Davud'a kendisinden şevk'i istemesini ve ona bunu vereceğini hatırlatmıştır. Allahu Teala ona bu makamı haber vererek kendisine o makamını vermiş; o da bu sayede Allah'a aşık bütün ariflerin makamını geçmiştir. Böylece Allahu Teala Hz. Davud'un ilahi huzurdaki yerini ve makamını göstermek istemiş; isteğini hemen yerine getirerek onu şereflendirmeyi ve ona faziletini göstermeyi murat etmiştir.

Hz. Davud'un (a.s) "Şevk nedir?" sözü, kendisine nübüvvet ve hikmet verilen birisi olarak şevki bilmediği anlamına gelmez. Lakin o Allah'ın huzurunda utandığı için edeben sükut etmiş ve O'nun yanında bilmediğini itiraf etmiştir. Çünkü Hz. Davud bütün gizlilikleri bilen Yüce Zatın huzurundaydı. O böylece, Allahu Teala'dan şevkin ne olduğunu dinlemek istedi. Çünkü Allahu Teala, en doğru söz sahibi ve her şeyin ne olduğunu en iyi bilendi.

GAYRET MAKAMI

Gayret; Yüce Allah'ı sevenlerin en yüksek hâllerindendir. Çünkü, Yüce Allah zâtının sıfatlarını onlara açıklamıştır. Bu tecellilere mazhar olan aşıkların kalbi ilahi sevgiyle dolup, akılları o tecelliler içinde hayrete düştüğünden, ona sımsıkı sarılmışlar ve gönüllerindeki aşkı başkalarından kıskanmışlardır. Ancak bu kimseler Ashab-ı Yemin içindeki seçkinlerdir. Onlar, genel olarak Allah'ı sevenlerdir. Ancak Yüce Allah onları tevhid makamına çıkarıp, vahdaniyyetine ve her şeyde tek olduğuna şahit yaptığında, O'nun bu hâlden başkasına bir şey vermediğini ve kimseye tevhidin sıfatlarından hiç birini açmadığını görürler. Artık tevhidlerindeki gayret ortadan kalkar. Çünkü onlar yakînen bilirler ki, Yüce Allah o makamda ondan başkasına nazar etmemekte ve o makamda onu ancak kendisi tanımaktadır. Artık (gönüllerindeki Allah sevgisini ve marifeti) kıskanma düşünceleri gider. Bu makamdakiler, Yüce Mevla'nın ortaya çıkarttığı nimet çeşitlerindeki ve kainata yaydığı varlıklardaki hikmetini, O'nun tanıtmasıyla tanırlar. Hiç şüphesiz Yüce Allah, gaybın gaybı olduğundan kendinden

başka hiç kimse, O'nu gerçek manada göremez. O, sırrın sırrı olduğundan kendinden başkası Yüce Zatını hakkıyla müşahede edemez.

Allahu Teala tevhidini bilme makamını onlar için gayret makamı yapmıştır. Bu, onların ilahi yardımla tevhid ehli sıddıkların makamını müşahede ettiklerinde gerçekleşir.

Allahu Teala'yı sevenlerin alametleri ve sıfatları hakkında, Yahya bin Muaz, Ebu Türab en-Nahşebî ve Ebu Said el-Harraz'dan birbirine yakın manada ve aynı kafiye düzeninde bazı beyitler rivayet edilmiştir. Bu beyitler, Allah'ı seven müridlerin vasıflarını, özlü ve toplu bir şekilde anlatmaktadır. Onlarda Allah'a yaklaşmak için seyr-u sülûk yapan müridlerin sıfatları ve bütünüyle kendisini Allah yoluna adamış müşahede ehlinin yüksek hâlleri anlatılmaktadır.

Ebû Türab'a ait beyitler şunlardır:

Sakın aldanma herkeste gördüğün hâle;
Sevenin alametleri vardır; şimdi onları dinle.

Seven ulaşmak için dostun hediyelerine;
Devamlı sarılır onlara götürecek vesilelere.

Bunlardan birisi, beladan zevk almaktır;
Sevgilinin her işinden memnun olmaktır.

Sevgilinin vermeyişi güzel bir ihsandır;
Fakirlik ise, acilen verilmiş bir ikramdır.

Bir lütuftur sevenin sevgiliye itaat aşkı;
Ne kadar devam etse de ondan ayrı kalışı.

Aşıkların yüzünden tebessüm eksik olmaz;
Çünkü kalpte dostun bülbülleri hiç susmaz.

Hatırlı bir dostu kendisine bir şey sorsa;
Çözmeye çalışır, eğer ki imkanı varsa.

Aşık her sözünün eridir, sözün hakkını verir;
Ne kadar zorlansa da va'dini yerine getirir.

Yahya b. Muaz'a ait beyitler şunlardır:

Aşıklar zahittir, bürünüp iki parçaya;
Çıkar bir sahile, aldırmaz vara yoğa.

Sevenler hep inler, ağlar gece yarıları;
Denkleri yoktur, çok yüksektir ayarları.

Onlar bir cihat duysalar, hemen düşerler yola;
Bir fazilet görseler, hemen el atarlar ona.

Zillet diyarından çekerler gönüllerini;
Geçici nimetlere vermezler sevgilerini.

Kötü bir fiil görseler, yanar temiz kalpleri;
Bozulan insanlık için yaş akıtır gözleri.

Her işi asıl sahibine havale ederler;
Onun her işinin adaletli olduğunu bilirler.

Sahiplerinin her hükmüne razı olurlar;
Ondan her gelene güzel diye bakarlar.

Halkın arasında hoş bir hâlde gülerler;
Kalpte ise sevdiğini kaybeden gibi inlerler.

Ebu Said el-Harraz'dan rivayet edilen beyitler de bu iki zatın beyitleri ile aynı manadadır. Zannediyorum Ebu Said de, onları bu zatlardan almıştır; çünkü onlar kendisinden önce yaşamıştır. Ancak onun beyitlerinin sayısı on birdir.

Yukarıda zikrettiğimiz alamet ve deliller, Allah'ı sevenlerin en belirgin sıfatlarıdır.

Allah'ı seven herkesin sevgisi, Allah'ın onları sevmesinin bir eseridir. Çünkü kulda bulunan Allah sevgisi, Allah'ın gayb aleminde onu sevdiğinin bir alamettir. Yüce Allah gayb alemindeki bu sevgiyi, içinde yaşadığımız madde aleminde bu şekilde ortaya çıkarmaktadır.

MUHABBET MAKAMLARI

Muhabbetin iki makamı vardır: 1-Tarif makamı/tarif ile oluşan muhabbet, 2-Tanıma makamı/Yüce Allah'ı bizzat tanıyarak elde edilen muhabbet.

Tarif makamı, umum müslümanlara ait bir makamdır. (Onlar Allahu Teala'yı, ilk başta kitap ve sünnetin tanıtmasıyla severler). Bu, özel muhabbetten öncedir. Tanıma makamı ise, seçkin kullara ait bir makamdır. O, umum müslümanlara ait muhabbetten sonra elde edilir. Bu makam, birinci muhabbetten sonra ilave olarak verilen bir makamdır. Bu, seçkin kulların muhabbetidir.

MUHİB-MAHBÛB

Aynı şekilde muhabbet için farklı iki makamı daha vardır: Birisi, sevenlerin makamıdır. Bundan daha üstün olan ikincisi ise, Allah tarafından sevilenlerin makamıdır.

Bu durum sufilerin "mürid=Allah'ı isteyen" ve "murad=Allah tarafından istenen" sözleriyle ifade ettikleri gibidir. Gerçekte her mürid, Allah tarafından istenen bir kul olduğu için, aynı zaman da murattır. Ancak sufiler, murad ismini, kendilerince bilinen özel sıfattaki kimselere verirler. Böyle olun-

ca, manevi yolun başındaki kimse ile sona ulaşmış kimse birbirinden ayrılmış olur.

Aynı şekilde, münîb=Hakka yönelen ile müctebâ=Hak tarafından seçilen; tâlib=Hakkı isteyenle, matlûb=Hak tarafından istenen; râğıb=Hakka rağbet eden ile, merğûb=Hak tarafından rağbet edilen; hâfız=ilahi hudutları koruyan ile, mahfûz=Hak tarafından korunan ifadeleri de bu yola girenlerin farklı durum ve makamlarını anlatmak için kullanılmaktadır.

Hiç şüphesiz, kendi çabasıyla ilahi yükleri taşıyan kimse ile, üzerindeki yükü Allah tarafından taşınan kimse bir değildir. Yine, ziyaret edenle, kendisi ziyaret edilen kimse; ilahi huzura ulaşmak arzusu ile yanan kimse ile o huzurda bulunan kimse, sevenle sevilen bir değildir.

Ebu Musa ed-Dubeylî şöyle demiştir:

Arkadaşımız Abdurrahim'in ihlas hakkındaki kitabını Beyazidî Bestâmî'ye arz ettim, O kitapta sadece Ebu Asım eş-Şâmi'nin şevk hakkındaki hikayesine hayran kaldı. Abdurrahim kitabında ihlası anlatmıştı. Şam ehlinin gezgin dervişi Asım'a: "Allah'a iştiyak duyuyor musun?" diye soruldu; Ebu Asım: "Hayır!" dedi. Kendisine: "Niçin?" diye sordular; o: "Ancak uzakta olan birisine iştiyak duyulur; eğer sevgili her an hazır olursa kime iştiyak duyulacak ki?" dedi. Ben: "Bu durumda iştiyak ortadan kalkar" dedim.

İşte bu, Allah ile ünsiyetin/özel muhabbetin sonucu elde edilen mahbubluk=Allah tarafından sevilme makamıdır. Ona kurbiyyet makamı da denir.

ŞEVK-ÜNSİYET

Müşahede de iki makam vardır: Bunların birisi şevk makamı, diğeri ünsiyet makamıdır.

Şevk, kalbin ızdırap ve çalkalanmasından ileri gelen bir hâldir. Bu da gayb perdesi arkasından azamet-i ilahiyeyi müşahede etmekten ve ilahi sıfatların tecellisi olan gizli lütufları görmekten ileri gelir. Bu makamda hü-

zün ve kalp kırıklığı vardır. Ancak bu hâl, korkan kimseye verilen ilave bir şeydir. Ünsiyet/Allah ile özel muhabbet ve yakınlık ise, ilahi huzurda kudret-i ilâhiyenin tecellilerinin açılmasından ileri gelen manevi yakınlığın bir sonucudur. Bu makamda, sevinç ve sürür vardır.

Dığmu'l-Basri demiştir ki "Ey Rabbim! Ben şu insanlara hayret ediyorum; nasıl oluyor da seni bırakıp başkasına yöneliyorlar? Onlara şaşıyorum, nasıl senden başkasıyla muhabbet edip huzur buluyorlar?"

Cüneyd-i Bağdadî demiştir ki: "Gerçek muhabbetin alameti; Hak aşığının sevinç ve sürur içinde kalbinde devamlı Allah'ı zikretmesi, O'na kavuşma iştiyakı ile yanması, O'nunla ünsiyet ve muhabbet etmesi, O'nun muhabbetini kendi muhabbetine tercih etmesi, O'nun yaptığı her şeye rıza göstermesidir. Kulun Allah ile ünsiyetinin/özel muhabbetinin alameti ise, halvetten/yalnızlıktan lezzet alması, O'na münacaat etmenin/yalvarıp yakarmanın tadını tatması, kalbini Allah'tan gayrı şeylerden tamamen boşaltıp dünya ve içindekileri düşünemeyecek bir hâle gelmesidir."

Bir hak aşığı, Allah ile elde ettiği ünsiyet ve muhabbeti, insanlarla elde edilen ünsiyete benzetmemelidir. Yoksa meseleyi akıl boyutunda değerlendirmeye kalkar. Aynı şekilde ilahi muhabbeti de, insanlara karşı duyulan muhabbete benzetmemelidir. Böyle yapılırsa, muhabbet aklî ölçülere göre şekillenir. Çünkü insanlara karşı duyulan muhabbetin hâli budur. Yahut onda olan sadece kalbin sevdiği kimse ile huzur bulup sükûna ermesi, sevdiğinde bir tat bulması ve ondan elde ettiği ile rahat etmesidir.

Yüce Allah ile ünsiyet makamından bir nasibi olmayan bazı kelam alimleri onu inkar etmişlerdir. Aynı şekilde ilahi muhabbetten bir şey tatmayan ve Yüce Allah'ı muhabbet yoluyla tanımayanlar da Allah muhabbetini inkar etmişlerdir. Çünkü onlar ilahi muhabbeti, insanın insana karşı duyduğu muhabbeti gibi düşünüp, onu insanî sıfatlara göre hayal ederek şöyle demişlerdir:

"Muhabbet ancak yaratılmış bir varlık için düşünülebilir. Allah'a karşı yapılacak şey ise, ancak O'ndan korkmak ve çekinmektir."

Gulam Halil diye tanınan Ahmed b. Gâlib, bu görüşü savunanlardandır. O, Cüneyd, Ebu Said ve Sevrî'nin muhabbet hakkında sözlerini kabul etmemiştir. Ancak bu, önceki salihlerin mezhebi ve onların peşinden gelen ariflerin yolu değildir.

Amir b. Abdullah b. Zübeyr, dostlarından birisine yazdığı bir mektupta ona şöyle dua etmiştir: "Allah seni, kendisiyle ünsiyet ettirsin/seni kendi muhabbetiyle huzura kavuştursun."

İbrahim bin Edhem (rah), halvet için çekildiği bir dağdan iniyordu; kendisine: "Nereden geliyorsun?" diye sorulduğunda: "Allah ile ünsiyetten" cevabını vermiştir.

Bize, ariflerden birisine ait şu beyitler nakledildi:

Allah ile ünsiyeti, tembel elde edemez;
Sadık olmayan kimse, bu devlete eremez.

Onu seven aşıklar, hepsi de seçkin kullar;
Allah seçmiş onları, onlar amele koşar.

Said b. Ebî Arube'den nakledildiğine göre, Katâde (rah): Yüce Allah'ın: ***"Onlar Allah'a iman edip kalplerini Allah'ın zikri ile huzura erdiren kimselerdir"***[472] ayetinin tefsirinde şöyle demiştir: "Onların kalpleri Yüce Allah ile sükuna erip ünsiyet etti."[473]

ÜNSİYET MAKAMININ ÖZELLİKLERİ

Ünsiyyet makamı, yalvarma ve münacaat etme makamıdır. O makamda, Allahu Teala ile karşılıklı sohbet etme olur. Ünsiyyette bir nevi bast yani genişlik ve rahatlık vardır. Allah bu derece yakınlık ve rahatlığı sadece üns makamındaki salihler için sever. Böyle bir davranış ancak o makamdakilerden güzel olur. Mesela, Hz. Musa'nın (a.s) söylediği şu söz

[472] Ra'd, 13/28
[473] Tabari, Camiu'l-Beyan, Cüz:13; shf: 190 (Beyrut, 1995)

ancak ünsiyyet makamında söylenebilir. O şöyle demiştir: "Ey Rabbim, ben öyle bir şeye sahibim ki, o senin için yoktur." Allahu Teala: "O nedir?" diye sordu, Hz. Musa: "Benim için sen varsın; ama senin için benim sahip olduğum gibi bir yardımcın yoktur" dedi; Allah (c.c): "Doğru söyledin" buyurdu.

Hz. Musa'nın söylediği -senin bir mislin daha yoktur- sözünün manası: "Benim için yalnız sen varsın" demektir.

Hz. Musa'nın (a.s) bu sözü; Allahu Teala'nın: ***"Onun benzeri hiç bir şey yoktur"***[474] ayetinin manası gibidir. Çünkü hiçbir şey O'nun benzeri ve dengi değildir. Araplar bazen bir şeyin kendisini "misl" ile ifade ederler.

Yüce Allah'ın Musa (a.s.) hakkında haber verdiği aşağıdaki ayetlerde "bast hâli" söz konusudur. Yüce Allah, kendisini Firavun'a gönderdiği zaman, bu emre karşılık olarak, Hz. Musa: ***"Rabbim! Ben onlardan birini öldürdüm; beni öldürmelerinden korkuyorum"***[475] diye karşılık vermiştir.

Bundan daha büyük olanı, Yüce Rabbinin: ***"Firavuna git"***[476] emri karşısında, Hz. Musa'nın: ***"Kardeşim Harun'u da benimle beraber gönder. Hem onların bana isnat ettikleri bir suç var"***[477] demesidir. Hz. Musa'nın (a.s), Rabbine karşı görüş bildiren sözlerinden birisi de şu ayet-i kerimedir:

"Beni yalanlamalarından ve (onların tavırlarından) göğsümün daralmasından endişe ediyorum."[478]

Bu tür sözler ancak Hz. Musa'dan güzel olur. Çünkü Allahu Teala onu, huzurunda bast/genişlik makamına çıkarmış ve kendisiyle ünsiyet-özel muhabbet etmiştir. Bir de Hz. Musa, Allah katında mahbubların/Allah tarafından seçilen ve sevilenlerin makamındaydı. Bundan dolayı, Allahu Teala kendisine bu yolu açmış ve sözlerini hoş görmüştür. Hz. Musa'nın (a.s) üns makamında olduğu için söylediği bu tür sözler, kendisinden hoş karşılanır-

---

[474] Şûra 42/11
[475] Kısas, 28/33
[476] Taha, 20/24
[477] Şuara 26/13-14
[478] Şuara 26/12-13.

ken; o makamda olmayan diğer bazı peygamberlerden bu tür sözler hoş karşılanmamış ve sözleri ilahi huzurda ebede aykırı görülmüştür.

Hz. Yunus "kabz" ve "havf" makamında tutulduğu için bu tür bir sözüne müsamaha gösterilmedi ve kendisini denizde, balığın karnında, üç karanlık içinde hapsederek cezalandırıldı.[479] Eğer Rabbinin lütfuyla affedilmeseydi, kıyamete kadar orada kalacaktı. Şu ayet bu durumu ifade etmektedir.

"Şayet Rabbinden ona bir nimet yetişmemiş olsaydı, o mutlaka mahzun ve kederli bir hâlde ıssız/boş bir yere atılacaktı."[480] Ayetteki boş/düz yerle kıyametteki mahşer yeri kasdedildiğini söyleyenler vardır. Yani, kıyamete kadar öyle kalacaktı.

Allahu Teala, Habibi Hz. Muhammed'e (s.a.v) sözlerinde ve hareketlerinde Yunus'a (a.s.) uymayı yasaklayıp şöyle buyurmuştur:

"Sen Rabbinin hükmünü sabırla bekle, balık sahibi (Yunus) gibi olma. Hani o dertli dertli Rabbine niyaz etmişti."[481]

Yüce Allah peygamberler hakkında şöyle buyurmuştur: ***"O, peygamberlerin bir kısmını diğerlerinden üstün kıldı. Allah onlardan bir kısmı ile konuşmuş; bazılarını da derece derece yükseltmiştir."***[482]

Allah, Hz. Yusuf'un (a.s) kardeşlerinin ona karşı yapmak için azmettiklerine, düşündüklerine, yaptıklarına ve içlerinde gizledikleri kötü niyetlerine hep tahammül etmiştir. Onlar ki Yusuf hakkında şöyle demişlerdi:

"Yusuf'u öldürün yahut onu boş ve ıssız bir yere atın ki, babanızın teveccüh ve sevgisi size kalsın."[483] Bundan başka daha bir sürü sözleri ve işleri vardır. Allahu Teala onların bütün bu yaptıklarına tahammül edip sonuçta kendilerini affetmiştir.

---

[479] Burada bahsedilen üç karanlık, tefsirlerde gecenin karanlığı, denizin karanlığı ve balığın karnının karanlığı olarak açıklanmıştır. Enbiya sûresi 87. ayette: "Ol, karanlıklar içinde Rabbine çağırdı" buyrulmaktadır. Bkz. Suyûti, ed-Dürrü'l-Mensûr, V, 666.

[480] Kalem, 68/49

[481] Kalem, 68/48

[482] Bakara, 2/253

[483] Yusuf 12/9.

Ben, Hz. Yusuf'un (a.s) kardeşlerinin: ***"Gerçekten Yusuf ve kardeşi (Bünyamin) babamıza bizden daha sevgilidir"***[484] ayetinden itibaren, yirminci ayetin başı olan: ***"Ona karşı çok zahid davrandılar/ona hiç kıymet vermediler"***[485] ayetine kadar onların haberlerini anlatan onüç ayeti inceledim; onların kırk küsür hata işlediklerine tespit ettim. Dikkatle incelendiğinde bazen tek bir kelimede dört beş, hatta daha fazla hata ortaya çıkıyor. Tabii bu sonucu elde etmek, ince bir araştırma ve gizli günahları bilmekle mümkündür. Şayet Allahu Teala, bütün bunlara rağmen Yusuf'un (a.s) kardeşlerini affetmiştir; çünkü onlar "Mahbub=Allah tarafından sevilenler" makamında bulunuyorlardı.

Bununla birlikte Yüce Allah, Üzeyr'in (a.s) kader hakkında sorduğu bir meseleye tahammül göstermeyip kendisini uyarmıştır.

Yüce Allah bütün bunların ötesinde suç işleyenler hakkında şöyle buyurmuştur. ***"Daha sonra onlar, kendilerine açık deliller geldikten sonra buzağıyı tanrı edindiler; Biz onları yine affettik."***[486]

Allah'a göre hiçbir şey büyük değildir. O dilerse büyük günahları affeder; dilerse küçük günahlardan dolayı kişiyi hesaba çekip sorgular. Sorgulama konusunda bir buğday tanesini, bir zerreyi dahi küçük görmez. Bütün mülkün sahibi Cebbar olan Allah'a karşı yapılan günah, nasıl küçük olabilir ki?

Baksana, bir peygamberin huzurunda edepsizlik edip avretini açan kimse, peygamberlik makamına hürmetsizlik ettiğinden dolayı küfre girer. Eğer Allahu Teala'nın lütfu ve rahmeti olmasa, ilahi huzurda günah işleyen kimsenin durumu nasıl olurdu bir düşün? (Çünkü her günah O'nun huzurunda işlenmiş gibidir; hiçbir şey O'na gizli değildir.)

Allahu Teala'nın: ***"O, dilediğini affeder, dilediğine azap eder"***[487] ayeti hakkında şöyle denmiştir: "Allahu Teala dilerse büyük günah işleyeni affeder; küçük günah işleyene ise azap eder."

---

[484] Yusuf, 12/8

[485] Yusuf, 12/20

[486] Nisa, 4/153.

[487] Bakara, 2/284, Âl-i İmran 3/129.

Bazıları da ayeti şöyle tefsir etmiştir: "Bir topluluk beraberce bir günah işlerler; ona iştirak edenlerden bazılarını Allah dilerse affeder, kötülüklerini iyiliklere çevirir, o günah o kimselere zarar vermez; bilakis sonucu tövbe ile bitip rahmete sebep olduğundan onları sevindirir. O günaha ortak olanların bazılarına da günahlarından dolayı azap eder, onları bağışlamaz. Bundan sonra o kimsenin yaptığı hiçbir amel kendisine fayda vermez. Ayetlerin beyanı ile: *"Allah hiçbir yaptığından sorumlu tutulmaz; onlar ise her işlerinden sorguya çekileceklerdir."*[488]

Bütün yaratma ve emir, Allah'a aittir. O yarattığı varlıklarda dilediği gibi hüküm verir. Bütün güç ve kuvvet O'na aittir.

Allahu Teala, Asaf b. Berhiya'ya bunların hepsinden fazla müsamaha ve tahammül göstermiştir. Anlatıldığına göre o, önceleri haddi aşanlardan biriydi. Daha sonra ilimde elde ettiği yüksek payeden ve Allah katındaki güzel hâlinden dolayı, onun önceki yaptığı günahları burada anlatmak uygun düşmez.

Bu zat önceleri çok kötü bir hâlde iken, sonradan Yüce Mevla, onun imdadına yetişti; dostluğuna seçti, ona ilim ve fazilet verdi, kendisini peygamberi ve halifesi Hz Süleyman (a.s) ile destekledi, onun veziri yaptı, ona İsm-i Azam duasını öğretti. Bütün bunlar, onun önceden yaptığı büyük kusurlarından sonra oldu. Yüce Allah bunu, kendisini seven hiç kimsenin ümitsizliğe düşmemesi ve O'na sevilmek için çırpınanların O'nun rahmetinden ümit kesmemesi için yaptı.

Ancak Yüce Allah, Asaf bin Berhiya'nın işlediği günahlardan birini işleyen Belam bin Bâura'ya, böyle bir müsamaha göstermedi. Çünkü Belam dini, dünya malı toplamak için kullanıyordu, ilmine nefsinin kötü arzularını katmıştı. Bundan dolayı haktan saptı, helak oldu; Allah'ın çok şiddetli gazabına uğradı.

Asaf'ın işlediği günahlar kendisiyle yaratıcısı arasındaydı. Rabbinden bir takım işaretler görünce yaptığı günahlardan uzaklaştı. Çünkü o hiç bir zaman işlediği günahla Allah'a isyan etmeyi murad etmemiş ve günah

[488] Enbiya 21/23

içinde kalmayı istememişti. O sadece nefsinin keyfine tabi olarak hatalara bulanmıştı.

Denilir ki: Belam b. Baura'ya İsm-i Azam duası verilmişti. Hatta bunlardan çok daha üstün güçler kendisine verilmişti Sonra o, bu ayetlerden sıyrıldı, dünyaya meyletti. Helak edici işler yaptı. Daha önce yaptığı ibadeti ve zühdü kendisine bir fayda etmedi. Bütün bunlar hiçbir amel sahibinin Rabbinin tuzağından emin olmaması için bir alimin davranışlarıyla örnek göstermedir.

Asaf büyük günahlar işlemiş olmasına rağmen onlardan kurtulduktan sonra kendisine bir çok ayet ve kerametler verildi. Çünkü o, murad=Allah tarafından istenen sıfatında ve mahbub=Allah tarafından sevilen kullar makamındaydı. Bütün bunlar o dönemde yeryüzünde Allah'ın halifesi ve peygamberi olan Hz. Süleyman'ın devrinde olmuştu.

Bel'am'ın hikayesi meşhur olduğu için burada anlatılmasına gerek yoktur. Onunla ilgili haberlerin bazı bölümleri vardır ki, onda bir takım kıssalar ve uzun bölümler vardır. Biz onları anlatmakla uğraşmayacağız. Fakat Asaf'ın kıssasına herkes vakıf olmadığı için, ondan bize ulaşan bazı bilgileri burada zikredeceğiz:

Nakledildiğine Allahu Teala, Hz. Süleyman'a (a.s) şöyle vahyettmiştir:

"Ey abidlerin reisi olan zatın (Hz. Davud'un) oğlu; ey zahidlerin delilinin oğlu! Senin teyzenin oğlu Asaf, bana ne zamana kadar isyan edip duracak. Halbuki ben ona devamlı hilmim ile/yumuşaklıkla muamele ediyorum. İzzetime ve celalime yemin ederim ki şayet onu ansızın cezalandırmak üzere yakalarsam; onu etrafındakilere bir örnek, kendinden sonra gelenlere de ibret olacak hâle getiririm."

Asaf, Hz. Süleyman'ın (a.s) yanına gelince Süleyman (a.s) Allah'ın vahyettiklerini ona anlattı. Asaf dışarı çıktı, bir kum tepesine tırmandı, ellerini göklere doğru kaldırarak:

"Ey Allah'ım! Ey benim Efendim! Sen Yüce Rabbimsin, ben de senin aciz kulunum. Eğer tövbemi kabul buyurmazsan ben nasıl tövbe edebilirim. Eğer sen beni korumazsan, ben nasıl günahlardan korunurum ve on-

ları terk ederim!" diye yalvardı. Bunun üzerine Allah kendisine şöyle vahyetti: "Doğru söyledin; Ben Rabbim, sen de benim kulumsun. Bana tövbe edip dön; ben senin tövbeni kabul ettim. Ben tövbe edenlerin tövbesini çokça kabul edenim ve merhameti bol olanım."

Bu sözler, Allah'ın yardımı ile Allah'a yönelen, O'na koşan, O'na yalvarıp yakaran, O'na nazar eden, tek olarak O'nu bilen, kusurunu itiraf edip O'ndan merhametini dileyen, O'na sığınıp korumasını isteyen bir kulun sözleridir.

ÜNSİYET VE NAZ EHLİNİN HÂLİ

Allahu Teala ile ünsiyet hâlinde olan sevgili kulların nazına bir örnek de Hz. Musa (a.s) devrinde yaşayan Berh isimli siyahî kölenin yalvarışıdır. İsrailoğulları yedi sene kıtlık çektikten sonra, Allahu Teala Hz. Musa'ya bu kuldan yağmur duasına çıkmasını için talepte bulunmasını emretti. Şöyle ki: Önce Hz. Musa yetmiş bin kişilik bir toplulukla yağmur duasına çıktı. Yüce Allah Hz. Musa'ya şöyle vahyetti: "Onların duasına nasıl icabet edeyim ki; işledikleri günahlar kalplerini zulmet içinde bırakmış ve iç alemleri de bozuk bir durumda. Onlar, bana yakînen inanmadan dua ediyorlar ve kendilerini benim mekrimden/gizli tuzağımdan emin görüyorlar. Böyle bir durumda onların dualarını kabul etmem. Şimdi dön; kullarımdan Berh isminde birisi var; onu bul ve ona yağmur duasına çıkmasını söyle; ben onun duasını kabul ederim."

Hz. Musa, Berh'i sorup soruşturdu ama kimse onu tanımadı. Günün birinde Hz. Musa yolda yürürken, birden karşısına boynuna ince bir örtü bağlamış, yaptığı secdenin eseri olarak kaşları arasında toprak bulunan siyah bir köle çıktı. Hz. Musa, Allah'ın nuruyla onu tanıdı ve kendisine selam verdi. Ona: "İsmin nedir?" diye sordu; o da: "Berh" dedi. Hz. Musa: "Uzun zamandır seni arıyorduk, sahraya çık da bizim için yağmur duası yap!" dedi. Berh, yağmur duasına çıktı ve şöyle dua etti:

"Ya Rabbi! Bu senin yaptığın nedir? Bu senin hilmine yakışır mı? Sana ne oldu? Yağmurların mı eksildi? Yoksa rüzgarlar sana itaat mı etmi-

yorlar? Yahut hazinelerin mi tükendi? Yoksa günahkarlara karşı gazabın mı şiddetlendi? Sen günahkar kulları yaratmadan önce çok affedici değil miydin? Sen rahmeti/başkalarına acımayı yarattın ve kullarına şefkatli olmayı emrettin. Bize emrettiğin şeye kendin muhalefet mi ediyorsun? Yoksa bize, kimseye bir şey vermediğini mi gösteriyorsun? Yahut fırsatın kaçmasından korkup da azab etmede acele mi ediyorsun?!"

Bu duadan sonra çok geçmeden İsrailoğulları yağmura kavuştu; Allahu Teala yarım gün içinde yeşil otlar bitirdi, öyle ki boyları dize kadar ulaştı. Yağmurdan sonra Berh geri döndü.

Bu olayda, reca ehli için bir hatırlatma, şevk ehli için bir ünsiyet, ilim ehli için bir iştiyak, itaat ehli için de sevindirici bir durum vardır..

Ariflerden birisi demiştir ki: "Sevgili yaptığından hesaba çekilmez; düşman olan da hesaba katılmaz."

Cüneyd el Bağdadî (rah) demiştir ki: "Ünsiyet ehli/Yüce Allah ile özel muhabbet eden aşıklar, Yüce Allah'a yakarış, münacat ve özel halvetlerinde öyle şeyler söylerler ki, onlar avam halkın yanında küfür kabul edilir. Eğer onların söylediklerini avam halk işitse, bu sözleri sebebiyle kendilerinin kafir olduğunu söylerlerdi. Halbuki onlar, bu söz ve naz ile manen ilerlemekte ve yükselmektedirler. "[489]

Yüce Allah'ın helake yaklaşmışken imdat edip kurtardığı birine şöyle vahyetmiştir: "Senin bana karşı işlemiş olduğun nice günahlarını affettim. Halbuki ben onlardan daha küçük günahlar sebebiyle bir ümmeti helak ettim."

İki kul, günah işleme noktasında ortak olabilir; fakat Allah tarafından seçilme ve günahtan korunma konusunda birbirinden ayrılırlar.

Mesela Hz. Adem (a.s) ve İblis (lanetullahi aleyh) ikisi de günah işlediler. Ancak Yüce Allah, tövbesini kabul edip Hz. Adem'i kendisine seçti/dost etti. Çünkü onu ezelde dostluğuna seçmiş ve kendisine güzel akibeti/cennetlik olmayı takdir etmişti. İblisi ise rahmetinden uzaklaştırdı ve

[489] Bu söz, tahkikli baskıdan alındı. Bkz: Kutu'l-Kulub, II, 1112.

kendisini sapıklık içinde bıraktı. Çünkü onun için ezelde şekâvet/bedbahlık ve kötü akibet hükmünü vermişti..

Yüce Allah, Hz. Peygamber'i (s.a.v) bir kuldan yüz çevirdiği için uyarmış; başka bir kula yönelmesini ise hoş görmemiştir. Bunu şu ayetlerde görüyoruz:

"Fakat koşarak ve Allah'tan korkarak sana gelen (mümin) kula gelince, sen ondan yüz çeviriyorsun."[490]

"Şu kendini zengin görene gelince; sen ona yöneliyorsun Oysa ki onun (küfür ve şirkten) temizlenip arınmasından sen sorumlu değilsin."[491] Bu iki kulun Rabbi olduğu hâlde O, ikisine farklı hükümler vermiştir.

Aynen bunun gibi, Yüce Allah, Peygamberi Hz. Muhammed'e (s.a.v) bir grup insanla oturup onlara selam vermesini; diğer bir gruptan ise yüz çevirip onlarla oturmamasını emretmiştir. Bunu da şu ayetlerde görüyoruz:

"Ayetlerimize inananlar sana geldiğinde onlara de ki: Size selam olsun. Çünkü Rabbiniz, size rahmet etmeyi kendi üzerine yazdı."[492]

"Resûlüm, sabah-akşam Rablerine sırf dileyerek dua edenlerle birlikte olmaya candan sabret."[493]

"Ayetlerimiz hakkında ileri geri konuşmaya dalanları gördüğünde onlar başka bir söze geçinceye kadar onlardan uzak ol. Eğer şeytan sana unutturursa hatırladıktan sonra hemen kalk; o zalimler topluluğu ile oturma."[494]

Her iki grup da Allahu Teala'nın kulları olmasına rağmen Yüce Mevla, her birine farklı davranılmasını emretmiştir.

---

[490] Abese 80/8-10.
[491] Abese 80/5-7
[492] En'am 6/54.
[493] Kehf 18/28.
[494] En'am 6/68.

MAHBUB İLE MUHİB'BİN/SEVİLEN İLE SEVENİN FARKI

Mahbub/Allah tarafından seçilip sevilen bir kul ile, muhib/Allahu Teala'yı seven bir kulun makam farkını Hz. Muhammed Mustafa'nın (s.a.v) makamı ile Hz. Musa'nın (a.s) makamı arasında görebiliriz.

Hz. Musa (a.s) Yüce Allah'a: ***"Rabbim! Göğsüme/kalbime genişlik ver"***[495] diye dua ederken; Yüce Allah, Hz. Muhammed'e (s.a.v): ***"Biz senin kalbini açmadık mı?"***[496] buyurmuştur.

Hz. Musa: ***"Bana ailemden bir vezir/yardımcı ver; bu kardeşim Harun olsun."***[497] diye dua ederken; Yüce Allah, Hz. Muhammed (s.a.v) için: ***"Senin şanını/adını yüceltmedik mi?"***[498] buyurmuştur. Bunun manası şudur:

"Ey Muhammed! Senin ismin kelime-i şehadette ve ezanda benimle beraberdir. Sana kendimden başkasını vezir/yardımcı yapmam; çünkü sen benim ehlimdensin/en yakın dostumsun."

Ayette geçen vezir; yakın kimse ve yardımcı manasınadır. Bu durumda mana şu şekilde olur: "Sen benim ehlimdensin; bunun için ben sana yardım ettim ve adını zikrimle beraber yaptım. Muhakkak senin yardımcın benim; sana benden başkasıyla destek vermem."

Bu, Mücahid'in aşağıdaki sözüne benzemektedir. Leys'in bize naklettiğine göre Mücahid: ***"Umulur ki Rabbin seni övgüye değer bir makama (Makam-ı Mahmud'a) gönderecektir"***[499] ayetinin tefsirinde: "Yüce Allah, Hz. Muhammed'i Kürsî'nin üzerine oturtur"[500] demiştir.

Arş Allahu Teala için dünyada irade ve hükmünü icra ettiği bir Rububiyet mekanı oldu. O kayyumiyeti ve kudretiyle buna bir ihtiyacı olmadığı hâlde, Arş'ı yarattı. Yüce Allah bu makamı Habibi Hz. Muhammed'e (s.a.v) hibe edecek; fazilet ve şerefini göstermek için Kürsi'yi onun meka-

---

[495] Taha, 20/23
[496] İnşirah, 94/1
[497] Taha, 20/29,30
[498] İnşirah, 94/4
[499] İsra, 17/79
[500] Kurtubî, el-Cami li Ahkami'l-Kur'an, cüz: 10; shf: 280. (Beyrut, 1998)

nı yapacaktır. Allahu Teala böylece dünyada onu peygamberlerin sonuncusu yaptığı gibi, ahirette de bütün peygamberlerin üstünde bir üstünlüğe sahip olduğunu gösterecektir.

Allahu Teala, Hz. Musa'ya (a.s) bir makam verdikten sonra:

"İstediğin sana verildi. And olsun biz sana bir defa daha lütufta bulunmuştuk"[501] buyurmuştur. Bu ayette, verilen nimetlerde bir sınırlama vardır. Fakat Allahu Teala, Resûlü Hz. Muhammed'e birçok makamlar ihsan ettikten sonra: *"De ki: Rabbim, benim ilmimi arttır"*[502] buyurarak, ona vereceği nimetlere bir sınırlama getirmemiştir. Bu, onun manevi ilerlemesinin ve yükselmesinin bir sonu olmadığını ifade eden veciz bir ayettir.

Hz. Musa (a.s): *"Rabbim bana cemalini göster; seni göreyim."*[503] Yani; ubudiyet/kulluk mahallinde sana bakayım, derken, Yüce Allah, Habibi Hz. Muhammed (s.a.v) için: **"O'nun gözü kaymadı, haddini aşmadı. O'na iki yay kadar, hatta daha yakın oldu"**[504] buyurdu. Bu görüşme Rububiyyet mekanında oldu.

Muhib ile mahbub arasındaki durum farkı, Hz. Muhammed (s.a.v) ile Hz. Musa (a.s) arasındaki Allah'a yakınlık gibidir.

Gördüğünü, nefsi ile bulunduğu mekanda gören Hz. Musa ile; Rabbini Yüce Rububiyet makamında gören Hz. Muhammed (s.a.v) arasında ne kadar büyük fark vardır.

Allah kendisinden razı olsun diye ve O'na duyduğu şevkle, acele ile Allah'a giden Hz. Musa (a.s) ile; Yüce Allah'ın, kendisinden razı olduğu için; onu zatından razı etmek için kendisine duyduğu şevkle acele huzuruna çağırdığı Hz. Muhammed (s.a.v) arasında ne kadar fark vardır.

Gördüğü manevi tecelli karşısında sabit kalmayan, kalbinin darlığından dolayı üzerine dökülen nurlar içinde kendisini kaybeden Hz. Musa (a.s) ile; gördüğü ilahi tecelliler karşısında sabit kalan, kalbinin genişliğin-

---

[501] Taha 20/36-37
[502] Taha 20/114
[503] Araf 7/143
[504] Necm 53/9-17

den dolayı içinde nurların kaybolduğu Hz. Muhammed (s.a.v) arasında ne kadar fark vardır.

Hz. Muhammed (s.a.v), makam olarak Hz. Musa'yı (a.s) geçtiği gibi; mahbûb/Allah tarafından sevilen bir kul da manevi hâlinde sabit oluşu bakımından muhibbi/Allah'ı seven kulu geçmiştir.

Yüce Allah, Hz. Musa ile arasındaki durumu anlatırken, mülkiyet ifade eden lâm harfini kullanarak onun kendisine ait olduğunu belirtmiş; Hz. Muhammed'i (s.a.v) ise, mülkte kendi yerine koymuştur. Bunu şu ayetlere görüyoruz.

Yüce Allah, Musa (a.s) için: ***"Seni kendim için seçtim"***[505] buyururken; Hz. Muhammed (s.a.v) için: ***"Muhakkak ki sana biat edenler, gerçekte Allah'a biat etmişlerdir"***[506] buyurmuştur.

Allahu Teala'nın kendisi için seçtiği kul ile, kendi yerine koyduğu kulun arasında fazilet ve yücelik olarak ne kadar fark vardır.

Allahu Teala'nın, zatından ayrı olarak övdüğü Hz. Musa (a.s) ile, kendi Zatıyla birlikte övdüğü Hz. Muhammed (s.a.v) arasında ne kadar fark vardır.

Allahu Teala Hz. Musa (a.s) hakkında şöyle buyurmuştur:

"Ey Musa! sevilmen ve benim nezaretimde yetiştirilmen için sana kendi sevgimi verdim."[507]

Allahu Teala, zatıyla birlikte zikrettiği ve övdüğü Hz. Muhammed (s.a.v) hakkında ise şöyle buyurmuştur: ***"Allah'a ve Resûlüne iman edesiniz, ona destek olasınız, ona saygı gösteresiniz diye..."***[508]

Bunun bir benzeri de şu ayettir: ***"Allah ve Resûlünü razı etmeleri daha doğrudur."***[509]

---

505 Taha 20/41.
506 Fetih 48/10.
507 Taha 20/39.
508 Fetih 48/19
509 Tevbe 9/62

Allahu Teala'nın: *"Ey Musa! Ben sana peygamberlik vererek ve seninle özel konuşarak seni diğer insanların arasından seçtim. Sana verdiğim nimetleri al ve şükredicilerden ol."*[510]

Ayette şu denilmek isteniyor: "Sana verdiğim benimle konuşma nimetini gönül hoşluğu ile al, kabul et. Ben diğer insanlar içinden benimle özel konuşmaya seni seçtim; öyleyse sen bu nimete şükret! Dünyada cemalimi görme nimetini ise sadece Muhammed'e verdim."

İbnu Abbas ve Ka'b'ın şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Allah kelamını/özel konuşmayı ve rü'yeti/cemalini görmeyi Hz. Musa ile Hz. Muhammed (s.a.v) arasında taksim etti. Kelamı Musa'ya verdi; rü'yeti ise sadece Muhammed'e (s.a.v) ihsan etti."

Bu sözü kuvvetlendiren bir delil şudur: Bir kuluna kendisiyle özel konuşma nimetini veren Allah, ona bu işte sebat verir. Bu durum, kulun o iş için istendiğini gösterir. Çünkü Allahu Teala, bir kuldan bir şey istediğinde, onu bu işte sabit tutar ve kendisini bu işi yapacak kıvama getirir. Allahu Teala, Hz. Muhammed'e (s.a.v) cemalini görme nimetini verdiğinde, onu bu işi taşıyacak kıvama getirmiş ve kendisine bunu yapma imkanı vermiştir. Böylece onu bu işe tahsis etmiştir.

MAHBUB MAKAMINDAKİLERE HAS BİR ÖZELLİK

Ali bin Ebi Talib'le (r.a) ilgili anlatılan şu olay mahbub/sevilen makamında olan kimselere ait bir özelliktir.

Bir defasında Hz. Ali'ye: "Bize arkadaşlarını anlat!" denildi. Hz. Ali "Hangisini soruyorsunuz?" diye sordu: "Selman'dan bahset" dediler: Hz. Ali: "O, öncekilerin ve sonrakilerin ilmini elde etmiştir" dedi. "Peki ya Ammar hakkında ne dersin?" diye sordula; Hz. Ali: "O, iliklerine kadar imanla dolmuştur" dedi. "Ya Huzeyfe nasıldır?" diye sordular: "O sır sahibidir; kendisine münafıkların ilmi verilmiştir" dedi. Sonra: "Bize biraz da kendinden bahset" dediler. O zaman Hz. Ali (k.v):

[510] Araf 7/144

"Öyle zannediyorum ki siz asıl bu sorularla bana gelmek istiyorsunuz. Ben bir şey isteyince bana istediğim verilir. Sustuğumda ise, işe yine benden başlanır" dedi. İşte bu durum mahbub/Allah tarafından sevilen kulların makamıdır. Çünkü bu makamda olan kimse bir şey istediğinde, sözü dinlenir ve yerine getirilir. Sükut edince de kendisine rahmetle bakılıp; önce ona ihsan edilir.

Yine Hz. Ali'nin şöyle dediği nakledilmiştir. "Tanımadığı kişiyi seven kimse, kendisiyle alay ediyor demektir."

Hz. Ali (r.a) şunu demek istiyor: Dostunun özelliklerini, ahlakını, fiillerini ve hükümlerini tanımadan sadece ona ait haberini duyduktan sonra onu sevip rızasını kazanmak ve hoşlanmadığı şeylerden kaçınmak için uğraşan kimse, kendisiyle oynuyor demektir. Bu kimse, gerçek muhabbetten sayılmayan ve ariflerin peşinde olduğu hâle uymayan bir işle oyalanıp durmaktadır. Çünkü bu kimse, sevdiği kimsenin hareket ve fiillerinin değişmesiyle, ona karşı sevgisinin değişmesinden emin olamaz. Aynı şekilde o, sevdiğinin kendisini imtihan etmesi ve durumunun değişmesiyle sevgisinin değişmeyeceğinden de emin olamaz. Bu durumda o, dostunun gerçek sevgisini elde etmeden, sanki onun sevgisiyle şakadan eğleniyor gibidir. Böyle bir makamda, sevenlerin, sevdiklerinin fiillerini bilmemeleri büyük bir aldanma ve zarardır.

SEVGİYİ GİZLEMEK

Allah muhabbetinin alametlerinden birisi de, kulun, sevdiği Yüce Mevla'sını yücelterek, O'ndan çekinerek, O'nu gözünde büyüterek ve kendisinden haya ederek O'na karşı beslediği sevgiyi gizlemektir.

Sevginin gizlenmesi seçkin ve akıl sahibi muhiplerin bir özelliğidir. Sefa ehline göre sevgiyi gizlemek, vefanın gereğidir. Çünkü muhabbet, sevgiliye ait aşıkların kalplerinin derinliğinde saklı bir sırrıdır. Bu sırrı açıp yaymak muhabbete ihanettir. Kendisinin muhabbet ehli olduğunu söylemek ve bunu ima etmek dahi edep ve hayaya uygun değildir. Çünkü bunda

şöhret söz konusudur; bu durumda kalbe gizli davada bulunma ve kendini büyük görme hastalığı girer.

Ariflerden birisi demiştir ki: "Allah'tan en uzak olanlar, devamlı onu sevdiğini anlatmaya çalışan kimselerdir." Bu kimseler, her işinde ve her sözünde Allah'ı sevdiğini ima etmeye çalışır; herkesin yanında Allah'ı sevdiğini söyleyerek yapmacık hâl ve hareketlere girer. Bu, Yüce Allah'ı sevenler ve O'nu tanıyanlar yanında kızılacak bir davranıştır.

Zünnun el- Mısrî, devamlı muhabbetten bahseden arkadaşlarından birinin yanına vardı. Baktı ki adamın başına anlatılması güç bir bela gelmiş. Zünnun: "O'nun gönderdiği musibetin acısını duyan kimse onu sevmiş olamaz" dedi. Adam: "Ben de derim ki, O'ndan gelen musibetten tat almayan kimse onu sevmiş olamaz" dedi. Buna karşı Zünnun: "Aslında O'nu sevdiğini söyleyerek kendisini meşhur eden bir kimse, O'nu sevmiş olamaz" dedi. Bunun üzerine adam: Allah'tan affımı istiyor ve O'na tövbe ediyorum" dedi.

Zünnun'un da dediği gibi; Allah muhabbetini kalpte gizli tutmak, muhabbetteki ihlastandır. Çünkü muhabbet kalbin amelidir. Şu sebeplerle muhabbet gizlenmelidir. 1- Muhabbetin kalpten çekilip alınma korkusu. 2 Muhabbetin başka bir hâlle değiştirilme endişesi 3- Gizli bir tuzağa düşme ve istidraç yani bilmeden azaba yaklaşma korkusu. Bütün bu sebeplerle muhabbeti gizli tutmak, onun kalpte tam olarak gerçekleştiğini gösterir.

Nefsi muhabbeti açıklamaktan alıkoymak, onu kendisi gibi olan insanlardan gizlemek, onunla övünmeyi terk etmek, muhabbeti ele geçirmenin alametidir. Çünkü mahbub/Yüce Allah kıskançtır.

Yüce Allah'ın, kendisine karşı ve muhabbetinin açıklanmasına karşı gösterdiği gayret, kulun kalbindeki muhabbetini ortaya koyma gayretinden daha şiddetlidir. Yine Allahu Teala'nın, kendisini sevenlerin kalplerindeki muhabbeti kendi cinsindeki insanlara açıklamasına karşı gösterdiği gayret ve kıskançlık, bütün sevenlerinin Allah'ı sevmek için gösterdikleri gayretten daha şiddetlidir.

Bunlar, sahv=manevi ayıklık ve temkin makamında bulunan bir alim için söylenecek sözlerdir. Manevi sarhoşluk ve vecd/cezbe hâlindeki kimseler ise, içinde bulundukları hâle mağluptur. Hâle mağlup olan kimse, mazurdur; yaptığı işlerden ve söylediği sözlerden sorumlu değildir.

Adamın biri, Allah'ı sevenlerin birinden, cahilane yapılan bir hareket gördü ve bunu gelip Ebu Mahfuz Maruf el-Kerhî'ye haber verdi. Ebu Mahfuz tebessüm ederek, ona şunları söyledi: "Ey kardeşim! Allah'ın küçük-büyük, deli-akıllı pek çok seveni vardır. Senin gördüğün kimse, Allah'ı seven delilerden birisidir."

SEVGİLİDEN GELEN SIKINTIYI GİZLEMEK

Allah'ı sevmenin alametlerinden birisi de, O'ndan gelen bela ve sıkıntıya razı olduktan sonra, onu gizleyip kimseye şikayet etmemektir. Çünkü sevgiliden gelen sıkıntı, sevenin yanında sevgilinin bir sırrıdır; ona karşı edepli davranmalıdır.

Sehl (r.a) korkunç bir hastalığa yakalanmıştı. Başkalarının vücudunda bulunan aynı hastalığı tedavi ettiriyor ama kendi hastalığını tedavi etmiyordu. Bazıları bu tavrını kınayarak kendisine sebebini sordular. Sehl cevaben: "Dosttan gelen darbe acıtmaz" dedi.

Başa gelen sevimsiz durum ve hastalıklar karşısında muhabbetin artması ve bela anında sevgiliyi zikretmek gerçek sevginin bir alametidir. Çünkü bütün sıkıntılar aslında onu yüce Mevla'sından gelen birer lütuftur. Sıkıntıda sevgiliye yakınlık vardır. Bir de ilahi muhabbet kalbi tam olarak sardığı zaman, başa gelen bütün bela ve musibetlerin vereceği sıkıntı azalır.

Bunun için Allah dostlarından birisi şöyle demiştir:

"Benim en sâfi/en güzel zikir hâlinde olduğum an, dertli ve üzüntülü olduğum zamanlardır."

SEVENLERİN ÖZEL HÂLLERİ VE YETKİLERİ

Muhabbet ehli olduğunu iddia edenlerden birisi, Allah dostlarından birisinin yanında, elde ettiği muhabbet makamıyla ilgili bazı şeyler söyledi. Allah dostu ona: "Sen sevdiğini söylediğin kimseden başkasını hiç düşündüğün olur mu?" diye sordu. O da: "Evet" dedi. Allah dostu: "Onu bir gecede rüyanda iki ya da üç defa gördüğün oldu mu?" diye sordu. O da: "Hayır!" dedi. Bunun üzerine Allah dostu: "Şayet haya etmesem sana, muhabbetinin sakat olduğunu söylerdim. Sen bir taraftan dostundan başkasını düşünüp duruyorsun, öbür yandan, onu her gece rüyanda görmüyorsun."

Bu zat sonra şunları söylemiştir: "Ben O'nu sevdiğimi iddia etmediğim hâlde, kendisini tanıdığımdan beri ondan başkasına yönelmedim; ayrıca çok defa onu bir gecede yedi defa görüyorum."

Abdallardan bir Allah dostu, İbrahim b. Edhem'in, manevi yoldaki ilim ve hâlini anlattığı uzunca bir kıssasında şöyle dediğini nakletmiştir: "Ben Allahu Teala'yı rüyamda yüz yirmi kez gördüm. Kendisine yetmiş mesele sordum. Onlardan dört tanesini insanlara açıkladım; insanlar onları inkar ettiler. Ben de diğerlerini gizledim."

Allah'ı sevenlerin hâl ve sıfatlarından zikrettiğimiz bu haberler, bize, mahbub kimselerin/Allah tarafından sevilenlerin sıfatı hakkında da yeterli bilgiyi vermektedir. Allah tarafından sevilen has kulların sıfatlarını anlatmak, bizim için mümkün değildir. Çünkü onların hâli, kelimelerle anlatılmayacak kadar yüksektir.

İşittiği şeyleri sevdiği Yüce Rabbinden işiten, gördüğünü O'nunla gören, tuttuğunu O'nunla tutan, anladığını O'nunla anlayan, Yüce Allah'ın kendisinin kulağı, gözü, kalbi, eli ve destekçisi olduğu bir hak dostunu anlatmak nasıl mümkün olur. Bu kimselerin hâli, bir hadis-i kudside şöyle anlatılmıştır:

"Ben kulumu sevdiğim zaman, onun işiten kulağı, gören gözü, tutan eli, anladığı kalbi olurum. Benden bir şey isterse, istediğini veririm; bana

sığınırsa kendisini korurum. O'nun nuru yeryüzünde yaşayanlara dağıtılsa hepsine yeterdi."[511]

İşte bütün bunlar, mahbub/Allah tarafından sevilme makamında gerçekleşen şeylerdir.

Şöyle denilmiştir: Bu ayetler ve kaderler gaybın sırlarından ve melekût aleminin gizli işlerindendir. Avam halk onlara mucize ve ayet ismini verir. Alimler ise onlara keramet ve icabet/duaların kabul edilmesi derler. Bunlar, Allah'ın yeryüzünde gerçekleşen ayetleri, kulları arasındaki tecelli eden kudreti ve mülkünde mevcut olan ilahi yardımlarıdır. Kullara düşen iş, onları keşfetmek ve onları seyretmektir. Bu da mahbub makamında elde edilen ünsiyet/Allah ile özel muhabbet makamına ulaşınca gerçekleşen bir şeydir.

Bu hâlin, marifet makamlarının on yedinci makamında elde edildiği söylenmiştir. Kul, marifetin bu makamına çıkıp oranın gereğini yerine getirince, bu alametler kendisine zahir olur. Halbuki bunun üstünde ariflerin makamlarından seksen üç makam daha vardır ki, hepsi bundan daha faziletlidir.

Anlatıldığına göre bu hâller ve makamlar, sıddıklardan olan peygamberlerin abdallarının makamı değildir; onlar, yalnızca salihlerden olan nebilerin abdallarına ihsan edilmiştir. Resullerin içindeki abdalların, nebilerin abdallarına üstünlüğü, resullerin nebilere üstünlüğü ve sıddıkların kendilerinden aşağı derecede olan salihlere üstünlüğü gibidir.

Halbuki alimlerden biri şöyle demiştir: "Ben, bu kerametlerin ancak sadıkların en saf olanları elinde ortaya çıktığını gördüm."

Hz. Peygamber (s.a.v) bu konuda şöyle buyurmuştur:

"Ümmetimden cennete girenlerin çoğu (kalbi temiz, aklı) saf olanlardır."[512] İlliyyun makamı ise gerçek akıl sahipleri içindir.

---

[511] Son cümle hariç bkz: Buhari, Rikak, 38; İbnu Mace, Fiten, 16; Beğavi, Şerhu's-Sünne, I, 142; Beyhaki, K. Zühd, No: 696-700.

[512] Bezzar, Müsned, No: 1982; Beyhakî, Şuabu'l-İman, No: 1163, 1361-1369; Heysemi, ez-Zevaid, VIII, 79; Hindi, Kenz, No: 39283.

Gerçek akıl sahipleri, ilahi hitabın muhatabı, onun şahitleri ve Allah'ın kitabının hükümlerini koruyan kimselerdir. Yüce Allah, onlar hakkında şöyle buyurmuştur:

"Kendilerinden Allah'ın kitabını korumaları istenen zahidler ve alimler de o kitapla hükmederlerdi. Onlar, kitaba şahitlerdi."[513]

Avam halk, kerametin marifet makamlarının en üstünü olduğunu düşünür. Oysa manevi perde ve örtülerin gizlediği gayba ait bütün bu sırlara, ancak matlub/Allah tarafından aranan ve sevilen kul vakıf olabilir. Bu kul perde ile perdelenmez; çünkü o, nefsin arzularından tamamen sıyrılmıştır. Kimin nefsani arzularından bir kalıntı kalır ya da hareket ve davranışlarında gizlice nefsine bakıp kendinde bir varlık görürse, bu sırların ondan gizlenmesi kendisi için bir rahmet olur. Çünkü, eğer bu sıfatta olan bir kimseye bu sırlar açılsa, hevasına uyup helak olur, dünya denizinde kaybolup giderdi. Keramet türü şeylerin sevilmesi ve bizatihi onları istemek, kulun onlardan perdelenmesi için yeterli bir sebeptir. Ta ki bu kimse, kendisinden keramet türü bir şeyin ortaya çıkmasını, bir günahı işlerken halkın kendisini görmesinden daha kötü görmedikçe ve nefsinin kendisini helak etmesinden korktuğu gibi bu işlerden korkmadıkça keramete eremez. Ancak, ne zaman ki nefsin arzularından sıyrılıp kalbi devamlı ebedi sevgiliye bağlanır, O'nunla hayat bulur, O'ndan başka hiçbir şey istemeden, hiçbir şeye nazar etmeden, hiçbir sebebe bağlanmadan ve hiçbir fikre kapılmadan sırf Allah için olursa, işte o zaman acaib şeyleri görmeye başlar, kendisine ilahi sırlar hazinesi açılır. Allah dilediğini yapar/kimse O'na engel olamaz.

Manevi müşahedelerini açıklayan alimlerden birisi şöyle demiştir:

"Bütün güç ve kuvvetimi harcayarak kalbimle ve azalarımla tam otuz sene Allah'a ibadet ettim. Sonuçta Allah katında güzel bir hâl elde ettiğimi zannettim." Bu zat, göklerin keşfiyle ilgili bir çok şey anlattıktan sonra demiştir ki:

---

[513] Maide 5/44

"Semada meleklere ait bir safa ulaştım. Onların sayıları Allahu Teala'nın diğer bütün yarattıklarından daha çoktu. Onlara: "Siz kimsiniz?" diye sordum. Onlar: "Biz, Allah'ı sevenleriz; üçyüzbin yıldan beri burada Allah'a ibadet ediyoruz. Şimdiye kadar kalbimizden O'ndan başkasını talep etmedik ve O'ndan başkasını zikretmedik" dediler. Bunun üzerine ben yaptığım amellerimden utandım ve yaptığım bütün amellerimin sevabını, azaplarının hafiflemesi için cehennemi hak etmiş müminlere hediye ettim."

Alimlerden birisi şöyle demiştir: "Size bütün makamlar hakkında söz edebilirim, ancak muhabbet makamı hakkında konuşamam." Kendisine: "Niçin?" diye sorulunca, şöyle demiştir: "Çünkü bir şey kendisinden daha latif/ince olanla açıklanır. Oysa muhabbetten daha latif ve ince bir şey yoktur/ o kelimelerle anlatılamaz."

Maruf el-Kerhî'ye: "Bize muhabbetin nasıl bir şey olduğundan haber verir misin?" diye sorduğunda, Hazret şu cevabı vermiştir: "Ey kardeşim, muhabbet insanların öğretmesiyle öğrenilecek bir şey değildir. Muhabbet ancak, Yüce Sevgilinin öğretmesiyle öğrenilecek bir şeydir."

Derin ilim sahibi alimler şu dört makamın hakikatleri hakkında bir şey anlatmazlardı: Tevhid, marifet, muhabbet ve ihlas.

Ariflerden birisi şöyle demiştir: "Muhabbet makamı hariç bütün makamlar, Allah'ın fiil ve sıfatlarının nurlarından kaynaklanır. Muhabbet ise Allah'ın Zatının nurundan kaynaklanır." Bu sebeple muhabbetin anlatılması ve öğrenilmesi zordur. Müminlerden muhabbetin hakikatine ulaşan pek azdır. Bunun sebebi şudur:

Muhabbet, marifet gibi bir sırdır. Sevilen zat gözükürse onu seversin; tıpkı tanıdık birisini görünce tanıdığın gibi. Muhabbet Zata bağlıdır. Zatın varlığı açık olunca, ona muhabbet de açık olur. Muhabbet içte olduğu için, onu sevmek de gizlidir.

Kim, muhabbetullah makamına erişirse, diğer makamlardan elde edemediği şeyler onun için zarar sayılmaz. Muhabbet makamına ulaşamayan kimse ise ulaştığı hiç bir şeyle övünemez.

"Kim Allah'a tevekkül ederse o, kendisine yeter"[514] ayeti hakkında şöyle denmiştir: Ayette geçen 'o' zamiri tevekküle aittir. Buna göre mana şöyle olur: Bütün makamlar yerine tevekkül ona yeter.Tevekkül, muhabbet makamına ait hâllerdendir:

Allahu Teala: ***"Allah'ın rızası ise hepsinden büyüktür"***[515] buyurmuştur.

Rıza, muhabbetten bir makamdır. Muhabbetin ne olduğu kelimelerle anlatılamaz ve o, ince aklî ilimlerle de öğrenilemez. Muhabbetin bilinmesi Allah'ı bilme gibidir. Hangi kalp, sevgilisi Allah olan kalpten daha yücedir. Hangi akıl, Allah'ı bilen akıldan daha bilgilidir?

MUHABBETİN KALBE İŞLEMESİ

Denilmiştir ki: Kalbin içinde bir habbe/iç nokta vardır. O, kalbin içidir, muhabbet ona bağlıdır. Bundan dolayı ona muhabbet denmiştir. Muhabbet kelimesi, habbeden ortaya çıkmıştır. Bu habbeye süveydâ/kalbin iç noktası denir. Muhabbet kelimesinin başındaki "mim harfi", kelimenin taşıdığı sıfatı mübalağa ile ifade etmek için getirilmiştir.

Bu anlattığımız incelik, Allahu Teala'nın: ***"Onun sevgisi bunun kalbine işlemiş/içini yakmış"***[516] ayetinde de mevcuttur.

Ayette kadının Yusuf'a olan aşkı, son derece mübalağa sığası ile anlatılmıştır. Yani, Yusuf'un sevgisi Züleyha'nın kalbinin zarını deldi ve kalbinin iç/öz noktasına ulaştı, demektir. Kalpteki iç zar kalbin en ince perdesidir.

Ayete, Arapça cümle yapısına göre şu manayı vermek mümkündür: "Onun sevgisi kadının kalbinin içini yaktı."

Sevgi bu dereceye ulaştığı vakit, seven kendisine sahip olamaz; kalbini tamamen sevdiğine açıp içini onun sevgisiyle doldurur. Muhabbet her zaman açıkladığımız şekilde bu seyir ve sıra ile gerçekleşmeyebilir. Çoğu

---

[514] Talak 65/31
[515] Tevbe 9/72
[516] Yusuf, 12/30

kez sevgi aklı baştan alacak ve sahibini şaşkın hâle getirecek bir seviyeye çıkar; bu durumda seven yaptığı işlerde ve zikirlerde aklın ölçülerini aşar. Araplar bu durumu ifade için; sevgi aklını başından aldı, sevda başına vurdu, aşk gönlünü dağladı, omzuna dert çöktü gibi ifadeler kullanırlar. Aşk kalbin iç zarını yaktığı zaman da 'sevgi onu yaktı' derler. Bu hâlde sevgi insana sahip, insan aşkın esiri olur. Sevgili kalbi fetheder; seven onun tutsağı olur. Sevgili onda istediği gibi hükmeder; seven onun dediğinden dışarı çıkamaz. Sevgi, sevenin kalbinde ne varsa boşaltır; kalbi sevgiliyle doldurur, kalpte hiçbir şey bırakmaz. Kendisinde sevginin hakimiyeti gözüktüğü için, seven, yalan söylemeye güç yetiremez. O durumda örtüsünü açar, kalbin içinde perdesini salar; kendisi susar, onu sevgisi tanıtır. Kendisi sessiz kaldığı hâlde üzerindeki vecd hâli ortaya çıkar. Sevgili onu gizler, ancak sevenler için onun hâli gizli kalmaz. Bu ancak şükür makamında ve manevî hâlin kula tam hakim olduğu bir durumda olur.

Bu makamı bilmeyen kimseler, bu sözleri ve hâlleri inkar eder. Ancak Yüce Allah'ın özel desteği ile kalbini hakka bağladığı ve lütfuyla sırrını muhafaza ettiği kimseler bunu yaşarlar. Şu ayette buyrulduğu gibi:

"Musa'nın anasının yüreğinde yalnızca çocuğunun düşüncesi kaldı. Eğer biz, (va'dimize) inananlardan olması için onun kalbini pekiştirmemiş olsaydık, nerdeyse işi meydana çıkaracaktı."[517]

Yani, bizim oğlunu kendisine geri getireceğimizi tasdik edenlerden olsun, onun kendi oğlu olduğunu söylemesin diye böyle yaptık. Yoksa çocuğu öldürülecekti.

Allahu Teala aynı şekilde kendisine iman eden Ashab-ı Kehf'e de kalplerinde ilahi sevgi galip gelip onlara hakim olduğunda özel lütufta bulunmuş, onların kalplerini hak üzere sabit tutmuştur. Ayette onların hâli şöyle anlatılmıştır: ***"Onların kalplerini hakta sabit kıldık. Onlar ayağa kalkarak: Rabbimiz yerin ve göklerin Rabbidir dediler."***[518]

---

[517] Kısas 28/10.

[518] Kehf 18/14.

İman sevgisi kalplerine galip gelince imanlarını açıklayıp öldürülmemeleri için böyle söylediler. Bunlar hikmet sahibi Allah'ın lütufları ve her şeyi en iyi bilen Yüce Mevla'nın sırlı işleridir. Allah'ı sevenler, O'nun kendilerinden korumalarını istediği gayba ait sırları korurlar.

Ariflerden Semnûn (rah), bir dervişten bahsederken onun hakkında şöyle demiştir: "O, Allah'ın muhabbetiyle sevinir ve Allah'a muhabbetini her yerde anlatırdı."

Bir tanesi Allah'ı sevenlerin sıfatları hakkında şöyle demiştir:

"Allah onları muhabbet makamına çıkarmıştır. Artık onların kalbinde malın-mülkün bir buğday tanesi kadar ağırlığı ve kıymeti yoktur."

Allah'ı sevenlere göre, bir kimsenin kalbinde Allah'ın muhabbeti ile O'ndan başkasının muhabbetinin birlikte olması şirktir. Bu durum sadıklara göre sevgiliye ihanettir. Muhlislere göre ise, verilen sözü bozmaktır ve yapılan akde vefa göstermemektir.

Sehl (rah) şöyle demiştir: "Parayı seven kimse ahireti sevemez. Ekmeği/yeme içmeyi seven de Yüce Allah'ı sevemez."

Ana-baba ve çocuk sevgisi, insanı ilahi muhabbet dairesinden çıkarmaz. Çünkü bu sevgi, Allah'ın onların kalbine koyduğu mübah bir nasiptir. Aynı şekilde, şefkat ve merhametle hanımını sevmek de kişiyi Allah'ı sevenler dairesinden çıkarmaz. Kalbin ve kalıbın zaruri ihtiyacı olan dünya malını sevmek de insanı bu sevginin dışına çıkarmaz. Bunların hiç biri Allah muhabbetinin yerine geçecek şeyler değildir. Çünkü Allah'ın muhabbeti iman nurları içinde kendisini gösterir. Bu şeylerin muhabbeti ise akılda ve tabiatta gerçekleşir. Bana göre, Allah'ın muhabbeti ile mahlukun muhabbeti arasındaki fark budur. Selef-i salihinden bazı hak dostlarına göre, yukarıda saydığımız varlıkların sevgisi, seveni, muhabbet makamından çıkarır.

Fakat devamlı dünya işleriyle meşgul olup, bunları Yüce Allah'ın rızasını kazanmaya tercih etmek, Allah'ın muhabbetini bırakarak arzu ve istekleri ile meşgul olmak, kötü arzularına uymak, evet bütün bunlar, seveni ilahi muhabbet dairesinin dışına çıkarır. Bunda herkes müttefiktir.

Bana göre kulun Allah'tan başkasıyla huzur bulması, O'ndan başkasıyla sevinmesi, Allah'tan başka kaybettiği şeylere üzülmesi de onu gerçek muhabbet dairesinden çıkarır.

ALLAH DOSTLARINA VERİLEN SIRLI HÂLLER

Abdallar taifesinden bir arife: "İnsanlar senin muhib/Allah'ı seven bir kimse olduğunu söylüyorlar" denince, o: "Ben muhib/seven değilim. Muhib, çile çekip yorulandır. Ben mahbubum/Allah tarafından sevilen bir kimseyim" demiştir.

Yine bu zata: "İnsanlar senin Yediler'den[519] biri olduğuna söylüyorlar" denince; o: "Ben Yediler'in hepsiyim" demiş ve sözüne şöyle devam etmiştir:

"Beni gördüğünüzde kırk abdalı/seçkin veliyi görmüş olursunuz." Kendisine: "Bu nasıl olur, sen bir tek şahıssın?" denildiğinde, şöyle demiştir: "Çünkü ben kırk abdalı gördüm; her abdalın ahlakından birini aldım."

Yine aynı zata: "Duyduğumuza göre sen Hızır'ı (a.s) görüyormuşsun" denilince, Hazret tebessüm edip şöyle demiştir:

"Hızır'ı görmek çok şaşırtıcı bir olay değildir. Acaip olan Hızır'ın, arayıp göremediği kimsedir. O kimse Hızır'dan saklanır. Hızır onu göremez. Allah'a yemin olsun ki, Allah katında ne insan, ne de melek hiç kimse tarafından görülmeyen veliler vardır."

Bize şu haberi naklettiler: "Hasan el-Basri (rah) bir gün, Haccac'ın adamlarına yakalanmamak için Habib el-Acemi'nin evine gizlendi. Haccac'ın adamları onu takip edip eve kadar geldiler. Hasan korkup arka du-

---

[519] Yediler, velilerin ileri gelenlerinden bir gruba verilen bir isimdir. Bu sıralama bu yolun büyükleri tarafından yapılmıştır. Abdal, yediler, kırklar gibi sayılar, hadislerde de geçmektedir. (Bkz: Ahmed, Müsned, I, 112; Heysemi, ez-Zevaid, X, 62; Zebidi, İthafu's-Sâde, X, 32; Suyutî, el-Haberu'd-Dâl. (el-Hâvi içinde; II, 456-459); İbnu Manzur, Muhtasaru Tarih-i Dımeşk, I, 113). Ricalü'l-Ğayb diye anılan bu veliler, en üst seviyeden itibaren Ğavs, Kutub, İmamân, Üçler, Evtad, Yediler, Kırklar, Üçyüzler,BeşYüzler şeklinde bir sıralama ile anılmışlardır. Geniş bilgi, delil ve değerlendirmeler için bkz: Dilaver Selvi, Kur'an ve Tasavvuf, 134-188. (Şûle Yay, 1997)

vardan atlayıp kaçmak istedi. Habib ona: "Otur da ne olacağını görelim!" dedi. Haccac'ın adamları içeri girdiler ve: "Hasan nerede? Bize, onun senin yanında olduğu söylendi" dediler. Habib: "Buyurun her tarafa bakın!" dedi. Adamlar evin her tarafını aradılar ama bir şey bulamadan çıkıp gittiler. Onlar gittikten sonra Hasan: "Nasıl oldu da beni göremediler?" diye sordu. Habib: "Çünkü sen Allah'ın yanındaydın; bu yüzden göremediler. Şayet sen benim yanımda olsaydın seni göreceklerdi" dedi. Hasan: "Onlar içeri girince sen gizlice bir şeyler söylüyordun. İsm-i Azam duasını mı okudun?" diye sordu. Habib: "Hayır, onu okumadım; fakat: "Yarabbi, Hasan'ı yanına götür de onu görmesinler" dedim, dedi."

Habib, Hasan'ın arkadaşlarından biriydi. Aslında Hasan el-Basrî ondan daha üstün derecelere sahipti. Böyle olduğu hâlde Allah onu Habib'e muhtaç etti (ki her şey Yüce Allah'ın irade ve kudretinde olduğu anlaşılsın, ayrıca hiç kimse sahip olduğu keşif ve kerametle aldanmasın, nefsine pay çıkarmasın.)

Beyazid-i Bistami'ye: "Sen Kaf dağına ulaştın mı?" diye soruldu O da: Kaf dağı ne ki, o, Kef, ayn ve sâd dağlarına göre daha yakındır" dedi. Bunu işiten zat: "Onlar nedir?" diye sordu; Hazret şöyle cevap verdi: "Bu dağlar alt tabakadaki yerleri kuşatan dağlardır. Her tabakanın etrafında bu dünyayı kuşatan kaf dağı mesabesinde bir dağ vardır. Kaf dağı bu dağların en küçüğüdür. İçinde bulunduğumuz bu dünya da tabakaların en küçüğüdür."

Ebu Muhammed Sehl (rah) Kaf Dağı hakkında şunları söylemiştir: "Ben Kaf dağına çıktım. O dağın tepesinde Nuh'un (a.s) gemisini terkedilmiş olarak gördüm." Sehl, bu arada Kaf dağı ve Nuh'un (a.s) gemisinin özellikleri hakkında bilgi vermiş ve daha sonra şöyle demiştir: "Allah'ın öyle kulları vardır ki, kendisi Basra'da ayakta dururken, bir ayağını kaldırıp Kaf dağının üstüne koyabilir."

Denilmiştir ki: "Bütün dünya bir veli için bir adımdır. Allah'ın öyle veli kulları vardır ki, bir adımla beşyüz senelik yol gider. Bir ayağını kaldırıp Kaf dağının üzerine koyar, diğer ayağını diğer dağın yanına basar. Böylece bir anda bütün dünyayı öbür tarafa geçer."

Bayezid Bistami'ye: "Sütunları meşhur İrem şehrine gittin mi?" diye soruldu. O da: "Ben Allah'ın mülkünde bin tane şehre girdim. Bunların en

küçüğü sizin bahsettiğiniz İrem şehri idi" diye cevap vermiş ve bu şehirlerin hepsini saymıştır.

Yüce Allah İrem şehri hakkında: *"Ülkelerde benzeri yaratılmamıştır"*[520] buyurmuştur. Bunun manası: Yemen beldelerinde böyle şehir yaratılmamıştır. Çünkü onlara içinde bulundukları beldede hitap edilmiştir. Şu ayette de durum aynıdır:

"Yahut onların cezası bulundukları arzdan sürülmeleridir."[521] Yani, içinde yaşadıkları yerden. Yoksa buradaki arz, bütün dünya manasında değildir.

Ayette zâtü'l-imâd=sütün sahibi, bol sütünlarla çevrili sıfatıyla tanıtılan İrem şehri, Yemende Ebter ile Şehr arasında Âd kavmi tarafından yapılmış bir şehirdir. Onun etrafında bir sûr olduğu söylenir. Bu sûrun bin adet kapısı olup, her kapının arası bir fersahtır. Şehir altın, gümüş, zebercet, ve yakuttan direkler üzerine bina edilmiştir. O Şehirde yukarıda saydığımız maddelerden oluşan yüz bin direk vardır. Cinler bu şehri Âd kavmi için yapmışlardı. Âd Şeddâd'ın, Şeddâd Sâmın, Sâm da Hz. Nuh'un oğludur. Cinler bu direkleri denizlerin ve çöllerin derinliklerinden çıkarmışlardı. Cinler Hz Süleyman'dan (a.s) dört bin yıl önce Âd b. Şeddad'ın emrine verilmişlerdi. Bu şehirde abdallardan bir grup özel toplantılarında ve bayram günlerinde bir araya gelirlerdi.

Denilir ki; bu şehirde taştan yapılmış bir takım sandukalar vardır. Her sandukanın uzunluğu on ziradır. Onların içinde peygamberlerin kabirleri vardır. Bu kabirlerin içindeki cesetler günümüze kadar bozulmadan kalmıştır. Ancak onlar, kullardan gizlenmiştir. Sehl (rah) bu kabirleri her cuma ziyaret ediyordu. Sehl mahbublardan/Allah tarafından seçilen ve sevilen has kullardan birisidir. Bu anlattıklarımız, Allah'ın büyük kudretiyle kolayca gerçekleşecek ayet ve kerametlerdir.

Sehl'e (rah): "Bize Allah'tan müşahede ettiklerini anlatır mısın?" dediler. O buna önce şaşırdı, sonra: "Hay yazık size! Sizin bunu öğrenmeniz

[520] Fecr 90/8.
[521] Maide 5/33.

doğru değildir" dedi. Bu sefer onlar: "Allah yolunda nefsinle yaptığın en çetin mücadeleyi anlatır mısın?" dediler; Hazret yine: "Bunu da size bildirmem doğru değil" dedi. Etrafındakiler: "O hâlde, nefsinin başlangıçtaki çile ve riyazatını anlatır mısın?" deyince şunları söyledi: "Evet, bundan bahsedebilirim. Ben ilk günlerimde Allah için bazı işler yapması için nefsimi davet ettim; o acizlik ve gevşeklik gösterdi. Ben de bir sene su içmeyeceğime, bir sene hiç bir uyku tatmayacağıma kesin karar verince, bu isteklerimi yerine getirdi."

HAK DOSTLARINA VERİLEN YETKİ VE TASARRUFLAR

Yahya b. Muaz, Sehl b. Abdullah'ta müşahede ettiği bazı durumları şöyle anlatmıştır:

"Bir defasında Sehl'in, yatsı namazından sabah namazına kadar süren bir hâline şahit oldum. Sehl (rah), yatsı namazından sonra, ayak içini kaldırıp topukları ve parmak uçları üzerinde ileri geri sallanarak, çenesi göğsünün üstünde, gözleri bir noktaya dikilmiş bir hâlde sabah namazına kadar ayakta kaldı. Seher vakti girince secdeye kapandı, sonra kalkıp oturdu ve şöyle yalvarmaya başladı:

"Ey Allah'ım, bazıları senden istediler; sen onlara tayy- mekanı/bir anda uzak yerlere gitme kerametini verdin. Onlar da buna razı oldular. Şüphesiz ben bundan sana sığınırım. Bir başka grup senden istedi; onlara su ve hava üzerinde yürümeyi nasip ettin. Onlar da buna razı oldu. Ben bundan da sana sığınırım. Yine bir grup senden istedi; onlara yeryüzünün hazinelerini verdin, onlar için eşyayı değiştirip farklı maddeye çevirdin; onlar da buna razı oldular. Bundan da sana sığınırım" dedi ve bu şekilde velilerin ulaştığı keramet ve makamlardan yirmi küsür tanesini saydı. Sonra kafasını çevirdi, beni gördü: "Yahya sen misin? diye seslendi; ben de "Evet Efendim" dedim. "Bana ne zamandan beri buradasın?" diye sordu. Ben de yatsı namazından beri orada olduğumu söyledim. Sustu. Kendisine: "Ey efendim bana gördüğünüz bazı şeylerden bahseder misiniz?" dedim, Hazret: "Sana faydalı bazı şeyleri haber vereceğim" dedi ve şunları söyledi:

"Yüce Allah beni en alt Felek'e dahil etti; en alt Melekût aleminde gezdirdi. Yerleri ve yer altındaki alemleri bana gösterdi. Sonra beni en üst feleklere çıkardı. Beni alıp göklerde dolaştırdı. Orada bulunan cennetleri ve Arş'a kadar ne varsa hepsini gösterdi. Sonra beni huzurunda durdurdu ve bana: "Gördüğün bu şeylerden bir istediğin varsa iste, sana ihsan edeyim" buyurdu, ben: "Ey Rabbim, ben hiçbir şeyi güzel bulmuyorum ki senden isteyeyim, benim isteğim varlıklar değil" dedim. Bana: "Sen benim gerçek kulumsun; benim için sadakatle ibadet ediyorsun. Senin için mutlaka şunları şunları yapacağım" buyurdu. Sehl, bu arada onlardan bazı şeyler zikretti.Yahya bin Muaz demiştir ki:

"Bu durum beni dehşete düşürdü; içim doldu, duyduklarımdan hayret ettim. Kendisine: "Ey efendim, Allah sana: "benden dilediğin şeyi iste buyurmuş; niçin Allah'tan marifetini/O'nu tanımayı istemedin?" diye sordum. Sehl, bu sözüme karşı şiddetli bir sayha atarak: "Sus, yazık sana! O'na karşı kendimden haberim olmadı. Ben O'nu kendisinden başkasının tanımasını sevmiyorum" dedi.[522]

Ebu Türab en-Nahşebi (rah), müritlerinden birisini çok seviyordu; onunla ilgileniyor ve günlük ihtiyaçlarını yerine getiriyordu. Mürid ise ibadet ve zikri ile meşguldü. Bir gün Ebu Turab, müridine: "Keşke Beyazid-i Bistami'yi bir görsen" dedi. Mürid: "Meşgulüm; benim ona gidecek vaktim yok!" diyerek Ebu Türab'ın tavsiyesine uymadı. Ebu Turab: "Keşke Ebu Yezidi bir görseydin!" sözünü sıkça söylemeye devam edince, mürid vecde gelip: "Yazıklar olsun, Beyazid-i Bistamî'yi ne yapayım. Ben Allah'ı gördüm; onu görmeye ihtiyacım yok" dedi. Ebû Tûrab demiştir ki: "Müridin bu sözünden heyecanlandım; nefsime hakim olamayıp: "Yazıklar olsun sana! Beyazid-i Bistami'yi bir defa görmen Allah'ı yetmiş defa görmenden daha hayırlıdır" dedim. Mürit bu sözüm karşısında şaşırdı, sözümü hoş karşılamayıp: "Bu nasıl olur?" diye sordu. Ben kendisine: "Sen Allah'ı görünce, O sana ancak senin irfanın miktarınca zuhur eder/tecellîlerini gösterir; Beyazid-i Bistami'yi ise Allah'ın yanında iken görürsün. Yüce Allah ona onun ir-

[522] Son cümle tahkikli baskıdan alınmıştır. Bkz: Kutu'l-Kulub, II, 1135.

fanı miktarınca zuhur ve tecelli eder" dedim. Mürit ne demek istediğimi anladı ve: "Beni ona götür" dedi.

Ebu Turab bu olayı uzun uzun anlatmış ve sonunda şöyle demiştir: "Gençle birlikte bir tepenin üzerinde durduk, Beyazid-i Bistami'nin gelişini beklemeye başladık. Hazret nehirden çıkıp bize doğru geldi; yanımıza uğradı. Üzerinde ters çevirerek giydiği bir deri kürk vardı. Gence: "Bak, işte Ebu Yezid budur" dedim. Genç ona baktı. Bakmasıyla bir sayha atıp yere yığıldı, kaldı. Onu hareket ettirdiğimizde, ölmüştü: Onu beraberce gömdük. Beyazid-i Bistamiye: "Ey Efendim, onun sana bakması onu öldürdü" dedim. O da: "Hayır, senin arkadaşın sadık idi. Onun kalbinde, onun kendi hâliyle keşfedemediği bir sır mevcuttu. Bizi görünce kalbindeki sır ona açıldı; bu sırrı taşımak kendisine ağır geldi. Çünkü o zayıf müritlerin makamında bulunuyordu. İşte onu bu öldürdü" dedi.

Bu anlattıklarımız, Allah katında çok yüksek derecelere ulaşmış mahbubların/Allah tarafından özel olarak seçilmiş ve sevilmiş kulların sahip olduğu bazı sıfatlarıdır. Onlar, büyük ihsan sahibi Yüce Sevgilinin dostlarına hesapsız verdiği manevi rızıklardır. Sevenin sevdiklerine bahşettiği ilahi bir yardımdır.

Aslında, Yüce Allah'ı sevenlerin makamı açıklanmaktan çok yüksektir. Hak dostları gerçek hâlleriyle bilinemeyecek kadar gizlidir. Çünkü Allahu Teala, onları kıskandığı için, kendilerini fiilleri ile halktan örtmüş; yabancılardan esirgediği için, beşeri sıfatları ile perdelemiştir.

Makam sahipleri Allah'a kavuşmak arzusu ile yanarlar; O da onlara özlem duyar. Allah'a yakın olanlar, O'na nazar ederler; O da onlara nazar buyurur. Muhabbet ehli O'nun kelamını dinlemeyi sever; O'da onların dua ve zikirlerini duymayı sever. Manevi hâl sahibi olanlar, hep O'nu isterler, aslında Yüce Mevla onlara yeter. O da onların kendisinden bunu istemelerini sever. Müşahede ehli olanlar, O'nu ziyaret ederler; O da onların kalplerinde onları ziyaret eder. Ahiret ehli olanlar ahirette O'na bakarlar; O da dünyada onlara bakar. ***"Bu Allah'ın bir ihsanıdır; onu dilediğine verir."***[523]

---

523 Cuma 64/4.

Bu konuda Hz. Davud'la ilgili şu hadise zikredilmiştir:

Yüce Allah, Hz. Davud'u ilahi huzurda bir hacetini istemeleri için velilerinden on dört zata gönderdi. Veliler onu görünce, kendilerini Allah'ın zikrinden alıkoymaması için ondan kaçtılar. Daha önce bunu zikretmiştik.

Sakın bu anlattıklarımızdan herhangi bir şeyi inkara kalkma. Çünkü Allahu Teala, ahirette cennet ehline vereceği ilk nimeti, dünyada sevdiklerine verir. O da "kün=ol" emri ile her istediklerini elde etmektir. Ancak onlar bundan gönüllerini çekip ona rağbet etmemişlerdir. Çünkü onların sevdikleri Yüce Zat bâkidir; O'nu sevdikleri için bu tür şeyleri hoş bulmazlar. Onlar, diğer insanların bildiğinin çok ötesinde bir marifete sahiptirler.

Allahu Teala onlara kainatta "kün=ol" emrini kullanma yetkisini verince, kendilerine kıyametin kopması için "kün=ol" dememelerini emretmiştir. Ayrıca, ahirette O'na kavuşmadan önce, ateşin, cennetin ve onlardan öte olacak olayların ve mekanların üzerindeki perdelerin kaldırılıp her şeyin ayan beyan olması için "kün" emrini söylememelerini emretmiştir. Her ne kadar bunlar, bâtın ehli için kalpte apaçık ortada olsa da, zahirde, (onlara iman ve amelle) yakîne ulaşılması için insanlardan fiilen perdelenmiştir. (Bu işlerin sırrını anlamak ancak yakîni bir iman ve irfana ulaşmış bir kalple olur.) Boş vehim ile ona ulaşılamaz, sırf fikir ve düşünce ile bir netice alınamaz.

Yine Allahu Teala bu yetkiyi verdiği kullarından, akıl ve hikmetin gereği, saklanması gereken şeyleri açıklamamalarını istemiştir. Çünkü bu sırları açıklamak, insanlara bir fayda vermez, bu şekilde dünyanın işleri düzgün gitmez. Bir de bu sırlar açıklanırsa, önceden takdir edilen şeylere göre bir tedbir alma, düzen koyma imkanı kalmaz. Bu durumda, hükümler ortadan kalkar, insanlar helake düşerdi.

Veliler Allah'ın kendilerine vermiş olduğu bu lütfu ve ayrıcalığı görünce, O'na en güzel şekilde icabet edip uydular. Ellerindeki yetkiyi, ilahi rızaya ulaşmak için hemen O'na devrettiler. Onların yaptıkları, açığa çıkması gereken bir şeyi Yüce Allah'ın iradesine bırakmak, sırf O'nun rızası için

bu tür şeylerden gönlü çekmek ve O, hikmeti gereği kudretini nasıl tezahür ettiriyorsa, ona razı olmaktır.

İşte bu, Allah yolundaki gayretin son noktasıdır. Ayrıca o zühdün ve muhabbetin zirvesidir. Bundan dolayı Allah onlara en güzel şekilde karşılık verir ve katında en güzel şeyleri onlar için hazırlar.

Zenciler Basra'ya girip insanları öldürüp malları talan edince, Sehl'in (rah) ihvanı ona gidip: "Allahu Teala'dan bu iş için yardım isteseniz, keşke bir dua etseniz" dediler. Sehl (rah) sustu, sonra onlara şunları söyledi:

"Bu beldede Allah'ın öyle kulları var ki eğer zalimlere beddua etseler yer yüzünde hiçbir zalim kalmaz, hepsi bir gecede ölürdü. Fakat onlar böyle bir beddua yapmazlar." Kendisine: "Peki neden?" diye sorulunca Sehl (rah): "Çünkü onlar, Allah'ın sevmediğini sevmezler/yapmadığını istemezler" dedi. Sonra Yüce Allah'ın bu kulların dualarını kabul etmesiyle ilgili öyle şey anlattı ki, onları burada zikretmeye gücümüz yetmez. Sehl bu arada şunu da eklemiştir:

"Şayet onlar Allah'tan kıyametin kopmamasını isteseler, Allah kıyameti koparmazdı/fakat onlar böyle bir istekte bulunmazlar."

Bil ki, Yüce Allah'ın dergahında bu makama ulaşıp kendisine "kün=ol" emrinin yetkisi verilen kulun edebi şunu söylemeyi gerektirir:

"Allah'ım! Beni sevdiğin işte muvafık kıl, hoşlanmadığın şeylerden beni koru. Çünkü ben cahil bir insanım; işleri güzel tedbir edemem, ölçüleri belirleyemem, işlerin sonunu bilemem. Sözlerimde noksanlık, irademde sarsıntı olmasından korkarım."

Yüce Allah onun bu duasını kabul edince, kul susar ve Allah'ın hükmüne teslim olur. Tedbire rıza göstererek boyun eğer. Çünkü Allah'ı seven kimse, bütün işlerin hâl-i hazırda olduğu şekli ile meydana gelmesinden hoşlanır ve bunu sever. Zira bu işler, ilahi bir tedbir ile hayır ve şer şeklinde ortaya çıkmaktadır. Çünkü, bu işi Yüce Allah kendi üstlenmiştir; tıpkı Arş'a istiva ettiği ve oradan kainata hükmettiği gibi, Allah mülkün tedbirini kullarına bırakmamıştır. Onlara ancak kainatın sahibinin hükmüne razı olup, sabretmelerini emretmiştir. Öyle ise kula düşen iş, Allah hükmü-

nü icra ettiğinde, sükût edip edebe sarılmak, itirazı ve gereksiz konuşmayı terk etmektir. Böylece kul için tevekkül ve rıza makamı elde edilmiş olur.

Bundan dolayı Ebu Muhammed Sehl'e (rah) "Yüce Allah'ın mahlukattan muradı nedir?" diye sorulunca şöyle demiştir: "Allah'ın onlardan muradı, şu anda içinde bulundukları durumdur."

Evet, O'nun istemediğini sen nasıl istersin? O, ilahi muradını ortaya çıkaran, hükümlerini ortaya koyan sıfatlarını sevmektedir. Önceden olan olduğu gibi, şimdi olması gerekenler de mutlaka olur. Kün emri, Kâne=oldu hükmünün içindedir. O olmasa bu da olmazdı. Allah dostlarına göre, Kâne=oldu hükmüyle meydana gelen şeyler, kün=ol emriyle olacaklardan daha sevimlidir. Çünkü O ve onlar için Kün'ün benzerleri vardır; ama Kâne'nin aynısı yoktur.

Bu anlattığımız salihler, kendileri için ahirette göz aydınlığı olacak nimetlerden ne hazırlandığını hiç kimsenin bilmediği kimselerdir. Onlar, Allah'ın kulları arasından seçtiği sevgilileri ve Allah sevgisiyle bütün kainattan gönüllerini çeken dostlarıdır.

Onlar, Allahu Teala'nın kendilerini halife yapıp yetki verdiği dünya malı konusunda da böyle davranmışlardır. Onlar, Yüce Rablerinin şu emrini işitmişlerdir:

"Sizi yetkili yaptığımız şeylerden harcayın"[524] Onlar, bu emir üzerine, kendilerine verilen bütün malları O'nun rızası için infak etmişlerdir. Onlar yeryüzünde Allah'ın vekili olduktan sonra, yüce Allah da onların vekili olmuştur. Onlar:

"Allah bize kafidir; O, ne güzel vekildir"[525] deyince, Yüce Allah onlara cevaben şöyle buyurdu:

"Böylece onlar kendilerine hiç bir fenalık dokunmadan Allah'ın nimet ve ikramıyla geri döndüler ve Allah'ın rızasına uydular."[526]

---

524 Hadid 58/7
525 Ali İmran 3/123
526 Ali İmran 3/174

"Allah onlardan razı oldu; onlar da Allah'tan razı oldular."[527]

Çünkü onlar, söylediklerini yapmışlar ve böylece gerçek imanı elde etmişlerdir.

Bu konuda şöyle denilmiştir: İman, söz ve ameldir. Söz, amelin yerine geçemez/amel olmadan söz yeterli değildir. Söz ile ameli bir araya getiren kimseler: *"Yalnız sana ibadet eder, yalnız senden yardım dileriz"* dedikleri zaman, Yüce Allah onlara: "Doğru söylediniz" buyurur.

Çünkü onlar, O'ndan başkasına hizmet edip boyun eğmezler ve musibet anında ancak O'na döner, O'ndan başkasından yardım istemezler. Bundan dolayı, Allah (c.c) kendilerini tasdik ettiği için, onlar sıddıklardan olmuşlardır.

Bize gelen bir haberde şöyle denmiştir: Kul, Allah'ın: *"Ancak sana ibadet eder, yalnız senden yardım dileriz"*[528] ayetini söyleyince Yüce Allah şöyle buyurur: "Yalan söyledin, şayet yalnız bana ibadet etmiş olsaydın benden başkasından korkmaz ve bir şey ummazdın. Şayet yalnız benden yardım bekleseydin; mal ve ehlin ile yetinip onlarla sakin olmazdın; huzur bulmazdın.

Yine bize gelen bir haberde şöyle denmiştir: Bir kul, Kur'an'dan bir sûre okur, okuduğu bu sûre kulun okuyuşu sona erinceye kadar kendisi için salat eder/Allah'tan rahmet diler. Bu kul, söylediği ile amel eden kimsedir. O sıddık=sözünde sadık bir kimsedir. Eğer kul Kur'an'dan bir sûre okur, okuduğu ile amel etmezse, bu sûre kulun okuyuşu bitinceye kadar ona lanet eder. Bu kul söylediği ile amel etmediğinden Allah onun için: "Bu yalancı" der.

Hâl böyle olunca, iman nerede kalır? Hiç şüphesiz iman, ancak amelle gerçekleşir. Amel etmeyen kimse, gerçek mümin olamaz.

Evliya, sözlerini amelleri ile gerçekleştirmiş, imanlarını yakîn ile müşahede etmişlerdir. Onlar: "Allah bize yeter; O ne güzel bir vekildir. Bütün

---

[527] Beyyine 98/9
[528] Fatiha 1/5

hamd Allah'a aittir, O'ndan başka ilah yoktur, O uludur, yücedir, dediklerinde gerçekten O'na tevekkül eder, O'ndan razı olur, O'na yönelir ve O'ndan gayrısı kalplerinde bulunmaz. İşte o zaman Yüce Allah onlara: "Doğru söylediniz" buyurur. Böylece, onlar Allah katında sıddıklardan olurlar. Yüce Allah bir şeye: "Ol" deyince hemen olduğu gibi, onlar da bu sıfatı kazanırlar. Bunu çok iyi düşünmelidir.

Bu sadık kullar: **"Allah bizim için ne güzel vekildir"** dedikleri zaman, tevekkül makamına çıktılar. Böylece onlar için sıdkta=doğrulukta bir çok makam oluştu. Her sözü hak olan Yüce Mevla, onlar için: "Doğru söylediniz" buyurunca, onlar sıddıklardan olurlar. Allahu Teala onlara şöyle buyurur: "Ey kullarım, siz beni sevenlerin içinden seçtiklerimsiniz. Ben sizin vekilinizim. Siz bana razı oldunuz; ben size yeterim." Bu kimseler, şu ayette anlatılan kimselerdir:

"Bunun üzerine kendilerine hiçbir fenalık dokunmadan Allah'ın nimet ve ihsanıyla geri döndüler; Allah'ın rızasına tabi oldular"[529] buyurmuştur.

Bu ayette geçtiği gibi, Allahu Teala onlara dört çeşit nimet vermiştir: Bunlar, Allah'ın özel ihsanlarıdır. Allah'a tevekkül, kötülüklerden korunma ve onların Allah'tan razı olmalarına karşılık Yüce Allah'ın kendilerinden razı olmasının nimetleridir.

Evet, sevenin özrü kabul edilir, düşmanın ise hiç bir özrü kabul edilmez. Mahbuba/Allah tarafından seçilen ve sevilen kimselere hesap sorulmaz. Gazaba uğrayan kimsenin ise, hiçbir şeyine kıymet verilmez.

Bu anlamda şairlerden biri şu beyitleri söylemiştir:

Bir kimse dosta kavuşmaya ehil değilse;
Günah olur kendince her ne çıkarıp verse.

Diğer bir şair başka birini tanıtırken şöyle demiştir:

Yaptığı kötülükleri siler kalplerden, yüzündeki mâna;
Bir sürü özür ortaya kor; affettirir kendisini sonunda.

---

[529] Ali İmran 3/174

Gerçek müridlerden biri bana şu şiiri okudu:

Görünüşümü hâlime bir delil yaptım;
Sevgini kendim için şefaatçi kıldım.

Eğer senin ile geçse bütün zamanlar;
Bin yıl bir saat gibi, kısa gelirdi anlar.

Allahu Teala tarafından kendisine bu anlattığımız ilim ve hâllerden bir şey verilmeyen, Mevla'nın dışındaki bu tür şeylerden gönlünü çekmeyen, zahiren ve bâtınen sonsuz ilahi kudreti müşahede ederek ve pek çok ayeti görerek himmetini bu tür şeylerden çekip Allah'a vermeyen bir kimse, marifet iddia etmekten ve muhabbete ulaştım düşüncesini taşımaktan Allah'tan korksun. Böyle bir kimsenin ulaştım zannettiği marifet ve muhabbet, ancak bir hayal, aldanma, zan ve yalandan ibarettir.

Yüce Allah, velilerine yakîni verdiği gibi; bazı kimselere de bir takım boş zann vermiştir. O, mahbub makamına ulaşmış sevdiklerine, apaçık deliller, yakîne dayalı şahitler, Kur'an ayetleri ve peygamberlerin mucizeleri gibi kesin delilller verdiği gibi; bazı kimselere de kalplerinin manevi hastalıkları sebebiyle, bir takım yalan yanlış şeyler verir. Allahu Teala, bütün kainatın sırları kalplerinde keşfedilmeden onları "kün" sırrına ulaştırmaz.

Evet bu kainatta, Melekût alemine ait nice güzellikler ve rağbet edilecek büyük şeyler vardır ki onların bu kitapta anlatılması uygun değildir.

KALPLERİN PERDELENME SEBEPLERİ

Şunu bil ki; nefsanî afetler ve mal-mülk sevgisi, avamın kalplerini perdeleyen şeylerdir.

Aklın zevkleri ve ruhların melekût alemine ait arzu ve istekleri de havassın kalplerini örten perdelerdir.

Kalbin müşahede ettiği derecelerde yükselmesi ve bu makamlarda gördüğü özel rahmetlere ve rağbet edilecek nimetlere takılıp kalması da mahbubların/Allah tarafından özel seçilen ve sevilen kulların kalplerinin

perdelenmesidir. Çünkü onlar, nefsin şehevî arzularını geçince, sahip oldukları İlahi sevgi sayesinde aklı perdeleyen şeyler ortadan kalkınca, ruhun arzularında takılıp kalmış olmaktadırlar. Onlar, ruhun arzu ve isteklerini geçip kendilerinden nur perdeleri de kalkmadıkça, Yüce Zat ile yüzyüze gelemezler, O'nun sıfatlarına bakamazlar. Bu hâli elde edince, işte o zaman bütün varlıkları geride bırakmış, onlara ait nişanları kalpten silmiş olurlar. Kulun kalbinden bütün makamlara ait perdeler kalkınca, ilahi ihsanlara nazar kesilince, müşahede gerçekleşince, gönülden makam ve derecelere ait arzu yok olunca, tâlip/isteyen silinir, matlub/istenen kalbe hakim olur; rağbet eden kul fena bulur/yok olur; kalpte asıl rağbet edilen Yüce Mevla bâkî kalır. İşte o zaman, Yüce Allah kendilerine isme bağlanmanın ne olduğunu gösterir. Bu, perdelerin sonu ve Allah'a yakınlığın evvelidir. Allahu Teala, varlıklara ait nişan ve alametlerde ne yapacaklarını görmek için kendilerini imtihan eder. Kalpte hiçbir şeye ait bir isim ve nişan kalmayınca şu ayetin hakikati ortaya çıkar:

"Yer yüzünde bulunan her canlı yok olacak, ancak azamet ve ikram sahibi Rabbinin zatı bâkî kalacaktır."[530]

İşte o durumda kul için bu makam sahih olur. Bu manada şu söz söylenmiştir:

Fânî ettiğin kulda, bekadan sonra zuhûr ettin;
Aştı cümle âlemi, çünkü artık her şeyi sendin.

Bu makam, kulun, elde ettiği her şeyi bizzat Yüce Mevla'sı ile ulaştığı ve artık O'nunla hayat bulduğu, ayakta durduğu bir makamdır. Bundan önce ise, elde ettiğini O'nun (arada sebepleri) var etmesiyle elde ediyor ve O'nun (sebepleri vasıta kılarak) tutmasıyla ayakta duruyordu.

Bayezid-i Bistami derdi ki "Şayet Allah sana Hz. Musa'nın (a.s) münacaatını, Hz. İsa'nın (a.s) rûhâniyyetini, Hz. İbrahim'in (a.s) dostluğunu verse bile sen bunlardan daha ötesini iste. Çünkü onun yanında bunlardan kat kat üstün lütuflar vardır. Eğer sen bunlarla yetinirsen Allah bunlarla seni perdeler."

---

[530] Rahman 53/26-27

Bu onların ve onların durumunda olanların imtihanıdır. Çünkü onlar, peygamberlerden sonra derecelerine göre, bu imtihana tabi tutulurlar. Kul, (Allah'tan başka) talep edilen hiçbir şeye bakmaz ve rağbet edilen hiçbir varlığa takılıp kalmazsa, Allah onu mahbubların/kendisinin seçip sevdiği kulların makamına çıkarır; onu kendi gölgesinde barındırır, ona şefkatiyle muamele eder. Bu makamdaki kimse, gözleriyle Yüce Mevla'yı görür, O'nunla bizzat görüşür; O'na yönelir; O'ndan hiç kopmaz; Onun yakınlığına koşar; O'ndan hiç uzak kalmaz. Artık sadece O'nu müşahede eder; arada başka hiçbir yüz görmez; (nimet ve ihsanda) O'nun elinden başkasını görmez. O'nun Kayyumiyetine= her şeyi ayakta tutmasına bizzat şahit olur. İşte bu, Hakka talip olan ariflerin ulaşmayı arzuladıkları en son makamdır.

Allah dostu ariflerden birisi demiştir ki: "Bana keşif yoluyla kırk huri gösterildi. Onlar havada koşuşuyorlardı. Üzerlerinde altından, gümüşten ve mücevherden yapılmış çok güzel elbiseler vardı. Üzerlerindeki elbiseler onların hareketleri ile ses veriyor, değişik şekiller alıyordu. Onlara, hayranlıkla şöyle bir nazar ettim; bundan dolayı tam kırk gün cezalandırıldım. Daha sonra bana onlardan çok daha güzel, seksen huri gösterildi. Bana: "Onlara bak!" denildi; ancak ben onlara bakmamak için secdeye kapandım ve secdede gözlerimi yumarak: "Ya Rabbi, Senden başkasından sana sığınırım, benim bunlara ihtiyacım yoktur" diye yalvardım. Bu şekilde yalvarmaya devam ettim; nihayet onlar benden uzaklaştırıldı.

Allah'ın bunun gibi kulları her zaman ve her asırda, her yerde çokça mevcuttur. Onlar, Allah'ın arzına dağılır, şehirlerine yayılırlar. Kulları arasında O'nun örtüsü altında gizlenir, kendilerini saklarlar. Akıllar, bu alanda zayıf olduğu için onların sıfatlarını anlayamaz ve onların gerçek hâlleri kalplerde tespit edilemez. Çünkü onların en basit özellikleri, bütün hareket ve duruşlarında ihlas üzere amel etmeleridir. Bize göre en büyük özellik ve güzellik budur.

HAK ÂŞIKLARININ İHLASI

Muhlislerin nazarında ihlas, yaratan ile yapılan muamelede mahlukun devre dışı bırakılmasıdır. Onlar araya kimseyi sokmamışlarsa, kimi nasıl çıkaracaklar? Aradan çıkarılacak ilk varlık nefistir. Kalp, nefis ile sâfiyetini kaybetmemişse, ondan nasıl temizlenecek ki?

Muhibler/Allah'ı sevenlerin nazarında ihlas; hiç bir amelin nefis için yapılmaması; amele karşılık maddi bir beklentiye girilmemesi ve bedeni bir zevke göz dikilmemesi, aksine her ameli sırf Allah'ı yüceltmek için yapmaktır. Bu kul, Yüce Allah'ın sevgisine başka bir sevgilinin sevgisini ortak yapmaz. Kalbi, sonsuz güzellik sahibi Mevla'nın sevgisi ile dolu olduğu için, dikkatini çeken hiçbir güzelliğe kalbini bağlamaz. Bu makama erişmek de, ancak O'nu tanıdıktan sonra olur. O'nu ayne'l-yakîn görmeden önce de tanıma olmaz. Çünkü bir şeyin haberini duymak, bizzat görmek gibi değildir. Görme de ancak yakîn nuru ile olur. Heva ve nefis ile hakka'l-yakîn görme ve bilme gerçekleşmez.

Perdeler açılıp, nefsani arzular dağılınca her şey ayne'l-yakîn olarak ortaya çıkar. Yüce Allah'ın güzellik, cemal, kemaliyet sıfatlarına ait nurlar, ayne'l-yakîn makamında, nur üstünde nur şeklinde; nurun kaynağına kadar derece derece gözükür.

Muvahhidler/tevhid ehli nazarında ihlas; yapılan fiillerde halka nazar etmeyi ortadan kaldırmak ve yaşanan hâllerde onlarla rahata kavuşmayı, huzur bulmayı terk etmektir.

Sıddıklara göre sıdktaki ihlas, insanların kalplerinde amellerinin gizlenmesini istemektir.

Bişr-i Hafi'ye: "Bu makama nasıl ulaştın?" diye sorulunca: "Allah'tan hâlimi gizlemesini isteyerek" demiştir. Bu söz şu anlama gelir: Ben Allah'tan amellerimi ve işlerimi benden saklayıp gizlemesini istedim.

Rivayete göre Bişr, Hızır'ı (a.s) gördü ve ona: "Allah'a benim için dua et!" dedi. Hızır şöyle dua etti: "Allah, senin ona itaat etmeni kolaylaştırsın." Bişr daha çok dua isteyince Hızır şöyle dua etti: "Allah senin itaatini gizlesin."

Bu söz iki şekilde açıklanmıştır: Bazıları bu sözü: "Allah seni gizlesin" yani senin amelini gizlesin ki amelinle tanınmayasın, şeklinde açıklamıştır. Bunu az önce zikretmiştik.

Bazıları da bu sözü: "Allah senin amelini senden gizlesin ki sen ameline bakmayasın, şeklinde açıklamıştır.

Ariflerden birisi demiştir ki: "İçime Hızır (a.s) ile görüşme arzusu düştü ve bu beni iyice huzursuz etti. Bir defasında Allah'tan, benim için en önemli şeyi bana öğretmesi için Hızır'ı bana göstermesini istedim. Bir zaman sonra onu gördüm Onu görünce heyecanlandım; aklıma hiç bir şey gelmedi; ancak ona şunu diyebildim:

"Ey Ebul Abbas![531] Bana öyle bir şey öğret ki onu söylediğimde halkın kalbinden perdeleneyim, onların nazarında hiç bir değerim olmasın, hiç kimse beni salih ve dindar bir insan olarak tanımasın." Hızır (a.s) bana dedi ki: "Öyleyse şunları söyle:

"Allah'ım, beni kimsenin görmeyeceği şekilde kalın bir perdeyle ört. Beni gaybının derinliklerinde sakla. Beni yarattıklarının kalplerinden perdele."

Bana bunları söyledi, sonra kayboldu. Onu bir daha göremedim. Zaten bundan sonra onu görme arzum da kalmadı. Bana öğrettiği duayı hiç terk etmeden her gün söyledim."

Bana anlatıldığına göre, bu adam, bundan sonra halk tarafından horlanıp basite alınmaya başlandı. Hatta Zımmîler/İslam beldesinde yaşayan gayr-i Müslimler bile yolda onunla alay ediyordu. Kendisini değersiz gördükleri için sırtına ağır şeyler yükleyip taşıtıyorlardı. Çocuklar da onunla eğleniyordu. O ise bununla rahat ediyordu; kalbi bu hâl ile huzur buluyordu, bu vaziyet ile istikamet hâlini koruyordu.

Bu durum, seleften bir cemaatin yaşam tarzı ve halefin sadıklarından bir gurubun hâliydi. Onlar halkın içinde kendilerini gizlediler, onların gözünden makam ve itibarlarını düşürdüler ve böylece akıllı deliler adını al-

---

[531] Ebu'l-Abbas Hz. Hızır'ın (a.s) künyesidir.

dılar. İşte bu, insanın nefsine karşı zühd sahibi olması/nefsinden gönlünü çekmesi ve gerçek tevazudur. Ancak bu, evliyanın mecnunlarının zühdü ve zayıf müminlerin tevazusudur.

Tekebbür/kendini büyük gösterme üç şekilde ortaya çıkar:

1-Kendini beğenip insanlara üstünlük taslayarak.

2-İzzet-i nefisten dolayı insanların kalplerinde oluşan tekebbür. Bu, kişinin başkalarının kalbinde ve nazarında büyük görünmeyi sevmesidir.

3-Kişinin kendi dini yaşantısına ve iyi hâline bakmasıyla kalbinde oluşan büyüklenme şeklinde. Bu kimse, iyi hâlini gözünde büyütüp onunla bir nevi şımarır. Kendisinde yakîn ilim eksik olduğu için, bu amelleri kendi nefsinden bilir. Bu, kendini beğenmenin en ince/gizli ve kapalı şeklidir. Bu durumdaki tekebbürden ancak tevhidi sahih, yakîni sadık, ihlas sahibi, salih insanlar kurtulabilir.

İnsanın zahirdeki kibir hâli, insanlarla itibar yarışına girme, övünme ve böbürlenme şeklinde kendini gösterir. Bu açık bir tekebbürdür. Bu cins tekebbür kalbin en kalın perdelerinden ve nefsin en kuvvetli sıfatlarındandır. Bu yüzden alimler, kibri çok iyi tanıdıkları için, onun en küçüğünden bile korkmuşlardır. Bu yüzden, gizli tevazu yolları ile nefsin kibrini kırmak için, az malı ve zillet hâlini istemişlerdir. Bu şekilde kendilerindeki gizli kibri temizlemeyi ve amellerini ihlasla yapmayı hedeflemişlerdir.

GERÇEK TEVAZU VE TEVAZUNUN ÖLÇÜSÜ

Tevazu ehline göre gerçek tevazu, nefsi gerçekten zillet içinde bırakmaktır. Gerçek zillet ise, onun insanlar içindeki itibarını düşürmektir. Fakat bunun gerçekleşmesi, kulun sıfat olarak nefsini zelil bir hâlde tutmasıdır; yoksa kasıtlı olarak kendini halk yanında zelil edip ayağa düşürmek değildir. Bir de gerçek zillet, insanın kendi içinde nefsini aşağılık ve hakir bir konumda tutması; onun küçük ve değersiz bir varlık olduğuna inanmasıdır. Yoksa zorlayarak, yapmacık hareketlerle kendini tevazu sahibi göstermek, gerçek tevazu değildir.

Bir insanın gerçek tevazuyu elde etmesinin alameti; birisi kendisini ayıplayıp kınadığında kızmaması, birisi kendisini kötüleyip hakkında büyük günah işledi diye iftira yaptığında bile, nefsi için bunu kötü görmemesidir. Bu şöyle anlaşılır: Eğer bu kimse bir zillet hâlinde zelil oldum sıkıntısını çekmiyor ve tevazusunda da nefsinde bir düşüklük görmüyorsa, o, tevazuyu ele geçirmiş demektir. Çünkü bu durum artık onun için bir sıfat olmuştur.

Kim, bir yerde horlandığı zaman, içinde bir eziklik hissederse, onun tevazusu yapmacıktır.

Kim tevazu gösterdiğinde, tevazusuna ve nefsini aşağılamasına bakıp övünürse, bu kimsenin işi de sakattır. Bu, o kimsenin içinde hâla kendini beğenme hissini taşıdığını gösterir. Bu kimse, başkasının kınamasını hoş görmeyip kızdığı gibi; birisi onu övünce de sevinir.

Bir kimsede bu hâller ve alametler varsa, o kimse, yukarıda anlattığımız bütün makamlardan perdelenmiş ve mahrum kalmış olur.

Bir kimse ne zaman ki nefsini hor bir hâle düşürdüğünde veya tevazu gösterdiğinde, içine düştüğü bu zilletinden bir zevk almaz ve tevazu göstermekten dolayı kendinde bir etkilenme olmazsa, zillet ve tevazu onun tabii hâli olur. Artık bu kimse, kendi içinde nefsini kusurlu ve noksan bulduğu için, halkın kınamalarından rahatsız olmaz. Yine O, nefsine bir değer vermediği ve onu yüksek bir makamda görmediği için, halktan gelen övgülerden hoşlanmaz. Bu durumda, zillet ve tevazu ondan hiç ayrılmayan birer sıfat olur. Tıpkı çöpçülerin ve temizlikçilerin yaptıkları işle içli dışlı oldukları gibi. Diğer meslek sahiplerinde olduğu gibi, bunlar onların birer mesleği hâline gelmiştir, artık onu terk etmezler ve yaparken de rahatsız olmazlar. Hatta çoğu kez, noksan ve kusurlu hâllerine bakmadıkları için, bu işlerle uğraşan bazıları mesleği ile övünür.

Kişinin gerçek tevazuya ulaşarak nefsine sahip olması büyük bir iştir. Allahu Teala onu nefsine sahip ve mâlik etmiş, özel yardımıyla nefsinin kibrini ve benlik duygusunu ezmiştir. Bu, mahbubların/Allah tarafından se-

vilen kulların makamıdır. İşte bu makama ulaştıktan sonra gayba ait sırların keşfedilmesi gerçekleşir.

Bunun evveli, hikmet nurunun kulun kalbine girip oradan hikmet pınarlarının akmasıdır.

Bu konuda Hz. İsa'dan (a.s) şöyle bir hâdise nakledilmiştir:

Hz. İsa (a.s): "Ey İsrailoğulları, güzel ekin nerede biter?" diye sordu; onlar da: "Yumuşak ve güzel toprakta!" dediler. O zaman Hz. İsa (a.s) onlara: "Size hak olanı söylüyorum; bilin ki hikmet ancak toprak gibi temiz ve yumuşak olan kalplerde ortaya çıkar" dedi.

Nasıl kibirli bir kimse, üstünlük arar ve ona ulaştığında bundan hoşlanırsa; hâli Allahu Teala'ya karşı zillet içinde bulunmak olan bir kimse de; o zillet hâlini arar ve ondan tat alır. Eğer o, bir an bu zillet hâlinden ayrı kalsa, hâlinden koptuğu için kalbinin durumu değişir. Nitekim, kibirli bir kimse de bir an hâl içindeki izzetini/otoritesini yitirse, hayatı kararır; çünkü onun nefsinin hayatı ve tadı budur.

Nefsi için zillet hâlini tercih eden, insanların nazarındaki itibar ve kıymetini ayaklar altına alan, onların kalplerindeki şan ve şöhretini yerle bir eden, kendisinde bir sürü kınanacak hâl ortaya koyup insanların rağbetinden kurtulmak isteyenlerin adedi, sayılamayacak kadar çoktur. Bu örnekleri anlatmak çok uzun sürer. Onların böyle yapmalarının sebebi şudur: Allah dostlarının hâli, Sıdk=doğruluk üzere kurulmuştur. Bu onlardan sıdkın gereğini yerine getirmelerini gerektirir. Bu durumda onların, içinde bulundukları hâl neyi gerektiriyorsa, onu yapmaları kaçınılmazdır.

TEVAZU EHLİNDEN ÖRNEKLER

Şeyhlerden biri, bana, Cüneyd-i Bağdadî'nin üstadı Ebu'l Hasan el-Küreynî'nin şu hâlini anlattı:

"Adamın biri, onu üç kez yemeğe davet etti ve her seferinde yemek vermeden kendisini geri çevirdi. Nihayet dördüncü seferde onu tekrar çağırdı, Ebu'l-Hasan tekrar geldi, adam onu yemek için evine götürdü.

Adam, Ebu'l-Hasan'a her defasında geri çevirdiği hâlde nasıl hiç rahatsız olmadan dördüncü daveti kabul ettiğini sordu; Hazret şu cevabı verdi:

"Nefsimi yirmi yıldır zillete alıştırmak için terbiye ile uğraştım; nihayet onu kovulunca kaçan, tekrar çağrılıp önüne bir kemik atılınca geri gelen köpek durumuna getirdim." Olayı anlatan zat demiştir ki: "Hazret daha çok şeyler anlattı ve sonunda şunları söyledi: "Sen beni elli defa geri çevirip sonra tekrar çağırsaydın; yine gelirdim."

Diğer bir şeyh bana üstadının şöyle dediğini anlattı:

"Ben bir mahalleye yerleştim. Orada salih birisi olarak tanınınca, bundan kalbim rahatsız oldu. Bunun üzerine mahalledeki bir hamama gittim. Orada kıymetli bir elbiseyi çalmayı kafaya koydum. Sonra onu çalıp giydim. Üzerine de eski abamı giydim. Sonra hamamdakiler hırsızlık yaptığımı farketsinler diye yavaş yavaş yürümeye başladım. Durumu fark ettiler; beni yakalayıp abamı soydular ve onun altındaki elbiseyi aldılar. Beni tokatlayarak feci bir şekilde dövdüler. Artık ben, o mahallede hamam hırsızı olarak tanındım. Böylece nefsim rahat etti.

Yine bana bir sufinin şu hâli anlatıldı:

"Sufilerden biri yemek yiyen birinin yanında durdu. Elini ona doğru uzatıp: "Allah rızası için bir şeyler verir misin? dedi. Yemek yiyen adam: "Sofraya gel, otur bizimle sen de ye!" dedi. Sufi: "Yiyeceği avucuma koy!" dedi. Adam da sufinin avucuna bir şeyler koydu. Sufi olduğu yere oturup elindekini yedi. Adam, sufiye: "Niçin bizimle oturup da yemedin?" diye sorunca sufi şöyle cevap verdi: "Benim Allah'la olan özel hâlim, nefsimi zillet ve horluk içinde bırakmaktır. Bu hâlimden ayrılmak istemedim."

Bu sufi çok defa bir helvacıya gider, elini uzatır; o da eline bir miktar helva kordu.

Araplar izzet-i nefislerinden dolayı genelde avuçlarına bir şeyin konmasını gururlarına yediremezlerdi. Hatta Hz. Peygamber'in (s.a.v) davete başladığı ilk yıllarda, ilk muhacir sahabelerden birinin şöyle dediği nakledilmiştir:

"Ben ilk Mekke'ye geldiğimde üç gün hiçbir şey yemeden aç kaldım. Birisinin sadaka olarak kuru üzüm dağıttığını duydum. Ona gidip yiyecek istedim. Bana: "Avucunu aç!" dedi. Ben de: "Ben bir Arabım; avucuma konan bir şeyi alamam. Vereceğini bir kaba koy da öyle ver!" dedim. O da kuru üzümü bir kaba koyup bana uzattı. Kabı aldım, içindekini boşaltıp kendisine verdim" Ondaki bu davranış nefsini büyük ve şerefli görmekten ileri geliyordu.

Hatta kendisinde izleri kalan bu sıfat yüzünden bir defasında Resûlullah (s.a.v) ona: "Sen hâla üzerinde cahiliyye özellikleri taşıyan birisisin" demiştir. Sahabi: "Bu yaşlı hâlimdeyken mi?" diye sorunca. Efendimiz: (s.a.v) "Evet!" buyurmuştur.[532] Çünkü bu Sahabi birisiyle münakaşa yaparken Allah Resûlü (s.a.v) onda nefsani davranışlar görmüş ve kendisini böyle uyarmıştır.

Bu anlattığımız örneklerle uyanık akılları uyarmayı, ölmemiş kalpleri harekete geçirmeyi hedefledik. Bununla istediğimiz şudur: Sadıkların sıfatlarını ve muhlislerin yollarını işiterek kalbini dirilten kimse bir delil ve örneğe göre kalbini diriltsin. Bir de, bu birkaç örneğe bakıp daha fazlası hakkında bilgi edinme imkanı bulsun.

Bistam halkının ileri gelenlerinden şeref ve itibar sahibi bir zat, Beyazid-i Bistamî'nin meclisinden hiç ayrılmazdı. Bir gün kendisine: "Ya Eba Yezid! Ben tam otuz yıldan beri gündüzleri hiç ara vermeden oruç tutuyor, geceleri de ibadet edip uyumuyorum. Fakat bütün bunlara rağmen senin anlattığın şu ilimden kalbimde hiçbir şey bulamıyorum Ben bu arzumda çok sadığım ve o ilimlere ulaşmayı çok istiyorum" dedi.

Beyazid-i Bistamî ona: "Şayet sen üçyüz yıl oruç tutup gecelerini de ibadetle geçirsen, bu ilimden zerre kadar elde edemezsin!" dedi. Adam: "Niçin?" diye sorunca, Hazret: "Sen nefsinle perdelenmişsin/nefsin benliğini aşamıyorsun" cevabını verdi. Adam: "Bunun ilacı yok mudur?" diye sordu; Beyazid-i Bistamî: "Vardır" dedi. Adam: "Söyle de şu ilacı öğreneyim"

---

[532] Bkz: Buhari, İman, 22, Edeb, 44; Müslim, Eyman, 38-40; Ebu Davud, Edeb, 123; Tirmizi, Birr, 29. (Bahsi geçen zat, Ebu Zer el-Gıfârî'dir. r.a.)

dedi. Beyazid-i Bistamî: "Söylerim, fakat sen kabul etmezsin!" dedi. Adam: "Siz söyleyiniz!" dedi. O zaman Beyazid-i Bistamî, ona şunları söyledi:

"Hemen şimdi berbere git, saç ve sakalını kökünden kestir. Şu üzerindeki elbiseni çıkar ve bir aba giyin. Sonra boynuna içi ceviz dolu bir torba as. Sokağa çıkıp çocukları etrafına topla ve: "Kim kafama bir tokat vurursa ona bir ceviz vereceğim" de. Seni tanıyanların arasında bütün sokaklarda bu hâlde dolaş." Adam: Sübhanallah, bunları bana nasıl dersin!" dedi. Beyazid-i Bistamî de: "Senin bu şekilde "Sübhanallah" demen şirktir" dedi. Adam: "Bu nasıl olur?" deyince Beyazid: "Çünkü sen nefsini büyütüp Allah'ı tesbih ettin!" dedi. Adam: "Ben bu söylediğinizi yapamam, bana başka bir yol göster!" deyince Beyazid-i Bistamî: "Her şeyden önce bundan başla!" dedi. Adam: "Bunu yapamam deyince" Beyazid-i Bistamî: "Ben baştan buna güç yetiremezsin demiştim!" dedi.

Bu adam sübhanallah deyince Beyazid-i Bistami'ye göre şirke düşmüş oldu. Çünkü, o bu sözüyle bir yandan Allah'ı yüceltiyor; öbür yandan 'ben bu işi yapacak kadar düşük adam mıyım' diyerek, nefsini büyütüyordu.

Gerçi Beyazid-i Bistamî de: *"Kendimi tesbih ederim, şanım ne kadar yücedir!"* demişti. Ancak o bu sözü söylerken tevhid üzere idi. Zira o nefsini değil, kendisinde zuhur eden Yüce Zatı birlemiş ve yüceltmişti.

Beyazid-i Bistamî'nin tavsiye ettiği usul, nefsine bakarak kendisini beğenme hastalığına tutulan, ayrıca insanları kendisine baktırma hastalığına düşen ve nazarını insanlara çevirmesi nedeniyle sürekli şek-şüphe içinde kalan kimseye güzel bir ilaçtır. Böyle bir hastalığı Allahtan başka iyileştirebilecek yoktur.

Beyazid-Bistamî'nin tavsiye ettiği ilaç delilere uygulanır, fakat o, yakînî zayıf kimseler için de uygundur. Şayet, her hastalığın asıl doktoru olan Yüce Allah, bu hastalıklara tutulmuş bir kulunun kalbine ayne'l yakîn ilminden bir zerre koyacak olsa, bu iman ve irfan onun kalbinden bütün nazar ve beklentileri dışarı atar; kul bütün hastalıklarından kurtulmuş olurdu. Fakat Allah'ın takdir ettiği her hüküm yerine gelecektir. Böylece, helak

olanlar, hakkı gösteren bir delile göre helak olacak; hayat bulanlar da hakkı ortaya koyan bir delile göre hayat bulacaktır.

Sakın buraya kadar anlattıklarımızdan hiç bir şeyi inkar etme! Şayet inkar edersen, her müminin ilahi kudret ve yakîn ilminden elde etmesi gereken kısmını kaybetmiş olursun. Çünkü bütün müminlerin bu ilimden ulaşabileceği pek çok nasipler ve kısımlar vardır. Yukarıda anlattığımız şeyleri müşahede etmek ve işaret ettiğimiz şeyleri idrak etmek bunlardan bir kısmıdır. Yine, manevî vecd, hâl, muamele, ilahi ihsanlar, ilahi zevk, tat her müminin elde edeceği şeylerden bazısıdır. Bunların en sonuncusu onları kabul ve tasdik etmektir. Bir müminin marifet ilminden elde edeceği en az nasibi, eğer bu ilmi müşahede etmemişse, inkar da etmemesidir; onu hiç tanımamışsa, tanımaya çalışmasıdır. Onun için en uygun olanı, anlattığımız marifet ilimlerini bazı ehil kimselerin elde ettiğini kabul etmektir. Böyle yaparsa, düşmanların fitnesinden kurtulur; dinlerinde bidat çıkarmaktan emin olurlar. Bunun ötesinde adım atılacak bir yer yoktur.

MAKAMLARIN BİRBİRİ İLE İRTİBATI

Baştan beri açıkladığımız bu makamlar yakîn makamlarıdır. Bu makamların birincisi tövbe, sonuncusu ise muhabbet makamıdır. Bu makamların hepsi birbiriyle bağlantılıdır. Şayet bir kula, gerçek manasıyla bu makamlardan bir tanesi verilse, ona bütün makamlardan bir hâl verilmiş olur. Her hâl ile birlikte bir müşahede, her müşahede ile beraber bir ilim mevcuttur. Bütün bunlara ancak bilerek/uyanık bir kalple hakka şahitlik edenler ulaşır.

Bu makamların hepsi imanın hakikatinde toplanmıştır. Kendisine iman ve yakînin hakikatinden bir şeyler verilen kul, hakiki bir mümin olur. Allah katındaki ilimde imanından asla dönmez ve onu değiştirmez. Bu iman ona Allah'tan bir lütuf ve ihsan olur; emanet ve borç gibi verilmiş bir şey olmaz. Eğer imanı emanet veya borç olmuş olsaydı bir şüphe üzerine veya gizli tuzağa düşerek kendisinden geri alınırdı. Bu Allah'ın bir imtihanıdır. Bu durumda iman bedel/elde kalan asıl sermaye değil, bir şey karşılığında değiştirilmiş şey olur. Böyle olmazsa, hiçbir şeyle değiştirilmeyip

kulun elinde kalan bedel/ana sermaye olur. O zaman Yüce Allah bu sıfattaki müminlere saydığımız bütün makamlardan birer hâl verir, müşahede ihsan eder. Bunlar, kendilerine verilen ilimlerde farklı derecelerde olsalar, Allah'a yakınlıkta değişik makamlarda bulunsalar da, sonuçta, hepsinin bu makamlardan bir payı bulunur. İşte imanın kemali dediğimiz budur.

Resûllüllah'tan (s.a.v) kamil imanın sıfatlarını anlatan üç hadis rivayet edilmiştir. Bu hadisler, manevi hâllerin asıllarını ve onlardan kaynaklanan fiillerin esaslarını ortaya koymaktadır.

Birinci hadis şudur:

"Bir kul, kendisine az mal çok maldan, halk içinde tanınmamak tanınmaktan daha sevimli olmadıkça imanını kemale erdiremez."[533]

Bu iki vasıf, sadık ve zahid insanların iki hâlidir. Onlar, hakikate götüren ilk yol ve yüksek manevi makamların temelidir.

İkinci hadis şudur:

"Şu üç sıfat kimde bulunursa, onun imanı kemale ermiştir: Allah yolunda hiçbir kınayanın kınamasından korkmamak, amelinde gösteriş yapmamak, önüne biri dünya ile diğeri ahiret ile ilgili iki iş gelince ahiret işini dünya işine tercih etmek."[534]

İşte bu sıfatlar, Allahu Teala'yı seven, O'na karşı ihlasla kulluk eden ve O'nun katındaki makamlara talip olan kimsenin hâlleridir.

Üçüncü hadis şudur:

"Sizden birinizde şu üç haslet bulunmadığı müddetçe imanı kemale ermez. Öfkelenince kızgınlığı kendisini haktan çıkarmaz. Razı olunca bu hâli kendisini batıla/harama götürmez. Gücü yettiğinde kendisine ait olmayan şeye el uzatmaz."[535]

---

[533] Iraki bu hadisi Deylemi'nin Ali. b. Ebi Talha'dan rivayet ettiğini belirtmiştir. Bkz: Zebidi, İthafu's-Sade, XII, 574.

[534] Deylemi, Firdevsü'l-Ahbar, No: 2274; İbnu Asakir, Tarihu Dımeşk, Cüz: 38; Shf: 13; Suyuti, es-Sağır, No: 3506; Elbani, Daife, No: 3445.

[535] Deylemi, Firdevsü'l-Ahbar, No: 2285; Tabarani, es-Sağır, I, 61; Ebu Nuaym, Tarihu Isfahan, I, 132; Heysemi, ez-Zevaid, I, 59; Elbani, Daife, No: 531.

Hadislerdeki bu özellikler, bütün makamların esasları olan zühd, murakabe, fazilet ve adaleti içermektedir. Hz. Peygamber'in (s.a.v) şu hadisi de buna benzemektedir:

"Kime şu üç haslet verildiyse, ona Davud (a.s) ailesine verilenler verilmiş demektir: Rıza ve öfke hâllerinde adaletten ayrılmamak, zenginlik ve fakirlik hâllerinde iktisatlı davranmak, gizli ve açıkta Allah'tan korkmak."[536]

Biraz önce, bu makamların her birisinin diğeri ile irtibatlı olduğunu ve kime gerçek manada bu makamlardan birisi verilirse, ona hâl ve diğer bütün makamların da verileceğini açıklamıştık. Çünkü bütün bu makamları "Allah'a iman" içinde toplamaktadır.

GERÇEK İMANIN MEYVELERİ

Allah'a gerçek manada iman eden kul, artık kendisine iman ettiği Allah'a döner, ayrıca iman ettiği Allah'ın müjdelerine erişmek ve tehdit ettiği şeylerden korumak için uğraşır. Bütün bunları imanının hakikatine ermek, imanını sahih ve sağlam bir hâle getirmek ve tevhid inancını istikamet üzere tutmak için yapar. Gerçek müminlerin bu hâlleri hakkında Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

"Onlar; rabbimiz Allah dediler, sonra dosdoğru oldular."[537]

"Resûlüm sen, emrolunduğun gibi dosdoğru ol. Seninle birlikte tövbe edenler de istikamet üzere olsunlar. Aşırı da gitmeyin. O, bütün yaptıklarınızı görmektedir."[538]

"Bunun üzerine Lut ona/İbrahim'e iman etti ve ben Rabbime hicret ediyorum/O'na gidiyorum dedi."[539]

---

536 Hakim Tirmizi, Nevadiru'l-Usul, I, 538; Suyuti, es-Sağır, No: 3431; Zebidi, İthaf, XII, 575.
537 Zümer 41/30
538 Hud 11/112
539 Ankebut 29/26

Hz. Lut (a.s) Allah'a iman edince O'na gitti. Burada gitmekten maksat, rücû/dönme anlamına gelen tövbedir.

Sonra gerçek mümin, tövbe ettiği şeylerden gönlünü/sevgisini çeker. Bunu, tövbesinin sahih ve niyetinin halis olması için yapar. Böyle yaptığında, tövbesi nasuh/samimi ve Allah için olur. Gerçek müminde bulunacak bu sıfatlar hakkında Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

"Sizin yanınızdaki (dünya malı) tükenir; Allah'ın katındakiler ise bakidir/devamlıdır, hiç bitmez."[540]

"Ahiret, daha hayırlı ve devamlıdır."[541]

"Yusuf'un kardeşleri onu ucuz bir fiyata, sayılı bir kaç dirheme sattılar. Zaten onlar Yusuf'a karşı çok zahid idiler/ ondan gönüllerini çekmişlerdi."[542]

Onlar, Yusuf'u terk edip ellerinden çıkararak babalarına döndüklerinde ona karşı zühdlerini/onun sevgisini gönüllerinden tamamen çıkarttıklarını gösterdiler.

Sonra mümin, zühdünü/dünyadan gönlünü çektiğini isbat etmek için sabreder. Yüce Allah bu konuda şöyle buyurmuştur:

"Asra yemin olsun ki, şüphesiz bütün insanlar helak oldu: ancak, iman edip salih amel işleyenler, ayrıca birbirlerine hakkı ve sabrı tavsiye edenler bundan müstesnadır."[543]

"Rabbin için sabret."[544]

Mümin ayrıca, sabrının kemale ermesi için, Allah adına sabrettiği şeylere karşılık şükreder. Bu konuda şöyle buyrulmuştur:

"Allah'tan başka kuvvet (ihsan eden) yoktur."[545]

---

540 Nahl 16/96
541 A'lâ 87/17
542 Yusuf 12/20
543 Asr 103/3
544 Müdessir 73/7
545 Kehf 18/39

"Size gelen bütün nimetler Allah'tandır."[546]

"Allah'ın üzerinizdeki nimetlerini hatırlayın."[547]

Sonra gerçek mümin, şükrettiği Yüce Rabbinin, O'na karşı güzel zannından dolayı, kendisine istediğinden daha fazla ikram ve ihsan edeceğini ümit eder. Bu konuda Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

"O ki Rabbinin rahmetini umar."[548]

Yüce Allah şu sözüyle de rahmetinden ümit keseni kınamıştır.

"Eğer insana tarafımızdan bir rahmet (nimet) tattırır da sonra bunu ondan çekip alırsak, o, rahmetimizden tamamen ümit keser ve nankör olur."[549]

Ayrıca gerçek mümin, ümit ettiği şeyi kaybedeceğinden ve layıkı ile yerine getiremeyip şükürde kusur yapacağından korkar. Bunu elde etmeyi ümit ettiği şeyi gerçekleştirmek ve kendisine verilen nimet ve ayetlerin değişmesinden son derece çekindiği için yapar. Ayrıca, kendisine verilecek manevi ihsanların azalmasından korkar. Allahu Teala, müminlerdeki bu sıfat hakkında şöyle buyurmaktadır:

"Onlar, korku ve ümitle Rablerine yalvarırlar."[550]

"O cennetlik olanlar şöyle der: Biz daha önce ailemiz içindeyken (Allah'tan ve azaptan) korkardık, Allah bize lütfetti."[551]

Yüce Allah, kendisine nasip ettiği üstünlükler ile şımaran, ona verdiği nimetlerle böbürlenen, içine düştüğü beladan kurtarıldıktan sonra onu unutan kimseleri şöyle ayıplamıştır:

"Ve eğer kendisine dokunan zarardan sonra, ona bir nimet tattırırsak o: "elbette kötülükler benden gitti" der. Gerçekten o çok şımarık ve boş yere böbürlenendir."[552]

---

546 Nahl 16/53
547 Ali İmran 3/103
548 Zümer 38/9.
549 Hud 11/9
550 Secde 32/16
551 Tur 52/26
552 Hud 11/10

Sonra gerçek mümin, kendisinden korktuğu Allah'a tevekkül eder/O'na güvenip dayanır; dilediği gibi üzerinde hükmetmesi için nefsini O'na teslim eder, teslimiyet gösterir. Bu konuda Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

"Eğer gerçekten mümin iseniz Allah'a tevekkül ediniz."[553]

"Böyle iyi işler yapanların mükafatı ne güzeldir! Onlar sabreder ve yalnız Rablerine tevekkül eder/güvenirler."[554]

Sonra kamil mümin, kendisine tevekkül ettiği/her işinde güvenip dayandığı Rabbinden razı olur; O'nun sonsuz hikmetini ve her işi en güzel şekilde tedbir ettiğini bildiği için; kendisine güvendiği konularda nasıl tecelli ederse, ondan hoşnut olur. Yüce Allah, kamil müminlerin bu sıfatları hakkında da şöyle buyurmuştur:

"Allah onlarda razı oldu; onlar da Allah'tan razı oldular."[555]

"İnsanlardan öyleleri vardır ki, Allah'ın rızası için nefsini (Onun yolunda) feda eder."[556]

Bundan sonra kamil mümin, kendisinden razı olduğu Yüce Rabbini sever. Artık mümin Yüce Rabbini O'nun dışındaki her şeye tercih eder; O'nu müşahede ettiği için, Allah kendisine yeter.

İşte bu şekilde dokuz makam bir tek makam gibi olur. Onun hepsi birbirine bağlıdır. Bu anlattıklarımızın delili, Allahu Teala'nın kesin hak ve apaçık nur olan kitabıdır. O öyle bir kitaptır ki ona, önünden ve arkasından/hiçbir yönden, ne nefsin hevasıyla ne de şeytanın hilesiyle batıl gelip giremez.

Bu makamlar, İslam'a giren umum müslümanların içinde bulunduğu İslam'ın beş temel esasına benzer. Bu beş esas da bir birine bağlıdır. Havassın/seçkin kulların Allah'a yakın olan velilerin yolunda elde ettiği ma-

---

[553] Maide 5/23
[554] Ankebut 29/59-60
[555] Maide, 5/119
[556] Bakara 2/107

kamlar böyledir. Sonra kul, ilerleye ilerleye muhabbet makamından rıza hâline döner. Sonra muhabbet makamında aşama aşama yükselir.

Rıza hâlinden daha üstün bir makam olmadığı gibi; muhabbet makamından daha üstün bir hâl de mevcut değildir. Bu ikisi, Allahu Teala'yı yakînen tanımayı gerektirmektedir. Bunların sonu, yakînen tanınan ve sevilen Yüce Mevla'dır. Ayetlerde belirtildiği gibi:

"Ve şüphesiz en son varış Rabbinedir."[557]

"O gün varıp durulacak yer, sadece Rabbinin huzurudur."[558]

Allah'ın kulundan razı olmasının bir sınırı yoktur; çünkü mahbub olan Yüce Allah'ın bir sonu yoktur. Şüphesiz rıza, cennet ehline cennette verilecek ziyade bir lütuftur. Muhabbetin de sonu yoktur. Çünkü o, Allah'ın sıfatlarından biridir. Allah'ın sıfatlarının bir sonu olmadığı için, Allah'ı sevenin Allah'tan taleplerinin de bir sınırı yoktur. Çünkü muhabbet, Allah'a yakınlıktan ileri gelmektedir. Ona yakınlığın bir sonu ve sınırı yoktur. Çünkü yakınlık, Yüce Allah'ın el-Karîb sıfatının tezahürüdür. Bundan dolayı ilahi yakınlığın bir sınırı yoktur. İşte müminler, kendilerinde tecelli eden bu ilahi sıfatlar ölçüsünde muhabbet makamlarında farklı derecelere sahip olurlar. Allah'ın müminlerden hoşnutluğu da, müşahedelerindeki yükselmede elde ettikleri ilim ve irfan derecesine göre artmaktadır. İlliyyûn makamında olan salihler ise, imanlarının kuvveti ve yakînlerinin safiyeti ölçüsünde, manevi makamların en yükseğine yükselirler. Allahu Teala:

"Eğer gerçekten inanmışsanız, en üstün sizsiniz"[559] buyurarak, onlara kendisinin yücelik sıfatından bir pay vermiştir. Sonra onların sahip oldukları bu payı, kendi sıfatlarına uygun bir tarzda şöyle belirtmiştir:

"And olsun iyilerin kitabı illiyyûn'dadır. Bilir misin İlliyyûn nedir?"[560]

---

557 Necm 53/42

558 Kıyame 75/12

559 Ali İmran, 3/139.

560 Mütaffifin 83/18-19.

İlliyyûn makamında olanların yükselmede bir sınır yoktur. Bu kelime, taşıdığı manada mübalağa ifade eden isimlerdendir. Bir görüşe göre o, kendi cinsinden tekili olmayan bir isimdir.

Onları yücelten Allah'tır. Allahu Teala, onları ebediyet yurdu olan ahirette devamlı yükseltir. Böylece onlar en üst makamlara çıkarlar. Çünkü her şeyden Yüce olan Mevla, onlarla beraberdir; İlliyyûn makamındakiler O'nunla yükselirler. Bütün bunlar, Yüce Allah'ın kendileriyle beraber olmasından meydana gelmektedir. Nitekim Allahu Teala bu hususu şöyle belirtmiştir: ***"En üstün sizsiniz; çünkü Allah sizinle beraberdir."***[561]

RIZA MAKAMINDAKİ SEVENİN HÂLİ

Muhabbetten önce oluşan birinci rıza, tevekkül makamıdır. Allah'ı seven kulun hâli, Allah katında sevimlidir.

Muhabbetten sonra oluşan ikinci rıza makamı ise marifet makamıdır. Bu makamda ki müridin hâli de tevekküldür.

Muhabbet, makamların en şereflisidir; ondan üstte sadece hillet/özel dostluk makamı vardır. Bu, özel marifette oluşan bir makamdır; o, gaybın sırlarına ulaşmaktır. Bu makamda olan kul, Yüce Sevgilisi/Allah, kendisine, değişmeyen iradesine ve ezelî ilmine ait bazı ilimleri vermesiyle, O'nu müşahede eder. Bu makamda, gaybın gizliliklerine, ezelde olan şeylerin sırlarına ve ileride olacak şeylere vakıf olunur.

Yine bu makamda, kul kendi hâlini müşahede eder, muhabbet makamını görür. Kulların ileride ulaşacakları makamları seyretme, ebediyet aleminde yaşayacakları hâlleri görme de yine bu makamda mümkün olur.

Beyazid-i Bistamî ile Ebu Muhammed es-Sehl bu makama çıkarıldıklarını söylemişler ve bu makamdaki hâllerinden bahsetmişlerdir.

Belh şehrinden Şakîk ile İbrahim b. Edhem'in de bu makama ait söz ve değerlendirmeleri mevcuttur. Ebu'l-Feyz Maruf el-Kerhî de bu yolda

---

[561] Muhammed 47/35.

seyr u sülük edenlerdendir. Onda, elinde eşyanın farklı maddelere dönüşmesi gibi daha pek çok harika şeyler görülmüştür.

Bu makamda müşahede edilen şeyler, her şeyi akıl ile bulmaya çalışanların, ruhlarıyla kalplerinin derinliklerinde çakılıp kalmış kimselerin kalplerinden perdelenmiştir.

Gecenin gündüzden çıkması gibi; nefis, ruhtan ayrılınca insan rûhânî olur/ruhu hürriyetine kavuşur, bütün sıkıntılardan kurtulur. Gecenin gündüzden ayrıldığı gibi ayrılırsa kişi ruhanî olur. Eğer akıl kalpten ayrılırsa kişi Rabbanî olur/Rabbine bağlanır, o zaman da üzüntüler ortadan kalkar. Bu konuda bir arif şöyle der:

Ey hayatım elinde olan Allahım!
Benden uzaklaşma, sensin yakınım.
Azat et şu ruhumu nefsin elinden;
Kurtar beni bitmeyen dertlerimden.

Bu konuda Yüce Allah şöyle buyurmuştur: ***"Onlar, O'nun dilediği hariç, ilminden bir şey elde edemezler."***[562]

Ayetteki istisna, kulun Allah'ın ilminden şahit olacağı kısımla ilgilidir. Bu da ancak O dilerse, tarafından kalbe atacağı bir nur ve ışık ile olacak bir şeydir. Bu ancak ayne'l-yakîn ile keşfedilebilecek tevhid sırrı olan ilimdir. Biz, kendisine bu ilimden verilen ve kalbine kapıları açılan bir arif ondan bize bahsetmedikçe, onunla ilgili bir şey açıklayamayız. Bu sırra vakıf bir arif bulunursa, göz göze gelinir, kalp kalbe yönelir, kalp lambasının cevherinde bulunan parlak yıldız ışık verir ve böylece ilahi sırlar öğrenilir.

Şeyh Ebu Hasan b. Salim (rah) bu yolda, pek çok müşahede ve söz sahibiydi. Onun gayb aleminde pek çok seyahatları, ahiret aleminde dolaşmaları mevcuttur. Bu zatın elinde eşya, başka bir eşyaya dönüşmüş/taş altın olmuş; kendisine eşyanın aslı keşfolmuş, mekan onun için dürülmüş/kendisine tayy-ı mekan verilmiştir. Yine bu zat Yüce Allah'ın bin

[562] Bakara 2/255.

velisini görüp her birinden bir ilim almıştır. Fakat onun vefatı ile bu yol kesintiye uğramış, izi silinmiş ve bu güzel haberler yok olmuştur.

Allah bu yol ve ehli hakkında ne yaptığını en iyi bilendir. Acaba o yol için Allah yeni insanlar yaratmış mı? Yarattıysa bu insanlar için yolun kapalılıklarını açmış mıdır? Yoksa ilmin karanlık dalgalarında onların yolunu gizlemiş midir?

Biz bu konuda, imamların imamı Ali b. Ebi Talib'in (r.a), söylediği gibi söyleriz. O, dünya ve Ahiret ehlinin hâlleri ve kıyametin kopması hakkında verdiği bir hutbede şöyle demiştir: "Kıyametten sonra dünya hakkında ne yapacağını en iyisini Allah bilir."

Bu, kıyameti yaratacak Yüce Allah'ın ilmini kendisine sakladığı gizli bir sırdır.

HULLET/DOSTLUK MAKAMI

Nübüvvet hariç hullet/dostluk makamından daha üstün hiç bir makam yoktur. Nübüvvet makamı avamın kalbinden perdelendiği gibi, bu makam da perdelenmiştir. Bu makamı elden kaçırmak diye bir şey yoktur, çünkü onu kuluna bahşeden Yüce Allah'tır. O makam adına üzülmeye gerek yoktur; çünkü kendisine bu makamı verenden bir musibet ve sıkıntı gelmez. Hullet/dostluk makamı her halukârda Allah tarafından sevilen kulların makamdır.

Bâtın ilmine ve derin marifete sahip alimlerin hiç birinden hullet ilmi hakkında söz eden ve kitabında buna yer veren kimse görmedim. Ancak bu konuda bazı haber ve eserlerde bir takım nükte ve işaretler mevcuttur.

Aslında bu makam hakkında söz söylenmesi güzel olurdu. Fakat bu makam Allahu Teala'nın himayesinde muhafaza edilen Yüce Kitabında ve O'nun tahriften korunmuş ayetlerinin gizli manalarında mevcuttur. Onlar kalplerden ve gözlerden perdelenmiştir. Yüce Allah bunları ancak secde edenlere keşfeder, sır ehli olan ariflere açar. Allahu Teala şöyle buyurmuştur:

***"Onlar göklerde ve yerde gizlenen şeyleri açığa çıkaran, gizlediğiniz ve açıkladığınız her şeyi bilen Allah'a secde etmesinler diye şeytan onlara yaptıklarını süslemiş."*[563]**

***"Dedi: onu, göklerdeki ve yerdeki gizlilikleri bilen Allah indirdi. Şüphesiz o, çok bağışlayıcıdır, sonsuz merhamet sahibidir."*[564]**

Hasan-ı Basri (rah) hullet makamı hakkında bazı haberler nakletmiştir. Onlardan biri şöyledir:

"Yüce Allah veli kullarından birine şöyle vahyetti: "Ben kendime ancak, zikrimden hiç-kopmayan, benden başka kimseye bağlanmayan ve bana hiçbir şeyi tercih etmeyen kimseleri dost edinirim. O, benim muhabbetim içinde iken ateşte yakılsa yanmanın acısını duymaz, baştan aşağı bıçakla kesilse bıçak acısı hissetmez."

Bu konuda Allah'ın Habibi Hz. Muhammed'den (s.a.v) şöyle bir hadis rivayet edilmiştir: ***"Allah için bir birinizi sevin, onun için birbirinize karşı samimi/temiz kalpli olun, O'nun için birbirinize ikram edin; bu sevgi içinde bir birinize dost olun. Allah'ın bir kulunu kendisine dost yapması O'nun (herkese yaptığı) bir ikramı değildir."*[565]**

Hadis şuna dikkat çekiyor: Yüce Allah'ın velilerini kendisine dost yapması, onun sonsuz kereminden ve ihsanındandır. Allah yüce ihsanıyla onları bu makama çıkarmış ve sonsuz ihsanı ile onları buna ehil yapmış ve böylece kendilerine muhabbetinden çok büyük bir nasip vermiştir. Yüce Allah, ihsanı ve lütfu bol olandır. O bir kulunu yüceltince, onu bütün engel ve perdelerden ileri geçirir; bir kulu alçaltmak isteyince de, onu engellerin altında bırakır.

Cüneyd-i Bağdadi'ye (rah) bu dostluk makamı hakkında sorulunca şunları söylemiştir: "O, muhabbetin zirvesidir. O çok değerli bir makamdır.

---

563 Neml, 27//25

564 Furkan 25/6

565 Mana olarak Allah için sevmeyi ve vermeyi öven hadisler için bkz: Ahmed, Müsned, IV, 386; V, 229; 243; Hakim, Müstedrek, IV, 169-170; İbnu Mubarek, K. Zühd, No: 716; Heysemi, ez-Zevaid, X, 278-279.

O makamda akıllar kaybolur, nefisler unutulur. O, kulun marifetullah ilminin en yükseğine sahip olduğu bir makamdır."

Yine Cüneyd-i Bağdadi demiştir ki: "Bu makamda kul Yüce Allah'ın kendisini sevdiğini bilir. Bunun için kul Allah'tan bir şey isterken: "Üzerindeki hakkım için, katındaki hatırım için..." şeklinde yalvarır. Allah da ona: "Bana olan sevgin için... veriyorum" buyurur.

Hazret sözüne şöyle devam etmiştir: "İşte onlar Allah'ın huzurunda bu derece rahat davranan, onunla ünsiyet eden ve onunla meclis kurup manevi huzurunda oturan kimselerdir. Yüce Allah kendisi ile onların arasındaki heybet perdesini kaldırmış, aralarındaki korku ve ürpertiyi gidermiştir. Onlar, bulundukları hâl ve makamla ilgili öyle şeyler konuşurlar ki, halk onları küfür olarak değerlendirir. Onlar, Allah'ın kendilerine olan sevgisini ve onun katındaki hatır ve makamlarını bildikleri için böyle konuşurlar, ancak halk onları anlamaz ve inkara gider."

Cüneyd-i Bağdadi daha sonra bir alimden şu sözü nakletmiştir: "Allahu Teala ile ünsiyet sahiplerine/O'nunla özel sohbet edenlere gelince, onların sahip oldukları marifeti bilmeye bizim için yol yoktur."

Bunlar Cüneyt'ten (rah) naklettiğimiz sözlerdir. Bu manadaki bir takım sözleri bana el-Hâkânî el-Mukrî nakletti. Eğer ondan nakletmeseydik, biz onları burada zikretmezdik. Çünkü biz, insanların akıllarını zora sokmamak için, bu tür şeyleri bir kitapta açıklamayız. Bu konuda Mücellâ şöyle der:

İsterim senin övgünü anlatayım cihana;
Fakat seni ben nasıl sığdırayım bir kitaba.

Şeyhimiz Ebu Bekir b. Cellâ (rah) şeyhlerimizden Ebu Hasan b. Salim'e (rah) mektup yazarak, bir kitaptaki bazı sırların açıklanmasıyla ilgili şeyler sormuş. Ebu Hasan'ı gören zat bana şunları anlattı: "Hazret kitabı fırlattı ve: "Bu soruların sahibi nerede?" diye sordu; Orada bulunanlar, kendisinin Mekke'de olduğunu söylediler. O zaman Ebu'l- Hasan şöyle dedi: "Ben bunlara kitapta cevap vermem; ona söyleyin, eğer istiyorsa gelsin kendisine anlatayım."

Bu olayı İbnü'l-Cellâ'nın kendisi bana anlattı. Çünkü hullet/dostluk makamı, bizim ilmini gizlediğimiz ve durumunu büyüttüğümüz bir makamdır. Hullet kula ancak ona ait iki makamda bulunduğu zaman verilir.

Birinci makam, hususi marifet makamıdır ki bu, batın sıfatının keşfi ile bilinip açığa çıkar. Sonra kul özel muhabbet makamına girer ki bu, mahbub/Allah'ın sevdiği kulun makamıdır. Sonra kul, bu makamdan hullet/özel dostluk makamına yükseltilir. Bu, Arş'ın üzerinden, kudsi alemlerden ve diğer âli makamlardan gaybın sırlarını seyretmektir.

Daha önce zikrettiğimiz gibi, bu işin aslı şudur: Yüce Allah marifet makamlarını kula, ariflere ihsan ettiği makamda verir; onu mahbubun makamında vermez. Bazen, muhiblerin/sevenlerin makamında öyle makamlar verir ki, Allah onu arif bir dostunun dışında kimseye vermez. Kula marifet ve muhabbet makamı beraberce verilince, kendisine bahsettiğimiz hullet/dostluk makamı verilmiş olur. Bu da kainatta, kendisine bu makamın verildiği kul için, en büyük izzet ve şereftir. Ancak bu kul insanlardan gizlidir.

Resûlullah (s.a.v.) ölümünden üç gün önce insanlara verdiği bir hutbede şöyle buyurmuştur: *"Allah, İbrahim'i kendisine dost edindiği gibi; (kendisini kasdederek) bu arkadaşınızı da dost edindi."*[566]

Resûlullah (s.a.v) muhib makamından mahbub makamına nakledildiği gibi; mahbub makamından da dost makamına yükseltilmiştir. Bir de kendisine, seçilmiş kulların makamında ayrı bir muhabbet verilmiştir. Resûlullah (s.a.v) birinci makam hakkında şöyle buyurmuştur: *"Allah (c.c) Musa'yı safiyy/seçkin kul yaptığı gibi; beni de kendisine habib/sevgili edindi."*

Allah tarafından kendisine verilen nimetlerin ilki, nefsani arzu ve isteklerden arındırılmaktır. İşte bu kalp temizliğinden sonra muhabbet gelir. Sonra, muhabbetin üstünde, kendisine çokça sevilen sıfatlar verildi. Peşinden manevi kuvvet ve denge verildikten sonra, Yüceler Yücesi Mevla'ya fiilen yükseltildi. Bu yükselme ile O'na iyice yaklaştı, öyle ki, iki yayın

[566] Tabarani, el-Kebir, No: 10256; Heysemi, ez-Zevaid, VIII, 255.

ucu veya ondan daha yakın bir hâlde Allah'a yakınlık sağladı. Bütün kainat gerisinde kaldı; o, Yüce Mevla ile yüz yüze konuştu. Bir şairin dediği gibi; olan oldu, ben onu anlatacak değilim. Sen hayır düşün; fakat hayrın ne olduğunu sorma.

İlimler arasında öyle ilimler vardı ki, ehli açıklamadığı müddetçe onun ne olduğunu sormak uygun düşmez. İşte bu da o kısma girmektedir. Bu ilimlerden ancak bilen bir kimsenin açıkladığı kadar bahsedilebilir.

Allah Resûlü (s.a.v) Allah'a yakın olduğu gibi; O'nun katında dost da idi. Böylece hullet/dostluk mahbub katında onun makamı oldu. Bu ona verilen en büyük makamdır. Nitekim o, önce muhib/sevenlerin makamında iken mahbubların/Allah tarafından sevilenlerin makamına yükseltildi; nefsin kötü arzularından temizlendikten sonra has muhabbetine ulaştırdı.

Ey bu gerçekleri işiten okuyucu! Eğer yoluna girersen Allah seni de manevi olarak temizledikten sonra bu muhabbetten nasiplendirir; seni de anlatılan hakikatlere şahit yapar, sana da bu manevi zevklerden ihsan eder, nefsinin çirkin huylarını temizleyip seni ondan kurtarır. Seni çokça haberini duyduğun bu nimetlerden az bir şeyle bırakmaz. Çünkü Allahu Teala, kendisine ve Resûlüne (s.a.v) itaat edenleri, peygamberlerin ve sıddıkların makamına yakın bir makama yükselteceğini müjdelemiştir; sen de o makama çıkmayı iste ve bunun için çalış.

ALLAH DOSTLARI HER DEVİRDE BULUNUR

Sıddıklar, Meryem oğlu İsa'nın (a.s) gökten ineceği zamana kadar her devirde bulunurlar. Onlara "abdal" denir. Yeryüzündeki toplam sayıları üç yüzdür. Onlar içinde Yüce Allah'ın dilediği kadar şehitler ve salihler vardır. Bunlar üç ayrı guruptur ve hepsi sâbıkûn/hayırlarda önde olan mukarrebûn grubunu oluştururlar.

Onların içindeki bir sıddıkın imanı, bütün şehidlerin imanı kadardır. Bir şehidin imanı, bütün salihlerin imanı gibidir. Bir salihin imanı, normal halktan bin kişinin imanı gibidir. Hullet/dostluk makamında olan bir arifin, bu makamda Yüce dosttan başka bir ortağı yoktur. Çünkü bu makam emsâ-

li azdan az olan kimselere has bir hâldir. Şayet hullet makamında Hz. Peygamber'in (s.a.v) bir benzeri ve yardımcısı olmuş olsaydı ümmet içinde buna en layık olan Ebu Bekir es-Sıddık olurdu. Çünkü Yüce Allah hiç kimseye vermediği üç şeyi ona bahşetmiştir.

Bunlardan birisini Resûlullah (s.a.v), Sıddık-ı Ekber için söylediği şu sözle belirtmiştir:

"Şüphesiz Allah (c.c) sana ümmetimden bana iman edenlerin hepsinin imanı kadar iman verdi, Bana da Ademoğullarından bana iman edenlerin bütününün imanı kadar iman verdi."[567]

İkinci hadis: Peygamber Efendimiz (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

"Gerçekten Allah'ın yarattığı üç yüz güzel ahlak vardır. Kim tevhid inancı üzerinde bunlardan biri ile Allah'ın huzuruna çıkarsa cennete girer." Ebu Bekir (r.a): Ya Resûlellah! bende bunlardan herhangi birisi var mıdır?" diye sordu; Efendimiz "Sende bunların hepsi vardır. Onlar içinde Allah'a en sevimli olanı da cömertliğindir"[568] buyurdu.

Üçüncü hadis: Hz. Peygamber (s.a.v) buyurmuştur ki.

"Rüyamda gökten bir terazinin indirildiğini gördüm. Bir kefesine ben kondum diğer kefesine bütün ümmetim kondu; ben hepsinden ağır geldim. Daha sonra Ebu Bekir bir kefesine, ümmetim de diğer kefesine kondu; Ebu Bekir ümmetimden ağır bastı."[569]

Ebu Bekir Sıddık ile Hz. Peygamber (s.a.v) arasında nübüvvet derecesinden başka bir şey yoktur. O gün kendisinden sonra gelen üç halifenin imamı olan kutub, yedi evtad, kırk, yetmiş ve üç yüzü kadar olan abdalların hepsi Hz. Ebu Bekrin (r.a) kefesindeydi. Onların hepsinin imanı onun imanı gibidir. Bunların her birisi Sahabeden bir taifeyi temsil ediyordu.

---

[567] Irakî, hadisin biraz değişik tertib ile Deylemi'nin rivayet ettiğini belirtmiştir. Bkz. Zebidi, İthafu's-Sade, XII, 576.

[568] Birbirini tamamlayan değişik rivayetler için bkz: Ebu Ya'la, Müsned, No: 1309 (Beyrut, 1998); Bezzar, Müsned, No: 36; Tabarani, el-Kebir, No: 12985; Heysemi, ez-Zevaid, I, 36; Zebidi, İthaf, XII, 576. (Beyrut, 1989)

[569] Ahmed, Müsned, V, 259; Tabarani, el-Kebir, No: 7923; Heysemi, ez-Zevaid, IX, 59

Kutub, Ebu Bekir, üçler, ondan sonra gelen üç halifeyi Evtad, cennetlik yedi Sahabi veya on sahabiyi, üçyüz Abdal ise Bedir Ashabını temsil etmekteydi. Hz. Ebu Bekir (r.a) bu kadar büyük fazilete sahip olmasına rağmen hullet makamında, Hz. Peygamber'e (s.a.v) ortak olamamıştır; ancak kardeşlik makamında ona ortak olmuştur. Hz. Ali de (k.v) bu makamda kendisine ortak olmuştur. Hz. Peygamber (s.a.v) Hz. Ali (r.a) için şöyle buyurmuştur:

"Ali'nin benim yanımdaki konumu, Harun'un Musa'nın yanındaki durumu gibidir."[570]

Bu da kardeşlik makamıdır. Aynı şekilde Hz. Peygamber (s.a.v), hullet makamının kendisine ait olduğunu diğer bir hadislerinde şöyle belirtmiştir:

"Şayet insanlardan bir halil/dost edinmiş olsaydım Ebu Bekir'i edinirdim. Ancak arkadaşınız Yüce Allah'ın dostudur."[571] Hz. Peygamber (s.a.v), arkadaşınız sözüyle kendisini kasd etmiştir. Çünkü bu makam, bir tek kişiye aittir.

"Ey akıl sahipleri ibret alınız."[572] Ve sözün içindeki manayı anlayınız.

Kime kalp safiyetinden bir pay verilmişse ona muhabbetten de bir pay verilmiştir. Ona muhabbeti'nin kuvveti kadar marifet verilir. Kulun marifetten nasibi, Allah'ı tanıması miktarıncadır. Amma bütün makamların aslı ve müşahedelerin temeli olan asıl marifet, ariflere göre tekdir. Çünkü, bu marifetle tanınan Yüce Zat birdir; onunla elde edilecek tanıma da bir olur. Ancak bunun bir başlangıcı ve zirve noktası vardır. Seçkin müminler/havas, marifet makamının zirvesindedir. Bu mukarrebûnun/ilahi huzurda yakınlık elde etmiş ariflerin makamıdır. Avam müminler ise bu marifetin başında-

---

[570] Müslim, Fedailü's-Sahabe, 30; Tirmizi, Menakıb, 77; Ahmed, Müsned, III, 32; Bezzar, Müsned, No: 2526; Tabarani, el-Kebir, No: 2035, 4087; Ebu Ya'la, Müsned, No: 6773; Heysemi,

[571] Tirmizi Menakıb,14; İbnu Mace, Mukaddime, 11; Ahmed Hanbel, I, 377, 389, 395, 408, 410; Heysemi, ez-Zevaid, IX, 44.

[572] Haşr 59/2

dır. Bu ise ebrârın/salihlerin makamıdır Ebrar, ashab-ı yemin grubunu oluşturan müminlerdir.

Bu müminlerin her biri için ilahi sıfatların değişik tecellileri vardır. Bazıları Allahu Teala'nın korku veren sıfatlarının tecellisini görürler; korku sahibi olurlar. Bazıları kula ümit veren ilahi sıfatları müşahede ederler; ümit sahibi olurlar. Bazıları Allahu Teala'nın fiili sıfatlarını müşahede ederler; sabredici ve şükredici olurlar. Bazıları Zatî sıfatları müşahede ederler; Allah'ı seven ve O'na tevekkül eden kimseler olurlar. Bu konuda Allahu Teala şöyle buyurmuştur:

"Herkesin yöneldiği bir yön vardır; siz hayırlarda koşun."[573]

"Herkes sevdiği ile haşredilir" denmiştir.

Bu konudaki hadislerde şöyle buyrulmuştur:

"Kişi sevdiği ile beraberdir ve kendisine niyet ettiği şey verilir."[574]

"Kim hangi hâl ve amel üzerine ölürse, kıyamet günü o hâl ve amel üzerine diriltilir."[575]

Allah'ı sevenlerin bütün makamları, Yüce Allah'ın kitabında zikredilmiştir. Bunlar on iki makamdır. Beş tanesi ayetlerin işaretlerinden düşünerek anlaşılmaktadır; yedi tanesi ise ayetlerde açık bir şekilde zikredilmiştir. Açıkça zikredilen makamlar şunlardır:

1-2- Tövbe ve temizlik makamı: ***"Allah, günahlardan tövbe edenleri ve pisliklerden güzelce temizlenenleri sever."***[576]

3- Sabır makamı: ***"Allah, sabredenleri sever."***[577]

4- Şükür makamı: ***"Allah, şükredenleri sever."***[578]

---

[573] Bakara 2/148

[574] Hadisin ilk kısmı: Buhari, Edep,96; Müslim, Birr, 165; Tirmizi, Zühd, 50; Ahmed, Müsned, I, 392. Hadisin son kısmı dahil bkz: Sehavi, Makasıdu'l-Hasene, No: 1011.

[575] Ahmed, Müsned, VI, 19; Hakim, Müstedrek, II, 144; İbnu'l- Esir, Tacu'l-Usûl, V, 80.

[576] Bakara 2/222

[577] Ali İmran 3/146

[578] Ali İmran 3/147

5- Korku makamı: ***"Allah, kendinden korkup sakınanları sever."***[579]

6- İhsan ve iyilik makamı: ***"Allah, ihsanda bulunanları sever."***[580]

7- Tevekkül makamı: ***"Allah, kendisine tevekkül edenleri sever."***[581]

Ayetlerin ifadelerinden düşünülerek anlaşılacak beş makam ise şunlardır:

1- Allahu Teala'yı birleyen muvahhidlerin makamı: Bunu şu ayetten anlıyoruz:

"Allah kafirleri sevmez."[582]

2- Adalet sahiplerinin makamı. Bunu şu ayetten anlıyoruz:

"Allah zalimleri sevmez."[583]

3- İstikamet sahiplerinin makamı. Bunu şu ayetten anlıyoruz:

"Allah fasıkları/haddi aşanları sevmez."[584]

4- Tevazu sahiplerinin makamı. Bunu şu ayetten anlıyoruz.

"Allah büyüklük taslayanları sevmez."[585]

5- Ahde vefa gösterenlerin makamı: Bunu şu ayetten anlıyoruz:

"Allah hainleri sevmez."[586]

Açıkça veya kapalı bir şekilde anlatılan bu makamlar Allah'ı sevenlerin makamlarıdır. Bu sıfatların açıklamaları ise yakîn makamlarıdır. Bu makamlardan her birinin ayrı hâlleri vardır, bunların sayısı çoktur. Bu makamlarda mevcut olan her hâl, Allah'a (c.c) giden bir yoldur. Her yolda sevenlerden bir grup vardır.

---

[579] Tevbe 9/4
[580] Bakara 2/223
[581] Ali imran 3/159
[582] Rum 30/45
[583] Şura 42/40
[584] Nah 16/23
[585] Enfal 8/58
[586] Enfal 8/58

Herkesin muhabbeti Allah'ı tanımaları miktarıncadır. Marifetleri, Yüce Zatın kendisini onlara tanıtması ölçüsündedir. Yüce Mevla kendisini tanıttığı ölçüde onlar O'nu tanırlar. Bu da onların yakîni ölçüsünde olur. Yakînleri, imanlarının safiyeti/şek ve şüpheden uzak olması miktarıncadır. İmanları ise, Yüce Allah'ın onlara özel yardımı, ihsanı ve kendileri için imanı seçmesi derecesinde olur. Bu makamların ötesinde bizden gizlenmiş ve perdelenmiş kader sırrı vardır.

MAKAMLARIN BAŞI VE SONU

Muhabbetten daha üstün olarak bilinen bir makam olmadığı gibi; tövbeden de aşağı derecede zikredilecek bir hâl yoktur. Makamların ilki tövbedir. Kişi tövbe ile zulümden çıkar/kurtulur. Zulüm ise şirkten bir hâldir. Allahu Teala bu konuda şöyle buyurmuştur:

"Gerçekten şirk, büyük bir zulümdür."[587]

"İnanıp da imanlarına her hangi bir zulüm/haksızlık bulaştırmayanlar var ya işte ahirette güven/emniyet onlarındır ve doğru yolda olanlar da onlardır."[588]

Yani bu vasfa sahip olanlar ahirette güven içinde, dünyada da doğru yoldadırlar. İşte bu, onlarla diğerlerinin ayrılma noktasıdır.

"Şimdi biliyorsanız (söyleyin), iki guruptan hangisi (Allah'ı birleyenler mi yoksa, putları ona ortak koşanlar mı) güvende olmaya daha layıktır."[589]

"İnanıp da imanlarına her hangi bir zulüm/haksızlık bulaştırmayanlar, tabi ki güvende olmaya daha layıktırlar."[590]

Evet, inananlar yarın kıyamet gününde emin bir makamda; güven içinde olacaklardır.

"Kim tövbe etmezse, işte onlar zalimlerdir."[591]

---

[587] Lokman 31/13
[588] Enam 6/82
[589] Enâm 6/81
[590] Enâm 6/82
[591] Hucurat 49/11

Şu hâlde zulmün sonu tövbenin başlangıcıdır/kul zulüm ve günahları terk ettiği noktada gerçek tövbeye adım atmış olur. Gerçek tövbeyi elde etmek ise, muhabbetin başlangıcıdır. Muhabbetin sonu da marifetin başlangıcıdır. Buradaki marifet, Cenab-ı Hakkı gerçek manada tanıyan kimsenin marifetidir. Bu, birinci muhabbete ilave olarak verilen özel bir marifettir ve o kulun, marifetten aldığı son nasibi ve tevhidin evvelidir. Bu tevhid de şehadet ehlinin tevhididir ki ona ulaşan kul için bundan başka bir tevhid yoktur.

Makamların ortası zühddür. Zühdün başlangıcı, nefsin kötü arzularının sona ermesidir. Zühdün sonu, ilmin başlangıcıdır. İlmin sonu, Allah korkusunun başlangıcıdır. Korkunun sonu, muhabbetin başlangıcıdır. Bu, mahbubun/Allah tarafından sevilen kulun sevgisidir.

Zalim olan yani devamlı isyana dalan bir kimse için herhangi bir makam yoktur. Makamı olmayan kimsenin de Allah katında bir yeri ve değeri yoktur. Allah katında bir itibarı olmayan kimse için bir şefaat izni yoktur. Kendisine şefaat izni verilmeyen kimsenin şehadeti/hakkı müşahedesi yoktur. Müşahedesi olmayanın yakîni olmaz. Şayet bu kimseye zerre kadar iman verilmiş olsa bile, bu onu cehenneme girmekten kurtarmaz. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v) cennete girecekler hakkında şöyle buyurmuştur:

"Allahu Teala meleklerine şöyle buyurur: Kalbinde zerre miktarı iman bulunan kimseyi ateşten çıkarın."[592] Hadis, bu derece imanı olan kimsenin cehenneme girebileceğini gösteriyor. Çünkü oraya girdikten sonra çıkarma emri verilmiştir.

Diğer bir hadiste ise şöyle buyurulmuştur:

"Cömertlik yakîndendir. Kalbinde yakîn (kesin iman) bulunan kimse ateşe girmeyecektir."[593]

---

[592] Bkz: Buhari, İman, 34; Müslim, İman, 325; Tirmizi, Sıfatu Cehennem, 9. (Buradaki mana Tirmizi rivayetine göredir.)

[593] Zebidi, İthaf, XI, 644. Irakî, hadisi Deylemî'nin rivayet ettiğini belirtmiştir.

Bütün bu anlattıklarımızı açıklar mahiyette Allahu Teala şöyle buyurmuştur:

"Ahdim/rahmetim zalimlere erişmez."[594]

İkinci olarak Allahu Teala şöyle buyurmuştur:

"Rahmanın katında, söz ve izin alandan başkasının şefaate gücü yetmez."[595]

Üçüncü durumu anlatan ayette de Allahu Teala şöyle buyurmuştur:

"Onların Allah'ı bırakıp da taptıkları putlar, (kendilerine) şefaat etme yetki ve gücüne sahip değildir. Ancak inanarak hakka (iman ve) şahitlik edenler müstesnadır."[596]

Yüce Allah, perdelerin açılmasından sonra hasıl olan, ayne'l-yakîn görmeden meydana gelen yakîn yani kesin iman hakkında şöyle buyurmuştur:

"Böylece biz, (birlik ve kudretimize) kesin iman edenlerden olması için İbrahim'e göklerin ve yerin melekûtunu gösterdik."[597]

Diğer bir ayette bu duruma şöyle işaret edilmiştir:

"Hüdhüd şöyle dedi: Sana yakîn/kesin bir haber getirdim; gerçekten ben....buldum..."[598]

İnsanda müşahededen/bizzat gördükten sonra yakîn/kesin bilgi oluştuğu gibi; yakînden sonra da kalpte (hakkı) bulma gerçekleşir. Yakîn, imanın hakikati ve kemalidir. Yakîn hakkında hadiste şöyle buyrulmuştur:

"Sabır imanın yarısıdır. Şükür de imanın diğer yarısıdır. Yakîn ise imanın tamamıdır."[599]

---

594 Bakara2/124

595 Meryem 19/87

596 Zuhruf 43/82

597 Enam 6/75

598 Neml 27/22-23

599 Ebu Nuaym, Hilye, V, 34; Beyhaki, Şuabu'l-İman, No; 48; 9816-17; K. Zühd, No: 984; Ali el-Muttaki, Kenzu'l-Ummal, No: 6498; Suyutî, es-Sağir, No: 5130; Elbani, Daife, No: 499.

Yüce Allah'ın: ***"Ahdim, zalimlere erişmez"***[600] ayetinin tefsiri hakkında şu açıklamalar yapılmıştır:

Bu ayetteki "ahd" kelimesi, bazılarına göre makam, bazılarına göre şefaat, bazılarına göre velayet, bazılarına göre imamet manasındadır. Zalim bir kimse muttakilere imam olamaz. Çünkü müminlerin kendisine tabi olduğu kimse, muttakilerin imamıdır. Halbuki zalim, ateşle tehdit edilmiş ve kötü akıbetle korkutulmuştur. Kendisi şefaate muhtaç olan kimse başkalarına nasıl şefaat edebilir? Bu kimse nasıl Hak katında şahit olabilir? Her şeye şahit olan Yüce Mevla'nın şu sözünü duymadın mı?

"Ey Muhammed, sakın Allah'ı zalimlerin yaptıklarından habersiz sanma."[601]

"Zalimler/devamlı haksızlık edip günah işleyenler nasıl bir yere döndürüleceklerini yakında bilecekler."[602]

"Kardeşi ona: Böyle yaparsan ateşe girenlerden olursun; zalimlerin cezası işte budur, dedi."[603]

Allahu Teala, zulmü özetle şöyle tarif etmiştir:

"Kim günahından tövbe etmezse işte onlar zalimlerdir."[604]

Küçük zulüm için küçük, büyük zulüm için büyük tövbe gerekir.

Zulüm bu dünyada kalpte bir karanlıktır; yarın da ahirette bir karanlık olacaktır. Tövbe, kulu zulümden kurtarır; kul zulümden çıkmasıyla ilahi ahde vefa makamına girer. Ahde riayet ederek salih ameller işler. Allah (c.c) salih insanların mükafatını zayi etmediği gibi; fesada koşanların amelini de ıslah etmez. Kul, nefsinin kötü arzularına uyarak bozduğu ahlakını tövbe ile ıslah edince, salih ameller yapmaya başlar. Çünkü o artık hâlini ıslah etmiştir. Salih ameller yapmaya başlayınca, Allahu Teala onu

[600] Bakara 2/124
[601] İbrahim 14/42
[602] Şuara 26/226
[603] Maide 5/29
[604] Hucurat 49/11

salihlerin arasına katar. Çünkü o, fazileti elde etmiştir. Yüce Allah (c.c) bu konuda şöyle buyurur:

"O, fazilet ve iyilik ehli olan herkese lütfundan verir." [605]

"İman edip iyi işler yapanları, muhakkak salihlerin arasına katarız." [606]

Kim Allah için salih işler yaparsa Allah onu dost edinir. Dost edindiğine ilim öğretir, ona ihsanda bulunur, kalp gözünü açar, kötülüklerden korur, kendisini sever. O zaman Allah ona kafi gelir, Allah'tan başkasına ihtiyacı kalmaz. Allah onu özel koruması altına alır; rahmeti içinde barındırır. Böylece o, zahiri kötülüklerden korunmuş olur. Bu hâlin son noktası, aynel yakîn olarak Yüce Mevla'yı müşahede etmektir.

Kim kötülük ve zulüm olan bir iş yaparsa zalim olur. Zalimin dostu da zalimdir. Zalimi dost yapan kimse Allah'tan yüz çevirir. Allah'tan yüz çeviren kimse bozgunculuk yapar. Fesat çıkaran kimse Allah'ın yapılmasını emrettiği işleri yapmaz. Allah'ın emrettiğini yerine getirmeyen kimseden ilahi yardım kesilir. Kendisinden ilahi rahmet kesilen kimse lanetlenir ve ilahi huzurdan kovulur. İlahi huzurdan kovulan kimse, kendisini manen kör ve sağır eden kötü arzular altında kör ve sağır olur. Basireti körelen kimse Yüce Mevla'yı müşahede edemez. Manen sağır olan kimse, her şeyi işiten Yüce Rabbinden bir şey işitemez. Kalbi kilitli ve bütün düşüncesi nefsin kötü arzularına yönelmek olan bir kimse, ilahi hitabı nasıl düşünüp anlasın? Bütün sırları ve kapıları açan ve her şeyi bilen Yüce Allah'ın kendisiden yüz çevirdiği kimse, O'na nasıl sevilsin ve yaklaşsın?

İşte bu anlatılanlar, sözün başında geçen şu ayetlerle irtibatlıdır:

"İşte böylece kazandıkları günahlar sebebiyle, zalimlerin bir kısmını diğer kısmına dost ederiz." [607]

"Haktan yüz çevirirseniz, yer yüzünde bozgunculuk yapmaya dönmüş olursunuz?" [608] Öyleyse hâlinizi iyi tespit edin.

---

[605] Hud 11/3

[606] Ankebut 29/9.

[607] Ena'm 6/129

[608] Muhammed 48/122

TÖVBE EDEN KİMSEYE VERİLEN HÂLLER

Yeni tövbe eden kimse için muhabbetin başlangıcından bir hâl verilir. Çokça tövbe edenlere ise gerçek sevgiden bir makam verilir. İnsanlar, kötü arzularına uymada farklı derecelerde olduğu gibi; tövbe konusunda da değişik makamlara sahiptirler. İnsanlar, ilahi sıfatları müşahede etmelerine göre muhabbette de farklı derecelerdedirler. Yüce Allah herkese ayrı bir güzellikte tecelli eder. Bu, herkesin kalbindeki imanın güzelliğinden kaynaklanan bir güzelliktir. Bu güzellik ahirette; Allah'ın cemalini seyirde, ilahi nurun yüzlerine yansımasıyla ortaya çıkar. Allah onlara dünyada verdiği ilim ve manevi vecd ölçüsünde, ahirette manevi yakınlık ve vecd verir. Yüce Allah bütün noksan sıfatlardan uzak ve yücedir. Bütün bunlar O'nun sonsuz kudret ve iradesinin eseridir. O her şeyi ilim ve rahmetiyle kaplamıştır.

Her kulun, kötü arzularına daldığı miktarda nefsi ile mücadele etmesi gerekir. Kul tövbesini ne kadar sağlam ve güzel yaparsa kendisine o derece muhabbet verilir. Ona verilen manevi müşahede ile elde ettiği kuvvetle, kendisinden mücahede sıkıntısı düşer. Allah'tan müşahede ettikleri, nefsiyle yaptığı cihadın acısını üzerinden kaldırır. Böylece kulun bela ve sıkıntı yükü kaldırılır. Yakîni habere değil, müşahedeye bağlı olur ve devamlı olur. Bunlar kula verilen ilahi lütuf ve nimetlerdir. Bu kullar Allah'ın kendilerine nimetler verdiği peygamberler, sıddıklar ve şehitlerdir. Bu kimseler hakkında Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

"Yüce Allah'ın öyle kulları vardır ki Allah onları (fitne ve kötülüklerden uzak tutarak) rahmet gölgesi altında afiyet içinde yaşatır. Onları bela ve fitnelerden korur; dünyada âfiyet içinde yaşatır, âfiyet içinde cennete koyar. Dünyada onların üzerine gece karanlığı gibi fitneler gelir fakat onlar bundan selamette olur/onlara bulaşmadan yaşarlar."[609]

Bundan sonra, her kul için en faziletlisi; onun ne hâlde olduğunu bilmesi, durması gereken yerde durması, bulunduğu makamda sıdka sarıl-

---

[609] Ebu Nuaym, Hilye, I, 6; İbnu Ebi'd-Dünya, Kitabu'l-Evliya, No: 4; Heysemi, ez-Zevaid, X, 265-266.

ması, bütün tavır ve davranışlarında boş davaları ve yapmacık hareketleri terk etmesidir. Böyle yapması onu istediğine ulaştıracak en kısa yol ve ümit ettiğine kavuşturacak en sağlam usuldür. Zahir alimlerin ilimleri, nefsini bilmede onun ihtiyacını gidermez. Çünkü, zahir alimlere nefsi tanıma ilmi sorulmadığı gibi; ona da onların (farz olan ilimlerin dışındaki) ilimlerinden sorulmaz.

Bu yolun ana sermayesi sıdk/doğruluk ve samimiyettir. Yolun azığı sabırdır. Temel gıdası takvadır. Sıdkı kaybeden kimse, bu yolda bir şey kazanamaz. Sabrı azık edinmeyen kimse, yolda kalır. Takva gıdasını almayan kimse, helak olur. Bu yolda zerre kadar sıdk/samimiyet, bir çok amelden daha faydalıdır. Kötülüklere karşı zerre kadar sabır, pek çok ilimden daha hayırlıdır. Zerre kadar takva/Allah korkusu, (kalbe inmeyen nice) imandan daha faydalıdır. *Gerçek şu ki zan ile hareket etmek, hakikat adına hiç bir şey ifade etmez.'*[610]

Yüce Allah (c.c) kula, farzları yerine getirip haramdan sakınmasına karşılık, ona yakîn makamlarından bir makam verir; onunla kendisini illiyyuna çıkarır. Yüce Allah, çoğu kere ona, farzları yapıp haramlardan kaçması sebebiyle Abdalların/seçkin velilerin sevabını verir. Yeter ki kul bunları sırf Allah rızası için yapsın. Allahu Teala bu kulu hiç abdalların yoluna sokmamış ve onlardan hiçbirisini tanıtmamış olsa bile, bu sevabı ona hediye eder.

Allahu Teala yakîni sayesinde dost ettiği kimseyi, bir hâlden diğerine nakleder. Çünkü nakil, onu bir hâlden diğerine geçmeye zorlar; ulaştığı müşahede hâli onu güzel işler yapmaya mecbur eder.

Çoğu kez Allahu Teala, kulun kendisine karşı güzel zannına ve Yüce Zatı hakkında beslediği ümit ve beklentiye bakarak onu bütün bu anlattığımız makam ve hâllere ulaştırır. Bu durum, kulun yakîninin güzel olmasından sonra gerçekleşir.

Bazen Allahu Teala, kuluna nasip ettiği bir güzel ahlak sayesinde ona sıddıkların makamını verir.

---

610 Necm 53/28.

Çoğu kez Allahu Teala bir kulunu, sırf O'ndan korkarak terk ettiği bir günah yahut O'nun için tercih ettiği bir hayır sebebiyle şehitlerin derecelerine ulaştırır. Çünkü O, çok affedici ve kulların yaptığı iyi işlere en güzel karşılığı verendir.

MARİFETULLAHIN/ALLAH'I TANIMANIN FAZİLETİ

Kula en zararlı olan şey Rabbini tanımamasıdır. Bazen kul dokuz tane büyük günahı işler, peşinden onuncu günahı Allah rızası için terk eder. Hatta öyle ki, bu terk edilen günah, dağ kadar büyük olan dokuz günahın yanında, zerre kadar kalır. Ancak Yüce Allah kendi rızası için onu terk eden kuluna rahmetiyle nazar eder. Bu nazar, o dokuz günah dağını mahveder; havada kaybolan toza çevirir.

Bazen de Yüce Allah kuluna güzel bir ahlak nasip eder. O ahlak kulun sıfatı olur. Yüce Allah, kulun bu güzel sıfatı sebebiyle, onun insanlar yanında kötü olarak bilinen diğer yüz kötü sıfatını temizler. Bunu iyi düşünüp ibret almalıdır.

Sakın hiçbir kul, Yüce Mevla'sının ihsan ve fazlından ümitsiz olmasın; O'nu tanıdıktan sonra kendisine olan ümit bağını kesmesin. Hiç şüphesiz Yüce Mevla, kullarına karşı çok cömert ve çok acıyıcıdır. Sakın hiçbir kul, başkasına kapılarak O'nun kapısından ayrılmasın; kötü sıfatlarıyla O'ndan uzaklaşsa da, O'nun avlusundan uzaklaşmasın. Sakın hiçbir kul, işlediği kötü işlerle O'ndan uzak kaldıktan sonra, O'nun seveceği amellerle kendisine yaklaşmaktan geri durmasın. Allahu Teala kullarını bu şekilde sevmektedir; bunu iyi anlayın.

Allahu Teala kullarının kendisini böyle tanımalarını sevmekte ve O'nu tanıdıktan sonra bu şekil davranmalarını istemektedir. Çünkü O, cömertliği çok, rahmeti geniş, ihsanı bol olandır.

Eğer bir kula ilahi marifet/Yüce Rabbini tanıma nimeti verilmişse, ona her şey verilmiş demektir. Bunun dışında kendisine verilmeyen şeylerin ona bir zararı olmaz. Eğer bir kula marifet verilmemişse, ona hiçbir şey ve-

rilmemiş demektir. Bunun dışında kendisine ne verilse ona bir faydası dokunmaz.

Bazen muhabbetler birbirine karışır. Nimet muhabbeti, onu verenin muhabbetine karışır; nefse ait bir muhabbet Yüce Yaratıcının muhabbeti ile karışır. Kendisine aynel yakîn hâli açılmayan muhabbet ehlinin geneli, bu muhabbetleri karıştırır.

Bazen kul, nimeti sever; fakat kendi düşüncesine göre nimeti vereni/Rabbini sevdiğini zanneder. Bazen bir şeyi nefsi için sever, fakat onu Mevla için sevdiğini hesap eder. Bunun alameti, kulun kalbinin eşya ile huzura ermesi, varlıklar ile sevinç duyması, rahatlığını ve lezzetini nefsin arzularında bulmasıdır.

Allahu Teala çoğu defa, kulun gerçek hâlini ölümünden önce kendisine açıp göstermeyi tercih eder. Çoğu kez de onun asıl hâlini gizler, kendisine kavuşuncaya kadar onu rezil etmez. Huzuruna gelince ona hakkettiği sevabı ve karşılığı verir. Bunu ayırt etmek herkese mümkün olmaz. O ancak yakîne ulaşmış, kendisine kuvvetli bir nur, derin bir ilim, safi bir yakîn verilerek Yüce Allah tarafından tercih edilen bir kalpte mümkün olur. Bu safi yakîn kalbe gerçek tevhide ulaşmasından ve Yüce Allah'ın kayyûmiyetini/her şeyi ayakta tutmasını müşahede etmesinden dolayı verilmektedir. Çünkü kulların hâlini bilmek, gayba ait sıfatları müşahede etme ve melekût/gayb alemine ait işleri seyretmeyle ilgilidir. Bu, Allahu Teala'nın takvaya ulaşmış müminlere vaat ettiği bir ilimdir. Allahu Teala şöyle buyurmuştur:

"Ey iman edenler: Eğer Allah'tan korkarsanız O, size iyi ile kötüyü ayırt edecek bir furkan/nur/anlayış/feraset verir."[611]

Bir görüşe göre ayetteki 'furkan', nurdur; muttakiler bu nurla şüpheli şeyleri birbirinden ayırırlar. Bu da Yüce Allah'ın, başka bir ayette takva ehline vermeyi garanti ettiği zorluklardan çıkış yolu ve yöntemidir. Ayette şöyle buyrulmuştur:

---

611 Enfal 8/29

"Kim Allah'tan korkarsa, Allah ona bir çıkış yolu ihsan eder."[612]

Bu ayetin tefsirinde denilmiştir ki: Allahu Teala müttaki kullarına, diğer insanlara zor ve çözümsüz gelen her işten bir çıkış yolu ihsan eder.

Hakikati bizzat görenlerin müşahedesine dayalı tevhid ilimi genişçe açıklamak en zor iştir. Tefrikada/varlıklarda cem'i/birliği, fenâda bekayı müşahede etmeyi anlatmak da en sırlı ve zor bir iştir Bunun açıklaması çok uzun sürer. Onu açıklamak bizim bu kitapta açıkladığımız ilmin dışına çıkarır ve bizi duyanlara garip gelecek bilinmeyen bir ilme daldırır. Bu ilmi yakından tanımayanlar, onun çoğunu inkar ederler. Şunu ekleyelim ki, ondan bir nasibi olanlar, bizim işaretlerimizden anlar ve bu anlayışla gizli tuttuğumuz kısımlar kendisine açılır.

YÜCE ALLAH'I SEVMENİN SEBEPLERİ

İlahi muhabbet kalpleri iki yolla sarar ve teslim alır:

1-Allah'ın seçkin kulları O'nu, zatına ait sıfatlarını müşahede ederek severler. Bunların sevgisi kalp ve vecdle/bizzat tadarak gerçekleşir ve bir daha değişikliğe uğramaz. Onlar Yüce Sevgiliye kavuşana kadar bu muhabbet içinde sabit kalırlar. Onlar Yüce Allah'a sırf O'nu yücelterek, severek, O'nun ululuk ve azametini görerek kulluk ederler. Mukarrebûn/ilahi huzurda yakınlık elde etmiş arifler, Allah tarafından sevilen mahbublar, O'ndan korkanlar, O'nun için amel edenler, O'na tevekkül edenler ve Ondan razı olanlar bu grubun içine girer. Bu, en yüksek muhabbet makamıdır. Onlar, Allah katında en zirvelere çıkarılmış dostlarıdır.

2-Avam halk, Yüce Allah'ı kendilerine yaptığı muamele ile severler. Bunlar, onlara verilen nimetler, ihsanlar, lütuflar ve faziletlerdir. Yine onlar, kendilerine verilen sıhhat, afiyet ve her türlü ihtiyaçları için Allah tarafından hizmetlerine sunulan nimetler veya Allah'ın mülkünden sahip oldukları mal-mülk sebebiyle O'nu severler.

---

[612] Talak 65/2

İçinde bulundukları durum ve hükümlerin değişmesiyle bu kimselerin muhabbeti değişir. Onlar, gerçek ihlasa ve hakiki zühde ulaşmamışlardır. Onlarda hâlâ heva/nefsin kötü arzuları mevcuttur. Bu onları kalplerini temizleyip sırf Allah'a vermekten engellemekte ve kalbi sâfi bir hâle getirmekten uzaklaştırmaktadır. Bunlar onlarda bulunan sıfatlardır; kârıyla zararıyla sonuçları onlara aittir. Bu kimselerin muhabbeti, sabit kalmaz; değişip durur. Çünkü onların Allah'ı sevme sebebi olan ilahi tecelliler değişir, bu durumda onların da muhabbeti değişir; Allah her zaman onlara hoşlandıkları şekilde muamele etmez; bazen onları sıkıntılı ve acı verici işlerle yüz yüze getirir, o zaman muhabbetleri farklılaşır.

Müridler, sevap için amel edenler, ilahi rahmeti ümit edenler, cennete göz dikenler ve henüz yeni tövbe edenler bu gruptandır. Ashab-ı Yemin/cennetlik müminler de bu gruptandır.

Ariflerden birisi demiştir ki: "Bir karşılığa ve sebebe dayanan bütün sevgiler, bu sebebin ortadan kalkmasıyla biter?"

Muhabbet ehlinden bazıları, bulunduğu makamdaki hâlini tanır, sevgisindeki noksanlığını ve müşahedesindeki kusurunu itiraf eder; onlardan tövbe edip Allah'a döner.

Bazı muhabbet ehlinin manevi desteği az, yakîni zayıf olduğundan muhabbet durumu karışıktır; asıl hâlini bilemez. Onun Allah'ı sevmesi aslında dünyadaki nimetlere ve ahiretteki nefsin beklentilerine bağlı iken, o, bunun Yüce Allah'ın zatî sıfatlarından celal ve cemale ait bir muhabbet olduğunu düşünür. Bu kimsenin üzerindeki perde açıldığında onun muhabbetinin değişmesinden korkulur. Çünkü o, bir aldanma, fitne, karışıklık ve imtihan içindedir; bu hâliyle o, gizli bir tuzağa düşme ve helak olma yolundadır. Ancak Allah'tan bir rahmet yetişip onu makamında tutar, güzel hâline geri çevirir, o da bu karışık hâlinden tövbe eder, bozuk müşahedesinden Allah'tan affını isterse; Allahu Teala kendisine merhamet eder, onu affettiği kullarının arasına katar, dünyada gizlediği gibi, onun ahirette de kusurlarını örter. Böylece Allahu Teala bu kulunu iki dünyada da perde altında muhafaza eder. Bu anlattıklarımız, sevgisinde sadık olanların korkacağı bazı durumlardır. Çünkü bu tür bir muhabbet, ilahi zuhura değil, orta-

ya konan şeylere bağlıdır. Bu muhabbetin sahibi de devamlı bir değişim ve aldanma içindedir.

Ancak, Yüce Allah'ı fiil ve nimetleriyle sevenler de iki kısımdır:

Bazıları O'nu fiil ve tecellileri sebebiyle sever; her şeyi O'ndan bilir; her şeyde O'nu görür. Bu kimse Allah için kendisini sabra zorlar, mücahede içinde amel etmeye çalışır, güzel hâlini muhafaza için sevgilerini ayıklamaya ve kötü olanları kalpten atmaya çalışır. Bu iki muhabbet şekli içinde en yükseği budur. Bu, baş bir muhabbet aramayan ve bundan başka bir şey istemeyen ahiret ehlinin geneline ait bir muhabbettir.

Bazıları vardır ki, onun başına farklı durumlar gelir; bunlar onu alıştığı hâlden ve hayat düzeninden çıkarır. Onun üzerine peş peşe belalar gelir; afiyetini kaybeder, sıhhati bozulur, malı noksanlaşır. Bu durumda Allah onun asıl sıfatını gösterir; başına gelenlere karşı kızgınlığını ve can sıkıntısını ortaya çıkarır. Bu kimse, ehli olmadığı hâlde muhabbet davasında bulunduğu için, Allah kendisini böyle rezil etmiş ve asıl hâlini gizledikten sonra üzerindeki perdeyi açmıştır. Artık onun Allah'ı gerçekten sevenler arasında hiçbir değeri yoktur. Bu, durmadan dünya için çalışan ve devamlı onu isteyen ehl-i dünyanın muhabbetidir.

Cüneyd-i Bağdadî'ye (rah) muhabbet hakkında sorulduğu zaman şunları söylemiştir:

"Allah'ı sevmede insanlar havas ve avam olmak üzere ikiye ayrılırlar. Avam, Allah'ın kendilerine devamlı olarak gönderdiği nimetlerini ve sayısız lütuflarını görüp bunların O'ndan geldiğini bildikleri için Allah'ı sever; bununla birlikte onlar, Yüce Allah'ı kendilerinden razı edecek bir amel yapmaya güç yetiremezler. Ancak onların muhabbeti, kendilerine verilen nimet ve ihsana göre azalıp çoğalır.

Havas/seçkin kullar ise, Allah'ın yüceliğini, kudretini, ilmini, hikmetini, kainatta tek hakim olduğunu müşahede ederek O'nu severler. O'nun kemal sıfatlarını ve güzel isimlerini tanıyınca, onu sevmekten geri kalamazlar. Çünkü onlara göre, bütün bu sıfatların sahibi olan Yüce Allah sevgiye

layıktır. Şayet Allah onlara verdiği bütün nimetleri geri alsa bile, onlar yine O'nu severler. Çünkü sevgileri nimete değil, Zata bağlıdır.

İnsanlardan bazısı, sevdiğini hevası veya Allah'ın düşmanı İblis için sever; ancak cehaletinin çokluğundan ve gafletinin büyüklüğünden dolayı, bu sevginin Yüce Allah için olduğunu iddia eder.

Alimlerimizden biri şunu anlatmıştır: Ebu Muhammed Sehl herkese: "ey dost" dediği için bazılarınca kınanmıştı. Ben, Sehl'e: "Herkes senin dediğin gibi dost olmayabilir. Bu durumda onlara nasıl 'ey dost' diyorsun?" diye sordum. Hazret kulağıma eğilip gizlice şöyle dedi: "Dost" dediğin kimse ya mümindir ya da münafıktır. Eğer mümin ise Allah'ın dostudur; şayet münafık ise şeytanın dostudur."

NEFSE DAYALI SEVGİ

Kulun nefsinin hevasını sevdiğinin alameti, onun acil dünya zevklerini, kendisine vaat edilen ahiret zevklerine tercih etmesi ve nefsin sevdiği şeyleri Yüce Allah'ın sevdiği şeylerden öne almasıdır. Halbuki nefis, kötü arzulara muhabbet, hakkı kötü görme, devamlı gizlice kötülüğü emretme ve ortaya koyduğu işlerde yalan söyleme sıfatında yaratılmıştır. Allahu Teala bir ayetinde şöyle buyurmuştur:

"Nefsinizin sevmediği bir şey sizin için hayırlı olabilir. Onun sevdiği bir şey de sizin için kötü olabilir."[613]

Görüldüğü gibi ayette nefsin sevgisi kötülükle, nefreti de hayırla beraber zikredilmiştir. Araplar nefse: "küzebe" ismini vermişlerdir. Bu mübalağa sığasıyla nefsin çok yalan söylediğini anlatmak istemişlerdir. Kur'an'da Hümeze sûresindeki şu ayetler de bu mübalağa sığası ile zikredilmiştir:

"Yazıklar olsun devamlı insanları çekiştiren ve sürekli yüze karşı eğlenen kimselere."[614]

---

[613] Bakara 2/216

[614] Hümeze 103/1-2

Yani, sürekli insanları arkadan çok çekiştirip yüzlerine karşı onlarla eğlenen kimselere yazıklar olsun.

Aynı şekilde Yüce Allah nefsin, devamlı kötülükleri emredici olduğunu mübalağa sığası ile şu şekilde haber vermiştir:

"Şüphesiz nefis, hiç durmadan kötülüğü emredicidir."[615]

Yani nefsin en çok yaptığı şey, devamlı emretmektir. O bir şeyi tekrar tekrar isteyip durur. Onun yaptığı budur. Nefse uyup her dediğini yapmak, kulun en azılı düşmanı olan şeytanı sevmek anlamına gelir. Çünkü nefse itaat etmekte, Allah'ın hoşnutsuzluğu ve O'nun emrine muhalefet vardır. Nefis, Allah'ın sevdiği şeylerin zıddını yapmak üzerine yaratılmıştır. Yüce Allah ise nefsin yapmayı arzu ettiği şeylerin zıddının yapılmasını sever. Bu durum, nefsin Allah tarafından imtihan edilmesidir. O bizim için de nefisle yapılan bir imtihandır.

SEVMEK TEMENNİ DEĞİL, TATMAKTIR

Şunu bil ki; Allah'ın sana verdiği azıcık iman, sahih tevhid, az bir ihlas, sıdk ve güzel muamele, O'nun sana uzaktan gösterdiği ve tarif ettiği pek çok şeyden senin için daha hayırlıdır. Sana ait olanlar ancak, görüp aldığın ve eline geçirdiğin şeylerdir. Bir de sahip olduğun ve senin tasarrufuna verilen makamlar sana aittir. Uzanıp alamadığın ve eline geçiremediğin şeyler senin değildir; onlar başkasınındır.

Mesela sen semayı görürsün, fakat oraya ulaşamazsın. Orası, senin değil, emirlerine verilen varlıkların/meleklerin yeridir. Sen başkasına ait bir şeyi sadece gördüğünde, bu sana bir fayda sağlamaz, senin bir ihtiyacını da gidermez. O ancak, kime tahsis edilmiş ve kimin eline verilmişse, ona fayda verir, onun ihtiyacını giderir. İnsanlardan bazıları, bir nimetin gösterilmesini kendisi için bir hibe ve lütuf zanneder; gördüğü ve tanıdığı bu şeye sahip olduğunu, ona ulaştığını ve onu ele geçirdiğini düşünür. Halbuki, bu bir aldanmadır. Senin uzaktan gördüğün değil, bizzat ele geçirdiğin şeyler senindir.

615 Yusuf 12/54

Bil ki, kalpten geçip giden bin hayalden tek bir manevi hâl oluşmaz. Bin hâlden de bir makam meydana gelmez. Makam, sabit olan ve devam eden şeydir. Kalpteki düşüncelerin gelip geçiciliği gökteki bulutların seyrine benzer. Bir darb-ı meselde şöyle denilmiştir:

"Yaz bulutu, az bir rüzgarla dağılır gider."

Kula gelen hâllerin durumu, mevsimlerin durumuna benzer. Bir senede ilk bahar, yaz, sonbahar ve kış olmak üzere dört mevsim vardır. Bu mevsimler kendi şartlarına göre peş peşe gelip geçtiği gibi, hâller de kalıcı değildir.

Allah tarafından kula verilen asıl hibeler, kalpte yer eden müşahedeler ve amellerle elde edilen manevi derecelerdir. Bunlar, sahibine özel ilim, Allah'ın razı olduğu ahlak, yüksek hâl, temiz sıfat gibi salihlerin ahlakından kazandırır. Onlar, özellikle muttakilerin ahlakının, ariflerin sahip olduğu ilimlerin ve Allah'a yakın olanların düşüncelerinin elde edilmesine sebep olurlar.

Bu tür ilimlerden bahsetmek uygun değildir. Tevhid ve kudret ilimlerini ancak bu ilimlerden müşahedesi olanlara bahsetmek uygundur.

Eğer bahsedilecek ilim vaaz ve faziletlere teşvik eden bir ilim ise, bunu salih amellerin sonucu olarak manevi dereceler elde eden, devamlı bir hâlden diğerine intikal eden, dünyadan günlünü çeken, ahireti kazanmak için koşan kimselere anlatmak yerinde olur. Bütün bunlar istikametle birlikte gerçekleşen tövbeden sonra ve bir de Hz. Peygamberden gelen hadis ve haberlerin usul ilmini bilip Ehli Sünnet vel-Cemaat yolunun ilmini tam öğrenerek elde edilecek şeyledir. Yoksa insan zorlama hâl ve hareketlere girer; boş davalara dalar.

Ancak bir kimse, bu ilimlerden işittiği bir şeyi naklediyorsa o, sözü ilk kaynağından hikaye etmiş olur. Yine bir hâli sahibine nispet ederek aktarıyorsa, o bu hâli sahibinden nakletmiş olur.

Gelelim bu işin süs kısmına. Bu, zahiren Allah'ı sevenlerin kıyafetine bürünüp, boş işaretlerle yapmacık hâl ve tavırlara girmektir. Bu, dünyanın süslü, nefsani arzuların tatlı olmasından ileri gelmektedir.

Temenni de böyledir. Temenni, aklın var zannettiği, nefsin hayal ettiği, vehmin hesap ettiği bir şeydir. Yahut temenni, Allah'ın laneti üzerine olsun, sinsi düşman şeytanın kalbe attığı vesveseden oluşan boş bir düşüncedir. Bütün bunların iman ve yakîn ilim ile hiçbir alakası yoktur. Bilakis o, şeytanların vesveseleri, boş kuruntuları ve onlara yakın olmanın sonucu oluşmuş düşüncelerdir. Çünkü o günahların kalpte oluşturduğu bir hastalıktır. Bu konuda Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

"Kim tıp ilmini bilmeden tabiplik yapıp da birisinin ölümüne sebep olursa o, diyet ödemek zorundadır."[616]

İnsanlara onları öldürecek şeyleri söyleyen kimse de katil olur.

İnsanları aldatacak şeyleri ortaya koymanın sayılamayacak kadar örnekleri vardır. İnsanı hakikate ulaştıracak ilahi zuhurat ise, kimsede görülemeyecek kadar azdır.

Allahu Teala, mülkünün hazinesinden dilediği şeyleri insanların dilleri ve azaları üzerinde ortaya çıkarır. Onlar, yeryüzündeki hazineler gibidir. Bu hazinelerde olduğu gibi, onlarda da bir tedbir ve hikmet vardır. Bu hazinelerin ilimleri, zahirî ilimlerdir. Bu ilimler, yeryüzünde ve kulların üzerinde Allahu Teala'nın (varlığını ispat eden ve hükümlerini bildiren) delilleridir.

Allah, melekût aleminin hazinelerinden de sevdiği şeyleri ortaya çıkarır. Bu manevi hazineler, kalpler, basiretler, hazineler ve diğer gizli şeylerdir. Onlar, semanın hazinelerinden oluşan Melekût aleminin hazineleridir. Göklerde olduğu gibi, onlarda da ilahi kudretler ve ayetler mevcuttur. Bu hazinelerin ilimleri, yakîn ilmindendir. Bu, kula fayda verecek bâtın ilmidir. Allah onu özel olarak sevdiklerine verir. Onlar, ilahi huzurda kabul görmüş dostlarıdır. Hüküm ancak Allah'a aittir."[617] O, hükmünde hiç kimseyi ortak etmez."[618] O, rahmetini dilediği kimseye verir."[619] Güç ve kuvvet ancak Yüce Allah'tandır.

Bu, muhabbet makamıyla ilgili yaptığımız açıklamanın sonudur. Muhabbet makamı da dokuz yakîn makamının sonuncusudur.

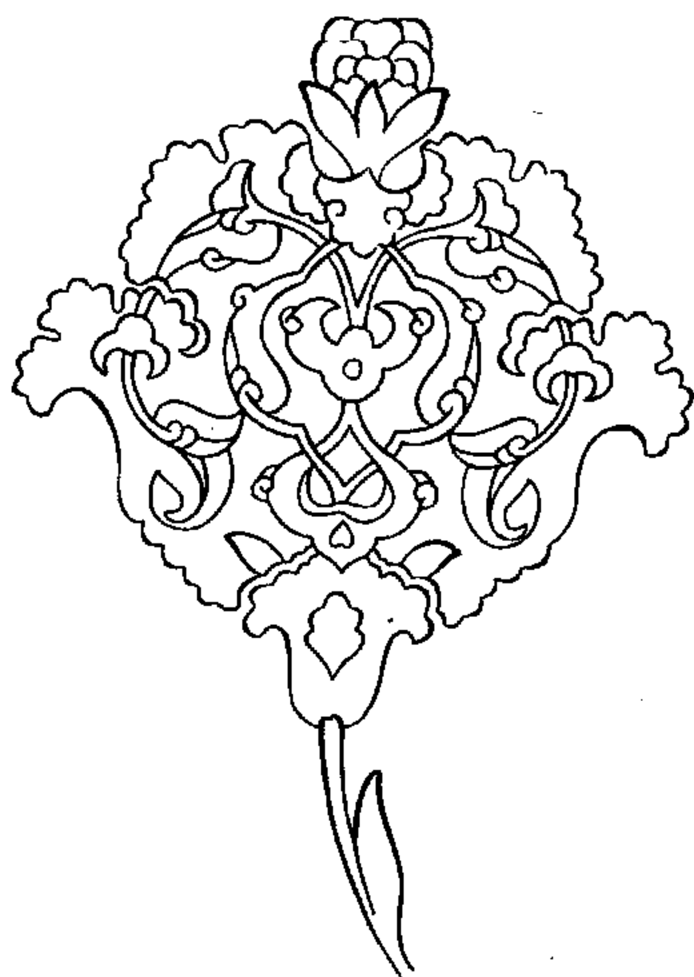
---

616 Ebu Davut, Diyat 23; Nesaî Kasame, 40; İbnu Mace, Tıb, 16.

617 Yusuf 12/26

618 Kehf 18/26

619 Bakara 2/105

OTUZ ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSLAM'IN BEŞ TEMEL FARZI

I-KELİME-İ ŞEHADET

Bu bölümde önce, her mümine farz olan Allah'ın birliğine şehadet ele alınacak, bunun faziletleri anlatılacak, gerçek tevhide mukarrebun makamındaki ariflerin ulaştığı belirtilecek, Hz. Peygamber'in (s.a.v) peygamberliğini tasdik etmenin şekli ve fazileti işlenecek ve onu yakînen tasdik edenlerin fazileti ortaya konacaktır.

Kelime-i Şehadetin Hükmü ve Fazileti

Yüce Allah, Resûlü Hz. Muhammed'e (s.a.v) şöyle emretmiştir:

"Bil ki Allah'tan başka ilah yoktur (Ey Muhammed)! Hem kendi kusurunun hem de erkek ve kadın müminlerin günahlarının bağışlanmasını dile"[620] Bu emir önceki bütün peygamberlere de verilmiş ve hepsi bu gerçeği tasdik etmişlerdir.

Allahu Teala, peygamberlerine verdiği bu emri, diğer kullarına da vererek şöyle buyurmuştur: *"Bilin ki, o Kur'an ancak Allah'ın emriyle indirilmiştir ve O'ndan başka ilah yoktur."*[621]

---

[620] Muhammed 47/19

[621] Hud 11/14.

Tevhid inancında farz olan, kulun kalben şu şekilde itikat etmesidir:

Allahu Teala tektir; bu teklik sayı bakımından değildir. O, evveldir; O'nun için ikinci bir varlık yoktur. O, mevcuttur; varlığında hiçbir şüphe yoktur. Her yerde hazırdır; ğaib değildir, bulunmadığı yer ve zaman yoktur. Her şeyi bilir; bilmediği şey yoktur. Her şeye gücü yeter; hiçbir şeyden aciz değildir. Diridir; ölmez. Her şeye hayat verir; onların bütün ihtiyaçlarını giderir; hiçbirinden gafil değildir. Yarattıklarına karşı çok halimdir; boş ve nâhoş bir iş yapmaz. Her şeyi işitir. Her şeyi görür. Her şeyin sahibidir; mülkü/saltanatı zeval bulmaz. Kadimdir/evveli yoktur; kadimliği bir zamana bağlı değildir. Âhirdir/her şey yok olur O kalır; hiçbir şey O'nu sınırlamaz. O, ezelde var idi ve varlığı hiç değişmeden devam etmektedir. Sıfatları sonradan yaratılmış değildir. Varlığı ebedü'l-ebed devamlıdır; bir nihayeti yoktur. Onun ebediliği de ezeli bir sıfatıdır; sonradan yaratılmış değildir. Varlığının bir başlangıcı yoktur. Ezeli oluşunun da bir evveli yoktur. Ebedi oluşunun bir sonu yoktur. O, Evvel iken, aynı zamanda Âhirdir de. Âhir iken Evveldir de/sıfatlarında öncelik ve sonralık yoktur, sıfatlarının hepsi ezeli, hepsi ebedidir.

Yüce Allah'ın isimleri, sıfatları ve nurları O'nun için sonradan yaratılmamıştır, O'ndan ayrı da değildir. O, her şeyin önündedir, her şeyin arkasındadır, her şeyin üstündedir, her şeyle beraberdir. O, her şeye o şeyin kendisinden daha yakındır. Bununla birlikte O, hiçbir şey için bir mahal ve mekan değildir. Hiçbir varlık da O'nun için bir mahal değildir. O, dilediği gibi Arş'a oturmuştur. O'nun oturuşu nasıl olduğu bilinmeden ve hiçbir varlığın oturuşuna benzemeden olmaktadır. O her şeyi bilir. O'nun her şeye gücü yeter. O her şeyi çepeçevre sarıp ihata etmiştir.

Boşluk önünde, fezâ arkasındadır. Hava önünde, mekan ise arkasındadır. Yakınlık önünde, uzaklık arkasındadır. Bütün bu anlatılanlar, yerlerin ve göklerin ötesinde mahlukatın perdelendiği şeylerdir. Mahlukat, bunlara bitişen latif/ince, sırlı şeylerle ve onlardan ayrılan kesif/kalın, yoğun cisimlerle perdelenmiştir. Bu şeyler, dilediği varlıklar için bir mekandır. Onlar şu ayette anlatılan gruba girmektedir.

"Biz her şeyden çift çift yarattık."[622]

---

622 Zariyat 51/49.

Ayrıca onlar Hz. Peygamberin (s.a.v) şu hadisine dahil olan şeylerdir: ***"Rabbim! Yerler ve gökler dolusu ve bundan sonrada dilediğin her şey dolusu hamd sana mahsustur."***[623]

Şanı büyük Yüce Allah, zatı ile birdir; sıfatları ile tekdir. Hiç bir şeyle kaynaşmaz, hiçbir varlık ile birleşmez. Bütün yaratıklarından ayrıdır. Cisimlere hulûl etmediği/içine girmediği gibi; yaratılmış varlıklar da O'na hulûl etmez/zatına girip kendisiyle bütünleşmez. Onun zâtında O'ndan başkası olmadığı gibi; O'nun zatından bir parça da başkasında değildir. Yaratılanlarda sadece yaratılma sıfatı vardır; O'nun zatında ise sadece hâlik/yaratıcı sıfatı mevcuttur. ***"Her şeyi en güzel şekilde yaratan Allah pek yücedir."***[624]

Yüce Allah'ın isimleri ve sıfatları vardır. O, kudret ve azamet/ululuk sahibidir. O, zatına mahsus şekilde konuşur, diler. Allah, nurların sahibidir. Bunlar sonradan yaratılmış değildir. Aksine O'nun isimleri, sıfatları, nurları, kelamı ve iradesi, hiç ayrılmadan daima yüce Zatı ile kâim ve mevcuttur. Şüphesiz O, mülk ve saltanat, izzet ve güç sahibidir. Emir, saltanat ve üstünlük O'na mahsustur. O, mahlukat ve mülkünde dilediği gibi ve istediği şekilde hükmeder. O'nun hükmünü hiç kimse bozamaz. O'nun iradesi dışında kulun iradesi olamaz. Bir şeyin olmasını murat ederse o şey olur ve ancak O'nun dilediği şey olur. O'nun rahmeti olmadan hiçbir kul kendisini günahtan koruyamaz. O'nun muhabbeti ve yardımı olmadan hiçbir kul ibadet yapmaya güç yetiremez.

Yüce Allah bütün bunları yapmakta tekdir. Hiç bir şeyde yardıma ihtiyacı olmadığı gibi; ortağı ve şeriki de yoktur. Kullara va'dettiği azabı gerçekleştirmek zorunda değildir; iş O'nun irade ve affına kalmıştır; dilerse azap eder, dilerse affeder.

Allah'ın bize uyguladığı hükümlerdeki şeyler O'na gerekli değildir. O fiiller ile imtihan edilemez. Kendisine söz ile işaret edilemez. O hikmetiyle Hakîm, adaletiyle Âdildir. Bu ikisi O'nun sıfatlarıdır. O'nun hikmeti, hal-

---

[623] Müslim, Salat, 202-205; Ebu Davud, Salat, 145; Nesai, Salat, 248, 382; İbnu Mace, Salat, 57.
[624] Müminun 23/14.

kın/insanların hikmetine benzemediği gibi, adaleti de kullarının adaleti ile kıyas edilemez. O, kullarını yükümlü tuttuğu hükümlerle bağımlı ve yükümlü değildir. Kullara nispet edilen ve verilen (zalim, çirkin, cahil, hain gibi) kötü isimler, O'nun için kullanılamaz.

Allahu Teala, akılların, zanların, anlayışların ve düşüncelerin ötesindedir. O, kendisini nasıl tanıtmışsa o şekildedir. O, insanların kendisini vasıflandırdığı sıfatların ötesindedir. Biz O'nu ayetler ve Hz. Peygamberden (s.a.v) gelen sahih hadisler nasıl anlatmışsa, o şekilde tanır ve sıfatlandırırız. Hiç şüphesiz varlıklar içinde isim, sıfat ve hiçbir şeye benzememe yönüyle O'nun misli ve dengi hiçbir varlık yoktur.

Şüphesiz Allahu Teala, bütün sıfatları ile ezeli olarak mevcuttur; bütün sıfatları ebedi olarak kendisinden ayrılmayacaktır. Bütün sıfatları ezelde zatı ile kâim idi; ebediyyen de kendisinden ayrılmayacaktır. Onun sıfatları sonsuza dek kendisi ile beraberdir. Bunun keyfiyeti/nasıl olduğu bizim tarafımızdan bilinemez. Onu bir şeye benzeterek ve ikinci bir örneğini göstererek anlatamayız.

Allahu Teala, her şeyi ile birdir, tekdir. O bir başka varlıkla kıyas edilemez/karşılaştırma yapıp anlatılamaz, insanlara benzetilemez, herhangi bir cins ile sıfatlandırılamaz, hiç bir duyu organıyla hissedilemez. O hiç bir şeyle karışıp birleşmez.

O'nun isimleri, sıfatları, nurları ve konuşmaları dışında kalan, saltanat, mülk, melekût ve her şey, sonradan yaratılmışlardır. Onların hepsi, yok iken var edilmiş ve sonradan ortaya çıkarılmış varlıklardır. Sonradan olan şeyler kadim/ezeli olamaz, evvel de olamaz. Bilakis onlar, belirli bir zaman diliminde sonradan yaratılmış varlıklardır.

Allahu Teala ise ezelî ve ebedîdir. Ezeli oluşunun bir evveli, ebedi oluşunun bir nihayeti yoktur. O ebedi sıfatıyla kendi zatıyla ayaktadır. O, evveli olmayan "Evvel"dir; sonu olmayan "Âhir"dir. Onun varlığının bir sonu yoktur. O, birdir, hiçbir varlığa muhtaç değildir/her şey O'na muhtaçtır. O, doğmamış, hiçbir varlık tarafından doğurulmamıştır. Yani o bir şeyden doğmamış, bir şey de ondan doğmamıştır. O'nun zatından hiçbir şey ya-

ratılmamıştır; aynı şekilde O'nun zatı da her hangi bir varlıktan yaratılmamıştır. O, inkarcı ve müşriklerin kendisine isnat ettikleri bütün eksik/noksan sıfatlardan uzak ve yücedir.

HZ. RESÛLULLAH'I (s.a.v) TASDİK ETMEK FARZDIR

Bu konuda Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

"Hani Allah Peygamberlerden: "Size, kitap ve hikmet verdikten sonra onları tasdik eden bir peygamber geldiğinde ona mutlaka inanıp yardım edeceksiniz" diye söz almıştı. Allah onlara: "Kabul ettiniz ve ahdimi üstlendiniz mi? diye sordu, onlar da "Evet, kabul ettik" dediler."[625]

"Kim Resûle itaat ederse Allah'a itaat etmiş olur."[626]

"Muhakkak sana beyat edenler, ancak Allah'a beyat etmiş olurlar."[627]

Bu ayet-i kerimelerden anlaşıldığı gibi; Hz. Peygamber'e (s.a.v) iman etmek ve kendisini tasdik etmek farzdır. Bu farzın yerine gelmesi için şu şekilde inanılması gerekir:

Hz. Muhammed (s.a.v) Allah'ın resûlü ve son peygamberidir; ondan sonra hiç bir peygamber gelmeyecektir. O'na indirilen kitap/Kur'an-ı Kerim son ilahi kitaptır. Ondan sonra Allah'tan gelecek bir kitap yoktur. Kur'an, bütün kitapları kontrol eder, kendinden önce geçmiş kitapların bozulmamış hâlini tasdik eder.

Hz. Muhammed'in (s.a.v) getirdiği din/İslam bütün önceki şeriatların/dinlerin hükmünü ortadan kaldırmış, ancak kendisine gönderilen kitaba uygun olanı tasdik etmiştir. Onun kitabı bütün kitapların şahidi ve hakimidir.

Hz. Muhammed'in geleceğini (s.a.v), Hz. İsa (a.s) ümmetine müjdelemiştir. Onun, Tevrat, İncil ve diğer semâvi kitaplarda ismi zikredilmektedir. Yüce Allah, şayet kendisine ulaşırlarsa, bütün peygamberlerden O'na

---

[625] Al-i İmran 3/81.
[626] Nisa 4/80.
[627] Fetih 48/48.

iman edip kendisine yardım edeceklerine dair söz almıştır. Bütün peygamberler bunu kabul etmişler, Allahu Teala da onların bu tasdikine şahit olmuştur. Önceki peygamberler, O'na iman etmesi için ümmetlerinden söz almışlar, ona iman etmeyi kendilerine emretmişler ve onlara kendisinin geleceğini haber vermişlerdir.

Hz. Musa ve Hz. İsa (a.s) şayet ona ulaşabilselerdi, muhakkak onun getirdiği dine girmeleri gerekirdi. Yahûdi ve Hıristiyanlardan geriye kalanlar onun peygamberliğini inkar ettikleri için Allah'ı da inkar etmiş oldular. Halbuki onun getirdiği kitaba/Kur'an'a inanmaları, kendi kitaplarında emredilmiş ve kendi peygamberleri diliyle farz kılınmıştır.

Onu sevip kendisine itaat etmek, Allah'a itaat etmek gibi herkesin üzerine farzdır. Onun emirlerine tâbi olup yasaklarından kaçmak, İslam ümmetine farzdır. Çünkü bunu bizzat Allahu Teala emretmiştir. Aslında bu iman ve itaat, Allah'ın bütün insanlara farz kıldığı bir vazifedir ve bu, diğer farzlardan ayrılmayan bir farzdır.

HZ. RESÛLULLAH'A (s.a.v) İNANMANIN FAZİLETLERİ

Yüce Allah bu konuda şöyle buyurmuştur: *"(Resûlüm) De ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyunuz ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın."*[628]

Hz. Peygamber (s.a.v) de bu konuda şöyle buyurmuştur:

"Sizden birisi beni aile efradından, malından ve bütün insanlardan daha fazla sevmedikçe kamil manada iman etmiş olmaz"[629]

Yine Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

"Şayet Musa ve İsa (a.s) benim zamanıma ulaşsalardı, bana uymaktan başkası onlara helal olmazdı."[630]

---

628 Ali imran 3/32.

629 Buhari, İman, 8; Müslim, İman, 60-70; Nesai, İman, 19; İbu Mace, Sünne, 9.

630 Bkz: Ahmed, Müsned, III, 338; Darimi, Mukaddime, 39; Ebu Ya'la, Müsned, No: 2132 (Beyrut, 1998); Heysemi, ez-Zevaid, I, 173-174. Bu rivayetlere İsa lafzı yoktur. Her iki peygamberin isminin zikredildiği bir hadis için bkz: İbnu Kesir, Tefsir, II, 68. Riyad, 1997.

Hadisin başka bir rivayetinde: *"Benim zamanıma kavuşup bana iman etmeselerdi, Allah onları yüzü koyun ateşe atardı"* buyrulmuştur.

Konuyla ilgili İsrailiyyattan şöyle bir haber nakledilmiştir:

"Adamın biri iki yüz sene Allah'ın emirlerine karşı gelip isyan etti. Bu adam ölünce İsrailoğulları onu ayağından tutup bir mezbeleye/çöplüğe attılar. O zaman Yüce Allah, Hz. Musa'ya (a.s) "Ey Musa! Git; falanca yere atılan kulumu yıka, kefenle ve bütün İsrailoğulları ile beraber cenaze namazını kıl!" diye vahyetti. Hz. Musa verilen ilahi emri yerine getirdi. İsrailoğulları bu duruma hayret edip Hz. Musa'ya bu toplumda bundan daha günahkar birisinin bulunmadığını haber verdiler. Hz. Musa da: "Ben bunu biliyorum, ancak Allah bana böyle yapmamı emretti" dedi. İsrailoğulları: "Bunun durumunu Rabbine sor da öğrenelim!" Diye talepte bulundular; Hz. Musa (a.s) Rabbine: "Ey Rabbim ne dediklerini biliyorsun" dedi. Yüce Allah Hz. Musa'ya (a.s) şöyle vahyetti:

"Onlar doğru söyledi. O, tam iki yüz sene bana isyan etti. Ancak günlerden bir gün Tevrat'ı açıp orada yazılı olan Habibim Muhammed'in ismine baktı; onu öptü ve hürmetle başına koydu. Ben buna karşılık onun iki yüz senelik günahlarını affettim."

Bu manada Efendimizin (s.a.v) amcası Abbas bin Abdulmuttalib'in de (r.a) şöyle dediği nakledilmiştir:

"Ben Ebu Leheb'in kardeşiydim. Ona karşı samimiyetle davranırdım. Ebu Leheb ölünce, Yüce Allah'ın Leheb Sûresi'nde onun hakkında verdiği azap haberlerini düşündüm ve buna çok üzüldüm. Bu durum aklıma takıldı. Allah'tan bir yıl boyunca rüyamda onu bana göstermesini istedim. Bir gece onu alevli ateşler arasında gördüm. Hâlini sorduğumda bana: "Yaptıklarımla ateşi hak ettim. Ne azabım hafifliyor ne de rahat yüzü görüyorum. Sadece her Pazartesi gecesi azabım kalkıyor" dedi. Ben neden kalktığını sorunca, şöyle dedi:

"Bu gecede Muhammed (s.a.v) doğmuştu. Hizmetçim Ümeyme bana gelip Amine'nin onu doğurduğu müjdesini verdi. Ben de onun doğumuna

olan sevincimden dolayı cariyelerimden birini âzat ettim. Yüce Allah bu sevincime karşı her pazartesi gecesi benden azabı kaldırıyor."

Allahu Teala, gerçek muhabbeti elde edenlerin sıfatları hakkında şöyle buyurmuştur:

"Onlar, kendilerine hicret edip gelenleri severler ve onlara verdikleri mallara karşı içlerinde bir sıkıntı duymazlar. Kendileri zaruret içinde bulunsalar bile onları/muhacirleri kendilerine tercih ederler."[631]

Bir insanın Hz. Peygamber'in (s.a.v) sünnetini kendi rey ve ictihadına tercih etmesi, ayrıca onu malı, canı ve sözleri ile desteklemesi kendisini sevdiğini gösterir. Bir müminin Hz Peygambere (s.a.v) zâhiren ve bâtınen tabi olması, onun sevgisinin alametidir.

Hz Peygamber'e (s.a.v) zâhiren tabi olmanın alametleri şunlardır:

Farzları edâ etmek,

Haramlardan kaçmak,

Onun ahlakı ile ahlaklanmak,

Onun edebi ve güzel halleri ile edeplenmek,

Onun eserlerinin peşine düşmek, sözlerini araştırmak.

Dünyaya karşı zâhid olmak/gönlü dünyadan çekmek.

Dünya ehlinden yüz çevirmek,

Kötü arzu ve isteklerine uyarak gaflete dalanlardan uzak olmak,

Dünya malının çoğalması için çalışmamak ve dünya malı ile iftihar etmemek,

Ahiret amellerine yönelip ölüm sonrası için çalışmak,

Ahiret ehli olanlara yakın olmak,

Fakirleri sevip kendisini onlara sevdirmek,

Fakirlere yakın olup meclislerinde çok oturmak,

Ahiret ehli ve fakirlerin, dünya ehli zenginlerden daha üstün olduğuna inanmak

İnsanların kızıp uzak durduğu alim, zahid ve abidleri Allah için sevmek,

---

[631] Haşir 59/9.

İnsanların yağcılık yapıp kendilerine yakın olduğu zalim, ehl-i bidat, fasık ve lanetlenen kimselerden Allah için nefret edip onlara buğz etmek.

Hz Peygamber'e (s.a.v) bâtınen uymaya gelince: Yakîn makamlarına ulaşmak ve iman ilimlerini müşahede etmek Hz. Peygamberi'in (s.a.v) batınî hallerine uymanın alametlerindendir.

Mesela; havf/Allah korkusu, rıza, şükür, haya, teslim, tevekkül, şevk, muhabbet, kalbi Allah'tan gayri şeylerden boşaltmak, onu sadece Allah'a bağlamak, Allah'ın zikri ile huzur bulmak gibi haller, seçkin kulların elde ettiği yüksek ahlaklardır. Bunlara sahip olmak Allah Resûlünün (s.a.v) bâtınen sahip olduğu hâl ve ahlaklara sahip olmak demektir.

İşte Hz Peygamber'e (s.a.v) zâhiren ve bâtınen uymak böyle olur. Kim bunları elde ederse, o, şu ayetin müjdesine ulaşır ve onda vaat edilen ilahi hediyelerden bolca nasibini almış olur: ***"(Resûlüm) Dekl: Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyunuz ki, Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın."***[632]

Sehl et-Tüsteri (rah) şöyle demiştir: "Allah'ı sevmenin alameti, Allah'ın Resûlüne (s.a.v) uymaktır. Hz. Peygamber'e (s.a.v) uymanın alameti ise dünyadan gönlü çekmektir."

"Kim Allah'a ve peygambere itaat ederse işte onlar Allah'ın kendilerine lütufta bulunduğu peygamberler, sıddıklar, şehitler ve salih kişilerle beraberdirler"[633] ayetinin tefsirinden Sehl (rah) şöyle demiştir:

"Kul farzları yerine getirmekle, Allah'a, sünnetine uymakla Hz. Peygamber'e itaat etmiş olur. Kul dünyada bidatlardan uzaklaşıp Resûlullah'ın (s.a.v) ahlakı ile ahlaklanınca Allah onu sever. O kul yarın kıyamette Hz. Peygamber'le (s.a.v), onun makamında kendisiyle beraber olur."

---

[632] Ali imran 3/31.

[633] Nisa 4/69.

YAKÎN EHLİNİN İMANI VE TEVHİD ANLAYIŞI

Yakîn ehlinin tevhidi hakkında Allahu Teala şöyle buyurmuştur: *"Allah, melekler ve adaleti ayakta tutan alimler O'ndan başka ilah olmadığına şahitlik ettiler."*[634]

"Onlar şahitliklerini dosdoğru yapanlardır."[635]

Yakîn sahibi bir kimse şunlara kesin olarak inanır:

Allah, her şeyden "Evvel"dir. Her şeyden daha yakındır. Aslında kuluna nimet veren O'dur; vermeyip mâni olan da O'dur. Hidayete erdiren O'dur, saptıran da O'dur. Gerçekte Allah'tan başka başka ilah olmadığı gibi, nimet ihsan eden, nimeti engelleyen, zarar ve fayda veren de yoktur.

Yakîn ehli bir arif, Yüce Allah'ın kendisine ne kadar yakın olduğunu, O'nun devamlı kendisini gördüğünü, sürekli üzerinde kudretiyle tecelli ettiğini ve onu her yönden ihata ettiğini/kuşattığını müşahede eder. Bundan dolayı her şeyde önce Allah'a yönelir. Her şeyde gönlü O'na bağlanır; her şeyde O'nu zikreder, kalbi her şeyden çekilip O'na bağlanır, her şeyde O'na döner, sadece O'na muhabbet eder. Yakîn ehli, Allah'ın, kalbine can damarından, ruhuna hayatından, gözlerine bakışından, diline tükrüğünden daha yakın olduğunu bilir.

Ancak bu yakınlık Allah'ın zatına ait bir yakınlıktır. Yoksa insanların anladığı manada maddi yaklaşma veya yakın olma anlamında değildir.

Bütün bu anlatılan durumlarda Yüce Allah Arş'ın üstündedir. O, Arştakilerin derecelerini yükselttiği gibi; yeryüzündekilerin derecesini de yükseltendir. Yüce Allah'ın yeryüzüne ve her şeye yakınlığı Arş'a olan yakınlığı gibidir. Arş maddi anlamda Yüce Allah'a bitişmiş ve dokunmuş değildir.

Yüce Allah kalp ile düşünülerek hayal edilemez. O göz ile de bakılıp görülemez. Akıl ile ihata edilemez. Çünkü Allah, kudreti ile bütün yarattıklarından Zatını perdelemiştir. Arş'ın, Allah'tan aldığı pay ve nasip, gerçek manada O'na inanıp O'nu tanıyan alimin aldığı nasip kadardır.

---

634 Ali İmran 2/18.

635 Meâric 70/33.

Şöyle ki; Yüce Allah, Arş'ın üstündedir; Arş O'nunla sükûn bulmuştur. Allah Arş'ını ihata eder/kuşatır. O, her şeyin üstünde olduğu gibi, her şeyin altındadır. O, üste olanların üstündedir; altta olanların da üstündedir. O'na bir şeyin altındadır denmez; böyle olursa, O'nun üstünde bir şeyin bulunması söz konusu olur. Çünkü O, her nerede olsa, her şeyden yüce ve her şeyden üsttedir.

Hiçbir mekan O'nun kudreti ve ilmi dışında değildir. O bir mekanla sınırlandırılamaz. O'nun olmadığı hiç bir mekan yoktur. O, vücuduyla hiç bir mekanda değildir.

Alt ifadesi alttaki varlıklar için kullanılır; fevk/üst ifadesi de üste bulunan varlıklar için kullanılır. Allahu Teala, yücelikte bütün üstlerin üstü olduğu gibi; bütün altların da üstüdür. O, arzın meleklerinden üstte olduğu gibi; Arşın meleklerinin de üstündedir.

Mekanlar, varlığı gibi yokluğu mümkün varlıklar içindir. O'nun mekanı ise, meşieti/dilemesidir. O'nun vücudu, kudretidir.

Arş, yer, ve onlar arasında bulunan alttaki ve üstteki bütün varlıklar, O'nun kabzasında bir hardal tanesi gibidir. O bunların hepsinden daha yücedir. O, bütün mahlukatı, kendisine ait bir sıfatla ihata etmiş, kudretiyle kuşatmış, azametiyle hepsinden yüce olmuştur.

Öyle ki akıllar O'nu idrak edemez; vehimler O'nun nasıl olduğunu düşünemez. O'nun yüceliğinin ve üstünlüğünün bir sonu yoktur. Yakınlığının ötesinde uzaklık yoktur. Varlığı maddi olarak hissedilemez, gözle görülüp kendisine dokunulamaz. Kulunun yanında hazır olması akılla idrak edilemez. O'nun her şeyi kuşatması, ihata edilemez/gerçek yönüyle bilinemez. Allahu Teala şöyle buyurmuştur:

"Onlar/melekler üstlerindeki Rablerinden korkarlar."[636]

"Yüce Rabbinin adını tesbih et, yücelt"[637]

---

[636] A'lâ 87/1.

[637] Fussilet 41/54.

"Biliniz ki O her şeyi kuşatmıştır."[638]

Hiç bir şey O'nu bir başka şeyden perdelemez. O hiçbir şeyden uzakta değildir; her şeye kendisine ait bir sıfatla yakındır. Bu sıfatlar kudret ve ilimdir. Eşya ise kendisine ait sıfatlarla O'ndan uzaktır. Eşyanın sıfatı, uzaklık ve perdedir. Bu uzaklık ve uzakta tutulma, O'nun dilemesiyle olmuştur. Eşya için belirlenen sınır ve miktarlar, O'nun yarattığı varlıklar için koyduğu perdelerdir. Mesafe ve buluşma noktaları, O'ndan başkası için konulmuş mekanlardır. Yönler ve cihetler, sonradan yaratılmış varlıklar için konulmuş şeylerdir. Gece ile gündüz, bunların içindeki varlıklar için bir meskendir. Uzaklık ve feza/boşluk, mahlukat için bir mekandır. Genişlik ve hava, alemdeki yaratıklar için bir mekandır. İlahi hüküm ve takdirler, varlıklar üzerinde cereyan etmektedir.

Allahu Teala, hükümlerin ve ölçülerin ötesindedir. O, akıl ve düşünceleri aşmıştır. Kaderleri önceden takdir eden O'dur. Ululuğu ile fikirlerden gizlenip perdelenmiştir. Hiçbir fikir ve düşünce O'nu tasavvur edip şekillendiremez. O, akıllardan perdelendiğinden dolayı akıllar O'nun sıfatını tam olarak idrak edemez. Çünkü O'nun benzeri yoktur ki temsil ile tanınsın. Cinsi yoktur ki O'na kıyas edilsin.

O göklerde ve yerde olan Allah'tır. O, Arş'ın üzerine istiva etmiş/azametiyle oturmuştur. Nerede olsanız O, sizinle beraberdir.

Yüce Allah mahlukata bitişik olmadığı gibi; onlardan ayrı da değildir. Aynı şekilde kainatla temas hâlinde bitişik vaziyette olmadığı gibi; kainattan uzak da değildir. Bilakis O; kendi zatıyla tekdir; zatına has sıfatları ile birdir; hiç bir şeyle birleşmez, O'na hiçbir şey (maddi manada) yakın olmaz.

Allahu Teala, kurb/yakınlık sıfatı ile, her şeye en yakındır. Her şeyi "el-Muhît" sıfatı ile ihata eden/çepeçevre kuşatandır. O, her şeyle beraber, her şeyin üstünde, her şeyin önünde, her şeyin arkasındadır. Bu yakınlık ve üstünlük O'nun "kurb/her şeye yakın olma" sıfatının tezahürüdür.

[638] Nisa 4/180.

Yüce Allah; Arş'ı taşıyan meleklerinin arkasındadır. O, İnsanlara şah damarından daha yakındır. O, her şeyin üstünde ve her şeyi kuşatmıştır ama, hiç bir şey O'nu kuşatamaz. Bütün bunlarla beraber Yüce Allah bir şeye mekan olmadığı gibi; hiç bir şey de O'na mekan değildir. Bütün bu hususlarda O'nun bir benzeri daha yoktur. Mülkünde ortağı olmadığı gibi, yaratmada yardımcısı, kullarından benzeri ve birliğinde misli yoktur.

Yüce Allah, Âhir iken Evvel'dir. Evvel iken Âhirdir. Bütün sıfatları ezeli ve ebedi olarak zatında mevcuttur. O, zuhur ederken, kurb sıfatının tecellisi olarak bâtındır/kendisini gizler. Kendisini gizlediği zaman, yüce sıfatının bir tecellisi olarak zuhur eder/Zâhir olur./O bu sıfatları ile ezelîdir, ebedîdir.

Bir birine karşıt/zıt şeyler O'nun zatında birleşemez. Varlıklarda cereyan eden şeyler O'nda meydana gelmez. O'nda bir eksilme ve fazlalaşma olmaz.

O kendi isteği ile Arş üzerine istiva etmiştir. Arş yüce yaratıklarının sınırıdır. O Arş'ı ile sınırlanmış değildir. Arş bir mekana muhtaçtır ama Rabbu'l-alemin mekana muhtaç değildir. Ayette buyrulduğu gibi: *"Rahman olan Allah Arş'a istiva etmiştir."*[639]

Rahman O'nun ismidir, iştivâ ise zatına bitişik bir sıfatıdır. Arş ise O'nun yarattığı bir varlık olup sıfatlarından ayrıdır.

Yüce Allah, kendisini içine alacak bir mekana, taşıyacak bir taşıyıcıya ve toplayacak bir yere ve kendisini yaratacak bir yaratıcıya muhtaç değildir. Aksine, Arş'ı O taşır; Arş'ı taşıyan meleklerine ihsan eden O'dur. Arş'ı ve onu muhafaza eden melekleri O toplar, taşır, yüce lütfuyla onları sevk ve idare eder.

O, sevdiklerine isim ve sıfatlarına ait tecellilerden dilediği kadar bağışlar. Bu O'nun kuluna özel olarak tahsis ettiği rahmetin gizli bir lütfu ve yakınlığıdır.

---

[639] Taha 20/5.

O, kudret perdesinin gerisinden tecelli ederek kainatı ortaya çıkarmıştır. O'nun ilahi kudretiyle Arş'ı dilediği kadar genişletmesi mümkündür. Ancak her durumda O, kuvvet ve kudretiyle Arş'ı ihata etmekte/kuşatmaktadır. O'nu kendi dilemesinden başkası içine alamaz.

YÜCE ALLAH'IN KALPLERDEKİ TECELLİSİ

Yüce Allah, kalplerde ancak sıfatının nurları içinde zuhur/tecelli eder. O, kalplerde ancak kalbe genişlik verdiği zaman bulunur. O, kalbi kapattığı zaman, daha önce ortaya koyduğunu gizler; ona genişlik verdiği zaman ise, gizlediğini yeniden gösterir. O'nun bütün kainattaki yaptıkları böyledir. Bazen büyük tecelliler ile zuhur eder; bazen sırlı/görünmez tecellileri ile zatını perdeler/gizler.

O'nu ancak yakınlığı için seçtiği kalp içine alabilir. O ancak kendi zatını müşahede ettirirse tanınır; ancak kendi nurları ile görülür.

Bütün bunlar, dünyada Allahu Teala'nın ğayb yoluyla velilerinin kalbine açtığı sırlardır. Allahu Teala onlara yarın ahirette bu gerçekleri ve cemalini gözleriyle görme nimetini bahşedecektir.

Yüce Allah, ancak kendisi dilerse tanınabilir. Eğer O dilerse, en basit bir şey O'nu içine alabilir; eğer dilemezse, hiçbir şey O'nu içine alamaz. Eğer O dilerse, her şey O'nu tanır; fakat dilemeyince hiçbir şey O'nu tanıyamaz. O isterse, her şeyin yanında bulunur; istemezse hiçbir şeyde bulunmaz.

O, ölçü ve sınırların ötesindedir. O her şeyin öncesindedir, bütün takdirler/ölçüler O'na aittir. O, sonu ve nihayeti olmayan sıfatlara sahiptir. Yüce Allah bir sûrete hapsedilmez/O şöyledir denmez. Yalnız bir sıfata bağlı da değildir. Hiç bir hükme mahkum değildir. Zatında hiç kusur yoktur.

İLAHÎ TECELLİNİN ÖZELLİĞİ

Yüce Allah bir sıfatı ile iki defa tecelli etmez; iki kişiye aynı sûrette gözükmez. O'ndan aynı manada iki kelime çıkmaz. Belki herkese ayrı bir şe-

kilde tecelli eder, her kula ayrı bir sıfat ile zuhur eder. Her nazarında ayrı bir kelam, her kelimesinde ayrı anlamlar vardır.

Tecellilerinin, sıfatlarının ve kelimelerinin sonu gelmez. Sıfatlarının sınırı yoktur. Kelimeleri de bitip tükenmez. Bütün bu husûsiyetlerin nasıl olduğu bizce bilinmez. Çünkü tevhid inancında "nasıl" yoktur; ilahi kudretin nasıl ve nice olduğunu akıl bilemez.

Bu sıfatlarında O'na benzeyen hiçbir varlık yoktur. Çünkü Yüce Zatına hiç bir şey denk değildir. O kendisini görüş ve gözlerden perdeleyince, kalp ve fikirlerden zatını anlama imkanını kaldırmıştır. Hiç bir akıl ve fikir O'nu hayal edip düşünemez ve vehimler O'na hakim olamaz. Böyle olsaydı, birileri O'na sahip ve hakim olurdu, halbuki O, sahip olunan değildir; her şeyin sahibi Yüce Rab'dır.

YÜCE ALLAH, HAYAL VE TEFEKKÜR EDİLEMEZ

Kul, fikir ile O'na bakamaz, eğer böyle olsaydı O, hüküm altına alınmış olurdu; halbuki O, hiç kimsenin hükmü altına girmeyen, her şeye hükmeden Rab'dır.

O, akıl ile anlaşılamaz; çünkü aklı yaratan ve ona anlama kabiliyeti veren odur. O, kimse tarafından ihata edilemez; çünkü ezelî ilim ile her şeyi ihata eden/sarıp kuşatan O'dur.

Yüce Allah mahlukata başta rahmeti ile tecelli ettiği gibi; sonunda da ihsanı ile tecelli eder. O ancak huzurunda bulunmakla müşahede edilir; O'na ancak nuru ile bakılır. Bütün bu özellikler ancak Yüce Allah'a aittir; bu sıfatlara ancak O sahiptir.

O'nu müşahede etmek Allah tarafından veli kullarına ihsan edilen bir nimettir. Onlar dünyada Yüce Allah'ı kalplerindeki yakîn nuruyla müşahede ederler. Yarın ahirette ise Yüce Sevgilinin diyarı cennette O'nu gözleriyle görerek şereflenirler. Bu nimet cennetlerde ebedi olarak devam eder. Yüce Allah, onlara büyük kudreti ve lütuflarıyla tecelli eder. Onlarla sonsuz güzellikte tat ve manalarla konuşur.

Yüce Allah, onlara celal sıfatları ile tecelli eder. Sonsuz güzellikler ile zuhur eder. Kemal ve güzellik elbisesi ile görünür. Sevinç fazilet ve mutluluk gibi bütün nimetleri onlar için bir araya getirir. Yüce Allah ilahi nazar, kelam, yakınlık, lütuf, şefkat, merhamet, ihsan ve ikram gibi kullarına bahşettiği ne kadar cennet nimetleri varsa, onların hepsini, veli kulları için bir arada sunar.

Yüce Allah, sevdiği şeye kendi tercihi ile nazar eder. Varlıklar O'nu zorlayıp kendilerine bakmak zorunda bırakamazlar. O dilediği şeyden kendi ihtiyarı ile yüz çevirir. Görünen şeyler O'nun nazarına girip zaruri olarak kendilerini gösteremezler.

O, varlıklara nazar ederken, izzet ve yüceliği ile onlardan yüz çevirir; onlardan yüz çevirdiği zamanda ise kendilerine şefkat ve merhametle nazar eder.

Bütün mülk O'nun elindedir; hazineler O'nun sözlerindedir. Kainat O'nun iradesindedir. Bütün Melekût/ğayb ve sır alemi O'nun elindedir. Ceberrut ve Azamet alemleri O'nun sıfatlarının tecellileridir.

O bir şeyden yüz çevirirse, o eşyanın mevcudiyeti Yüce Allah'ın ona nazar etmesini mecburi kılmaz. Çünkü Yüce Allah, her şeye kudreti yeten ve her şeyi kahrı altında tutandır. Bir eşyanın yokluğu da O'nu kendisine bakmaya mecbur etmez. Çünkü o yok olan şey O'nun ilminde bilinmektedir, Allah o şeyi bilmektedir, ondan haberdardır. Hem O, her istediğini anında yapandır.

Mevcut olan ve henüz mevcut olmayan şeyler, Allah'tan başka bir varlığı kendisine bakmaya zorlar; çünkü O'ndan başkası zayıftır; mevcut varlıklardan uzak kalmaya güç yetiremezler. Yok olan şeyler de Allah'tan başkasını rab edinen kimseyi elde edemeyeceğim korkusuna düşürür. Çünkü onlar, olmayan bir şeyi yaratmaktan acizdirler. Bütün bunlar Yüce Allah için söz konusu değildir.

Allahu Teala izzeti ile zatının dışındaki varlıklardan farklıdır. Kahrı/her şeyi hükmü altında tutmasında da kimse O'na benzemez. Çünkü mevcut olmayan bir şey perdelenen şey gibidir. Halbuki Yüce Allah, toprağın al-

tından göklerin ve yerlerin ötesinde bulunan bir zerreye kadar her şeyi görür. Bütün yerler ve gökler, O'nun o zerreyi görmesini perdelemez; o şeye yakın olmasına mani olmaz, o şeye kudretinin tecellisini engellemez; bu zerre O'nun her şeyi ihata etmesinin dışına çıkamaz.

Çünkü perdeleme yaratıklar içindir; bu durum, Yüce Yaratıcı için geçerli değildir. Eşyanın içi ve kapalı noktaları Yüce Yaratıcı için apaçıktır. O, ebediyete kadar her şeyinin sonunun ne olacağını ve nereye varacağını müşahede eder. Yine O, bu günü gördüğü gibi; yarını, geleceği, kıyamet gününü ve onda olacakları da görür. Halbuki bunlar henüz yaratılmış ve mevcut değildir. Çünkü Yüce Allah'ın bunları ezeli ilmi ile bilmesi, onları müşahede etmesi demektir. Çünkü O'nunla ilmi arasında perde yoktur. O ilim sıfatıyla kainatın başından sonuna kadar her şeyini müşahede etmekte/görmektedir. Müşahede de onun zatına ait bir sıfattır.

Allah'ın kelamı da bu şekilde haber vermektedir. Kur'an-ı Kerim, Allah'ın her şeyin sonunu gördüğünü belirtmektedir.

Çünkü Yüce Allah konuştuğu her şeyi bildiği gibi; bildiği şeyleri de görür. O'nun kelamıyla ilmi çelişmez; ilmi ile müşahedesi birbirinden farklı değildir. Bütün bunlarla birlikte "evvel" olma ve her şey müşahede sıfatında O'ndan başka mevcut yoktur. Kıdem/ezeli sıfatında O'nun ortağı yoktur. O'ndan önce varlıkları müşahede eden hiç kimse yoktur.

Yüce Allah'ın kuvveti, kudretinin hakikatini gösterir. Kudreti bekasının devamıdır. Görmesi, ilminin genişliği kadardır. İlmi, nazarının ulaştığı her şeyi içine almaktadır.

Yüce Allah, bütün eşyayı farklı özelikleriyle birlikte, kendisine has bir sıfatı ile bilir. O bu sıfatı ile bildiği şeyleri, bütün sıfatlarıyla da idrak eder/bilir. Bundan ortaya şu gerçek ortaya çıkar: Yüce Allah, zatına mahsus sıfatlarıyla nazar eder, bilir, ve konuşur.

Yüce Allah'ın sıfatları, bir sıra ile oluşmuş değildir. Yani ilahi sıfatlarda öncelik ve sonralık yoktur. Allah zaman ile nitelendirilemez. Aynı şekilde, Yüce Allah'ın kuvveti ve hükümleri, bir zamana bağlı olarak ifade edilemez. Bundan şu sonuç çıkar: Yüce Allah gördüğü her şeyi bilmekte, bil-

diği her şeyi de görmektedir. Bundan dolayı, O'nun katında önceden olanlarla sonradan olanlar aynı zamanda olmuş tek bir şey gibidir.

Yüce Allah'ın bütün sıfatları O'na mahsus olarak tekdir, noksansızdır, tamdır. Onlar bir sınırla sınırlandırılmaz; bir vakte göre sıralamaya tabi tutulmaz/aralarında öncelik-sonralık sırası yoktur. Çünkü onlar sonradan yaratılmış değillerdir. Hepsi, O'nun zatı gibi ezelîdir, O'nun zatı ile birlikte mevcuttur.

Sıfatlardaki sıralama eşya ve mahlukat için geçerlidir. Çünkü varlıklar belli bir vakit ve sıralamaya bağlıdır. Allahu Teala'nın bütün sıfatlarında O'na denk ve benzer olan hiçbir varlık yoktur.

İLAHÎ SIFATLAR DA EZELİDİR

Yüce Allah'ın sıfatları, O'nun gibi ezelîdir, Onun varlığı ile mevcuttur. Fiiller ise belli vakit ve sınırlar dahilinde ortaya çıkmaktadır. Her şeyin evveli olma ve her şeyi müşahede etmede O'ndan başkası yoktur. Kıdem/ezeli sıfatında da ortağı ve benzeri yoktur. Zaman ve vakitler mevcut değilken, ezelde ve ebedde O'nun için kendisinden başka bir kayyum/işlerini gören kimse yoktur.

O'nun sıfatları çok yönlü değildir ki, bir sıfatı ile bir şeye yönelince bu sıfat ile idrak ettiğini/bildiğini, diğeri ile idrak etmesin. Zatı da bir çok zata ayrılmış değildir ki, birisiyle bir mekanda bulunurken, diğeri ile ayrı bir yerde olsun. Bu durumlar yaratılmış olanlar için geçerlidir.

Yüce Allah, yaptıklarını akılla düşünerek yapmadığı için, bir iş onu diğer işleri yapmaktan alıkoyamaz. İşlerinde kendisine bir itiraz bulunmadığı için, yaptığını değiştirmez. Yarattığını bir alet ile yaratmadığı için başkasından yardım istemez. Kudret sıfatı acizliğe düşerek işi bizzat kendi eli ile yapma ihtiyacı duymaz. Dilerse kudret eliyle yaratır, dilerse "ol" sözüyle var eder; dilediği zaman iradesi ile yaratır. Sıfatlarına uygun olarak ne şekilde isterse öyle yaratır.

Tekvin/yaratma sıfatı Yüce Allah'ı kelâm sıfatına mecbur edemez. Kelamı dilediği gibi yaratmasını mümkün kılar. Onun hazineleri kelimelerindedir; kudreti ise meşietinde/irade ve dilemesindedir.

Yüce Allah konuşunca ortaya çıkarır; dilediği zaman takdir eder. Ne zaman severse/isterse, o zaman ortaya çıkarır; istediğini kudret ile gizler. O yakınlığında azizdir; yüceliğinde yakındır. Zatını sıfatları ile, sıfatlarını da fiilleri ile perdelemiştir. İlmini iradesiyle göstermiş, iradesini hareketlerle ortaya koymuştur. Muhteşem yaratışını ortaya koyduğu sanat ile gizlemiştir. O, ilahi sanatını varlıkları vasıta ederek açığa çıkarmıştır.

O, ğaybda bâtındır/gizlidir; hükmü ve kudretiyle zahirdir/gözükmektedir. Hikmetinde kendisi ğaybdır;/gizlidir; ancak hükmüne boğun eğer varlıklarda hikmeti açıkça gözükmektedir. Bu varlıklar O'nun kudretinin cerayan ettiği mahallerdir. Onun yaratışı, sanatının içinde gizlenmiş bir sırdır; ancak bu sanat O'nun dilemesini açıkça ortaya koymaktadır. Hiçbir sıfatında O'na benzeyen bir şey olmadığı gibi; mahiyet itibariyle O'nun kelamına benzer bir kelam da yoktur.

YÜCE ALLAH'I TANIMANIN YOLU

Hz. Ebu Bekir es-Sıddık'dan (r.a.) tevhidin sıfatına ilişkin çok veciz bir söz nakledilmiştir. O halka verdiği bir hutbede şöyle demiştir:

"Yüce Zatını tanımak için, kulun bundan aciz olduğunu anlamasından başka bir yol bırakmayan Allah'a ham dolsun."

Ahmed bin Ebi'l-Havârî, mârifet ehli olan Şam alimlerinden birinin şöyle söylediğini nakletmiştir:

"Yüce Allah mahlukatı yarattıktan sonra nasıl gördü ise, onları yaratmadan önce de aynı şekilde görmüştür."

Ebu Süleyman ed-Dârânî'nin şöyle söylediği rivayet edilmiştir:

"Yüce Allah kullarını, kendisine itaat etmeden önce cennete, isyan etmeden önce cehenneme koymuştur."

Yine o şöyle demiştir: "Şüphesiz Yüce Allah, kullarının yaptıklarına kızmaktan uzak ve yücedir. Ancak Yüce Allah bazılarına onları yaratmadan önce gazap nazarı ile baktı. Onları yarattıktan sonra kendilerine gazaba uğrayanların amelini yaptırdı. Bunun sonucu olarak da onları gazaba uğramışların yurdu olan cehenneme koydu. Yüce Allah kullarının yaptığı ameller ile razı olmaktan da uzak ve yücedir. Ancak O, bir toplumu yaratmadan önce onlara rıza gözü ile nazar etti; onları yarattıktan sonra kendilerine rıza ehlinin amellerini yaptırdı. Ve neticede onları rıza yurdu olan cennetine koydu."

İbnu Abbas (r.a), Yüce Allah'ın ***"İnsanın üzerinden, kayda değer bir zaman süresi geçmedi mi?"***[640] ayetini tefsir ederken şöyle demiştir: "Yani Allah'ın ilminde onun yaratılacağı mevcuttu."

Şüphesiz Allahu Teala dünyada, ahirette ve onlardan sonra meydana gelen şeyleri "oldu" lafzı ile haber vermiştir. Çünkü ilahi ilimde bunlar eşittir; sonradan olan şey, ilk olan gibidir. Zira ilim sıfatında (önce meydana geleni bilir, sonra peşinden geleni bilir şeklinde) bir sıralama yoktur; kudret sıfatında da bir sınır, mesafe ve uzaklık söz konusu değildir. Bu konuda en doğru söz sahibi Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

"Yoksa gaybın bilgisi onun yanında da o görüyor mu?"[641] Allahu Teala, gaybı bilmeyen kimsenin noksan olduğunu bildirmiş ve onu kınamıştır.

Allahu Teala diğer bir ayette şöyle buyurmuştur:

"O seni (gece namaza) kalktığın zaman görüyor. Secde edenler içindeki dolaşmanı da görüyor."[642] Yani senin bütün dönüp dolaşmanı görür.

Bu ayet hakkında tefsirlerde şu açıklamalar yapılmıştır:

"Allah senin temiz rahimlerde ve pak nesillerde dolaşmanı görmektedir. O seni bu şekilde temiz rahimlerde dolaştırarak nihayet baba ve annen vasıtasıyla seni dünyaya getirdi. Senin neslinde hiç bir zaman zina üzere birleşen anne-baba olmadı."

---

[640] İnsan 76/1.

[641] Necm, 53/35.

[642] Şuara 26/218.

Resûlullah'tan (s.a.v) da buna benzer bir rivayet nakledilmiştir.[643]

Ayet hakkındaki diğer bir tefsir şöyledir: "Allah seni bir peygamberden sonra diğer bir peygamberin sulbüne naklederek en sonunda Hazret-i İsmail'in varislerinin zürriyetinden dünyaya getirdi."

Yüce Allah, ruhları yaratmadan önce onlardan gelen sesleri duyması konusunda şöyle buyurmuştur:

"Allah, kocası hakkında seninle tartışan ve Allah'a şikayette bulunan kadının sözünü işitti."[644]

Yüce Allah konuşanları yaratmadan önce ezeli ilmi ile onların sesleri işittiğini bildirmiştir. O hâlde ilim sıfatı ile bu sesi işiten, yine ezeli ilmi ile kainatın evvelini ve âhirini ezelde nasıl bilmez! Allahu Teala şöyle buyurmuştur:

"Andolsun ki sizi yarattık, sonra size şekil verdik. Sonra da meleklere "Ademe secde edin!" diye emrettik."[645]

Ayette belirtildiği gibi insanları yaratma ve şekillendirmenin ikisi de, Adem'e secdeden sonra olmuştur. Ayette ise önce bildirmiştir. Çünkü Allahu Teala olayı müşahede etmekteydi; O'nun ilminde onun meydana gelmesi ile gelmemesi eşit durumdaydı. Çünkü olması kaçınılmazdı. Buna benzer bir durum da şu ayet-i kerimede mevcuttur:

"Allah gökleri, yeri ve ikisinin arasındakileri altı günde yaratıp sonra Arş'a istiva etti/oturdu."[646]

Halbuki Arş'ın yaratılışı, yer ve göklerin yaratılışından öncedir. İstiva ise Allah'tan hiç ayrılmayan bir sıfattır. Ve bu ayette istiva sonra zikredilmiştir.

---

643 Hadiste şöyle buyrulmuştur: ***"Ben nikah yoluyla evlilikten dünyaya geldim. Adem'den bu yana anne babam beni dünyaya getirene kadar, neslimden hiç birisi nikahsız birleşmedi."*** Bkz: Bezzar, Müsned, No: 2362; Tabarani, el-Kebir, No: 10812; Heysemi, ez-Zevaid, VIII, 214.

644 Mücadele 58/1.

645 A'râf 7/11.

646 Furkan 25/59.

Allahu Teala, kainat yaratılmadan önce, onun olacağını bilmekteydi. Çünkü O, ilmine bakıyordu.

Yüce Allah ile malumu/bildiği şeyler arasında bir perde yoktur. O, müşahede ettiğini işiticidir; bildiği şeyi konuşandır.

YÜCE ALLAH'IN GÖRMESİ, İŞİTMESİ VE KONUŞMASI

Allahu Teala'nın görmesi, işitmesi ve kelamı, bütün kainattan öncedir; aynı şekilde O'nun ilmi, kudreti ve dilemesi de her şeyden öncedir

Yüce Allah, zatı ile görür, işitir, konuşur. Aynı şekilde, zatı ile her şeyi bilir, her şeye güç yetirir ve irade eder.

Yüce Allah bu alemi, belirli vakitlerde sırasıyla ortaya çıkarmıştır. Bütün varlıklar, Yüce Allah'ın ilmi, kudreti ve dilemesinde bulunduğu gibi, O'nun nazarı, işitmesi ve konuşması üzere meydana gelmiştir. Bu alem, ilahi ilimde olduğundan zerre kadar fazla ve noksan değildir. Baksana bunun için Yüce Allah, kudreti ve ilmi ile kıyamet gününü ve içinde olacakları (onlar yaratılmadan) görür. Yine ahirete ve ondan bize haber verdiği şeyleri olduğu gibi görür. O şeyin henüz mevcut olmayışı, bu görmesini engellemez; daha sonra olacak olması görmesini perdelemez. Aynı şekilde O, bugünkü olanları da ezeli ilminde bildiği, ona ezeli kudreti ile güç yetirdiği ve onu ihata ettiği için, onları ezelde müşahede etmekteydi. Bu şeylerin mevcut olmayışı O'nun müşahedesine mani olmaz; ortaya çıkmayışları bu müşahedeyi perdelemez.

Allahu Teala'nın ezelde görmediği bir şeyi, sonradan görmesi; bir şeyi ezelde bilmeyip sonradan bilmesi, müşahede etmediği/görmediği şeyi konuşması caiz değildir; böyle bir durum yoktur. Çünkü bütün olacaklar O'nun ilminde gizli olarak O'nun tarafından bilinmektedir. Yine Allahu Teala'nın bir şeyi ortaya çıkarttığı zaman, o şey hakkında ilmini artırmış olması da caiz değildir. Çünkü o şey zaten O'nun elinde ve gayb ilmindedir. O, böyle bir hâlde olmaktan uzak ve yücedir. Çünkü O'nun nazarı/görüşü, ilminin genişliğincedir; ilmi ise nazarının ihata ettiği her şeyi kapsamakta-

dır. O, bildiklerine zatına has sıfatıyla bakmaktadır. Onun sıfatları arasında bir farklılık olmaz.

Kainat O'nun ilminde mevcuttur. Çünkü O'nun ilmi kainatı yaratmadan önce mevcuttu. Kainatın varlığı O'nun ilmine yeni bir bilgi katmaz; O'nun sıfatında farklı bir etkisi olmaz. Kainatın oluşumunda kendisinin bir etkisi yoktur. Kainatın Allah'ın ezeli ilminde mevcut olması ona Allah'ın zatı gibi ezelî bir sıfat kazandırmaz. Çünkü O'nun ilmi, kainat için bir mahal değildir; O da kainatın içine hulûl etmiş/girmiş değildir. Çünkü Yüce Allah, bu kainat ve mekan yok iken 'el-Evvel' sıfatıyla mevcuttu. Kainatın, Allah'ın ezelî ilim sıfatının içinde bulunması, ona ezelî bir sıfat kazandırmaz.

Yüce Allah, şu anda, ileride olacak bütün durum ve hâlleri müşahede eder/görür. Onun bu sıfatında sonrakiler ve öncekiler bir değişiklik arz etmez. Onun görme ve bilme sıfatı, önce olanla sonra olan arasında farklı olmaz/O hepsini aynı anda görür ve bilir. Çünkü onlar, Yüce Allah'ın ilmi ile bilinmekte, iradesiyle mevcut olmaktadır. Varlıklar, kendisiyle değil, Allahu Teala ile vücut bulurlar. O bütün eşyayı ilminde görmektedir; yoksa onu var edip de ondan sonra görmüş değildir. Çünkü O'nun buna gücü yetmektedir; onları ilmi ile ihata etmekte/çepeçevre kuşatmaktadır. Kainat, kendi başına yokluğa mahkumdur. Çünkü Allahu Teala, mevcut olan şeylerin yaratıcısı olduğu gibi, yok olan şeylerin de yaratıcısıdır/O'ndan başka hayat ve vücut verecek yoktur.

Olmayan bir varlık, bu hâliyle Allah'ın ezelî ilminde mevcut diye, O'nun ezelî sıfatıyla bir ezelî sıfat kazanmış olmaz. Böyle olsa, ikinci bir kadim/ezelî varlık otaya çıkmış olur. bu kainat, kendi başına vücut bulmuş değildir; öyle olsaydı, Yüce Allah'ın el-Evvel/her şeyin evveli olma sıfatına bir ortak çıkmış olurdu. Her şeyi ile tek ve bir olan Allah, ezelde ikinci bir varlıkla beraber olmaktan veya kendisinin ezelî sıfatında bir ortağı bulunmaktan uzak ve yücedir.

Allahu Teala bütün varlıkları kendilerine has özellikler ile yaratıp ortaya çıkardı. Bütün varlıklar, O'nun çıkarmasıyla, birbirleri ile irtibatlı olarak varlık alemine çıktılar; O'nun vücut vermesiyle var oldular. Yüce Allah bütün varlıklara bir sınır ve vakit tayin etti. Yüce Allah, yarattığı hiçbir varlık-

la benzer ve aynı konumda değildir. Çünkü O'nun sıfatları için bir sınır ve vakit söz konusu değildir. Onların bir öncesi ve sonrası yoktur. Bilakis Yüce Allah, evveli olmayan ezelîdir; sonu bir zaman ve vakitle olmayan ebedîdir. Kendisine has sıfatları ile hayat sahibidir; sıfatları kendisine aittir ve zatı ile kâimdir. Kim, yakîn nuru ile bu anlattıklarımıza şahit olursa, o, alemin kıdemi/ezelî olduğu görüşüne saplanmaz. Çünkü Yüce Allah ile birlikte ezelî bir varlık mevcut değildir.

Kim bu açıkladığımız gerçeklerin hakikatine ulaşamayıp aklı ile yetinirse; onda alemin ezeli olduğu şüphesi hâsıl olur; zamanı/kainatı kadim/ezeli görerek yahut Allah'ın ilminin kadim/ezelî olduğunu inkar ederek ve eşyanın hadis olduğunu ortadan kaldırarak küfre girer/dinden çıkar. Bu, Allah'ın sıfatlarına şirk koşmaktır. Çünkü bu kimse ilahi sıfatları kendi aklına göre sıralayıp değerlendirmektedir.

Biz bu kimsenin görüşünden uzağız, onun söylediklerinin batıl olduğunu savunuyoruz. Onun Allah'ın Kıdem/ezelî sıfatı hakkında düştüğü şirki inkar ediyoruz. Onun aklı ile anlamayıp inkar ettiği gerçekleri, biz, yakîni iman ile kabul edip tevhid inancımızı ilan ediyoruz.

Bir kimse kalkıp da: 'Falanca şey Allah ile birlikte ezelde mevcuttu yahut o şey kendi başına vücut bulmuştur/kendi kendisini yaratmıştır' derse bu kimse Allah'ın sıfatlarında ortak koşmuş olur/küfre girer.

Yine bir kimse: 'Allahu Teala, önce görmediği bir şeyi sonra gördü, önce bilmediği bir şeyi sonradan bildi, önceden konuşmadığı bir şeyi sonradan konuştu...' derse, bu kimse, Allah'ın sıfatlarının hâdis/sonradan var olduğunu söylemiş ve bilinen şeylerin bu sıfatlardan önce bulunduğunu iddia etmiş olur. Bu da inkardır.

Halbuki bütün malum/bilinen şeyler, ilahi ilimde mevcuttur; onların bu ilme bir tesir ve katkıları yoktur. Allahu Teala ilmi ile kadimdir/ezelîdir. Bütün bildiklerini, kendi zatındaki ilimle bilmektedir; o şeye ilmi ile bakmaktadır; çünkü O'nun buna gücü yetmektedir. O bilgisinde olmayan bir şeye bakmamaktadır. Aslında O'nun ilminde malum olan varlıklar, Allah kendilerini yoktan var edip onlara vücut verene kadar kendi zatlarıyla yokturlar;

kendi başlarına vücut bulamazlar. Onlar ancak Allah kendilerini bir sebep ve hikmet için yarattığında vücut bulup ortaya çıkarlar. Bu çıkış kendi başlarına ve kendileri için değildir. Çünkü Allah onu bildiği için, hakkındaki hükmünü verip kesin karara bağlamış ve artık o şeyin vücut bulması kesinleşmiştir. Yoksa o şey var olunca Allah onu görmüş değildir. Aynı şekilde o şey vücut bulunca, bu, Allah'ın ilmine yeni bir ilim kazandırmamıştır. Onun ilmi zatına ait bir sıfatıdır, zatı gibi ezelidir, Allahu Teala'nın hiçbir sıfatı kendisinden ayrılmaz. Onun bir şeyi bilmeyip sonradan öğrenmesi söz konusu değildir. Aynı şekilde Allahu Teala'nın elinde olmayan bir şeyi sonradan bulması diye de bir durum yoktur. Böyle olduğunu düşünmek caiz değildir.

TEVHİD KONUSUNDA BATIL MEZHEPLER

Kim bizim buraya kadar ki zikrettiklerimize muhalefet ederse, "Mutezile" ve "Cehmiyye" mezheplerinin görüşlerini kabul etmiş olur. Çünkü Mutezile mezhebinde olanlar, aralarındaki farklı görüşlerle birlikte, bir şey olmadan önce Allah onu göremez görüşünde birleşmişlerdir.

Mutezile, kendi arasında ilim sıfatı üzerinde ihtilaf etmiştir.

Kaderiyye mezhebine mensup olan İbadiyye fırkasının görüşü şöyledir: "Bir şey var olmadan önce, Allah onu göremez."

Onların bu görüşü Nazzam ve Bişr el-Mutemir'in görüşüne paralellik arz etmektedir. Onlar da aynı şeyi söylemişlerdir.

Cehmiyye mezhebine mensup olanlar ise diğer konulardaki ihtilaflarına rağmen, şu görüşle ittifak etmişlerdir: "Allah, bir şey ortaya çıkmadıkça onun hakkında konuşmaz. Bir şey ortaya çıktığı zaman Allah da kelamı yaratır. Bu sözleriyle onlar kainatın, kelam sıfatından önce yaratılmış olduğunu kabul etmişler ve kainatın da Allah'ın ona nazar etmesinden önce yaratılmış olduğunu savunmuşlardır.

Mutezile, Cehmiyye ve İbadiyye'nin hepsi nazar/görme ve kelam/konuşma sıfatının hâdis/sonradan yaratıldığı görüşünü benimsemişlerdir. Onlar, cisimlerin var edildikten sonra isimlerinin yaratıldığını ileri sürmüş-

ler; bir işte yaratıklara verilen kuvvetin Yüce Yaratıcı'nın iradesinden önce bulunduğunu söylemişler ve neticede hepsi aynı seviyede şirke düşmüş ve bu yüzden tevhid dininden çıkmışlardır.

Kaderiyye mezhebine mensup İbâdiyye kolu da yalan söylemektedir. Onların görüşleri, Nazzâmiyye ve Mureysiyye'nin görüşlerine uymaktadır. Hepsinin kalpleri birbirine benzemiş, apaçık hak yolu bırakıp karışık olan görüşlere tabî olmuşlardır.

Mutezile aynı şekilde ilim, kudret ve irade sıfatlarını ortadan kaldırma noktasında ittifak etmişlerdir. Onlar şöyle demektedir:

"Allah alimdir, ancak onun ilimi hiç bir şeyi yapmaya zorlamaz; hiç bir şeyi gerekli kılmaz."

Onlar, bu görüşleriyle Allah'ın ilim sıfatını, mahlukların zannı yerine koymuşlar ve Allah'ın ilmi konusunda şöyle demişlerdir:

"Allah alimdir ama kadim bir ilmi yoktur, kâdirdir ama kudreti yoktur, dileyendir ama, fiilden önce bir iradesi yoktur."

Onlar, varlıklara verilen fiilî kuvvetin, yaratıcının iradesinden önce mevcut olduğunu ileri sürmüşler; kendilerini önceden bilinen şeylerle bağımlı yapmamak için şöyle demişlerdir: "Fiillerin bir sıfatı olan irade ve kelam sıfatları, mahluktur/sonradan yaratılmıştır."

Cehmiyye mezhebindekiler, Allah'ın kelam sıfatı ile asla konuşmadığı hususunda görüş birliği içindedirler. Onlara göre, Allah'ın konuşması, sözlü olarak olmaz; ancak varlık alemindeki cisimlerde arazları/cisimlere ait sıfat ve özelliklerini yaratarak kelamını ortaya çıkarır. Onlara göre tevhid/Allah'ı birleme böyle olur. Onlar bu görüşü, Allah ile beraber başka bir kadim/ezeli varlığı kabul etmemek için ileri sürmüşlerdir.

Bu görüş, Ehli Sünnet Ve'l-Cemaat nazarında küfürdür. Çünkü onda, Allah'ın sıfatlarının kadim/ezelî oluşu ortadan kaldırılmakta, Allah'ın sözünün hâdis/sonradan yaratılmış olduğu söylenmekte ve sıfatların Allah'ın zatından ayrı olduğu iddia edilmektedir.

Yüce Allah'a hamd olsun ki, bütün bu zikrettiğimiz konularda Ehl-i Sünnet Ve'l-Cemaat arasında bir ihtilaf/farklı görüş yoktur. Onlar tevhidin sıhhati konusunda da ihtilafa düşmemişlerdir. Bu, yakîn ehlinin şehadeti ve mukarrebun/Allah'a yakın ariflerin imanıdır.

TEVHİD NASIL MÜŞAHEDE EDİLİR?

Sakın bu zikrettiğimiz gerçekleri müşahede etmeyi aklî düşüncelerle kıyas edip şüpheye düşme. Bunların hakikatine sadece akılla ulaşırım zannetme. Çünkü bu anlattıklarımız, aklın nuru ile müşahede edilmez, onlar ancak yakîn nuru ile müşahede edilir. Çünkü Yüce Yaratıcı mahluka benzemez. Yüce zat, ancak benzeri olmayan şeyle müşahede edilir. Bu da her şeye gücü yeten Allah'ın nurundan elde edilen yakîn nurudur. Ayette belirtildiği gibi:

"Allah bir kimseye nur vermemişse, artık onun için hiçbir nur yoktur."[647]

Allahu Teala hakkında bu zikrettiklerimiz, Kelime-i Şahadetle bize farz kılınan tevhidin zahiri kısmıdır. Bunlar aklın ölçülerine göre cereyan etmez; akılların kıyası ile anlatılamaz. Çünkü akılda ilahi sıfatları yok saymak ve onları benzer şeylerle ifade etmek görüşü mevcuttur. Nitekim nefislerin tabiatında da inkar ve sapıklık mevcuttur. Çünkü Allah gözle görülmemekte, fikirlerde Allah'ın müşahede edileceği anlayışı bulunmamakta ve insanlar sebeplerin görünmesine iyice alışmış durumdadır, bunun için görünmeyen şeyler hemen inkar edilmektedir.

Anlatıldığına göre sıddıklardan/peygamberlerden birisi tevhidin hakikati üzerinde konuşarak insanları Allahu Teala'ya davet etti, kendisine ancak birer ikişer insan uydu. Bu durum karşısında sıddık hayret etti. Allahu Teala ona: "Sen akılların davetine uymasını mı istiyorsun?" diye vahyetti; o: "evet dedi." Allahu Teala kendisine:

"Öyleyse beni onlardan perdele!" diye vahyetti; sıddık: "Ya Rabbi, ben onları sana çağırıyorum, seni onlardan nasıl perdeleyeyim?" diye sordu,

---

[647] Nur 24/40.

Allah: "Sen onlara benim nimetlerimden ve o nimetleri kendilerine gönderme sebeplerinden anlat!" buyurdu. O da öyle yaptı. Bunun üzerine büyük bir topluluk davetine uydu.

SAHİH BİR TEVHİD İNANCININ YOLU

Sahih bir tevhid inancı; ancak, Hz. Peygamber'in (s.a.v) getirdiği dinde ve sünnette öğretildiği şekilde Allah'ın zatı ve sıfatlarını kabul etmekle gerçekleşir. Ayrıca Yüce Allah'ı bir şeye benzetmemek, nasıl ve nice olduğunu sormamak, O'nu bir cinse ve şekle benzetmemek gerekir. Sonra bu şekil iman ile kalbin sükunete ermesi, aklın mutmain olması ve Allah'ın ihsan ettiği yakîn nuru ile O'na teslim olması icap eder.

Çünkü gerçek tevhid, ancak yakîn nuru ve yakîn ilmi ile müşahede edilir; aklın nuru ve akla dayalı ilimle elde edilmez. Çünkü Yüce Yaratıcı, bir mahluk vasıtasıyla görülemez. Akıl dünyanın aynasıdır; kul onun nuruyla dünyanın içindekileri görür. İman ise ahiretin aynasıdır, kul onun ile ahirete bakar ve onda olanlara iman eder. Allahu Teala ise, ancak yakîn nuru ile gözükür. Bu da tevhidin aynasıdır. Bu nur içinde Allah'ın sıfatları müşahede edilir. Yakîn, imanın hakikati ve gökten indirilen en kıymetli şeydir. O, müminlerin imanını artırmak için kalplerine indirilen ilahi sekinettir. Bu sekinet mümine gerçek imanın ne olduğunu tanıtmak için verilir; ona ulaşan mümin, dinin haberlerini/ayet ve hadisleri birbiri ile çatıştırmayı, bir birine ters düşürmeyi terk eder. Allah'ın sıfatları ve kudreti hakkında gelen bütün ayet ve hadislere gönül hoşluğu ile teslim olduğu gibi; iman da eder.

Aksi durumda, eğer bir insana bu sekinet/ilahi rahmet ve destek verilmemişse, o, bazı sıfatları inkar eder yahut hepsini iptale gider. Çünkü bizler imanı, taklit, zan ve akıl yoluyla değil; Allahu Teala'nın rahmeti ve ihsanı ile tasdik ettik. Yakîn ve nakil yoluyla elde ettik.

Dört şey vardır ki bunlar hiç itiraz edilmeden kabul edilmelidir:

1-Allah'ın sıfatları hakkındaki haberler/ayet ve hadisler.
2-İbadetlerin asılları,

3-Sahabenin fazileti,

4- Amellerin fazileti hakkındaki haberler.

Şayet Allahu Teala, müminlerin kalplerine yakîn vermeseydi, onlara imanı sevdirip süslemeseydi, küfrü ve küfrün çirkinliğini göstermeseydi, hepsi karanlıklarda kaybolur ve helâk denizlerinde boğulurlardı. Allah'ın bu özel yardımının olmaması durumunda müminler düşmanlarıyla baş başa kalırlar ve sebepleri araştırmaya kalkışırlardı. Allah'ın kudretiyle gözlerle görünmeyen gaybi hakikatler, o zaman inanması güç şeyler olurdu. Ancak Yüce Allah müminleri korumuş, kalplerine imanı sevdirmiş ve onu süslemiş; ayrıca küfür, isyan ve kötülüğü onlara çirkin göstermiştir.

Allahu Teala, kendilerinden gizlenen gayba inanan müminleri övmüştür. Bundan dolayı mukarrebun/Allah'a yakın olanlar, ilahi nuru müşahede etmek sûretiyle öne geçmişlerdir. Allahu Teala şöyle buyurmuştur:

"Allah inananların dostudur; Allah onları karanlıklardan kurtarıp aydınlığa çıkarır."[648]

Şayet onlar tabiatın zulmeti içinde olmasalardı, Allahu Teala yakîn nurunu onlara bir nimet olarak vermezdi. Bu konuda rivayet edilen bir hadiste Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

"Şüphesiz Allahu Teala mahlukatı karanlıklar içinde yarattı. Sonra onların üzerine nurundan bir parça attı. Bu nurun isabet ettiği kimseler hidayete erdi, nurun isabet etmediği kimseler ise sapıklık içinde kaldı."[649]

"Allah dilediğini silip iptal eder, dilediğini de sabit bırakır. Bütün kitapların aslı/Levh-i Mahfuz O'nun yanındadır"[650] ayeti hakkında yapılan tefsirlerden birisi şöyledir:

"Yüce Allah, gerçek tevhid ehlinin kalplerinden sebeplere ait sevgi ve ilgiyi silip, kendi zatına ait marifet ve sevgiyi sabit yapmıştır. Her şeye akılla bakanların ise kalbinden vahdaniyeti/Allah'ın birliğini görmeyi silip, sebepleri görmeyi sabit yapmıştır."

---

[648] Bakara 2/257.

[649] Tirmizi, İman, 18; Ahmed, Müsned, II, 176; Hakim, Müstedrek, I, 30.

[650] Ra'd 13/39.

Şayet hiç bir arif tevhid hakkında bir kitapta bilgi vermeseydi ve hiç bir alim de bu konuda bir açıklama yapmasaydı, avam halkın sahip olduğu ilimlerle, tevhidin hakikati anlaşılamaz ve müşahede edilemezdi. Çünkü, akıllar bu gerçekleri açmaktan aciz olduğu için, hemen inkara gitmektedir. Biz bu konuda, akılları aydınlatacak ve akıl sahiplerini hayrete düşürecek bazı şeyler zikrettik. Fakat bu konuda biz, bizden evvel yapılmayan bir işi ilk olarak yapmayı ve bu konuda akılları hayrette bırakacak şeyleri ortaya koymayı uygun bulmadık. Bir de anlattığımız şeylerden bir nasibimizin olmaması durumunda, okuyucularımıza fayda yerine zarar vermekten korktuk.

Tevhid ilminin hakikati, ilahi marifetin batınıdır/iç yüzüdür. O Allahu Teala'nın, kulların içinden sevip seçtiği ve ilahi yakınlığına aldığı seçkin kullarına daha önceden verdiği bir sırdır. Herkes bu marifetin içindeki hakikatleri kaldıramaz. Yüce Allah'ın Rubûbiyet/Rablık ve ilahlık sırrını ifşa etmek küfürdür.

Ariflerden biri şöyle demiştir: "Kim tevhidle ilgili gerçekleri açıklar ve vahdaniyyetin sırrını ifşa ederse; onu öldürmek, böyle olmayan bir insanı yaşatmaktan daha faziletlidir."

Yine ariflerden birisi şöyle demiştir: "Rubûbiyyetin/Yüce Allah'ın ilahlığının bir sırrı vardır; eğer o sır açıklansa peygamberliğin bir hükmü kalmaz. Peygamberliğin bir sırrı vardır, şayet açıklanırsa ilmin hükmü ortadan kalkar. Allah'ı tanıyan ariflerin bir sırrı vardır; eğer Allahu Teala o sırrı açıklayacak olsa, ilahî hükümler ibtal olur."

İmanın kıvamı, dinin bozulmadan korunması o sırrı gizlemeye bağlıdır. Bize öğretilen tedbirler, bu sırrın gizlenmesine göre olmaktadır. Ayrıca ilahi emir ve yasaklar da bu sırra göre tanzim edilmiştir. ***"Allah her emrini/işini/hükmünü yerine getirendir."***[651]

Tevhid ilmi bütün bunların üstündedir. Vahdanî ismi muvahhidlere tevhid ilmiyle meşgul olduklarından verilmiştir. Tevhid vahdaniyyetin sıfatıdır. Tevhid ilminin üzerinde "ittihâd" ilmi vardır. Bu ilme sahip olanlara müttehid denir. Tevhid ve ittihad ilimlerinden daha üstün "vahdaniyyet ilmi" vardır. Vahid ismi burdan gelmektedir. Vahdaniyyetin üstünde de Ahadiyyet ilmi gelir. Ahad ismi de burdan gelir.

---

[651] Yusuf, 12/22.

Bu isimlerin kendilerine ait sıfatları vardır. O sıfatların bir çok nurları vardır. O nurlardan ortaya çıkan pek çok ilimler vardır. Bu ilimlere ait nice müşahedeler mevcuttur. Onların bir kısmı diğerinden daha üstedir. Kısaca, ayette geçtiği gibi: ***"Her bilenin üstünde daha iyi bilen birisi vardır."***[652]

Şunu hatırlatalım ki, tevhid ilmi bütün bu ilimlerin ilkidir. O, müşahedelerin umumunu içerir. Tevhid, ilahi nurların zahirdeki tecellisidir ve halka en yakın olanıdır. Bu tevhide sahip olana muvahhid ismi verilir. İşte, nurla tevhid halka aşikar olur ve ortaya çıkar. Yüce Allah'ın yarattığı bütün halk, O'nu bu şekilde tevhid ederler; Allah da onlara rahmetiyle karşılık verir.

İlk müşahedelerde şu gerçek görülür: Yüce Allah, halkın O'nu tevhid etmesinden/birlemesinden önce, kendi zatı ile kendisinin birliğine şahitlik etmiştir. Yazdıklarımıza göre kulların tevhidi, O'nun tevhidinden ortaya çıkmaktadır. O gaybın derinliklerinde gözlerden ve düşüncelerden perdelenmiştir. Bütün melekût aleminin ilmi O'nu idrakten acizdir. O bütün bunlardan öte ceberût hazinelerindedir. Bizim tevhid ilmi konusunda zikrettiğimiz şeyler, ancak kalplerin azığı olacak ve imanın artması için illa gerekecek şeyledir.

Alimlerimizden Ebu Muhammed Sehl (rah) şöyle demiştir: "Alimlerin sahip olduğu ilim üç çeşittir:

1-Zahir ilmi. Bu zâhir ehline bütün inceliğiyle anlatılabilir.

2-Bâtın ilmi. Bunun ancak ehline açıklanması caizdir.

3-Allah ile alim arasında bir sır olan ilim. Bu, Allah'a imanın hakikatidir. Onu ne ehl-i zâhire ne de ehl-i bâtına hiç kimseye açıklayamaz."

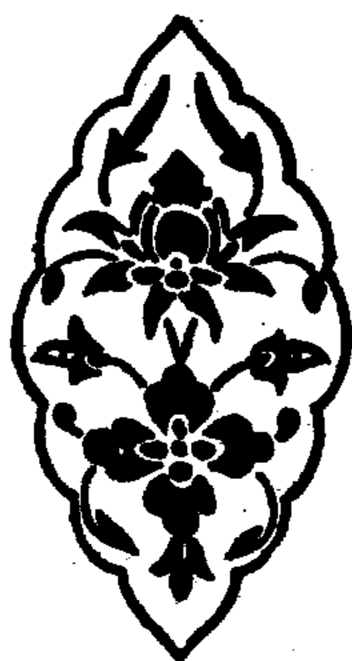
Muhammed bin Sehl'den (r.a) önce de seleften birisi şöyle demiştir. "Bir alimin bir topluluğa, anlayışlarının ulaşmadığı şeylerden bahsetmesi, onlar için ancak fitne olur."[653]

İman ve tevhid konusu burada bitti. Şimdi, İslam'ın ikinci temel farzı olan namazı işleyeceğiz.

---

[652] Yusuf, 12/66.

[653] Bu söz, Ashabtan İbnu Mesud'a (r.a) ait olarak rivayet edilmiştir. Bkz: Müslim, Mukaddime, 3, İbnu Hacer, Fethu'l-Bâri, I, 304.

NAMAZ

İslam'ın ikinci temel farzı namazdır. Namaz taharetle başlamaktadır. Bunun için önce tahareti anlatacağız. İlk olarak istincanın farz ve sünnetlerini ele alacağız. Sonra abdestin farzlarını, sünnetleri ve faziletlerini; ardından namazın farzlarını, sünnetlerini, namazı vaktinde kılmanın hükmünü, imama uyma ve namazla ilgili bütün hükümlerle namazın ve namaz kılan kişinin riayet etmesi gereken edepleri açıklayacağız.

İSTANCÂNIN FARZLARI

Sözlerin en doğrusunu söyleyen Allahu Teala şöyle buyurmuştur:

"Orada (Kuba Mescidinde) güzelce temizlenmeyi seven erkekler vardır. Allah güzelce temizlenenleri sever."[654]

Bu konuda Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

"Allah, temizlik ve abdest olmadan kılınan namazı kabul etmez."[655]

"Temizlik, imanın yarısıdır."[656]

"Temizlik, namazın anahtarıdır."[657]

Temizliğin başı istincadır. Onun da iki farzı, dört sünneti vardır. Farzların birincisi, vücuttan pislikleri giderilmesi, ikincisi ise kendisi ile temizlik

---

[654] Tevbe 9/10.

[655] Müslim, Taharet, 1; Tirmizi, Taharet, 1; İbnu Mace, Taharet, 3; Nesai 1/87

[656] Müslim, Taharet, 1; Tirmizi, Deavat, 9; Ahmed, Müsned, 4, 260; Darimi, Taharet, 2.

[657] Tirmizi; Taharet, 3; Ebu Davud, Taharet, 31; İbnu Mace, Taharet, 3; Ahmed, Müsned, I, 123; Ebu Ya'la, Müsned, No: 616; Abdurrezzak, Musannef, No: 2539.

yapılacak maddenin temiz olmasıdır. Yani istinca yapılacak şey, hayvan tersi olmamalı, taharette kullanılan şey bir defadan fazla kullanılmamalı ve ölmüş hayvan kemiği olmamalıdır. Vücutta bırakacağı izden dolayı kömür ile istinca yapmak mekruhtur.

İstincanın sünnetleri:

1-İstinca yapılacak maddenin (üç beş veya yedi gibi) sayıca tek olması.

2-Suyun bulunduğu durumlarda su ile temizlenmek.

3- Temizliği sol el ile yapmak.

4-İstinca bitince elini toprağa sürerek (su varsa sabun ve benzeri maddeler ile yıkayarak eldeki) kokunun gitmesini sağlamak.

İstinca şu şekilde yapılır: Taharet alan kimse (temizliği taş ile yapıyorsa) birinci taşı sol eli ile alıp, ön taraftan arkaya doğru silerek çeker. Sonra o taşı atar ve ikinci bir taş alır. Bu defa makadın sonundan öne doğru silerek çeker, sonra onu da atar. Bu işlemden sonra üçüncü taşı alır. Onu da makadın etrafından dolaştırarak siler. Şayet başka bir taşa ihtiyaç duyarsa sayıyı beşler. Eğer bir taş temizlik için kafi gelirse, sayıyı mutlaka üçe çıkarmalıdır. Ama büyükçe bir taşın üç ayrı tarafı ile temizleme işlemini gerçekleştirirse, bu üç taş yerine geçer. Hz. Peygamber (s.a.v) bir hadis-i Şerifte:

"Kim istinca yapmak isterse taş ve taş cinsi maddeleri tek sayıda kullansın"[658] buyurmuştur.

Hz. Peygamber (s.a.v) ihtiyacını gidermek istediği zaman insanlardan uzaklaşırdı. Bir insanın oturmak için kendisine yer hazırladığı gibi, Hz. Peygamber (s.a.v) de ihtiyacını gidermek için yer hazırlardı.[659] Açık mekanlarda asla ihtiyacını gidermez; ya bir duvarın arkasına sığınır veya büyük bir taş veya kum yığınının arkasına gizlenirdi. Küçük ve büyük ihtiyacını giderirken, kıbleye yönelmezdi. Otururken yere iyice çömelmeden elbisesini kaldırmazdı.

---

[658] Buhari, Taharet, 26; ; Müslim Taharet, 22; Nesai, Taharet, 72, Taharet, 44.

[659] Tabarani, el-Evsat, No; 3088; Heysemi, ez-Zevaid, I, 204.

Bir kimsenin etrafındaki insanların kendisini fark edebileceği bir mesafede küçük ihtiyacını gidermesinde bir sakınca yoktur. Çünkü bu durum, Hz. Peygamber'in (s.a.v) uygulamasında mevcuttur. Efendimiz (s.a.v) bu konudaki kolaylığı ortaya koymuş, hacet durumunda utanmayı kaldırmıştır. Kendisi insanların en hayalısı iken, yanında sahabe olduğu hâlde, avretini açmadan küçük ihtiyacını gidermiştir. O bu konuda kendisine uyulsun diye böyle yapmıştır.

Bedevilerden biri, Ashaptan biri ile tartışırken ona: "Senin, güzel bir tuvalet yapacağını zannetmiyorum" dedi. Sahabi bedeviye: "Senin baban adına yemin ederim ki, ben o konuda uzmanımdır" dedi. Adam: "Öyle ise hacetini nasıl giderdiğini anlat!?" dedi; Sahabi şu şekilde anlattı:

"İnsanlardan uzaklaşırım, bu iş için uygun bir yer hazırlarım, şih otunu ön tarafıma alır, arkamı da rüzgara çeviririm. Ceylanın çömelmesi gibi çömelir ve kalçamı deve kuşunun arkasını kaldırdığı gibi kaldırırım."

Şih çölde yetişen hoş kokulu bir ottur. Metinde geçen "ikâ" çömelme/ayaklarının parmakları üzerine durmaktır. "Ecfâl" ise deve kuşunun arkasını kaldırmasıdır.

Hz. Selman (r.a) şöyle nakletmiştir: Hz. Resûlullah (s.a.v) bize tuvalet adabına kadar her şeyi öğretti. İnsan ve hayvan tersi ile taharet yapmamayı, taharet için kemik kullanmamayı emretti. Küçük ve büyük tuvalet yaparken Kıbleye dönmeyi yasakladı. Vücut ağırlığını sol ayak üstüne verip sağ ayağı dikmemizi buyurdu."[660]

İstibra

İstibra, küçük ihtiyacını giderdikten sonra, idrar yollarında kalan sidik damlacıklarını tamamen boşaltmaktır. Şu şekilde yapılır:

Kişi kendisini sıkmadan küçük ihtiyacını tamamen yapar. Sidik damlalarının kamışın ucuna bulaşmaması için kamışını hareket ettirmez. Biraz bekleyerek sidik kesildikten sonra kamışını dibinden itibaren öne doğru yavaşça çeker, sidiğin etrafa sıçramaması için böyle yapar. Sonra, üç de-

[660] Ebu Davud, Taharet, 4; Tirmizi, Taharet, 12; Ahmed, Müsned, V, 439.

fa hareket ettirir; üç defa da öksürür. Bu işlemi yedişer defa yaparsa, en güzelini yapmış olur.

Sonra sağ eline taşı alır, sol eli ile de kamışını tutar ve taşa sürterek kamışın ucunu siler, ucunun kuruduğunu görünceye kadar bu işleme devam eder. Bu durumda yaşlık kesilince temizlik hasıl olmuş olur. Aynı şekilde kamışı kuru toprak veya bir duvara sürerek temizleme de istinca olarak yeterlidir. Bu şekilde yapılan istincadan sonra suya ihtiyaç yoktur. Şayet necaset haşefe/sünnet mahallini taştı ise mutlaka su kullanılması gerekir.

Sidik sıçramasından korunmak için, yumuşak ve suyu içine çekecek toprağa bevletmek müstehaptır.

Rüzgara karşı yahut sert toprak üzerine bevletmek, mekruhtur; çünkü bu durumda üzerine sidiğin sıçrama tehlikesi vardır.

Medineli fakihler insan kamışını memeye benzetmişlerdir. Bu fakihlerden birisi demiştir ki: "Kamışı çektikçe ondan azar azar bir şeyler çıkmaya devam eder." Kamışın üzerine su dökülünce sidiğin kesileceği söylenmiştir. Bu zat, istibrası en hafif olan birisiydi, temizlik ve abdest için en az suyu o kullanırdı; bununla birlikte onların içinde en fakih olanı idi.

Kamışı suyla yıkadıktan sonra, ucunda bir ıslaklık meydana gelebilir. İdrar yolunun darlığı ve iki taraftaki et parçasının karşılıklı olarak kapanması sebebi ile kamışın ağzında dönüp dolaşan su damlaları ıslaklığa sebebiyet verebilir. Taharetlenen kişide şayet vesvese oluyorsa, bir avuç su alarak avret bölgesine serpiştirsin. Hz. Peygamber'in (s.a.v) bunu yaptığı hadislerle sabittir.

Sağ el ile kamışa dokunmak mekruhtur.

Kamıştan, sidik, mezi (şehvet damarlarının hareketinden sonra çıkan su) vedi (uzun müddet sidik tutulduktan sonra çıkan yapışkan su), yel ve meni olmak üzere beş şey çıkar. Meni dışındaki dört akıntıdan dolayı yeni bir abdest almak gerekir. Meni ise boy abdestini gerektirir. Meni, şehvetle/heyecanla dışarı atılan, aktığı zaman erkeklik aletinin sertliğini kaybettiren, insanın yaratılmasına sebep olan yapışkan sıvıdır. Bu beş şey dı-

şında kamıştan çıkan taş, tenya vb. şeylerden dolayı da abdest gerekir. Kamıştan çıkan yel farkına varılmayacak şekilde gizli olduğu için her namaz vakti abdest almak müstehaptır. Bu durumda kadının abdest alması ise temizlik için daha iyidir.

ABDESTİN FARZLARI

Resûlullah (s.a.v) abdest hakkında şöyle buyurmuştur:

"Kim emrolunduğu gibi farzlarına, sünnetlerine ve adaplarına riâyet ederek abdest alır, sonra kalbini dünyadan hiç bir şeyle ile meşgul etmeden iki rekat namaz kılarsa, annesinden doğduğu gün gibi günahlarından temiz olur." Bir başka rivayette ise şu şekilde geçmektedir:

"O iki rekatta bir yanlışlık yapmazsa geçmiş günahları af olunur."[661]

Resûlullah (s.a.v) başka bir hadiste şöyle buyurmuştur:

"Dikkat edin size, Yüce Allah'ın dereceleri yükseltip günahları affettiği amelleri haber vereyim mi? Zorlukta ve darlıkta güzelce abdest almak, devamlı mescitlere gitmek ve bir namazdan sonra diğer namazı beklemek var ya; işte sizin için rıbat (sevabı getirecek şeyler) bunlardır."[662]

Hz. Peygamber (s.a.v) bir defasında abdest alırken abdest âzalarını birer defa yıkadı ve şöyle buyurdu: "Bu Abdestin farz kısmıdır; Allah bunsuz namazı kabul etmez." Sonra bir abdest daha aldı; her âzasını ikişer defa yıkadı ve şöyle buyurdu: "Kim abdest alırken âzalarını ikişer defa yıkarsa Allah onun ecrini/sevabını iki kat olarak verir." Sonra yine abdest aldı, bu defa âzalarını üçer defa yıkadı ve şöyle buyurdu:

"Bu benim ve benden önce geçmiş peygamberlerin ve İbrahim'in (a.s) abdestidir."[663]

---

[661] Buhari, Vüdu, 23; Ebu Davud, Salat, 158; Ahmed, Müsned, IV, 117; Abd b. Humeyd, Müsned, No: 280..

[662] Buhari, Vüdu', 6; Müslim, Taharet, 34-41; Tirmizi, Taharet, 38.

[663] İbnu Mace, Taharet, 47; Ahmed, Müsned, II

Abdestte Uyulması Gereken Farzlar Sekizdir

1-Suyu koyacak kabın temiz olması,

2-Temiz su,

3-Niyet,

4-Kurân-ı Kerimde zikredilen sıra ile abdest almak,

5-Yıkanması emir buyrulan üç âzanın (yüz, kollar ve ayakların) yıkanması,

6-Başın mesh edilmesi.

Yüzünü ve kollarını yıkarken elindeki suyu silkelemez. Çünkü bu, yıkama değil, meshtir. Suyu şiddetle yüzüne de çarpmaz; çünkü bu mekruhtur.

7-Abdest alan kimse iki avcuyla suyu yüzüne kadar götürür ve yavaşça yüzüne çarpar. Saç kıllarının bittiği noktadan başlayarak sakalın görünürdeki uzayan kısmına kadar bütün yüzünü yıkar. Kulak ve sakal arasındaki kısım yüzden olduğu için, onu da yıkamalıdır.

8-Kollar yıkanırken dirsekler de yıkama işlemine dahil edilmelidir. Bu da farzdır.[664]

Yüzü ve kolları yıkarken, bu azalardan su damlayacak kadar fazla su kullanılması gerekir.

Başın meshinde yapılacak iş şudur: Elini yeni bir su ile ıslatıp, başın ön tarafından başlayarak enseye kadar mesh eder; daha sonra enseden geriye doğru alnına kadar bir defa mesh eder. Mesh için bu yeterlidir. Ancak başının tamamını meshederse daha iyi olur.

Saydığımız bu dört âzanın yıkanması ve meshedilmesi ayetle sabittir. Abdestte bu azaların peşpeşe yıkanması ayetin metninde geçen "vâv" harfinden anlaşılmaktadır. Bu harf tertip/sıra içindir. "Vav" harfi hakkında Mekke'de yaşayan Arap fakihlerinden bir dil bilimcinin şöyle dediğini işittim:

---

[664] Bu farzlar Şafii mezhebine göredir. Hanefilerde, abdestin farzı dörttür ve şunlardır: Yüzü yıkamak, dirseklerle beraber kolları yıkamak, başı mesh etmek, ayakları topuklarla beraber yıkamak.

'Vav' harfi iki şeyi cem/birleştirme içinse zahiren tertib/sıra ifade etmez. Ancak bu iki şey arasında cem/birleştirme ile ilgili bir haber bulunmaz ve iki şey arasında cem imkansız olursa bu durumda 'vav' harfi, sonra manasına gelen 'sümme' harfinin yerinde kullanılır. Abdesti emreden ayette böyle bir durum söz konusu olmadığı için, ayetteki 'vav' harfi sadece tertip/sıra için kullanılmış olur. Bunun için bu harf ile zikredilen işlerin peşpeşe yapılması gerekir.[665]

ABDESTİN SÜNNETLERİ

Abdestin sünnetleri on tanedir:

1-Besmele çekmek,
2-Elleri bilekten itibaren yıkamak,
3-Ağza su almak,
4-Burna su vermek,
5-Sol el ile burnu temizlemek
6-Sakalı hilallemek
7-Kulakları meshetmek,
8-Her âzayı üçer defa yıkamak,
9-Sağdan başlamak,
10-Ayak parmaklarının arasını aralayıp ovalamak.

ABDESTİN FAZİLETLERİ

Bunların başında avret mahallini örtmüş bir hâlde oturarak abdest almak gelir. Abdest alınan suyun güneşte ısıtılmamış olması gerekir. Çünkü böyle bir suyla abdest almak mekruhtur. Bir görüşe göre bu kerahet Hicaz bölgesi ve benzeri sıcak bölgelere mahsustur. Zor şartlarda, özellikle kışın, abdestin sünnetlerini yerine getirerek tam bir abdest almak. Çünkü bu şekilde abdest almak, dinin azimetinden/ ancak sabır ve gayretle yapılan işlerindendir.

665 Hanefi mezhebinde, abdest azalarını peşpeşe sıra ile yıkamak sünnettir.

Seleften birisi demiştir ki: "Müminin kış mevsiminde soğuk suyla şartlarına uygun olarak aldığı abdestin sevabı, bir rahibin bütün ömrü boyunca yaptığı ibadetlere eşittir."

Abdest alırken su israf edilmemelidir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v) bunu yasaklamıştır. Her organı üçten fazla yıkamak israftır.

Abdestli iken abdest almak nur üzerine nurdur. Bu kişinin abdesti bozulmamış olduğu hâlde, her vakit namazı için abdest almasıdır. Eğer imkan varsa bu şekilde hareket etmek sünnettir. Her abdest karşılığında kişiye on sevap verilir.[666]

Bir müslüman beş vakit namazı bir tek abdest ile kılabilir. Hz. Peygamber'in (s.a.v) bu şekilde uygulaması mevcuttur. İnsanın abdesti bozulduğu zaman, namaz kılmasa da sırf Allah'a yakınlık maksadı ile abdest alması, onu Allah'a yaklaştırır. Bu konuda şu hadis nakledilmiştir: ***"Kul abdest aldığı zaman, yıkadığı azalarıyla işlediği bütün günahlar bu azalarından dökülür gider."***[667]

Bu abdestle kılacağı namazı fazladan sevap olur.

Kulun her ihtiyaç giderdiğinde, imkan dahilinde ise, abdest alıp iki rekat namaz kılması müstehaptır. Abdest alırken Allah'ın zikrinden başka bir şey konuşmamalıdır. Abdest alırken her âzayı yıkarken ona uygun olan duayı okuması müstehaptır.

İstincayı bitirdikten sonra şu duayı okumalıdır:

"Ey Allah'ım kalbimi nifaktan temizle ve namusumu bütün fuhuş çeşitlerinden koru."

Besmeleyi okurken şöyle der:

"Rabbim! Şeytanların vesveselerinden ve yanımda bulunup beni azdırmalarından sana sığınırım."

---

666 Bu konudaki bir hadis için bkz: Ukayli, ed-Duafa, I, 332, (Beyrut, 1998).

667 Müslim, Taharet, 32; Tirmizi, Taharet, 2; Münziri, et-Terğib 1, 155.

Ellerini yıkarken:

"Allah'ım! Senden uğur ve bereket ister, uğursuzluk ve helakten sana sığınırım."

Ağzına su alırken:

"Allahım! Kitabını okumakta ve seni çok zikir etmekte bana yardım et."

Burnuna su verirken:

"Allahım! Efendimiz Muhammed'e (s.a.v) salât et ve bana cennet kokularını ihsan et."

Burnunu temizlerken:

"Ey Allah'ım! Cehennem kokularından ve kötü bir mesken olan cehennemden sana sığınırım."

Yüzünü yıkarken:

"Allahım! Senin dostlarının yüzünün ağaracağı günde benim de yüzümü ağart. Düşmanlarının yüzünün karardığı günde benim yüzümü karartma."

Sağ kolunu yıkarken:

" Allah'ım! Kitabımı sağ elime verip hesabımı kolay yap."

Sol elini yıkarken:

"Allahım! Amel defterimi sol elime vermenden veya arkamdan vermenden sana sığınırım."

Başını mesh ederken:

"Ey Allahım! Beni rahmet ile kapla, üzerime bereketini indir. Senin Arşının gölgesinden başka bir gölgenin olmadığı günde beni arşının gölgesi altında gölgele."

Kulaklarını meshederken:

"Allahım! Beni hak sözü işitip iyisine tâbi olanlardan yap. Allah'ım! Cennete çağıran münadînin sesini iyilerle birlikte bana da duyur."

Boynunu meshederken:

"Allahım! Boynumu ateşten âzat et; kelepçe ve zincirlere vurulmaktan sana sığınırım."

Sağ ayağını yıkarken:

"Allahım! Ayaklarımı müminlerin ayakları ile birlikte sırat köprüsü üzerinde sabit yap."

Sol ayağını yıkarken:

"Allahım! Münafıkların ayaklarının sırat köprüsünden kayacağı gün, ayağımın kaymasından sana sığınırım."

Abdest alan kişi, kollarını yıkarken her yıkamada parmak uçlarından başlayıp, dirseğe kadar kolu yıkaması gerekir. Pazularının yarısına kadar yıkarsa daha iyi olur.

Ayakları yıkamaya başlarken ayak parmaklarında başlayıp önce sağ ayak parmaklarını ovalayıp topuklarda yıkamayı bitirmelidir. Ayakların yıkanması mümkünse kaval kemiğinin yarısına kadar uzatılmalıdır.

Abdestini bitirdikten sonra kıbleye dönüp başını gökyüzüne çevirerek şu duayı okur:

"Eşhedü en lâ ilâhe illallahu vahdehû lâ şerike leh. Ve eşhedü enne Muhammeden abdühû ve Rasûlüh.

Sübhâneke ve bi hamdik. Lâ ilâhe illâ ente.

Amiltü sûen ve zalemtü nefsî. Esteğfiruke ve etûbü ileyk. Feğfirlî ve tüb aleyye. İnneke entet-Tevvâbürrahîm.

Allahümmec'alnî minet-tevvâbîn vec'alnî mine'l-mütetahhirîn. Vec'alnî şekûran, vec'alnî ezkuruke kesîrân, ve üsebbihuke bükraten ve esîlen."

"Ben şehadet ederim ki; Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur. O, birdir; hiçbir ortağı yoktur. Yine şehadet ederim ki; Hz. Muhammed onun kulu ve Rasûlüdür.

Allah'ım! Seni noksan sıfatlardan tenzih eder sana hamdederim. Senden başka ilâh yoktur.

Ben günah işleyip nefsime zulmettim. Günahlarımın affını diliyor ve tövbe ediyorum. Beni mağfiret edip tövbemi kabul eyle. Çünkü sen tövbeyi çok kabul edensin.

Allah'ım! Beni çokça tövbe edenlerden, güzelce temizlenenlerden, şükredenlerden, seni çokça zikredenlerden ve sabah-akşam tesbih edenlerden yap."[668]

Bütün bu yazdıklarımız, abdest bittikten sonra okunan dualardır. Onlar değişik haberlerde zikredilmiştir. Biz bunların hepsini bir araya getirerek zikrettik.

Denilmiştir ki: Kim abdest aldıktan sonra bu duaları okursa, onun abdesti bir mühür ile mühürlenir ve Arş'ın altına kadar yükselir. Orada devamlı Yüce Allah'ı tesbih ve takdis eder; bunun sevabı kıyamete kadar o kimsenin amel defterine yazılır.

Pirinçten/tunçtan yapılmış kaptan abdest almayı mekruh görüyorum. İşittiğime göre; kul abdest almaya başladığı zaman şeytanlar ona vesvese vermek için etrafını sarar. Kul Allah'ın adını andığı zaman şeytanlar ondan uzaklaşır ve yanında melekler hazır olur. Şayet kul, bakır ve sarı pirinç kaplardan abdest alıyorsa, melekler onun yanına yaklaşmaz.

Bu kaplardan abdest almanın mekruh olduğu, İbnu Ömer ve Ebu Hureyre'den (r. a) rivayet edilmiştir.[669]

---

[668] Abdestin sonunda okunacak duanın faziletini anlatan sahih hadislerde şu müjde verilmiştir: ***"Kim abdestini bitirdikten sonra: "Eşhedü en lâ ilâhe illallahu vahdehû lâ şerike leh. Ve eşhedü enne Muhammeden abdühû ve Rasûlüh. Sübhâneke ve bi hamdik. Allahümmec'alnî minet-tevvâbîn vec'alnî minel mütetahhirîn.."*** derse, ona cennetin sekiz kapısı açılır; hangisinden isterse oradan cennete girer." Bkz. Ebu Davud, Taharet, 65; Tirmizi, Taharet, 41; İbnu Mace, Taharet, 60; Heysemi, ez-Zevaid, I, 238-239.

[669] Bakınız: Aynî, Umdetü'l-Kârî, II, 556 (Beyrut, 1998)

Seleften birisi şöyle demiştir: Şu'be (rah.), benden kendisi için abdest suyu hazırlamamamı istedi. Kendisine bakır bir kapta abdest suyu getirdim; ondan abdest almadı ve: "Bana Abdullah bin Dinar, İbnu Ömer'in bakır kapta abdest almayı mekruh gördüğünü haber verdi" dedi.

Hz. Peygamber, kırbadan, ibrikten ve havandan/taştan yapılmış kaptan abdest almıştır.

Zeyneb binti Cahş'dan (r.a) rivayet edilen hadiste, Resûlullah'ın (s.a.v) Zeyneb'e ait bakır bir kaptan abdest aldığı[670] bildirilmiştir. Ancak bu ruhsat içindir.

BOY ABDESTİNİN ALINIŞI

Boy abdesti alacak kişi, (eğer bir kova veya kaptaki su ile gusül abdesti alacak ise) su kabını sağ tarafına koyar, sonra besmele çeker. Elini kaba sokmadan önce ellerine üç sefer su döküp yıkar. Daha sonra avret yerlerini yıkar ve temizler. Bundan sonra namaz abdesti gibi bir abdest alır. Ancak (yıkandığı yerde su birikiyor ise) ayaklarını yıkamayıp en sona bırakır. Sonra ellerini kaba daldırarak aldığı suyu üçer defa sağdan başlamak üzere vücuduna döker. Ön ve arka; bütün vücudunu ovalayarak yıkar. Sonra sol tarafına yine üçer sefer su dökerek ön ve arka bütün vücudunu yıkar. Ellerini tekrar kaba daldırıp aldığı suyu üç defa başına döker; parmaklarıyla saçlarını iyice ovalayıp, bütün saçlarını ıslatır, vücudunda hiç kuru yer kalmayacak şekilde yıkar. Sonra biraz kenara çekilip ayağını yıkar.

Şayet artan su olursa vücuduna tekrar döker ve elleriyle eriştiği yerleri ovalar.

Eğer ayaklarını önceden yıkayıp abdestin evvelinde suya sokmuşsa, bir şey olmaz; gusülden sonra tekrar abdest almasına gerek yoktur.

[670] Bkz: Ahmed, Müsned, VI, 324; İbnu Mace, Taharet, 61; Muaz b. Cebel'den gelen aynı konudaki bir hadis için bkz: Heysemi, ez-Zevaid, I, 215.

Boy abdesti esnasında elleriyle erkeklik aletine dokunmaktan sakınmalıdır. Eğer dokunursa tekrar abdest alması lazımdır.[671]

Boy abdesti alırken ağza ve burna su vermeyi unutur ve bu şekilde namaz kılarsa, sadece ağzına ve burnuna su verip kıldığı namazı iâde etmesini güzel buluyorum. Şayet normal namaz abdesti alırken ağız ve buruna su vermeyi unutursa namazı yeniden kılmaya gerek yoktur.

Bütün vücudunu yıkadıktan sonra, cünûplükten çıkmak için vücudunu nasıl yıkarsa yıkasın caizdir. Boy abdesti alan kimse, başta abdest almadıysa sonunda namaz abdesti alması müstehaptır. Cünûp olan bir kimsenin akan bir nehre dalıp çıkması kâfidir. Bu kimsenin ayrıca abdest alması ise müstehaptır. Ölen bir müslümana verilecek guslün farzı, cünûplükten çıkmak için alınan guslün farzı gibidir.

Namazın Dışındaki Farzlar:

Namazın dışındaki şartlar yedidir:

1-Vücudu temizlemek,

2-Namaz kılınacak elbiseyi temizlemek,

3-Namaz kılınacak yerin temiz olması,

4-Avret mahallini kapatmak, (avret mahalli erkeklerde göbek ile diz arası, hanımlarda ise yüz ve eller hariç, vücudun geri kalan kısmıdır)

5-Kıbleye dönmek,

6-Vakit,

7-Bir özür yok ise ayakta durmak/kıyam.

Hz. Peygamber'in (s.a.v) şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir

"Cennetin anahtarı namazdır.[672]

"Namazın başlaması tekbir, bitmesi selam iledir."[673]

---

671 Bu husus Şafii mezhebinde böyledir.

672 Tirmizi, Taharet, 3; Ahmed, Müsned, III, 340;

673 Ebu Davud, Taharet, 31; Tirmizi, Taharet, 3; İbnu Mace, Taharet, 3; Ahmed, Müsned, I, 123; Abdurrezak, Musannef, No: 2539; Ebu Ya'la, Müsned, No: 616.

Namaz içindeki farzlar on ikidir:

1-Niyet: Bu farzlardan ilki niyettir.

2-İftitah/başlama tekbiri. Arapça'da Yüce Allah'ın her şeyden büyük ve ulu olduğunu anlatmak için en uygun ifade 'ekber' lafzıdır. Bu ifade kalıbı, en üstün manasını veren bir kalıptır. Bunun için (Allahu Ekber) ya da (Allahu el-Ekber) demek gerekir.

Tekbirdeki tefhim/Allah lafzını söylerken kalın okumak, Allah'ı yüceltmek içindir.

3-Fatiha okumak. Sonra Fatiha sûresini okunur. Besmele de fatihadan bir ayettir; bunun için devamlı onunla birlikte okunur.[674]

4-Rüku etmek.

5-Rükûda bütün azalarla sükunet içinde olmak. Rükudan kalktıktan sonra beli tam doğrularak ayakta durmak.

6-Secdeler. İki defa peş peşe secde yapmak.

7-Secdelerde sükunetle bir müddet kalmak/acele etmemek.

8-İki secde arasında bir miktar oturmak. Bu da namazın farzlarındandır.

9- Ka'de-i âhire/son oturuş.

10-Son oturuşta et-tahiyyatü okumak,

11-Son oturuşta tahiyyattan sonra Hz. Muhammed'e (s.a.v) selatü selam getirmek.

12-Namazı bitirirken sağ tarafa verilen ilk selam.

Resûlullah (s.a.v) namazdaki huzuru sükûnetin gereği hakkında şöyle buyurmuştur:

"Namaz kılarken rükû ve secde arasında belini tam doğrultmayan kimseye Allah rahmet nazarı ile bakmaz"[675]

---

[674] Bu durum, Şâfiî mezhebine göre böyledir..

[675] Ahmed, Müsned, II, 525; IV, 22; Tabarani, el-Kebir, No: 8261; Heysemi, ez-Zevaid, II, 120.

Diğer bir hadiste şöyle buyrulmuştur.

"Rukû ve secdede belini tam doğrultmayan kişinin namazı yeterli bir namaz değildir."[676]

Hz. Peygamber (s.a.v), namaz kılarken belini tam dik tutmayan birini görünce ona: *"Dön ve namazını tekrar kıl. Çünkü senin namazın olmadı"* buyurdu. Sonra Hz. Peygamber (s.a.v) aynı şahsın rükû ve secdede düz durmadığını gördü; ona tekrar namazını iâde etmesini emir buyurdu. Sonra ona rükû ve secde arasında nasıl durulacağını ve onlardan nasıl kalkacağını öğretti ve şöyle buyurdu:

"Bütün organların sakinleşip biraz da rahata erene kadar duracaksın."[677]

Huzeyfe ve İbnu Mesud (r.a), namaz kılarken rükû ve secdesini tam olarak yerine getirmeyen birini görünce ve şöyle demişlerdir: "Şayet bu adam ölürse, Ebu'l-Kasım Hz. Muhammed'in (s.a.v) sünnetinin dışında bir hâlde ölür."[678]

Onlardan biri adama: "Ne zamandan beri böyle namaz kılıyorsun?" diye sordu; adam "kırk yıldan beri!", deyince O: "Kırk yıldır sen namaz kılmıyorsun" demiştir.

Kâbû'l Ahbar'ın şöyle dediği nakledilmiştir: "Namaz üç ayrı kısma bölündü: "Üçte biri temizlik, üçte biri rükû, üçte biri de secdedir. Kim bunlardan birisini noksan yaparsa, diğerleri de kabul edilmez."

Denilmiştir ki; kimin namazı kabul edilmezse, diğer bütün amelleri de kabul edilmez."

---

[676] Tirmizi, Salat, 81; Ebu Davud, Salat, 144; Nesai, Tatbik, 54; İftitah, 88; İbnu Macê. İkame, 16; Darimi, Salat, 78; Münziri, et-Terğib ve't-Terhîb 1; 336.

[677] Buhari, Salat, 246; Müslim, Salat, 45; Tirmizi; Salat, 110-111; Ebu Davud, Salat, 144; Nesai, Salat, 264.

[678] Aynı konudaki merfu bir hadis için bkz: Ahmed, Müsned, IV, 139; Tabarani, el-Kebir, No: 8310; Heysemi, ez-Zevaid, II, 121.

NAMAZIN SÜNNETLERİ

Namazın sünnetleri on iki tanedir:

1-Başlama tekbirini alırken elleri kaldırmak.

Bu şu şekilde olur: Avuç içleri omuzla birlikte kıbleye bakacak şekilde kaldırılır, baş parmaklar kulak memelerine değerken, parmak uçları da kulakların üst kısmına kadar kaldırılır. Elleri bu şekilde kaldırmak, rivayet edilen üç hadisi şerife göre yapılmaktadır:

Hz. Peygamber (s.a.v) başlama tekbirini alırken ellerini omuz hizasına, başparmaklarını da kulak memelerine kadar kaldırır ve parmaklarını da kulaklarının üst kısmına kadar yükseltirdi."[679]

Tekbir *'Allahu Ekber'* şeklinde söylenir. Ekber kelimesindeki Elif harfi üstünle (e sesi) ile okunur. Ekber derken ba ile ra harfleri arasına elif getirerek (Ekbâr) şeklinde söylenmez. Allahu Ekber lafzının sonundaki 'ra' harfi (Ekber) şeklinde sâkin okunur. Bunun dışındaki okuyuşlara izin verilmez.

Tekbir alırken eller bir hareketle ön tarafa doğru kaldırılmaz ve omuzların gerisine doğru atılmaz;. Tekbiri aldıktan sonra eller sağa ve sola salınmaz. Eller omuza bitişik vaziyette kaldırılır; parmak uçları kulak hizasında olur, sonra tekbir alır ve yavaşça ellerini indirir. Ellerini tekbirin bitişiyle birlikte aşağı indirir. Tekbir tamamlanmadan ellerini indirmez. Tekbirin bitmesiyle birlikte hemen ellerini aşağı salar, omzunda tutmaz.

2-Sağ el, sol elin üzerine konularak bağlanır. Rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v) tekbir alınca ellerini aşağı indirir; okumaya başlamak istediğinde sağ elini sol elinin üzerine koyardı."[680]

Sağ el ile sol elin bileğini kavrayıp ellerini göğsünün altına koyar.[681]

Sonra Allah'a yönelme duasını okur: Bu dua şudur:

"Veccehtü vechiye lillezî fataras-semâvâti vel-erda hanîfen vemâ ene minel-müşrikîn.

---

[679] Bkz: Buhari, Salat, 235; Müslim, Salat, 21-23; Ebu Davud, Salat, 115; Nesai, Salat, 259; İbnu Mace, İkame, 15.

[680] Müslim, Salat, 54; Ahmed, Müsned, IV, 105; Tabarani, el-Kebir, No: 3399; Heysemi, ez-Zevaid, I, 104-105.

[681] Bu husus Şafiilerde böyledir. Hanefilerde eller göbeğin altına bağlanır.

İnne salâtî ve nüsükî ve mehyâye ve memâtî lillahi Rabbil-âlemîn lâ şerike leh. Ve bi zâlike ümirtü ve ene evvelül-müslimîn'

Sübhânekellahümme ve bi hamdik ve Tebârekesmük ve teâlâ ceddük ve lâ ilâhe gayruk

"Ben, bütün şirk çeşitlerinden uzaklaşarak yüzümü gökleri ve yeri yoktan var eden Allah'a çevirdim ve ben O'na ortak koşanlardan değilim."

Şüphesiz benim namazım, ibadetlerim, hayatım ve ölümüm alemlerin Rabbi Allah içindir; O'nun ortağı yoktur. Ben bununla emrolundum ve ben müslümanların ilkiyim.

"Allah'ım! Seni tesbih ederim/bütün noksan sıfatlardan uzak tutarım, sana hamd ederim. Senin şanın yücedir ve senden başka ilah yoktur."[682]

Bütün bu dualar değişik rivayetlerle sabit olmuştur.

İmama uymayıp yalnız başına namaz kılan kimsenin bunların hepsini okuması iyidir. Ancak imama uyan kimsenin, İmamın iki sektesi/durması olmadığı için, Fatiha ile birlikte bütün bu duaları okuması mümkün değildir. Dolayısıyla imam sükût edince imama uyan kimse bunu fırsat bilerek Fatiha'yı okur.[683]

İmam açıktan Fatiha'yı okurken ona uyan kimse kıraatten sakınmalıdır. İmamdan önce rükûya eğilmemeli, secde etmemeli ve secdeden kalkmamalıdır.

3- Giriş duasından sonra Eûzü besmele çekmek.

4-Zamm-ı sûre okumak. Fatihadan sonra bir sûre veya en az üç âyet okumak sünnettir.

5-Fatiha bittikten sonra âmin demek. Bu güzel bir sünnettir. Çünkü Hz. (s.a.v) Peygamber Fatiha'dan sonra amin demiş ve böyle yapılmasını emretmiştir.

---

682 Darkutni 1/301.

683 Bu Şafi mezhebine göredir. Henefilerde imama uyan kimse Fatiha ve zamm-ı sure okumaz. İmamla birlikte tekbir alan kimse sübhânake duasını okur; sonra sükut eder, imamı dinler. İmamın okuyuşu ona uyan kimselerin de okuyuşu yerine geçer. Bir de sessiz okuyuşla kılınan namazlarda, imama rükudan evvel uyan kimseler, sübhanake duasını okuyup bekler.

6-Rükûa giderken tekbir alındığında elleri kaldırmak sünnettir.[684]

7-Rükûda tesbih yapmak. Bu tesbih 'Sübhâne Rabbiyel azîm' sözüdür. Bu tesbihler üçten az olmamak kaydıyla yedi ve on olarak da tekrarlanabilir. Bir görüşe göre, sevap bakımından tesbihin en azı üç defa söylenmesidir. Tesbihin kemalî/en faziletlisi ise on kez yapılmasıdır. Bunu şu ayetten çıkarıyoruz. Allahu Teala **"İşte bu, kâmilen/tam olarak on gündür"**[685] buyurmuştur.

Okunan bu üç tesbihi rükûya eğilip avuç içlerini diz kapağına koyduktan sonra ve bunları dizinden kaldırmadan önce söylemelidir. Çünkü buna dikkat edilmediği zaman tesbihlerden biri rükû hâlinin dışında söylenmiş olur. Diğer ikisinden biri eğilirken biri de kalkarken söylenmiş olur ki bu, mekruhtur.

Rükû'nun yapılış şekli: Namaz kılan kişi parmaklarını açarak avuç içi ile diz kapağını tamamen kavramalıdır. Dirseklerini yanlarından uzak tutmalı, başını aşağıya eğmemeli, yukarı da kaldırmamalı, bilakis boynunu ve sırtını aynı seviyede tutmalıdır. Öne doğru eğilmemeli ve arkaya doğru yaslanır gibi yapmamalıdır.

8-Sonra Rükûdan doğrulurken: "Semiallâhû limen hamideh/ Allah kendisine hamd edenin hamdini işitir" cümlesini söyleyerek ellerini kaldırır ve ayakta şu duayı okur:

"Allahümme Rabbenâ lekel-hamdü mil'es-semâvâti vel-ercı ve mil'e mâ şi'te min şey'in ba'dü."

"Allah'ım! Yeri göğü, ikisinin arasını ve bundan sonra dileyip yaratacağın alemleri dolduracak kadar sana hamd olsun."[686]

9-Secdede tesbih yapmak. Bu da sünnettir. Tesbihleri isterse yedi veya on defa söyleyebilir. Bunun en azı, rükûda olduğu gibi üçtür. Secdede söylenecek üç tesbih, alnı yere tam değince ve alnını yerden kaldırmadan

---

[684] Hanefiler kaldırmaz.

[685] Bakara 2/196.

[686] Müslim, Salat, 194, 202; Müsafirin, 201; Tirmizi, Salat, 82; Nesai, Tatbik, 20; İbnu Mace, İkame, 18.

söylenmelidir. Aksi hâlde birincisi alnını yere koyarken, ikincisi de alnını yerden kaldırırken söylenmiş olur. Dolayısıyla her secdede ancak bir tesbih okunmuş olur ki bu da mekruhtur.

Enes bin Malik (r.a), Ömer bin Abdülaziz'i (rah) kastederek şöyle demiştir: "Bu imamınızın kıldığı namaz gibi Hz. Peygamber'in (s.a.v) namazına benzeyen kimse görmedim."

Hz. Enes demiştir ki: Biz Hz. Peygamber'in (s.a.v) arkasında namaz kılarken, rükûda ve secde de onar defa tesbih okurduk."

Secdede kafasını iki eli arasına alarak secde yapar. El içi, parmaklar birbirine bitişik olarak yere yapışır. Her iki elini parmak uçları kıbleye gelecek şekilde yere kor. Secdede gözlerini yummayıp açık tutar. Çünkü açık oldukları zaman onlar da secde etmektedir.

Secdede pazularını/dirseklerini vücuduna yapıştırmayıp açık tutar. Sırtını uzatır ve karnını dizlerine yapıştırmayıp yukarı kaldırır.

Secdede avuç içini yere temas ettirmesi müstehaptır. Çünkü yüz ile birlikte onlar da secde eder.

10-Secdeye giderken, secdeden kalkarken tekbir getirmek. Bu tekbirlerde eller kaldırılmaz. İki secde arasında oturduğunda şöyle dua eder:

"Rabbiğfir lî verhamnî"

"Rabbim beni mağfiret et, bana merhamet et." Bunu üç defa tekrar eder. Bu dua İbnu Ömer'den rivayet edilmiştir.

Şayet: ***"Rabbiğfir verham ve tecâvez ammâ ta'lemü fe inneke entel-eazzül-ekramü"***

"Rabbim mağfiret ve merhamet et ve hakkımda bildiğin kötülüklerimi bağışla. Çünkü sen çok aziz ve ikrâmı bol olansın" duasını okursa bu da câizdir. Bu da İbnu Mes'ud'dan (r.a) rivayet edilmiştir.

Eğer şu duayı okursa bu da güzel olur:

"***"Rabbiğfir lî verhamnî" vehdinî vecbimî ve en'işnî"***

"Rabbim! Beni mağfiret et, bana merhamet et, beni hidayete erdir; benim ihtiyacımı yerine getir/noksanımı tamamla ve beni fakirlikten koru." Bu dua Hz. Ali'den (r. a) rivayet edilmiştir.[687]

11-Birinci teşehhüd/ilk oturuş sünnettir.

12-Sonra *'es-Selâmû aleyküm ve rahmetullah'* diye selam vermek de sünnettir.

Selam verirken yüz sağa ve sola çevrilir. Öyle ki, arkada namaz kılanlar selam verenin yanağını görmelidir. Hz. Peygamber'in (s.a.v) selamı verme şekli böyle idi.[688]

Selam verirken vücut kıbleden çevrilmez, dizler yerden kalkmaz.

NAMAZDA İMAMA UYMANIN HÜKMÜ

Kim dört rekatlı namazların son iki rekâtına, akşam namazının ise üçüncü rekâtına yetişirse bu rekatlar onun için namazın başlangıcı olur. Geri kalan namazı onun üzerine bina ederek kılar.

Kim kıyamın bir kısmında imama uyarsa, hemen Fatiha sûresine başlar ve bitirmeden rükûa gitmez. Eğer imam, muktedi/kendisine uyan kimseden önce rükûdan kafasını kaldırırsa, muktedi ondan sonra kafasını kaldırır.

İmama kıyamda yetişemeyen kimse önce iftitah tekbiri alır, sonra rükû için ikinci bir tekbir alır ve rükûya varır. Böyle yapması onun için bir rekat sayılır.

Muktedi/imama uyan kimse, Fatiha'nın dışındaki kıratla/zamm-ı sûre okumakla meşgul iken imam rükûya giderse, hemen okumayı kesip imamdan sonra rükûa gitmelidir.

---

[687] Secdede ve iki secde arasında okunacak dualar için bkz: Müslim, Salat, 216; Ebu Davud, Salat, 148; İbnu Mace, İkame, 23; Şevkani, Neylü'l-Evtar, II, 728-729. (No: 758-759)

[688] Ebu Davud, Salat, 183; Tirmizi, Salat, 221; Nesai, Sehv, 7; İbnu Mace, İkame, 28.

Kim secdede veya birinci oturuşta imama yetişirse önce ayakta iftitah tekbiri alır, oturur ve secdeye varır. İmama uymak için böyle yapar.

İmam selam verince, mesbuk tekbir almadan ayağa kalkar ve Fatiha'yı okumaya başlar. Rükûdan sonraki bölümlerin herhangi bir yerinde imama uyan kimse o rekâta yetişmemiş olur.

Muktedî, imam rükûdan kafasını kaldırmadan ellerini dizlerinin üstüne koyup bütün vücudu sakin olacak şekilde en az sübhanellah diyecek kadar rükûda durursa, bu bir rekat olarak kabul edilir.

Farz namazlardan birine başlayan kimse, namazda iken üzerinde kaza namazlarından biri olduğunu hatırlarsa, bana göre içinde bulunduğu namazı tamamlar, sonra üzerinde borç olan namazı kılar; sonra da o vaktin namazını tekrar kılar.

Öğle namazını kılmayan bir kimse, ikindi namazında imama uyarsa, ikindiyi imamla kılar, sonra öğle namazını kaza eder. Daha sonra ikindiyi tekrar kılar. Sahâbeden bazısı böyle yapmışlardır. Bana göre en güzeli de budur.

Namazda unutarak konuşan veya dört rekatlı namazların ilk iki rekatında selam veren kimse, ikinci oturuşta "ettahiyyatü" duasını okuduktan sonra iki defa sehiv secdesi yapar. Şayet caminin dışına çıkarsa veya uzun zaman geçtikten sonra hatırlarsa o namazı iâde etmesi bana göre daha uygundur.

Namazda bilerek konuşan, selam veren, kıbleye arkasını dönen, avret yeri açılan, burnu kanayan, abdest azalarından birini yıkamayı unuttuğunu veya başını meshetmediğini hatırlayan kimse namazını iade eder.

Cemaati kaçıran bir kimse, farzı kılarken; birisinin ona nafile kılmak maksadıyla uyması durumunda, ona imam olarak kıldırabilir. Ben, farz namazın, nafile namaz kılan birine uyarak kılınmasını müstehap görmem.

Bana göre nafile namazların cemaatle kılınmasında bir beis yoktur.

Kıraatin açık okunacağı yerde gizli, gizli okunacağı yerde açık okunması sehiv secdesi gerektirmez.

Kim kıldığı namazın rekat sayısında "acaba iki mi kıldım üç mü kıldım" diye şüpheye düşerse, ikide karar kılsın. Her kim de kıldığı namazda "acaba üç mü kıldım, dört mü" diye şüpheye düşerse, üç rekat kıldığını kabul etsin. Devamlı kesin olana göre hareket etmek gerekir ki bu da üçtür. Sonra da selamdan önce sehiv secdelerini yapar, böylece namazı tamam olmuş olur.

Namazında sehiv secdesini gerektiren bir şey yapan kimse unutarak sehiv secdesi yapmazsa, duruma bakılır; eğer kısa bir süre sonra veya daha mescidden çıkmadan hatırlarsa bana göre o, secdeleri yapıp, sonra ettahiyyâtü okuyup selam vermelidir. Vakit uzarsa veya mescitten dışarı çıkarsa, sehiv secdeleri düşmüş olur.

Kim karanlıktan veya yönü belirten bir bilgi olmadığından dolayı kıble yönünde şüpheye düşerse, kıbleyi araştırır, içtihadı sonucu tespit ettiği yöne yönelir. Şayet namazı kıldıktan sonra kıblenin başka yönde olduğu ortaya çıkarsa, namazını iâde etmesini güzel bulurum.

Selamdan sonra fazladan yaptığı şeyler için ve selamdan önceki noksanlıklardan dolayı sehiv secdesinin yapılması müstehaptır. Her iki hâlde de secdeleri selamdan önce yaparsa bu da güzel olur. Bütün bunlar Hz. Peygamber'in (s.a.v) hadislerinden rivayet edilmiş hükümlerdir.

Kim bir mecburiyetten dolayı temizliği eksik olursa veya farzlardan biri eksik olarak namaz kılarsa, imkanı bulduğunda bu namazı iâde etmesini müstehap görüyorum.

Namazını kıldıktan sonra elbisesinde namaza mani bir pislik olduğunun farkına varan kimse, bir sonraki namazın vakti girmeden o namazı iâde eder. Şayet vakti tamamen çıktıktan sonra farkına varırsa, iâdeye gerek yoktur ama, bana göre iâde ederse daha güzel olur.

Namazı terkederek veya içindeki herhangi bir şartı yerine getirmeyip kusurlu namaz kılarak üzerinde kaza namazı bulunan bir kimsenin, bir günlük namazını, eğer imkanı varsa peş peşe kılarak kaza etmesi bana göre daha güzeldir. Farklı zamanlarda sırasıyla da kılabilir. Kazasını kılacağı bu namazların kerâhat vakitleri dışında kılınması daha uygundur.

Namazını kılmakta olan bir kimse, üzerinde necis/pis bir elbise olduğunu veya kıbleye doğru dönmediğini fark ederse, hemen bu elbiseyi üzerinden çıkarır, kıbleye döner ve namazını tamamlar. Şayet yeniden kılarsa daha iyi olur.

NAMAZIN KILINIŞ ŞEKLİ VE EDEBLERİ

Namaza başlamadan önce misvak kullanmak namazın faziletlerindendir. Bu konuda şu hadisi şerif nakledilmiştir:

"Misvak kullanarak kılınan namazın sevabı, misvak kullanmadan kılınan namazın sevabından yetmiş kat daha fazladır."[689]

Namaza başlamadan önce Nas sûresini okumak müstehaptır. Çünkü bu sûre onu cinni şeytanlardan korumak için bir kalkan olur. Fatiha'yı okumaya başlamadan önce her rekatta euzü besmele çekmelidir.[690] Çünkü kişi Kur'an okumaktadır ve her rekat ayrı bir namazdır.

Namaz kılan kişi tekbir alırken parmaklarını bitiştirmeli, kıyamda dururken ayaklarının arasını dört parmak kadar açmalı, topuklarını ise bitiştirmemelidir. Bu şekilde yapmak müstehaptır.

Alimlerden birisi demiştir ki: "Önceki insanlar imamı takip ederlerdi; eğer imam tekbir alınca parmaklarını bitiştiriyor, kıyamda iken ayaklarının arasını açık tutuyorsa bunları onun fıkhının iyi olduğuna bir delil sayarlardı."

İbnu Mesud (r.a), namaz kılarken topuklarını birleştiren birini görünce: "Şayet ayaklarını açsaydı sünnete uymuş olacaktı" demiştir.

Bir hadis-i şerifte: ***"Şüphesiz Hz. Peygamber (s.a.v) namazda ayaklardan birini kaldırıp havada tutmaktan ve iki topuğunu birleştirmekten men etti"***[691] şeklinde rivayet edilmiştir.

---

689 Ahmed, Müsned, VI, 272; Hakim, Müstedrek, I, 146; Ebu Ya'la, Müsned, No: 4738; Heysemi, ez-Zevaid, II, 98.

690 Hanefilere göre, birinci rekatta euzü besmele çekilir, diğer rekatlarda ise Fatiha'dan önce sadece Besmele çekilir.

691 Zebidi, İthafu's-Sâde, III, 136.

Hadiste geçen "safane" kelimesi: Ayaklardan birini kaldırmak anlamına gelir. Şu ayette olduğu gibi: ***"Üç ayağının üzerinde durup birisini kaldırarak duran atlar kendisine arz edildiğinde..."***[692]

"Safed" kelimesi ise, iki ayağı birleştirmek anlamına gelir. Şu ayette geçtiği gibi: ***"Suçluların demir halkalarla birbirine bağlandıklarını görürsün."***[693]

Alimlerden birinin iftitah tekbiri sırasında parmaklarını açtığını gördüm; bunu: ***"Hz. Peygamber (s.a.v) tekbir alınca parmaklarını yayardı"***[694] hadisine göre yaptığını söylüyordu.

Hadis-i şerifte geçen 'neşere' kelimesi yaymak manasındadır. Bu manayı cümle içinde masdar olarak gelen "neşren" desteklemektedir. Bu ifadeyi "birbirinden ayırmak" manasında anlamak da mümkündür. Çünkü, bazen "bessen" ve "neşren" kelimeleri birbirinden ayırma manasında kullanılır. Ancak, neşere fiilinin asıl manası ayırmak, yaymaktır. Ayırma manasına kullanıldığı da olur. Mesela şu ayeti ele alalım: ***"Cennette serilmiş halılar vardır."***[695] Buradaki "mebsûse" kelimesi ayrı ayrı yayma anlamındadır.

"Sanki etrafa yayılmış çekirge sürüsü gibi"[696] ayetinde, Neşere kelimesi, besse anlamındadır. Besse kelimesi ayırma anlamına geldiği için, neticede neşren kelimesi de, ayırma anlamına gelir.

Ancak İshak bin Râhuveyh'e: "Hz. Peygamber (s.a.v) namazda parmaklarını yaydı" hadisindeki "neşren" kelimesinin manâsı kendisine sorulunca: "O, avucu açıp parmakları kapamaktır" demiştir. Yanı bununla, avuç içini yummadığını söylemek istemiştir. Bu güzel bir yorumdur. Çünkü mana bakımından "neşr/yayma, "tayy/katlamanın zıddıdır.

İftitah tekbirini alırken parmaklarını açık tutan üç âlim gördüm. Mescid-i Haramda namaz kıldıran, fıkhî bilgisi çok derin olan Ebu'l-Hasan bun-

692 Sad 38/31.
693 İbrahim, 14/49.
694 Tirmizi, Salat, 63.
695 Ğaşiye, 88/16.
696 Kamer 54/7.

lardan biriydi. Aynı şekilde tekbir alırken parmaklarını bitiştiren üç âlimi de gördüm. Ebu'l-Hasan bin Sâlim ve Ebu Bekr el-Âcûrî bunlardan idi.

Hatırladığım kadarıyla, fakîh Ebu Zeyd de tekbir alırken parmaklarını açıyordu.

Namazdayken Fatiha'nın bitiminde "âmin" demek namazın faziletlerindendir. Hz. Resûlullah (s.a.v) amin konusunda şöyle buyurmuştur:

"İmam: 've leddâllîn' dediği zaman siz de "âmin" deyiniz. Çünkü kimin âmin sözü meleklerin âmin sözüne denk gelirse, geçmiş günahları affolunur."[697]

Resûlullah (s.a.v) âmin dediği zaman sesini yükseltirdi.

Amin kelimesinin iki okunuş şekli vardır. Biri uzatarak, diğeri kısaltarak okumaktır. Her iki okunuşta da "mim" harfi şeddesiz olarak okunur. Çünkü "mim" şeddeli okunursa mana "yönelenler" manasına gelir. Şu ayette olduğu gibi: ***"Rablerinin lütuf ve rızasını arayarak Beytü'l-Harama yönelmiş kimselere saygısızlık etmeyin."***[698]

Sağ elini sol eli üzerine koyarak bileğinden tutar. Ellerini, göğsü ile göbeği arasına koyarak bağlar. Çünkü bu tevazu ve huşûnun belirtisidir. Alimlerden bir zat demiştir ki: "Bu şekildeki duruşu, Aziz olan Allah'ın huzurunda boyun eğme olarak kabul ederim."

Hz. Peygamber'in (s.a.v) belirttiğine göre, namazda sağ eli sol elin üzerine koymak, geçmiş peygamberlerin sünnetlerindendir.[699]

Hz. Ali (r.a) ***"Venhar/kurban kes"***[700] âyetini, sağ eli, sol el üzerine koymak şeklinde tefsir etmiştir. Bu yorum Hz. Ali'nin (r.a) ince zekasını ve ilmî derinliğini göstermektedir; Çünkü göğsün altında "nâhir" isminde bir damar vardır. Bunu ancak alimler bilirler. Hz. Ali (r.a) ayette geçen "venhar" emrinin, en-Nâhir kelimesinden türemiş bir emir olduğunu söylemiş

---

[697] Buhari, Salat, 262; Müslim, Salat, 72; Ebu Davud, Salat, 183; Tirmizi, Salat, 71, İbnu Hıbban, Sahih, No: 1804.

[698] Maide 5/2.

[699] Tabarani, el-Kebir, No: 10851; Heysemi, ez-Zevaid, II, 105.

[700] Kevser 108/2.

ve ayeti: "Rabbin için namaz kıl; ellerini "nâhir" denilen damarın üzerine koy" şeklinde anlamıştır. Sûrede namaz emredildiği için Hz. Ali bu yorumu yapmıştır.

Bazı insanlar "venhar" kelimesinin kökünün "nahr" olduğunu iddia etmişlerdir. Nahr ise boğazın alt kısmıdır. Halbuki el buraya konmaz. Bazı dil alimleri ayete: "Göğsünü kıbleye çevir" manasını vermişlerdir. Bu da bir görüştür.

Namazda dizler dikilerek oturulmaz. Dil alimlerine göre "ikâ"nın manası; ayak tabanları yerde olduğu hâlde dizleri dikerek oturmaktır. Hadis ehline göre bu kelimesinin manası, ayak parmakları yerde olduğu hâlde dizler üzerine çökmektir.

Namaz kılan kimse namaz sırasında elbiseyi çekmek ve sarkıtmaktan sakınmalıdır. Buna sedil denir. Sedil, ayakta iken elbisenin kenarlarını yere sarkıtmaktır. Bir görüşe göre: "Sedele" ve "Sedene" aynı manâyı ifâde eder. Harflerin çıkış yerleri birbirine yakın olduğu için bazen lam ve nun yer değiştirir. Sidânetü'l-Ka'be/Ka'benin muhafızları ifadesi buna örnek olarak gösterilebilir. Ka'be'nin muhafızları Ka'benin örtüsünü sarkıtırlardı. Ka'be'ye örtülen kumaşa, Sidânetü'l-Ka'be denir. Bu dil ehlinin görüşüdür.

Hadisçilere göre sedel: "Kişinin elbisesine sarılıp ellerini yenin içine koyarak, o şekilde secde ve rükû yapmasıdır." Yahudiler namazlarında böyle yaptıkları için müslümanlar onlara benzemekten men edildiler. Kamis olarak bilinen giysi de böyledir. Eller gömlek içinde rükû ve secde yapılmaz. Ancak, bu giysi geniş olursa, elleri içinde iken rükû yapabilir. Veya elinin birisi içerde, diğeri gömleğin dışında olduğu hâlde secde yapabilir. Ancak secdede her iki elin elbisenin içine sokulması mekruhtur.

Fakihlerden birisi "sedel" hakkında üçüncü bir görüş ileri sürerek şöyle demiştir. Sedel; izar denilen ve bel kısmından aşağıyı örten elbisenin ortasını başın üstüne koyup, iki yanını sağ ve sol taraflardan omuzların üstüne koymadan sarkıtmaktır. Bu görüş, sonraki alimlerden birisine ait olup, bana göre herhangi bir değeri yoktur. Bence bu görüşler içinde ilk ikisi güzeldir.

Namaz sırasında elbisenin toplanması (keff) yasaklanmıştır. Keffin, manası, secdeye giderken önden veya arkadan elbiseyi çekerek kaldırmaktır. Gömleğin üzerine izar denen örtünün sarılmasını da mekruh görüyorum. Çünkü o bir çeşit elbiseyi toplamaktır.

İmam Ahmed bin Hanbel'in bu hareketi mekruh gördüğü rivayet edilmiştir. Ömer bin el-Hattab'ın çocuklarının birinden bunun yapılmasıyla ilgili ruhsat olduğuna dair rivayet vardır. Şöyle ki: Hz. Peygamber (s.a.v) sarığını gömleği üzerine bağlayarak namaz kılmıştır.

Bu toplama, bazen baştaki saçlarda olur. Saçları kafanın üstünde topuz yaparak namaz kılmak mekruhtur. Bir hadisi şerifte:

"Yedi organ üzerine secde yapmakla, saçı ve elbiseyi toplamamakla emrolundum"[701] buyurulmuştur.

Hz. Peygamber (s.a.v), namazda, eli böğrün üzerine koymayı yasaklamıştır. Buna 'ihtisar' denir. Ayrıca, kıyamda iki elini bele koyarak pazuları açmayı da yasaklamıştır. Buna da 'salb' denir.

Namaz kılan secdeye giderken; önce dizlerini sonra ellerini daha sonra da alnını yere koymalıdır. Alın ve burnu üzerine beraberce secde etmelidir. Çünkü bu ikisi tek bir organ sayılır. Kalkarken ayaklarının yardımıyla kalkmalıdır. Eğer ihtiyar ise ellerini yere koyarak kalkabilir.

Namazın içinde, sağa sola yönelmemeli, göz ucuyla sağa ve sola bakmamalıdır. Başka tarafa yönelmenin en basiti, göz ucuyla sağa sola bakınmaktır. Namaz kılan kimse gözleri ile devamlı secde yerine bakmalıdır. Eğer böyle yapmazsa yüzünü kıble istikametine çevirmelidir. Namaz içinde vücut ve elbise ile oynamamalıdır.

Rivayete göre Said bin Müseyyeb, namazda sakalı ile oynayan birini görünce şöyle demiştir: "Şayet bunun kalbinde huşû olsaydı azaları da huşû içinde olurdu."[702]

---

[701] Buhari, Salat, 283; Müslim, Salat, 227; Ebu Davud, Salat, 156; Tirmizi, Salat, 88; İbnu Mace, Salat, 58.

[702] İbnu Mubarek, K. Zühd, No: 1188; Abdurrezzak, Musannef, II, 226; Elbani, Daife, 110.

Aynı olay Hz. Peygamber'den (s.a.v) de rivâyet edilmiştir.[703]

Hz. Peygamber (s.a.v), namazda beş şeyi birleştirip peş peşe yapmayı yasaklamıştır. Bunlardan ikisi imamla ilgilidir: İmam kıraatini iftitah tekbiriyle bitiştirmemeli/ilk tekbirden sonra bir dua ile kıraatın arasını ayırmalıdır. Aynı şekilde rükuyu da kıraatla bitiştirmemelidir.

Diğer ikisi ise imama uyanı ilgilendirir. İmama uyan kimse, iftitah tekbirini imamla aynı anda almamalı, selam verirken imamla aynı anda selam vermeyip imamı biraz geriden takip etmelidir.

Sonuncusu ise imam ile cemaat arasında ortaktır. Bu, farz olan birinci selamla, sünnet olan ikinci selamın arasını ayırmaktır.

Denilmiştir ki: "Selam vermek ve tekbir almak kesmektir; birisi namazı, diğeri namaz haricindeki işleri keser."

Bir hadis-i şerifte şu şekilde rivayet edilmiştir. ***"Namazda yedi şeyin meydana gelmesi şeytandandır. Burun kanaması, uyuklamak, vesvese, esneme, kaşınma, her hangi bir şeyle oynama."***[704]

Bazıları şaşırma ve şüpheyi de buna eklemiştir.

Seleften biri demiştir ki: "Şu dört şey namazda sakınılması gerekli hareketlerdir: Sağa-sola bakmak, yüzünü silmek, secdeye giderken secde yerindeki taşları düzeltmek, başkalarının önünden geçeceğini tahmin ettiği bir yerde namaz kılmak."

Bazıları buna birinci safta yer olduğu hâlde ikinci safta namaz kılmayı da eklemiştir.

Hz. Peygamber (s.a.v), büyük ve küçük abdeste sıkışan[705] ve dar bir mest giyen kimseye bu hâliyle namaz kılmasını yasaklamıştır.

---

[703] Hakim Tirmizi, Nevadiru'l-Usul, II, 344; İbnu Ebi Şeybe, Musannef, II, 190 (No:7), Suyuti, es-Sağır, No: 7447.

[704] Zebidi, İthafu's-Sâde III, 144. Aynı konuda biraz farklı lafızlarla bkz: Tirmizi, Edeb, 8; İbnu Mace, İkame, 42; Tebrizi, Mişkat, No: 999; Suyuti, es-Sağır, No: 5694

[705] Ahmed, Müsned, V, 250; İbnu Mace, Taharet, 114; Tabarani, el-Kebir, No: 7507.

Bu üç durumdan biri kimde mevcut ise, o durumda namaz kılmamalıdır. Çünkü kalp hep bunlarla meşgul olur.

Sinirli kimsenin, önemli bir işle karşılaşanın ve bir şeye acilen ihtiyacı olan kimselerin, kalpleri huzura kavuşmadan ve namaz için hazır olmadan namaz kılmalarını mekruh buluyorum.

Namaz vaktinde yemek hazır olur, namaz kılacak olan kimsenin de nefsi yemeğe meylederse aşağıdaki hadisten dolayı önce yemek yenmeli, sonra namaz kılınmalıdır: ***"Akşam namazı vakti girdiği zaman eğer yemek hazırsa önce yemek yeyiniz."***[706]

Ancak namaz kılmak için vakit dar olur veya kalp huzur içinde olursa, önce namaz kılınır.

Bu konudaki başka bir rivayette Hz. Peygamber: ***"Sizden biriniz iyice sinirli ve kızgın olduğu hâlde kesinlikle namaz kılmasın"***[707] buyurmuştur.

Hasan-ı Basri şöyle derdi: "Kalp huzurlu değilken kılınan namaz, insana sevaptan çok ceza getirir."

NAMAZIN FAZİLETLERİ VE HUŞU SAHİPLERİNİN NAMAZI

Allah (c.c) şöyle buyurmuştur:

"Beni anmak için namaz kıl."[708]

"Gafillerden olma.."[709]

"Ey iman edenler! Siz sarhoş iken ne söylediğinizi bilinceye kadar namaza yaklaşmayınız."[710]

Ayette geçen "sarhoşlar" ifadesiyle, dünya sevgisi ve dünyayla ilgilenmekten sarhoş olanların kastedildiği söylenmiştir. Diğer ayette şöyle buyrulmuştur:

---

706 Buhari, Ezan, 42; Müslim, Mesacid, 64-66; Ebu Davud, Et'ıme, 10; Tirmizi, Mevakıt, 145.
707 Zebidi, İthaf, III, 144.
708 Taha 20/14.
709 Araf 7/205.
710 Nisa 41/43.

"Onlar namazlarında devamlıdır."[711]

Hz. Peygamber (s.a.v), namazın faziletiyle ilgili olarak şöyle buyurmuştur:

"Kim, içinden dünya ile ilgili (namazın huşusunu bozacak) bir şey geçirmeden iki rekat namaz kılarsa, geçmiş günahları affedilir."[712]

Hz. Peygamber (s.a.v) diğer hadislerinde şöyle buyurmuştur:

"Şüphesiz namaz, huzur, tevazu, yalvarma, Allah'a muhtaç olmak ve pişmanlık haliyle elini kaldırıp "Ey Allah'ım!" diye dua etmektir. Kim böyle yapmazsa onun namazı eksik olur."[713]

Yüce Allah, geçmiş kitaplarda şöyle buyurmuştur:

"Her namaz kılanın namazını kabul etmem. Ancak yüceliğim karşısında tevazu gösterenin, bana karşı büyüklük taslamayanın ve benim rızam için aç fakirleri doyuranın namazını kabul ederim."[714]

Namaz kılarken, sağında ve solundaki kimseleri tanımayacak kadar namaza yönelmiş olman, bütün varlıkları ayakta tutan Yüce Rabbinin huzurundaki edebe güzel dikkat ettiğini gösterir. Bazı müfessirler: *"Onlar ki namazlarında huşû' içindedirler"*[715] ayetini bu şekilde tefsir etmişlerdir.[716]

Said bin Cübeyr şöyle demiştir: "İbnu Abbas'ın 'namazdaki huşu; kişinin sağında ve solunda duranların kim olduğunu tanımamasıdır' sözünü duyduğum andan itibaren, kırk yıldır namaz kılarken sağımda ve solumda kimin bulunduğunu fark etmedim."

Bişr b. Haris, Süfyan-ı Sevri'nin şöyle söylediğini nakletmiştir: "Huşu ile namaz kılmayanın namazı fasittir."

---

711 Meâric 70/23.

712 Buhadi, Vüdu, 23; Ebu Davud, Salat, 157.

713

714 Zebidi, El-İthaf, 3/21.

715 Mû'minûn, 23/2.

716 Bkz: Taberi, Camiu'l-Beyan, Cüz: XVIII, Shf: 2-3; Maverdi, en-Nüketü ve'l-Uyun, VI, 95.

Muaz b. Cebel'in (r.a) şöyle söylediği rivayet edilmiştir:

"Namaz kılarken, bilerek sağında ve solunda kimin olduğunu tanıyan kimsenin namazı sahih olmaz."

İsmail b Ebi Ziyad, Bişr b. Haris ve başkaları kanalıyla Muaz b. Cebel'in şöyle dediğini rivayet etmişlerdir: "Namaz içinde iken duvardaki veya halıdaki yazıyı okuyan kimsenin namazı batıldır." Bu söz Süfyan-ı Sevrî'den de nakledilmiştir. Bişr bu sözü: "Böyle yapan kimse namazda (ona aykırı) bir amel yapmış olur" şeklinde açıklamıştır.

Namazdaki devamlılıktan maksat, sükûnet ve huzur ile namaz kılmaktır. ***"Onlar ki namazlarında devamlıdır"***[717] ayetinde geçen "devamlıdırlar" kelimesi, huzur ve sükunet ile tefsir edilmiştir. Arap dilinde de bu şekilde kullanım vardır. Araplar, su sakin olduğu zaman o suya: "dâim/yerinde sabit su" derler.

Sahâbeden birisi şöyle demiştir: "İnsanlar kıyamet günü namazdaki durum ve vaziyetleri üzere dirileceklerdir."

Şunlar namazdaki huzurdandır: Namazda sessiz ve sakin olmak, namazdan bir zevk ve lezzet almak, kalbin okunan ayetleri anlamaya yönelmesi ve tevazu içinde huşuya bürünmesi, azaların namazdaki duruma göre saki bir vaziyette bulunması, okuduklarını yavaş yavaş okumak, okunan ayetlerin manalarını anlamaya çalışmak, ayetlerin manalarını ve ilahi muradı güzelce anlamak için kendisiyle kelam ettiği Yüce Rabbine karşı tam bir ihtiyaç hâline bürünmek, Allah'ın kitabında saklı gizli manaları elde etmek için talebinde samimi olmak, sadakatla Rabbine yönelmek.

Eğer kıraat sırasında rahmet ayeti gelirse, o rahmeti istemeli ve ona rağbet etmelidir. Azapla ilgili bir ayet okuyunca da korkup ilahi azaptan Allah'a sığınmalıdır. Tesbih ve tazimle ilgili bir ayet geçtiği zaman tesbih ve tazimde bulunmalıdır. Bunları dili ile yaparsa bu güzeldir. Eğer bunları kalbinden geçirir ve gönlü ile ona yönelirse, bu da sözle isteme yerine geçer. Kulun boynunu bükerek hâl diliyle fakirliğini ortaya koyması, en güzel is-

717 Mearic 70/23.

teme şeklidir. Bütün bunlar: **"O kitabı hakkını vererek okurlar. Çünkü onlar kitaba inanırlar"**[718] ayetine verilen iki manadan birisinin içine girmektedir. İşte huşu ile namaz kılanların kıraat şekli böyledir.

Namaz kılan kimse, namazın hangi rüknünü yapıyorsa, kalbiyle ona uygun bir vaziyet almalı, düşüncesi de her durumda devamlı yalvarış hâlinde olmalıdır.

O "Allahu Ekber" dediği zaman, O'nun diğer bütün varlıklardan büyük olduğunu düşünür. Namaz kılanın bütün düşüncesi Yüce Melik olunca Allah'ı anmak onun kalbinde en büyük iş olur. Bu durumda onun kalbi; Yüce Mevla'sının şu sözüne uygun olur: ***"Şüphesiz Allah'ın zikri en büyüktür."***[719] Böylece, Yüce Allah'ın en büyüklüğünü müşahedede diliyle kalbi birbirine uygun olur. Bu durumda o, diliyle okuduğunu kalbi ile görür/müşahede eder.

Çünkü şu ayeti kerimede Allahu Teala gözü dilden önce zikretmiştir. ***"Biz ona iki göz, bir dil ve iki dudak vermedik mi?"***[720]

Namaz kılan kimse, bir ayet okurken dilini kullanıp, gözlerini geride bırakmamalıdır. Böyle olursa, (tekbir alarak) sözü ile yaptığı namaz akdini, sıfatına uygun gerçekleştirmiş ve o anda sözü ile amel etmiş olur.

Allahu Teala, kuluna namaz emrini verirken, ondan bu şekilde davranacağına dair söz almış, bunu onun için bir delil yapmış ve bu konuda kendisini uyarmıştır.

Bu durumda kul: 'Allahu Ekber/Allah en büyüktür' dediği zaman, bu sözüyle başkasının sözünü nakletmiş ve Yüce Allah'tan başkasından da haber vermiş olmuyor. Aksine, bizzat müşahede ettiği bir gerçeğe şahitlik yapmış olmaktadır. Bu durum, marifet ehli arifler yanında vaciptir. Çünkü iman, her şeyde söz ve amelden ibarettir.

---

[718] Bakara 2/ 121.
[719] Ankebut 29/45.
[720] Beled 90/8-10.

Sen 'Allahu Ekber' dediğin zaman, eğer Allah senin kalbinde her şeyden daha büyük ise, sen bu sözle amel etmiş olursun. Bu da ahde/Allah ile yapılan anlaşmaya riayettir. Böyle olursan şu ayetteki övgüye mazhar olursun:

"O cennete varis olanlar, emanetlerini korur ve ahidlerini yerine getirirler."[721]

Ayette geçen ahid, senin dilin ile verdiğin sözdür. Bu büyük ecre ve sevaba kavuşmak için ahde riayet ve vefa göstermek ise kalp ile olur. bu konuda Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

"Kim de Allah'a verdiği ahde/söze vefa gösterirse; Allah ona büyük bir mükafat verecektir."[722]

Kimin kalbinde fâni olan dünyadaki küçük padişahlar/insanlar, en büyük melik olan Yüce Allah'tan büyük olursa, Yüce Allah'ın 'Allahu ekber' sözü ile amel etmemiş olur. Bu hâl, gerçek iman değildir. Çünkü o, dilinin söylediğini ameli ile tasdik etmemiş, ancak söz ile yetinmiştir. Bu kimse, nefsi ile beraberdir ve dünyaya bakan birisidir. O nefsinin yanındadır. Bu durumda onun sevinci nefsi olmaktadır. Eğer onun kalbi Rabbinin yanında olsaydı, ahirete nazar ederdi; gözünün aydınlığı/sevinci ahiret olurdu.

Yüce Allah: *"Sizin yanınızda bulunan (dünya) fanidir. Allah indinde olan (ahiret) ise baki ve ebedidir"*[723] buyurmuştur.

Hz. Peygamber (s.a.v): *"Gözümün aydınlığı/gönlümün sevinci, namazda kılındı"*[724] buyurmuştur. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v) namazda iken Rabbinin yanında bulunuyordu; bunun için gözünün aydınlığı/gönlünün sevinci Allah ile oluyurdu.

Allahu Teala: *"Gerçekten Allah'ın zikri en büyüktür"*[725] buyurmaktadır. Tabi ki zikredilen Allah her şeyden daha büyüktür. Yüce Allah, namazla

---

721 Müminun 23/8.

722 Fetih 48/10.

723 Nahl 16/96.

724 Nesai, İşretü'n-Nisa, 10; Ahmed, Müsned, III, 128, 199.

725 Ankebut 29/45.

kendisinin zikredilmesini istediğini şu ayette beyan etmiştir: *"Beni zikretmek için namaz kıl."*[726]

Bu manada, Rasûlullah'ın (s.a.v) şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir. *"Namaz ancak Allah'ı zikir için farz kılındı. Hacdaki tavaf, sa'y ve diğer bütün vazifeler ancak Allah'ı zikir için emredildi."*[727]

Zikirden gaye ve maksad Yüce Allah olduğuna göre; senin kalbinde O'na karşı bir tazim/saygı ve heybet yoksa, senin zikrinin ne kıymeti vardır?

Resûlullah (s.a.v), Enes bin Malik'e hitaben şöyle buyurmuştur:

"Namaz kıldığın zaman, sanki (dünya hayatına) veda eden kimsenin kıldığı namaz gibi kıl."[728] Yani nefsine veda eden, hevasını terk eden, ömrünü bitirip Mevla'sına giden kul gibi namaz kıl. Şu ayette buyrulduğu gibi:

"Ey insan! Şüphe yok ki sen Rabbine doğru çabalamaktasın ve (nihayet) O'na varacaksın."[729]

"Allah'tan korkun ve kesin olarak bilin ki O'na kavuşacaksınız."[730]

Hz. Peygamber (s.a.v): *"Namaz gözümün nuru kılındı"*[731] buyurmuştur. O (s.a.v), namazı en büyük ibadet olarak gördüğü için, onunla gözü aydın/gönlü hoş olmaktadır.

Hz. Peygamber (s.a.v) diğer hadislerinde şöyle buyurmuştur:

"Kıldığı namaz kendisini kötü ve çirkin işlerden uzaklaştırmayan kimsenin ancak Allah'tan uzaklaşması artar."[732] Yine Efendimiz (s.a.v) bu manada şöyle buyurmuştur.

---

726 Taha 20/14
727 Namaz kısmı hariç bkz: Ebu Davud, Hac, 50; Tirmizi, Hac, 64.
728 İbnu Mace, Zühd, 15; Ahmed, Müsned, V, 412.
729 İnşikak 84/15.
730 Bakara 2/223.
731 Nesai, İşretü'n-Nisa, 10; Ahmed, Müsned, III, 128, 199.
732 Tabarani, el-Kebir, No: 11025; Heysemi, ez-Zevaid, II, 258; Suyuti, ed-Dürrü'l-Mensur, VI, 465; Zebidi, İthaf, III, 38; Elbani, Daife, 2.

"Kim oruç tutar da yalan söylemeyi ve insanları kandırmayı bırakmaz ise, Allah'ın o kimsenin yemesini ve içmesini terk etmesine ihtiyacı yoktur."[733]

Görüldüğü gibi namaz ve oruçtan maksat günahlara karşı durup kötü işlere bulaşmamaktır.

Vakti girmeden önce namaz için abdest almak, namazı tam olarak yerine getirmek ve tamamlamak için gereklidir. Böyle yaparsa, namazın ilk vaktinde başka bir şeyle meşgul olmamış olur.

Namazda olan kimsenin düşüncesini kalbinde toplanması ve Rabbi ile beraber olması gerekir. Böyle olursa Rabbi onun kalbinde olur; kul okuduğu ilahi kelam ile Rabbine nazar eder, O'nun hitabıyla kendisiyle konuşur, münacatı ile O'na yalvarır; O'nu sıfatları ile tanır. Çünkü her bir ayet, ya bir ismi, ya bir sıfatı, ya bir ahlakı, ya bir hükmü, ya bir ilahi iradeyi yahut bir fiili anlatılır/ifade eder. Çünkü kelimeler, sıfatların manalarını açıklar, sıfatlardan haber verir. Sıfatlar da, vasfettiği zatı tanıtır.

İlahi hitabın/Kur'an'ın her bir kelimesi, bir arif için on ayrı yöne işaret eder. Her bir yönde arif için ayrı bir makam ve bir çok müşahede mevcuttur.

Bu yönlerin ilki ona iman etmektir. Sonra sırasıyla teslim olmak, tövbe etmek, sabretmek, razı olmak, korkmak, ümitli olmak, şükür etmek, sevmek ve tevekkül etmek gelir. Bu on ayrı makam yakîn makamlarıdır. Çünkü ilahi kelimeler/ayetler hakka'l-yakîn derecesinde kesin bilgi ifade eder. Bu manaların tamamı ilahi hitap ve kelamda mevcut olup onu naz ve niyaz ehli müşahede eder. Onları ilim ehli ve kalbi manen hayat bulmuş kimseler bilir. Çünkü Mahbubun/Yüce sevgilinin sözleri kalbin hayatıdır. Onlarla ancak, kalbi diri olanlar uyarılır/ibret alır. Onlarla ancak ilahi davete gönül hoşluğu ile uyanlar hayat bulur. Bu konuda Allahu Teala şöyle buyurmuştur:

---

733 Bkz: Buhari, Savm, 8; Ebu Davud, Sıyam, 26; Tirmizi, Savm, 16; İbnu Mace, Sıyam, 21, Tabarani, es-Sağır, No: 472; Heysemi, ez-Zevaid, III, 171.

"O ancak bir zikir/hatırlatma/uyarı ve apaçık okunan bir Kur'an'dır. Biz onu (kalbi) diri olanları uyarsın diye indirdik."[734]

"Sizi hayat verecek şeylere çağırdığı zaman, Allah ve Resûlüne uyun."[735]

Bunları ancak, Ahzap sûresinin başında geçen on makamı elde edenler müşahede edebilirler. Bu makamların ilki, İslam'a giren müsülümanların makamıdır; sonuncusu ise zikredenlerin makamıdır.

Bir kimse zikir makamından sonra, yukarıda saydığımız on makamı müşahede edebilir. Bu hâlde kalp safiyetini kazandığı için kul münacattan bıkmaz. Allah'a ibadetin tadına vardığı ve okuduğu ilahi kelamı anladığı için kıyam ona ağır gelmez. Sonsuz ihsan sahibine yakınlığından dolayı, ilahi huzurda durmak ona kolay gelir. Ona yakın olmanın tadı ile kul, ilahi uyarılardan bile zevk alır. İşte o zaman kıyam boyunca okuduğu Kur'an ayetleri içinde manen yükselir durur, fakat kalbinde bulduğu ayetler değil, Rabbidir. Bu, namazda iken kıbleye yönelip de onu görmemek gibi olur. Kıbleye yönelen kimsenin gönlü kıblede değil Rabbindedir. O zaman kıble arkada kalır, kul kıbleyi öte geçip Rabbini müşahede eder. Kıyam da böyledir; zahirde kul kıyamda bulunur, gerçekte ise Rabbi ile beraberdir.

Şöyle nakledilmiştir: "Yakîn sahibi bir arif, namaz için abdest aldığı zaman, şeytanlar ondan korkularından yeryüzünün en uzak bölgelerine kaçarlar."

Çünkü arif, Yüce Melikin/Allah'ın huzuruna girmek için hazırlanır. O tekbir alınca, onunla şeytan arasına perde konur şeytan onu göremez. Yüce Allah zatıyla ona yönelir. O "Allahu Ekber" dediği zaman, görevli bir melek onun kalbine vakıf olur/kalbindeki durumu görür. Bakar ki onun kalbinde Allah'tan daha büyük bir şey yoktur. O zaman ona: "Doğru söyledin; Allahu Teala senin kalbinde söylediğin gibi her şeyden büyüktür" der. Sonra onun kalbinden bir nur yayılır; bu nur bütün melekût alemine ve Arş'a ulaşır. Bu nur sayesinde yer ve gökler âlemi ona açılır/keşfolur. Bu nur miktarınca o kimseye sevap ve iyilik yazılır.

---

[734] Yasin 36/69-70.

[735] Enfal 8/24.

Gafil ve cahil bir kimse abdest almaya kalktığı vakit şeytanlar onun üzerine üşüşür; tıpkı sineklerin balın üzerine üşüştüğü gibi. Bu kimse tekbir aldığı zaman melek onun kalbine bakar. Orada Allah'tan gayri her şeyin daha büyük bir yeri ve değeri olduğunu görür ve: ona: "Sen yalan söyledin, Allah senin kalbinde söylediğin gibi değildir" der. Bu kimsenin kalbinden bir duman yükselir ve göklere ulaşır. Bu duman onun kalbini perdeler. Bu perde onun namazını Allah'ın huzurundan geri çevirir. Şeytan onun kalbini yutar, durmadan vesvese verir, ona boş işleri süsler/güzel gösterir. Öyle ki bu kimse ne yaptığını anlamadan namazını bitirir.

Bu konuda hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: ***"Eğer şeytanlar insan oğlunun kalbini sarmasalardı, onlar melekût/gayb âlemini seyrederlerdi."***[736]

Rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v) mescitte kıble tarafına atılmış bir balgama rastladı; buna şiddetli bir şekilde sinirlendi. Sonra elindeki hurma dalıyla onu kazıdı ve: ***"Bana güzel koku getirin"*** buyurdu; onu zaferân ile karıştırıp balgamı sildi. Sonra ashabına dönerek: ***"Sizden kim kendi yüzüne tükürülmesini sever?"*** diye sordu, Ashap: "Bunu kimse istemez!" cevabını verdiler. O zaman Allah Resûlü (s.a.v): ***"Şüphesiz sizden biriniz namaza başladığı zaman Allah, onunla kıble arasındadır"*** buyurdu. Diğer bir rivayette şöyle buyurmuştur:

"Allahu Teala zatıyla namaza durana yönelir. Bunun için sizden biriniz sakın namazda iken önüne ve sağ tarafına tükürmesin; illa tükürecekse sol tarafına veya sol ayağının altına tükürsün.[737] ***Şayet zor bir durumda kalırsa, tükrüğünü elbisesinin ucuyla alsın."*** Efendimiz (s.a.v) elbisesini birbirine sürterek: "İşte şu şekilde yaparak elbisesinde toplanan tükrüğü azaltsın"[738] buyurdu.

---

736 Bkz biraz faklı lafızlarla aynı konuda: Ahmed, Müsned, II, 353; Zebidi, İthaf, IV, 328.

737 O günkü mescitler toprak veya kum zeminden oluştuğu için, zor durumda kalanlara bu ruhsat verilmiştir. Esasen namazda bu hareket uyun değildir. Hele günümüzdeki mescitlerde bu hiç mümkün değildir. Ağzında balgam veya tükrük biriken kimse onu yutamıyorsa, elbisesinin bir ucuyla hızlıca alabilir. (Mütercim)

738 Birbirini tamamlayan rivayetler için bkz: Buhari, Salat, 245; Müslim, Mesacid, 50-59; Ebu Davud, Salat, 22; İbnu Mace, Mesacid, 10; Tabarani, el-Kebir, No: 7808; Heysemi, ez-Zevaid, II, 19-20.

Bir haberde şöyle rivayet edilmiştir: ***"Kul namaza kalkıp Allahu Ekber dediğinde, Allah meleklerine: Ey meleklerim, kulumla aramdaki perdeleri kaldırınız der. Kul, etrafına bakındığı zaman Yüce Allah: Ey kulum kime bakıyorsun? Ben senin için, iltifat ettiğin kimseden daha hayırlıyım"***[739] buyurur.

Sonra Allah'a yönelen kimse namaza kalktığında, kalbiyle mahşerde âlemlerin Rabbinin huzurunda kalktığını müşahede eder. O kalkış öyle bir günde olur ki, o, dünya günüyle elli bin senedir. Sonra kalbi uyanık kul, Yüce Allah'ın huzurundaki duruşunu müşahede eder. Çünkü o, gafillerden değildir. O anda kendisini ilahi huzurda bulunmanın dehşeti sarar; huzurunda bulunduğu zatın celali/yüceliği onun boynunu büker, içini yakar. Kendisine en yakın olan Allah'ın tazimi/ululuğu onun her yanını kaplar. Kendisini kontrol eden Yüce Zatın haşyeti, onun bütün duygu ve düşüncesini toplar.

Kalbi uyanık kimsenin, namazda Kur'an okurken düşüncesi, kendisiyle konuştuğu Yüce Zatın muradında olur; kalbi okuduğunu anlamak ve ondan hükümler çıkarmakla meşgul olur.

Bu kimse rükû yaptığında, kalbi Yüce Allah'ı yüceltmekle meşgul olur. Kalbinde Yüce Allah'tan daha büyük hiçbir varlık olmaz.

Rükûdan kalkarken, bütün hamdlerin/övgülerin ancak Yüce Allah'a ait olduğunu müşahede eder/görür; kullarını çok seven Yüce Rabbine şükreder, O'ndan nimetlerini artırması ister, kalbi O'ndan razı olur. Çünkü gerçek hamd, budur.

Secdeye gidince kalbi yücelere yükselir; Yüce Allah'ın ***"Secde et; Allah'a yaklaş"***[740] ayetinin bildirdiği gibi, secdede Yüce Allah'a yakın olur.

---

[739] Bkz: Bezzar, Müsned, No: 553; Ali el-Muttaki, Kenzu'l-Ummal, No: 19974; Heysemi, Mecmau'z-Zevaid, II, 80; Elbani, Daife, No. 1024.

[740] Alak 96/19

SECDE EDENLERİN HÂLLERİ

Müşahede ehlinin secdesi üç makamda olur:

Birinci makamdakiler; secdeye gidince, kendisine en yüce alemler açılır/keşfolur; bu kimse Yüce Zatın karşısında, Arş'ın önünde secde eder. O bu hâlde, Ufuk-i A'lâ/en yüksek makam ile karşı karşıya; Mele-i A'lâ'ya/en yüksek meleklerin meclisine komşu olur. Yüce Allah'a yaklaşır, Yüce Sevgiliye yakın olur. Bu, Yüce Allah tarafından sevilenler mukarrebûnun/ilahi huzurda kabul gören ariflerin makamıdır.

İkinci makamdakiler secdeye gidince, kendisine yücelik alemleri açılır; o, Allahu Teala'nın tanıttığı gibi, yer yüzünün en alt tabakasının üzerinde secde eder. Kalbi Aziz ve Yüce Allah'a karşı tevazu ile mahzun olur, boyun eğer. Bu, abidlerden korku sahiplerinin makamıdır.

Üçüncü makamdaki kimse secde edince, kalbi, göklerin ve yerin Melekûtunda/görünmeyen alemlerinde dolaşır; bir çok ince hikmetleri ele geçirir, kimsenin bilmediği şeyleri müşahede eder. Bu da, hakkı arayan sadık kulların makamıdır.

Dördüncü bir kesim vardır ki, onların övülecek hiç bir sıfatı yoktur. Onların bütün düşüncesi, Yüce Allah'ın kendilerine vereceği mal ve mülktedir. Onlar dünya düşüncesiyle perdelenerek yüce alemleri müşahede etmekten ve nefsin kötü arzularına esir olarak en yüce makamlara doğru yol almaktan mahrum kalmışlardır.

Uyanık bir kalple namaz kılan kimse, dua ettiği zaman bütün benliği ile Rabbine yönelir; Onun için artık ümid Rabbidir. Rabbini hamd, sena ve yüceltmekle uğraştığından dolayı, kendisinin dünya ihtiyaçlarını unutur. Sürekli Mevla'sını övmekle meşgul olduğu için nefsini ve nefsinin isteklerinden haberi olmaz.

Bu şekilde dua eden bir kimse, günahlarının affı için istiğfarda bulunduğu zaman, gerçek tövbenin sıfatlarını ve tövbe edene gereken hükümleri düşünür; geçmiş günahlarını hatırlar, böylece samimi olarak istiğfar etmeye ve ihlasla Yüce Allah'a yönelip affını istemeye, özrünü dile getirmeye çalışır. İstikamet üzere kalma azmini yeniler. Böylece onun yapmış ol-

duğu istiğfar, Yüce Allah tarafından kendisine yapılmış bir ikram ve ihsan olur. Bu şekilde namaz kılanlar hakkında bir çok haber gelmiştir. Onlardan bazısı şunlardır:

"Kul namaza durduğu vakit onunla Rabbi arasındaki perde kaldırılır; kul Rabbi ile karşı karşıya gelir. Melekler onun omuzlarından başlayıp göklere kadar saf olurlar ve onunla beraber namaz kılar; yaptığı duaya âmin derler.

Namaz kılan kimsenin üzerine göklerden iyilik saçılır; bir melek şöyle seslenir: 'Şayet namazı içinde dua ve niyaz eden kimse, kime yalvardığını bilseydi, sağa sola iltifat etmezdi.' Şüphesiz gök kapıları namaz kılanlar için açılır. Allahu Teala namaz kılanlar ile meleklere karşı övünür."[741]

Tevrat'ta şöyle yazılıdır: "Ey insanoğlu, benim karşımda durarak, ağlayarak namaz kılmaktan usanma. Ben, senin kalbine yakın olan ve senin gayb aleminde nurumu gördüğün şanı Yüce Allah'ım."

Bir alim demiştir ki "Biz, namaz kılanın, kalbinde hissettiği bu rikkatin/incelmenin, ağlamanın ve manevi fetihlerin Yüce Allah'ın onun kalbine yaklaşmasından ileri geldiğini kabul ediyorduk."

Sahabeden biri Hz. Peygamber'e (s.a.v): "Ey Allah'ın Resûlü, cennette sana arkadaş olmam için bana dua et!" diye istirham edince, Hz. Peygamber (s.a.v) ***"Sen de çok secde ederek (kendi adına bu işte) bana yardımcı ol"***[742] buyurmuştur.

Bir başka hadiste Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

"Yüce Allah tevhitten sonra, kullarına namazdan daha sevimli hiç bir şeyi farz kılmadı."[743]

Şayet, Allah katında namazdan daha sevimli bir şey olsaydı, meleklere onunla ibadet etmeyi emrederdi. Meleklerin bir kısmı rükuda, bir kıs-

---

741 Zebidi, İthafu's-Sade, III, 264. (Beyrut, 1989)

742 Müslim, Salat, 225; Ebu Davud, Tatavvu, 22; Nesai, Tatbik, 79.

743 Bkz: Zebidi, İthaf, III, 16.

mı secde de, bir kısmı kıyamda, bir kısmı da ka'de/oturuş hâlinde ibadet ederler.

Alimlerden biri şöyle demiştir: "Namaz yeryüzünde Allah'a yapılan bir hizmettir."

Başka bir alim de şöyle demiştir: "Namaz kılanlar, Yüce Allah'ın arzındaki hizmetçileridir. Gökyüzünde namaz kılan meleklere, 'Rahmanın hizmetçileri' denir. Onlar, bu vazifede olmayan diğer meleklere karşı övünürler."

Denilmiştir ki: Bir mümin iki rekat namaz kılınca, her bir saffı on bin melekten oluşan on saf melâike, ona hayranlıkla bakarlar. Yüce Allah, onunla yüz bin meleğe övünür."

Bu şöyle açıklanmıştır: Kul o namazında, namazın dört rüknû olan kıyam, kuûd, rükû ve secdeyi bir arada yapar. Normalde bu dört ibadet şekli kırk bin meleğe taksim edilmiştir. Kıyamdaki melekler, kıyamete kadar rükûya gitmezler. Secdedekiler de kıyamete kadar başlarını secdeden kaldırmazlar. Rükû ve kuûdda/oturuş hâlinde bulunanlar da böyledir. Ayrıca Yüce Allah namaz kılan mümine altı rüknü daha bir araya getirmiştir. Bunlar, kıraât, hamd, istiğfar, dua ve Peygamber'e (s.a.v) salavat okumaktır. Allah bu ibadetleri de altmış bin meleğe taksim etmiştir. Çünkü her bir safın zikri bu altı şeyden birisidir.

Melekler, kulun iki rekat namazda bu altı rüknü ve diğer zikirleri bir arada yaptığını görünce şaşırdılar/hayret ederler; Allahu Teala o müminle meleklerine övünür. Çünkü Allah bu amel ve rükünleri yüz bin melek arasında dağıtmıştır. İşte bu şekilde kamil mümin meleklere üstün yapılmıştır.

Aynı şekilde yakîn sahibi kimse de meleklerden üstün yapılmıştır. Çünkü yakîn ehli bir arif, kalbî amellerinden oluşan yakîn makamları içinde devamlı terakki etmekte/bir makamdan diğerine geçmektedir. Meleklerin ise böyle bir durumu yoktur; onlar bir makamdan başka bir makama geçmezler. Her melek kendisine tahsis edilmiş bir makamda bulunur; ondan başkasına intikal etmez. Mesela her melek şükr, havf, reca, şevk, inleme, haşyet, muhabbet gibi makamların sadece birinde bulunur. Onlar

sahip oldukları manevi kuvvetleri oranında, ancak içinde bulundukları makamda yükselirler. Halbuki bunların hepsi yakîn sahibi kimsenin kalbinde toplanmıştır.

En doğru sözü söyleyen Allahu Teala, mümin dostlarının sıfatları hakkında şöyle buyurmuştur: *"Gerçekten müminler kurtuluşa ermiştir. Onlar namazlarında huşû içindedirler. Onlar, boş ve yararsız şeylerden yüz çevirirler."*[744]

Görüldüğü gibi Allahu Teala, müminlerin sahip olduğu iman sıfatlarını zikrettiği gibi; kıldıkları namaz ile de onları methetmiştir. Sonra onların ilk sıfatlarının namaz olduğunu belirtmiş, ayrıca namazdaki huşuları ile kendilerini övmüştür. Yüce Allah onların sıfatlarının sonunda:

"Bir de onlar namazlarını muhafaza ederler"[745] buyurarak onları tanıtmayı bu sıfatla bitirmiştir.

Yüce Allah namaz kılanları, musibetlerden ve fakirlikten korkanlardan, malı elinde tutup cimrilik yapanlardan ayrı tutarak şöyle buyurmuştur: *"Ancak namaz kılanlar böyle değildir. Onlar, namazlarında devamlıdır."*[746]

Allahu Teala, bu ayetten sonra, namaz kılanların sıfatlarını saymış ve sonunda da şöyle buyurmuştur:

"Onlar namazlarını muhafaza ederler."[747]

Şayet namaz Allah'ın en çok sevdiği amel olmasaydı, sevdiği kullarının özelliklerini anlatmaya onunla başlamaz ve onunla bitirmezdi. Onları namazlarına devam ve onu muhafaza etme sıfatlarıyla zikretmez ve namazda huşû içerisinde bulundukları için kendilerini övmezdi.

[744] Müminun 23/1-3.
[745] Müminun 23/9.
[746] Meâric 70/23-24.
[747] Müminun 23/28.

HUŞÛ NEDİR?

Huşû; kulun kalbinin mahzun bir vaziyette olması, tevazu göstermesi, boyun eğmesi, yumuşak huylu olması; kulun azalarını edep dışı şeylerden koruması, güzel hâl ve tavır içinde bulunması ve bu hâlini devam ettirmesidir.

Ayetteki namazların muhafazası, kulun kalbinin namazda hazır olması, okuduğu ayetlere kulak vermesi, ayetlerden güzel ve sâfi anlayışlar elde etmesi, kendisini bütünüyle namazların vakitlerini korumaya ve taharetle ilgili vazifeleri en güzel şekilde yerine getirmeye tahsis etmesidir.

Yüce Allah (c.c) namaz kılanların ahiretteki akibetleri hakkında şöyle buyurmuştur:

"İşte asıl bunlar varis olacaklardır. Onlar, Firdevs cennetine varis olacaklar ve orada ebedi kalacaklardır."[748]

Onların karşıtları olan azaba müstahak olmuş ateş ehli hakkında ise şöyle buyurmuştur: ***"Günahkarlara: "Sizi şu yakıcı ateşe sokan nedir?" diye sorulduğunda, onlar şöyle cevap verirler: Biz dünyadayken namaz kılmazdık."***[749]

"İşte o, (peygamberin getirdiğini) doğru kabul etmemiş ve namazı da kılmamıştı."[750]

Allahu Teala, Hz. Peygamber'in (s.a.v) namaz kılmasını engelleyen kimseye itaat etmeyi yasakladı, sonra kendisine namaz kılmayı emretti ve ona, namazda kendisine yakınlık olduğunu haber verdi. Bunları şu ayetlerde görüyoruz:

"Namaz kıldığı anda bir kulu/Peygamberi namazdan engelleyeni gördün mü?"

"Hayır, sakın sen ona uyma! Allah'a secde et; O'na yaklaş."[751]

---

[748] Müminun 23/11.

[749] Müdessir 74/42-43.

[750] Kıyame 75/31.

[751] Alak 96/19.

Namaz kılanlar, Allahu Teala'nın kulları içinde bu kınanan grubun dışındaki kimselerdir. Onlar, Allah'ın cennetine varis olan ve O'nun gazap yeri olan cehennemden kurtulmuş kimselerdir.

Yüce Allah şefkat ve rahmetiyle bizleri, bu kullardan yapsın.

NAMAZA TEŞVİK VE YAKÎN EHLİNİN NAMAZI

Şanı Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

"Muhammed Allah'ın Resûlüdür. Onunla beraber olan müminler, kafirlere karşı çok şiddetli, kendi aralarında çok merhametlidirler. Sen onları rükû yaparken ve secde ederken görürsün."[752]

Yüce Allah Hz. Peygamber (s.a.v) için Ashab-ı Kiram'ı (r.anhüm) seçmiş, Hz. Peygamber'in (s.a.v) ashabı için de, namazı seçmiştir. Allah, Tevrat ve İncil'de onların sıfatlarını anlatırken namazları ile anlamıştır. Bütün bunlar, namazın en fazeltli bir amel olduğunu gösterir. Çünkü Hz. Peygamber'in (s.a.v) ashabı, amel edenlerin en faziletlisiydi.

Hz. Peygamber'e (s.a.v): "Amellerin hangisi daha üstündür?" diye sorulduğunda: *"Vaktinde kılınan namaz"*[753] buyurmuştur.

Hz. Ömer'in (r.a) şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Namazını devamlı kılan birini görürsen onun hakkında hayır düşün. Namazını zayi eden, kılmayan birini görürsen bil ki o, namaz dışındaki ibadetleri de daha fazla zayi eder."

Hasan-ı Basrî şöyle demiştir: "Ey insan oğlu, eğer namazın senin için bir önemi yoksa, sana dininden neyin değeri olabilir ki! Bu kimse, Allah katında en basit birisidir."

Hz. Peygamber (s.a.v) namaz hakkında şöyle buyurmuştur:

"Namaz dinin direğidir."[754]

---

752 Fetih 48/29.

753 Buhari, Mevakıt, 5; Müslim, İman, 85; Tirmizi, Salat, 13; Nesai, Mevakıt, 1; Hakim, Müstedrek, I, 188-189; Ahmed, Müsned, I, 451.

754 Beyhaki, Şuabu'l-İman, No: 2087; Ali el-Muttaki, Kenzu'l-Ummal, No: 18890; Suyuti, es-Sağır, No: 5185, 5186.

***"Kim namazı (kasden) terk (ve inkar) ederse küfre girer."*[755]**

Başka bir hadiste ise şöyle buyrulmuştur:

***"İman ile küfür arasında namazın terki vardır/namazı terk eden kimse küfre girer."*[756]**

Diğer bir rivayette ise şöyle geçmektedir:

***"Kim şartlarına ve adaplarına riâyet ederek vaktinde namazlarını edâ ederse o namaz, kıyamet gününde o kimseye nur ve delil olur. Kim de namazını zayi edip kılmazsa Allah onu Firavun ve Hâman ile birlikte haşreder."*[757]**

"Rahmanın katında ahid/söz/izin alandan başkasının şefaata gücü yetmez"[758] ayetindeki 'ahid' kelimesi, beş vakit namaz olarak tefsir edilmiştir.

İbnu Mesud ve Selman'dan (r.a) şöyle nakledilmiştir:

"Namaz ölçüdür. Kim ölçüsünü tam yaparsa, kendisine tam karşılığı verilir. Kim ölçüsünde noksanlık yaparsa Allah'ın eksik tartan ve ölçenler hakkındaki sözlerini biliyorsunuz."[759]

Bu konuda da şöyle bir rivayet daha nakledilmiştir:

***"İnsanlar içinde en kötü hırsız namazdan çalanlardır. Onlar namaz kılarken rukû ve secdelerini tam olarak yerine getirmeyen kimselerdir."*[760]**

---

755 Bkz: Tirmizi, İman, 9; İbnu Mace, İkame, 77; Nesai, Salat, 8; Ahmed, Müsned, V, 346; İbnu Hıbban, Sahih, No: 1463.

756 Müslim,İman, 82; Tirmizi, İman, 9. Aynı konuda: Ebu Davud, Sünnet, 15; İbnu Mace, İkame, 77; Nesai, Salat, 8.

757 Ahmed, Müsned, II, 169; Darimi, Rikak, 13; İbnu Hıbban, Sahih, No: 1467; Beyhaki, Şuabu'l-İman, No: 2823; Heysemi; ez-Zevaid, I, 292; Münziri, et-Terğib I, 247. (No: 820)

758 Meryem 87.

759 Bu manadaki bir rivayet için bkz: Beyhaki, Şuabu'l-İman, No: 3151; Deylemi, Müsned, No: 3800; Suyuti, es-Sağır, 5188; Elbani, Daife, 3809.

760 Ahmed, Müsned, V, 310; Hakim, Müstedrek, I, 229; Darimi, Salat, 78; Malik, Sefer, 72; Beyhaki, Şuabu'l-İman, No: 3115-3116.

Bir haberde şöyle rivayet edilmiştir:

"Kul, toplum içinde namaz kılarken namazını güzel bir şekilde kılıp da, yalnız başına iken kötü bir şekilde kılarsa, bu bir nevi Yüce Rabbini hafife almaktır/O'na karşı edepsizliktir."

Bir hadiste ise şöyle buyrulmuştur: ***"Kul namazını insanları içinde güzel kıldığı gibi kendi başına iken de güzel kılarsa, Allah meleklerine: 'Ey meleklerim! İşte bu, benim gerçek kulumdur'*** **buyurur."**[761]

Kâ'b (r.a) ve başkalarının şöyle dediği rivayet edilmiştir:

"Namazı kabul edilenin bütün amelleri kabul edilir. Namazı kabul edilmeyenin diğer bütün amelleri de reddedilir."

Denilmiştir ki: Kimin beş vakit namazı, farz olsun nafile olsun başka bir ibadetle tamamlanmaya ihtiyaç duyulmaksızın tam olarak kabul edilirse; o, Abdalların/seçkin velilerin ilmine sahip olur ve sıddıklardan yazılır.

Namazın kabul edilmesinin alameti, namazın sahibini fuhşiyyattan/büyük günahlardan ve çirkin işlerden uzaklaştırmasıdır.

Kim günahlardan kaçınırsa onun namazı "sidretü'l müntehâ"ya yükselir. Namaz kıldığı hâlde nefsani ve şehevi arzularla yanıp tutuşan kimsenin namazı, devamlı kötü arzularına uyması sebebiyle geri çevrilir/kabul edilmez.

Malik bin Dinar ve İbrahim bin Edhem şöyle demiştir: "Öyle insanlar görüyorum ki, namazını kötü yapıyor/ona hiç acımıyor fakat ailesine ve çocuklarına merhametli davranıyor. (Halbuki onun, ailesine acıyıp merhamet ettiği gibi, namazının üzerine de titremesi gerekir.)"

Fudayl bin Iyaz şöyle demiştir: "Farzlar ana sermayedir. Nafileler ise kâr kısmıdır. Sermaye olmadan hiçbir kâr elde edilemez."

İbnu Uyeyne de şöyle demiştir: "İnsanlar ancak asıl/temel farzları zayi ederek, Allah'a kavuşmaktan mahrum oldular."

---

761 İbnu Mace, Zühd, 20; Ali el-Muttaki, Kenz, No: 5264, 5282.

HUŞU SAHİPLERİNİN ÖRNEK HÂLLERİ

Ali bin Hüseyin (Zeynülâbidin rah) şöyle demiştir:[762]

"Kim beş vakit namazı vaktinde kılmaya ve namazla ilgili temizlik ve tahareti tam olarak yerine getirmeye önem verse, onun için dünyada başka yapacak iş kalmaz/bunlar hayatını doldururdu."

Ali bin Hüseyin namaz için abdest alınca yüzünün rengi değişir, sararır ve kendisini bir titreme alırdı. Bu durum kendisine sorulunca şöyle demiştir: "Kimin huzuruna çıkacağımı, kimin huzurunda duracağımı ve kime hitap edeceğimi bilmiyor musunuz?"

Ariflerden birisi şöyle demiştir: "Namazın dört farzı vardır: Huzurunda durulan makamı yüceltmek, namazın her kısmında ihlas üzere olmak, söylediğine/okuduğuna yakînen inanmak ve ilahi emre teslim olmak."

Ebu'd-Derdâ (r.a) demiştir ki: "Allah'ın hayırlı kulları, vakitlere göre Allahu Teala'yı zikir için güneşi, ayı ve gölgeleri takip eden kimselerdir."

Vekî' de demiştir ki: "Kim vakti gelmeden önce namaz hazırlığına başlamazsa, o kimse namazı (vaktinde) muhafaza edenlerden olamaz. Kim de iftitah tekbirine yetişmekte gevşek davranırsa, ondan elini çek/çünkü o hayırdan mahrumdur."

"Rabbiniz tarafından ihsan edilen bir mağfirete koşunuz"[763] ayetinin tefsirinde, koşulması emredilen mağfiretin iftitah tekbiri olduğu belirtilmiştir.

Ebu Kâhil'in rivayetine göre Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

"Kim iftitah tekbirini kaçırmadan kırk gün peş peşe cemaatle namaz kılarsa, kendisine biri münafıklıktan diğeri cehennemden olmak üzere iki beraat verilir."[764]

Said bin Müseyyeb demiştir ki: "Tam kırk senedir, hiç iftitah tekbirini kaçırmadan cemaatle namaz kıldım."

---

[762] Bu zat, Hz. Ali'nin (r.a) oğlu Hüseyin'in (r.a) oğludur. İbadete çok düşkün olduğundan kendisine: "Zeynü'l-âbidin/ibadet edenlerin süsü" denmiştir.

[763] Hadid 57/21.

[764] Tirmizi, Salat, 64; Tabarani, el-Kebir, XVIII, 361; Heysemi, ez-Zevaid, IV, 418.

Said bin Müseyyeb'e *"caminin güvercini"* lakabı verilmişti.

Abdurrezak şöyle söylemiştir: "Yirmi senedir ezan okunduğu esnada hep camide bulundum."

Rivayete göre, kıyamet günü olunca namaz kılanların derecelerine göre gruplar hâlinde cennete girmeleri emredilir. Birinci grup gelir; yüzleri yıldız gibi parlak hâldedir. Melekler onları karşılayarak: "Siz kimsiniz? diye sorarlar. Onlar da "Biz Muhammed'in (s.a.v) ümmetinden namaz kılanlarız" derler. Melekler: "Sizin dünyadaki ameliniz ne idi? Diye sorarlar; onlar da "Namaz için ezan okunduğunda biz hemen abdest almaya başlardık, başka hiç bir şeyle meşgul olmazdık" cevabını verirler. Bunun üzerine Melekler: "Bu sizin hakkınızdır" derler.

Sonra ikinci grup gelir; bunların güzelliği önceki gruptan daha ileridedir, yüzleri ayın ondördü gibi parlar. Melekler onlara: "Siz kimsiniz?" diye sorar. Onlar da: "Biz namaz kılanlarız" derler. Melekler: "Sizin namazınız nasıldı?" diye sorar; onlar: "Biz namaz vakti gelmeden abdest alırdık" diye cevap verirler. Bunun üzerine Melekler: "Bu sizin hakkınızdır" derler.

Sonra üçüncü grup gelir; bunlar güzellik olarak diğer iki gruptan çok üstündür; yüzleri güneş gibi parlamaktadır. Melekler onlara: "Sizin güzelliğiniz diğerlerinden daha güzel ve makamınız onlardan daha üstündür; siz kimsiniz?" diye sorarlar; onlar: "Biz namaz kılanlarız" diye cevap verirler. Melekler: "Sizin namazınızın özelliği neydi?" diye sorarlar; onlar da: "Biz ezan okunmadan önce mescitte olur, ezanı mescitte dinlerdik" derler. Bunun üzerine Melekler: "Bu sizin hakkınızdır" diye cevap verirler.

Alimlerden biri namaz hakkında şöyle demiştir: "Namaz, kul ile Allah arasında bir bağ olduğu için ona "salat" denmiştir. Namaz kulun Allah'a ulaşması için bir vasıtadır; Allah'a ulaşmak da ancak takva sahipleri için mümkün olur. Buna işaret olarak Allahu Teala şöyle buyurmuştur:

"Kurban olarak kestiğiniz hayvanların etleri ve kanları Allah'a ulaşmaz; O'na ancak sizin takvanız ulaşır."[765]

[765] Hac 22/37.

Takva sahibi ancak Allah'a karşı huşu sahibi olan kimsedir. Kul bu huşu hâlini elde edince artık ona Allah'ın huzurunda uzunca kıyamda durmak ağır gelmez; kötülüklerden kaçınmak ve iyilikleri emretmek çok zor olmaz. Nitekim Yüce Allah bu konuda şöyle buyurmuştur:

"Şüphesiz namaz, insanı hayasızlıktan ve kötü işlerden alıkor."[766]

Gerçek huşû sahibi olan müminler, iyiliği emredip kötülükten sakındıran ve Allah'ın koyduğu sınırları koruyan kimselerdir. Onların mükafatı, (mağfiret, kurtuluş ve cennet) müjdesidir. Nitekim Yüce Allah:

"Müminleri (cennet ve mağfiretle) müjdele"[767] buyurmuştur.

Huşû ehli olanlar aynı zamanda Allah'tan korkan, O'nu zikreden sıkıntı ve belalara karşı sabreden ve namazı hakkıyla kılan kimselerdir. Bu sıfatlar onlarda tam olarak bulununca, onlar Yüce Allah'a boyun eğip teslim olan kimseler ve ihlaslı insanlar olurlar. Allahu Teala onlar hakkında da:

"Allah'a ihlasla boyun eğip teslim olanları müjdele"[768] buyurmuştur.

İbnu Mesud (r.a) Rebi' b. Heysem'e bakınca: "Allah'a ihlasla boyun eğenleri müjdele" ayetini okur, ardından: "Allah'a yemin ederim ki, Muhammed (s.a.v) seni görseydi senden hoşlanırdı." Diğer bir ifadeyle: "Seni çok severdi" dedi.

Rivayete göre Rebî' b. Heysem, İbnu Mes'ud'un (r.a) evine yirmi sene gidip gelmişti. Devamlı gözünü harama karşı yumması ve başını yere eğmesinden dolayı İbnu Mes'ud'un cariyesi onu gözleri kör zannederdi. Rebi' kapıyı çalınca cariye çıkar; gelenin Rebi' olduğunu görünce; İbnu Mesud'a (r.a): "Şu âmâ dostunuz geldi" diye haber verirdi. İbnu Mes'ud (r.a) da gülerek: "Allah iyiliğini versin, o Rebi'dir" derdi.

Rivayete göre bir gün Rebi' b. Heysem, İbnu Mesud (r.a) ile demirciler çarşısında dolaşıyordu. İbnu Heysem, körükçünün körük çekmesiyle ateşin alevlenmesini görünce, bağırarak düşüp bayıldı. İbnu Mes'ud da

---

766 Ankebut 29/45.

767 Bakara 223.

768 El-Hac 22/34.

namaz vaktine kadar onun başı ucunda bekledi, fakat Rebi' ayılmadı. İbnu Mes'ud onu sırtına alıp evine getirdi. Rebi' ertesi güne kadar öyle kaldı ve ancak bir gün sonra bayıldığı saatte ayıldı. Üzerinden tam beş vakit namaz geçmişti. İbnu Mesud (r.a) onun başı ucunda oturmuş şöyle diyordu: "Allah'a yemin ederim ki bu Allah korkusundandır."

Rivayete göre Rebi' b. Heysem şöyle demiştir: "Namaza başladığımda beni sadece namazda okuduklarımla, bana hak tarafından söylenenler/ilham edilen hikmetler ilgilendirir."

Amir b. Abdullah huşu ile namaz kılanlardan birisiydi. Namaza durduğunda evinde kızı def çalar, kadınlar kendi aralarında yüksek sesle konuşur; fakat onun aklı bunlara takılmaz ve söylediklerini duymazdı. Bir gün kendisine: "Namaz kılarken aklına bir şey geliyor mu?" diye sorulduğunda: "Evet, Rabbimin huzurunda durduğum ve cennet ya da cehennemden hangisine gideceğim aklıma geliyor" demiştir. Ona: "Bizim namaz içinde düşündüğümüz dünya işlerini sen hiç düşünüyor musun?" diye sorulunca da: "Vücuduma bıçakların saplanması, benim için sizin namazda düşündüğünüz boş şeyleri düşünmekten daha sevimlidir" demiştir.

Yine bu zat şöyle derdi: "Gözümden perdeler kaldırılsa, (Allah'a ve ahiret gününe olan) yakîn imanım, şu andakinden daha fazla artmazdı."

Müslim b. Yesar ilmi ile amel eden zahidlerden birisiydi. Namaza başlayınca âile efradına şöyle derdi: "İstediğinizi konuşun, isterseniz gizli şeylerinizi açıklayın; çünkü ben namaza başlayınca dışarıdaki hiç bir şeye kulak vermem. Siz namazda iken kalbimin nerede olduğunu biliyor musunuz?"

Müslim b. Yesar bir gün Basra camiinde namaz kılıyordu. Mescidin içindeki dört ayak üzere kurulu büyük sütun şiddetli bir ses çıkararak arkasına düşmüştü. Sokaktakiler bu sesi duyup mescidin içine girdiler ve baktılar ki Müslim b. Yesar ayakta bir direk gibi sakin bir hâlde namaz kılmaya devam ediyordu; namazından ayrılmamıştı. Namazı bitirdikten sonra insanlar onun yanına gelip kendisine geçmiş olsun dileğinde bulundular. Müslim: "Ne oldu ki, neden geçmiş olsun diyorsunuz?" diye sordu. On-

lar da: "Sen namaz kılarken arkanda bulunan büyük sütun çöktü; sen ezilmekten kurtuldun" dediler Müslim: "Bu ne zaman oldu?" diye sordu Onlar: "Sen namaz kılarken" dediler. Müslim: "Ben farkına varmadım" dedi.

Namazı hakkıyla kılanlardan biri şöyle demiştir: "Namaz âhiret amellerindendir. Ben namaza girince, kalbimle dünyadan çıkarım."

Alimlerden birine: "Namazda iken aklına dünya ile ilgili bir şey geliyor mu? diye sorulunca: "Hayır, ne namazda ne de namazın dışında kalbime dünya ile ilgili bir düşünce gelmez" demiştir.

Yine bir arife: "Namazda aklınıza dünya ile ilgili bir düşünce geliyor mu?" diye sorulunca: "Bana namazdan daha sevimli bir şey yok ki, namazda onu düşüneyim" demiştir.

Ebu'd-Derda (r.a) şöyle demiştir: "Kişinin, namaza kalben rahat bir şekilde başlaması için namazdan önce ihtiyaçlarını gidermeye başlaması onun ince dini anlayışından ileri gelir."

Rivayete göre; Ammar bin Yâsir (r.a) namaz kıldı ve namazını çok hafif/kısa tuttu. Etrafındakiler kendisine (künyesi ile hitap ederek): "Ey Ebâ Yekzân! Namazı çok kısa tuttun" dediler. Ammar (r.a) "Namazın farz ve vacibinden bir noksanım oldu mu?" diye sordu, onlar: "Hayır!" dediler. Bunun üzerine Ammâr şöyle dedi: "Acele etmem şeytanın namazımda beni yanıltmasını önlemek içindi." Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v) buyurdu ki: ***"Kul namaz kılar; ancak kendisine o namazın üçte biri, yarısı, dörtte biri, beşte biri, altıda biri ve onda biri kadar sevap yazılmaz. İnsan için kıldığı namazdan ancak aklı başında bilinçli bir şekilde kıldığı kısmının sevabı yazılır."***[769]

Abdülvahid bin Zeyd bu konuda icmâ olduğunu belirterek şöyle demiştir: "Alimler, kul için ancak, aklı başında/uyanık bir kalple)kıldığı namazın sevabının verileceği konusunda görüş birliğine varmışlardır."

---

[769] Ebu Davud, Salat, 123; Nesai, Sünen-i Kübra, No: 524; Ahmed, Müsned, IV, 321; Ebu Ya'la, Müsned, No: 1612. (Beyrut, 1998).

Hasan Basri de şöyle demiştir: "Kalp huzuru olmadan kıldığın bütün namazlar, seni sevaptan çok azaba götürür."

Rivayete göre Hz. Rasûlullah'ın (s.a.v) ashabından bazıları namazı çok kısa tutarlardı. Zübeyr b. Avvam ve Talha b. Ubuydullah (r.a) da bunlar arasındaydı. Bu durum kendilerine sorulunca: "Biz böylece düşmanın/şeytanın vesvesesinden kaçıyoruz" demişlerdir.

Rivayet edildiğine göre Hz. Ömer (r.a) bir defasında minberde hutbe verirken şöyle demiştir: "İçinizde öyle adamlar var ki, müslüman olarak yaşlanmış, fakat ömründe Allah için tam bir namaz kılmamıştır." Kendisine bunun nasıl olduğu sorulunca şöyle demiştir:

"Onlar namazdaki huşuyu, tevazu içinde boyun eğmeyi ve Allahu Teala'ya yönelmeyi tam olarak yapmadan bir ömür boyu namaz kılarlar."

En doğru söz sahibi Allahu Teala bu konuda şöyle buyurmuştur:

"Ne söylediğinizi bilinceye kadar namaza yaklaşmayın."[770]

Kalbin dağınıklığı konusunda Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

"Kimin düşüncesi (kötü düşünceler içinde) darma dağınık bir haldeyse Allahu Teala onun hangi azap vadisinde helak olacağına aldırmaz."[771]

Ebu'l-Âliye'ye Yüce Allah'ın: ***"Onlar namazlarından gafildirler"***[772] ayetinin tefsiri sorulunca şöyle demiştir: "Ayette yerilen kimseler namazında gâfil olup çift rekatta mı, tek rekatta mı selam verdiğini bilmeyenlerdir."

Bu ayetin manası Hasan-ı Basri'ye (rah) sorulduğunda şöyle demiştir:

"Ayette bahsedilenler, namaz vaktinden habersiz olup namaz kılmadan vakti geçiren kimselerdir."

---

770 Nisa 5/43.

771 Hakim, Müstedrek, II, 443; İbnu Mace, Mukaddime, 23; Zühd, 2; Beyhaki, Şuabu'l-İman, No: 10340.

772 Maun 107/5.

Yine Hasan-ı Basri şöyle demiştir: Allah'a yemin ederim ki şayet onlar namazı bilerek terk etselerdi kafir olurlardı; fakat onlar namaz vaktinden gafil kimselerdir."

Selef-i salihinden birisi bu ayet hakkında şöyle demiştir: "Ayetin bahsettiği kimseler, namazı vaktin evvelinde veya cemaatle kılınca sevinmeyen; vakit çıktıktan sonra kılınca da üzülmeyen kimselerdir."

Ayette kınanan kimse hakkında demiştir ki: "O, namazı ilk vaktinde kılmayı bir hayır olarak görmeyen; namazı geciktirmenin de günah olduğunu düşünmeyen kimsedir."

Denilmiştir ki: "Kulun kıldığı beş vakit namaz, noksanlarından dolayı birbirine eklenerek tamamlanır. Bazıları için öyle olur ki beş vakit namazı ancak bir vakit namazı tamamlar."

Bazı insanlar elli vakit namaz kılar; bunlar onun için ancak beş vakit namazı tamamlar. Allahu Teala, kuluna bir farzı emrettiği gibi; onu tam olarak yapmasını da ister. Kul emredilen farzı namazı tam olarak yerine getirmediği zaman, Allahu Teala onun noksanını diğer nafile ibadetleri ile tamamlar. Çünkü Allahu Teala, kula ancak ilahi yardımıyla yapabileceği şeyi emreder; rahmetinin bir eseri olarak onu yapamayacağı şeyle mükellef/yükümlü tutmaz.

Hz. İsa (a.s) Yüce Allah'ın şöyle buyurduğunu bildirmiştir:

"Kulum farzları yerine getirerek azabımdan kurtulur. Nafile ibadetleri ile de bana yakın olur."

Bu sözün bir benzeri Peygamberimiz Hz. Muhammed'den de (s.a.v) rivayet edilmiştir. O (s.a.v) şöyle buyurmuştur: ***"Allahu Teala şöyle buyurdu: "Kulum azabımdan ancak kendisine farz kıldığım şeyleri yerine getirerek kurtulur."***[773]

Bu konuyu açıklayan bir hadiste şöyle buyrulmuştur:

"Kıyamet gününde kişinin ilk hesaba çekileceği şey namazdır. Eğer namazı tamam çıkarsa ne âlâ. Eğer namazı tamam olmazsa, Allah şöyle

[773] Zebidi, İthafu's-Sâde, III, 276.

buyurur: Bakın! Kulumun nafile ibadetleri varsa farzlarını onunla tamamlayalım. Sonra (zekat ve oruç gibi) diğer farzlarda da aynı şekilde yapılır."[774]

İşte bu şekilde her farz kendi cinsinden olan nafile ile tamamlanır. Şayet nafileler de, farzlar gibi gaflet ve eksikliklerle doluysa, o kimsenin hesap gününde hâli nasıl olacak?

İbnu Abbas (r.a), Yüce Allah'ın: *"Hayır! O insan Allah'ın emrini yerine getirmedi"*[775] ayetinin tefsirinde, bu ayette geçen insanla kafirlerin kastedildiğini söylemiştir. Çünkü ona göre, Kur'an'da insanın özel olarak zikredildiği bütün yerlerde kafirler kastedilmektedir.

İNSANA GÜCÜNÜ AŞAN BİR YÜK YÜKLENMİŞ MİDİR?

Allahu Teala bu konuda şöyle buyurmuştur: *"Allah herkesi ancak gücü yettiği şeyle mükellef/yükümlü tutar."*[776]

Allahu Teala, müminlerin hâlinden haber verirken, onların: *"Ey Rabbimiz, güç yetiremeyeceğimiz şeyleri bize yükleme"*[777] şeklinde dua yaptıklarını ve kendisinin bu duayı kabul ettiğini bildirmiştir.[778]

Kula gücünün üstünde sorumluluk yüklenmesi konusunda ihtilaf ve şüphe vardır. Bu konuda doğru görüş şudur: Allahu Teala, özellikle müminleri güçlerinin yetmediği bir şeyle mükellef tutmaz. Bu, müminlere hâs bir durumdur. O, Allahu Teala'nın bir rahmeti ve ihsanıdır. Yüce Allah bu konuda onları kafirlere tercih etmiştir. Çünkü kullarından bir kısmını diğerlerine tercih etme hakkı O'nundur. İhsan O'nun elindedir; onu dilediğine verir. Bu söylediğimizi şu ayetin içerdiği manadan anlıyoruz:

"Ey Rabbimiz! Bize gücümüzün yetmediği şeyleri yükleme."[779]

---

[774] Ebu Davud, Salat, 144; Tirmizi, Salat, 188; İbnu Mace, Salat, 202; Hakim, Müstedrek, I, 262-263; Ahmed, Müsned, V, 72.

[775] Abese 80//23.

[776] Bakara 2/286.

[777] Bakara 2/286.

[778] Suyuti, ed-Dürrü'l-Mensûr, II, 135-137.

[779] Bakara 2/286.

Yüce Allah hikmet ve adaletine uygun olarak kafire gücünün üstünde bazı şeyleri yükleyebilir. Bu konuya işaret eden bir ayette Yüce Allah şöyle buyurmuştur: ***"Rabbinin sözü, doğruluk ve adalet bakımından tamamlanmıştır. Onun sözlerini değiştirecek kimse yoktur. İşiten de, bilen de O dur."***[780]

Bu ayet hakkında şöyle denmiştir: Yüce Allah'ın sıdk/doğruluk ile tecellisi müminlere, adaletle tecellisi ise kafirlere yöneliktir.

Yine konumuzla ilgili olarak Yüce Allah, Yusuf'un kardeşlerinin şöyle söylediğini bildirmiştir:

"Allah'a yemin olsun, hakikaten Allah seni bizden üstün kılmış."[781]

Bu ayet-i kerime, Yüce Allah'ın bazı kullarını diğer bazılarına üstün yaptığının açık delilidir. Ben söylediklerimin doğruluğunu İbnu Abbas'tan gelen bir rivayette gördüm. Bu rivayeti, İsmail Cüveybir'den, o Dahhak'tan, o da İbnu Abbas'tan nakletmiştir. İbnu Abbas (r.a), Allahu Teala'nın:

"O kimseler inanıp da iyi işler yapanlardır. Biz hiç kimseye gücünün üstünde bir şey teklif etmeyiz"[782] ayeti hakkında şöyle demiştir: "Yani ancak kuvveti dahilinde olan amelleri farz kılarız. Çünkü Allah müminlere kuvvetleri dahilinde olanı farz kılmıştır. Kuvvetleri dahilinde olmayan hiç bir emri onlara farz kılmamıştır."

Biraz önce ifade ettiğimiz gibi, bu durum sadece müslümanlara aittir. Bu manada İbnu Mesud'tan da bir rivayet nakledilmiştir.

Yine, İbnu Abbas (r.a) bu meseleyi açıklarken şöyle demiştir:

Kalplerinde eğrilik olanlar, bu konuda çeşitli tevillere yönelmektedirler Şöyle ki: "Yüce Allah, kulları sadece kendi yardımı ile yapabileceği işlerle sorumlu tutmuştur. Çünkü bütün hâl ve hareketlerinde kullar O'na muhtaçtırlar; O'nsuz yapamazlar. Allah'ın iradesi dışında onların müstakil bir ira-

---

[780] Enam 6/115.

[781] Yusuf 12/91.

[782] Araf 7/42.

desi yoktur. Allah'ın yardım ve desteği olmadan kulun ibadet ve taate güç yetirmesi mümkün değildir. O olmadan kulun ne gücü ne de kuvveti vardır. Allahu Teala kafirler hakkındaki şöyle buyurmuştur:

"Çünkü onlar, gerçekleri işitmeye tahammül edemiyorlar ve hakikatleri de duyamıyorlar."[783]

"Onlar kulak verip dinlemeye tahammül edemezlerdi."[784]

Yüce Allah kendisiyle hayırlara güç yetirenler hakkında şöyle buyurmuştur:

"Ben sadece gücümün yettiği kadar ıslah etmek istiyorum. Fakat başarmam ancak Allah'ın yardımı iledir. Yalnız O'na dayandım/güvendim ve yalnız O'na dönüyorum."[785]

Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

"Emredildiği gibi (tam hakkını vererek) namazı kılan kimsenin geçmiş günahları bağışlanır."[786]

Rivayete göre bir kudsî hadiste Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

"Her namaz kılanın namazını kabul etmem; ancak azametim karşısında boyun eğen, celâlim karşısında kalbi korkan, yasakladığım şeylerden kaçan, gece ve gündüzünü zikrim ile geçiren, isyanda ısrar etmeyen, yarattıklarıma karşı büyüklük taslamayan, benim rızam için zayıflara karşı merhametli davranan, fakirlerin işini üstlenen kimsenin namazını kabul ederim. Bu kimse cehaleti ilme, karanlığı nura çevirmem için bana dua ettiğinde duasına cevap verir; benden bir şey istediğinde isteğini yerine getiririm. Benim adımla yemin edip bir şey istediği zaman kendisini yalancı çıkarmam. Onu gücümle himaye ederim. Onunla meleklerime övünürüm. Onun katımdaki nuru bütün yer yüzü sakinlerine dağıtılsaydı hepsine ye-

783 Hud 11/20.
784 Kehf 18/101.
785 Hud 11/88.
786 Bu konudaki hadisler için bkz: Buhari, Taharet, 25; Rikak, 8; Müslim, Taharet, 3-17; Ebu Davud, Salat, 9; Nesai, Taharet, 108; Salat, 6; İbnu Mace, İkame, 194; Heysemi, ez-Zevaid, I, 297-303.

terdi. O, Firdevs cenneti gibidir; ne meyveleri bozulur ne de güzel hâli değişir."[787]

Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: *Gece namazı kılan nice kimseler vardır namazlarından onlara kalan sadece uykusuzluk ve yorgunluktur."*[788]

Kim arkasında namaz kıldığı imamın ne okuduğunu bilmezse o, gafletin en son noktasındadır. Çünkü o, okunan Kur'an'a kulak verip dinleme emrini terk etmiştir. Bu durumda onun rahmetten uzak kalmasından korkulur. Yüce Allah rahmete ulaşmayı iki şartla garanti etmiştir; dinlemek ve susmak. Allahu Teala şöyle buyurmuştur:

"Kur'an okunduğu zaman onu dinleyin ve susun ki size merhamet edilsin."[789]

"Cinler, Kur'an'ı dinlemeye hazır olunca, birbirlerine susun demişlerdi."[790]

Bir haberde rivayet olunduğuna göre Hz. Peygamber (s.a.v) bir gün namaz kıldırırken bir ayeti atladı. Namazı bitirince: *"Ne okudum?"* diye sordu; cemaat sükût etti. Bunun üzerine Übeyy b. Ka'b'a sordu o da: "Şu sûreyi okudunuz ve şu ayeti terk ettiniz. Ancak nesh mi edildi yoksa kaldırıldı mı bilemiyorum" dedi. Resûlullah (s.a.v) ona: *"Sen kendini namaza vermişsin ey Übeyy"* buyurdu. Sonra diğerlerine dönüp:

"Peygamberleri önlerinde namaza gelip saflarını bağlayan şu insanlara ne oluyor ki; Peygamberlerinin kendilerine Rablerinin kitabından neyi okuduğunu bilmiyorlar. İsrailoğulları da böyle yapıyordu. Bunun üzerine Allah peygamberlerine şu şekilde vahyetti: "Bedenlerinizle huzuruma geliyorsunuz; dilinizi benim kelamıma veriyorsunuz ama kalblerinizi benden başkasına çeviriyorsunuz ? Bu gittiğiniz yol batıldır."[791]

---

[787] Bkz: Ebu Nuaym, Hilye, IV, 20; Ali el-Muttaki, Kenzu'l-Ummal, No: 43573.
[788] Nesai, Sünen-i Kübra, No: 3249; İbnu Mace, Sıyam, 21.
[789] Araf 7/204.
[790] Ahkâf 46/29.
[791] Bkz:Ali el-Muttaki, Kenzu'l-Ummal, No: 22989; Zebidi, İthaf, III, 276.

Alimlerimizden Ebu Muhammed Sehl şöyle demiştir: "Kul secde ederek Allah'a yakınlaştığını zanneder. Oysa bu secdesinde işlediği günahları yaşadığı şehrin halkına dağıtılsa hepsi helak olurdu." Etrafında bulunanlar: "Ey Ebu Muhammed, bu nasıl olur? diye sorunca şöyle cevap vermiştir: "Secde ederken kalbi tamamen heva ve arzuları içinde olur ve kendisini istila eden batıl şeyleri hayal eder" dedi.

Evet bu söylenen doğrudur. Çünkü kul bu hâliyle Yüce Allah'a yakınlığın hürmetini çiğnemiş ve kalbinden Yüce Rabbinin heybetini düşürmüştür.

Şunu bil ki, namazın sana uzun gelmesi bir çeşit gaflettir; namazı çok kısa tutman da yanılmaya yol açar. Çünkü namazın sana uzun gelip ağırlaşması ondan tat almadığını ve azalarına zor geldiğini gösterir. Namazı çok kısa tutman ise, rükünlarını noksan yaptığını ve namazda sana gaflet geldiğini gösterir. Unutkanlık namazı noksan yaptırır.

Namaz konusunda aranan istikamet şudur: Kul namazdan tat alarak, Yüce Allah'a yalvarmanın lezzetine vararak, okuduklarını güzel anlayıp düşüncesini bir noktada toplayarak namazın ona uzun gelmemesidir. Aynı şekilde kul namazda uyanık olduğundan, farz ve vaciplerine dikkat ettiğinden ve onu hakkı ile yerine getirdiğinden namazın çok kısa olmamasıdır.

İşte bu anlattıklarımız, namaz kılanların murakabesi ve huşu ehlinin müşahedesidir.

NAMAZDA AKLA GELEN ŞEYLER

Kulun namazda aklına bir hayır gelse, hemen onu yapmaya koşmalıdır. Bu, Allah'a en sevimli olan şeylerdendir. Çünkü O, bunu kendisi için en sevimli yerde/namazda kuluna hatırlatmıştır.

Namaz kılan kimse kötü ve gazaba vesile olan basit ve beğenilmeyen işleri hatırlamışsa ondan süratle sakınmalıdır. Çünkü o, kulu Allah'ın yakınlığından uzaklaştıran bir şeydir. Onu kula ibadet yerinde hatırlatması bir azarlama, yanlışlığını itiraf ettirme anlamı taşıdığı gibi ayıplama ve uyarı da olabilir. Bunu terk etmek Allah'a yaklaştıran sebeplerdendir. Bu

kulun Yüce Rabbine güzel icabet ettiğini gösterir. Bu kulun Allah'a ulaşmada takip edeceği bir yoludur.

Kulun aklına bir boş temenni, bir heva/kötü arzu gelir veya geçmiş veya gelecekle ilgili herhangi bir düşünce doğarsa bilmelidir ki, bu düşmanı olan şeytandan gelen bir vesvesedir. Ona olan hasedinden dolayı kendisini böyle meşgul etmektedir. Bu şekilde onun, namazın rükünlerine kalbi ile iştirak etmesini engellemek ve kalbinin Allah'a münacaatta bulunmasından meşgul etmek ister. Şeytan bu yolla ona zarar veren şeylerle meşgul ederek, faydalı şeylerden perdelemek ister. Bununla onu namazın zikirlerinin her birinde hatırlanması gereken tedebbür/okuduğunu anlamak, tazim, hamd, dua ve istiğfardan mahrum etmek ister.

Eğer aklına geçim işi, ne yapacağım endişesi ve duasında istediği şeyleri nasıl elde edeceği düşüncesi gelirse, bunun nefis tarafından olduğunu bilmelidir. Bu tür şeyleri düşünmesi nefsinin kendisine dünya ile ilgili konularda verdiği vesveseden kaynaklanmaktadır.

Namaz kılanın aklına mahzurlu bir arzu veya isyan düşüncesi gelirse bu helak ve uzaklaşma sebebidir. Bu tür düşünceler, insanı azdıran düşmanın/şeytanın onu çepeçevre sarması sonucu nefs-i emmarenin bir sıfatı olarak meydana gelir. Bu durum ilahi huzurdan uzaklaşma ve perdelenme alametidir. O aynı zamanda kulun gazaba uğramasının, Allah'ın hoşnutluğundan uzaklaştırılmasının ve kendisinden yüz çevrilmesinin bir delilidir.

Kul, namazda bu tür düşüncelerle yüzyüze gelince, hemen bunları zihninden yok etmeye, nefsin vesvese ve fısıltısını kesmeye çalışması gerekir. Kul, bu tür düşüncelerin kalbinde ortaya çıkmasına imkan vermemelidir, yoksa onlar kendisine sahip ve hakim olur. Aklı ile onlara kulak vermemesi gerekir, aksi durumda bu düşünceler onu iyice sarar. Onlara kalbiyle katılmamalı, uzatmamalıdır; yoksa bu düşünceler onu zikir ve kalp uyanıklığından uzaklaştırıp cehalet ve gaflete götürür.

Mahzurlu olan bir şeyi düşünmek de mahzurludur. Bunda manevî noksanlık mevcuttur. Mubah olan herhangi bir ameli yapmaya niyet etmek mubahtır. Bunda ise fazilet mevcuttur.

Namaz kılan kimsenin kalbine yapılması ertelenmiş herhangi bir hayır düşüncesi doğarsa, onu kesin olarak yapmaya niyet etmelidir. Çünkü bu ona hatırlatılmış ve kendisinden yapılması istenilmiştir. Sadece niyet edip namaza devam etmeli: 'bu iş nasıl, ne zaman olacak, onu nasıl yapacağım?' gibi düşüncelerle meşgul olmamalıdır. Böyle yaparsa, gelecekteki işleri tedbir etmekle meşgul olup o anda yönelmesi gereken asıl işini kaçırmış olur. Bu da şeytanın onun namazından çalması ve kendisine tuzak kurmasıdır.

Namaz kılan bir mümin, nefsin gizli düşüncelerini bertaraf etmek, düşmanının/şeytanın kalbine verdiği vesveseleri kesmek için gayret gösterirse, Allah yolunda cihad etmiş ve kendisine en yakın Allah düşmanlarıyla savaşmış olur. Bundan dolayı onun için iki sevap vardır. Birisi Kerîm/sonsuz ihsan sahibi Rabbine yakınlaşmak için kıldığı namaz sevabı, diğeri de ilahi huzurdan kovulan şeytana karşı verdiği sabır ve savaş sevabı.

Manevi halleri güçlü müminler, düşmanlarına/şeytana karşı sert ve temkinli davranırlar. Namazlarında kendilerine müşahededen alıkoyacak herhangi bir sebep ya da herhangi bir durum arız olduğunda, bunu ortadan kaldırmak ve kökünden söküp atmak için çalışırlar. Çünkü bu şeyler onların hakka giden yolunu kesmekte ve haktan uzaklaşmalarına sebep olmaktadır. Bunun için arifler dünyadan gönüllerini çektikleri gibi, bu şeylerden de gönüllerini çekerler. İşte bu, zühttür. Bu hâl Yüce Allah'ın onlara bir ihsanıdır ve kendilerinden istediği de budur. Hem zahidlerin dünya malından gönüllerini çekmelerinin bir sebebi de budur. Onlar bu şekilde gönüllerini dünya sevgisinden temizleyerek vesveseden arındırılmış bir halde ibadet ve taat ederler.

Bu konuda Hz. Resûlullah'tan (s.a.v) şu durumlar rivayet edilmiştir. Resûlullah (s.a.v) namazda iken üzerinde bulunan cübbesinin işlemeleri dikkatini çektiği için onu çıkarmış ve:

"Bu beni namazda meşgul etti" buyurmuştur.[792]

Yine Allah Resûlü (s.a.v) bir gün namazda ayakkabısının bağına baktı; bağlar yeni idi, dikkatini çekti. Efendimiz (s.a.v) onun çıkarılmasını ve eski bağlarının getirilmesini emretti.[793]

Yine Allah Resûlü (s.a.v) bir defasında yeni bir ayakkabı giymişti, namazda ayakkabının güzelliği hoşuna gidince hemen secdeye kapandı ve namazdan sonra: *"Gazabına uğramayayım diye Rabbime karşı tevazu gösterip secdeye kapandım"* buyurdu. Daha sonra o ayakkabısını çıkarttı ve karşılaştığı ilk dilenciye verdi. Sonra Hz. Ali'ye, kendisine bir çift tüysüz ve sade ayakkabı satın almasını emir buyurdu ve onları giydi.[794]

Manen zayıf olan müminler de namazda kendilerine arız olan olumsuz düşünceleri kalplerinden gidermeye, kendilerini onlara kaptırmamaya ve onları içlerinde tekrar etmemeye çalışmalıdırlar. İmanlarındaki yakîn nurunun zayıflamaması ve hemen kalp uyanıklığını sağlamak için bu lazımdır.

Manevi afetler kalbe heva/kötü arzular yoluyla ve şeytanın kalbe yerleşmesi sebebiyle girer. Hevanın kalpte yer etmesi ve şeytanın kuvvetli oluşu ise, gafletin uzun sürmesi ve taattan tat alınmamasından kaynaklanır. Bunun sebebi de nefsin şehevî isteklere serbestçe dalması ve nefsanî sıfatların kula hakim olmasıdır.

Nefsin rahatça hareket etmesi ve kötü sıfatlarının kuvvet kazanması kalbin darlığından ve yakîn inancındaki zafiyetten ileri gelmektedir. Çünkü kulun yakîni kuvvet bulsa göğsü genişler; yakîn nuru hevasının karanlığını aydınlatır. Gecenin gündüzde kaybolduğu gibi nefis de kalpte tamamen kaybolur. Kulun elde ettiği müşahede hâli, şeytanın hareket alanını kapatır ve kötü adetlerin etkisini kalpten siler atar. Artık kul kesin olarak bilir ki içinde bulunduğu zikir ve namaz kendisi için daha faydalı, düşündüğü acil

---

792 Bkz: Buhari, Salat, 244; Müslim, Mesacid, 61; Ebu Davud, Salat, 168; Nesai, Salat, 187; İbnu Mace, Libas, 1.

793 İbnu Mubarek, K. Zühd, No: 383.

794 Zebidi, İthafu's-Sade, III, 204. (Buradaki kayda göre hadisi, Abdulah b. Hufeyf, "Şerefu'l-Fukara" isimli eserinde, zayıf bir senetle Hz. Âişe'den (r.a) rivayet etmiştir.

dünya zevklerinden ve kötü isteklerinden sonuç itibariyle çok daha yararlı ve çok daha övülecek bir durumdur. Bu durumda içinde bulunduğu zikir hâli onu, kötü düşünceden alıkoyar.

Bu iki makamdan sonra övülecek ve bahsedilecek herhangi bir hâl yoktur. Namaz kılan kimsenin ilahi hitabın anlaşılmasında, okuduğu kelamın manasını tefekkürde, ilahi maksat ve murat üzere bulunmada kalbinde bulduğu açık ve noksanlıklar aslında kul için Allah tarafından yapılan bir uyarı ve içinde bulunduğu hâli tanıtmadır.

Bu durum, tilavetin sağladığı ek bir faydadır. O, ameldeki ihlasın alameti, tefekkürün bereketi, kulun güzel ibadetlerinin kabul edilmesinin ve şükre layık bir halde olduğunun delilidir. Artık kul, ona bağışlanan bu fazla nimeti almalı ve ondan avuç avuç toplamalıdır. Artık başka şeylere bakmamalı ve temenni etmemelidir. Kalbini dünyevî düşüncelerden çektikten sonra bir daha ona yönelmemelidir.

Bu durumda şeytan sinsice yaklaşıp namaz kılanın kalbine kulak kabartır; oraya vesveseler verir, onu aldatmaya heves eder ve kendisine ümniye/boş şeyleri hayal ettirme yolundan girip aldatmaya çalışır. Çünkü ayette şeytan, insanı saptırmak için sapıklıkla boş kuruntuyu birlikte saymıştır. O, şeytanın kulun amellerini iptal etmek için yaptığı yalan vaadlerdir. Baksana Allahu Teala, şeytanın bu hâlini nasıl haber veriyor. Ayette şöyle buyrulmuştur:

"Şeytan dedi ki: Onları mutlaka saptıracak ve boş kuruntulara aldatacağım."[795]

Diğer ayette bu manada şöyle buyrulmuştur:

"Onlardan gücünün yettiği kimseleri davetinle şaşırt. Süvarilerinle, yayalarınla onları yaygaraya boğ. Mallarına ve evlatlarına ortak ol. Kendilerine boş vaadlerde bulun. Aslında şeytan, insanlara aldatmadan başka bir şey vaad etmez."[796]

---

[795] Nisa 4/115.

[796] İsra 17/64.

Sonra Yüce Allah, şeytanın bu hile ve aldatmasından bazı kullarını hariç tutmuştur. Onlar, Yüce Allah'ın desteği ile şeytana karşı galip gelen, ilahi koruma içinde bulunduklarından ve Allah'ı kendilerine vekil edip O'na tevekkül ettiklerinden düşman/şeytan onlara ulaşıp da bir zarar veremez. Bütün bunlar, şu ayetlerde ifade edilmektedir:

"Şurası muhakkak ki, benim ihlaslı kullarım üzerinde senin hiçbir tesirin ve ağırlığın olmayacaktır. Onlara vekil olarak Rabbin yeter."[797]

"Seni kardeşinle destekleyeceğiz ve size öyle bir kudret vereceğiz ki, ayetlerimiz (mucizeler) sayesinde düşmanlar size erişemeyecektir. Siz ve size tabi olanlar üstün geleceksiniz."[798]

"Gerçek şu ki, iman edip de yalnız Rablerine tevekkül edenler üzerinde şeytanın hiçbir hakimiyeti yoktur."[799]

Kulun namazda okuduğu her bir kelimeden geleceği hakkında derin tefekküre dalması, daha önceden yaptığı kusurlardan onu alıkor; içinde bulunduğu şeyle meşgul olması ise, onu anladığı şeye bağlar. Kul okuduğu şeylerin zâhiri manalarının dışında bir takım şeyleri anlar ve bu anladıklarını kendisini ilgilendiren ve ihtiyacı olan şeylere ulaşmaya bir delil yapar. Bunlar derin anlayışlara açılan kapılardır; kula namazda açılır; okuduğu Kur'an onların anahtarı olur. Sonra kul daha ötelere geçer; kendisi için en faydalı ve en gerekli şeylere ulaşır. O, tanıdığını bu şekilde tanır; öğrendiğini bu yolla öğrenir.

Namaz kılan kimse, tilavet esnasında okuduklarını bırakıp faydasız şeyleri düşünmesi veya okunan ayetlerin dışında başka şeylerle meşgul olması onun anlayışını engelleyen bir perde olur ve onu ilmin hakikatinden uzaklaştırır. Kul bunlara son vermelidir.

Tilavetin/Kur'an okumanın hakikati; okuduğu kelamın bâtınî manasını derince düşünmekle ve ilahi hitabın gizlilikleri üzerinde tefekkür ile olur. Kul kalbini murad edilen manalara bağlamalı, fikrini ise onu Allah'a erdi-

797 İsra 17/65.
798 Kasas 28/35.
799 Nahl 16/99.

ren ve Allah'tan uzaklaştıran şeyler hakkında tezekkür etmede/iyice düşünmede kullanmalıdır. Çünkü bu kelam "Aziz" olan Allah'tan gelen "şerefli" bir kelam, "Latif" Zattan gelen gelen latif/sırlı bir kelam, "Hakim" olan Mevla'dan gelen hikmet yüklü bir kelam, "Âlî" Rabbimizden gelen yüce bir kelamdır.

İlahi kelâmın/Kur'an'ın zâhiri manası anlayışa yakın ve kolaydır. Bâtını ise engin bir deryadır. O'nu dinleyen kimse, herkesin anlayacağı bir yönü bulunduğu için "onu anladım!" der. Ama onu müşahede ettiğinde manasının inceliğinden dolayı sanki hiç işitmemiş gibi olur. Akıl sahibi kimse onu, beyanının açık olması ve hikmeti tafsilatlı olduğundan dolayı bildiğini zanneder, fakat kelamın hakikati kendisine öğretildiği zaman, manalarının derinliğinden ve alanının genişliğinden dolayı sanki onu hiç anlamamış gibi gelir.

Bir kısım insanlar, Kur'anın açıklamalarını duyduklarında bununla aldanmışlar ve ondan daha güzelini söyleyebileceklerini iddia etmişlerdir. Başka topluluk ise onun meselelerini anladıktan sonra, ondan başka bir kitap talep edip onun yerine başkasının getirilmesini istemişlerdir.

Bir başkaları da Kur'an'ı işittiklerinde onu anladıklarını iddia etmişler fakat en doğru söz sahibi Yüce Allah onların yalan söylediğini bildirmiş ve onların Kur'an'ı gerçekte işitmediklerini haber vermiştir.

Allahu Teala başka bir ayetinde bütün bunların onların cehaletinden kaynaklandığını haber vermiş; bu konuda ki cüretlerinin hayret verici olduğunu bildirerek onların vasıfları hakkında şöyle buyurmuştur.

"Kendilerine ayetlerimiz okunduğunda onlar: "İşittik; istesek bunların bir benzerini biz de söyleriz" derler."[800]

"Öldükten sonra bize kavuşmayı beklemeyenler, kendilerine ayetlerimiz açık açık okunduğu zaman: "Ya bundan başka bir Kur'an getir veya bunu değiştir!" derler."[801]

[800] Enfal 8/31.
[801] Yunus 10/11.

Allahu Teala diğer grubun sıfatları hakkında da şöyle buyurmuştur:

"Bunlar kulak verirler/dinlemiş gibi gözükürler, halbu ki onların çoğu yalancıdır."[802]

"Hiç şüphesiz onlar, vahyi işitmekten uzak tutulmuşlardır."[803]

"İşitmedikleri halde, işittik/anladık diyenler gibi olmayın."[804]

Allahu Teala Kur'an'ı can kulağı ile dinleyen ve manasını anlayan cinler hakkında şöyle buyurmuştur:

"Cinler şöyle dediler: Biz gerçekten doğru yola ileten harikulade güzel bir Kur'an dinledik ve ona iman ettik. Artık Rabbimize asla ortak koşmayacağız."[805]

Cinler, insanlardan daha kuvvetli ve büyük varlıklardır. Bu cinler, Kur'an'ı anlayanlardır. Bunun için Yüce Allah kendilerini övmüştür. Vahyin sahibi Yüce Allah, onu alan ve tebliğ eden peygamberi Hz. Muhammed (s.a.v) hakkında da aynı şekilde şöyle buyurmuştur:

"Onların aksine sen o Kur'an karşısında hayran kalıyorsun, onlar ise alay ediyorlar."[806] Yani sen Kur'an'a, verdiği açıklamalara ve onun indirilmesine hayran kalıyorsun; ama cahiller onunla alay ediyorlar

Kur'an okuyan kimseye, tilavet ettiği ayetler, ilahi azamet ve kudreti tefekkür etme kapısını açar. Kul ilahi kelam vasıtasıyla ahiretle ilgili nimet ve azabı müşahede imkanı bulur. Bundan dolayı ona iki sevap verilir; birisi tefekkür, diğeri namaz sevabı.

Bu anlattıklarımız müminlerin geneli için ihsan edilen ziyade nimetlerdir. Mukarrebun makamındaki seçkin kullar için ise, bunlarla birlikte onların ötesinde şeyler vardır. Onlar, namazda okudukları Kur'an'la gayb aleminden açılan ilim ve nurlara yöneltilir ve ilahi kelamın sayesinde Yüce

[802] Şuara, 26/223.
[803] Şuara 26/112.
[804] Enfal 8/21.
[805] Cin, 72/1-2
[806] Saffat 37/12.

Sevgiliye ait sırlara vakıf olurlar. Yine bu Kur'an tilavetiyle elde ettikleri yakîn nuru ile kendilerine ilahi izzet, ceberut, yücelik ve azamet aleminin sırları keşfedilir/açılır. Yüce Allah, onlardan daha önce istediği bir tefekkür ve derin düşünce olmaksızın kendilerini bu haller ile yüz yüze getirir ve onları müşahedesine/tecellilerini seyretmeye mecbur eder. Bu durumda dilleri konuşmaktan kesilir, akılları anlamaktan mecalsiz kalır; Yüce Allah onların kalp ve düşüncelerini bir şey talep etmekten alıkoyar. Onlara herhangi bir sebebe bakma ve yönelme imkanı vermez. Bilakis onlar, herhangi bir çaba ve gayret göstermeksizin, nasıl olduğunu bilmeksizin ve olması için bir irade göstermeksizin bu halleri yaşarlar. Sonra onlar, içinde bulundukları hâlin hakkını verip manevi nasiplerini elde ettiklerinde daha ötelere, en büyük aleme geçerler; ilahi huzurda dururlar, devamlı Cenab-ı Hakkın yanında olurlar.

Onlar, bir an olsun müşahede esnasında başka şeylerle meşgul olup durmazlar. Allah'tan gayri müşahede ettikleri şeylerle huzur bulup sükuna ermezler. Çünkü onlar beyan/açıklanan mana ile değil onun sahibi ile, haber ile değil yakîn ile, müşahede ettikleri varlıklar ile değil, her şeye şahid olan Mevla ile, varlık ve eşya ile değil, onu yoktan var eden ve varlığını devam ettiren Yüce Zat ile birlikte olmak istemektedirler.

Allah onlara murad ettiği şeyleri gösterir; onlardan başka şeylere yönelme hâlini kaldırır; hakkı yakînen tanıdıklarından onları tembellik ve taşkınlıktan kurtarır. Onları başka şeye bakmaktan keser, varlıklara bağlanmaktan uzaklaştırır. Onlar kendilerine ayetlerini açıklayan zata tam olarak bağlanırlar, Yüce Allah onlara başka şeyden faydalanmayı unutturur. Onlar kendilerini bu makama ulaştıran Yüce Zata bağlanırlar; Allah onlara zatını tanıtır, kendilerini Zatına sevk eder, huzuruna giden yolda onlara delil olur.

Bu anlattıklarımız, Yüce Allah ile özel bir kuvvete sahip olan, O'nunla zengin olup bütün varlıklara muhtaç olmaktan kurtulan, O'nu bulup kalbinden bütün varlıkları atan, O'nunla zikreden ve sabreden kimselerin sıfatıdır.

Namaz kılmak isteyen kimse, ihtiyaçlarını görüp önemli hacetlerini bitirdikten sonra namaza durmalıdır. Geride, kalbini daraltacak ve düşünce-

sini dağıtacak bir iş bırakmamalıdır. Böyle yaparsa, kalbi namazda boş olur, düşüncesi toplanır, aklı okuduğunu anlayacak şekilde uyanık olur, kalbi ile dili bir birine uyar; bu şekilde kul her şeyi ile Rabbine yönelir. Bu, şeytanla mücahedesinde zayıf düşen ve hak yolundaki yarışta velilere ulaşamayan manen hasta kimselere emredilen bir durumdur.

Bu konuda Rasûlullah'ın (a.s.v) şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

"Güçlü mümin, zayıf olan müminden Allahu Teala'ya daha sevimlidir. Bununla birlikte her birinde hayır vardır."[807]

Allahu Teala da şöyle buyurmuştur:

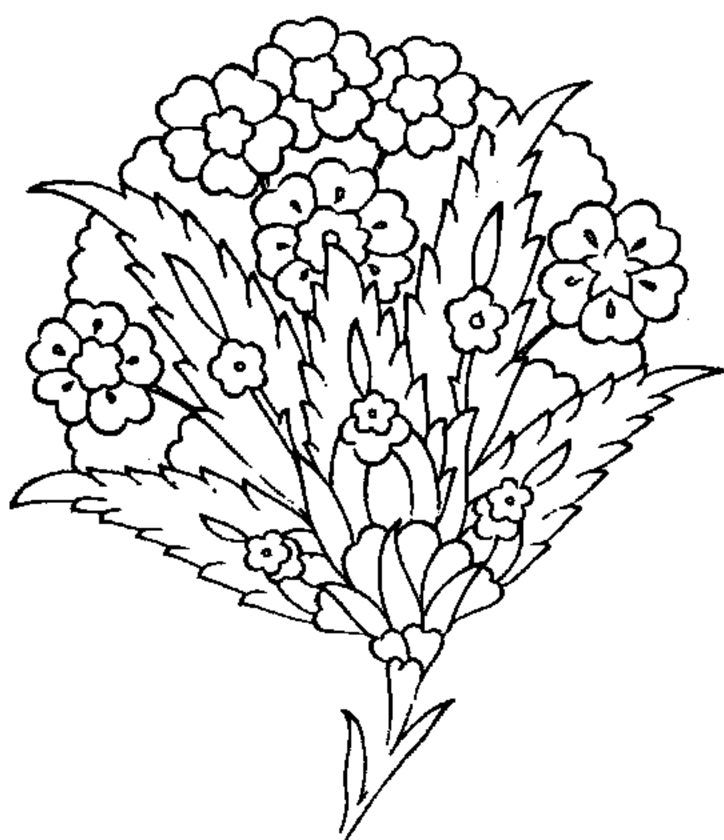
"Müminlerden -özür sahibi olanların dışında-oturanlarla malları ve canları ile cihad edenler bir olmaz. Allah, malları ve canları ile Cihad edenleri, derece bakımından oturanlardan üstün kıldı. Gerçi Allah hepsine de güzellik/cennet vaad etmiştir; ama mücahitleri, oturanlardan çok büyük bir ecirle üstün kılmıştır."[808]

Namaz bölümü burada bitti. Şimdi, İslam'ın üçüncü temel farzı olan zekatı açıklayacağız.

[807] Müslim, Kader, 34; Nesai, Ameli'l-Yevmi ve'l-Leyle, 195; İbnu Mace, Mukaddime, 10; Beyhaki, Sünen-i Kübra, X, 89; İbnu Hıbban, Sahih, No: 5722.

[808] Nisa 5/95.

ZEKÂT

ZEKATIN FARZLARI VE HÜKMÜ

Zekatın dört farzı vardır:

1-Kişinin hür olması.

2-Zekat verecek kimsenin mala gerçek manada sahip olması.

3-Malının nisap miktarına ulaşması. Nisap gümüşte iki yüz dirhem, altında yirmi dinardır.[809]

4-Nisaba ulaşan malın üstünden bir yılın geçmesi.

Resûlullah'ın (s.a.v) şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

"Malda, zekatın dışında bir hak yoktur."[810]

Ancak Tabiundan bir grup, malda zekattan başka hakların da olduğu kanaatinde idiler. Onlardan İbrahim en-Nehâî şöyle demiştir:

"Sahabe, malda zekattan başka hakların olduğu görüşünde idiler."

Şâ'bî de bu görüştedir. Kendisine: "Malda zekattan başka bir hak var mı?" diye sorulduğunda: "Evet" demiş ve Allahu Teala'nın şu ayetini okumuştur:

"Çok sevmelerine rağmen mallarından akrabalarına verirler."[811]

---

809 Bu miktarların günümüzdeki karşılığı ortamala olarak altıyüz gram gümüş, doksan gram altındır. Zaruri ihtiyaçların ve borcun dışında bu miktarda altın-gümüşe veya onların değerinde ticaret malına sahip olan kimseye bir sene dolunca zekat farz olur.

810 İbnu Mace, Zekat, 3; Suyuti, es-Sağır, No: 7641.

811 Bakara, 2/3.

Ata ve Mücahid de aynı görüşte idiler.

Müslümanlar eşitliği, başkalarına karşılıksız borç vermeyi ve güçsüz müslümanlara yardım etmeyi iyilik, ihsan ve güzel amel olarak görmekte; bu işlerin zengin, hayır ehli muttaki ve salih kimselere vacip olduğu görüşünde idiler. Bir grup müfessir de bu görüşte olup, şu ayetlerin bunu emrettiğini söylemektedirler:

"Onlar kendilerine verdiğimiz rızıklardan infak ederler."[812]

"Ve size verdiğimiz rızıklardan infak ediniz."[813]

Bu ayetler, zekat ayetiyle neshedilmemiş yani hükmü kaldırılmamıştır. Bu ayetlerde zikredilen infak, fakir müslümanın zengin müslümanlar üzerindeki haklarındandır. Kişinin müslüman olması ve ihtiyaç içinde olması durumunda, imkanı olanların onun ihtiyacını gidermesi vacip olur.

ZEKATIN FAZİLETLERİ VE EDEPLERİ

Bir kimse, zekat kendisine farz olur olmaz ilk vaktinde zekatını vermelidir. Zekatın senesi dolup farz olmadan önce verilmesi daha faziletlidir. Bu, özellikle zekatın verilmesi gereken bir yeri bulunca yapılmalıdır. Mesela, Allah yolunda cihad eden bir gâzi, vakti gelmiş fakat ödenemeyen bir borç, bir cihad, ihtiyaç içine düşmüş fazilet sahibi bir fakir yahut garip bir yolcu ve benzeri ihtiyaç sahipleri görüldüğünde bu kimselere vaktinden evvel zekatını vermek, bunu güzel bir fırsat görüp değerlendirmek daha faziletli ve daha bereketlidir. Böyle davranmak, hayırlı işlere koşmak, iyilik ve takvada yardımlaşmak olur. O ayrıca, yapılması emredilen şeyin yanı sıra nafile bir hayır yapmaktır. İnsan başına gelecek kötü durumlardan emin olamaz. Çünkü hayrı geciktirmekte bir çok afetler mevcuttur. Dünyanın nice felaket ve sıkıntıları vardır. Nefis durmadan hâl değiştirir. Kalp devamlı değişim içindedir; bunun için fırsat ele geçer geçmez hayrı yerine getirmelidir.

---

812 Bakara, 2/254.

813 Bakara, 2/264.

Zekat veren kimse, zekat vermede yılbaşı olarak Ramazan veya Zilhicce aylarından birisini belirlerse, bu daha faziletlidir. Çünkü bu iki ayın bir çok faziletleri ve hususiyetleri vardır.

Yüce Allah Ramazan ayını Kur'an'ın indirilmesine tahsis etmiş ve onda bin aydan daha hayırlı olan kadir gecesini koymuştur. Ayrıca kullarına farz kıldığı oruç ibadetinin eda edileceği zaman olarak da Ramazan ayını seçmiş ve o ayı evlerinde/camilerde yapılan özel ibadetlerle şereflendirmiştir.

Mücahid bu ay hakkında şöyle demiştir: "Ramazan demeyiniz çünkü o Allah'ın isimlerinden biridir. Fakat "Şehr-i Ramazan/Ramazan ayı deyiniz."

İsmail bin Ebî Ziyâd, bu sözün merfu' olarak rivayet edilen/Hz. Peygamber'e ait bir hadis olduğunu bildirmiştir.

Zilhicce ayına gelince, bu ay dışındaki herhangi bir ayın, içinde şu beş fazileti topladığını bilmiyoruz:

1- O içinde savaşın haram kılındığı aylardan biridir.

2- Hac ayıdır.

3- Onda Haccü'l-ekber/en büyük hac günü vardır,

4- Onda eyyâm-ı ma'lumat denilen faziletli on gün vardır.

5- Sayılı günler/Yüce Allah'ın tekbiri emrettiği teşrik günleri de bu aydadır.

Ramazan ayında zekatın verileceği en faziletli günler son on günüdür. Zilhicce ayının en faziletli günleri ise ilk on günüdür.

Vera/takva ehlinden bazıları, zekatın her sene bir ay öne almak sûretiyle verilmesini ve sene başından sonraya bırakılmamasını müstehap görmüşlerdir. Çünkü bir kimse zekatını her yıl belirli bir ayda verirse, gelecek seneki aynı ay aslında on üçüncü ay olur. Bu da zekatın geç verilmesi demektir.[814]

---

[814] Çünkü kemeri/ay hesabına bağlı aylar, her sene on gün beri gelmekte ve sene başı devamlı değişmektedir. Bunun için sene başını iyi takip etmelidir.

Alimler şöyle demişlerdir. Mesala bir kimse, bu yıl zekatını Recep ayında verirse, gelecek yıl zekatını Cemâdiyel-ahîr ayında vermelidir. Böylece bir seneyi geçirmemiş olur. Buna göre, bu yıl zekatını Ramazan ayında veren bir kimse, gelecek yıl Şaban ayında vermeli ki, seneye bir şey eklememiş olsun. Bu şekilde hareket etmesi daha güzeldir.

Zekat veren kimse zekatını aylara bölerek vermemelidir.

Zekatı gönül hoşluğu ve kalp huzuru ile, Rabbi için ihlaslı bir şekilde, sırf O'nun rızasını isteyerek, gösteriş ve riya yapmaksızın, yapmacık hâl ve tavırlara girmeksizin vermelidir. Kul, verdiği zekatı, Allah'tan başkasının bilmesini istememelidir. Zekatı verirken, Allah'tan başkasından bir şey beklememeli, onu vermediğinde ise O'ndan başkasından korkmamalıdır. Devamlı Allahu Teala'ya nazar etmeli, O'nun bu hayırda kendisine ihsan ettiği güzel yardımını yakînen tanımalıdır.

Zekat veren kimse zekatını verdiği fakirin kendisinden daha hayırlı olduğuna itikat etmeli; kalbinde onu noksan görmemeli ve onu küçük düşürmemelidir. Zengin kimse, fakirin kendisinden daha hayırlı olduğunu bilmelidir. Çünkü fakir, onun için manevi bir temizlik, yükselme, yücelme ve ebedi ahiret yurdunda manevi derece elde etme sebebi yapılmıştır. Kendisi ise, fakir için bir hizmetçi ve onun dünyasını mamur etmekle görevli bir memur yapılmıştır.

Bize anlatıldığına göre ariflerden birisi şöyle demiştir:

"Ben iyi bir meslek sahibiydim. Allah'a tevekkül edip çalışıp kazanmayı bırakmak istedim. Bunun üzerine kafamda nasıl geçineceğim düşüncesi dolaşmaya başladı. Bu haldeyken bana gaibten bir ses şöyle seslendi: "Seni bize bağlanmış görmüyorum. Sen hem bize yönelmek istiyorsun, hem de rızkın konusunda bizi töhmet altında tutuyor/rızkı sana gönderme konusunda bize güvenmiyorsun. Korkma biz, ya dostlarımızdan birisini hizmetine bağlar veya düşmanlarımızdan bir münafığı emrine vererek ihtiyacını gideririz."

Zengin bir müslüman zekatını fakire gizli olarak vermeli, verdiğinin zekat olduğunu kendisine söylememelidir. Allahu Teala'nın:

"Sadakalarınızı minnet ederek/başa kakarak ve fakire eziyet yaparak iptal etmeyiniz" [815] ayetinin tefsirinde şöyle denmiştir:

[815] Nisa 4/53.

"Minnet, zekatı verdiğin kimseye 'bu zekattır' diye söylemen; eziyet ise verdiğin zekatı başkalarına açıklamandır."

Bişr b. Haris'in şöyle dediği bana anlatıldı. Süfyan dedi ki:

"Kim yaptığı hayrı başa kakarsa sadakası/zekatı fasit olur." Ona "Başa kakmak nasıl olur?" diye sorulunca şu cevabı verdi: "Yaptığın hayrın zekat olduğunu zikretmen veya başkaları yanında ondan bahsetmen o kimseyi minnet altına sokmaktır."

Başka birisi de şöyle demiştir: "Minnet, verdiğin şeye karşılık olarak hayır yaptığın kimseyi çalıştırmak istemendir. Eziyet ise fakirliğinden dolayı onu ayıplamandır."

Yine denilmiştir ki: "Minnet, kendisine hayır yaptığın kimseye karşı kibirlenmek, eziyet ise onu azarlamak ve bir şey istediği için kendisini kınamaktır."

Bir hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: "***Sadakanın en faziletlisi insanın şartlarını zorlayarak bir fakire gizlice verdiği sadakadır.***"[816]

Alimlerden biri şöyle demiştir: "Üç şey iyiliğin hazinelerindendir. Onlardan biri de zekatın gizli olarak verilmesidir."

Bu söz bize müsned bir hadis olarak da rivayet edildi. Zekatı gizlice vermek insanın dini için daha selametlidir. Bunun afeti daha azdır ve amel bakımından da daha temizdir.

Bize ulaşan bir hadiste şöyle buyrulmuştur: "***Allah, yaptığı hayrı halka duyurmak için, gösteriş yaparak ve minnet ederek hayır yapanın hayrını kabul etmez.***"[817]

Görüldüğü gibi hadis-i şerifte Allah Resûlü (s.a.v), minnet ile 'Sûma'y'ı/halka duyurmayı bir arada zikretmiştir. Aynı şekilde 'Sûm'â' ile 'riya'yı da bir arada zikretmiş ve bütün bunlarla amelin reddedileceğini bildirmiştir.

---

[816] Bkz: Ebu Davud, Zekat, 40; Ahmed, Müsned, II, 358; İbnu Hıbban, Sahih, No: 3346.

[817] Bkz: Zebidi, İthafu's-Sade, IV, 185.

Hayrını işittirme derdinde olan, yaptığı amellerini kendisini görmeyenler duysun diye ondan bahseden kimsedir. Onun bu davranışı, amelinde gösteriş yerine geçer. Amelin iptal edilmesinde her ikisi de eşittir. Çünkü onlar imandaki yakînin zafiyetinden kaynaklanır. Halk duysun diye amel eden kimse, kendisini Mevla'sının bilmesiyle yetinmemiş, aynı şekilde riya için hareket eden riyakâr da O'nun görmesiyle yetinmeyip başkalarını ona ortak etmiştir. Hadise, yaptığı hayrı başa kakan kimseyi bunlara dahil etmiştir. Çünkü başa kakmada hem yaptığını duyurma hem de riya/gösteriş vardır. Şöyle ki:

Hayır ve ibadet yapan kimse, yaptığı ameli zikrederek onu başkalarına duyurmuş olur veya gizlice yaptığı iyilikte kendi nefsini görüp onunla övünür. Onu açığa vurduğu zaman, amel gizli olmaktan çıkar, açıktan yapılmış amel olarak yazılır. Onu halkın içinde bahsettiği zaman ise, gizli ve açık ameli silinir, yerine gösteriş yazılır.

Eğer ihlasla verilen bir sadaka ve zekatın açıklanmasında, onun gizli olarak verilmesinin sevabını kaçırmaktan başka bir şey olmasaydı, bu bile amel için büyük bir noksanlık olurdu.

Bir haberde şöyle rivayet edilmiştir: "Gizli olarak verilen sadaka, açıktan verilen sadakadan yetmiş kat daha faziletlidir."

Meşhur bir hadiste ise şöyle buyurulmuştur:

"Yedi sınıf insan vardır ki Allahu Teala'nın Arşının gölgesinden başka hiçbir gölgenin bulunmadığı kıyamet gününde Allah onları kendi gölgesinde gölgelendirir. Onlardan biri de, sağ elinin verdiği sadakayı sol elinin fark etmeyeceği kadar gizli veren kimsedir."[818]

Hadisin diğer bir lafzında ise: "Sağ eliyle verdiği sadakayı sol elinden gizleyen kimse" diye geçmektedir. Bu aslında gizli tutulmasında mübalağa ifade eden bir ifade şeklidir. Yani bu kul, zekat ve sadaka verdiğini başka insanlar şöyle dursun, kendisinden bile gizler. Araplar her ne kadar

---

[818] Buhari, Salat, 187; Zekat, 17; Müslim, Zekat, 91; Tirmizi, Zühd, 53; Nesai, Süneni-i Kübra, Kada, 2.

normal söz sınırlarını aşan ifadeler olsa da, örnek verecekleri veya hayret bildirecekleri zaman mübalağa sanatını kullanırlar.

Şu ayette de mübalağa sanatı kullanılmıştır. Allahu Teala ayet-i kerimede bir toplumu kötüleyip onların aşırı cimrilik sıfatını anlatırken şöyle buyurmuştur:

"Yoksa onların mülkten bir nasipleri mi var; öyle olsaydı insanlara çekirdek parçası kadar bir şey bile vermezlerdi."[819]

Ayetin aslında geçen nagîr; hiç kimsenin istemediği, peşine düşmediği ve kimseye vermediği küçük, basit, değersiz bir şeydir. Çekirdeğin üzerinde bulunan ve hurma ağacının kendisinden bittiği noktaya "nagir" denir.

Yukarıdaki hadiste, bundan çok daha şiddetli ve kapalı bir mana vardır. O da "sol elinden gizler" ifadesidir. Bu sözde gerçek manada bir gizlilik mevcuttur. O da, verdiği zekatı nefsine bile söylememesi ve onu kalbinden geçirmemesidir. Bu da ancak yaptığı hayırda nefsini görmeyerek ve kalbinde yaptığı hayrı düşünmeyerek gerçekleşir.

Melekût aleminin sırrı konusunda şöyle denmiştir: "Allahu Teala Melekûtun/gaybın sırrını ancak, onu nefsine bile bahsetmeyip herkesten gizleyen kimseye açar." Yani o, kalbiyle bunları düşünmez, onu zikretmez, onda kendi nefsini görmez; devamlı kendisine bağlandığı Rabbi ile meşgul olur, başka şeye aldırış etmez, bir önem vermez. İşte bu hâlde kulun sırlara mazhar olması mümkün olur.

Eğer verdiğin sadakayı gerçek manada nefsinden gizlemek mümkün olmuyorsa, hiç değilse onda nefsini gizle. Öyle ki kendisine zekat verdiğin kimse senin verdiğini bilmesin. Bu, ihlastan bir makamdır. Vermede elini görür ve kendini ortaya korsan, hiç olmazsa zekat verdiğin kimseye karşı nefsini gizle. Bu, sadık olanların hâlidir.

---

[819] Bakara 2/271.

İHLAS SAHİPLERİNİN ÖRNEK HÂLİ

İhlas sahibi insanlardan birisi, vereceği şeyi fakirin önüne veya yoluna bırakır veya görüp alabileceği şekilde onun oturduğu yere koyardı. Fakir onları alır; fakat sahibinin kim olduğunu bilmezdi.

Diğer birisi de vereceği şeyi fakirin cebine o uyurken gizlice koyardı. Ben böyle yapan bir kimseyi gördüm.

Zekatını başkaları vasıtasıyla fakire vererek durumunu gizlemeye çalışan müslümanların sayısı sayılamayacak kadar çoktur.

Bir hadiste şöyle rivayet edilmiştir: ***"Gizli sadaka veya gece verilen sadaka Rabbin gazabını söndürür."***[820]

Yüce Allah zekatın gizli olarak verilmesinin daha faziletli olduğunu haber vermiştir. Fazileti yanında bu sadaka günahlara keffaret olur. Allahu Teala şöyle buyurmuştur:

"Sadakayı gizli olarak fakirlere verirseniz, bu sizin için daha hayırlıdır. Bu günahlarınıza keffaret olur."[821]

Bir fakir, fakirliğini açıkça söyler, istemek için elini açar, iffet ve şerefini koruma yerine dilenmeyi ve zilleti tercih ederse, bu durumda senin de ona yapacağın iyiliği açıklamanda bir mahzur yoktur.

Eğer, sünnete uyarak, ya da bu konuda başkalarına örnek olup sana uyulsun niyetiyle zekatını açıktan verir, diğer insanlar için de bir teşvik olmasını düşünürsen, bu güzeldir. Böylece diğer müslümanların da zekat vermede seninle yarışmasını temin etmiş olursun. Bu, ayrıca fakirleri doyurmak için teşvik etmeye girer. Allahu Teala bizleri buna teşvik etmiştir.

"Size verdiğimiz rızıklardan açıktan ve gizli olarak infak ediniz"[822] ayeti hakkında şunlar söylenmiştir:

---

[820] Tabarani, el-Evsat, No: 6082; Heysemi, ez-Zevaid, III, 115. Aynı konuda benzer bir rivayet için bkz: Tirmizi, Zekat, 28; İbnu Hıbban, Sahih, No: 3309; Beğavi, Şerhu's-Sünne, No: 1634.

[821] Ra'd, 13/22.

[822] Müzzemmil, 73/20.

Gizli olarak verilecek şey, nafile sadakalar; açıktan verilecek ise farz kılınan zekattır.

"Malınızın zekatını veriniz ve Allah için karz-ı hasende bulunun/güzelinden borç verin"[823] ayeti hakkında da şöyle denmiştir: Karz-ı hasen nafile cinsinden olan ibadetlerdir. "O helal maldır" diyenler de olmuştur Şu ayette hasen kelimesi helal anlamında kullanılmıştır:

"O bana tarafından hasen/güzel/helal bir rızık ihsan etti."[824]

Allahu Teala bir ayette şöyle buyurmuştur:

"Zekatlarınızı açıktan verirseniz o ne güzeldir."[825]

Görüldüğü gibi burada sadakayı açıktan verenler methedilmiştir. Ancak bu durum, açıkça isteyen, elini açıp dilenen insanlara karşı açıktan verildiği zaman güzel olur. Nitekim ayette :

"Eğer onu fakirlere gizli olarak verirseniz bu sizin için daha hayırlıdır"[826] buyrulmuştur.

Bu fakirler, insanlardan istemeyi ve hallerini gizlemek isteyen fakirlerdir. Bu kimseler, fakirlerin içinden seçilmiş kullardır. Haya ve iffetlerinden dolayı nefislerini ortaya koymazlar/hallerini kimseye açmazlar. Öyleyse, kim hâlini açığa vurursa, sen de ona yaptığın hayrı açıktan yapabilirsin; kim hâlini gizlerse, sen de ona yaptığın hayrı gizle.

Bu anlattığımız, günah işleyen kimsenin ayıbını ortaya koymasına benzer. Yaptığı kusurları senden gizleyen bir kimsenin ayıplarını ortaya çıkarman/açıklaman haramdır. Fakat bir kimse yaptığı kötülüklerini açıktan yapar ve onları halka açıklarsa, bu durumda onu kötülüklerini açıklamanda bir sakınca yoktur.Nitekim bir hadiste şöyle buyrulmuştur;

"Üzerinden haya/utanma perdesini atıp açıkça günah işleyen bir kimsenin gıybetinde bir günah yoktur."[827]

---

[823] Hûd 11/88.
[824] Bakara, 2/241.
[825] Bakara, 2/271.
[826] Bakara, 2/267.
[827] Beyhaki, Sünen-i Kübra, X, 355; Kudaî, Müsned, No: 426; Suyutî, es-Sağir, No: 8525.

ALLAH İÇİN SAKADA VERİLECEK MAL

Kişinin en çok sevdiği ve nefsinin kendisi için ayırıp tercih ettiği en iyi maldan zekat/sadaka vermesi daha faziletlidir. Böylece Yüce Mevla'sının emrettiği gibi onun için olanı tercih etmiş olur. Allahu Teala, kendisi için infak edenlerin hâlini bir misalle anlatmış ve bu konuda şöyle buyurmuştur:

"Kazandığınız şeylerin güzel/helal olanlarından infak ediniz.

Size verilse gözünüzü yummadan almayacağınız kötü malı, hayır diye infak etmeye kalkışmayın."[828]

Yani malınızın değersiz olanlarını ayırıp Allah için vermeye kalkışmayınız. Öyle ki bu mal sizden birine verilmiş olsa onu ancak istemeyerek ve verenden utanarak alır. Nefsinizin güzel bulmadığı yahut ilerisi için biriktirmeyi kötü gördüğü, yahut başkasından dolayı aldığı veyahut şerefinden dolayı kölelerinden birisine hediye etmeyi güzel görmediği değersiz malları zekat ve sadaka olarak Allah için vermeye kalkışmayın. Böyle yaparsanız, nefsini veya senin gibi bir köleni Yüce Mevla'na tercih etmiş olursun. Bu, kötü edeptendir. Kötü edep ile hiçbir ibadet yerine gelmiş olmaz.

"Verdiğinin kat kat fazlasını kendisine ödemesi için Allah için karz-ı hasen/güzel borç verecek yok mu?"[829]

Ayetinin tefsirinde şöyle denmiştir: Allah için verilecek güzel borç, helal maldır. Çünkü Allahu Teala temizdir; ancak temiz olanı kabul eder.

Ebân'ın Enes'ten (r.a) rivayet ettiği bir hadiste şöyle buyrulmuştur:

"Harama bulaşmadan kazandığı maldan infak eden kula müjdeler olsun."[830]

---

[828] Bakara 2/267.

[829] Nahl 16/62.

[830] Beyhaki, Şuabu'l-İman, No: 10563. Aynı konuda bkz: Tabarani, el-Kebir, No: 4615-4616; Bezzar, Müsned, No. 3225; Heysemi, ez-Zevaid, X, 229.

Bir hadis-i şerifte de şöyle buyrulmuştur: *"Bir dirhem sadaka (sevabı), yüz bin dirhem sadakadan öne geçti."*[831]

Allahu Teala, sevmedikleri mallarını Allah'a tahsis eden ve asılsız olarak en güzel sonucun kendilerine ait olduğu yalanını söyleyenleri tehdit etmiş ve onların yalancı olduğunu şöyle açıklamıştır:

"Kendilerinin sevmediği şeyleri Allah için ayırıyorlar. Dilleri de en güzel sonucun kendilerinin olduğunu söyleyerek durmadan yalan söylüyor. Hiç şüphesiz onlar için ateş vardır."[832] Yani Cehennem onlara hak olmuştur.

Bu ayette ancak Arapça'da uzman olanların bilebileceği garib bir durak vardır. Yani ayetteki "Lâ" harfinde durulursa onların en güzel sonucun kendilerine ait olduğu iddiası ortadan kaldırılmış olur. bu durumda ayet, lâ'dan sonra cereme fiili ile başlar ve mana şöyle olur: Onların sevmedikleri malları Allah'a ayırmaları kendilerine cehennemi kazandırdı. Yani onlar günahları ve kazançları sebebiyle ateşi hak ettiler.

SADAKAYI VERENE VE ALANA DÜŞEN VAZİFE: DUA

Bir fakire sadaka verdiğin zaman sana dua ederse aynı şekilde sen de onun için dua et! Böyle yaparsan, senin duan onun duasına karşılık olur. Böylece verdiğin sadakanın sevabı sana kalmış olur. Aksi halde onun duası senin ona yaptığın iyiliğe karşılık olur. Alimler bu durumdan sakınırlardı. Ayrıca, bu, tevazuya daha yakın bir davranıştır.

Biz, senin fakire ulaştırdığın hayırdan dolayı dua ve teşekkür gibi bir karşılığı hak etmiş olduğunu düşünmüyoruz. Çünkü sen Yüce Allah tarafından sana farz kılınan bir ibadeti yapmaktasın veya Yüce Rabbinin o kimseye takdir ettiği rızkını ulaştırmaktasın.

---

[831] Nesai, Zekat, 49; Ahmed, Müsned, II, 379; İbnu Hıbban, Sahih, No: 3347; Hakim, Müstedrek, I, 416; Beyhaki, Sünen-i Kübra, IV, 181-82. Hadisin devamında Allah Rasûlüne (s.a.v) bunun nasıl olacağı sorulunca, şöyle buyurmuştur: "Bir adamın pek çok malı vardı, ondan yüzbin dirhemi sadaka verdi. Başka birisinin de iki dirhemi vardı; bunların birisini sadaka verdi. Birinci adam malının bir kısmını, bu ise malının yarısını vermiş oldu. Böylece bir dirhem, yüzbin dirhemi geçti."

[832] Araf 7/26.

Hz. Aişe ve Ümmü Selem'e (r. anhüma) bir fakire herhangi bir yardım gönderdiklerinde zekatı götüren elçiye, fakirin yaptığı duayı aklında tutmasını söylerlerdi. Sonra kendileri aynı duayı o fakir için yaparlardı ve: "Sadakamızın sevabının bize kalması için böyle yapıyoruz" derlerdi. Hz. Ömer ve oğlu Abdullah da böyle yapardı.

Kendisine bir hayır yaptığın fakirden sana dua etmesini beklemen ya da ondan bunu istemen uygun değildir. Ayrıca ona yaptığın iyilikten dolayı seni hayırla anmasını ve övmesini de istememelisin. Çünkü bunlar sadaka ve hayrın sevabını noksanlaştırır. Bu beklenti sende ileri seviyeye ulaşır ve kalbinde kuvvetlenirse amelini iptal eder.

Her ne kadar fakirin sana dua etmesi veya kendisine yaptığın iyiliğe karşılık seni hayırla anma görevi varsa da, o bununla Allah'ın kendisine emrettiğini yapmakta ve O'na kulluk etmektedir. Dolayısıyla sen, sana yapacağı teşekkürü onun üzerindeki bir hakkın olarak görmemelisin. Fakire herhangi bir iyilik yaptığın zaman, bunu güzel edeple, yumuşaklıkla, lütufla, tatlı sözlerle ve alçak gönüllülükle yap.

Edeb sahibi kimseler bir fakire herhangi bir şey vermek istediklerinde ellerini açarak verirlerdi. Bunu, fakirin elinin kendi ellerinin üstünde olması ve böylece onun kendilerinden daha üstün olduğunu göstermek için yaparlardı.

Bazıları da verecekleri şeyi fakirin önüne/yere koyup bunu kabul etmesini isterlerdi. Böylece bir bakıma kendileri isteyici duruma gelirlerdi. Fakiri yüceltmek için, ona verdikleri şeyi elleriyle uzatarak vermezlerdi. Bu durum kulun Rabbini yakînen tanıdığını ve ibadetinde güzel edep içerisinde olduğunu gösterir.

Kim yaptığı iyiliğin karşılığı olarak fakirin kendisini övmesini isterse bu övgü onun amelinden elde edeceği payıdır ve böylece yaptığı hayrın sevabı yok olur. Hatta, Allah için yaptığı bir amelde ve Allah'ın onun eliyle kuluna gönderdiği bir rızıkta fakirin kendisini övmesini istediğinden dolayı günah bile kazanır. Bundan kendisini kurtaran kimsenin hâli ne kadar güzel olur.

Fakirin kendisine iyilik yapan kimseye bir teşekkür olarak özel dualar etmesi müstehaptır. Bunu bir edepten ve Mevla'sının ahlâkı ile ahlaklanmak için yapmalıdır. Çünkü Cenab-ı Hak o kimseyi hayır için bir sebep ve iyilik için bir vasıta yapmıştır. Allahu Teala yapılan verme işinde kulunu bir vasıta olarak görmekte ve bundan dolayı kulunu övmektedir. Fakir kimse kendisine iyilikte bulunana şöyle dua etmelidir:

"Allah, salih kullarının kalpleri içerisinde senin kalbini de temiz etsin. Hayırlı insanların ameli içerisinde senin amelini de bereketli ve sevabı çok etsin. Şehidlerin ruhları içerisinde, senin ruhuna da rahmet etsin."

Böyle yapmak, insanlara bir teşekkür, onlar için dua ve güzel övgüde bulunmaktır. Kendisine bir şey vermedikleri zaman onları kötülememesi de bir çeşit teşekkürdür. Hayır sahibinin verdiğini alırken onları ayıplamamak da teşekkürün ayrı bir şeklidir.

Bu söylediklerimizi, şu hadis-i şeriften anlıyoruz:

"Kendisine iyilik yapan insanlara teşekkür etmeyen kimse, Allahu Teala'ya şükretmiş olmaz.."[833]

İnsanlara teşekkürde, hayra vasıta yapılan şeyleri kabul etmek, nimetin ortaya konulmasında güzel edeple muamele etmek ve nimet veren Yüce Allah'ın ahlakı ile ahlaklanmak mevcuttur. Çünkü Allah insanlara nimetlerini ihsan etmiş sonra onlara bir ikram olarak şükürlerine bol sevapla karşılık vermiştir.

Bir haberde şöyle rivayet edilmiştir: "Yakîn sahibi kullar, kendilerine verilen bir nimette önce Allah'ın elini (rahmetini) müşahede edip O'na şükreder. Sonra bu iyiliği yapan muttaki kimselere teşekkür ederler. Çünkü Yüce Mevla onları fakir için bir hamd sebebi ve onun rızkı için bir vasıta yapmıştır."

[833] Ebu Davud, Edeb, 11; Tirmizi, Birr; 35; Ahmed, Müsned, II, 302; Beğavi, Şerhu's-Sünne, No: 3610.

Bir hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur:

"Size kim iyilik ederse onun iyiliğine benzer bir iyilikle karşılık veriniz. Eğer buna imkanınız olmazsa, iyiliğine karşılık olduğuna kanaat getirinceye kadar hayır sahibine dua ediniz."[834]

İnfaktan dolayı Allah'a şükretmek ise, o malın hiçbir şeriki olmadan Allah'tan geldiğine kesin olarak inanmak ve o mal ile Allah'a ibadet etmeye çalışmakla olur.

HAYIRDA TERCİH EDİLECEK FAKİRLER

Sadaka/zekat verirken, hâlini gizleyen, halk tarafından bilinmemeyi tercih eden, ona buna hâlini açıp şikayet etmeyen dindar ve tasavvuf/maneviyat ehli kimseleri arayıp bulmak daha faziletlidir. Bunlar, durumları Kur'an'da anlatılan kimselerdir. Onlar, fakirliklerinden, geçim darlığından yahut kalbini ıslahla meşgul olduğundan veyahut da imkanı olmadığından yer yüzünden ticaret için gezip dolaşamadığından kendisini ahiret yoluna adamış, devamlı ibadet ve taat ile meşgul olan kimselerdir.

Çünkü onların kanatları kırıktır. Zengin için mal, kuş için kanat konumundadır. Zengin kimse malı ve zenginliği sayesinde istediği bölgelere gider; arzu ettiği şeyleri, isteklerini rahatça gerçekleştirebilir. Fakir ise, eli dar, imkanı kıt olduğu için bundan mahrumdur. Bir ayette şöyle buyrulmaktadır;

"Ey Ademoğulları, size ayıp yerlerinizi örtecek elbise ve süslenecek giysi yarattık."[835] Bir görüşe göre ayetin manası şu şekildedir: Sizin için mal yarattık. Diğer bir görüşe göre ise geçim vesileleri yarattık. Ayet onların sıfatlarını anlatmaya şöyle devam eder:

"Onların iffetlerinden dolayı cahiller kendilerini zengin zanneder."[836]

---

[834] Buhari, Edebü'l-Müfred, No: 216; Ebu Davud, Zekat, 38; Nesai, Zekat, 72; Hakim, Müstedrek, I, 412.

[835] A'raf 7/26

[836] Bakara 2/273.

Allahu Teala onların dilenmekten çekinip iffetlerini ortaya koyduklarından dolayı fakir olduklarını bilmeyen, kıtlık içindeki durumlarını müşahede etmeyenleri, müminlerin asıl sıfatını bilmeyen cahil kimseler olarak tanıtmıştır.

Sonra Yüce Allah onların sıfatını açıkça belirtmiş ve insanlara onları bizzat kendi tarif ederek hallerini açıklamıştır. Çünkü onlar iffetlerinden dolayı fakirliklerini gizlemişlerdir. Cenab-ı Hakk ayetin devamında: *"... onları simalarından tanırsın"* buyurmaktadır.

Sima, insandan ayrılmayan bir alamet, işaret ve onda devamlı olan tabii bir vasıftır. O, süslenme ve zahiri bir takım görüntüler değildir. *"Onlar insanlardan yüzsüzlük ederek istemezler."*[837] Yani onları tanımak zor olduğu için ancak bu alamet sayesinde onları tanırsın. Çünkü onlar iffetli ve kanaat sahibi olduklarından dolayı yüzsüzlük ederek bir şey istemezler. Yani onlar, yaltaklanıp yağcılık yaparak zenginlere sarılmaz, dünya ehline yanaşmazlar. Onların hâlini sadece kendileri bilir. Onlar, kalplerindeki yakîn derecesindeki iman ile zengindirler, sabırları ile izzetlidirler.

Ayet-i kerimedeki "İlhaf" kelimesi, vücudu örten yorgan anlamına gelen "Lihaf" kelimesinden türemiştir. Yani onlar bu şekilde yaparak kimseye yapışıp, yalakalık yapmazlar. Yorganın yatan kişiyi sardığı gibi zenginlere yapışmazlar. Onlar, bu anlatılan şeyleri yapmazlar.

O halde yaptığın iyiliği, bu vasıfları veya bir kısmını taşıyanlara yapmaya gayret et. Böyle yaparsan, amelin temiz, yaptığın işler de karşılık bulmaya layık olur.

İyiliğin ve hayrın en faziletli olanı, fakir kardeşlerine yaptığın iyiliktir.

Hz. Ali'nin şöyle dediği nakledilmiştir: "İhtiyaç sahibi bir kardeşime bir dirhem sadaka vererek hukukunu gözetmem, bana, başkasına yirmi dirhem sadaka vermekten daha sevimlidir. Kardeşime yirmi dirhem sadaka vererek iyilik yapmam, başkasına, yüz dirhem sadaka vermekten daha sevimlidir. Yine kardeşime yüz dirhem sadaka vermem, benim için bir köle âzât etmekten daha sevimlidir"

---

[837] Bakara 2/273.

Çünkü Allahu Teala, yakın dostları akrabaların arasında zikretmiştir.[838] Buna göre akrabaya verilen zekatın yabancılara verilen zekata üstünlüğü, yabancıları bırakıp da yakın akrabaya sadaka vermenin fazileti gibidir. Çünkü akrabalık bağından sonra en güçlü bağ din kardeşliği bağıdır.

Seleften birisi şöyle demiştir: "Amellerin en faziletlisi, kardeşlik hukukunu devam ettirmektir."

NİMETİN ASIL SAHİBİNİ BİLMEK

İnsan, yapacağı iyiliği, kendisine bir şey verdiğinde Allahu Teala'ya hamdeden, O'na şükreden, gelen nimeti O'ndan gören ve her hangi bir nimette aradaki vasıtaya bakmayan kimseye vermeye çalışmalıdır. Gerçekten bu kimse, Allahu Teala'ya en güzel şekilde şükreden bir kuldur. Çünkü, Allahu Teala'ya hakiki manada şükretmek, gelen nimetin O'ndan geldiğini görmek ve işinde ihlasla muamele etmektir. Ayrıca bu kendisine gelen nimet ve ihsanda, O'ndan başkası için salih amel edilmeyeceğini bilmektir.

Hz. Ali (r.a) bir vasiyetinde şöyle demiştir: "Allah'la aranda nimet verici herhangi bir varlık kabul etme, O'ndan başkasının sana verdiği nimetleri bir borç olarak kabul et."

Hayır yaparken böyle bir kimseyi tercih etmeli, kendisine bir hayır yapıldığında Yüce Allah'ı bırakıp o hayrı yapanı öven, onu yücelten ve iyiliği onun yaptığını söyleyen kimseden önce bu kimseye öncelik verilmelidir. Çünkü o, Allah'a hamdetmekte, O'na şükretmekte, verdiğini nimetten dolayı O'nu yüceltmekte, O'nu zikretmekte ve gerçekte nimeti verenin Allahu Teala olduğunu görmekte, gelen nimete kendisini Allah'a yaklaştıracak bir vesile olarak bakmaktadır. Bu kimsenin Allah'a olan yakîni imanı, iyilik yapan kimse için Allah katında, diğerinin duasından daha faydalıdır. Çünkü hayır yapan kimse, yakîn sahibi bir kula ulaşan faydada bir sebep olmuş, elindeki nimeti gerçek yerine koymuştur. Diğerinin onu methetmesi ve onun için dua etmesi ise onu gerçek nimet sahibi görüp övmesinden

[838] Nur 24/61.

ileri gelmektedir. Böyle bir kimsenin Rabbine karşı yakîninin zayıf olması, infak eden kimseye daha ağır ve acı gelecek bir durumdur.

Eğer iyilik yapan kimse, Allahu Teala'ya ve onun yaratıklarına karşı samimi ise böyle düşünür. Ancak, kötü arzuları kendisine galip gelip Rabbine karşı samimi olmayan, yaptığı iyiliğin ahiretinde kendisine getireceği faydadan habersiz olan kimse, bunları düşünmez ve bilmez. Bu kimsenin bu düşünce ve hâl içinde tevhit makamından kaybedeceği, verdiği sakada ile elde edeceği manevi kazançtan daha büyüktür. Hem bu kimse, başkalarının kendisine yönelmesini beklemesinden, devamlı ona alışmasından ve elindekine tamah etmesinden emin olamaz. Bu arada öyle sözler sarf eder ki, yaptığı amelin sevabı yok olur. Diğer yandan fakir, kendisine yapılan iyiliği ondan bildiği gibi, vermediği zaman bu vermeme işini de yine ondan görüp kendisini kötüler ve hakkında ileri geri konuşmaya başlar. Fakiri böyle yapmaya sevk eden kimse, kendisini nimet sahibi gösteren kimsedir. Halbuki her şeyi Allah'tan bilip O'na yakînen inanan kimse, bu tehlikelerden emindir.

Bir hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Hayır yapan kimse, onu fakirin eline koyarken, fakirin eline geçmeden önce Yüce Allah'ın eline geçer."*[839]

Buna göre, yakîn iman sahibi olan kimse, rızkını Allah'tan almakta, sadece O'na kulluk etmekte, O'ndan ancak şu ayette emrettiği şeyi istemektedir: Ayette şöyle buyrulmuştur:

"Rızkı Allah katından talep edin/arayın/isteyin ve yalnız ona kulluk edin."[840]

Resûlullah (s.a.v) Efendimiz, fakirlerden birisine bir şey gönderdi. Gönderdiği kimseye, onu fakire verince ne dediğine dikkat etmesini ve unutmamasını emretti. Aracı gönderileni fakire verince, fakir şöyle söyledi:

"Kendisini zikredeni unutmayan, kendisine şükredeni zayi etmeyen Yüce Zat'a hamdolsun." Peşinden şunları ekledi: "Allahım sen falancayı

---

839 Bkz: beyhaki, Şuabu'l-İman, No: 3525; Tabarani, el-Kebir, No: 12150; Heysemi, ez-Zevaid, III, 110; Suyuti, ed-Düürü'l-Mensûr, IV, 282-83.

840 Ankebut, 29/1

(kendisini kasdediyor) unutmadın; onu da seni unutmayan birisi yap" Fakirin bu sözlerini işiten görevli, duyduklarını Allah Resûlüne (s.a.v) haber verdi; Efendimiz memnun oldu ve:

"***Bunu söyleyeceğini zaten biliyordum***"[841] buyurdu.

Bu rivayet Hz. Ömer'den nakledilmiştir.

Ebu'd-Derdâ ve Cerir ise şunları nakletmiştir: *"Resûlullah birine: "**Tövbe et!**" buyurdu.* Adam: "Ben yalnız Allah'a tövbe ederim; Muhammed'e tövbe etmem" diye cevap verdi. Bunun üzerine Resûlullah (a.s.v.): ***"O hakkı sahibine teslim etti"***[842] buyurdu.

Hz. Aişe (r.ah) İfk olayının içyüzü ortaya çıkınca, Hz. Peygamber'e: "Ben Allah'a hamd ederim ama sana hamd etmem" demişti. Bu söz Hz. Resûlullah'ı (s.a.v) memnun etti.

Hz. Ebu Bekir, Hz. Aişe'nin iftira edilen şeylerden temiz ve uzak olduğunu bildiren ayetler nazil olduğu zaman, Hz Aişe'ye:

"Hadi kalk Resûlullah'ın elini öp!" dediğinde, O:

"Vallahi yapmam; ben ancak Allah'a hamd ederim" dedi. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v) Hz. Ebu Bekir'e: ***"Onu kendi hâline bırak ey Ebu Bekir!"*** dedi. Olayın başka bir rivayetinde Hz. Aişe'nin babasına: "Biz Allah'a hamd-ü sena ederiz, ne sana ne de arkadaşına (Hz. peygambere) hamdederiz" dediği nakledilmiştir. Allah Resûlü (s.a.v) onun bu tavrını yadırgamamış, bilakis memnun kalarak, babasına kızını kendi hâline bırakmasını istemiştir.[843]

Allahu Teala, kafirlerin sıfatlarını bildirirken, onların, tek olarak Allah'ın adı zikredildiği zaman kalplerinin sıkılıp daraldığını, başkaları anıldığında ise sevindiklerini haber vermiştir. Yine onların, herhangi bir konuda Allahu Teala'nın birlik ve tekliği zikredildiğinde buna karşı çıkıp hoş görmedikleri-

---

[841] Bkz: Zebidi, İthafu's-Sade, IV, 214.

[842] Ahmed, Müsned, III, 435; Nakim, Müstedrek, IV, 255; Tabarani, el,Kebir, No: 839; Beyhaki, Şuabu'l-İman, No. 4425; Heysemi, ez-Zevaid, X, 199.

[843] Bkz: Buhari, Tefsiru Sûre (24), 5; Müslim, Tövbe, 56; Ahmed, Müsned, VI, 195, 196; Nesai, Sünani-i Kübra, İşretü'n-Nisa, 11.

ni; o konuda birisi Allah'a ortak koşulduğunda ise hemen tasdik ettiklerini haber vermiştir. Bu durum ayette şöyle bildirilmektedir: *"Allah, Tek olarak zikredildiği zaman, ahirete iman etmeyenlerin kalpleri nefretle dolar. Allah'tan başkası anıldığı zaman ise bakarsın yüzleri gülüverir."*[844]

"Bunun sebebi Allah'a dua edildiği zaman inkar etmeniz, O'na ortak koşulunca da tasdik etmenizdir."[845] Burada inkar, üstünü örtmek, kapatmak, şirk ise, karıştırmak yani Allah'ın zikrine başkalarının zikrini katmak anlamındadır.

"Hüküm, ancak çok yüce ve ulu olan Allah'a aittir."[846]

Buna göre Allahu Teala, yarattığı hiçbir varlığı hükmünde ortak etmez. Çünkü O, azametinde ulu, saltanatında büyüktür. Onun mülkünde ve ihsanında ortağı yoktur. Kulları arasında O'na yardım edip destek verecek kimse bulunmaz.

Bu ayetlerin manasını iyi düşündüğümüzde şu sonuca varabiliriz:

Herhangi bir işte Allahu Teala tek olarak zikredildiği zaman müminlerin gönlü açılır, kalbi rahatlar/huzur bulur; onlar Allahu Teala'nın zikri ve tevhidi ile sevinirler. Bir işte, Allah'ın dışındaki vasıta ve sebepler zikredildiği zaman bundan hoşlanmaz, böyle bir işten kalpleri daralır. Bu hâl, kalpteki tevhid anlayışını gösteren doğru bir alamettir; onu iyi tanı, onun senin kalbinde ve başkasının kalbinde bulunup bulunmadığına bak. Bununla, bir insanın kalbinde hakiki tevhide ulaştığını yahut nefsinde gizli şirke düştüğünü anlayabilirsin.

MALIN İYİSİNİ VERMEK

Zekat veren kimse, zekat malını gücünün yettiğinin en değerlisinden ve en hoşuna gideninden vermelidir. Çünkü Allahu Teala güzeldir ve ancak güzel olanı kabul eder. Zekatın Allah katındaki temizliği, artışı ve be-

[844] Zümer 39/ 45.
[845] Mümin 40/ 12.
[846] Mümin 40/ 12.

reketi, zekat malının helal oluşuna ve onun en ehil ve faziletli kimseye verilmesine bağlıdır.

Zekat veren, verdiği malı gözünde küçük ve basit görmelidir. Onu gözde büyütmek, kendini beğenmekten ileri gelir. Kendini beğenmek ise, amelleri boşa çıkartır, sevabını yok eder. Bu konuda Allahu Teala şöyle buyurmuştur:

"Huneyn günü çokluğunuz sizi gururlandırmıştı."[847]

Denilmiştir ki: "Yapılan ibadet küçük görüldükçe Allah katında büyür. İşlenen günah da gözde büyütüldükçe Allah katında küçülür."

Alimlerden birisi şöyle demiştir: "Bir iyilik, ancak şu üç şeyle tamam olur: Onu gözünde küçük görmek, vakti gelince hemen acele ile yapmak ve insanlardan gizlemek."

Selef-i salihin zekatı yüzlerle, nafile sadakayı ise binlerle ifade edilecek miktarlarda verirlerdi. Onlar verdikleri zekatla bir fakiri bütün ihtiyacından, sıkıntısından kurtaracak, zaruri ihtiyaçlarını karşılayacak hâle getirirlerdi. Çoğu zaman, fakirler ihtiyaçlarını gördükten sonra geriye ellerinde para kalırdı.

Allah Resûlü'nün (s.a.v) şu hadisi bu manada anlaşılabilir:

"Zekatın hayırlısı, sahibine geride zenginlik bırakandır."[848] Yani, fakire verilen en hayırlı sadaka ve zekat, ona içinde bulunduğu günü için yettiği gibi, diğer bir vakitte de ona yetecek ve kendisini dilenmekten, onun bunun eline bakmaktan kurtaracak olanıdır. Onun bu hâli de, kendisine o parayı veren kimse için ikinci bir sadaka gibi olur. Üstteki hadis-i şerifin bir yorumu da bu şekildedir.

---

[847] Tevbe, 9/25.

[848] Hakim, Müstedrek, II, 182; Beyhaki, Sünenl-i Kübra, V, 232. Benzer manada hadisler için bkz: Buhârî Nafaka, 2; Ebu Davûd Zekat, 39; Ahmed, Müsned, II, 252.

ARANACAK FAKİRLER

Allahu Teala, gerçek ihtiyaç sahibi fakirlerin beş özelliğini anlatmış ve bunları Kitabı'nın değişik ayetlerinde haber vermiştir. Ayetlerde şöyle buyrulmuştur;

"Ve onların mallarında, dilenen ve mahrum olan kimseler için belli bir hak vardır."[849]

"Kestiğiniz kurbanlardan yeyin; başkalarına el açamayan fakirlere ve dilenen yoksullara da yedirin."[850];

"Onlardan yeyin, yoksula ve fakire de yedirin."[851]

Ayetlerden geçen "sâil" yani dilenci, avucunu açarak isteyen ve isteğini diliyle de belirten kimsedir.

"Mahrum" ise, rızıktan uzak düşerek ondan yoksun kalan kimsedir. Yine, belirli bir geliri ve kazancı bulunmayan, tasarruf edecek ve harcayacak bir mala sahip olmayan kimseye de mahrum denmiştir.

Ayetin metninde geçen "el-kâni", evinde oturup kimseden bir şey istemeden ve hâlini kimseye arz etmeden Allahu Teala'nın verdiğine kanaat eden kimsedir.

Denilmiştir ki: "Kunû", ısrar edip peşine düşmeden istemeyi anlatan bir kelimedir. Bu, zıd manaları olan isimlerdendir. Onun haya edip elini çekmek manası olduğu gibi, istemek manası da vardır.

Ayette geçen "el-mu'terr", bir istekte bulunan; fakat isteğini açıklamayan kimsedir. İhtiyacı onu hâlini arzetmeye sevk eder; fakat hayası bu ihtiyacını açıklamaya engel olur.

Ayette geçen "el- bâ'is", hastalık, soğuk, müzmin hastalık gibi dert içinde sıkıntı ve zorluğa düşmüş kimsedir.

849 Mearic, 70/24.
850 Hac 22/ 36.
851 Hac 22/ 28.

Sonra Allahu Teala: ***"Sadakalarınız yani zekatlarınız ancak fakirlere, miskinlere, zekat toplamakla görevli kimselere... aittir...."***[852] ayetinde, fakirler ile miskinleri ayrı zikretmiştir.

İlim ehli birisi demiştir ki: "Fakir, ihtiyacı olduğu halde istemeyen, miskin ise dilenen kimsedir."

Yine denilmiştir ki: Fakir, geçim sebeplerinden uzak kalan ve mal mülkten mahrum olan, miskin ise bir iş yapamayacak derecede müzmin hastalığı bulunan kimsedir. Miskin kelimesi, "sükun" fiilinden türetilmiştir. Buna göre fakirlik, bu durumdaki kimseyi bir yere bağlayıp hareket kabiliyetini azaltmış olmaktadır. Fakirlik insanı bir elbise gibi sardığında, kişi bir yere çakılıp kalmaktadır.

Dil alimleri, fakirle miskinden hangisinin hâlinin daha kötü olduğu noktasında farklı görüşler söylemişlerdir.

Bazıları, miskinin fakirden daha kötü bir halde olduğunu söylemiş ve şu ayet-i kerimeyi bu görüşüne delil olarak zikretmişlerdir: ***"Veya toprakta sürünen bir yoksula..."***[853]

Miskin, hiçbir şeyi olmadığı için sıkıntıdan toprağa yapışmış kimsedir. Yakub b. Es-Sekit bu görüştedir. Yunus b. Hubeyb de bu görüşe meylederek şöyle demiştir: "Bir gün çölde yaşayan birisine: "Sen fakir misin?" diye sordum; bana: "Hayır, vallahi fakirden daha kötü halde olan bir miskinim" dedi.

Bazıları ise, az önce geçen ayetteki "toprağa yapışmış" ifadesini zenginlik olarak yorumlamışlardır. Birisi zengin olup kimseye ihtiyacı olmadığı zaman Araplar: "Adamın eli topraklandı" derler.

Önce zengin iken sonra fakir düşen kimseye zekat verilmesi en faziletlisidir.

Dil alimlerinden birisi de şöyle demiştir: Ayette geçen "eli toprakta" ifadesi, miskinin fakirden daha iyi bir halde olduğunu gösterir. Allahu Teala

---

852 Tövbe 9/60.

853 Beled, 90/16.

miskini özellikle bu sıfatla anlattığı zaman şunu bilmek gerekir ki her miskin bu sıfata sahip değildir. Mesela sen: "İşlemeli bir elbise satın aldım" dediğin zaman, elbisenin sahip olduğu özel bir sıfatı söylemiş olursun. Çünkü, her elbise bu sıfatta değildir.

Aynı şekilde miskin denince genelde az-çok bir şeye sahip insan akla gelir. Ayette bahsi geçen miskin diğer miskinlerden ayrı bir sıfata sahip olduğu için, Allahu Teala onun bu sıfatını özellikle belirtmiştir.

Bazıları demiştir ki: Fakir, miskinden daha kötü halde olan kimsedir; çünkü miskinin az-çok bir şeyi vardır, fakat fakirin hiçbir şeyi yoktur. Allahu Teala gemi sahipleri hakkında şöyle buyurmaktadır: *"Gemi denizde çalışan bir takım miskinlere aitti."*[854]

Görüldüğü gibi Allahu Teala onlara ait bir geminin olduğunu haber vermiştir. Bu ise önemli bir varlığı ifade etmektedir. Denildi ki: Fakire fakir denmesinin sebebi, aşırı yokluk ve sıkıntıdan dolayı omurga kemiğinin (=fakra) açığa çıkmasından dolayıdır. el-Esma'î de bu görüşe meyletmiştir. Bana göre de doğrusu budur.

Bunun en açık delili, Allahu Teala'nın zekatın verileceği sekiz grubu belirtirken fakirleri en başa koymuş olmasıdır. Buradaki sıralama, ihtiyacın şiddetine ve vermenin faziletine göre yapılmış bir sıralamadır.

Bir grup da şöyle demiştir: Fakir, hâlinin ortada olması sebebiyle ihtiyaç içinde olduğu bilinen kimsedir. Miskin ise, durumunun gizli ve hâlinin saklı olması sebebiyle farkedilip ilgilenilmeyen kimsedir.

Allah Resûlü'nden (s.a.v) rivayet edilen bir hadis-i şerif de bunu bildirmektedir: *"Miskin, bir parça etmek veya iki parça hurma vererek kapıdan geri çevrilen kimse değildir. Gerçek miskin, iffetli oluşu sebebiyle insanlardan bir şey istemeyen ve gerçek hâli de bilinmediği için kendisine sadaka verilmeyen kimsedir."*[855]

---

854 Kehf 18/79.

855 Buharî, Zekat,53; Müslim, Zekat, 101, 102; Ebu Davud, Zekat, 24; Nesaî, Zekat, 76; Darimî, Zekat, 2; Muvatta', Sıfatü'n-Nebî; 7; Ahmed, Müsned, I; 384, 446.

Hikmet ehlinden bir zata: "'Hangi şey daha zordur?' diye sorulduğunda şu cevabı vermiştir: "Zengin gözüken fakirin hâli."

Başka bir hikmet sahibine de: 'Hangi şey en zordur?' diye sorulduğunda: "Malı mülkü tükendiği halde zenginken sahip olduğu alışkanlıkları aynen devam eden kimsenin durumu, en zor iştir" demiştir.

Fakihler şöyle demişlerdir: Miskin, bir geçim yolu olan fakat kazanç azlığı veya bakacağı kimselerin çokluğu sebebiyle daha fazlasına ihtiyaç duyan kimsedir."

Allah Resûlü'nün (s.a.v) hadislerinde fakir aile sahiplerinin fazileti hakkında şöyle buyrulmuştur:

"Muhakkak ki Allah çoluk çocuk sahibi hayalı fakiri sever. Israrla isteyen dilenciye ise buğzeder"[856]

"Muhakkak ki Allah, meslek sahibi kulunu sever."[857]

Yukarıda naklettiğimiz görüşlerin hepsi de doğrudur.

En faziletli olan, zekatın en çok ihtiyacı olan en faziletli kimselerden başlayıp ihtiyaç ve fazilet sırasına göre verilmesidir. Buna göre Allahu Teala'yı bilen alimlere, amel ehli salihlere, Allah rızası için ehli dünyayı terkeden ve dünya ticaretini bırakıp ahiret ticareti ile meşgul olan dindar kimselere öncelik verilmelidir. Sonra, ailesi kalabalık olan fakirlere ihtiyaç miktarına göre zekat ve sadaka verilmelidir. Ailesi kalabalık olanlara zekat verenler, o ailenin fertleri kadar ayrı ayrı kimseye zekat vermiş gibi sevap alırlar.

Hz. Ömer (r.a), Ehli Beyt'e on davar ve üstünde zekat verirdi. Sünnet de bu şekildedir. Allah Resûlü (s.a.v) de, bir şey vereceği zaman onu ashabı arasında pay ederdi. Evli olanlara, bekarın iki katı verirdi. Her adama, ailesinin sayısına göre zekat veya sadaka verirdi.

---

[856] İbnu Mâce, Zühd, 5; Suyutî, es-Sağîr, No: 1887

[857] Tabarani, el-Kebir, No: 13200; el-Evsat, No: 9097; Heysemi, ez-Zevaid, IV, 62.

Selef-i Salih'ten bir zat şöyle demiştir: "Biz öyle kimselerle arkadaşlık ettik ki, onlar, verdikleri zaman binlerce dirhem verirlerdi. Onlar gittiler; sonrakilerin yardımları ise yüzlerle oldu. Şu an içinde yaşadığımız toplumun yardımları ise onlarla ifade edilecek sayılara düştü. Sonra gelenlerin, bunlardan daha kötü olmasından korkarız."

Selef-i salihinden başka bir zat ise şöyle demiştir: "Biz, hayır işleri yapan ama yaptığından hiç bahsetmeyen bir topluluk gördük. Onlar gitti, peşinden hayır söyleyen ve söylediğini yapan bir grup geldi. Biz, onlardan sonra, hayrı konuşan fakat bir iş yapmayan kimselerin gelmesinden endişe ediyoruz."

Eğer zekat verilen kimse, hem borçlu, hem de ailesi kalabalık bir fakir ise böyle biri takva sahipleri için bulunmaz bir fırsat, infak ehli için de bir ganimettir. Böyle birine yapılacak yardım, hakiki anlamda yerini bulmuştur.

İbnu Ömer'e (r.a) musibet ve imtihanın en ağırının hangisi olduğu sorulduğunda, şu cevabı vermiştir: "Malın azlığı, ailenin kalabalıklığı"

Bir hadis-i şerifte de Allah Resûlü'nün (s.a.v) şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: ***"Sadece takva sahibinin yemeğini ye. Yemeğini de ancak muttakiler yesin."***[858]

Çünkü bu ikramınla muttaki kimsenin iyilik ve takvasına yardımda bulunmuş ve onun hayırlı hedefinde ortak olmuş olursun.

Başka bir hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: ***"Yiyeceğinizi muttaki/Allah'tan korkan salih kimselere yedirin. İyiliğinizi müminlere yapın."***[859] Hadisin diğer lafzında şöyle buyrulmuştur:

"Yemeğine Allah için sevdiklerini kat."[860]

[858] Ebu Davûd, Edeb, 16; Tirmizi, Zühd,56; Dârimî, Et'ime, 23.; Ahmed, Müsned, III, 38; İbnu Hıbban, Sahih, No: 554: (Hadis: "Ancak müminle beraber ol" şeklinde başlamaktadır.

[859] İbnu Hıbban, Sahih, No: 616; Ebu Ya'la, Müsned, No: 1106; Ebu Nuaym, Hilye, VIII, 179; Heysemi, ez-Zevaid, X, 201.

[860] Bu, özel davet ve ziyafetler içindir. Yoksa, muhtaç ve aç bir kimse gördüğümüz zaman, herkese imkanımız ölçüsünde yemek yedirmek vazifemizdir.

HAYIRDA HASSAS NOKTALAR

Yakîn iman sahibi bir müminin, sadaka ve hayrının takva sahipleri tarafından kabul edilmesi hâlinde sevinmesi ve mutlu olması gerekir. Çünkü bu, onun amelidir. Eğer Allahu Teala'yı ve O'nun hükümlerini bilen bir zat onun yardımını kabul etmezse, onun yaptığı hayırlar geri çevrilecek demektir. Bundan dolayı üzülmelidir. Çünkü o, Allahu Teala tarafından geri çevrilecek bir hayır olmuştur.

Bir kimse, bir fakire hayır yaptığında, fakir o hayrı geri çevirse ve bu fakir o kimsenin gözünde büyük olsa, bu verenin Yüce Rabbini gerçek manada tanımadığını gösterir. Çünkü fakir o parayı aldığında Rabbi katındaki derecesini düşürmüş olmaz.[861] Sonra onu kendinden daha fazla ihtiyacı olan başka bir fakire gizlice verir. Bu yaptığıyla da fazilet sahibi olur.

Bir fakir tarafından iyiliği reddedilen kimse, buna üzülmez veya sevinirse, bu o kimsenin hayrındaki niyetinin zayıf ve ihlasının az olduğunu gösterir. Çünkü sadık ve halis kimse, iyiliği reddedildiği zaman buna üzülür. Bununla birlikte hayrı geri çevrilen kimse, alınmadı diye verdiği malı kendi mülküne katmayıp onu başka bir fakire vermelidir. Zira o malı, Allahu Teala için elden çıkarmıştır. Onu geri almamalıdır. Fakirler, verilen şeyde ortaktırlar. Birisinden geri dönen bir şey diğerine verilebilir.

Aynı şekilde hayır sahibi kimse, belli bir fakire vermek için zekat malını ayırsa, bu arada başka bir fakire rastlasa veya ondan daha muhtaç ve daha faziletli bir fakiri hatırlasa ve üzerindeki bir haktan dolayı onun için bu zekatı talep eden birisiyle karşılaşsa, zekat elinde bulunduğu yahut sana vereceğim diye bir sözü bulunmadığı sürece birinciyi bırakıp ikinci şahsa vermesinde bir sakınca yoktur.

Yine, bir kimse zekat veya sadakasını fakire vermesi için birisine verse, sonra hâli ondan daha kötü ve muhtaç başka bir fakir görse, malı elin-

---

[861] Bu mana, tahkikli nüshadan alındı. Bkz. Kutu'l-kulub, III, 1242. (Kahire, 2001)

de bulunduran kimse elinden çıkarmamış yahut birinci fakire durumu bildirmemişse, mal sahibi onu ikinci fakire vermesini isteyebilir.

SALİHLERE YAPILAN HAYRIN FAZİLETİ

Ariflerin kabul ettiği sadaka ve zekatlardan dolayı sevinmek gerekir. Çünkü bu, Allahu Teala'nın kabulünün işaretidir. Zira Allahu Teala'yı layıkıyla bilen bir arif, konuştuğu zaman Allahu Teala'dan izin alarak konuştuğu gibi, yaptığı işlerde de Allahu Teala'dan izin alarak hareket eder. Böyle birinin zekat ve hayrı kabul etmesi, başkalarının kabulüne benzemediği gibi, onun hayrı geri çevirmesi de başkasının geri çevirmesine benzemez. Çünkü arifin Allahu Teala'dan elde ettiği ilim ve delil, diğerlerinin delilinden daha sağlam ve daha yüksektir. Çünkü arif, ilahi yardıma ve hatadan uzak kalmaya diğer fakirlerden daha yakındır.

Kardeşlerimden biri bana şunu anlattı: Mekke'de bir fakir, zenginlerden birinin verdiği malını geri çevirmişti. Bunun üzerine zengin ağlamaya başladı. Niçin ağladığı sorulduğunda: "Bu geri çevrilen benim amelim değil mi?" dedi. Kendisine: "Başkasına ver; o kabul eder" denildiğinde, zengin şu cevabı verdi: "Böyle bir gözü nereden bulabilirim?"

Hakikaten işin aslı, onun dediği gibidir. Çünkü mümin, yakîn gözüyle ve Allah'ın nuruyla bakar. Onun reddi Allahu Teala'nın reddi gibidir. Allahu Teala buyurmuştur ki: ***"Allah tarafından kendisini takip eden bir şahidi bulunan kimse (o inkarcılar) gibi olur mu?"***[862]

Cahil kimse, nefsinin hevası ile hareket eder. Böyle birinin reddi ile kabulü arasında fark yoktur. Çünkü o, aldığını nefsi için aldığı gibi, reddettiğini de nefsi için reddeder. Arif ise, alırsa Allah için alır, reddederse. Rabbinden aldığı bir ilimle reddeder.

Hayır sahibinin gözünde onun hayrını kabul eden böyle kimsenin izzet ve şerefi artmalı; ona karşı muhabbet ve saygısı daha büyük olmalıdır. Çünkü bu kimse, onun hayrını kabul etmekle, onun iyilik ve takvasına yardımcı olmuş, bağışını kabul etmekle ona manen ikramda bulunmuştur.

---

[862] Hud 11/17.

Hayır sahibi bunu, kendisi için Allahu Teala'nın bir nimet ve ihsanı olarak görmelidir.

Hayır yapmak isteyen kimse, takva ehlini ve ihtiyaç sahibi fakirleri aramaya çalışmalı, bunun için bütün gayretini harcamalıdır. Eğer bilgisi eksik, feraseti kıt ve seçkin insanları tanımada yetersizse, kendisinden daha bilgili, daha basiretli, salihleri daha iyi tanıyan, dinine ve emanet duygusuna güvenilen hayır ehli ahiret alimlerine müracaat etmelidir. Bu iş için dünya ehli alimlere müracaat etmemelidir.

Ahiret alimleri, dünyadan gönlünü çeken ve dünya malı toplamayıp yığmaktan uzak duran kimselerdir. Hiç şüphesiz dünya sevgisi, dibi gözükmeyen derin bir kuyuya benzer; onun içinde pek çokları helak olmuştur. Ondan ancak gerçek ilme ve yakîne ulaşmış alimler kurtulmuşlardır. Onlar çok az bir dünyalık ile yetinen kimselerdir.

Allahu Teala buyurmuştur ki: ***"Allah rızasına kavuşmak ve içlerindeki imanı sağlamlaştırmak için mallarını infak edenlerin misali bir tepe üzerindeki güzel bir bahçeye benzer."***[863] Yani onlar yakîn üzere hayır yaparlar. Onlar, sadaka verirken onu ancak yakînen tespit edip kalplerinin rahat edeceği ve nefislerinin huzur bulacağı yere verirler.

Alimlerden bir zat, sadaka ve zekat için sufilerin fakirlerini tercih ederdi. Ona: "Hayrını bütün fakirlere yaysan olmaz mı?' denildiğinde: "Hayır, ben onları diğerlerine tercih ediyorum" dedi: 'Niçin?' diye sorulduğunda şu cevabı verdi: "Çünkü onların bütün derdi Allahu Teala'dır. Onlardan birisinin başına bir sıkıntı geldiğinde, bu onun düşünce ve gönlünü dağıtabilir. Onlardan birisinin düşüncesini Allahu Teala'ya çevirmem benim için, onların dışında düşüncesi dünya olan bin kişiye hayır yapmaktan daha sevimlidir."

Bu söz, Ebu'l Kasım Cüneyd'e (rah) nakledildiği zaman, çok hoş bulmuş ve şöyle demiştir: "Bu söz Allahu Teala'nın velilerinden birisine ait bir sözdür. Uzun zamandır bundan daha güzel bir söz işitmedim."

---

[863] Bakara 2/265.

Bir süre sonra yukarıdaki sözün sahibi olan şahsın maddi durumunun bozulduğunu ve dükkanını kapamaya niyetlendiğini duydum. Cüneyd-i Bağdadi, kendisine gönderilen bir parayı ona götürerek şöyle demiştir: "Bunu sermayene kat ve dükkanını kapatma. Ticaret senin gibilere zarar vermez."

Bu şahsın bakkal olduğu ve kendisinden alışverişte bulunan fakirlerden para almadığı söylenirdi.

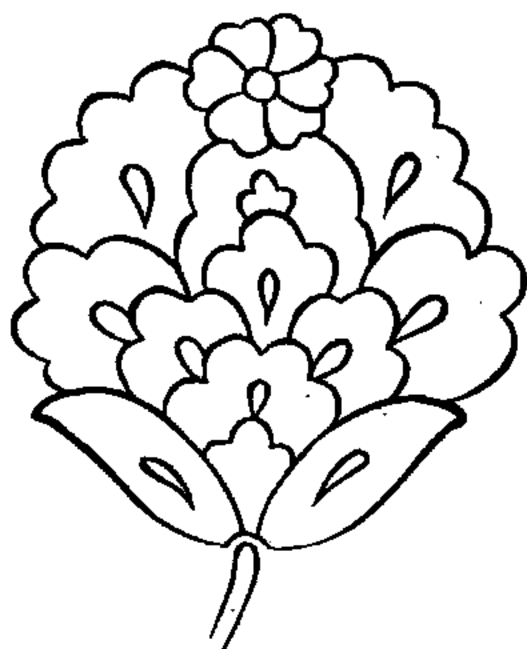
İbnu Mübarek (rah) de zekatını özellikle ilim ehline verirdi. Kendisine: "Başkalarına da versen olmaz mı?" diye sorulduğunda şu karşılığı vermiştir: "Ben, peygamberlik makamından sonra alimlerin makamından daha faziletli bir makam bilmiyorum. Alimin kalbi, ihtiyaç ve aile derdiyle meşgul olduğu zaman kendini ilme veremez ve insanları eğitmeye yönelemez. Bu nedenle onların kalplerini ilme vermeleri ve gönül hoşluğu ile insanların eğitimi ile meşgul olmaları için kendilerine yardımcı olup ihtiyaçlarını gidermeyi daha hayırlı gördüm."

Selef-i salihinin zekat ve sadaka verirken izledikleri usul budur.

Kulun, zekatını en faziletli yere vermede muvaffak kılınması, Allahu Teala'nın onu helal yemek yedirmeye muvaffak kılması gibi ancak ilahi yardımla olur. Allahu Teala veli kullarını bu işte başarıya ulaştırır ve kudretiyle onlara dilediği kadar ilim nasip eder.

Zekat bölümü burada bitti. Bundan sonra İslam'ın dördüncü farzı olan orucu işleyeceğiz.

ORUÇ

ORUCUN FARZLARI

Şunlar oruç için farz olan şeylerdir:

Orucun, Allahu Teala tarafından farz kılındığına ve O'na yaklaşma vesilesi yapıldığına inanmak. Orucu sadece Allah rızası için tutmak. Onun bir farz olduğunu kabul edip ancak yaparak üzerinden düşeceğine inanmak. İkinci fecirden yani fecr-i sadıktan sonra yeme-içmeyi ve eşiyle cinsel ilişkiyi terk etmek. Bu orucu güneş batana kadar devam ettirmek ve günün hiçbir vaktinde oruçtan çıkmaya, orucu terk etmeye niyet etmemek de farzdır.

ORUCUN FAZİLETLERİ VE GERÇEK ORUÇ TUTANLARIN SIFATI

Seçkin salih kulların orucu, şu altı organı muhafaza etmekle gerçekleşir:

1-Gözü serbestçe sağa sola bakmaktan alıkoymak.

2-Kulağı bir haramı dinlemekten yahut yalan konuşan ve boş işlere dalanların sohbetinden uzak tutmak.

3-Dili, kendisini ilgilendirmeyen şeylere dalmaktan muhafaza etmek, kendisine bir fayda vermeyecek konuşmalardan uzak kalmak.

4-Kalbi tamamen Allah'a bağlamak, yapmaktan çekindiği işleri düşünmekten de uzak durmak. Kendisine fayda vermeyen şeyleri temenni etmeyi terk etmek.

5-Eli haram bir işe yahut kötü bir fiile uzanmaktan uzak tutmak.

6-Ayağı, hayır işlerin dışında, emir ve teşvik edilmeyen işlere gitmekten alıkoymak.

Her kim, Allah için bu altı organı ile oruç tutar ve zamanı gelince orucunu açıp yer-içer ve cinsi yakınlıkta bulunursa, Allah katında fazilet sahibi oruçlulardan biri olur. Çünkü o, yakîn/kesin iman sahiplerinden ve Allahu Teala'nın koyduğu sınırları muhafaza eden kimselerden biridir.

Kim bu altı organı yahut bir kısmını onlarla işlenen günahlardan uzak tutmadan sadece midesine ve fercine oruç tuttursa, onun zayi ettiği koruduğundan, kaybettiği kazandığından daha çoktur. Bu kimse, kendince oruç tutmuştur, fakat alimlere göre, diğer azaları ile işlediği kusurlarla orucunu zayi etmiştir.

Ebu'd-Derda (r.a) demiştir ki: "Akıllı ve zeki kimselerin uykusu ne kadar da güzeldir! Onlar, ahmak kimselerin namaz ve oruçlarını nasıl da kusurlu görmesinler. Gerçek şu ki, zerre kadar takva/Allah korkusu, gaflet ve aldanış içinde yapılan dağlar kadar ibadetten daha faziletlidir."

Yemekten kendini alıkoyup Allahu Teala'nın emirlerini çiğneyerek orucunu zayi eden kimsenin orucu, bütün azalarını mesh ederek abdest alıp namaz kılan kimsenin durumuna benzer. Onun kendisine neyin lazım olduğunu bilmemesi sebebiyle, böyle bir abdestle kıldığı namazı kabul edilmez.

Bir özürden dolayı yemek yiyerek ve cinsi münasebet ile orucunu bozduğu halde diğer uzuvlarıyla Allahu Teala'nın yasaklarından uzak duran kimsenin durumu, her uzvunu birer kez yıkayarak abdest alıp namaz kılan kimsenin durumu gibidir. Böyle biri, sayıdaki farzı terk etmiş, fakat güzel ameli ile razı olunan bir işi tam olarak yerine getirmiştir. Farz olan hükümlerini yerine getirdiği için bu kimsenin namazı kabul edilir. O kendisine verilen bir ruhsattan dolayı orucunu yemiştir, fakat (azaları ile günaha bulaşmadığı için) fazilet olan bir işte oruçlu gibi davranmıştır.

Hem yeme-içme ve cinsi yakınlıktan kendini uzak tutup oruçlu olan, hem de bu altı azasını günah işlerden uzak tutan kimse, her azasını üçer defa yıkayarak abdest alıp namazını kılan kimseye benzer. Bu kimse, farzı ve fazileti beraberce yapmış, emredilen ile teşvik edilen şeyi tam olarak yerine getirmiştir. Bu kimse, iyiliği hakkıyla yerine getiren birisidir. O alim-

lere göre tam oruç tutanlardandır. Böyle bir oruç, Kur'an'da övülen ve gerçek akıl sahibi olarak tanıtılan kimselerin orucudur.

ORUCUN FAZİLETLERİ

Kul oruç tutarken, azaları ile yapacağı işlerde şüpheli şeylerden sakınmalı ve helal olan zevklere de fazla dalmamalıdır. Kendisini kötü adet ve boş işlere götürecek arzularını terk etmelidir. İftarını ancak helal nimet ile açmalı ve az yemelidir. Oruç ancak bu şekilde temiz ve güzel olur.

Oruçlu, oruç esnasında hanımını öpmemeli, teniyle ona temas etmemelidir. Bu, orucunu bozmasa da, faziletini eksiltir. Onu terk etmek daha faziletlidir. Bunun ancak kendisine sahip olacak irade ve imanı kuvvetli insanlar için bir zararı yoktur.

Oruçlu, gündüz fazla uyumamalı, oruç anını çeşitli zikirlerle mamur ederek oruç tuttuğunun farkında olmalı, açlık ve susuzluğunu hissetmelidir.

Selef-i salihin/önceki büyük zatlar sahur yemeğini iki üç hurma ve birkaç zeytin ile azıcık su içerek geçiştirirlerdi.

Hatta bazıları, hayvanın arpasından bir miktar yiyerek bu şekilde sahurun bereketine ulaşmak isterdi.

Oruçlu, Allahu Teala'yı çokça zikretmeli, insanları fazla konu yapmamalı, onları düşünmeyi kalbinden silmelidir. Böyle yapması kendisi için daha temiz ve hayırlıdır.

Oruçlu iken kimseyle çekişmeye girmemeli, kavgaya yanaşmamalıdır. Kendisine kötü söylenir veya elle vurulursa, orucun hürmetine, karşılık vermemelidir.

Oruç tutan kimse, vakti gelmeden önce yemek derdine düşmemelidir. Denilmiştir ki: Oruç tutan bir kimse, daha vakti gelmeden yahut günün evvelinde akşamki iftar yemeğinin derdine düşerse bu, kendisi için bir hata yazılır.

Oruçlu, kendisine nasip olan az şeye razı olmalı, onu yiyip Allahu Teala'ya bol bol şükretmelidir.

Orucun faziletlerinden biri de, yiyecek ve içeceği olabildiğince azaltmak, iftar yemeğinde acele edip sahuru son vaktine kadar geciktirmektir.

Oruçlu, varsa bir yaş hurma ile yoksa bir kuru hurma ile iftar etmelidir. Bu, onun için berekettir. Yahut su ile iftar etmelidir. Su temizdir. Allah Resûlü (s.a.v) de böyle yapmıştır. O, namaz kılmadan önce bir miktar su veya süt ile veyahut birkaç hurma ile iftar ederdi.[864]

Bir hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Nice oruç tutanlar vardır ki, tuttukları oruçtan elinde kalan açlık ve susuzluktur.."*[865]

Hadiste konu edilen kimse hakkında şunlar söylenmiştir:

O, gündüz aç kalıp, akşam haram şeyler ile orucunu açar.

O, helal yiyeceklere karşı oruç tutar; fakat gıybet edip insanların etini yiyerek orucunu zayi eder.

O, gözünü harama kapamaz, dilini kötü sözlerden korumaz.

Denilir ki: Kişi oruçlu iken yalan söylediği, gıybet ettiği veya günah peşinde koştuğu her an, orucunu parçalamış olur. Bir gün orucu tamamlamak için kulun günlerce tuttuğu oruç birleştirilir ve ancak bir gününün orucu saat saat tamamlanmış olur.

Allah Resûlü'nün (s.a.v) şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

"Oruç, yalan ve gıybetle parçalanmadıkça, sahibini (azaptan) koruyan bir kalkandır.."[866]

Selef-i salih, gıybetin orucu bozduğunu bile söylemişlerdir. Onlar, müslümanlara bir eziyet ettiklerinde abdest alırlardı.

Ateşte kızaran şeyler yendiği zaman abdest gerekir hükmü hakkında, bir grup alim şöyle demiştir: "Çirkin bir sözden dolayı abdest almam, benim için temiz bir yemekten dolayı abdest almamdan daha sevimlidir."

Bişr b. el-Haris, Süfyan-ı Sevri'nin şöyle dediğini nakletmiştir: "Kim gıybet ederse, orucu bozulur."

864 Bkz:Heysemi, ez-Zevaid, III, 155-156.
865 İbnu Mace, Sıyam, 31; Darimi, Rikak, 12; Ahmed, Müsned, II, 365.
866 Nesa'î, Sıyam, 43;Ahmed, Müsned, I, 195, 196.

Leys de Mücahid'in şöyle dediğini nakletmiştir: "Şu iki şey orucu bozar/sevabını yok eder: Gıybet ve yalan."

Cabir (r.a), Allah Resûlü'nün (s.a.v) şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

"Beş şey orucu bozar/sevabını yok eder: Yalan, gıybet, koğuculuk, yalan yere yemin ve şehvetle harama bakış."[867]

Denir ki: İnsanlar arasında öyle kimseler vardır ki onların bir Ramazan'ı hiç zayi etmeden tamamen oruçla geçirmiş olmaları için on veya yirmi Ramazan'ın orucunu eklemek gerekir. İnsanın hesaba çekileceği namaz ve zekat gibi diğer farzlar da böyledir. Bu farzlar tam yapılmışsa ne güzel, yoksa diğer nafile ibadetleri ile tamamlanır.

Yine şöyle denilmiştir: Kulun orucu, ancak beş günde tam bir oruç olur. Tıpkı bir vakit namazın, ancak beş vakit namazla noksanları tamamlanıp tam ve sahih olduğu gibi.

Bir haberde şöyle rivayet edilmiştir: "Gıybet eden kimse orucunu yırtmış olur; onu tövbe ve istiğfarla tamir etmelidir."

Denilmiştir ki: Allahu Teala, neyi farz kılmışsa onun yapılmasını ister, bu farzın yerine başkasına razı olmaz. O, farz kıldığının yapılmasını ister ve kulu bununla hesaba çeker. Bununla birlikte Allahu Teala kulun pek çok günahını affeder.

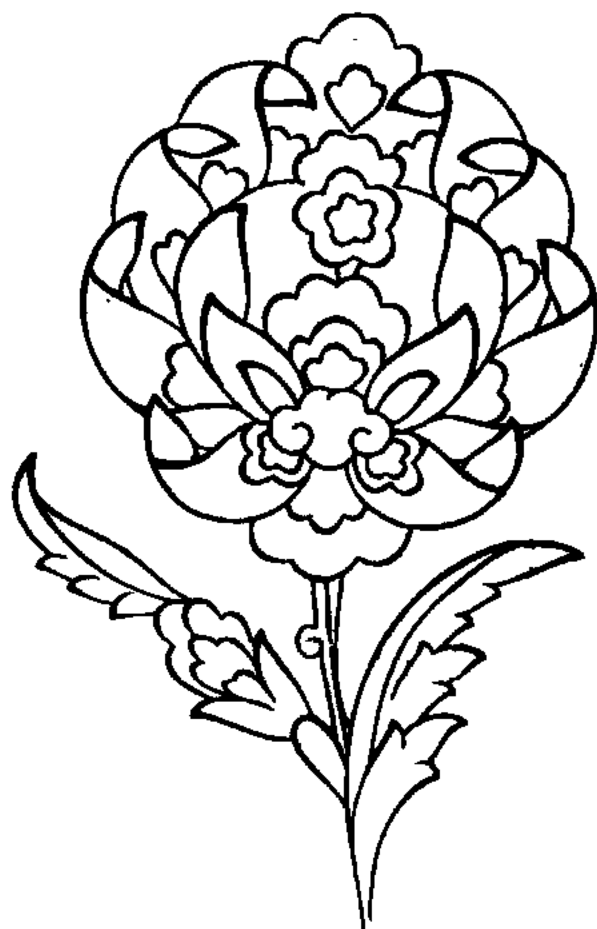
Oruç ibadetiyle beklenen, kulun aç ve susuz kalması değil, günahlardan sakınmasıdır. Daha önce belirttiğimiz gibi namaz ibadeti ile istenen de, kötü ve çirkin işlerden uzaklaşmaktır. Resûlullah (s.a.v) bu konuda şöyle buyurmuştur: ***"Kim yalan sözü ve onunla amel etmeyi terk etmezse, Allahu Teala'nın onun yiyecek ve içecekten uzak durmasına ihtiyacı yoktur."***[868]

Oruç bölümü burada bitti. Bundan sonra Hac konusu işlenecek.

---

[867] Deylemi, Firdevsü'l-Ahbar, No: 2801; Ali el-Muttakî, Kenzu'l-Ummal, No: 23820; Zebidi, İthaf, IV, 407.

[868] Buhari, Savm, 8; Ebu Davud, Sıyam, 26; Tirmizi, Savm, 16; İbnu Mace, Sıyam, 21.

HAC

HAC NEDİR?

İslam dini hac ile kemal hâlini bulur ve din onunla tamam olur. Bu konuda Allahu Teala şöyle buyurmuştur:

"Ona gitmeye imkan bulabilenler için Ev'imi/Kâbe'yi haccetmek, Allah'ın insanlar üzerindeki hakkıdır."[869] Allah Resûlü (s.a.v) bu ayetteki "imkanı" azık ve bineğe sahip olmak şeklinde tefsir etmiştir.[870]

Kul, yol için yeterli azık ve vasıta imkanı bulduğu zaman hac kendisine farz olur. Bunlara sahip olduğu hâlde haccı ertelemek mekruhtur. Eğer haccetmemiş veya durumunun bozulması sebebiyle imkansızlıktan dolayı hacca gitmemiş olarak ölürse, imkanı olduğu andan ölünceye kadar Allahu Teala'ya isyan etmiş olur. Bu kimse, müslümanlığını tam yapmamış olur. Çünkü Allahu Teala, İslam dinini hac ile tamamlamıştır. İslam'ın tamamlandığını ve kemale erdiğini bildiren şu ayet, Arefe günü hacda inmiştir:

"Bugün dininizi kemale erdirdim. Üzerinizdeki nimetimi tamamladım ve sizler için din olarak İslam'dan razı oldum."[871]

Allah Resûlü (s.a.v) de bir hadislerinde şöyle buyurmuştur.

---

869 Al-i İmran, 3/97.

870 Suyutî, ed-Dürrü'l-Mensûr, II, 274; Hakim, Müstedrek, I, 442; Beyhaki, Şuabu'l-İman, No: 3974.

871 Maide, 5/3.

"Kendisini engelleyen bir hastalık veya gidişine mani olan zalim bir sultan olmaksızın, imkanı olduğu halde hacca gitmeyerek ölen kimsenin, Yahudi veya Hristiyan olarak ölmesine aldırış edilmez:"[872]

Hz. Ömer (r.a) şöyle demiştir: "Bir ara, emrimiz altındaki şehirlere mektup yazıp imkanı olduğu halde hacca gitmeyen kimselere (gayr-i Müslimlerden istediğimiz) cizye vergisini koyayım diye niyetlendim."

Sa'id b. Cübeyr, İbrahim en-Neha'î, Mücahid ve Tâvus'dan şu söz nakledilmiştir: "Eğer üzerine hac farz olduğu halde hacca gitmeyen zengin birinin öldüğünü duysam, onun cenazesini kılmam."

Selef-i salihinden bir zatın hâli vakti yerinde bir komşusu vardı. O zat, hacca gitmeden ölen zengin komşusunun cenaze namazını kılmamıştır.

İbnu Abbas (r.a) da şöyle derdi: "Zekat vermeksizin ve hacca gitmeksizin ölen kimse, dünyaya geri döndürülmeyi ister. O, bu sözü şu ayet-i kerimenin tefsirini yaparken söylemiştir:

"Rabbim, beni geri döndür de (dünyada) terk ettiğim salih ameli yapayım."[873] Yani terk ettiğim haccı yapayım.

Bu anlamdaki bir diğer ayet-i kerime de şudur: *"Sizden birine ölüm gelip de: "Rabbim, beni yakın bir süreye kadar geciktirsen de, çokça sadaka verip salihlerden olsam! Demeden önce, size verdiğimiz rızıktan harcayın."*[874] Yani zekat verseydim ve hacca gitseydim demeden önce.

İbnu Abbas (r.a) demiştir ki: Bu ayet-i kerimenin müslümanlar için en ağır hükmü içermektedir."

Yürüme gücü olan veya çalışabilir durumda olan birinin yol emniyetinin bulunması durumunda haccetmesi, kendisi için faziletli bir amel olur. Yaya olarak hacceden kimse için attığı her adımda yedi yüz iyilik sevabı yazılır. Binek üzerinde giden hacı için de hayvanın attığı her adımda yet-

---

[872] Tirmizi, Hac, 3; Darimi, Menasik, 2; Beyhaki, Şuabu'l-İman, No: 3978-3979.
[873] Münafikun, 63/10.
[874] Münafikun, 63/10.

miş iyilik sevabı yazılır.[875] Bazı alimlere göre, yürüme gücüne sahip olmak, ayetteki "imkan bulma" şartının yerine gelmesi için yeterlidir.

Alimlerin geneline göre haccın farzları altıdır. Onlar, bu farzlardan üçü üzerinde ihtilaf ederken, diğer üçü üzerinde ittifak etmişlerdir. İhtilaf ettikleri farzlar, Sa'y, Kurban gecesi Müzdelife'de geceleme ve Kurban günü şeytan taşlamadir. İttifak ettikleri ise, Hac için ihrama girmek, Arafat'ta vakfede durmak ve Kabe'yi tavaf etmektir. Alimler, bunlar dışındaki esasların sünnet ve müstehap olduğu konusunda ihtilaf etmemişlerdir.

Biz, cumhur dediğimiz çoğunluğun görüşünü tercih etmekteyiz. Buna göre haccın farzları dörttür:

1-İhrama girmek.

2-Arefe günü öğle vaktinin girmesinden sonra Arafat'ta vakfe yapmak. Bu vakfenin en son zamanı, Kurban günü fecrin doğuşundan öncesine kadardır.

3-Vakfe ve şeytan taşlamanın ardından ziyaret tavafını yapmak.

4-Hac için ihrama girildikten sonra Safa ile Merve tepeleri arasında sa'y etmek.

Sa'y, Arafat vakfesinden önce yapılabileceği gibi sonra da yapılabilir. Bunlar dışındaki hac vazifeleri sünnet ve müstehaptır. Bunlardan bazıları diğerinden daha kuvvetli amellerdir. Bazılarının terki kefareti gerektirir; bazılarının terk edilmesinde ise hiçbir günah yoktur.[876]

Hacda üç çeşit tavaf vardır. Bunlardan biri farz olup terk dilmesi hâlinde hac batıl olur. Bu tavafa, "Ziyaret Tavafı" denir. İkincisi sünnet olup terkedilmesi hâlinde kefaret vermek gerekir. Bununla birlikte hac tamam olur. Buna Veda Tavafı denir. Üçüncüsü ise müstehab olup terkinden dolayı hiçbir şey gerekmez. Bu tavafa da "Vürûd/geliş tavafı" denir; Kâbe'ye ilk giren kimsenin yaptığı tavaftır.

---

[875] Bkz: İbnu Huzeyme, Sahih, No: 2791; Hakim, Müstedrek, I, 461; Tabarani, el-Kebir, No: 12522; Bezzar, Müsned, No: 1120-1121; Heysemi, ez-Zevaid, III, 309.

[876] Müellif, Şâfii mezhebinde olduğu için bu hükümleri kendi mezhebine göre nakletmiştir. Hanefi mezhebinde haccın farz, vacip ve sünnetleri biraz farklıdır.

Haccın farz, hüküm ve yapılış şekilleri hakkında ancak en lazım olan şeyleri naklettik. Biz kitabımızın diğer bölümlerinde de böyle yaptık. Bu kitabımızda konuları hedeflediğimiz çerçeve içinde kalarak açıklanması gerekli olan kısımlarıyla zikrettik. Hacla ilgili ibadet, vazife ve dualarla ilgili hükümleri, müstakil olarak hazırladığımız "Menâsiku'l-Hac" adlı kitabımızda genişçe ele alıp işledik, oraya bakılabilir.

HACCIN FAZİLET VE ADABI

Bu bölümde haccın fazilet ve adabıyla birlikte marifet yoluna giren salihlerin hacda takip ettikleri yolu ve hacıların faziletlerini anlatacağız. Allahu Teala buyurmuştur ki:

"Hac, bilinen aylardadır. Bunlarda kendisine haccetmek farz olan kimse." Yani bu aylarda haccı kendisine gerekli edip ihrama giren kimse için: ***"Hacda kadına yaklaşmak, günaha sapmak, kavga etmek yoktur."***[877]

Hac ayları, Şevval, Zilkâde ve Zilhicce'nin ilk dokuz günüdür.

Ayette geçen "rafes" kelimesi, her türlü boş iş, küfürlü söz, kadınlarla oynaşma ve cilveleşme, onlarla cinsî münasebet hakkındaki konuşmalar gibi manaları içine alan bir kelimedir.

Ayette geçen "füsûk" kelimesi ise, her türlü itaatsizliği ifade eden bir kelimedir. Allahu Teala'nın koyduğu sınırları aşmaya fısk denir.

Yine ayette geçen "cidâl" ise, düşmanlık ve kine sebep olan ve hiçbir faydası bulunmayan her türlü çekişmeyi içine alan bir kelimedir.

Allahu Teala, hac ibadetlerini ve vazifelerini kötü şeylerden temiz tutmak için bu üç şeyi terk etmeyi emretmiştir. Bunlar, bütün günahların temelini oluşturmaktadır.

Hac, sözlükte yüceltilen birini ziyarete gitmek anlamındadır.

Hacı, bu kelimenin ifade ettiği manayı gerçekleştirmek için, haccetmeye niyetlendiği zatı yüceltip tazim etmelidir.

---

[877] Bakara, 2/197.

Hac, sonu istenen hedefe giden ve hayırla biten açık yola girmek anlamında da kullanılmıştır.

Hac, yol manasına gelen "el-muhacce" kelimesinden türemiştir. Bu kelime, yine yol ve yolunca gitmek manasına gelen "nüsk" kelimesinin yerine kullanılır. Nüskün, asıl manası kurban kesmektir. Bu kelimenin ilk manasına uygun olarak, ahiret yoluna giren kimseye "nâsik" denir.

HACCIN FAZİLETLERİ

Haccın ilk fazileti, onu sadece Allahu Teala'nın rızası için yapmaktır.

Hac esnasında harcanan para helal olmalıdır. Hacca giden kimse, bu süre içerisinde kalbini meşgul edecek ve düşüncesini dağıtacak bir ticaretten elini çekmelidir.

Hacının bütün düşüncesi önündeki ibadet olmalı, kalbi sakin, huzur içinde, zikrullah ile dolu, boş arzulardan uzak, arkasındaki şeylere yönelmeden önündeki işe bakar bir vaziyette olmalıdır.

Niyetin sıhhati doğruluk ve dürüstlükle olur. Nefis de gönül hoşluğu ile yol azığı ve ihtiyaçları için harcama ve infakta bulunmalı, elini geniş tutmalıdır. Çünkü hacdaki harcama, Allah yolunda harcama gibi olup bir dirhem, yediyüz dirhem savabına çıkar

Hac, Allah yolunda olmak demektir. Haccın Allah yolunda bulunmak olduğu Allah Resûlünden (s.a.v) rivayet edilmiştir.[878]

İbnu Ömer (r.a) ve diğerleri şunu nakletmişlerdir: "Yolculukta azığın güzelliği, kişinin keremindendir." Yine İbnu Ömer (r.a) şöyle derdi: "Hacıların en faziletlisi; niyet bakımından en halis, harcama bakımından en temiz, yakîni iman bakımından en güzel olandır."

İbnu'l-Münkedir'in Câbir'den (r.a) rivayet ettiği hadis-i şerif şöyle buyrulmuştur:

---

[878] Ebu Davud, Menasik, 80; Ahmed, Müsned, VI, 375; Tabarani, el-Kebir, 12911; Hakim, Müstedrek, I, 483-484.

"Kabul edilmiş haccın karşılığı ancak cennettir."[879]

Hz. Peygamber'e (s.a.v): *"Haccın iyiliği nedir?" diye sorulduğunda: Güzel söz söylemek ve yoksullara yemek yedirmektir"*[880] buyurmuştur.

Denilmiştir k: Yolculuğa sefer denmesi, onun insanın içinde saklı ahlakları ortaya çıkarmasındandır.

Alimlerden birisi de şöyle demiştir: "Yolculuk insanın nefsinin sıfatlarını ve asıl cevherini ortaya çıkarır."

Çünkü, mukim iken arkadaşlığı güzel olan herkesin, yolculukta arkadaşlığı güzel olmayabilir. Fakat yolculukta arkadaşlığı güzel olan herkesin, mukim iken de arkadaşlığı güzel olur.

Hz. Ömer (r.a), bir adamın durumunu sordu. Orada bulunanlardan bir tanesi, onu tanıdığını söyledi. Hz. Ömer, ona: "Sen bu adamla onun güzel ahlakını ortaya çıkarak bir yolculukta beraber oldun mu?" Diye sordu, adam: "Hayır, olmadım!" deyince, Hz. Ömer: "Senin onu tanıdığını söyleyemem" dedi.

Hacı, kimseyle mücadele etmemeli, çekişmemeli, çekişmeyi çoğaltmamalı, kötü ve fuhuş türü sözleri söylememelidir.

Bişr b. el-Haris, Süfyan es-Sevri'nin şöyle dediğini nakletmiştir:

"Kim hacda ihramlı iken hanımına yaklaşırsa, haccı bozulur."

YOL EDEBİ

Hacı, yola çıkmadan önce haccın bütün hükümlerini, ilgili hususları, haccın yapılış şeklini, vazifelerini ve gidip ziyaret edeceği yerlerin edeplerini güzelce öğrenmeli, bunu kendisi için en önemli bir iş kabul etmeli ve onu yolculukla ilgili bütün hazırlıkların önüne almalıdır. Çünkü bu yolculuğun asıl maksat ve gayesi hacdır. Kul, bu bilgileri asla ihmal etmemelidir.

879 Buharî, Umre, 1; Müslim, Hac, 437; Tirmizî, Hac, 2, 88; Nesaî, Hac, 35, 6; İbnu Mace, Menasik, 3; Dârimî, Menasik, 7, Malik, Hac, 65.

880 Ahmed, Müsned, III, 325; Hakim, Müstedrek, I, 484; Beyhaki, Şuabu'l-İman, No: 4119.

Hacca gidecek kimse, yol için hayrı seven ve hayırlı işte kendisine yardımcı olacak salih ve alim bir arkadaş bulmalıdır. Böyle bir arkadaş ona, Allah'ın zikrini unutursa hatırlatır; zikrederse yardımcı olur; korkarsa ona cesaret verir; bir işte aciz kalırsa kuvvet ve destek verir; düşüncesi kötüleşir ve kalbi daralırsa onu genişletir, kendisine sabır tavsiye eder ve bozuk düşüncesini güzelleştirir.

Hacı, yol arkadaşına ters davranmamalı, sürekli ona itiraz etmemelidir. Bütün insanlara karşı güzel ahlakla davranmalıdır. Yumuşak yüzlü ve mütevazi olmalıdır. Hiç kimseye eziyet etmemelidir. İnsanların eziyet ve yükü-ne tahammül göstermelidir. İşte bu şekilde hac faziletli ve bereketli olur.

Devenin veya binek hayvanının palanı üstünde oturarak haccetmelidir. Bu şekilde hacca gitmek takva sahiplerinin haccı ve Selef-i Salih'in izledikleri yoldur. Denir ki: Salihlerin haccı, develerin semerleri üstünde gerçekleşir.

Süfyan-ı Sevri (rah) babasından şunu nakletmiştir: Kûfe'den hac için Kadisiye'ye gittim ve yolda çeşitli beldelerden hac yolcularıyla karşılaştım. Hacıların tamamını binek hayvanları, develer ve tahtırevanlarda gördüm. Hepsinin de yüklerini hayvanlara yüklemiş olduklarını gördüm.

Mücahid, İbnu Ömer'e (r.a) : "Hac kafilesi geldi, ne kadar da çok hacı var!' dediğinde, İbnu Ömer: "Onlar içinde gerçek hacı ne kadar azdır" dedi ve Mücahid'e şöyle söyledi: "Sen, öyle diyeceğine: "Ne kadar da çok binekli var de."

İbnu Ömer (r.a) develerin üstüne vurulan çadır ve tahtırevan gibi sonradan çıkan şeyleri gördüğü zaman: "Hacılar az, binekler çok! derdi. Sonra, çul üzerinde oturmuş eski elbise içinde hâli perişan birisini görünce: "Ne kadar da güzel bir hacı!" dedi.

Hacı, süslü püslü elbiseler yerine, biraz perişan görünümlü, yükü hafif, eşyası az olmalıdır. Yanında ancak zaruri ihtiyaçlarını taşımalıdır. Hiçbir şeyde aşırıya gitmemelidir. Bununla birlikte, eli sıkı olmamalı, kendisini ve yol arkadaşını sıkmamalı, her şeyde yeterli miktarı korumalıdır. Ha-

cı, kırmızı renkli giysilerden uzak durmalıdır. Çünkü bu tür giysiler giymek mekruhtur.

Rivayet edildiğine göre, Allah Resûlü (s.a.v) bir seferde bulunuyordu. Ashabıyla birlikte bir yere inip mola verdiler. Develer de serbest bırakılmıştı. Allah Resûlü (s.a.v), develerin palanları üzerindeki kırmızı örtüleri görünce: "Size kırmızının hakim olduğunu görüyorum!" buyurdu. Sahabe diyor ki: "Hemen kalktık koşarak develerin palanlarındaki örtüleri çekip almaya başladık. Bunu o kadar hızlıca yaptık ki develerin bir kısmı ürkerek kaçtı."[881]

HACDA TEVAZU İÇİNDE OLMAK

Hacı, dikkat çekici giysilerden ve insanların bakışını çekecek eşyalardan sakınmalı; zenginlere ve mal-mülk biriktirmeyi seven ve bununla övünen dünya ehline benzemeye çalışmamalıdır. Aksi takdirde kibir ehli insanlardan yazılır. Nimet ve refah düzeyini yükseltmek için de kendini zorlamamalıdır. Çünkü bunlar, Allahu Teala'nın yolunda müstehap görülmemiştir. Allah yolunda sıkıntı, çile, susuzluk ve zorluk arttıkça yapılan amelin fazilet ve sevabı da o derece artar.

Hz. Peygamber (s.a.v) bir devenin üstünde haccetmişti. Altında sade bir palan ve dört dirhem değerinde eski bir kadife örtü vardı.[882]

Allah Resûlü (s.a.v), müslümanların kendisini görmeleri ve yaptıklarına uyabilmeleri için devesi üstünde tavaf etmiş ve: ***"Hac ibadetlerinizi benden öğrenin"***[883] buyurmuştur.

Allah Resûlü (s.a.v), şöyle telbiye ederdi:

"Lebbeyk/buyur Allahım Lebbeyk; gösterişsiz ve riyasız bir hac için emrindeyim"[884]

---

[881] Ebu Davud, Libas, 20.

[882] İbnu Mace, Menasik, 4.

[883] Nesa'î, Menâsik, 220; İbnu Hanbel, III, 318, 366.

[884] İbnu Mace, Menasik, 4.

Başka bir defasında şöyle buyurmuştur:

"Lebbeyk! Muhakkak gerçek hayat, ahiret hayatıdır."[885]

Allah Resûlü (s.a.v) hacılara saçların dağınıklığını ve tevazuyu emretmiş; rahatlık ve refahı yasaklamıştır. Bu husus, Fudale b. Ubeyd'in rivayet ettiği hadiste geçmektedir.

Diğer hadis-i şeriflerde şöyle buyrulmuştur:

"Hac, ancak saç baş dağınıklığı ve toz toprak içinde kalmaktır."[886]

"Allahu Teala meleklerine şöyle buyurur: Benim evimi ziyaret edenlere bakın. Onlar derin vadilerden saç baş dağınık ve toz içinde bana gelmişlerdir."[887]

Allahu Teala yüce kitabında da şöyle buyurmuştur: *"Sonra kirlerini gidersinler."*[888] Ayetteki kirlilik, saç baş dağınıklığı ve toz-toprak içinde olmaktır. Bunun giderilmesi , saçın tıraş edilip tırnakların kesilmesiyle mümkün olur.

Ömer b. Hattab (r.a) ordu komutanlarına gönderdiği bir emirle şöyle demişti: "Askerlerinize eskileri giydirin ve sert şeyleri tercih edin".Hadis ehlinden bir zat, Hz. Ömer'in söylediği kelimeyi farklı okuyarak: "saçlarınızı kökünden kazıyın" manasına almıştır.

Ömer (r.a) tarafından sünnetin aksine bir şey söylenmesi düşünülemez. Bu nasıl olabilir? Şu olay onun bu manada bir şey söylemediğini gösteriyor. Hz. Ömer, kendisinde Hâricilerin mezhebine ait alametler sezdiği Sabiğ'e: "Başını aç! Dedi. Sabiğ başını açıp gösterdi; Hz Ömer adamın saçının iki örgü şeklinde örülmüş olduğunu görünce: "Eğer (başını Hâriciler gibi) kökünden tıraş ettirmiş olsaydın boynunu vururdum" dedi.

---

885 Hakim, Müstedrek, I, 466.

886 Tirmizi, Hac, İbnu Mace, Menasik, 6;

887 Ebu Ya'la, Müsned, No: 4106; Heysemi, ez-Zevaid, III, 257; Elbani, Sahiha, No: 1625. Biraz farklı lafızlarla bkz: Hakim, Müstedrek, I, 465.

888 Hac, 22/29.

Hacı, giyecek ve kullandığı eşya bakımından Yemenliler'e benzemeye çalışmalıdır. Çünkü onların hacda izledikleri yol ve adetleri takip etmek, Selef'in takip ettiği yola girmektir. Allah Resûlü (s.a.v) ve ashabı böyle yapmışlardır. Onların hâline ve yoluna uymayan şeyler, bidattir.

Bir hadiste: *"Yemenliler, hacıların süsüdür"*[889] buyurulmuştur. Çünkü onlar, Sahabe'nin ve Selef'in izledikleri yol ve usul üzere gitmektedirler. Onların az malla yetinip halka fazla karışmadan yaşamaları övülmüş, haklarında şöyle denmiştir: "Onlar, malın fiyatını yükseltmeyen ve kendilerini zora sokmadan sade yaşayan kimselerdir."

Önceki alimler, lüks içinde yaşayan zengin birisinin Mekke yoluna çıktığını gördükleri zaman: "Filan kişi hac için yola çıktı demeyin; yolcu olarak yola çıktı deyin" derlerdi.

Hac yolculuğunda kullanılan tahtırevan ve çadırlı develerin Haccac b. Yusuf tarafından ortaya çıkarıldığı ve halkın da bu adeti benimsediği söylenmiştir. O dönemin alimleri bunu kınamakta ve bu tür bineklere binmeyi mekruh saymakta idiler. Ben de bu tür çadır ve tahtırevanların, hayvanları telef etmesinden korkarım. Yaklaşık dört adam ağırlığındaki bu tür çadırlar, ağırlıklarının yanı sıra hayvanların aşırı ezilmesi ve yetersiz beslenmesi sebebiyle onların ölümüne yol açmaktadır.

Hacılar, mümkün olduğunca, bineklerinin üstünde uyumamalıdırlar. Çünkü uyuyan kimsenin hayvana daha ağır geldiği söylenir. Takva ehli zatlar, binek hayvanlarının sırtlarında asla uyumazlardı; ancak otururken hafif uyuklama olabilir. Yine onlar, binekleri üstünde uzun süre durmazlardı. Çünkü bu da hayvanlara ağır gelen bir durumdur. Hz. Peygamber (s.a.v) bir hadislerinde şöyle buyurmuştur: *"Bineklerinizi oturak gibi kullanmayın."*[890]

Kiralık deveye, ancak devecinin belirttiği ve izin verdiği miktarda yük yüklemelidir.

---

[889] Heysemi, ez-Zevaid, X, 55. (Tabarani, Kebir ve Evsat'ta rivayet etmiştir.)

[890] Darimî, İsti'zân, 39; Ahmed, Müsned, III, 439-441, IV, 234; Tabarani, el-Kebir, XX, 432; Heysemi, ez-Zevaid, VIII, 107.

Bir adam Abdullah b. Mübarek'e: "Şu mektubu benim için yanında taşıyıver" deyince, Hazret adama: "Deve sahibinden izin alabilirsem olur. Çünkü ben onu kiraladım" demiştir.

Yolcu, sabah ve akşam vakitlerinde bineğinden inerek onu dinlendirmelidir. Bu konuda hadis ve seleften haberler mevcuttur.[891]

Önceki salih insanlardan bazıları ise binek hayvanını devamlı binmek üzere kiralar ve hayvanın sırtından hiç inmemeyi şart koşardı. Fakat onlar, hayvanların rahat etmesi ve dinlenmesi için inerdi. Bunu, ahirete mizanına konacak bir hayır olsun diye yapardı.

Zahir alimlerinden birisi şöyle demiştir: "Binekli olarak haccetmek, daha faziletlidir; çünkü onda Allah yolunda mal harcama ve yük altına girme vardır. Bu şekildeki bir yolculuk, nefsi fazla bunaltmamakta, eziyeti az olmakta, bu da selamet içinde haccı tam olarak yapmaya imkan vermektedir."

Bize göre haccın durumu yolculuk esnasında orucu açmaya benzer. Kişinin tabiatına ağır geldiği, sabrı tükendiği ve sıkıntısı arttığı vakit oruç tutmayıp yemesi daha faziletli olur. Çünkü güzel ahlak ve kalp rahatlığı daha faziletlidir. Bu anlattığımız herkes için olmasa da bazılarının hâline uygundur. Çünkü bazı kimseler sıkıntılı, asabi yaratılışlı ve sabırsız olabilirler. Yahut bu kimsenin yürüme alışkanlığı olmayabilir.

Mekke'de vera ve takva sahibi bir fakih vardı. Kendisine bizim mikat/ihrama girme yerimiz olan Ten'im'e gidişi sordum. Oraya Aişe mescidi de denirdi. Sorum şöyle idi: "Acaba Mekke'den mikat yerine yayan gitmek mi, yoksa bir hayvan/vasıta kiralayarak gitmek mi daha faziletlidir?" Fakih şu cevabı verdi: "Bu, yolun insanlara verdiği zorluğa göre değişir. Eğer bu mesafeyi yürümek kişiye zor geliyorsa, zorluktan dolayı yayan gitmesi daha faziletlidir. Eğer bir dirhem vererek hayvan/vasıta kiralamak ona daha zor geliyorsa, nefsini buna zorlaması için kiralaması daha faziletli olur. Bu durum, insanların zenginlik ve rahatlık içindeki durumlarına göre değişir. Çoğu zaman yürümek böyle kimselere daha ağır gelir."

891 Hadis için bkz: Müslim, İmare, 178; Tirmizi, İsti'zân, 109.Nesai, el-Kübra, Siyer, 141.

Bize göre, yürüyerek umre yapmak daha faziletlidir. Aynı şekilde yürüyerek haccetmek de daha faziletlidir. Tabi ki bu fazilet, yürümeye gücü yeten, nefsi bundan ciddi olarak rahatsız olmayan, yüksek bir himmet/azim ve kuvvetli bir kalp sahibi kimse içindir.

Ehli Beyt kanalıyla rivayet edilen bir hadiste şöyle buyrulmuştur:

"Ahir zamanda hacceden kimseler dört sınıftır: Sultanlar gezinti için hacceder; zenginler ticaret için hacceder, fakirler bir şeyler dilenmek için hacceder, ilim ehli olanlar ise adını duyurmak için hacceder."[892]

Başkasının yerine hacca gidildiğinde hac için ücret istemek, dünya malı için bu işi yapmak mekruhtur. Alimlerden bir topluluk bunu mekruh saymıştır. Çünkü hac, ahiret amellerindendir ve kul onunla Yüce Allah'a yaklaşır. O aynen namaz, ezan ve cihad gibi Allahu Teala'nın rızası için yapılacak bir ibadettir. Kul, bu tür ibadetlerin karşılığını ancak ahirette alır. Resûlullah (s.a.v), Osman b. Ebi'l-As'a şöyle buyurmuştur: ***"Sen kavmine imam ol; bir de okuduğu ezana ücret almayan bir müezzin edin."***[893]

Bir defasında Allah Resûlü'ne (s.a.v) cihad için sefere çıkan ve buna karşılık üç dinar alan birinin durumu sorulmuştu; şöyle buyurdu: ***"Onun için dünya ve ahirette bu üç dinardan başka bir alacağı yoktur."***[894]

Eğer kulun niyeti ahiret ve azmi Allahu Teala'ya yakınlık olup bunu almak zorunda kalmışsa, Allahu Teala ahiret niyetine dayanarak dünyalık verebilir. Ancak dünyalık niyetine uhrevi karşılık vermez. O kimsenin de bu durumda olduğunu ümit ediyorum.

Bir hadis-i şerifte de hac konusunda Allah Resûlü'nün (s.a.v) şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: ***"Tek bir hac için üç kişiye ecir verilir ve hepsi de cennete girer: 1- Onu vasiyet eden; 2-vasiyeti uygulayan; 3-Gidip haccı yapan."***[895]

---

[892] Zebidi, İthaf, IV, 728. (Hatib ve Deylemi rivayet etmiştir.)

[893] Tirmizi, Salat, 41; Nesa'î, Ezan,32; İbnu Mâce, Ezan, 3 Ahmed, Müsned, IV, 217; Hakim, Müstedrek, I, 199.

[894] Ebu Davud, Cihad, 32.

[895] Beyhaki, Sünen-i Kübra, V, 180; Bûsirî, Muhtasaru İthafi's-Sâdeti'l-Mehere, No: 2906.

Haccı yapan kimse, müslüman kardeşinin mesuliyetten kurtulmasına ve onun farzını yerine getirmeyi niyet ettiği için bu müjdeyi elde eder.

Bir hadiste şöyle rivayet edilmiştir: *"Cihadına karşılık ücret alan mücahidin durumu, Musa'nın (a.s) annesinin durumuna benzer. O, kendi çocuğunu emzirmesine karşılık Firavundan ücret almıştı ve bu ücret kendisine helal kılınmıştı."*[896]

Aynı şekilde mücahidin asıl niyeti de cihad olduğunda, bu işte gerekli şeyleri isteyebilir. Bunun gibi, başkasının yerine hacca giden bir kimsenin de, asıl niyeti ahiret sevabı tavaf, umre ve diğer vazifeleri yerine getirerek Yüce Allah'a yakınlık sağlamak olunca, üzerine düşeni yaptıktan sonra, kendisine verilen ücreti almasında bir sakınca yoktur inşallah.

ALLAH'IN DÜŞMANLARINA YARDIMCI OLMAMAK

Hacc'ın faziletlerinden biri de Mescid-i Haram'a yolculuktan alıkoyan Allah'ın düşmanlarını mal ile güçlendirmemektir. Çünkü mal ile destek ve yardım, beden ile yapılan yardıma benzer. Hacıları Mescid-i Haram'a yolculuktan alıkoymak, ya bizzat muhasara ve men etmek ile veyahut da yollarını keserek mal istemek sûretiyle olabilir. Bundan kurtulmanın yolları aranmalıdır.

Alimlerden birisi bu konuda derdi ki: "Nafile haccı terk etmek veya yoldan geri dönmek, zalimlere mal verip onları desteklemekten daha faziletlidir. Çünkü bu iş, dine sokulmuş kötü bir iştir; müslüman hacıların yollarını kesenlere yardımcı olmaktır, haraç veren ve alanların ortaya çıkarttığı bu bidatı destekleyip onu ayakta tutmaktır. Bunların her ikisi de günahta ve düşmanlıkta ortaktır."

Bu iş, bu alimin dediği gibidir. Çünkü onu yapan kimse, bidat bir işi sünnete çevirmektedir. Bu, bir müslümanın küçülmesi ve zillete düşmesidir. Bu kimse, kendisine farz olmadığı halde, nafile bir haccın altına gire-

[896] Bkz: İbnu Adiy, el-Kamil, I, 295. Ancak burada, mücahid yerine, ümmetten birisinin adına hacca giden kimsenin durumu Hz. Musa'nın annesine benzetilmektedir. İbnu Adiy, hadisin senedinin güzel, fakat metninin tenkide açık olduğunu belirtmiştir.

rek, Harem bölgesinde işlenen en büyük bir günaha yardımcı olmaktadır. Bunu söylüyoruz; çünkü cizyeye/haraca benzer böyle bir işle Müslümanlar küçük düşürülmekte, İslam'ın şerefi zedelenmektedir. Bize Resûlullah'ın (s.a.v) şöyle buyurduğu rivayet edildi:

"Müslümanlardan her biri İslam'ın bir gediğini tutarak onu koruma altına alır. Eğer diğer müslümanlar kendi yerlerini terk ederlerse sen bulunduğun yerde sağlam dur ki senin bulunduğun yerden İslam'a saldırılmasın."

Meşhur bir hadiste şöyle buyrulmuştur: *"Müslümanlar tek bir insan gibidirler. Müslümanın diğer müslümanlara karşı durumu başın vücuttaki durumu gibidir. Baş ağrıdığı zaman bütün vücut bu acıyı hisseder. Vücut bir acıya düştüğü zaman da baş aynı acıyı hisseder/çeker."*[897]

Bazıları bu duruma zaruret var diye ruhsat verebilirler. Fakat mesele onun düşündüğü gibi değildir. Çünkü hacı geri dönmüş olsa, ondan bir şey alınmazdı. Yine hacı, gösterişli elbiseler giyinmeden ve sonradan icat edilen tahtıravanlara binmeden yola çıksaydı, kendisinden yine bir şey istenmezdi. Bu durumda zaruret ortadan kalkmakta; tersine bu yolculuk o şahsın kendi arzusu ve tercihi ile olmaktadır.

Belki de bu hallerin başlarına gelmesi, onların develere güçlerinin üstünde çadırlar ve eşya yüklemelerinin günahının cezasıdır. Hayvanın adamı ve eşyasını taşıdığı yetmezmiş gibi, ona dört kat daha fazlasını yükleyerek onun ölümüne sebep olmaktadırlar. Aslında bu kimseler, ölen deveden sorumlu tutulacaklardır. Kim, yük hayvanına gücünün üzerinde yük yüklerse, ahirette bundan hesaba çekilir.

Veyahut onların başına gelen bu musibet, hac için değil ticaret için yola çıkmalarının, boş şeylerin peşine düşmelerinin ve şüpheli mal bulundurmalarının cezasıdır.Yahut da kötü niyetlerinden ve bozuk hedeflerinden dolayı bunlar başlarına gelmektedir.

---

[897] Ahmed, Müsned, V, 340; Tabarani, el-Kebir, No: 5743. Heysemi, ez-Zevaid, VIII, 87.

Rivayet edildiğine göre Ebu'd-Derda (r.a), ölen bir devesine şöyle demiştir: "Ey Devem! Rabbinin huzurunda benden davacı olma. Çünkü ben sana takatinin üzerinde yük yüklemedim."

Hiç şüphesiz Allahu Teala bir günahın cezasını ya benzeri bir şekilde veya daha ağırıyla verebilir.

HACININ SÜSÜ: TER VE TOZ

Hacının hac ibadetlerini yerine getirirken üstü-başı toz içinde ve saçı-sakalı dağınık olmalıdır. Hacda bu hâl üzere bulunmak sünnettir.

Hacı, yolda giderken ve bütün hac ibadetlerini yaparken Allahu Teala'yı çokça zikretmeli, bu şekilde gafillere Allah'ı hatırlatmalı, insanlar hakkında çok az konuşmalı, kendisini ilgilendirmeyen konularda devamlı sükutu tercih etmeli, kendisine yeten şeylerde külfet altına girmemeli, sorumlu tutulmadığı işlere de dalmamalıdır.

Hacı, bir iyilik görürse onu emretmeli, kötülükten de sakındırmalıdır. Bütün bunlar Haccın ve hacıların faziletini artırır.

UMRE VE HACCI BİRLEŞTİRMEK

Mîkat mahallinde ihrama girerken hac ve umreye beraberce niyet edilmesi müstehaptır. Çünkü eğer böyle yaparsa, onu Allah'a yaklaştıracak kurbanı kesmek kendisine vacip olur, bir de beldesinin mikat yerinde iki ibadeti bir arada yapmış olur. Böylece hacı umreyi de yapmış olur. Çünkü Kur'an'da umre, haccla beraber zikredilmiştir. Ayrıca birçok âlimin ictihadına göre umre de hac gibi farz kılınmıştır.

Seleften bir grup alim, önce umreyi yapıp peşinden hac yapmayı müstehap görmüşlerdir. Hasan-ı Basri, Ata, İbnu Sirin ve Nehaî bunlardandır.

Enes'ten (r.a) rivayet edilen bir hadiste Resûlullah (s.a.v) umre ile haccı birleştirerek beraberce yapmıştır.[898]

---

[898] Müslim, Hac, 213-215; Ebu Davud, Menasik, 24; Nesai, Menasik, 49.

İbnu Seleme, kardeşi Dabi b. Ma'bed'in şöyle dediğini nakletmiştir:

"Hacc yapmaya niyetlenmiştim. İlim ehlinden birisi bana Hacc ile başlamamı tavsiye etti. Ben de konuyu fıkıh ehlinden birisine danıştım. Bana hac ve umreyi birleştirmemi söyledi. Ben de dediği gibi yaptım. İkisi için niyetlenip telbiye getirdim. Daha sonra Hz. Ömer'in (r.a) yanına vardığımızda yaptığım şeyleri kendisine anlattım. Bana: "Peygamberinin sünnetine uymuşsun" dedi.

Hacı, önce umreyi sonra aynı sene içinde haccı yaparsa, Temettu Haccı yapmış olur ki, bu daha en faziletlidir. Alimlerden bir grubun tercih ettiği uygulama budur.

Eğer, önce tek olarak hac yapar; haccı bitirdikten sonra da tekrar kendi beldesinin mikat yerine gelip buradan umre niyetiyle ihrama girerse, bu da güzeldir. Hz. Peygamber'in (s.a.v) böyle yaptığı da rivayet edilmiştir. Hz. Aişe ve Cabir'in (r.a) rivayet ettiklerine göre, Resûlullah (s.a.v) önce tek olarak hac yaptı; haccını bitirdikten sonra yeniden kendi beldesinin mikat yerine döndü ve oradan umre için ihrama girdi.

Allahu Teala: *"Haccı ve umreyi Allah için tamamlayın"*[899] buyurmuştur. Böylece tek tek yapmak da tamamlamaktan sayılmıştır. Hz. Ömer (r.a) ve Hz. Osman'ın (r.a), bu ibadetlerin tamamlanması hususundaki görüşleri budur.

Hacı, Kıran haccına niyet ederse, iki kez tavaf ve iki kez say' etmelidir. Böylece, bu konudaki alimlerin farklı görüşlerinin ortaya çıkarttığı tereddütten kurtulmuş olur.

İhramda iken çokça telbiye etmelidir. Çünkü telbiye, hacc esnasında söylenecek en faziletli zikirdir. Telbiye, mümkün olduğunca yüksek sesle söylenir. Telbiye ederken şöyle denir: ***'Lebbeyk Ya Ze'l Meâric. Lebbeyk haccen, hakkan, teabbuden ve rıkkan ve'r Reğabâu ileyke vel amel.'***

---

[899] Bakara, 2/16.

Bu şekil telbiye Ashab-ı Kiram'dan rivayet edilmiştir.[900] Eğer Resûlullah'ın (s.a.v) devamlı söylediği telbiye ile yetinilirse güzel olan budur, hem bu, telbiye olarak yeterlidir.[901]

Hacıya farz olmasa da kurban kesmesi güzel olur. Kıran ve Temettu haclarında şükür için kesilen veya kefaret için kestiği vacip kurbanın etinden yemekten sakınmalıdır. Üzerine vacip olmadığı halde kurban kesen kimsenin kestiğini yemesi ise müstehaptır.

Kesilecek hayvanın, hadislerde belirtilen sekiz kusurdan, uzak olması gerekir. Bu kusurlar şunlardır:

1- Kötürüm olması 2- Kulağı kesik olması 3- Boynuzu kırık olması 4- Uyuz olması 5- Kulağın önden yarık olması 6- Kulağın üsten yarık olması 7- Kulağın ortadan yırtılmış olması 8- Aşırı derecede zayıf, sıska ve çelimsiz olması. Bunlar, kurbanlık hayvanların ayıpları hakkında değişik hadislerde zikredilen hususlardır.

Allahu Teala: ***"Kim Allah'ın şeâirini/dinine ait alamet ve vazifeleri yüceltirse bu kalplerin takvasındandır"***[902] buyurmuştur. Ayetin tefsirinde, şeâirden maksadın kurbanlık hayvan olduğu, onun yüceltilmesi ile de, besili ve güzelinden seçilmesine işaret edildiği belirtilmiştir.[903]

En faziletli kurban, dişi deve, sonra sığır, sonra boynuzlu beyaz koç, sonra dişi keçidir. Eğer kurbanlık hayvanı mikat mahallinden getirirse bu daha uygundur; böyle yaparsa kurbanı yormamış olur.

Selef-i Salihin şu üç şeyin fiyatını artırırlar ve onda pazarlığı hoş görmezlerdi; Hacda kesilecek kurban, bulunduğu yerde Kurban bayramında

---

[900] Bkz: Ahmed, Müsned, I, 172; Beyhaki, Sünen-i Kübra, V, 44; Bezzar, Müsned, No: 1090-1094; Ebu Ya'la, Müsned, No: 724; Heysemi, ez-Zevaid, III, 232; el-Muttaki, Kenz, No: No: 11921.

[901] Efendimizin (s.a.v) öğrettiği ve en çok söylediği telbiye şöyledir: "lebbeyk Allahümme lebbeyk. Lebbeyke lâ şerike leke lebbeyk. İnnel-hamde ve'n-nimete leke vel-mülke lâ şerike lek." Manası şöyledir: Buyur Allahım, davetine uydum; emrindeyim. Senin hiçbir ortağın yoktur. Buyur Allahım, emrindeyim. Şüphesiz bütün hamd ve övgüler, nimet ve mülk sana aittir. Senin hiçbir ortağın yoktur."

[902] Hac, 22/32.

[903] Bkz. Suyuti. Ed-Dürrü'l-Mensur, VI, 46.

kesilen kurban ve azat edilmek için satın alınan köle. Bunların en faziletlisi, sahibi yanında en pahalı ve en güzel olanıdır.

İbnu Ömer (r.a) şöyle söylemiştir: Hz. Ömer (r.a), hacda kesmek üzere Horasan malı iyi cins bir kurbanlık getirmişti. Oradakiler deveyi ondan üç yüz dinara satın almak istediler. O da Hz. Peygamber'e (s.a.v), devesini satıp parasıyla yerine dişi bir deve satın almanın hükmünü sordu. Resûlullah (s.a.v) böyle yapmasını yasakladı ve: ***"Hayır onu kes"***[904] buyurdu.

Kurbanlık seçiminde ve muameledeki güzel edepte sünnet budur. Bunun için daha çok kurban kesmek için önceden aldığı hayvanı değiştirmemelidir. Çünkü az olup kaliteli olan, çok olup değersiz olandan daha hayırlıdır. Belki o şartlarda üç yüz dinara otuz dişi deve alınabilirdi. Fakat seçkin ve güzel olan bir hayvan, değeri birbirine yakın olan bir çok hayvanın yerine geçer.

İbnu Münkedir'in Cabir'den naklettiği hadiste Rasûlullah'a (s.a.v): "Haccın iyi ve güzel olan ameli nedir? diye sorulduğunda şöyle cevap vermiştir: ***"Telbiyede sesini yükseltmen ve deve kurban edip bol kan akıtmaktır."***[905]

Hz. Aişe'den (r ah) rivayet edilen bir hadiste Allah Resûlü (s.a.v) şöyle buyurmuştur: ***"Kurban bayramı günü ademoğlunun Allah'a en sevimli ameli, kurban kesip kan akıtmasıdır. Çünkü kesilen hayvan, kıyamet günü boynuzları ve tırnaklarıyla gelir. Kanı ise yere düşmeden Allah'ın katına ulaşır. Onun için kestiğiniz kurban güzel olsun."***[906]

Başka bir hadiste, ***"Kurbanın derisindeki her kıl ve kanındaki her damla için size bir hasene/sevap vardır. O kıyamet günü mizana konur. Size müjdeler olsun!"***[907] buyurmuştur.

Koyun cinsinden ancak bir senesini doldurmuş hayvanlar kurban edilir. Keçi, inek ve deveye gelince; keçinin dişisinden iki yaşına girenler, ine-

---

904 Ebu Davud, Menasik, 16.
905 Bkz: Tirmizi, Hac, 14; İbnu Mace, Menasik, 6, 16; Hakim, Müstedrek, I, 451.
906 Tirmizi. Edahi, 1; İbnu Mace, Edahi, 3.
907 İbnu Mace, Edahi, 3; Hakim, Müstedrek, II, 389; Münziri, et-Terğib, No: 1620.

ğin üç yaşına girenleri, devenin dişisinin de beş yaşına girenleri kurban edilebilir.

İHRAMA GİRİŞ

Eğer hacı kendi ülkesinde ihrama girerse, bu haccın ve umrenin tamam olarak yerine getirilmesi demektir. Bu aynı zamanda azimetle amel etmektir. Rivayet edildiğine göre, Hz. Ömer, Hz. Ali ve İbnu Mesud (r.anhüm): *"Haccı ve umreyi Allah için tamamlayın"*[908] ayeti hakkında şöyle demişlerdir: "Onların tamamlanması, vatanınızda ehlinizin yanında ihrama girmektir."

Hacı, duanın kabul edilmesi umulan ve menfaatinizi arayın denilen mekanlarda kalbini uyanık tutmalı, Yüce Allah'a yakınlığı gözetilmelidir. Allahu Teala bu konuda şöyle buyurmuştur:

"Kendilerine ait bir takım menfaatlere şahit olsunlar ve Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiği hayvanları kurban ederken belli günlerde Allah'ın adını ansınlar."[909]

Hacının hac ibadetini yaparken Mekke'den çıkıp Arafat'ta Vakfe'ye gidene kadar ve tavaf ziyaretinden dönüp Mina'ya gelene kadar yürümesi müstehaptır. Hacının hayvana binmesi de müstehap görülmüştür. Hayvana/vasıtaya binmesi müstehap görülen kimselere, haccını tamamlayıncaya kadar ibadetlerini yapmak için Mekke'ye yaya gitmesi de müstehap görülmüştür.

Abdullah b. Abbas (r.a) vefatı esnasında çocuklarına şöyle vasiyet etmiştir: "Ey oğullarım! Yaya olarak hac yapınız. Çünkü yürüyerek hac ibadetlerini yapan kimseye, Harem hasenatıyla her adım için yedi yüz hasene/sevap vardır." Harem hasenatı nedir? Denilince: "Harem bölgesinde yapılan bir hayır için, dışarıda yapılanlardan yüz bin kat fazla sevap verilir" demiştir.

---

[908] Bakara, 2/96.

[909] Hac, 22/28.

Hac vazifeleri yapılırken yürümenin en faziletli görüldüğü yerler şuralardır: İbrahim (a.s) Mescidinden Arafat'ta vakfe yapılan yere kadar. Vakfeden çıktıktan sonra Müzdelife'ye kadar. Bayram sabahı Meş'ar-i Haram'dan Mina'ya kadar olan mesafedir. Şeytan taşlama günlerinde de yürümek faziletlidir.

Hacının Arafat'ta yapacağı duaya, zikre ve telbiyeye gücü olur da oruç kendisini bu vazifelerden alıkoymazsa, Arefe günü oruç tutmasında fazilet vardır. Eğer oruç kendisini zayıf düşürürse, tutmaması daha faziletlidir. Hz. Resûlullah (s.a.v), Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer (r.a), Arefe günü oruç tutmamışlardır. Ancak Hz. Osman (r.a) o gün oruç tutmuştur.

Hacı yolculuk esnasında kainatta gördüğü Allah'ın ayetlerini, O'nun varlıklardaki hikmet ve kudretini gösteren tecellilerini, her an yeniden yarattığı şeyleri düşünerek ibret almalıdır. Bu şekilde, her şeyde onun için bir ibret bulunmalıdır; her şeyden bir öğüt çıkarmalıdır. Çünkü hacı, ahiret yolunda giden kimse gibidir. Her şey ona bir hatırlatma olmalı, her şeyde yeni bir basiret ve ferasete ulaşmalıdır. Her şey kulu Allahu Teala'ya döndürmeli, kulu Allah'a sevk etmeli, O'nu hatırlatmalı ve O'na şahitlik etmelidir. Böylece hacı Allah'ın emrini düşünür, hikmetini görür ve kudretine şahit olur.

KABUL EDİLEN HACCIN ALAMETLERİ

Hasan-ı Basri'ye (rah): "Allah katında kabul edilmiş haccın alameti nedir?" diye sorulduğunda şöyle demiştir: "Hacının dünyadan gönlünü çekmiş ve ahirete yönelmiş olarak geri dönmesidir."

Allah katında kabul gören haccın sıfatları hakkında şunlar denilmiştir: Kimseye eziyet etmemek, başkalarının eziyetlerine tahammül göstermek, güzel arkadaşlık yapmak, yiyeceğini başkalarına bolca ikram etmek.

Denilmiştir ki: Haccının kabul edilmiş olmasının alametleri şunlardır: Kulun daha önceden yaptığı kötü işleri terk etmesi, kötü arkadaşlarını bırakıp salih arkadaşlar edinmesi, boş ve gaflet meclislerini yerine zikir ve öğüt meclislerini tercih etmesi.

Kim bu saydığımız işleri yapmaya muvaffak olursa, bu, onun haccının kabul olduğunu ve Allahu Teala'nın ona niyetine uygun olarak rahmet nazarı ile baktığını gösterir.

Kim malında veya canında bir musibete düşerse bu da haccının kabulünün işaretlerindendir. Çünkü hac yolunda başa gelen musibetler, Allah yolunda mal harcamak gibidir. Bu öyle bir harcamadır ki, bir dirheme yedi yüz sevap verilir. Ayrıca bu musibetler cihad yolunda karşılaşılan zorluklar gibi, kula çok sevap getirir.

TAVAFIN FAZİLET VE EDEPLERİ

Hacı Kâbeyi çokça tavaf etmelidir. Çünkü, hac gününde yeryüzünde Kabe'yi tavaf etmekten faziletli bir amel yoktur. Her yedi tavaf yüz yirmi rahmeti çeker. Her bir rahmet de Allah'ın dilediği kadardır. Çünkü Allah rahmetini dilediğine özel olarak verir. Kul için verilecek en düşük rahmete yirmi sevap verilir. Çünkü Ata'nın İbnu Abbas'tan rivayet ettiği bir hadiste Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

"Allah (c. c) bu eve her gün yüz yirmi rahmet indirir. Altmışı tavaf edenlere, kırkı namaz kılanlara ve yirmisi de ona bakanlara verilir."[910] Başka bir hadiste şöyle buyrulmuştur:

"Bu evi/Kabe'yi çokça tavaf edin. Çünkü kıyamet günü amel defterlerinizde en az bulacağınız fakat en çok arzulanan amel Kabe'yi tavaftır."[911]

Tavafta boş sözler konuşmamalısın. Sana gereken iş, tesbih, tehlil, hamd ve Kur'an okuyarak Allahu Teala'yı çokca zikretmektir. Sükunet, vakar, huzur, huşu içinde yürü. Kimseyi sıkıştırma. Mümkün olduğu kadar Kabe'ye yakın ol. Eğer mümkün olursa tavafın her tek sayısında Hacer-i Esved'i-i öperek Rüknü Yemanîleri selamla.

Bir hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur; ***"Kim Kabe'yi yalınayak ve başı açık yedi tavaf ederse onun için bir köle azad etmenin sevabı vardır.***

---

[910] Beyhaki,Şuabu'l-İman, No: 4051; Tabarani, el-Kebir, No: 11248; Heysemi, ez-Zevaid, III, 292.

[911] Aynı konuda farklı bir rivayet için bkz: Abdürrezzak, Musannef, V, 137; Ezrakî, Ahbaru Mekke, I, 276; Fakihî, Ahbaru Mekke, I, 194. (Beyrut, 1998).

Kim yağmur altında yedi defa tavaf ederse tüm geçmiş günahları affedilir."[912] Bu hadis Hasan b. Ali'den rivayet edilmiş ve o, hadisin Resûlullah'a (s.a.v) ait olduğunu söylemiştir.

MEKKE'NİN HÜRMET VE EDEBİ

Mekke'de kötü arzulardan ve boş düşüncelerden sakın. İnsanın bu beldede niyetlerinden de sorumlu tutulduğu söylenmiştir.

İbnu Mesud'un (r.a) şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Mekke'nin dışında, kişinin amellerinden önce niyetlerinden sorumlu tutulduğu bir başka belde yoktur."

Yine İbnu Mesud (r.a): "Kul Mekke'de kötü bir şey işlemeye niyet etse bile Allah onu cezalandırır" demiş ve şu ayeti okumuştur:

"Kim orada zulüm ve haktan sapmak isterse, ona acı bir azap tattırırız."[913]

Görüldüğü gibi ayette azap, kötü işi bizzat yapmaya değil, onu yapmak istemeye bağlanmıştır.

Denilmiştir ki: Mekke'de işlenen iyiliklerin karşılığı kat kat verildiği gibi; kötülüklerin karşılığı da kat kat verilir. Mekke'de işlenen günahların keffareti de ancak orada olur.

İbnu Abbas (r.a) şöyle söylerdi: "Mekke'de ihtikar yapmak/halkın ihtiyacı olan malı saklamak, ayette sakındırılan haktan sapmak/hak yoldan çıkmaktır."

Yine: "Harem bölgesinde yalan söylemek haktan sapma sayılır" denmiştir.

---

912 Hadisin ilk kısmı için bkz: Tirmizi, Hac, 111; Nesai, Menasik, 134; İbnu Mace, Menasik, 23.. Tamamı için bkz: Sehavi, Mekasıd, No: 1144.

913 Hac, 22/25.

Ömer b. Hattab'ın (r.a) şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Rakiyye bölgesinde yetmiş günah işlemem bana, Mekke'de bir günah işlemekten daha sevimlidir."[914] Rakiyye, Mekke ile Taif arasında bir yerdir.

Abdullah b. Ömer, Ömer b. Abdülaziz ve diğerlerinin de aralarında bulunduğu önceki takva ehli büyükler, hac için iki çadır kurarlardı. Bunlardan birisini Harem bölgesinde, diğerini de Harem'in dışındaki Hıll bölgesinde kurarlardı. Namaz kılmak veya ibadet türünden bir şey yapmak istediklerinde Mescid-i Haram'ın faziletini elde etmek için Harem'deki çadırlarına girerlerdi. Çünkü onlara göre, bütün harem bölgesi, Mescid-i Haram hükmündedir. Yemek yemek, aileleriyle konuşmak veya abdest bozmak istediklerinde ise, Harem bölgesininin dışındaki çadırlarına giderlerdi.

Anlatılır ki, önceki salih insanlar Mekke'ye geldiklerinde, Harem bölgesine hürmet ederek Zî Tuva bölgesinde ayakkabılarını çıkarırlardı.

Biz, Mekke'de oturan bazılarının Harem bölgesinde küçük ve büyük abdestlerini bozmadıkları işittik. Ben bazılarının, Allah'ın evine ve onun çevrisindeki mübarek yerlere hürmet ve tazimden dolayı, Harem bölgesinde küçük büyük tuvaletlerini yapmayıp Hıll bölgesine çıktıklarını gördüm.

Mekke'de yapılan bütün hayırlı işlere, kat kat sevap verilir. Oradaki bir iyi amele, Mescid-i Haram'da kılınan bir namaz gibi yüzbin iyilik sevabı yazılır. Bu manada İbnu Abbas, Enes ve Hasan-ı Basri'den gelen bir rivayette onlar şöyle demişlerdir: "Bu bölgede tutulan bir günlük oruç yüz bin günlük oruca, bir dirhem sadaka da yüz bin dirhem sadakaya bedeldir."

Yine denilmiştir ki: Yedi tavaf, bir umre'ye; üç umre de bir hacca bedeldir. Ayrıca umre, küçük hacdır.

Bu söylediğimize şu ayetin manasında bir delil bulunmaktadır:

"Büyük hac gününde Allah ve Resûlünden bir bildiridir."[915]

Bu ayet, küçük haccın umre olduğunu gösterir. Araplardan umreyi hac olarak isimlendirenler vardır. Bir hadis-i şerifte Allah'ın Resûlü (s.a.v):

---

[914] Bkz: Abdurrezzak, Musannnef, V, 28. No: 8871.

[915] Tevbe9/ 3.

"Ramazan ayında yapılan umre, bir hacca denktir"[916] buyurmuştur.

Kim, bu zikrettiğimiz işleri yapmada muvaffak edilirse, bu onun haccının kabul edildiğini ve Allahu Teala'nın kendisine rahmet nazarı ile baktığını gösterir.

ALLAH RIZASI İÇİN HAC YAPMANIN FAZİLETLERİ

Bu konuda Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

"Kim, Kâbe'yi tavaf eder, cinsel münasebetten uzak durur, ve kötü işlerden sakınırsa, anasından doğduğu günkü gibi günahlarından tertemiz olur."[917]

"Kim evinden hac ve umre niyetiyle çıkar ve yolda ölürse, ona kıyamete kadar hac ve umre yapan kimsenin sevabı verilir. İki haremden birisinde ölen ise hesaba çekilmez, sorgulanmaz. Ona 'cennete gir' denir."[918]

"Kabul olunmuş bir hac, dünya ve içindekilerden hayırlıdır. Kabul olunmuş bir haccın karşılığı ancak cennettir."[919]

Diğer bir hadiste şöyle buyrulmuştur:

"Hacılar ve umre yapanlar, Allah'ın ziyaretçileri ve ona gelen elçileridir. O'ndan istediklerinde onlara verir, istiğfar ettiklerinde onları affeder, O'na dua ettiklerinde duâlarına karşılık verir. Birisi için şefaat ettiklerinde şefaatleri kabul edilir."[920]

Anlatıldığına göre, İblis/Şeytan, Arafat'ta salihlerden birisine gözüktü. Salih zat İblis'i çok zayıf, rengi sararmış, gözü yaşlı ve beli bükük bir halde gördü. Ona: "Seni ağlatan nedir?" diye sorduğunda, İblis: "Hacıların,

---

916 Buhari, Hac, 208; Müslim, Hac, 221-222; Ebu Davud, Menasik, 79; Tirmizi, Hac, 95; İbnu Mace, Menasik, 45.

917 Buhari, Hac,4; Müslim, Hac,438; Tirmizi, Hac, 2.

918 Beyhaki, Şuabu'l-İman, No: 4096-4097, 4100; Ebu Ya'la, Müsned, No: 4608; Heysemi, ez-Zevaid, III, 208.

919 Buhari, Umre, 1; Müslim, Hac, 437; Tirmizi, Hac, 2, 88, Nesai, Hac, 3, 5, 6; Ahmed, Müsned, III, 325, 334; Heysemi, ez-Zevaid, III, 207; İbnu Adiy, el-Kamil, IV, 525.

920 İbnu Mace, Menasik, 5; İbnu Hıbban, Sahih, No: 4594; Beyhaki, Şuabu'l-İman, No: 4104-4107.

herhangi bir ticaret niyeti taşımadan sırf Allah rızası için hacca gitmeleri ve bu durumda amellerini boşa çıkaramamam beni üzüyor" dedi. Salih zat: "Seni böyle zayıflatan nedir?" diye sordu; İblis: "Atların Allah yolunda kişnemeleri beni böyle zayıflattı. Eğer onlar benim yolumda kişneselerdi bu bana daha sevimli gelirdi" dedi. Salih zat: "Rengini sarartıp solduran nedir? diye sordu; İblis: "Cemaatın birbiriyle itaatta yardımlaşması. İsyanda yardımlaşsalardı bu bana daha sevimli gelirdi" dedi. Salih zat: "Belini büken nedir?" diye sordu; İblis: "Kulun Allah'a yönelip: "Allahım, senden hüsn-ü hatime/iman üzere güzel bir ölüm istiyorum" diye dua etmesidir. Bu ameliyle ne zaman övünecek de zarara girerecek diye bekliyorum" dedi.

ARAFAT'TA VAKFE YAPMANIN FAZİLETİ

Arafat'tan Müzdelife'ye dönerken bir adam İbnu Mubarek ile karşılaştı; ona künyesi ile hitap ederek: "Ya Eba Abdurrahman! Şu vakitte insanların en günahkarı kimdir?" diye sordu; İbnu Mubarek, hacıları göstererek: "Allahu Teala şu insanları affetmemiştir diyen kimsedir" cevabını verdi.

Ehli Beyt yoluyla gelen ve Hz. Peygamber'e (s.a.v) ait olduğu belirtilen bir hadiste şöyle buyrulmuştur: ***"Arafat'ta vakfe yapan insanların en günahkarı, Allahu Teala'nın kendisini affetmediğini düşünen kimsedir."***[921]

Şöyle denilmiştir: Bir kısım günahlar var ki onlara ancak Arafat'ta vakfe keffaret olur. Cafer b. Muhammed bunu merfu olarak rivayet etmiş ve onu Allah'ın Resûlü'ne isnad etmiştir.

Şöyle denilmiştir: "Allahu Teala bir kulun bir günahını bu yerde (Arafat'ta) affederse, o günahın aynısını işleyen herkesi de affeder."

Seleften birisi şunu söylemiştir: "Vakfe günü Cuma'ya rastlarsa orada bulunan herkes affedilir. Ve o gün dünyadaki en faziletli gündür."

Arafat'ta vakfede durulan gün, dünyanın en faziletli günüdür.

---

921 Bkz: Zebidi, İthaf, IV, 459. (Buradaki kayda göre hadisi, Hatib, el-Müttafik ve'l-Müfterak, isimli eserinde, Deylemi de Müsnedü'l-Firdevs'te rivayet etmiştir.

Allah Resûlü (s.a.v) o günde veda haccını yapmıştır. Hz. Peygamber (s.a.v) haccın farz kılındıktan sonra, bu hacdan başka hac yapmamıştır. Kendisi Arafat'ta vakfe'de iken şu ayet nazil olmuştur: ***"Bugün sizin dininizi kemale erdirdim, üzerinizdeki nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslam'ı seçtim."***[922]

Ehl-i Kitap alimlerinden birisi şöyle demiştir: "Bu ayet bize indirilseydi o günü bayram edinirdik. Ömer b. Hattab da (r.a) ona karşı şöyle demiştir: "Ben şahidim, bu ayet, bizim iki bayramımızın birleştiği günde nazil oldu. O iki bayram Cuma ve Arefe günüdür. O gün Resûlullah (s.a.v) Arafat'ta vakfe de iken bu ayet nazil oldu."[923]

"Kendilerine ait bir takım faydalara şahid olsunlar"[924] ayetinin tefsiri hakkında seleften bir alim şöyle demiştir: "Kabe'nin Rabbine yemin olsun ki bu ayetle kastedilen fayda, onların bağışlanmalarıdır."

"And olsun ki ben de onları saptırmak için senin doğru yolun üstüne oturacağım"[925] ayetinin tefsirinde ise şöyle denmiştir: "Şeytan, Mekke yolu üzerine oturup insanları geri çevirir."

Mücahid ve diğer alimlerden şu nakledilmiştir: "Önceleri insanlar, hacıları karşılarlar, onlar daha bir günah işlemeden kendilerinden dua isterler ve: "Allah sizden ve bizden amelimizi kabul etsin" diyerek dua ederlerdi.

Hacılar Mekke'ye geldiklerinde melekler onları karşılarlar, deveye binerek gelenlere selam verirler, merkebe binerek gelenlerle musafaha ederler, yaya olanlarla kucaklaşırlar."

Hasan-ı Basrî (rah) şöyle demiştir: "Kim Ramazan orucunun, cihadın veya haccın peşinden ölürse, şehit olarak ölmüş olur."

---

922 Maide, 5/3.
923 Buhari, İman, 33; Müslim, Tefsir, 2-4; Tirmizi, Tefsiru Sure (5), 1,2; Nesai, Menasik, 194; Ahmed, Müsned, I, 28.
924 Hac, 22/28.
925 Araf, 7/16.

Hz. Ömer (r.a) şöyle demiştir: "Hacıların ve onların günahlarının affı için Allah'tan aff istediği kimselerin kusurları, Zilhicce, Muharrem, Safer ve Rebiul-Evvel ayının ilk yirmi gününde bağışlanmıştır."

Selef-i salihin, cihada gidenleri uğurlar, hacdan dönenleri karşılar, onları alınlarından öperek kendileri için dua isterlerdi. Bir hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Allahım! hacıyı ve onun bağışlanmasını istediği kişiyi bağışla."*[926]

Ali b. el-Muvaffak'ın şöyle söylediğini rivayet edilmiştir:

"Hacca gittiğim bir sene, Arefe gecesinde Mina'da Mescid-i Hayf'de geceledim. Uykumda üzerlerinde yeşil elbiseler bulunan iki meleğin gökten indiğini gördüm. Biri arkadaşına: "Ey Ubeydullah!" diye seslendi; diğeri: "Buyur ey Abdullah!" dedi. Söze ilk başlayan melek: "Bu sene Rabbimizin evini kaç kişi ziyaret etti" diye sordu; diğeri: "Bilmiyorum" dedi. Birinci melek: "Bu yıl Rabbimizin evini altı yüz bin kişi haccetti. Bunlardan kaçının haccının kabul edildiğini biliyor musun? diye sordu. Diğeri: "Hayır, bilmiyorum" dedi. Birinci melek: "Sadece altı kişinin haccı kabul edildi" dedi.

Bu konuşmadan sonra göğe yükseldiler ve gözden kayboldular. Korkuyla uyandım. Çok üzülmüştüm. Beni kendi durumum kaygılandırmaya başladı. "Eğer altı kişinin haccı kabul edildiyse ben bu altı kişinin içinde nasıl olacağım ki?" dedim. Arafat'tan indiğimizde Meş'ar-i Haram'da geceledim. İnsanların çokluğuna rağmen haccı kabul edilenlerin azlığını düşünmeye başladım ve uykuya daldım.

Birden gökten kendi sûretinde iki kimsenin indiğini gördüm. Biri: -Ey Ubeydullah! diye seslendi; diğeri: "Buyur ey Abdullah!" dedi. Ve aralarında şu konuşma geçti:

-Rabbimizin evini kaç kişi ziyaret etti biliyor musun?

-Evet, altı yüz bin kişi ziyaret etti.

-Peki, kaç kişinin haccının kabul edildiğini biliyor musun?,

-Evet, altı kişinin haccı kabul oldu.

---

926 Hakim, Müstedrek, I, 441.

-Rabbimizin bu gecedeki hükmü nedir, biliyor musun?"

-Hayır.

-Allahu Teala altı kişinin her birine (onun hürmetine) yüz bin kişiyi bağışladı, hepsinin haccını kabul etti.

Bu müjdeden sonra sevinç içinde uyandım; öyle bir sevinç ki tarif edilemez.

Bu kıssada altı kişi zikredilmiş yedincisi zikredilmemiştir. Bunlar yedi abdâl olup, onlar yer yüzünün direkleridir. Yüce Allah önce onların kalplerine nazar eder; sonra onların kalplerinden doğru diğer evliyanın kalplerine nazar eder. Bunların nuru Allah'ın celalinden, diğer velilerin nuru da onların nurundan alınmıştır. Bu velilerin manevi makam ve ilimleri, onların makam ve ilimlerinden elde edilir.

Zikredilmeyen yedinci zat arzın kutbudur. Abdalların hepsi onun mizanındadır. O, zamanındaki ümmetin Hızır'ı gibidir. Her yönden ona benzediği ve ilimde ona denk olduğu söylenmiştir. O ikisi birbirinden ilim ve feyiz alır, biri diğerinden istifade eder. Ancak o bu kıssada zikredilmemiştir. En doğrusunu Allah bilir, bu ümmetten hacca gitmeden ölenler ona bağışlanır. Çünkü o makam olarak hepsinden üstün, şefaatte de sözü hepsinden daha geçerlidir.

Bize, İbnu'l-Muvaffak'ın şöyle dediği nakledildi:

"Hacca gittiğim bir sene hac ibadetlerimi tamamladığımda haccı kabul olmayan kimselerin hallerini düşündüm ve şöyle dua ettim: "Allah'ım! Ben bu haccımı ve sevabını haccı kabul edilmeyen birine hibe ettim". O gece Rabbimi rüyamda gördüm. Bana şöyle buyurdu: "Cömertliği ve cömertleri ben yarattığım halde bana karşı cömertlikle mi bulunuyorsun? Ben cömertlerin en cömerdi, kerem sahiplerinin en yücesiyim. İkram ve cömertliğe bütün alemlerden daha fazla hak sahibiyim. Haccı kabul edilmeyenlerin hepsini, kabul olanlara hürmeten bağışladım. Onların da haclarını kabul ettim."

Bu İbnu'l-Muvaffak, Resûlullah (s.a.v) adına bir kaç kez haccetmişti. Şöyle demiştir. Rüyamda Resûlullah'ı (s.a.v) gördüm. Bana: "Ey İbnu'l-

Muvaffak! Benim adıma mı haccettin?" diye sordu; ben: "Evet yâ Resûlellah, dedim. Efendimiz (s.a.v): "Benim adıma telbiyede bulundun mu?" diye sordu; ben de: "Evet" dedim. O zaman Fahr-i Kainat (s.a.v) efendimiz buyurdu: "Bu senin, benim yanımdaki bir iyiliğindir; onun karşılığını ben sana kıyamet gününde vereceğim. Hesap yerinde elinden tutup, mahlukat hesap sıkıntısı içinde iken seni cennete sokacağım."

BEYTÜ'L-HARAM'IN FAZİLETLERİ

Bir haberde şöyle rivayet edilmiştir:

"Allahu Teala bu evini her yıl (en az) altı yüz bin hacının ziyaret edeceğine dair söz vermiştir. Eğer insanlar bu sayıya ulaşamazlarsa Allah eksik rakamı meleklerle tamamlar. Kıyamet günü Kâbe süslenmiş gelin gibi haşredilir. Dünyada onu ziyaret eden herkes, onun örtülerine sarılmış olarak etrafında koşarlar. Nihayet Kâbe cennete girer; onlar da onunla birlikte cennete girerler."

Bir hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur:

"Hacer-i Esved taşı, Cennet yakutlarından bir yakuttur. O kıyamet günü haşredilip mahşere getirilir. Onun iki gözü, konuşan bir dili olur; kendisini hakkıyla selamlayanların ameline şahitlik eder ve onları tasdik eder."[927]

Resûlullah (s.a.v) onu sık sık öperdi. Ona secde ettiği de rivayet edilmiştir. O (s.a.v), bineği üzerinde Kâbe'yi tavaf eder, asasını Hacer-i Esved'in üzerine koyar ve sonra asasının ona değen tarafını öperdi.

Hz. Ömer (r.a) da onu öpmüş ve şöyle demiştir: "Şunu iyi biliyorum ki sen bir taşsın; ne fayda ne de zarar verirsin. Resûlullah'ın (s.a.v) seni öptüğünü görmeseydim seni öpmezdim."[928] Sonra yüksek sesle hıçkırarak

---

[927] Bkz: Tirmizi, Hac, 49, 113; Beyhaki, Sünen-i Kübra, V, 75; Heysemi, ez-Zevaid, III, 242. Ayrıca bkz: Abdürrezzak, Musannef, V, 31-32.

[928] Buhari, Hac, 50; Müslim, Hac, 248-250; Ebu Davud, Menasik, 46; Tirmizi, Hac, 37; Nesai, Menasik, 148; İbnu Mace, Menasik, 25.

ağladı. Arkasını döndüğünde Hz. Ali'yi gördü, ona: "Ey Ebu'l-Hasan! Burası göz yaşları dökülecek bir yerdir" dedi. Hz. Ali (r.a):

"Ey Emire'l-Müminin. Sen bu taş için fayda ve zarar vermez dedin; fakat o fayda ve zarar verir" dedi. Hz. Ömer: "Bu nasıl olur? Diye sorunca Hz. Ali şöyle dedi: "Allahu Teala insanların zürriyetinden misak/söz aldığında onu bir kitaba yazdırıp bu taşa koydu. O, bu ahde vefa gösteren müminin vefasına; kafirin de inkarına şahitlik eder."

Denilmiştir ki, Haceru'l-Esved'i selamlarken söylenen: "Allah'ım sana iman ederek, kitabını tasdik ederek, ahdine vefa göstererek selamlıyorum" sözü, bu manadadır. Yani onlar bu söz ile, ahdin yazıldığı kitabı ve verilen sözü kastederler.

Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: ***"Kıyamet günü topraktan ilk kalkacak kimse benim. Sonra Baki' mezarlığına giderim ve onlar benimle haşredilir. Sonra Mekke ehline giderim. Onlar iki harem/Mekke ile Medine arasında haşredilirler."***[929]

Bir haberde şöyle rivayet edilmiştir:

"Allahu Teala, her gece yeryüzündekileri nazar eder. İlk nazar kıldığı Harem bölgesinde yaşayanlardır. Harem'de yaşayanlar içinde ilk nazar kıldığı Mescid-i Haram'da bulunan insanlardır. Yüce Allah orada bir tavaf eden gördüğünde onu affeder, namaz kılanı gördüğünde onu affeder. Yüzünü kıbleye çevirerek uyuyanı gördüğünde onu da affeder."[930]

Ebu Turab en-Nahşebi'ye, Abadan'da kılınan namazın faziletini sorduklarında şöyle demiştir: "Mescid-i Haram'da uyumak bile Abadan'daki namazdan daha faziletlidir."

Velilerden birisine manevi bir keşif hâli oldu. Bu zat demiştir ki: "Serhat boylarının hepsinin Abadan'a, Abadan'ın da Cidde'ye secde ettiğini gördüm. Çünkü orası Mescid-i Haram halkının hazinesi ve limanıdır."

---

[929] Bkz: Tirmizi, Menakıb, 1. (Hadisin ilk kısmı). Hadisin tamamı için bkz: İbnu Hıbban, Sahih, No: 6899; Hakim, Müstedrek, II, 265-266.

[930] Zebidi, İthaf, IV, 472.

Mekke'de bir yıl kaldım. Oradaki pahalılık bana ağır gelmeye ve ekonomik sıkıntı çekmeye başlamıştım. O sıralar uykumda iki şahıs gördüm. Biri diğerine şöyle diyordu: "Bu ülkedeki her şey değerlidir." O bu sözüyle sanki pahalılığı kastetmişti. Diğeri ise şöyle dedi: "Bu yer aziz/şerefli olduğu için orada bulunan her şey de kıymetli olacak elbette. Eşyaların ucuzlamasını istiyorsan, bu yerin şerefini onlara ekleyerek hesap et; o zaman onları ucuzlamış görürsün."

Mekke'de İkamet Etmenin Hoş Görülmemesi

Süfyan es-Sevri (rah) bir defasında: "Vallahi hangi beldede oturacağımı bilmiyorum, deyince kendisine: "Horasan'da otur" dediler; Süfyan: "Orada bir çok farklı mezhepler ve bozuk görüşler var!" Dedi. "Şam'da otur" dediler; Süfyan: "Orada parmakla gösterilirsiniz/meşhur olur fitneye düşersiniz" dedi. "Irak'ta otur" dediler; Süfyan: "Orası zalim insanların beldesidir" dedi. "Mekke'de otur" dediler; Süfyan: "Orası bedeni ve keseyi eritir" dedi.

Adamın biri Süfyan-ı Sevri'ye: "Mekke'de oturmaya niyetlendim; bana ne tavsiye edersiniz? Diye sorunca, Hazret: "Sana üç şey tavsiye ederim: İlk safta namaz kılma, Kureyş'li birisiyle arkadaş olma, sadakanı açıktan verme."

İlk safta namaz kılmasını hoş karşılamamasının sebebi şudur: Devamlı ilk safta bulanan bir kimse, bazen yerinde bulunmadığı zaman aranıp sorulur. Sürekli bulunduğu zaman da tanınır ve meşhur olur. Bu durumda onun sürekli aynı yerde bulunması gerekir. Bu da ihlası yok eder; kulda yapmacık durumlar meydana getirir.

Mekke'de iken bir adam Süfyan-ı Sevri'ye gelerek: "Ben: Mekke'ye gelirken adamın biri bana bir miktar para verdi ve Kâbe'nin hizmetine sarf edilecek yere koymamı rica etti. Buna sen ne dersin?" Diye sordu. Süfyan-ı Sevri: "Sana bu emri veren kimse cahillik etmiş, Kâbe'nin kimsenin parasına ihtiyacı yoktur" dedi. Adam: "Bu parayı ne yapayım?" deyince, Süfyan-ı Sevri: "Parayı fakirlere ve dullara dağıt; ama falan kimselere verme. Çünkü onlar hacı soyguncularıdır" dedi.

Selef-i Salihinden bazıları da Mekke'de oturmayı hoş karşılamazlardı. Oraya sadece hac niyetiyle gidip vazifelerini yerine getirdikten sonra da hemen ayrılmayı arzularlardı. Bunu şu üç sebeple yaparlardı. 1- Oraya iştiyak duymak ve özlemek için. 2- Orada hata işlemekten korktukları için. 3-Oraya tekrar tekrar dönme arzusundan dolayı.

Allahu Teala şöyle buyurmuştur: *"Biz Beyt'i/Kabe'yi insanlar için topluca ibadet ederek sevap kazanma yeri ve bir emniyet mahalli yaptık."*[931] Yani oraya tekrar tekrar gelip sevap kazanırlar; onunla işlerini bitirip ilişkilerini kesmezler.

Alimin biri şöyle demiştir: "Kişinin başka bir beldede bulunup kalbinin Kâbe'ye özlem duyarak ona bağlı olması, burada (Mekke'de) oturup sıkılmasından veya kalbinin başka bir şehre bağlı kalmasından daha hayırlıdır."

Süfyan b. Uyeyne, Şa'bi'den şöyle nakletmiştir: "İnsanlara yardım ettiğim bir hamamda bulunmak, benim için Mekke'de oturmaktan daha iyidir." Süfyan bu sözü şöyle açıklamıştır: O, Kâbe'ye hürmetinden ve orada günah işlemekten korunmayı istediğinden dolayı böyle söylemiştir.

Ömer b. Hattab (r.a), Hacılar haclarını bitirdikten sonra hacılara seslenerek: "Ey Yemenliler, sizler Yemen'inize, Ey Şamlılar, sizler Şam'ınıza, Ey Irak'lılar sizler de Irak'ınıza dönün" derdi.

İbnu Abbas (r.a) şöyle derdi: "Mekke evlerinin kiralanması haramdır. İnsanlar iki şeyi helal kabul etmedikçe kıyamet kopmaz: 1-Kadınlara arkadan yaklaşmak, 2- Mekke'nin evlerinden kira almak."

Süfyan Sevri, Bişr, fakihlerden bir topluluk ve takva ehlinden bir kısım insanlar, bir kimsenin Mekke evleri için kira ödemesini mekruh saymışlardır. Hatta Sevri şöyle demiştir: "Senden kira istediklerinde vermekten başka çare bulamazsan, Kâbe'den senden alınan kadar al."

Selef-i Salihinden birisi demiştir ki: "Horasan'da öyle insanlar vardır ki; Kâbe'ye (duydukları özlemleriyle) onu tavaf edenlerden daha yakındır."

[931] Bakara 2/125.

Şöyle denilmiştir: "Allah'ın öyle salih kulları vardır ki; Kâbe, Allah'a daha fazla yaklaşmak için onları (manen) tavaf ve ziyaret eder."

Şeyhlerden birisi bana, Ebu Ali Kirmanî'nin bir sözünü anlattı. Kirmânî, Mekke'de oturan şeyhlerimizden ve abdallardandır. Ancak ben bu hikayeyi bizzat kendisinden dinlemedim. Kirmânî demiş ki:

"Bir gece Kabe'yi, müminlerden birinin çevresinde tavaf ederken gördüm."

Bu sözü nakleden şeyh bana dedi ki: Çoğu kere semaya baktığımda, semayı Kâbe'nin çatısına düşmüş, Kâbe ona değmiş ve yapışmış olarak görürüyorum."

Abdalların/Allah'ın seçkin dostlarının çoğu Hindistan, Afrika ve küfür beldelerinde yaşarlar.

KÂBE'NİN GÖĞE YÜKSELTİLMESİ

Şöyle denilmiştir: "Güneşin battığı her gün muhakkak abdallar'dan biri Kâbe'yi tavaf eder. Aynı şekilde fecrin doğduğu her gece, muhakkak evtad'dan biri Kâbe'yi tavaf eder."

Bu olay bittiğinde, Kabe göğe yükseltilir ve insanlar sabaha çıktıklarında Kâbe'den hiçbir eser görmezler. Eğer yedi yıl geçer de bu velilerden hiçbirisi Kâbe'yi tavaf etmezse göğe yükseltilme olayı gerçekleşir. Sonra Kur'an, mushaflardan kaldırılır. İnsanlar sabaha çıktıklarında sayfaların bembeyaz olduğunu, içinde hiçbir harfin bulunmadığını görürler. Sonra Kur'an kalplerden de silinir. Ondan hiçbir kelime hatırlanmaz. Bundan sonra insanlar şiirlere, şarkılara ve cahiliyyet haberlerine dönerler. Sonra Deccal çıkar. Peşinden Hz. İsa (a.s) gökten inerek onu öldürür. İşte o zaman kıyametin kopması, doğum yapmayı bekleyen hamile kadının doğurması kadar yakındır.

Vüheyb b. el-Verd el-Mekki şöyle demiştir: "Bir gece Kâbe'nin yanındaki Hıcr bölgesinde namaz kılıyordum. Kâbe ile örtüsü arasından şöyle bir ses duydum: "Beni tavaf edenlerin etrafımda yaptıkları gıybet, boş ko-

nuşma, ve lüzumsuz sözleri önce Allah'a sonra sana şikayet ediyorum ey Cebrail! Eğer buna son vermezlerse öyle bir titreyeceğim ki her taşım alındığı dağa geri dönecek."

Bir hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: ***"Kâbe'nin rüknü ve Makam-ı İbrahim göğe yükseltilmedikçe kıyamet kopmaz."***[932]

Rivayet edildiğine göre; *kıyametin kopmasına yakın Habeşliler, Kâbe'ye savaş açacaklar. Orduları sayıca o kadar çok olacak ki öncüleri Hacerü'l-Esved'in yanında, sonundakileri ise Cidde sahilinde olacak. Kâbe'yi bozup yıkacaklar, taşlarını elden ele vererek denize atacaklar."*[933]

Sahabeden İbnu Abbas (r.a) yoluyla gelen bir hadiste şöyle buyrulmuştur: ***"Sanki, Kâbe'nin üstünde durup balyozu ile ona vuran iri yapılı ve burnu kesik bir Habeşliyi görür gibiyim."***[934]

Bir hadis-i şerifte de şöyle buyrulmuştur:

"Bu evi göğe yükseltilmeden önce çokça tavaf edin. Daha önce iki kez yıkıldı, üçüncüsünde ise göğe yükseltilecektir.[935]

Yükseltilmesi yıkılmasından sonra olacaktır. Çünkü yıkılmasının ardından eski hâli gibi inşa edilecek. Bir müddet tavaf edildikten sonra da göğe yükseltilecektir.

Ebû Râfiî'nin Hz. Ali'den (r.a) naklettiği bir hadis-i şerifte, Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

"Allahu Teala buyuruyor ki: Dünyayı yıkmak istediğimde evvela kendi evimden/Kâbe'den başlarım. Onu yıkarım, ardından da dünyayı yıkarım."[936]

---

[932] Deylemi, Firdevsü'l-Ahbar, No. 7690. Aynı konuda biraz farklı rivayetler için bkz: el-Muttaki, Kenzu'l-Ummal, No: 38431, 38489.

[933] Habeşlilerle ilgili rivayetler için bkz: Mervezi, Kitabu'l-Fiten, 453-457 (Beyrut, 1997); Buhari, Hac, 49; Müslim, Fiten, 60-61; Ahmed, Müsned, II, 417; İbnu Hıbban, Sahih, No: 6751;

[934] Buhari, Hac, 49; İbnu Hıbban, Sahih, No: 6752; Mervezi, K. Fiten, No: 1402.

[935] İbnu Hıbban, Sahih, No: 6753; Bezzar, Müsned, No: 1072; İbnu Huzeyme, Sahih, No: 2506; Hakim, Müstedrek, I, 441; Heysemi, ez-Zevaid, III, 206.

[936] Zebidi, İthaf, IV, 474. (Irâki, bu lafızlarda aslını bulamadığını belirtmiştir.)

MEDİNE-İ MÜNEVVERE'NİN FAZİLETİ

Mekke'den sonra en faziletli belde, Hz. Peygamber'in (s.a.v) şehri olan Medine'dir. Amellere orada da Mekke'de olduğu gibi kat kat karşılık verir. Bu konuda Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

"Bu mescidimde kılınan bir rekat namaz, buranın dışındaki mescitlerde (Mescid-i Haram hariç) kılınan bin rekat namazdan daha hayırlıdır." [937]

Yine denilmiştir ki: "Medine'de yapılan diğer amellerin fazileti, aynen namazın fazileti gibidir. Her bir amele bin amel karşılığı verilir.

Bunlardan sonra en faziletli belde Kudüs'tür. Çünkü orada kılınan bir rekat namazın fazileti, başka yerde kılınan beş yüz rekat namazın fazileti kadardır. Bütün diğer ameller de aynı şekilde beş yüz kat misliyle mükafatlandırılır.

Ata, İbnu Abbas yoluyla Rasûlüllah'ın (s.a.v) şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

"Medine mescidinde kılınan bir rekat namaza, on bin rekat namaz kılmış gibi sevap verilir. Mescid-i Haram'da kılınan bir rekat namaza, yüz bin rekat namaz sevabı verilir. Mescid-i Aksa'da kılınan bir rekat namaza ise bin rekat namaz sevabı verilir." [938]

Bunların dışındaki yeryüzünün her yerindeki mescitler, fazilet açısından denktir. Şeriatın, fazileti sebebiyle teşvik ettiği başka her hangi bir yer yoktur. Bu konuda hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur:

"Ancak üç mescit için seyahat edilir. Mescid-i Haram, Benim mescidim ve Mescid-i Aksa." [939]

Bunun dışında kalbinin salah, dininin selamet, hâlinin istikamet bulduğu hangi mescitte kılarsan, orası senin için en hayırlı yerdir.

---

[937] Buhari, Salat, 515; Müslim, Hac, 505, 506, 509; İbnu Mace, Salat, 234; Nesai, Menasik, 124; Ahmed, Müsned, IV, 5; İbnu Hıbban, Sahih, No: 1620.

[938] Hadisin Mescid-i Aksa ile ilgili son kısmı için bkz: İbnu Mace, İkame, 196; Ebu Ya'la, Müsned, No: 7088; Heysemi, ez-Zevaid, IV, 7.

[939] Buhari, Savm, 67; Müslim, Hac, 415, Ebu Davud, Menasik, 94; Tirmizi, Salat, 126, İbnu Mace, İkame, 196; Nesai, Mesacid, 10, Darimi, Salat, 132.

Başka bir hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur:

"Beldeler, Allah'ın beldeleri, mahlukat Allah'ın kullarıdır. Hangi yerde rahat bulursan orada otur ve Allah'a hamdet."[940]

Meşhur bir hadiste Allah Resûlü (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

"Kim bir şeyde huzur bulursa ondan ayrılmasın ve kimin maişeti de bir şeyde kılınırsa, o şey değişinceye kadar başka bir şeye intikal etmesin."[941]

Nuaym şöyle demiştir: "Süfyan-ı Sevri'yi torbasını omzuna koymuş, testisini eline almış gidiyorken gördüm, kendisine: "Ey Eba Abdullah, nereye?" dedim: "Torbamı bir dirhemle doldurabileceğim bir yere!" diye cevap verdi."

Başka bir rivayette şöyle demiştir: "Ucuz bir köyün olduğunu duydum, oraya gidiyorum." Bunun üzerine adam: "Demek sen de böyle yapıyorsun ha!" deyince; Hazret: "Evet, sen de ucuz bir belde işittiğin zaman oraya git; çünkü orası dinin için daha emniyetlidir ve orada derdin daha az olur" demiştir.

Süfyan-ı Sevrî bir seferinde şöyle demiştir: "Bu kötü bir zamandır. İsmi bilinmeyip hâli gizli olanlar bile emniyette değilken, ya meşhur olanların durumu nasıl olur? Bu zaman, kişinin dinini fitnelerden korumak için bir beldeden diğer beldeye göç edeceği bir zamandır."

Önceki dervişler ve müritler, alimlerle ve salihlerle buluşmak için şehirlere giderlerdi. Bu şekilde onları görmek, onlarla bereketlenmek ve edepleriyle edeplenmek isterlerdi. Alimler ise ilim öğretmek, halkı Allah'a davet etmek ve O'nun yolunu tanıtmak için şehirleri dolaşırlardı.

Amel ehli kaybolup gerçek müritler yok olunca, artık sen en kolay şekilde dininin selametini, kalbinin salahını ve nefsinin huzurunu nerede bulursan oradan ayrılma. Oradan sıkılıp başka yer arama. Çünkü ondan daha kötü bir yere düşüp evvelki yeri aramayacağından emin olamazsın. İlk yerine dönmek istersin; fakat buna imkan bulamayabilirsin.

Allahu Teala her işini istediği gibi yapandır. Kudret ve kuvvet ancak ulu ve yüce Allah iledir.

---

[940] Ahmed, Müsned, I, 166.

[941] İbnu Mace, Ticarât, 4. Ahmed, Müsned, VI, 246: Beyhaki, Şuabu'l-İman, No: 1241.

OTUZ DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İMAN VE İSLAM

Allahu Teala şöyle buyurmuştur: *"Ey iman edenler! Akitlerin gereğini yerine getirin."*[942]

"Fakat Allah bilerek yaptığınız yeminlerden dolayı sizi sorumlu tutar."[943]

"Hata ederek/yanılarak yaptıklarınızdan dolayı size vebal yoktur; fakat kalplerinizin bile bile yöneldiğinde günah vardır."[944]

"Fakat Allah kalplerinizin kazandıklarından dolayı sizi sorumlu tutar."[945]

Kalplerin bir amele yönelmesi ve onu yapmak için karar vermesi, kalbin akit ve amelleridir. Kalbin akitleri/inanıp karar vereceği şeyler on altı meseledir. Bunlar, sünnetle belirlenmiş, üzerinde ittifak edilmiş, halefin/sonra gelen alimlerin seleftèn/önceki alimlerden naklettiği ve müminlerden kimsenin ihtilaf etmediği meselelerdir.

Bu onaltı meselinin sekiz tanesi dünyada gerekli olan, sekiz tanesi de ahirette meydana gelecek meselelerdir.

Dünyada inanılması gereken şeyler:

1-İman söz ve fiilden ibarettir. İman, Allah'a itaat ettikçe artar, isyan ettikçe azalır; ilimle kuvvetlenip cehaletle zayıflar.

---

[942] Maide 5/1.

[943] Maide 5/89.

[944] Ahzab 33/5.

[945] Bakara 2/225.

2-Kuran-ı Kerim, (manası itibariyle) Allah kelamı olup sonradan yaratılmış değildir. Allah'ın kadîm/ezelî ilmi, O'nun sıfatlarındandır. Allah, zatı ile kelamını söyler. Bir hadis-i şerifte Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

"Kul, Allahu Teala'ya O'ndan gelen kelamıyla yaklaştığı gibi hiçbir şeyle yaklaşamaz."[946]

İbnu Abbas'ın şöyle dediğini nakledilmiştir:

"Ali (r.a), Sıffın savaşı esnasında şöyle dua etti:

"Ey Kaf, Hâ, Yâ, Ayn, Sâd! Ya Rabbi, intikamını gerektiren günahlardan sana sığınırım Eldeki güzel nimetleri değiştiren günahlardan sana sığınırım. Haram kıldığın şeylerin perdesini yırtan günahlardan sana sığınırım. Gökyüzünden yağmur yağmasına mani olan günahlardan sana sığınırım ve düşmanların bize galip gelmesine sebep olacak günahlardan sana sığınırım. Zalimlere karşı bize yardım et."

Dahhak b. Müzahim demiştir ki: "Ali (r.a) bu duayı, her zor ve çetin işlerden önce okurdu."

Hz. Peygamber'den (s.a.v) rivayet edilen:

"Allah'ın bütün kelimelerine ve bütün isimlerine sığınırım."

"Allah'ın izzet ve kudretine sığınırım"[947] şeklindeki rivayetler, Allah'ın kelam ve isimlerinin, O'nun birer sıfatı olduğunu göstermektedir.

Hz. Ali'nin (r.a) Sıffın savaşında "aramızda Kur'an hakem olsun" diyerek ona göre hüküm verecek bir hakemi kabul edince Haricîler tepki gösterdiler ve: "Allah'ın dininde mahlukattan birisini hakem yaptı" dediler. O zaman Hz. Ali (r.a): "Vallahi ben, hiçbir mahluku hakem tutmadım; ben ancak Kuran'ı hakem tuttum" dedi.

---

[946] Tirmizi, Fedailü'l-Kur'an, 17; Hakim, el-Müstedrek, I, 555; Tabarani, el-Kebir, No: 7657.

[947] Bkz: Buhari, Enbiya, 10; Müslim, Deavat, 54-55; Ebu Davud, Tıbb, 19; Sünnet, 20; Tirmizi, Deavat, 40, 90, 112; Nesai, İstiaze, 17, 31, 33.

Hz. Ebu Bekir (r.a) Müseylemetü'l- Kezzâb'ın uydurup Kur'an'a benzettiği sözleri duyunca şöyle demiştir: "Allah'a yemin ederim ki o, ne güzel bir kaynaktan, ne de takva sahibi birinden çıkmıştır."

Ebu Ubeyde demiştir ki: Bunun manası, "O söz Allahu Teala'dan çıkmamıştır."

Bu rivayetler Kuran-ı Kerim'in mahluk/sonradan yaratılmış olmadığını göstermektedir. Kur'an, Allahu Teala'dan gelmiş olup Allah Kur'an'la konuşmuştur. Hz. Ebu Bekir'in (r.a) sözünde geçen "İll" kelimesi "İlah" manasındadır. Aynı kelime şu ayetin metninde de geçmektedir:

"Onlar bir mümin hakkında ne Allah'ı (veya bir ahdi) tanırlar ne de anlaşmayı."[948]

Yani onlar, Yüce Allah'ın emrini gözetmezler.

Bu konuda Allah Resûlü'nün (s.a.v) şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

"Allah'ın kelamının diğer sözlere üstünlüğü, Allah'ın mahlukatına üstünlüğü gibidir."[949]

Çünkü Kur'an Allah'tan gelmiştir.

İbnu Mesut'tan (r.a) nakledilen mushafta şu ibareyi okudum:

"Ey Musa! Seni peygamberlik ve kelamımla diğer insanlara üstün kıldım." Bu ancak Yüce Allah'ın bizzat onunla konuşması ile mümkün olabilir. Bunu şu ayetle düşünmek gerekir:

"Ve Allah Musa ile (özel olarak) konuştu."[950]

Arap dili alimleri der ki: "Masdarın fiille birlikte kullanılması, fiilin yüz yüze gerçekleştiğini gösterir. Dolayısıyla, buradaki fiilin emir veya mecaz anlamına alınması doğru olmaz.

---

[948] Tevbe 9/10.

[949] Ayni Umdetü'l-Kârî, XIII, 562 (Buharî Fedailü'l-Kur'an, 17 bab başlığı altında); Tirmizî, Fedailü'l-Kur'an, 25; Dârimi, Fezailü'l-Kur'an, 6, Beyhaki, Şuabu'l-İman, No: 2015; İbnu Adiy, el-Kamil, VI, 98. (Beyrut, 1998)

[950] Nisa 4/164.

Allah'ın İsim ve Sıfatları

3-Sahih rivayetlerde sabit olan Allah'a ait sıfatlarla ilgili haberler olduğu gibi kabul edilmelidir. Bunları başka anlamlara yorumlamak, akıl ve kıyas yoluyla teşbih/benzetme yapmak doğru değildir. Aksine, ilahî isim ve sıfatların mana ve hakikatleriyle Allah'a ait olduğuna inanmalı, teşbih ve benzetmeyi reddetmelidir. Çünkü o sıfatlarla vasıflanacak Allahu Teala'ya denk bir varlık yoktur ki kendisine benzetilebilsin. Allah'ın hiçbir emsali yoktur ki, bu da o cinstendir densin.

Biz, Allah hakkında Kur'an ve sahih sünnette işittiğimizi söyleriz, onlarla bildiğimize şahitlik ederiz. Çünkü O'nun misli, benzeri, dengi hiçbir varlık yoktur. Yüce Allah'ın sıfatlarının olduğunu söyleriz; fakat, onu bir şeye benzetmeyiz. Onu anlatırız, fakat anlatırken zatına ait temsil yapmayız. Onu tanıtırız, fakat nasıl olduğunu söyleyemeyiz.

Allahu Teala'nın sıfatları ile ilgili haberleri reddetmek, İslam dininin ortadan kalkmasını gerektirir. Çünkü bu haberleri bize nakleden alimler, dinin diğer esaslarını ve imanın hükümlerini de nakletmişlerdir. Onlar, dinle ilgili nakillerde adaletli ve güvenilir olunca, adaletli kimsenin naklettiği her şey kabul edilmesi gerekir. Eğer onlar, Allah'ın sıfatlarıyla ilgili nakillerde yalancı iseler, yalancı kimselerin diğer nakillerinin de tamamıyla yalan sayılması gerekir.

Hem Allahu Teala hakkında yalan söylemek küfürdür; bu durumda kafir birinin şahitliğini nasıl kabul edilebilir? Eğer bu kimselerin Allah'ın sıfatları hakkında Hz. Peygamberden (s.a.v) işitmedikleri bir şeyi kendiliklerinden ilave ederek Yüce Allah adına bir işe girişmeleri caiz ise, onların dini hükümlerde Hz. peygamber adına yalan söylemeleri daha muhtemeldir. Hiç şüphesiz böyle bir şey yoktur. Böyle olduğunu düşünmek dini ortadan kaldırmak ve dini bize nakleden Sahabe-i Kiram'la onları en güzel şekilde takip eden Tabiun neslini küfürle suçlamak olur.

Bunun için, hadis alimleri sıfatlarla ilgili rivayetleri reddeden kimseyi kafir saymıştır.

Sahabenin Birbirine Üstünlüğü

4-Bu konuda müslümanın yapması gereken şey; Sahabe ve Ehl-i Beyt'in faziletine inanmak, onlar arasında çıkan ihtilaflar hususunda ileri geri konuşmamak, onların iyilik ve faziletlerinin yayılmasına katkıda bulunmaktır. Kalplerimizin onlara ısınması için böyle davranmak zorundayız. Çünkü onlar ilim bakımından bizden daha üstündürler. Her biri ilim ve akıl bakımından kendine uygun gelen hükümlerle amel etmiş ve içtihatlarının doğrultusunda hareket etmişlerdir.

Onların bir kısmı diğerlerinden fazilet yönüyle üstün oldukları gibi, yine ilim yönüyle de bazısı diğerlerinden üstündür. Bizim sahip olduğumuz ilim ve akıl, Sahabenin en alt derecede olanından bile daha az ve zayıftır.

Ayrıca onlar, bir takım özelliklerle de bizden öndedirler. Allah ve Resûlü'nün önümüze geçirdiği kimseler elbette bizden daha üstün olacaklardır. Allahu Tealanın hidayet üzerinde birleşmelerini ihsan ettiği müslümanlar bu konuda ittifak etmişlerdir.

5-Allahu Teala Resûlü'ne bu ümmetin faziletli, şerefli olduklarını ve sapıklık üzerinde birleşmeyeceklerini müjdelemiştir.

Hz. Ali'ye (r.a): "Kendi yerine birisini bırakmayacak mısın?" diye sorulduğu zaman şöyle demiştir: "Hayır, sizin için yerime birisini bırakmıyorum; sizi Allah'a emanet ediyorum. Allah sizin hakkınızda bir hayır murat ederse, sizi Peygamberinizden sonra en hayırlınızın üzerinde birleştirdiği gibi, benden sonra da en hayırlınızı üzerinde birleştirir."[951]

İbrahim en Nehai (rah) demiştir ki: Hasan b. Ali (r.a) iktidarı Muaviye'ye (r.a) teslim ettiği zaman, o yıla "Cemaat yılı" dendi.

Şii'lerden birisi Hz. Hasan'a: "Ey müminleri zillete düşüren adam!" diye hakaret ettiğinde o, şu karşılığı vermiştir: "Hayır, bilakis ben müslümanları yücelttim. Ben babamın şöyle dediğini işitmiştim: "Muaviye'nin emirliğini çirkin görmeyin. Bu yönetim işi benden sonra ona geçecektir. Eğer

951 Hakim, Müstedrek, III, 79; İbnu Ebi Asım, es-Sünnet, No: 1192.

onu kaybederseniz, (fitne ile birbirinize düşer) kılıçların kelleleri karpuzlar gibi parçaladığını görürsünüz."

Müslüman, Sahabe'nin devlet başkanlığına razı olduğu, halifeliğinde ittifak ettiği, şûra ehlinin ittifakla öne geçirdiği kimselerin hak üzere göreve geldiğine, halife olduğuna itikat etmelidir. Sahabe arasındaki halifeliğin, fazilet sırasına göre olduğuna da itikat etmelidir. İbnu Ömer'den (r.a) gelen hadis, halifelerin fazileti konusunda bir delildir. O demiştir ki:

"Biz Allah Resûlü'nün (s.a.v) hayatında, ondan sonra bu işe en ehil olarak Ebû Bekir'i, sonra Ömer'i, sonra da Osman'ı (r.a) görürdük. Bu kanaatimiz Hz. Peygamber'e (s.a.v) ulaştığı zaman bunu yadırgamadı."[952]

İbnu Ömer'in azatlı kölesi Sefine'nin rivayet ettiği hadis de konumuza delil olmaktadır. O demiştir ki: Allah'ın Resûlü (s.a.v) şöyle buyurdu: ***"Hilafet, benden sonra otuz yıl devam eder. Daha sonra saltanat gelir."***[953]

Hz. Peygamber'den (s.a.v) sonra gelen dört halife, cennetle müjdelenen on sahabinin imamı olduğu gibi; Muhacir ve Ensar'ın gözdeleri ve ashabın en seçkinleridir. Allah'ın Resûlü (s.a.v) bu konuda şöyle buyurmuştur:

"Allahu Teala ashabımı seçerek alemlerin en faziletlisi kıldı. Ashabımdan da dört kişiyi *(Ebu Bekir'i, Ömer'i, Osman'ı, Ali'yi)* ***seçti ve onları ashabımın en hayırdıları kıldı. Bununla beraber ashabımın her birinde hayır vardır. Ümmetimi de diğer ümmetler arasından seçti. Ümmetimden de her biri yetmiş yıl olacak dört hayırlı nesil seçti."***[954]

Bizler bu şerefli nesillere tâbi olan ve onların izlerini takip eden bir topluluğuz. Akıllarımız ve kendi görüşümüzle bid'atler çıkarıp hayrı ona dayandıramayız. Çünkü, Allah'ın sıfatları ve dinin temel ibadetleri konusunda akıl ve kıyasa dayanarak bir hüküm veremediğimiz gibi, Sahabenin fa-

---

[952] Bkz: İbnu Hıbban, Sahih, No: 7251; Bezzar, Müsned, No: 1569; Tabarani, el-Kebir, No: 13391; Heysemi, ez-Zevaid, V, 177.

[953] Ebu Davud, Sünnet, 8; Tirmizi, Fiten, 48; Ahmed, Müsned, V, 220, 221; Hakim, Müstedrek, III, 18; Tabarani, el-Kebir, No: 6442; İbnu Hıbban, Sahih, No: 6657.

[954] Bkz: Bezzar, Müsned, No: 2763; Heysemi, ez-Zevaid, X, 16.

zileti konusunda da kıyasa ve akla yer yoktur. Bu mesele, bu konuda Allah ve Resûlü'nden gelen haberlere tâbi ve teslim olarak hâlledilir. Bu konuda bidattan korunmak ve itibar edilmeyen görüşlerden kurtulmak için ümmetin icmasına uymak gerekir. Çünkü, bu konuda Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

"Benim sünnetime ve benden sonraki raşid halifelerimin sünnetine uyun. Onlara canla başla sımsıkı yapışın. Kim hak üzere giden cemaatten ayrılırsa ateştedir."[955]

Allahu Teala da bu hükmü destekleyerek şöyle buyurmuştur:

"Kim müminlerin yolundan başka bir yola tâbî olursa, onu saptığı yolda bırakır ve cehenneme koyarız."[956]

Sahabe ve halifelerin üstünlüğü ile ilgili sıralama, akıl ve kıyasa ters gibi gözükse de aslen mevcut durum Allah Resûlü'nün (s.a.v) nübüvvetini ve peygamberliğini destekleyecek vaziyettedir. Böylece, Peygamberlikle saltanat birbirine karıştırılmasın ve Hz. Peygamber (s.a.v), yerine idareci bırakma konusunda o bölgedeki Kayser ve Kisralara benzemesin diye böyle olmuştur. Nübüvvet/peygamberlik krallığa ters olduğu gibi; Hz Peygamber'in yerine halife bırakması da kralların uygulamasına uymamıştır. Çünkü krallıkta kral, kendisinden sonra yerine oğullarını ve aile bireylerini bırakmaktadır.

Eğer sahabenin üstünlüğü konusunda akıl ve kıyasa göre hareket edilseydi, Allah Resûlü'nden (s.a.v) sonra insanların en hayırlısı, torunu Hasan olmalıydı. Çünkü, Hz. Peygamberin soyunu devam ettiren (birinci sırada) o idi. Sonra da Hz. Abbas'ın (r.a) en faziletli olması gerekirdi. Çünkü O da Hz peygamber'in babası durumunda olan birisiydi. Ama sahabe, onların dışındaki zatların (dört halifenin) en faziletli olduğu konusunda ittifak etmişlerdir.

---

[955] Bkz.Tirmizî, İlim, 16; Ebu Davûd, Sünnet, 5; İbnu Mace, Mukaddime, 6; Dârimî, Mukaddime, 16; Ahmed, IV, 126; İbnu Ebi Asım, Sünnet, No: 31, 54-59.

[956] Nisa 4/115.

İnsanların akılla izah edemediği bir durum da Ebu Kuhafe ve Ebu Süfyan'ın müslüman olarak ölmesi; bunun yanında Hz. Peygamberin dede ve amcasının kafir olarak ölmesidir. Bütün ravi ve tarihçiler o ikisinin şirk üzere öldüklerinde ittifak etmişlerdir.

Bu konuda şu hâdise bir örnektir.

Mekke'nin fethedildiği yıl Ebu Bekir'in (r.a) babası Ebu Kuhafe, Allah Resûlü'nün (s.a.v) huzurunda müslümanlığı kabul ettiğinde Ebu Bekir (r.a) şöyle demiştir:

"Ey Allah'ın Resûlü, Ebu Talib'in müslüman olması, bana babamın müslüman olmasından daha sevimli gelirdi. Çünkü o müslüman olsaydı sen çok sevinirdin." Onun bu sözleri üzerine Resûlullah (s.a.v) gözyaşlarını tutamayarak ağladı."[957]

Bir de şu var: İlk dört halifenin hilâfet sıralaması, Allahu Teala'nın ilm-i ezelisinde onlara takdir ettiği ömre uygun olarak gerçekleşmiştir. Dördünün de halife olabilmesi için bu sıralamadan başka bir yol yoktu. Onlar içinde en son halife olan Hz. Ali, vefat sırasıyla da en sonuncudur.

Allahu Teala, geçmiş peygamberlere nasip ettiği gibi; onlara da kendilerine vaadettiği halifeliği nasip etmiş, onlara razı olduğu dini tatbik ve temsil imkanı verip, korkularından sonra kendilerine emniyet bahşederek vaadini gerçekleştirmiştir. Allah'tan daha güzel ahdini yerine getirecek kim vardır. Bu durum, aynı zamanda şu ayetin ifade ettiği mananın gerçekleşmesidir:

"Allah, sizden iman edip salih ameller işleyenlere, kendilerinden öncekileri nasıl halife yaptıysa onları da yeryüzünde halife yapacağını vadetti."[958]

---

957 Tabarani, el-Kebir, No: 8323; Bezzar, Keşfu'l-Esar, No: 1823; Heysemi, ez-Zevaid, VI, 174; Kandehlevi, Hayatu's-Sahabe, III, 21.

958 Nur 24/55.

HALİFELİK VE İMAMET

6-Müslüman, hilafetin/gerçek imametin kıyamet gününe kadar, diğer Arap kabilelerinde değil, Kureyş Kabilesinde olacağını kabul etmelidir.

Müslümanlar, kendilerinden olan imamlarına karşı kılıç çekip ayaklanmamalı, onların zulümlerine karşı sabretmeli, adalet ve iyiliklerinden dolayı kendilerini şükranla anmalı, iyilik ve takvayı emrettiğinde ona itaat etmeli, eceli gelinceye veya günahkar biri tarafından öldürülünceye kadar bu şekilde davranmalıdır. Sünnet olan budur.

Ebu Muhammed Sehl (rah) bu konuda şöyle demiştir:

"Bu ümmet yetmiş üç fırkaya ayrılacak, yetmiş ikisi helak olacak. Bu helak olanların tamamı müslümanların halifesine buğz edenlerdir. Bir fırka kurtulacak ve o da müslümanların imamının yanında yer alanlardır."

Ebu Muhammed Sehl'e: "İnsanların en hayırlısı kimdir?" diye sorulduğunda: "Sultandır" demiştir. Kendisine: "Biz sultanların, insanların en kötüsü olduğunu görüyoruz" denildiğinde, şöyle demiştir: "Allahu Teala insanlara her gün iki defa nazar eder. İlk nazarında, müslümanların canları ve mallarının selamette olup olmadığına bakar. Diğeri ise, onların fikirlerinin fitneden uzak olup olmadığına bakar. Şayet, müslümanların can, mal ve fikirleri selamette ise, Allah, sultanın defterine bakar ve onun günahlarını bağışlar."

Ebu Muhammed (rah) yine şöyle demiştir: "Sultan salih biri değilse abdal zümresindendir; eğer salih bir zât ise dünyanın çevresinde döndüğü kutuptur."

O "abdal zümresindendir" sözüyle, böyle birisinin, manevî alemin değil, mülkün/dünyanın abdalından olduğunu söylemek istemiştir.

Bu manada Cafer es-Sadık'ın da (rah) şöyle söylediği rivayet edilmiştir:

"Dünyanın abdalı yedi sınıftır. Her birisi kendi hâl ve güçleriyle insanların içinde bulunurlar. Bunlar, abidler, alimler, tacirler, halife, vezir, ordu komutanı, hakim ve şahitleriyle birlikte zabıta teşkilatıdır."

Bir hadiste şöyle buyrulmuştur:

"Adil imamın bir saatlik adaleti, başkasının altmış sene ibadet etmesinden daha hayırlıdır."[959]

Denmiştir ki: "Adil imamın terazisine tebasının amelleri de ilave edilir.

Amr. b. As şöyle demiştir: "Zalim bir idareci, sürüp giden fitneden daha hayırlıdır"

Allah Resûlü (s.a.v) bir hadisinde şöyle buyurmuştur:

"Başınıza bozguncu emirler gelecektir. Allahu Teala onlar ile işlerinizi ıslah etmez. Eğer güzel davranırlarsa sevaplarını alırlar, siz de şükredersiniz. Kötü davranırlarsa veballerini yüklenirler, siz de sabretmek zorunda kalırsınız."[960]

Bir başka hadislerinde ise şöyle buyurmuştur:

"Hayır olmayanı emrederler, kötü görülen işleri yaparlar."

Bir diğer rivayette de şu lafız geçmektedir:

"Kendilerine emredilmeyen işleri yaparlar." Ashab: "Bu durumda onlarla savaşalım mı? diye sorduklarında., Allah Resûlü (s.a.v)

"Hayır namaz kıldıkları sürece onlarla savaşmayın"[961] buyurdu.

Ebu Muhammed Sehl (rah) şöyle derdi: "Bir sultanın imametini kabule yanaşmayıp karşı çıkan kimse zındıktır. Sultan bir şeye çağırdığı halde icabet etmeyen kimse bid'atçıdır. Onun daveti olmaksızın gelen kimse de cahildir."

Başka bir defasında o şöyle demiştir: "Onların kapılarındaki küflenmiş sürgüler, müslümanlar için mescitte hüküm veren yetmiş kadıdan daha faydalıdır."

---

[959] Tabarani, el-Kebir, No: 11902; Heysemi, ez-Zevaid, V, 197; Elbani, Daife, No: 1595.

[960] Beyhaki, Şuabu'l-İman, No: 7368; el-Muttaki, Kenz, No: 14802.

[961] Bu konudaki hadisler için bkz: Ebu Davud, Sünnet, 30; Tirmizi, Fiten, 77, 78; Darimi, Rikak, 78; Ahmed, Müsned, VI, 295; El-Muttaki, Kenz, No: 14896, 14904.

Ahmed b. Hanbel (rah) şöyle derdi: "Sultan salih olursa ümmetin salihlerinin en hayırlısıdır. Fasık ise ümmetin salihleri ondan daha hayırlıdır."

İmam Ahmed'in bu sözü, çok yerindedir.

MÜMİNLER HAKKINDAKİ HÜKÜM

7-Kıble ehlinden hiç kimseye, işlediği bir günah sebebiyle kafir oldu denmemelidir. Kişi, kendince kimseyi cennete veya cehenneme koyamaz. Ancak onun için Allah'ın rahmetini ümit eder ve azabından korkar.

Büyük günahta ısrar eden ve tövbe etmeden ölen bir kimsenin durumu Allahu Teala'nın iradesine kalmıştır. Allahu Teala ona haber verdiği azabı tattırırsa bu adalet olur; kusurunu bağışlar ve affederse, bu da O'nun ihsanı olur. Biz, hiçbir şekilde Allah şöyle yapacak, böyle yapacak şeklinde bir hüküm veremeyiz. Kendimiz için de O'na bir şeyi gerekli yapamayız. Bizler O'nun adaleti ve ihsanı, dilemesi ve tercihi arasındayız. Eğer bize azap ederse, biz bunu hak ettiğimiz için azap eder; eğer bizi affederse, O, rahmet ve mağfiret sahibi olduğu için bunu yapmış olur.

Bu konuda Hz. Peygamber'in (s.a.v) şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

"Allahu Teala kula yaptığı hayırlı amele karşı vermeyi vaat ettiği şeyi muhakkak verir; fakat kötü bir işe karşı vermekle tehdit ettiği ceza, O'nun tercihine kalmıştır; dilerse verir, dilemezse vermez."[962]

Konuyla ilgili bir başka hadis de şöyledir: Efendimiz'e (s.a.v):

"Kim bir mümini kasden öldürürse onun cezası ebedi cehennemdir"[963] ayeti, sorulduğu zaman şöyle buyurmuştur:

"Eğer Allah cezalandırırsa, cezası cehennem olur."[964]

---

[962] İbnu Asakir, Tarihu Dımeşk, cilt: 43, sh. 141; el-Muttaki, Kenz, No: 10416. (Beyhaki, K. Ba's'da ve Herâitî, Mekârimü'l-Ahlak'ta rivayet etmişlerdir.)

[963] Nisa 4/93.

[964] Suyuti, ed-Dürrü'l-Mensur, II, 627-628; Âlûsî, Rûhu'l-Meânî, III, 112.

YÜCE ALLAH'IN FİİLLERİ

8-Allahu Teala'nın yarattığı her fiilde sonsuz hikmet, adalet, isabet, hüküm ve hakikat mevcuttur.

Müslüman, hayrı ve şerri ile Allah'ın bütün takdir ve tecellilerini tasdik etmelidir. Mümin şunları iyi bilmelidir: Bu kainatta iyilik ve kötülük adına her ne oluyorsa hepsi, Allahu Teala'ın yaratmasıyla olmaktadır. Hepsi O'nun ezelî ilminde önceden mevcuttur; bütün bunlar Allah'ın hükmüyle kullar üzerinde cereyan etmektedir. Bir insan günahtan ancak Allah kuvvet ve desteği ile korunabilir. Yine bir insan, ancak O'nun rahmeti ile taat ve ibadet yapabilir. İnsanlar, Allahu Teala'nın kendilerine yüklediği şeyleri taşımaya ancak O'nun yardımı ile güç yetirebilir. Herkes kendisine ancak O'nun dilemesiyle fayda ve zarar verebilir.

KERAMET HAKTIR

Biz, Allah'ın kudretine, O'nun mülkündeki ayetlerine ve hadis-i şeriflerde zikredilen gayb alemine iman ederiz. Yine, Allahu Teala'nın velilerine ikram ettiği kerametlere, dostlarının duasını kabul ettiğine, salih sıddık kullarının elinde hârikulade yollarla kudretini ortaya koyduğuna iman ederiz. Bütün bunlar, onların imanını artırmak, yakînlerini sağlamlaştırmak ve kendilerine bir şeref bahşetmek için verilmiştir.

Velilerde ortaya çıkan bu şeylerde, peygamberlerin nübüvvetlerini iptal edecek ve onların delillerini zayıflatacak bir durum yoktur. Çünkü veliler, bu işlerin kendilerinden kaynaklandığını söylemiyorlar ve peygamberlerin emrine de aykırı hareket etmiyorlar. Onlar, kendilerinden zuhur eden şeylerin, kendi güç ve kuvvetleriyle oluştuğunu iddia etmedikleri gibi; insanları da kendilerine davet etmemişlerdir. Yine onlar, keşif ve kerameti kullanarak kimseye üstünlük sağlamaya çalışmamışlar, onu dünya malı toplamak için kullanmamışlar ve onunla bir makam-mevki peşine düşmemişlerdir.

Kerâmet, Allahu Teala'nın melekût aleminin sırlarından dilediği şekilde velilerine açtığı bir şeydir. Allahu Teala, dilediği yerde istediği şekilde

gayb aleminden kudretiyle kerameti onlara ihsan etmektedir. Bu onlara özel olarak verilmiş bir nimettir. Bununla Yüce Allah, onlara olan dostluk ve yakınlığını kendilerine ve halka göstermek istemektedir. Keramete ulaşmış veliler, peygamberlere tâbi olan, onların izini takip eden, sünnetlerine uyan kimselerdir. Allahu Teala onlara kerameti peygamberlerin ve onlara güzelce uymalarının bereketine vermiştir. Veliler, peygamberlerin vekili olarak onların manen kardeşleridirler; fakat onlar asla peygamber olmadıkları gibi, onların emsalleri de değillerdir.

Keramet konusunda Sahabe ve Tabiunun seçkinlerinden tevatür yoluyla pek çok haber gelmiştir. Biz onlarla yetinir; kimseyle çekişme ve tartışmaya girmeyiz.

AHİRET ALEMİNDE VUKU BULACAK OLAYLAR

Ahirette meydana gelecek sekiz şey şunlardır:

1-Kul, münker ve nekir meleklerinin sorgulamasına inanmalıdır. Bu iki melek, kulu kabirde düzgün olarak oturturlar. Kul, ruh ve bedeniyle birlikte bu suale muhatap olur. Melekler ona tevhid/Yüce Allah'ın birliği ve risalet/Hz. Muhammed'in peygamberliği ile ilgili sorular soracaktır. Bu, müminin karşılaşacağı son imtihandır. Bu iki melek, kabirdeki imtihanı gerçekleştirecek meleklerdir. Bu konuda Allah Resûlünden (s.a.v) rivayetler gelmiştir.[965]

Allahu Teala'nın şu ayet-i kerimesi de bu manadadır:

"Allah, inananları dünyada ve ahirette sağlam sözde sabit tutar."

Bu durum, "Münker ve Nekir'in sorgusu anında olur. Ayet şöyle bitmektedir:

"Allah, zalimleri saptırır. O, her istediğini yapar."[966]

---

[965] Kabir Suali ile ilgili hadisler için bkz: Buhari, Cenaiz, 51; Müslim, Cennet, 65-77; Ebu Davud, Sünnet, 27; Hakim, Müstedrek, I, 37-40; Ahmed, Müsned, III, 3; IV, 287.

[966] İbrahim, 14/27.

2-Kabir azabı haktır. Bu azap, ilahi hikmet ve adalet gereği olup, ruh, beden ve nefse birlikte tattırılır. Bu üçü dünyada isyanda birlikte hareket ettikleri için, kabirdeki azapta da birlikte olurlar. Eğer kul, kabirde nimet içinde ise, bu nimeti ruh, beden ve nefis birlikte tadarlar. Dünyada taat ve ibadette birlikte oldukları gibi, kabirdeki nimette de birlikte olurlar.

Bunlar ahiret hükümleriyle ilgili hususlar olup Allah'ın kudreti ile meydana gelirler. Bunlar, akıl ölçülerine ve dünyada alışılan hâle göre olmaz. Allahu Teala, azabı ve nimeti, ruh ve beden birbirinden ayrı iken, ikisine birden ulaştırır. Onların ayrı olması buna mani olmaz. Yüce Allah, her ikisine de azap veya nimeti ulaştırır; sanki birlikte imiş gibi olurlar. Allahu Teala'nın kudreti için mesafe, sıralama, uzaklık ve zaman söz konusu değildir.

3-Kul, iki gözü ve bir dili bulunan, günah ve sevapları tartacak olan mizan'a iman etmelidir. Mizan, hak, adalet ve hikmetin gereği olup Allah'ın insanlara bir lütfudur. Bir haberde mizanın gök ile yeri içine alacak büyüklükte olduğu bildirilmiştir. Allahu Teala'nın kudreti ile ameller onunla tartılacaktır. O gün tam bir adalet uygulanacak ve zerre kadar ameller dahi hesaba getirilecektir. Dünyada yaptığı zulüm ile ahirete gelenler kaybedecektir. İyilikler, güzel bir sûrette mizanın nurdan kefesine konulacaktır ve terazi Allahu Teala'nın rahmetiyle ağır gelecektir. Kötülükler de çirkin bir sûrette mizanın zulmet kefesine konulacak ve ilahi adalet gereği o kefe hafif gelecektir.

4-Mümin, hadislerde anlatıldığı şekilde sırat'ın hak olduğuna da inanmalıdır. Sırat hadislerde zikredildiği şekilde, kıldan ince ve kılıçtan keskindir. O, cennetliklerin ve cehennemliklerin üzerinden geçecekleri, ayakların kaydığı bir yoldur. Müminlerin ayakları Allah'ın kudretiyle onun üzerinde sabit kalacak, kaymayacak Allahu Teala onları lütfuyla cennete geçirecektir. Ve sırat onları cennete ulaştıracaktır. Münafıkların ayakları sıratta kayacak ve Allahu Teala'nın hikmetinin gereği, onlar cehenneme düşeceklerdir.

Sırat, Allah'ın izniyle cehennemin üstünde duran bir köprüdür. Onu geçen Allah'ın izniyle cehennemden kurtulacaktır. Orada ayağı kayan ise, Allah'ın hikmeti gereği cehenneme yuvarlanacaktır.

5-Mümin, hesabın yapılacağına ve insanların farklı farklı şekillerde hesaba çekileceklerine de inanmalıdır. Kimi insanların hesabı kolay olacaktır. Kimisinin hesabı çok çetin olacak; inceden inceye hesaba çekilecektir. Kimileri, hiç hesaba çekilmeden cennete girecektir. Bunlar, mukarrebûn/Allah'ın huzurunda özel yakınlık elde etmiş velilerdir. Kimisi hesaba çekilmeden cehenneme atılacaklardır; bunlar kafirlerdir.

İmamımız Ebu Muhammed Sehl (rah) şöyle demiştir:

"Peygamberlere, peygamberliği insanlara tebliğ edip etmedikleri sorulur. Peygamberleri inkar edenlere, onları niçin yalanladıkları sorulur. Bidatçılara sünneti niçin terk ettikleri sorulur. Müslümanlara da, kendilerine emredilen amelleri yapıp yapmadıklarından sorulur."

Bu konuda biz de onun gibi söylüyoruz.

6-Mümin, Hz. Peygamber'in (s.a.v) havzına iman etmelidir. Müminler cennete girmeden önce ve sıratı geçtikten sonra ondan içeceklerdir. Ondan bir kere içen kimse bir daha ebediyen susamayacaktır. Havzın genişliği bir aylık yoldur. Rengi sütten daha beyaz, tadı baldan daha tatlıdır. Etrafında bardaklar/kâseler vardır. Sayıları, gökteki yıldızlar gibi çoktur. Bu havzın iki tane oluğu vardır; Kevser Havzından akıp gelen içecek, bu oluklarla bu havza dökülür.[967]

7-Mümin, ahirette, cennette Allahu Teala'yı gözle görmeye de inanmalıdır. Allahu Teala'nın dilediği şekilde, O'nun zatını perdeleyen perde ve örtüler Allah'ın kudreti, dilemesi, nuru ve rahmetiyle kaldırılacak ve kullar O'nun cemalini seyredeceklerdir. Şu ayeti kerime de bu konuyla ilgilidir: ***"İyi işler yapanlara daha güzeli ve bir de fazlası vardır."***[968]

Buradaki "daha güzeli" cenneti, "fazlası" ise Allah'ı görmeyi ifade etmektedir. Resûlullah (s.a.v) ayeti bu şekilde tefsir etmiştir.[969]

8-Mümin, cehennemde cezasını çeken Allah'ın birliğine inanan kimselerin azaptan sonra çıkarılacağına iman etmelidir. Allah'ın rahmeti ve

[967] Bu kısım, tahkikili baskıdan alındı. Bkz: Kûtu'l-Kulub, III, 1276-77.
[968] Yunus 10/26.
[969] Suyutî, ed-Dürrü'l-Mensûr, IV, 358; İbnu Kesir, Tefsir, IV, 1747. (Beyrut, 1998)

lütfu ile cehennemde hiçbir tevhid ehli kalmayacaktır. Ayrıca günahkar kimseler için peygamberlerin ve sıddıkların şefaatı vardır. Allah'ın izniyle cennetlik olan her mümin için şefaat yetkisi vardır.

Peygamberler, sıddıklar, alimler, şehidler ve salih müminlerden her biri, Allah katındaki hatırı ve derecesi ölçüsünde şefaat edeceklerdir. Şefaat ve Allah'ın birliğine iman eden herkesin cehennemden çıkarılacağı konusunda gelen hadislerde ittifak vardır.

Bunlar cehennemlik müslümanlar olarak bilinen ve onun en üst tabakasını oluşturan kimselerdir. Onların durumuna şu ayette işaret edilmektedir:

"İnkar edenler, keşke müslüman olsaydık, derler."[970]

Müfessirler, bu ayetin tefsirinde şöyle demişlerdir:

"Allah'ın birliğine inananlar, cehennemden çıkarılırken inkar edenler böyle söylerler."[971]

Cehennemde en geriye kalan iman ehlini, merhametlilerin en merhametlisi olan Allah rahmetini göstermek için geride bırakır; sonuçta, hiçbir şefaat edenin şefaat etmediği, peygamberlerin ve diğer salihlerin bir yardım etmediği bu kimseleri, Allahu Teala geniş rahmeti, ihsanı ve iradesiyle cehennemden çıkarır. Hz. Resûlullah'tan (s.a.v) rivayet edilen hadisin manası budur.[972]

Buraya kadar zikrettiğimiz hususlar, hidayet rehberi sünnetin ve razı olunmuş ümmetin yolunun belirlediği akaid esaslarıdır. Önceki ve sonraki müminler bu anlatılan konularda görüş birliği içindedirler. Müminler içinde bu konularda farklı bir görüş süren kimse yoktur. Hz. Resûlullah'tan (s.a.v) bunun aksi bir haber nakledilmemiştir. Tam tersine, bu zikrettiğimiz olay-

---

970 Hicr 15/2.

971 İbnu Kesir, Tefsir, IV, 1948.

972 Hadiste belirtildiği gibi; Allahu Teala, en son olarak meleklerine: *"Gidin bakın, kalbinde zerre kadar imanı olan kimseyi cehennemden çıkarın."* Buyurur. (Bkz: Buhari, İman, 34; Müslim, İman, 325; Tirmizi, Sıfatu Cehennem, 9.)

ların varlığını gösteren ve onlara iman etmeyi gerektiren haberler rivayet edilmiştir.

FIRKA-İ NÂCİYE/KURTULAN GRUP

Allahu Teala, son din olan İslâm'ı diğer dinlere üstün kılacağını taahhüt ettiği gibi, ümmetin sünnet üzere ittifak edeceğini, batılda birleşmeyeceğini de taahhüt etmiştir. Bu hususta Hz. Resûlullah'ın (s.a.v) şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

"Allahu Teala bana, (davetime uyan) ümmetimin sapık bir fikir ve yol üzerinde ittifak etmeyeceği garantisini verdi. Siz bir ihtilaf gördüğünüzde çoğunlukla beraber olun."[973]

Hadiste geçen "sevad" kelimesi, çoğunluğu ifade etmek için kullanılan bir kelimedir. İhtilaf edenler dahi bu büyük çoğunluğun, müslümanların genelini ifade ettiği hususunda hemfikirdirler. Bid'at ehli ve muhalifler ise, daha önce belirttiğimiz gibi bir takım fırkalar ve küçük gruplardır. Onlar farklı cemaat ve gruplardır. Her bidatçı bir fırkayı, her küçük grup da bir farklı bir grubu temsil eder.

Beraber olmamız emredilen büyük çoğunluk, Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'ın teşkil ettiği büyük topluluktur. Onlar, geneli ve ekseriyeti oluştururlar. İşte bu nedenleridir ki Ömer b. Abdülaziz ve diğer salihler şöyle derlerdi: "Bizim dinimiz, yaşlıların, mektep çocuklarının ve çölde yaşayanların dinidir." Yani genelin sahip çıktığı, bozuk şeylerden uzak, ilk hâliyle kalan dindir. Hz. Resûlullah (s.a.v) kurtulan fırkayı tarif ederken şöyle buyurmuştur:

"Bugün sizin bulunduğunuz hâl üzere olan kimselerdir."[974]

İslam ümmeti, farklı grupların sonradan ortaya çıkarttıkları şeylerin, Sahabe'nin içinde bulunduğu yolu ve hâli temsil etmediği hususunda görüş birliği içindedirler. Sahabe onların söylediğini söylememiş, onlardan böyle bir haber nakledilmemiştir. Çünkü onlar yukarda zikrettiğimiz gibi

[973] İbnu Mace, Fiten, 8; Ahmed, Müsned, IV, 278; Hakim, Müstedrek, I, 114-116; İbnu Ebi Asım, Sünnet, No: 80, 84; Elbani, Daife, 2896.

[974] Hakim, Müstedrek, I, 129; Tabarani, el-Kebir, No. 7659; Heysemi, ez-Zevaid, VII, 259.

sünnet üzere yaşamaktaydılar. Onların hiçbirinden bunun aksine bir durum nakledilmemiştir. Onlardan nakledilen şeyler, birinci ve ikinci asırdaki ümmetin yoluna uygun şeylerdi. Daha sora, hicrî üçüncü asrın bir kısmında ve dördüncü asırda zikrettiğimiz şekilde yeni ihtilaflar ortaya çıkmaya başladı.

Amr b. Dinar, Eyyub ve Hammad b. Zeyd'e Mürcie ve Cehmiyye mezhebi'nin görüşleri zikredildiği zaman şöyle derlerdi:

"Kendisinden daha yaşlı olduğum böyle bir din anlayışına Allah lanet etsin!" Çünkü onlar, bidatçıların sonradan ortaya çıktığı bu görüşlerin öncesini görmüş ve yaşamış kimselerdi.

Bizi hidayet yoluna sevk ettiği ve hak üzere tuttuğu için göklerin, yerin ve bütün alemlerin Rabbine hamd olsun. Allah bize hidayeti nasip etmemiş olsaydı, bizler de doğru bulamazdık. O'nun bize sünnet nimetini nasip etmesi, İslam dini ile bizi nimetlendirmesi gibi yüce bir nimettir. Çünkü, Allahu Teala'nın bize Hz. Resûlullah (s.a.v) ile ihsan ettiği nimeti, Yüce Zatını tanıma nimeti gibi şerefli ve kıymetlidir. Çünkü Yüce Allah, Kur'an'da Hz. Peygamber'e (s.a.v) itaati, kendisine itaat ile birlikte zikretmiş, ona itaati kendine itaat kabul etmiştir. Bir de Yüce Kur'an'ın sünnetin açıklamasına olan ihtiyacını düşündüğümüzde, Allahu Teala'nın, Hz. Peygamberle (s.a.v) ne büyük bir lütufta bulunduğunu anlarız.

Hz. Ömer (r.a), Hz. Resûlullah'ın (s.a.v) şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

"Şeytan, tek kişi ile beraberdir. O iki kişiden uzak durur. Sizin tek başınıza hareket edeniniz, koyunun tek başına hareket edip sürüden ayrılan ve uzaktakine tabi olan gibidir. Her kim cennete girmek isterse, cemaatten ayrılmasın. Her kim cemaatten ayrılırsa cehennemdedir." [975]

Ebu Galip, Ebu Umame'yle ilgili şu hadiseyi nakletmiştir:

"Ebu Umame (r.a), Basra'dan getirilen ve Dımeşk'te sırıklara takılarak teşhir edilen Haricilerin kellelerine baktı ve şöyle dedi: "Bunlar, göğün al-

[975] Birbirini tamamlayan rivayetler için bkz: Tirmizi, Fiten, 7; Hakim, Müstedrek, I, 114; Ahmed, Müsned, V, 233; Tabarani, e-Kebir, XX, 164. (No: 344-345); İbnu Asım, Sünnet, No: 80, 86-88; Heysemi, ez-Zevaid, V, 219.

tında bulunan en kötü ölülerdir! Onların öldürdükleri de en hayırlı ölülerdir." Ardından onlar için: "Cehennem köpekleri!" dedi. Ve şu ayeti okudu: *"Kalplerinde eğrilik bulunanlara gelince, onlar fitne çıkarmak için şüpheli şeylerin peşine düşerler."*[976]

Ardından da şu ayeti okudu:

"Bazı yüzlerin ağardığı, bazı yüzlerin de karardığı gün, yüzleri kararanlara: İman ettikten sonra inkar ettiniz hal denilir."[977]

Parmağıyla, onlara işaret etti ve sonra bir süre ağladı. Ben kendisine: "Ya Eba Ümame! Onlar hakkında bu kadar şeyler söyledikten sonra bir de ağlıyor musun?" diye sordum; bana şöyle dedi: "Allah şu insanları bu duruma düşüren İblis'i kahretsin. Ya Eba Galib! Bunlar da bizim dinimiz üzereydiler. Şu başlarına gelen duruma ağlıyorum. Bunlardan senin beldende de çok var. Allah seni onlardan etmesin!" dedi ve bu duasını üç kere tekrarladı. Ben: "Âmin" dedim ve kendisine:

"Bu söylediklerin Resûlullah'tan (s.a.v) işittiğin şeyler mi, yoksa onları kendi görüşünle mi söylüyorsun?" diye sordum; bana dönerek üç kere: "Eğer bu söylediklerimi kendi nefsimden söylemiş olsaydım, din konusunda çok cesur davranan birisi olurdum. Ben, Resûlullah'tan (s.a.v) birkaç kez değil, defalarca şu hadisi işittim:

"Hıristiyanlar yetmiş iki fırkaya bölündüler; benim ümmetim de onlardan bir fazla fırkaya bölünecek ve çoğunluğunun haricinde hepsi de cehennemde olacaktır."[978]

Yanımızda bulunan bir kişi : "Ey Ebû Ümame, falan kimseler bu çoğunluğun içinde midir? diye sordu; Ebu Ümame (r.a) şu cevabı verdi: "Eğer bunların yaptıkları gibi yaparlarsa işledikleri günahların hesabı onlara aittir; sizin yaptıklarınızın hesabı da size aittir. Cemaat hâlinde olmak,

---

976 Âl-i İmran 3/7.

977 Âl-i İmran 3/106.

978 Tabarani, el-Kebir, No: 8035, 8051, İbnu Ebi Asım, Sünnet, No: 68; Heysemi, ez-Zevaid, VII, 258.

bölünüp gruplara ayrılmaktan, itaat içinde olmak ise günah işlemekten daha hayırlıdır."

Ardından yine haricilerin kesik kafalarına baktı ve şöyle dedi: "Bize kızıyor ve bizi öldürüyorsunuz hâ. Bunlar Haricilerin başlarıdır! Onlar, Nehravan'da müminlerin emiri Ali b. Ebi Talib'e (r.a) isyan eden Harûrîlerdir."

Onlar bid'at olarak çıkan ilk nesildir. İslam'da çıkarılmış ilk bid'at da bunların yaptıklarıdır. Bunlar, devamlı Kur'an okuyan kimselerdi. Mushaflar boyunlarında asılı olurdu. Seccadeleri yanlarından hiç eksik olmazdı. Hz. Ali'nin (r.a) iki ordunun arasını bulmak için hakemi kabul etmesini inkar ettiler; ondan hükmü bozmasını ve vazgeçmesini istediler. "Hüküm ancak Allah'a aittir!" deyip, devlet başkanının emrini reddettiler. İslam devletinin başındaki imama/halifeye karşı ayaklanmayı caiz gördüler. Hz. Osman'a kafir oldu dediler. Şehirdeki azgınların onu öldürmesini doğru buldular. Hz. Ali'den (r.a) kendi görüşlerine uymasını istediler; eğer hakemi kabul etmekten vazgeçerse, onunla birlikte diğer müslümanlara karşı savaşmaya hazır olduklarını söyleyip, onun bu konuda kendilerine tabi olmasını beklediler.

Bu grup, büyük günah işleyenleri kafir ilan ettiler.

Hz. Ali (r.a), Allahu Teala'nın onlar hakkında kendisine verdiği görüş ve Hz. Peygamber'in (s.a.v) tavsiyesine göre onlarla savaştı. Hz. Peygamber (s.a.v), dinden çıkan bu kimselerle savaşılacağını, onların cehennemde, Ali'nin ve grubunun yeryüzünün en hayırlıları olup cennette olduklarını haber vermiştir.[979]

Haricilerin bu sapık fikirlerindeki liderleri ve komutanları Abdullah b. el-Kevvâ el-A'ver idi. Bu şahıs bozuk fikirlerini açıklamadan önce, Hz. Ali (r.a) onu tanır ve kendisine kızardı. İbnu Kevvâ, altı bin taraftarı ile Hz. Ali'ye isyan etti. Hz. Ali de onlarla konuşmak, tartışmak ve görüşlerinin yanlış olduğunu ortaya koymak için Abdullah b. Abbas'ı kendilerine gönderdi. Hariciler, İbnu Abbas'a ağır sözler söyleyip onu yakaladılar. Onlara bu cesareti veren ve Abdullah b. el-Kevvâ idi.

[979] Konu ile hadis ve haberler için bkz: Buharî, Enbiya, 5; Ayni, Umdetü'l-Kârî, XI, 35-40; Müslim, Zekat, 155-156; Ebu Davud, Sünnet, 27; Nesai, Tahrim, 26; İbnu Mace, Mukaddime, 12

Abdullah İbnu Abbas (r.a) ayağa kalkıp onlara bir konuşma yaptı. Onlara: "Beni böyle mi tanıyorsunuz? Ama ben sizi Allahu Teala'nın, haklarında:

"Bunu sadece tartışma için ortaya attılar. Doğrusu onlar, kavgacı bir topluluktur"[980] buyurduğu bir kavim olarak görüyorum, dedi. Bu konuşmadan sonra bazıları İbnu Abbas'ın yanına gelerek meselenin iç yüzünü sordular. O da kendilerine hak olanı açıkladı. Bunun üzerine Haricilerden iki bin kişi tövbe ederek savaştan çekildi. Hz Ali de kalan dört bin kişiyle savaştı.

Dinden çıkan ve müminlerin yolunun dışındaki görüşlere uyan ilk fırka, "Hâriciler" adıyla anılan bu grup olmuştur.

Ardından ikinci fırka Medâin şehrinde ortaya çıkmıştır. Bunlar, Mürcie diye bilinen gruptur. Bu grup, iman eden bir kimsenin, hangi günahı işlerse işlesin artık azap görmeyeceği fikrini savunmuştur. Onlara göre, iman söz ve amelden ibarettir. İman artıp eksilmez.

Hz Ali (r.a), onların durumunu Şam valisine bildirdi. Vali onlarla savaşmaya niyetlendi; ancak Romalılarla savaşmasından dolayı onlarla uğraşamadı.

Üçüncü fırka Basra'da ortaya çıkan "Kaderiyye"[981] fırkasıdır. Bunların başı Ma'bed el-Cühenî'dir. Amr b. Ubeyd ve Vasıl b. Ata el-Ğazâle onun görüşlerine tabi olmuşlardır.

Dördüncü fırka Kufe'de ortaya çıkmış Râfiziler'dir. Bunlar, Hişam ile savaşa giren Zeyd b. Ali b. Hüseyin'i terk ettikleri için kendilerine "terk edenler" manasında "Râfizîler" denmiştir. Onlar, İmam Zeyd'e, Ebu Bekir (r.a) ve Ömer'den (r.a) uzak olduğunu söylemesini istediklerinde, Zeyd (rah) şu cevabı vermiştir:

---

980 Zuhruf, 43/58.

981 Kaderiye, kaderci değil, tam aksine kaderi inkar eden gruptur. Onlar, insanın kendi fiillerini kendisinin yarattığını, Allahu Teala'nın ona hiçbir müdahalesinin olmadığını savunmaktadır. Ehl-i sünnete göre ise, kulun bütün fiilleri takdir ve yaratma yönüyle Allah'a aittir. İrade ile yapılan ve sonucundan mesul olunan bütün işler, yapma ve mesuliyet yönünden kula aittir.

"O ikisi benim ceddim ve adil imamlardır. Onlardan ayrı ve uzak olduğumu asla söyleyemem." Bunun üzerine onlar da Hz. Zeyd'i terk etmişlerdir.

Sonra, bu dört grubun her birisinden on sekiz ayrı grup ortaya çıkmış ve böylece toplam yetmiş iki fırka oluşmuştur. Bunların tamamı Irak topraklarında ortaya çıkmıştır. Bütün şeytânî fikirler bu bölgeden doğmuş, fitneler oradan zuhur etmiştir. Görünen ve görünmeyen bütün fitnelerden Allahu Teala'ya sığınırız.

İbnu Abbas (r.a) Hz. Peygamber'in (s.a.v) şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

"Allahu Teala'nın üç meleği vardır. Bunlardan biri Beytullah'ın üzerinde, diğeri Allah Resûlü'nün mescidinin üzerinde, üçüncüsü de Beyt-i Makdis'in/Kudüs'ün üzerinde durur. Bunlar her gün insanlığa seslenirler.

Beytullah'ın üzerindeki melek şöyle seslenir: Kim Allahu Teala'nın farzlarını terk ederse, O'nun emniyet dairesinden çıkar.

Resûlullah'ın mescidinin üzerindeki melek şöyle seslenir:

Kim, Allah Resûlünün sünnetine aykırı davranırsa, ona Allah Resûlü'nün (s.a.v) şefaati ulaşmaz.

Mescid-i Aksa'nın üzerindeki melek ise şöyle seslenir:

Kim haram yerse, onun farz ve nafile hiçbir hayrı kabul edilmez."[982]

İSLAM'IN VE İMANIN ESASLARI

Allahu Teala, şöyle buyurmuştur:

"Hem Rabbin Adem oğulları'nın bellerinden zürriyetlerini alıp onları nefislerine karşı şahit tutarak: "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" diye şahit gösterdiği zaman, onlar: "Evet sen bizim Rabbimizsin, şahidiz!" dediler.[983]

[982] Hadisin son kısmı ve değerlendirmesi için bkz: Zebidi, İthaf, VI, 452; Şevkani, el-Fevaidü'l-Mecmûa, No: 419

[983] A'raf 7/172.

"Allah'ın üzerinizdeki nimetini, "işittik ve itaat ettik" dediğiniz zaman sizden aldığı sözü unutmayın. Allah'tan korkun. Şüphesiz Allah kalplerin içindekini bilmektedir."[984]

"Ne diye Allah'a iman etmiyorsunuz ki? Peygamber sizi Rabbinize iman edesiniz diye davet edip duruyor. Oysa sizden kesin söz de almıştı. Eğer inanırsanız."[985]

İslam'ın Beş Temel Esası

İslam'ın temel esasları beş tanedir.

Birincisi, Kelime-i Şehadet getirmektir.Yani Allah'tan başka ilah bulunmadığına ve Muhammed'in O'nun kulu ve resûlü olduğuna şahitlik etmektir. Bu ikisi birbirinden ayrılmaz iki parçadır. Çünkü bunun biri diğerine bağlıdır; hüküm ve gereklilik olarak birdirler.

İkincisi, Beş vakit namaz kılmaktır. Beş vaktin beşi de biri diğeri ile olan alakasından dolayı tek bir bütün gibidir.

Üçüncüsü, zekat vermektir. Bu, namaz gibi bir farzdır. Çünkü Kur'an'da zekat namazla birlikte zikredilmekte ve onunla birlikte şart olarak görülmektedir.

Dördüncüsü, Ramazan ayında oruç tutmaktır.

Beşincisi, hacca gitmek ve Allah'ın evini ziyaret etmektir. Son ikisi de farz olması açısından aynıdır.

İslam'ın bu beş temel esası, yerine getirilme ve farziyetine inanma yönünden tek şey gibidirler. Bazı şartlara bağlı olarak bir kısmının yapılması kulun üzerinden düşse de, farz olma hükümleri değişmez.

Hz. Rasûlullah'ın (s.a.v) bu konuda şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

"İslam, beş esas üzerine bina edilmiştir. Allah'tan başka ilah olmadığına ve Muhammed'in O'nun kulu ve Resûlü olduğuna şahitlik etmek, beş

[984] Maide 5/7.
[985] Hadid 57/8.

vakit namaz kılmak, zekat vermek, Ramazan ayında oruç tutmak ve Allah'ın evi Kabe'yi ziyaret etmek."[986]

İmanın esasları ise yedidir:

1-Allahu Teala'ya, O'nun, isim ve sıfatlarına iman etmek.

2-Allah'ın kitaplarına iman etmek.

3-Allah'ın peygamberlerine iman etmek.

4-Allah'ın yarattığı meleklere ve cinlere iman etmek.

5-Cennete cehenneme ve bunların Hz. Adem'den (a.s) önce yaratıldığına iman etmek.

6-Öldükten sonra dirilmeye iman etmek.

7-Kadere, bütün iyilik ve kötülük, tatlı ve acı her şeyin Allah'ın takdiri ile olduğuna iman etmek. Bütün bunların Allah'tan olduğuna, O'nun hükmü, takdiri, dilemesi ve hikmetiyle meydana geldiğine iman etmek.[987]

Kulun başına gelen her şey, Allahu Teala'nın adalet ve sonsuz hikmetine uygun olmaktadır. Onların ğaybe ait ilmi Allahu Teala'ya aittir; işin sırrını On'dan başka kimse bilmez. O'na, yaptıklarından hesap sorulmaz. O'nun için aklın ölçüleriyle misal verilmez. O, bütün bunlardan yüce ve uzaktır.

Allahu Teala, Yüce Zatı için misaller veren ve O'nu bir şeye benzetenlerin, hata ve sapıklık içinde olduklarını şöyle belirtmiştir:

"Bak sana nasıl misaller verdiler de doğru yoldan saptılar."[988]

Yüceler yücesi Hak Teala, kullarını nehyettiği ve onu ğayb ilmiyle haber verdiği halde, hâlâ O'nu kendi akıllarınca bir şeylere benzetenler elbette sapıklık içinde olacaklardır. Allahu Teala, bu konuda şöyle buyurmuştur:

"Allah'a bir takım benzetme ve misaller yakıştırmayın. Çünkü Allah her şeyi bilir; siz ise bilemezsiniz."[989]

---

[986] Buharî İman, 1-2; Müslim, İman, 19-22; Tirmizî, İman, 3; Nesaî, İman, 13.

[987] Müellif, cennet ve cehenneme imanı ayrı zikredince altı iman esası yediye çıkmış oldu. Bunda genel kabule karşı bir aykırılık yok.

[988] İsra 17/48.

[989] Nahl 16/74.

Hz. Peygamber'in (s.a.v) sözleriyle sahih yolla gelen ve bildirilen bütün şeylere iman etmek, onların hepsini kabul etmek, ona itaat etmenin ve emirlerine sımsıkı sarılmanın farz olduğuna inanmak gerekir. Çünkü Allahu Teala, Hz. Peygamber'e (s.a.v) itaati imanın bir şartı yapmış, ona itaati kendisine itaat ile birlikte zikrederek şöyle buyurmuştur:

"Eğer iman ediyorsanız, Allah'a ve Resûlü'ne itaat edin."[990]

Yüce Allah, takvaya ulaşmak için Hz. Peygamber'e (s.a.v) itaati şart koştuğu gibi; rahmetine ulaşmak için ona itaati de şart koşmuş ve şöyle buyurmuştur: ***"Ve Resûl'e de itaat edin. Böyle yaparsanız merhamet olunursunuz."***[991]

Allahu Teala, bizleri Hz. Peygamber'in (s.a.v) emrine ters hareket etmekten sakındırmış, onun çağrısına uymayı kendisine uymak gibi kabul etmiştir. Allahu Teala Hz. Peygamber'i (s.a.v) öyle övmüş ve yüceltmiştir ki, ona yapılan bir itaatin kendisine yapılmış olacağını belirtmiştir. Bütün bunları şu ayetler ifade etmektedir:

"O'nun/peygamberin emrine karşı gelenler başlarına acı bir musibetin gelmesinden veya acıklı bir azaba uğramaktan çekinsinler."[992]

Allahu Teala, aynı şekilde Yüce Zatına karşı gelinmesini de şöyle yasaklamıştır:

"Allah, kendisine karşı gelmenizden sizi men eder."[993]

Allahu Teala davete icabet konusunda, peygamberini yüce zatı ile birlikte zikretmiş ve şöyle buyurmuştur;

"Sizi ihya edecek bir şeye çağırdığında Allah ve Resûlü'nün çağrısına uyun."[994] Çünkü Hz. peygamber (s.a.v) Yüce Allah'ı temsil etmektedir. Şu ayette belirtildiği gibi:

---

[990] Enfal 8/1.
[991] Âl-i İmran 3/132.
[992] Nûr 24/63.
[993] Âl-i İmran 3/28.
[994] Enfal 8/24.

"Sana bey'at edenler, ancak Allah'a bey'at etmişlerdir." [995]

Şüphesiz ki bu ayet Allahu Teala'nın kitabında Hz. Peygamber'i (s.a.v) en yüksek seviyede öven ve onun faziletini en açık şekilde ortaya koyan bir ayettir. Çünkü Allahu Teala bu ayetin lafzında, Hz. Peygamber'i (s.a.v) kendisi için bedel yapmış ve hüküm olarak onu kendi yerine koymuştur. Allahu Teala ayetin lafzında kendisi ile Hz. Peygamber (s.a.v) arasına bir benzetme edatı olan "kâf" harfini koymamıştır. Aynı şekilde aidiyet ve mülkiyet ifade eden "lam" da getirilmemiştir. Bu lâm harfi kullanılsaydı mana şöyle olurdu: " Sana bey'at edenler hiç şüphesiz Allah için bey'at etmişlerdir."

Ayette bunların yerine, yukarıdaki şekilde ifade kullanılması, Hz. Peygamber'in (s.a.v) Allah katında nasıl bir konumda olduğunu göstermektedir. Hiç şüphesiz bu makam, Allah Resûlünden (s.a.v) başka hiç kimseye verilmemiştir.

[995] Fetih 48/10.

OTUZ BEŞİNCİ BÖLÜM

İMAN VE İSLAM'IN İRTİBATI

Bu bölümde ana hatları ile şu konular işlenecektir:

İmanın İslam ile irtibatı.

Her ikisinin mana ve hükümleri. İman ile İslam'ın birleştikleri ve ayrıldıkları noktalar.

Her mümin, aynı zamanda müslümandır.

Müminim veya müslümanım sözünün amel ile ispatı meselesi.

Cehmiyye, Kerrâmiyye ve Harûriyye gruplarının görüşlerinin reddi.

Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaatin açıklanması. Allahu Teala bizi muvaffak etsin; şimdi açıklamalara geçiyoruz.

Bazıları, iman ile İslam aynı şeydir; aralarında bir fark yoktur demişlerdir. Bu görüş, iman ile İslam arasındaki farklılıkları ve makamları ortadan kaldırmaktadır. Bu görüş, daha çok Mürcie mezhebine yakındır.

Diğer bir grup, İslam, imandan farklıdır, demişlerdir . Bunlar da İslam ile imanın zıt manalara geldiğini ve onların birbirinden ayrı şeyler olduğunu düşünmüşlerdir. Bu da, İbâdiye'nin görüşüne yakındır.

Bu mesele kapalı ve anlaşılması zor bir mesele olup genişçe açıklanmaya ihtiyacı vardır.

İslam'ın, iman karşısındaki durumu, Kelime-i şehadetteki durum gibidir. Kelime-i şehadette iki ayrı şahitlik vardır. Birisi, Allah'ın birliğine ve

O'ndan başka ilah olmadığına şehadet; diğeri de Hz. Muhammed'in Allah'ın kulu ve Resûlü olduğuna şehadet. Bunların her birisi mana ve hüküm olarak zaten diğerinin içinde mevcuttur. Gerçi Hz. Resûlullah'ın (s.a.v) peygamberliğine şehadet, Allah'ın birliğine şahitlik etmekten ayrı bir şeydir; fakat aslında ikisi sonuç itibariyle aynı olmaktadır. Onların her birisi, taşıdığı mana ve hüküm olarak diğeri ile irtibatlı olup, tek şey gibidirler.

Aynı şekilde, iman ile İslam da birbiri ile irtibatlı olup ikisi tek şey gibidirler. Öyle ki, İslam'ı olmayanın imanı yoktur; imanı olmayanın da İslam'ı yoktur. Çünkü müslüman, İslam'ını sahih hâle getiren imandan uzak kalamaz. Her müslüman için, gerçek bir iman gereklidir. Çünkü Allahu Teala, salih ameller için imanı, iman için de salih amelleri şart koşarak şöyle buyurmuştur:

"Kim salih ameller işlerse, işte o mümindir ve onun çalışması boşa gitmeyecektir."[996]

İmanın, salih amel ile gerçekleşmesi hususunda da şöyle buyurmuştur:

"Kim Allah'ın huzuruna mümin olarak ve salih ameller işleyerek gelirse işte onlar için yüksek dereceler vardır"[997] buyurmuştur.

Kim zahiri olarak İslam'ın emrettiği amelleri işler de kalbiyle gayba ve iman esaslarına inanmazsa, o münafıktır ve dinden çıkmıştır. Kim de gayba ait imanın hükümlerine inanmaz ve İslam'ın hükümleri ile amel etmezse, o kafirdir, çünkü onda tevhid oluşmamıştır.

Kim Allah Resûlü'nün (s.a.v), Allahu Teala'dan alıp haber verdiği gabya ait haberlere inanır ve emrettiği şeyleri yaparsa işte o kimse mümin ve müslümandır. Eğer böyle olmasaydı, bir mümine müslüman dememek caiz olurdu. Ve yine bir müslümana, Allah'a, Resûlüne ve kitaplarına iman etmiş mümin ismini vermemek caiz olurdu.

---

996 Enbiya 21/94.

997 Tâhâ 20/75.

İMAN-AMEL İLİŞKİSİ

İman ile amellerin durumu, kalbin vücuttaki konumu gibidir. Birisi diğerinden ayrılmaz. Kalbi olmayan cisimde hayat olmaz. Bedensiz de kalp düşünülmez. Bunların ikisi ayrı ayrı şeyler olmakla birlikte mana ve hükümde birdiler.

İman ile İslam'ın durumunu bir buğday tanesine benzetebiliriz. Buğdayın bir dış kısmı bir de iç kısmı vardır. Buğday tanesi, içi ve dışı ile bir şeydir. İçinin ve dışının sıfatlarına bakarak iki tane buğday var diyemeyiz.

İslam'ın emrettiği ameller ile iman arasındaki durum da bunun gibidir. İslam imanın zâhiri/dış kısmıdır. O, âzaların yaptığı amellerden oluşur. İman da İslam'ın bâtını/iç kısmıdır. O, kalbin amelidir.

Hz. Peygamber'in (s.a.v) şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

"İslam, açıkta olandır; İman ise gizlidir."

Başka bir rivayette: *"İman kalptedir"*[998] buyrulmuştur.

İslam, imanın gerektirdiği amellerdir; iman da İslam'ın akidesi/inanç esaslarıdır. Amelsiz iman, inançsız amel olmaz.

Bunun durumu zâhir ilmi ile bâtın ilminin durumu gibidir. Bu ilimlerin her biri, diğeri ile irtibatlıdır. Birisi kalbin amellerini, diğeri de azaların amellerini konu eder. Bu durum, Hz. Resûlullah'ın (s.a.v) şu hadislerinde ortaya konmuştur:

"Ameller ancak niyetlere göre değerlendirilir."[999]

Yani kesin inanç ve ne yapacağına karar vermeden amel olmaz. Çünkü hadisteki ancak manasına gelen "innemâ" kelimesi, bahsedilen şeyin muhakkak olacağını, onun dışındaki durumun ise olmayacağını ifade etmek için kullanılır. Bundan şu ortaya çıkar: İbadet ve muamelat, âzaların amellerini, niyetler ise kalbin amellerini oluşturur.

---

[998] Bkz: Ahmed, Müsned, III, 134; Ebu Ya'la, Müsned, No: 2923; Ali el-Muttaki, Kenzu'l-Ummal, No: 19, 44.

[999] Buharî, İman, 41, Nikah, 5, Itk, 6; Müslim, İmaret, 155; Ebu Davûd, Talak, 11; Tirmizî, Fezailü'l-Cihad, 16; Nesaî, Taharet, 59; İbnu Mace, Zühd, 26.

Amellerle iman arasındaki durumu; dudaklarla dil arasındaki duruma da benzetebiliriz. Dil ile dudaktan birisi olmaksızın konuşmak mümkün olmaz. Çünkü dudaklar harfleri oluşturur, dil de sözü ortaya çıkarır. Birisi olmayınca, konuşmak mümkün olmaz.

Aynen bunun gibi, amel olmayınca, iman gider. Allahu Teala insana verdiği konuşma nimetini zikrederken, öneminden dolayı dil ile beraber dudakları da zikretmiş ve şöyle buyurmuştur:

"Biz ona iki göz, bir dil ve iki dudak vermedik mi?"[1000]

Bu ayetin manası şöyledir: Biz onu bakıp gören ve konuşan birisi yapmadık mı?

Allahu Teala, kelamı/konuşmayı dil ve dudaklarla ifade etti. Çünkü bunlar sözün meydana geldiği mekandır. Dudakları zikretmesinin sebebi, konuşma nimetinin ancak onlarla tamam olmasındandır.

İman ile İslam'ın durumunu yerde kurulmuş bir çadıra da benzetebiliriz. Çadırın dışından bakıldığında bezleri ve ipleri vardır. İçinde ise direkler bulunur. Çadır İslam'ı temsil eder. İslam'ın da azalarla açıktan yapılan amallerden oluşan bir takım temel direkleri vardır. Bunlar, çadırın köşelerini tutan ipler gibidir. Çadırın içindeki direkler ise imanı temsil eder. Bu iç direkler olmadan çadır ayakta duramaz. Çadır hem dıştaki hem de içteki direklere muhtaçtır. Çünkü onlar olmadan düzgün duramaz ve sağlam olmaz. Dış âzaların amelinden oluşan İslam da aynen böyledir. İslam imansız ayakta duramaz. Kalbin amellerinden oluşan iman da, ancak dış azaların yaptığı amellerle bir fayda verir. İslamsız onun hiç bir faydası yoktur İslam salih ameller demektir.

Allahu Teala imandan İslam diye bahsetmiştir. Eğer iman ile İslam tek bir şey gibi olmasaydı Allahu Teala, birini diğeri ile ifade etmezdi. Yüce Allah şöyle buyurmuştur: *"Orada müminlerden olan kim varsa kurtardık. Zaten orada bir aileden başka müslüman da bulmadık."*[1001] Yani o beldede

[1000] Beled, 90/8,9.
[1001] Zariyat, 51/35, 36.

mümin olarak iki ev bile yoktu; ancak tek bir aile vardı o da Lut ve kızlarının bulunduğu aile idi.

Allahu Teala, aynı şekilde şöyle buyurmuştur:

"Eğer Allah'a inanmış kimselerseniz O'na tevekkül edin/güvenip dayanın. Eğer müslümansanız böyle yapın."[1002]

Ayette "eğer müslümansanız" ifadesi "eğer Allah'a inanmış kimselerseniz" sözüne bağlanmıştır. Bu kullanım, onların aynı manaya gelen iki isim olduğunu gösterir.

Allahu Teala, günleri ve gecelerleri de birbiri yerine kullanmıştır; çünkü gündüz geceye bağlıdır. Sen onların iki ayrı şey olduğunu düşünürsün. Allahu Teala, Hz. Meryem'in (a.s) kıssasını anlatırken, aynı olay içinde şöyle buyurmuştur:

"Senin alametin insanlarla üç gün konuşmamandır. Ancak işaretle anlaşabilirsin."[1003]

Diğer ayette buyurmuştur: *"Alametin, insanlarla üç gece hiç konuşmamandır."*[1004]

Allahu Teala, İslam ile imanın zıddını da tek şey yapmıştır. Eğer bu ikisi hüküm ve mana açısından aynı şey olmasalardı, onların zıddı olan tek bir şey olmazdı. Allahu Tela şöyle buyurmuştur:

"İman ettikten sonra küfre düşen kavmi Allah nasıl hidayete erdirir."[1005]

"Siz müslüman olduktan sonra size küfrü mü emrediyor."[1006]

Allah ikisinin de zıddının küfür/inkar olduğunu belirtmiştir.

Resûlullah (s.a.v) Efendimizin, iman ve İslam'ı tanıtırken verdiği cevaplar konumuza bir örnektir.

1002 Yunus 10/84.
1003 Âl-i İmran 3/41.
1004 Meryem 19/10.
1005 Âl-i İmran 3/86.
1006 Âl-i İmran 3/80.

İbnu Ömer'in (r.a) rivayet ettiği hadiste, Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

"İslam, şu beş şey üzerine kurulmuştur. Allah'tan başka ilah olmadığına ve Muhammed'in Allah'ın (cc) Resûlü olduğuna şehadet etmek, namaz kılmak, zekat vermek, Ramazan'da oruç tutmak, Allah'ın evini/Kabe'yi ziyaret etmek."[1007]

İbnu Abbas'ın (r.a), rivayet ettiği hadiste, Abdü'l-Kays heyeti imanın ne olduğunu sorduklarında Resûlullah (s.a.v) aynı şeyleri söylemiştir.[1008] Bu şunu gösterir: İçteki iman, ancak zahirdeki İslam ile sahih ve sağlam olur. Dıştaki İslam da, ancak kalpte saklı iman ile tamam olur.

İman ve amel, ikiz parça gibidir; biri olmadan öteki fayda vermez. Birinin sahih olması öbürüne bağlıdır. Her ikisi de ancak, onların zıddı olan küfür, kalpten atılmadıkça sahih olmaz. Resûlullah (s.a.v) bu konuyla ilgili olarak şöyle buyrulmuştur:

"Bir kimse ikrar ettiği şeyleri bilinçli olarak inkar etmedikçe kafir olmaz."[1009]

İslam yerine iman kullanılması konusunda İbnu Abbas'ın (r.a) az önceki rivayet ettiği hadisten daha açık olan İbnu Ömer'e ait (r.a) şu hadistir.

Cerir, Salim b. Ebi'l-Ca'd'dan, o Beni Amir'in kölesi Atiyye'den, o da Yezid b. Bişir'den, onun şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"İbnu Ömer'in yanına gitmiştim. Ona bir adam geldi ve: "Ey Ebu Abdullah! Sen neden haccediyorsun, umreye gidiyorsun da cihada çıkmayı terk ediyorsun?" diye sordu; İbnu Ömer adama şöyle dedi: "Hay yazık sana! Muhakkak ki iman beş temel üzerine kurulmuştur: Bunlar Allahu Teala'ya kulluk etmen, namaz kılman, zekat vermen, hacca gitmen ve Ramazan'da oruç tutmandır. Bize Resûlullah (s.a.v) bu şekilde buyurdu."

[1007] Buhari, İman, 1,2; Müslim, İman, 19-22; Tirmizi, İman, 3; Nesai, İman, 13.
[1008] Buhari, İman, 38; Müslim, İman, 23, 24.
[1009] Bkz: Tabarani, el-Evsat, No: 4430; Heysemi, ez-Zevaid, I, 106.

Allahu Teala, iman için salih ameli şart koşmuş ve imanın ancak salih amelle fayda vereceğini belirtmiştir. Aynı şekilde iman için de İslam'ı şart koşmuştur.

Allahu Teala bu konuda şöyle buyurmuştur:

"Ancak kim tövbe eder, iman eder ve amel-i salih işlerse Allah (c.c) onların günahlarını sevaba çevirir."[1010]

Müfessirlerin ortak görüşüne göre buradaki tövbe, şirkten dönmektir. Şu ayette de aynı durum söz konusudur:

"Eğer tövbe eder, namazı kılar ve zekat verirlerse onları serbest bırakın."[1011]

Bu ayet-i kerimedeki yolları açma emri: *"Onları yakalayın ve muhasara edin"*[1012] emrinden sonra gelmiştir.

Allahu Teala şöyle buyurmuştur: *"Sizi bize yaklaştıran ne mallarınız ne de evlatlarınızdır. Ancak iman edip salih amel işleyenler bize yaklaşır."*[1013]

"Onlar iman eden ve takvaya eren kimselerdir."[1014]

"Onlar ayetlerimize iman eden ve müslüman olanlardır."[1015]

Allahu Teala, yukarıdaki zikredilen ayetlerde iman için salih ameli ve takvayı şart koşmuştur. Aynı şekilde salih ameller için de imanı şart koşmuştur. Şayet bir insan her türlü salih ameli işlese, imanı olmadıkça hiçbir faydasını göremez. Aynı şekilde tüm kalbiyle iman etse; fakat salih amelleri olmasa, yine faydasını göremez.

Lokman (a.s) oğluna yaptığı bir vasiyetinde şöyle demiştir:

"Yavrucuğum! Nasıl ki ekin, su ve toprak olmadan yetişmezse, iman da ancak amel ve ilim ile güzel olur, hayat bulur."

1010 Furkan, 25/70.
1011 Tövbe, 9/5.
1012 Tövbe 9/5
1013 Sebe', 34/37.
1014 Yunus, 10/63.
1015 Zuhruf, 43/69.

Cibril hadisinde Hz. Resûlullah'ın (s.a.v) iman ve İslam'ı ayrı ayrı zikretmesi, anlattığımız şekilde gerekli olan kalbî amellerin ve inanç esaslarının açıklaması içindir. Meşhur hadiste Cibril (a.s): "İman nedir? diye sorunca, Hz. Peygamber (s.a.v): "İman, Allah'a, meleklerine, peygamberlerine, ölümden sonra dirilmeye, hayrı ve şerri ile kadere inanmandır" demiştir. Cibril: "İslam nedir?" diye sorduğunda ise, bilinen beş esası zikretmiştir.

Resûlullah (s.a.v) bu hadisinde, imanın gereği olan kalbî amellerle, vücut âzalarının yapacağı zâhiri amelleri açıklamıştır. Çünkü bedenle yapılan amellerin açıktan yapılması gerekmektedir.

Bu hadis-i şerif, iman ve İslam'ı mana bakımından birbirinden farklı şeyler gibi gösterse de, bu onların hüküm bakımından farklı şeyler olduğunu göstermez. Çünkü ikisi aynı anda mümin ve müslüman bir insanda bulunabilmektedir. Hüküm olarak ikisi de farzdır.

Hz. Resûlullah'ın (s.a.v) kalple ilgili zikrettiği inanç esaslarını kabul etmek, kalbin sıfatıdır. Açıkça yapılmasını zikrettiği ibadetler ise zâhiren bedenin yapacağı işlerdir. Yukarıda zikrettiğimiz İbnu Ömer hadisinde, ayrıca Abdülkays oğullarının heyeti ile ilgili hadiste ve İbnu Abbas'ın (r.a) rivayet ettiği hadiste iman ile İslam aynı manada kullanılmıştır.

Bu husus, Hz. Ali (r.a) tarafından rivayet edilen şu hadis-şerifte daha açık olarak ifade edilmiştir: ***"İman, inandığı şeyleri dille ifade etmek, kalple tasdik etmek ve âzalarla amelde bulunmaktır."***[1016]

Bu hadiste, bedenle yapılan ibadetler, iman esaslarına dahil edilmiştir.

Ayrıca İslam ümmeti şu konuda görüş birliği içindedir. Bir kimse, Cibril (a.s) hadisinde zikredilen iman esaslarının tamamına iman etse; fakat, İslam'ın sıfatları olarak belirtilen bedenî amelleri yapmasa, ona gerçek bir mümin denmez. Aynı şekilde bir kimse, İslam'ın temel vasfı alan bütün amelleri yerine getirse; fakat iman esaslarına inanmasa, ona da Müslüman denmez.

[1016] İbnu Mace, Mukaddime, 9; Tabarani, el-Evsat, No: 6250, 8575; el-Muttaki, Kenz, No: 2, 3.

Allah Resûlü (s.a.v), ümmetinin dalalet/sapıklık üzerinde birleşmeyeceğini haber vermistir. Naklettiğimiz hadis ve haberler, İslam'ın imandan ayrı, müslüman ile mümin arasında farklılık olduğunu, ya da imanın İslam'ın zıddı olduğunu göstermez.

Yukarıdaki hadis-i şerifin bir diğer yorumu da, müslüman ifadesinin, teslim olan anlamında kullanılmış olması ihtimalidir. Bir kimse, kalbin ameli olan iman esaslarına iman ile, bedenin işi olan ibadetleri birleştirdiği zaman mümin ve müslüman olur. Bu söylediğimiz hükmü kabul etmeyen kimse, mürtedlerle/dinden çıkan ve zekatı vermeyenlerle savaşan Ebu Bekir'i (r.a) küfürle suçlamış, bu savaşa girdiği için onun cahil olduğunu ileri sürmüş ve onun müminleri öldürdüğünü iddia etmiş olur.

Çünkü, Hz. Ebu Bekir'in (r.a) kendilerine savaş açtığı kimseler, iman esaslarına inanıyorlardı, tevhidi/Allah'ın birliğini ve İslam'ın emrettiği amellerin çoğunu inkar etmiyorlardı. Onlar sadece zekatı inkar ettiler, bunun üzerine Hz. Ebu Bekir (r.a) onların öldürülmesini helal gördü. Sahabe de kendisiyle aynı görüşü paylaştı. Kendilerine savaş açılan gruptan imana dönenlerden tövbe etmesi istendi.

Diğer bir hadis var ki, hadisin zahirine baktığımızda Resûlullah (s.a.v) mümin ile müslümanı birbirinden ayırmış gözükmektedir. Hadis şudur:

Resûlullah (s.a.v), ganimet mallarını taksim ediyordu. Orada bulunanlardan birisine mal vermiş, fakat diğerine vermemişti. Bunun üzerine Sa'd (r.a): "Ey Allah'ın Resûlü, falana bir şey vermediniz, o da mümindir" dedi. Allah Resûlü (s.a.v): "Yoksa müslüman mı?" buyurdu. Sa'd, durumu anlayamadığı için tekrar sorunca, Resûlullah (s.a.v) aynı karşılığı verdi."[1017]

Bu hadis, iman ile İslam'ın ayrı şeyler olduğuna değil, onların arasında fazilet ve makam farkları bulunduğuna bir delildir. Yani, Resûlullah (s.a.v) Sa'd'a (r.a) şöyle demek istemiştir: "O mümin dediğin kimse, müminlerin seçkinlerinden ve faziletlilerinden değildir." Resûlullah (s.a.v) bu ifadesiyle, o kimsenin Sa'd'a gizli kalan durumunu açıklamıştır.

[1017] Buhari, İman, 19, Zekat, 53; Müslim, İman, 236; Ebu Davûd, Sünnet, 15; Nesaî, İman, 7.

Resûlullah (s.a.v), aynı şekilde Hz. Hârise'nin (r.a) de, insanlar tarafından bilinmeyen gizli durumunu açıklamıştır. Şöyle ki: Bir gün Resûlullah (s.a.v), Hârise'ye (r.a): "Nasıl sabahladın?" diye sorduğunda, Harise (r.a) müşahedesi sayesinde elde ettiği mânevi halleri anlattı. O zaman Resûlullah (s.a.v): ***"Gerçeği tanıdın; bu hâl üzere devam et"***[1018] buyurdu.

Bu hadis-i şerif bize, imanın İslam'dan üstün olduğunu göstermektedir. Müminler, İslam'ın esasları olan bedenle yapılan ibadetlerde eşit olsalar da, iman açısından farklı derecelere sahiptirler. Ayrıca imanın sahih olması İslam'ın belirlediği hüküm ve amellerle gerçekleşse de, onun (fazilet, feyiz, feraset ve muhabbet yönünden) bir sınırı yoktur.

Resûlullah (s.a.v), gönül rızasıyla iman edenleri, zorla, istemeyerek iman edenlere tercih etmiştir.

Resûlullah (s.a.v), bazen sadece kalplerini İslam'a ısındırmak istediği, düşmanlıklarından emin olunmayan, kendisi aleyhine düşman toplayan ve müşrikleri buna teşvik eden reis konumundaki kimselere mal vermiştir. Resûlullah (s.a.v) bir defasında huzuruna gelmeden önce kötü sıfatlarını anlattığı birisi, yanına geldiği zaman ona ikram etmiş, iyi davranmış ve kendisine bir şeyler vermişti. Bunu niçin yaptığı sorulunca, şöyle buyurdu:

"O, insanların sözüne itibar edip peşinden gittikleri bir ahmaktır."[1019]

Resûlullah (s.a.v), ayrıca etrafında aşireti ve adamı çok olup zor zamanlarda müminlere destek verecek kimselere de zekat ve ganimetten mal verirdi.

Yine müslümanlar için bir faydası ve desteği olacak zengin kimselere de mal vermiştir. Ama, gayr-i müslimlerden sosyal durumu düşük halka bir şey vermemiştir. Onların yerine müminleri tercih etmiştir; müminleri kalplerini dine ısındırmak istediği düşük seviyeli kimselerin önüne almıştır.

Bir defasında Resûlullah (s.a.v) ganimet malı taksim ederken, müminlere vermiş, fakat savaşa katılan birisine vermemişti. Bu adam görünüşü

[1018] İbnu Mubarek, K. Zühd, No: 314; Abdurrezzak, Musannef, XI, 129; Tabarani, el-Kebir, No: 3366; Beyhaki, Şuabu'l-İman, No: 10590-10592; Heysemi, ez-Zevaid, I, 57.

[1019] Bkz: Tabarani, el-Kebir, No: 2269; Heysemi, ez-Zevaid, VIII, 45.

itibariyle müminlerdendi. Adam omzunda seccade, başı kökünden tıraşlı, kaba sakallı birisiydi. Kendisine bir şey verilmeyen bu adam kızdı ve: "Bu dağıtım Allah'ın rızasının gözetildiği bir dağıtım değildir. Bu konuda adil davranmadı" dedi. Resûlullah (s.a.v), kızdı ve adama: ***Eğer ben adaletli davranmazsam, başka kim davranacak ?"***[1020] buyurdu.

Bu olay, daha sonra İslam ümmeti içinde ortaya çıkan Hâricîliğin ilk başlangıcı olmuştur.

Görüldüğü gibi Resûlullah (s.a.v) bu adama bir şey vermedi ve onun İslam'a meyletmesi için bir şey yapmadı. Çünkü o müminlerin seçilmiş grubundan değildi. Bu adam ayrıca müslümanlara zarar vermesinden endişe edilen veya zengin olduğu için İslam'a destek verir diye kalbi ısındırılması düşünülen bir kimse de değildi.

Böyle bir kişinin durumu, suda boğulacağı için müslüman olmak zorunda kalan Firavun'un:

"***İsrailoğullarının iman ettiği ilahtan başka ilah bulunmadığına inandım; ben de müslümanlardanım"***[1021] demesine benzemektedir. Müfessirler bu sözlerin sahibi Firavun'un müslüman değil, zorda kalıp teslim olmuş birisi olduğu hakkında görüş birliği içindedirler.

Şöyle bir soru gelebilir: Yukarıdaki hadis-i şerifle ilgili olarak nakledilen bazı rivayetlerde, orada söylenenin tam aksine, bahsi geçen kişinin, teslim olmuş gözüken birisi değil, fazilet sahibi birisi olduğu ifade edilmektedir. Bu rivayette Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

"Bu maldan bazılarına verir, bazılarına da vermem. Onları Allahu Teala'nın kalplerinde yarattığı imana havale ederim. Filan da onlardandır."[1022]

[1020] Buharî, Menakıb, 25, Edeb, 95; Müslim, Zekat, 142, 148; İbnu Mace, Mukaddime, 12; Ahmed, Müsned, III, 56, 65, 353-355.

[1021] Yunus 10/90.

[1022] Buhari, Humus 59; İbnu Hacer, Fethu'l-Bâri, XV, 489.

Buna cevap olarak şöyle diyebiliriz:

Bu hadis, diğerinden ayrı olarak söylenmiş yeni bir hadis olabilir. Çünkü Resûlullah (s.a.v), "cevamiu'l-kelime" yani az kelimeyle bir çok mana ifade etme özelliğine sahip bir peygamberdi.

Resûlullah (s.a.v), kendisine sorulan bir şeyi cevaplıyor ve bazen de kendisine verilen beyan ve hidayet ilmiyle o konuda daha fazla açıklamalarda bulunuyordu. Resûlullah (s.a.v), bu sözüyle sanki, verme şekillerini ve verdiği insanların çeşidini belirtmiştir.

Çünkü, bazı insanlara ihtiyaçları sebebiyle verilir, bazılarına bir ikram olarak verilir, bazılarına kalplerini müslümanlığa ısındırmak için verilir. Bu durumda, Rasûlullah'ın (s.a.v) bir şey vermediği kimse, verdiği kimseden daha üstün olabilir. Çünkü işin aslı, son hadisi rivayet edenin anladığı gibi olsaydı, İslam'ın imandan, zâhiren müslüman gözükenlerin de gerçek müminlerden daha faziletli olması gerekirdi. Alimlerden hiçbirisi böyle bir şey söylememiştir.

İMAN VE İSLAM'A HAS ÖZELLİKLER

Ancak iman özeldir; onda bir takım farklılıklar ve dereceler vardır. İman, İslam'ı kapsamakta ve İslam onun içinde yer almaktadır. Gerçek müminler, Müslümanların seçilmiş grubudur. Mukarrebun/ilahi huzurda yakınlık elde etmiş veliler, sıddıklar ve şehitler, bu grubun içindedir.

İslam ise, geneli içine alır. Hâli ne olursa olsun bütün müminlere Müslüman denir. Büyük günah ve ağır suç işleyenler de İslam dairesinin içindedirler. Küfürden uzaklaşan ve mümin ismini alan kimse İslam dairesinden çıkmaz. Allahu Teala bu sıfattaki kimseler hakkında şöyle buyurmuştur:

"Kim Allah adına yalan iftirada bulunursa, onlar gerçekten zalim kimselerdir."[1023]

1023 Âl-i İmran 3/94.

Böyle bir günah işleyen kimsenin yoldan çıkmış bir günahkar olduğunu haber vererek şöyle buyurmaktadır:

"İslam'a davet edilirken Allah'a karşı yalan uydurandan daha zalim kim olabilir? Allah, zalimler topluluğunu doğru yola iletmez."[1024]

Bütün müminlerin icmasına göre iman, İslam'dan daha üstündür. Bu icma, hadiste zikri geçen kişinin daha üstün olduğunu zanneden kimsenin görüşünü iptal etmektedir. Doğrusu imanın üstün olduğudur. Çünkü Resûlullah (s.a.v) bir hadisinde, imanın hususi bir yere sahip olduğunu ifade buyurmuşlardır. Şöyle ki, Hz. Rasûlullah'a (s.a.v) "Amellerin hangisi daha faziletlidir?" diye sorulunca: "İslam" buyurdu. "Hangi İslam daha faziletlidir?" diye sorulduğunda ise: "İman" buyurmuştur."[1025]

Hadis-i şerifte beyan edildiği üzere Resûlullah (s.a.v) iman'ı İslam'ın içinde bir makam olarak görmüştür.

Bu hadiste de imanın İslam'ın içinde özel bir yerinin olduğu belirtilmektedir. Yoksa, yukarıda geçen *"Yoksa müslüman mıdır?"* hadisinin manasına bakıp, imanla İslam'ın ayrı şeyler olduğu sonucuna varılamaz. Aslında Rasûlullah'ın (s.a.v) bu ifadesi, İslam daha üstündür diyenin görüşünün yanlış olduğunu göstermektedir. Çünkü Arap dilinde bir şeyi soru şeklinde ifade etmek, o şeyde bir noksanlık olduğunu gösterir. Bunu iyi anla.

Gelelim şu ayete:

"Bedeviler: İman ettik, dediler. De ki, henüz gerçekten iman etmediniz, ancak İslam/teslim olduk, deyin"[1026]

Bu ayet-i kerime de yukarıda anlattığımız şekildedir. Bunun açıklaması da şöyledir: "Deyin ki; bizler öldürülmekten korktuğumuz için teslim olduk."

Bu kimseler, müellefe-i kulûbun yani kalpleri dine ısındırılmak istenen grubun zayıfları ve düşükleridir. Onlar, zekatın öncelikle kendilerine değil

---

1024 Saf 61/7.

1025 Ahmed, Müsned, IV, 114; Heysemî, ez-Zevaid, I, 59; III, 207.

1026 Hucurat 49/14.

de müminlere verilmesinden dolayı Allah Resûlü'ne (s.a.v) kızıyor ve şöyle diyorlardı: "O, diğer müminlere verdiğini bize niçin vermiyor. Halbuki bizler de müminleriz." Allahu Teala, onların bu hallerini haber vermiş ve onların "müminiz" iddialarında yalancı olduklarını haber vermiştir.

Onlar, şu ayette anlatılan kimselerdir:

"Aralarında zekat konusunda seni kınayanlar da var. Çünkü zekatlardan kendilerine verilirse hoşnut olurlar, şayet kendilerine bir şey verilmezse hemen kızarlar."[1027]

Bu ayet-i kerime, Allah Resûlü'nün (s.a.v) bu gruba zekat vermediğini göstermektedir.

Yukarıda geçen Hucurat Suresi'ndeki ayetlerde iman ile İslam arasında bir farklılık olduğunu gösteren bir delil yoktur. Çünkü o ayetin az sonrasında gelen şu ayet-i kerime bunu göstermektedir:

"İslam'a girdik diye senin başına kakıyorlar. De ki: Müslümanlığınızı benim başıma kakmayın. Bilakis sizi imana ilettiği için Allah sizin başınıza kakar."[1028]

Görüldüğü gibi ayette onların İslam'ına Allah, iman ismini vermiştir. Çünkü burada sözün bir kısmı diğer söze atfedilerek, öncesi sonrasına bağlanmıştır.

Bu ayette Allahu Teala, onların kendisiyle Hz. Peygamber'i (s.a.v) minnet altına sokmalarını ortadan kaldırmış, onlara kendisinin minnet edeceğini belirtmiştir. Allahu Telala, bahsi geçen ayette, ayetin sonunda zikrettiği iman ifadesini, ayetin başında geçen İslam kelimesinin yerine kullanmış, birini alıp diğerini bırakmamıştır. Ayetin sonu: "Sizi İslam'a hidayet ettiği için asıl, Allah sizi minnet altına sokar" şeklinde bitebilirdi. Çünkü buna Arap dili müsaittir. Fakat Allahu Teala burada, farklı bir kelime zikrederek, daha fazla bir açıklamada bulunmuştur. Bundan, İslam ile imanın aynı manaya geldiği anlaşılıyor

---

[1027] Tövbe 9/58.

[1028] Hucurat 49/17.

Şu ayette de benzer bir kullanım vardır:

"Allah'tan başka size rızık veren bir yaratıcı var mıdır?"[1029]

Ayette, "Allah'tan başka sizi yaratan var mıdır?" denmemiştir. Bununla şu belirtilmek isteniyor: "Size rızık veren zat, sizi yaratandır." Allahu Teala bu şekilde Yüce Zatını ikinci bir sıfatıyla tanıtmış olmaktadır.

Benzer bir kullanım da şu ayet-i kerimede geçmektedir:

"Nihayet orada bulunan müminleri çıkarttık. Zaten orada bir evden başka müslüman da bulmadık."[1030]

İbnu Mesud'a (r.a) ait mushafta şu kıraatı okudum: *"Seni tesbih ederim. Sana tövbe ettim. Ben sana teslim olanların/müslümanların ilkiyim."*[1031] Elimizdeki diğer Mushaflarda bu ayetin sonu: "Ben inananların/müminlerin ilkiyim" şeklindedir. Eğer ikisi ayna manada olmasaydı, farklı bir manada okumak caiz olmazdı.

İMAN İSLAM'IN ÖZÜDÜR

Ebu Cafer Muhammed b. Ali'den (rah) rivayet edilen şu sözü ele alalım. O şöyle demiştir: "İman, İslam'ın içinde çepeçevre sarılmıştır." yani iman İslam'ın bâtını/iç ve öz kısmıdır. Bu sözün söyleniş sebebi şöyledir.

Bir defasında Ebu Cafer'e, Hz. Peygamber'in (s.a.v): *"Zina yapan kimse mümin iken zina yapmaz, hırsızlık yapan kimse de mümin iken hırsızlık yapmaz"*[1032] hadisi soruldu. Hazret, yere büyük bir daire çizdi ve: "Bu daire İslam'dır" dedi. Sonra bu büyük dairenin için küçük bir daire çizdi: "Bu da imandır. Bir kimse sizin bahsettiğiniz işleri yaparsa, imandan çıkar, İslam'da kalır" dedi.[1033]

[1029] Fatır, 35/3.

[1030] Zariyat, 51/36.

[1031] A'raf 7/143.

[1032] Buhari, Mezalim, 30; Hudud, 1; Müslim, İman, 100-104; Ebu Davud, Sünnet, 15; Tirmizi, İman, 11; Nesai, Kasame, 49; İbnu Mace, Fiten, 3.

[1033] Bkz: Heysemi, ez-Zevaid, I, 102.

Bu sözle şunu kasdetti. Bu işleri yapan kimse imanın hakikatinden ve kemalinden çıkar ve o kimse korku, ümit ve vera ile övülen müminlerden olmaz. Çünkü o, böyle yapmakla gerçek imanın ifade ettiği mana ve hâlden çıkmış olur. O sonunda da -Allah korusun- Allahu Teala'ya inanan, peygamberlerini ve kitaplarını tasdik eden biri olma sıfatından da çıkar. Ona görünüşte müslüman denir. Çünkü bu kimse küçük daire ile temsil edilen imandan çıkmış ise de, onu çevreleyen büyük daire ile temsil edilen İslam'ın dışında değildir.

Ebu Cafer, iman ve İslam için böyle bir benzetme yapmıştır. İmanı, İslam'ın özü ve cevheri gördüğü için, onu İslam dairesinin içine yerleştirmiştir. Eğer söz konusu kimsenin iman dairesinden çıkmakla müslümanlıktan da çıkmasını kasdetmiş olsaydı, bu ikisini ayrı ayrı daireler olarak çizer, birini diğerinin içine koymazdı.

Bu konuda Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

"Zina eden kimse, mümin olduğu halde zina etmez, mümin olduğu halde şarap içmez."[1034]

Bunun anlamı, bu işleri yapan kişinin kamil iman sahibi ve gerçek mümin değildir. Çünkü imanın hakikati ve kemal/olgunluk hâli, Allah'tan korkup haramlardan kaçınmaktır. Çünkü Ümmet, büyük günah işleyenlerin kafir olmadıkları hususunda icma etmiş/görüş birliğine varmıştır. İnsan zina ve şarap içmekle fasık/günahkar olur ama, imanın hakikati olan korku ve takva hâlinden çıkmasına rağmen imanla ifade edilen hâlden çıkmış olmaz. Bu da, ilahi emirleri tasdik etmek ve dine bağlılıktır.

Burada çok ince bir husus vardır. Şöyle ki: Büyük günah işleyen kimse, sanki imanın haya perdesini üzerinden kaldırmaktadır. Çünkü Resûlullah (s.a.v): *"Haya imandandır"*[1035] buyurmuştur. Haya sahibi, avretini/yasak şeyini harama açmayan kimsedir. Büyük günah sahibi, bu haya

---

[1034] 104; Buharî, Mezalim, 30, Eşribe, 1, Hudûd, 1, 19; Müslim, İman, 100-104; Ebu Davud, Sünnet, 15; Tirmizi, İman, 11; Nesa'î, Kasame, 49; İbni Mâce, Fiten/3; Darimî, Eşribe, 11; Ahmed, Müsned, II, 317, 376..

[1035] Buharî, İman, 3, 16 Edeb, 77; Müslim, İman, 57-59; Ebu Davud, Sünnet, 14; Tirmizî, Birr, 56, 80.

dairesinden çıkar; fakat onu İslam dairesinde tutan imanı, tevhidi ve hükümlere bağlılığı kalır.

Hasan el-Basrî'den (rah) bu hususu açıklayan şu söz nakledilmiştir: "İman İslam'ın hakikatidir."

Sahabeden Hz. Huzeyfe'ye (r.a):"Münafık kimdir?" diye sorulduğunda: "Müslüman olduğunu diliyle ifade edip onunla amel etmeyendir" cevabını vermiştir.

O, iman edilecek şeyleri bilip ifade etmeye İslam demiş, fakat gerçek İslam için söz ile amelin birleşmesi gerektiğini belirtmiştir.

Süfyan-ı Sevri (rah) şöyle demiştir: "İnsanlar, bize göre hak ve hukuklarının korunmasında, farzları yapmada, nikah konusunda, miras meselelerinde, arkalarında namaz kılınma hususunda ve cenaze namazlarını kılma noktasında mümin ve müslümandırlar. Yaşayanlar hesaba çekilmez, ölenler hakkında bir hüküm verilemez. Biz insanların bilmediğimiz gizli hallerini Allahu Teala'ya havale ederiz. Yüce Allah'ın şiddetli azabını işittiğimizde ondan korkarız; hilmini/yumuşak muamelesini ve rahmetini işittiğimizde, bütün kıble ehli için onu ümit ederiz. Bizden önceki büyüklerin görüşü yanında, kendi görüşümüzü kusurlu görür, onlara tabi oluruz."

İslam ile iman birbirinin parçasıdır, biri diğerinden ayrılmaz görüşü, hadis ehli fakihlerin ve önceki büyük imamların yoludur. Allah hepsinden razı olsun.

İMAN VE İSLAM AYRIDIR DİYENLERİN GÖRÜŞÜ

Hadis alimlerinden bazılarının iman ile İslam'ı birbirinden ayırdığına dair nakledilen görüşler vardır.

Zührî şöyle demiştir: İslam söz, iman ise ameldir.

Abdurrahman b. Mehdi, kendisine iman ve İslam'ın ne olduğu sorulduğunda şöyle demiştir: "O ikisi, ayrı şeydir."

Hammad b. Zeyd ise, İslam'ın umumi, imanın hususi olduğunu söylemiştir.

Bu alimlerin sözleri, daha önce açıkladığımız görüşleri desteklemekte ve ona delil teşkil etmektedir. Onlar, iman ile İslam'ı birbirine zıt ve biri diğerinden farklı anlamına gelecek şekilde ayırmamışlar ve biri olmazsa diğeri sahih olur manasında bir sözde söylememişlerdir. Eğer o manada bir şey söylemiş olsalardı, Mürcie mezhebine uymuş olurlardı. Halbuki bu alimler, Mürcie'den olabildiğince uzak insanlardır. Onlar, hadis ehli ve dinin delillerine tabi olan kimselerdir. Onlar, iman ile İslam'ın derece bakımından farklılık ve özelliklerinin bulunduğunu anlatmak için bu ayırımı yapmışlardır. Yani, onlara göre iman daha üstün ve daha özeldir. Çünkü artma veya eksilme, iman için geçerlidir. Ayrıca onda ayırım yapmak vaciptir. İslam ise umumidir/herkesi içine alır. Ondan ancak kafirler dışlanır. Çünkü İslam'ın ötesinde kulun tutunacağı başka bir şey yoktur/ondan çıkan kafir olur.

Bir grup alime göre İslam'da istisna/ayırım yapma vacip değildir. Zira o, sınırlı/hükümle belirlenmiş sınırlı ve her şeyi malumdur. İman ile İslam'ı ayırt edenlerin kastettikleri mana budur. Selef-i Salih'den bir cemaatin görüşü de bu yöndedir. Ama bu da yukarıda açıklamaya çalıştığımız manadadır. Eğer yeterince ve yerince açıklayabildi isek.

Bu ayırım, şu hadisteki açıklamaya benzemektedir. Hz. Peygamber'e (s.a.v) : "Amellerin hangisinin daha faziletli olduğu sorulunca: "*İslam*" buyurdu." Hangi İslam daha üstündür?" diye sorulduğunda ise: *İman*"[1036] buyurdu. Resûlullah (s.a.v), iman ile İslam'ı birbirinden ayırmadı, o sadece imanın özel konumunu belirtip onu, İslam'ın hakikati ve özü olarak tanıtmış oldu.

Çünkü o, iman'ın, İslam'dan olduğunu haber vermiştir. Bunu şu hadis-i şerifte de görmekteyiz:

"Kişinin kendisini ilgilendirmeyen şeyleri terk etmesi, onun güzel müslüman olduğunu gösterir"[1037]

[1036] Ahmed, Müsned, IV, 114; Heysemi, ez-Zevaid, I, 59.

[1037] Tirmizi, Zühd, 11; İbnu Mâce, Fiten, 12; Muvatta', Hüsnü'l-Hulk, 3.

Yani bu sıfat o kimsenin İslam'ı gerçek manada yaşadığını ve bu sıfatın İslam'ın en yüksek bir sıfatı olduğunu gösterir. Bu da gönlünü dünyadan çekip yakîne ulaşmış müminin sıfatıdır.

Bu durum, Ebu Cafer Muhammed b. Ali'nin yukarıda verdiği misale benzetmektedir. O, birisi büyük birisi küçük iki daire çizmiş, büyük daire ile İslam'ı, içindeki küçük daire ile imanı temsil etmişti. Bu şekilde o da imanın İslam'dan daha özel bir konumu olduğunu belirtmeye çalışmıştır.

BATIL İNANÇ MEZHEPLERİ

Bütün bu açıklamalarımız Selef-i Salihin'den naklettiklerimiz, Mürcie'nin, Kerramiye'nin ve İbâdiye'nin görüşlerini geçersiz kılmakta ve onların iman konusundaki iddialarını çürütmektedir. Onların iddiasına göre iman, amel olmaksızın sadece sözden, yahut marifet ve inanmaktan ibarettir.

Yine bu açıklama ve nakiller, büyük günah işleyen kimsenin küfürle iman arasında bir makamda olduğunu söyleyen Mutezile mezhebini reddetmektedir. Onlar, insanları mümin, fasık/büyük günah işleyen ve kafir olarak üç kısma ayırır ve fasığı mümin görmezler.

Bu nakiller ayrıca Haşebiyye, Hazemiyye, Kat'iyye ve Haruriyye gibi Hârici fırkalarının görüşlerini de reddeder. Bunlar şöyle derler:

"Kim büyük günah işlerse imandan çıkar. Büyük günah işleyen kimse kafirdir, öldürülmesi helaldir."

Onlardan bazıları şöyle derler: "Zalim imamlar/idareciler kafirdir; halkın onlarla savaşması vaciptir."

Bir diğer grubun görüşü şudur: "İmama karşı gelen kimse, kafirdir." Bu görüşler, Allahu Teala'nın şu ayetine aykırıdır:

"Eğer müminlerden iki topluluk birbiriyle savaşırlarsa, onların arasını bulun; Eğer biri diğerine saldırırsa, Allah'ın emrine dönünceye kadar saldıran tarafla savaşın."[1038]

[1038] Hucurat 49/9.

Allahu Teala, saldıran grup ile savaşılmasını emretmiş, fakat onlara mümin ismini vermiştir. Onları üçüncü bir sınıf olarak zikretmemiştir.

Bizim, Mürcie ve Mutezile gibi birbirine ters görüşlere sahip iki bidatçı grup ile başımız beladadır.

Mürcie şöyle der: "Muvahhid/ Allah'ın birliğini inanan kimse, cehenneme girmez. Bütün büyük günahları işlese de hüküm budur. Çünkü günahlar onların imanını eksiltmez."

Mutezile ise şöyle demektedir: "Fasık/büyük günah işleyen kimse, mümin değildir. Bir kimse, küçük günah işler ve tövbe etmeden ölürse, o, cehenneme girer, kafirlerle birlikte oradan ebediyyen çıkmaz."

İşin doğrusu şudur: Fasık, mümindir. İçine düştüğü fısk hâli, kendisini imandan ve mümin hükmünden çıkarmaz. Fakat bu hâl onu sıddıklar ve şehidler gibi ihlaslı müminlere de dahil etmez. Büyük günah sahibi, Allahu Teala'nın azap tehdidini ve cehennemi haketmiş kimselerdir. Ama Allahu Teala'nın, lütuf ve ihsanı ile onları affetmesi de mümkündür.

Hz. Ali (r.a) şöyle demiştir: "Sizler, aşırı gidenin döneceği ve geride kalanın geleceği orta yol üzerinde olun."

Hz. Resûlullah (s.a.v), sünnet alimlerinin sıfatını överek şöyle tanıtmıştır: ***"Bu ilmi, her devirde en adil kimseler yüklenir. Onu aşırıya kaçanların tahrifinden, bozuk görüş sahiplerinin fikirlerinden ve cahil kimselerin boş yorumlarından temiz tutar, korurlar."***[1039]

Aşırıya kaçanlar; hadislerin ve Sahabeye ait haberlerin ötesine geçenlerdir. Bozuk görüş sahipleri, rey ve kıyasla kendi görüşlerini savunanlardır. Cahiller ise, hak yoldan çıkmış tasavvuf ehli arasından çıkan şatahat[1040] sahipleridir. Âdil kimseler ise, Selef-i Salihinin/Sahabe ve Tâbinun'un yoluna uyan, dinde bidat çıkarmayan ve müminlerin yolundan başka bir yola girmeyen kimselerdir. Bunlar da, hadis alimlerinden ve fakihlerden oluşan ilim ehli ve râvilerdir.

1039 Bezzar, Müsned, No: 143; Heysemi, ez-Zevaid, I, 140.

1040 Şatahat: Mânevî şarhoşluk veya baygınlık hâlinde söylenmiş, zâhirde şeriata aykırı gözüken söz ve manalardır.

Allahu Teala'nın şu ayeti, bizim sözümüzü açıklamakta ve desteklemektedir: ***"Bugün sizin dininizi tamamladım."***[1041]

Müslümanların icmasına göre bu ayet-i kerime, bütün farzların ve dini hükümlerin tamamlanmasından sonra Veda Haccı'nda nazil olmuştur. Bu, Hz. Rasûlullah'ın (s.a.v) haccın farz kılınmasından sonra yaptığı en son hacdır. Çünkü, bütün alimlerin ittifakıyla bu ayet Kur'an'ın en son indirilen ayetidir. Hz. Resûlullah (s.a.v) bu ayetin inişinden sadece üç ay üç gün sonra vefat etmiştir.

Bu ayet tarihçilere göre, Zilhicce'nin dokuzunda Arefe günün bitimine doğru nazil olmuştur. Hz. Resûlullah (s.a.v) de, aynı yılın Rebiu'l-evvel ayının on ikinci günü ahirete irtihal etmiştir. Allahu Teala haram, helal ve benzeri dini hükümlerin tamamını indirdikten sonra:

"Bu gün dininizi tamamladım"[1042] buyurmuştur.

Ayette geçen kemale erdirme/tamamlama kelimesi, birbirine bağlı olan şeylerin tamamlanması anlamında kullanılmıştır. Bir şeyin bir kısmı mevcut olup, diğer kısım henüz mevcut olmadığı zaman, ona tamam denmez. Ancak bütünü mevcut olduğunda kemale erdi ve tamam oldu denir. Ayetteki kelimenin gerçek anlamı da budur.

Dinin iman konuları daha önce Mekke döneminde öğretilmişti. Allahu Teala daha sonra, dinin farzlarını zaman içinde azar azar, indirdi, emretti. Böylece din tamamlanmış oldu. Bu şunu gösterir. Din tamam olana kadar önceki kısmıyla, sonraki kısmı birbirine bağlıdır. Demekki, ameller imana bağlıdır; her ikisiyle din tamam ve mükemmel olmaktadır.

Seleften bir zat demiştir ki: "Mürcie'den kim: 'İblis, mümin değildir' derse, mezhebini yıkmış olur. Çünkü İblis, Allah'ın birliğini kabul ve ikrar etmiştir."

Evet gerçekten -Allah kendisine lanet etsin-İblis Allahu Teala'yı tanıyan ve O'nu birleyen bir varlıktır. Ama o, bu tevhidi ile amel etmemiş, bildiği ve iman ettiği Rabbine itaat etmemiş, bu yüzden de küfre düşmüştür.

[1041] Maide, 5/3.
[1042] Maide, 5/3.

Mürcie, görüşlerine şu ayeti delil getirir: *"Bu sözlerinden dolayı Allah onlara altlarından ırmaklar akan, içinde ebedi kalacakları cennetleri mükafat olarak verdi."*[1043]

Onlara göre Allahu Teala cennete girmek için dille ikrarı şart koşmuş, ya da cennete girmeyi bu söze bağlamıştır. Halbuki ayette geçen cennet vaadi, sözün ispat edilmesinden sonradır. Bu da, yakîn ile söylenen iman sözüdür. Hem bu kimseler, sadece iman sözünü söyleyerek azaptan korunmaya çalışmazlar ve münafıklar gibi o sözü bir kalkan yaparak başlarına gelecek tehlikeyi savmaya çalışmazlar. Onlar, iman sözünü söyler ve gereğini yaparlar. Çünkü münafıklar da gerçek müminler gibi, zâhirde iman sözünü söylemektedirler. Ancak Allahu Teala onların içlerinde sakladıklarının, söylediklerinin aksi olduğunu şöyle haber vermiştir.

"Onlar o gün, imandan çok küfre yakın idiler. Onlar ağızlarıyla kalplerinde olmayanı söylerler."[1044]

Allahu Teala üstteki ayette ise cennete götüren sözün, müminlere ait bir söz olduğunu kasdetmiştir. Onların sözü, amelleriyle desteklenmiş bir iman sözüdür. Münafıklar ise, amel olmadan sadece "biz de mümininiz" sözüyle yetinirler.

Bu ayet bize şunu da gösterir: Hak sözü söylemek imandandır. Bu, söyleyene sevap getirir. Çünkü o, iyiliği emredip kötülükten sakındırmak gibi güzel amellerdendir.

Bu ayetten, sadece iman sözünü/şehadet kelimesini söylemenin bütün imanı içine aldığı, imanın sözden ibaret olup amele hacet olmadığı sonucunu çıkarmak, yanlıştır, batıldır. Bunun yanlış olduğunu daha önce zikrettiğimiz ve gerçek iman için ameli şart koşan ayetler göstermektedir. Allahu Teala'nın kafirler hakkındaki şu ayeti de bu konudadır:

"Eğer tevbe edip namaz kılar ve zekat verirlerse, onları serbest bırakın."[1045]

1043 Maide 5/85.
1044 Âl-i İmran 3/167.
1045 Tevbe 9/5.

Bu ayet-i kerimede Mürcie'nin iddialarının da boş ve yanlış olduğu ortaya konmaktadır. Çünkü Allahu Teala, o ayette: "Allah sadece onların sözleri sebebiyle kendilerine cennetleri verdi" dememiştir. Ayetin ifadesi şu manadadır: "Allah söyledikleri hak söze karşılık olarak onlara cennetler verdi." Böylelikle Allah onların hak sözü söylemlerine karşılık olarak sevap verdiğini haber vermektedir.

Şu ayet de konumuzla ilgilidir:

"Onlara, yaptıklarına karşılık olarak kat kat mükafat vardır."[1046]

Allahu Teala diğer ayetinde bu amelin nasıl güzelce yapılacağını ve onun sınırlarını şöyle belirtmiştir:

"Halbuki onlara ancak dini yalnız Allah'a has kılarak O'na ihlasla kulluk etmeleri, namaz kılmaları ve zekat vermeleri emredildi."[1047]

Mürcie, bu durum ve tutumu ile şu ayette belirtilen kimselerden olmaktadır:

"Kalplerinde eğrilik olanlara gelince, onlar, fitne çıkarmak ve ayetleri keyiflerine göre yorumlamak için Kur'an'ın müteşâbih/manası kapalı ve farklı ayetlerinin peşine düşerler."[1048]

Ayrıca onlar şu hadiste anlatılan gruptur:

"Şu iki zümrenin İslam'dan nasipleri yoktur." Başka bir lafızda *"Onlara şefaatim ulaşmayacaktır. Onlar Kaderiye ve Mürcie'dir."*[1049]

Bunun sebebi şudur: Allahu Teala Kuran'ı Kerim'deki bütün ayetlerinde iman ile salih amelleri beraberce zikretmiştir. Mürcie ise, bu açıklama ve hükümlerden hiçbir şey anlamamıştır. Belirttiğimiz sebeplerle bir yerde, sadece iman zikredildiği zaman hemen ona yapışmış ve onun üzerinde durup ona göre hüküm vermişlerdir.

1046 Sebe' 34/37.
1047 Beyyine 98/5.
1048 Âl-i İmran, 3/7.
1049 Tirmizi, Fiten, 13; İbnu Mace, Mukaddime, 9; İbnu Hacer, el-Metalib, No: 2958-2959; Tabarani, el-Evsat, No: 1785; Heysemi, ez-Zevaid, VII, 206.

Bir Garip hadiste ise şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

"İki taife vardır ki cennete giremezler: Bunlardan birisi "iman sözden ibarettir" diyenlerdir. Huzeyfe (r.a) bunu naklettikten sonra şöyle demiştir: "Ben, şu iki grubun kesinlikle cehennemde olduklarını biliyorum: Birisi, ilimden uzak kalıp halka zulüm eden kötü insanlar; diğeri de ahir zamanda ortaya çıkıp bizlerin/sahabe ve selefin hallerini yanlış yorumlayan ve haktan sapmakla suçlayanlardır."

Allahu Teala'dan bizleri ayetlerini güzel anlamaktan uzaklaştırmamasını, kibir ve kendini beğenmekle imtihan etmemesini, bize doğru yolu göstererek onu yol edinmemizi kolaylaştırmasını, bize yanlış yolu göstererek bizi ona girmekten muhafaza etmesini dileriz.

Allahu Teala bu hastalıklarla imtihan ettiği kimseler hakkında şöyle buyurmuştur:

"Yeryüzünde haksız yere kibirlenenleri ayetlerimi anlamaktan ve onlara iman etmekten uzaklaştıracağım. Onlar bütün mucizeleri görseler yine de inanmazlar. Doğru yolu görseler, onu yol edinmezler, ama azgınlık yolunu görseler hemen ona dalarlar. Bu durum onların ayetlerimizi yalanlamalarından ve onlardan gafil olmalarından ileri gelmektedir."[1050]

İNŞALLAH MÜMİNİM DEMENİN HÜKMÜ

İmanda istisna yapmak yani, inşallah mü'minim demek, önceki büyüklerden gelen bir uygulama ve Allah'tan razı olan imamların yaptığı bir iştir. Onlar bunu, kötü ölümden korktukları, imanlarını kusurlu gördükleri ve nefislerini temize çıkarmayı güzel bulmadıkları için yapmışlardır. Yoksa, yakînen inandıkları bir hususta şüpheye düştükleri ve tasdik ettikleri konularda şek içinde oldukları için değildir. Çünkü imanın bir çok makamı vardır; müminler iman noktasında farklı derecelere sahiptirler. Bunun için Allahu Teala güzel işlerini anlattığı bir grup hakkında şöyle buyurmuştur:

"İşte onlar gerçek müminlerdir."[1051]

[1050] A'raf 7/146.

[1051] Enfal 8/4.

Bu ayet onları kamil mümin olarak tanıtmakta ve onları güzel sıfatlarıyla övmektedir. Bu ayetin ifadesinden şu ortaya çıkmaktadır: Mümin olarak bilinen bir kısmı insan vardır ki, gerçek mümin değildir. Bunun böyle olduğunu şu ayette de görmekteyiz.

"Müminlerden bir topluluk kesinlikle isteksizdirler. Gerçek ortaya çıkmışken dahi seninle mücadele ederler."[1052]

"Ey iman edenler, yapmayacağınız şeyi niçin söylüyorsunuz?"[1053]

Allahu Teala, sadık müminlerin sıfatları hakkında ise şöyle buyurmuştur:

"Müminler o kimselerdir ki Allah'a ve Rasûlü'ne iman edip sonra asla şüpheye düşmezler; Allah yolunda malları ve canlarıyla cihad ederler. Onlar imanında sâdık olanlardır."[1054]

"Asıl iyilik sahipleri, Allah'a, ahiret gününe, meleklere, kitaplara ve peygamberlere iman edip Allah rızası için yakınlara, yoksullara, yolda kalmışlara, dilencilere ve kölelere sevdiği maldan veren, namazını kılan, zekatını veren, antlaşma yaptıkları zaman antlaşmalarını yerine getiren, bir de sıkıntı, hastalık durumlarında ve savaş zamanlarında sabredenlerdir. İşte imanında sadık olanlar onlardır. Onlar Allah'tan hakkıyla korkan muttakilerdir."[1055]

Bu ayet-i kerimede gerçek müminlere ait yirmiye yakın güzel ahlak ve sıfat zikredilmiştir. Sevdiği maldan başkasına vermek, nefsini bırakıp kardeşini tercih etmek, verdiği sözde durmak, hastalık, korku ve sıkıntı anında sabretmek de bu sıfatların içindedir. Allahu Teala onların bu sıfatlarını saydıktan sonra, onların sadık ve muttaki kimseler olduğuna şahitlik etmiştir.

Allahu Teala, yakîn ehli sevdiği kulları hakkında şöyle buyurmuştur:

"Muhakkak ki Allah, müminlerden mallarını ve canlarını cennet karşılığında satın aldı."[1056]

[1052] Enfal 8/5, 6.
[1053] Saf 61/2.
[1054] Hucurat 49/15.
[1055] Bakara 2/177.
[1056] Tevbe 9/111.

Yüce Allah, müminlerin genelinin sıfatı hakkında ise şöyle buyurmuştur:

"Eğer siz iman eder ve Allah'tan korkarsanız o size mükafatınızı verir. Hem Allah sizden bütün mallarınızı istemez. Eğer onların hepsini isteseydi ve sizi sıkıştırsaydı, cimrilik ederdiniz. Bu da, sizin kinlerinizi meydana çıkarırdı."[1057]

Allah yolunda mücahede ve sıdk sıfatıyla övülen ile, geride kalıp ilahi gazabına uğrayanlar arasında ne büyük bir fark vardır. Hak adamı olanlarla, hakkı iptal etmek için çalışanlar arasında ne kadar fark vardır. Allahu Teala'nın malını ve canını kabul ettiği kimse ile, içindeki cimriliğini ve kinini bildiği için malını istemeyip geri çevirdiği kimse arasında ne kadar fark vardır.

Hâl böyle iken hepsine de mümin denmektedir. Ancak imanın makamları, onların bazılarını bazılarından üstün kılmakta, bir kısmının derecesini diğerinden farklı yapmaktadır. Bu konuda Allahu Teala şöyle buyurmaktadır:

"Allah, sizden iman edenleri ve kendilerine ilim verilenleri derecelerle yükseltir."[1058]

"Elbette içinizde fetihten önce Allah yolunda harcayanlar ve savaşanlar diğerleriyle bir olmaz. Onların derecesi, sonradan infak eden ve savaşanlardan daha büyüktür. Bununla birlikte Allah hepsine de en güzel sonucu vadetmiştir."[1059] Yani, onlar farklı derecelerde de olsa, Allah hepsine cenneti vadetmiştir. Yüce Allah, onların hepsine mümin dediği gibi; hepsini cennet evinde de bir araya getirmiştir.

NİFAK/MÜNAFIKLIK

Nifakın çeşitli dereceleri vardır. Bunun yetmiş çeşidinin olduğu söylenmiştir. Şirkin yani Allah'a ortak koşmanın da bu kadar çeşidi vardır. Mü-

---

1057 Muhammed 47/36-37.

1058 Mücadele 58/11.

1059 Hadid 57/10.

nafıkların da farklı dereceleri vardır. Hz. Resûlullah (s.a.v) münafıklık hakkında şöyle buyurmuştur:

"Kimde şu dört huy bulunursa, o kimse oruç tutup namaz kılsa ve mümin olduğunu iddia etse de, tam bir münafıktır. Konuştuğunda yalan söyler, vaat ettiğinde yerine getirmez, emanet edildiğinde ihanet eder ve düşmanlık ettiğinde aşırı gider."[1060] Başka bir rivayette: "Sözleşme yaptığında karşısındakini aldatır, zulmeder" buyrulmuştur. Bu sıfatla münafıklığın alametleri beş olmaktadır. Kimde bunlardan biri varsa, onda nifakın bir derecesi mevcut demektir. Ta onu terk edene kadar.

Ebu Said el-Hudri (r.a) ve Ebu Kebşe el-Enmârî' nin (r.a) rivayet ettiği bir hadiste Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

"Dört çeşit kalp vardır: Bazı kalpler tertemiz olup içinde nur saçan bir ışık vardır. Bu, müminin kalbidir.

Bazı kalplerin içinde hem iman hem de nifak bulunur. Oradaki iman, tatlı suyun beslediği sebzeye benzer. Nifak ise, irin ve akıntının beslediği yara gibidir. Bunlardan hangisi daha çok gelişir ve kalbe hakim olursa, kalp için onunla hükmedilir."[1061]

Bu hadisin başka bir rivayetinde ise ifade şöyle gelmiştir:

"Hangisi baskın ise, kalp ona göre şekillenir."

Hz. Resûlullah (s.a.v) bir hadisinde şöyle buyurmuştur:

"İman yetmiş üç derecedir. Onun en üstünü, Allah'tan başka ilah olmadığına şehadet etmek, en alt derecesi ise gelip geçenlere eziyet verecek bir şeyi yoldan kaldırmaktır."[1062]

İmandan kaynaklanan ahlakların derece derece olması, şirk ve nifakın çok gizli ve ince yönlerinin bulunması, kamil bir iman için "inşallah müminim" demeyi gerekli yapmaktadır. Çünkü iman ve nifak kalpte birlikte

---

1060 Buharî, İman, 24, Mezalim, 17, Müslim, İman, 59; Ebu Davud, Sünnet, 15; Tirmizî, İman, 14; Nesa'î, İman, 20.

1061 Ahmed, Müsned, III, 17; Taberani, es-Sağır, No: 1077; Ebu Nuaym, Hilye, I, 278.

1062 Müslim, İman, 58; Ebu Davud, Sünnet, 14; Tirmizî, İman, 6; İbnu Mace, Mukaddime, 9; Ahmed, Müsned, II, 379, 445.

bulunabilmektedir, münafıklığın da bir çok bölümü vardır, ayrıca, kalpte imanın bazı şubeleri bulunmayabilir. Durum böyle olduğu için, bir hadiste şöyle buyrulmuştur:

"Ümmetimin münafıklarının çoğu Kur'an okuyucuları arasından çıkar."[1063]

Başka bir hadiste ise: *"Ümmetime arız olan şirk, karıncanın bir kaya üzerindeki yürüyüşünden daha gizlidir"*[1064] buyrulmuştur.

Huzeyfe (r.a) şöyle demiştir: "Allah Resûlü'nün (s.a.v) döneminde adamın biri bir söz söyler ve onun yüzünden ölünceye kadar münafık olarak bilinirdi. Oysa bu gün ona benzer bir sözü sizden günde on kez işitiyorum."

Hz. Ali (r.a) şöyle demiştir: "İman, beyaz bir nurdur; mümin, salih ameller işlediği müddetçe gelişip artar ve kalbin tamamı bembeyaz olur. Nifak ise siyah bir nokta gibidir; kul, haram işledikçe bu nokta büyüyüp genişler ve kalbi tamamen karartır ve sonunda kalp mühürlenir. Kalbin mühürlenmesi işte böyle olur."[1065] Hz. Ali sonra şu ayet-i kerimeyi okudu:

"Hayır, onların işleyip kazandıkları şeyler kalplerinin üzerine pas tutmuştur."[1066]

Bütün bu açıklama ve nakiller, imanda istisnayı yani inşallah mümini̇m demeyi gerektirmektedir. Mümin, gizli şirkten ve gizli nifaktan korkarak, bir de gerçek ve kamil müminlik iddiasından çekinerek inşallah sözünü kullanmalıdır. "Ben gerçek bir müminim" diyen kimse, nefsini temize çıkarmış ve Rabbine isyan etmiş olur. Çünkü Allahu Teala nefsi tezkiye etmeyi/temize çıkarmayı yasaklamış, nefsini temize çıkaran kimsenin yalan söylediğini belirtmiştir. Bu konudaki ayetlerde şöyle buyrulmuştur:

[1063] Ahmed, Müsned, IV, 151; Heysemi, ez-Zevaid, VI, 229.

[1064] Ahmed, Müsned, , IV, 403; Hakim, Müstedrek, II, 291; Ebu Nuaym, Hilye, IX, 264.

[1065] Günahlarla kalbin kararması ve mühürlenmesi ile ilgili hadisler için bkz: Taberi, Camiu'l-Beyan, XV, 98; Beğavi, Meâlimü't-Tenzil, VIII, 365; İbnu Mace, Zühd, 29; Ahmed, Müsned, II, 297; Suyuti, ed-Dürrü'l-Mensûr, VIII, 445-447.

[1066] Mutaffifîn, 83/14.

"Nefislerinizi temize çıkarmayın/hiç kusursuz olduğunuzu iddia etmeyin. Çünkü kimin daha takvalı olduğunu Allah bilir."[1067]

"Nefislerini temize çıkaranları görmedin mi? Halbuki yalnız Allah dilediği nefisleri temizler/kusurdan uzak tutar."[1068] Ayetin peşinden şu uyarı gelmiştir:

"Bak, nasıl da Allah'a yalan isnat ediyorlar?"[1069]

Kur'an'da Hz. İbrahim (a.s) şöyle demiştir:

"Rabbimin herhangi bir şey dilemesi hariç, O'na şirk koştuğunuz şeylerden korkmam."[1070]

Hz. Şuayb (a.s) da buna benzer şekilde şöyle demiştir:

"Rabbimiz dilemedikçe, küfre tekrar geri dönmemiz mümkün değil."[1071]

Her iki peygamber de hükmü Allahu Teala'nın geniş ilmine ve ezeldeki takdirine havale etmişler, O'nun geniş ilmi ve gizli iradesiyle, kendilerine açıklanan iman hâlinin zıddı olan durumun, yani inkar hâlinin bir hikmet gereği başlarına gelmesinden emin olmamışlardır. İşte bu, ilahi tuzak korkusudur.

Ayetlerde geçen tuzağın iki manası vardır:

Birincisi; Allahu Teala, bir şeyi açıklarken onun zıddını gizler.

İkincisi ise; kul kendini güvende ve şerefli bir hâlde görmesinden sonra Allah, gizlediklerini açar, örttüklerini ortaya döker.

Peygamberler, faziletlerine ve Allah katındaki makamlarına rağmen, ilahi tuzak korkusuyla, küfür konusunda hükmü Allah'ın dilemesine bırakmışlardır. Onların durumu böyle iken, zayıf ve cahil kimseler, iman konu-

---

1067 Necm, 53/32.
1068 Nisa, 4/49.
1069 Nisa, 4/50.
1070 En'am, 6/80.
1071 A'raf, 7/89.

sunda nasıl hükmü Allah'a havale etmez ve din konusunda görünürdeki durumuna bakıp aldanırlar.

Halbuki İslam'da ve bütün salih amellerde dahi hükmü Yüce Allah'ın dilemesine bırakmak gerekir. Çünkü yapılan amelin kabulü, amelden ayrı bir şeydir. Allahu Teala'nın ezelde takdir ettiği hükmü de, kulun yapmakta olduğu amellerin dışında gerçekleşebilir. Öyleyse, hiçbir hâlde, inşallah demeyi ve işi Allah'ın iradesine havale etmeyi terk etmemelidir.

Alimlerden birisi: ***"Ölüm sarhoşluğu, hak ile geldi"***[1072] ayetinin tefsirinde şöyle demiştir: "Yani, ölüm, kulun başına Allah'ın takdir ettiği hükmü getirdi."

Selef-i Salihinden biri de şöyle demiştir: "Ameller, ancak son andaki duruma göre değerlendirilir."

Ebu'd Derda (r.a) Allahu Teala'ya yemin ederek şöyle demiştir:

"İmanı elinden alınmayacağından emin olan kimsenin imanını Allahu Teala kalbinden söküp alır."

Alimlerden şu söz rivayet edilmiştir: *"Öyle günahlar vardır ki onların cezası ölüme kadar tehir edilir ve kötü ölüm olarak verilir."*

Bu husus amel ehlinin en çok korktukları bir noktadır. Şu ayetle birlikte bu korku daha da artmaktadır. ***"Onların bunun dışında da yaptıkları bir takım amelleri vardır."***[1073]

Alimlerden birisi şöyle demiştir: "Öyle günahlar vardır ki onların cezası ancak son nefeste tevhitten mahrum edilmektir."

Böyle günahlardan Yüce Allah'a sığınırız.

Bunlar hakkında şöyle denilmiştir: "Bu günahlar Allah'a iftira ederek velilik ve keramet iddiasında bulunmaktır."

Sehl (rah) demiştir ki: "Velilerin alametlerinden biri de, her şeyde hükmü Yüce Allah'a bırakıp kesin bir şey söylememeleridir."

1072 Kâf, 50/19.
1073 Müminûn, 23/63.

Yine Sehl bir defasında da şöyle demiştir: "İnşallah demeksizin şunu yapacağım diyen kimse, bu sözünden dolayı kıyamet günü hesaba çekilecektir. Allah onu dilerse cezalandırır, dilerse affeder."

Allahu Teala, Hz. Peygamber'i (s.a.v) "inşallah" deyip işi Allah'a havale etmeden bir şey söylemekten sakındırmış ve unuttuğu takdirde bunu söylemesini emrederek şöyle buyurmuştur:

"Bir şey için 'ben yarın muhakkak şöyle yapacağım' deme. Ancak İnşallah/Allah dilerse... de."[1074] Bir sonraki ayette ise şöyle buyurmuştur: *"Unuttuğunda Rabbini hatırla."*[1075] Yani, inşallah demeyi unuttuğun zaman Rabbini hatırlayarak inşallah de.

Hz. Peygamber (s.a.v) bu edebi en güzel şekilde uygulamış ve kesinlikle olacağını bildiği bir şey hakkında dahi "inşallah" demiştir.

Mesela; Hz. Peygamber (s.a.v) bir kabristana girdiğinde ölülere şöyle selam vermiştir:

"Allah'ın selamı üzerinize olsun ey mü'minler topluluğu! İnşallah bizler de size katılacağız."[1076]

En doğru söz sahibi ve her şeyi en iyi bilen Allahu Teala, kullarına işleri ilahi iradeye havale etmelerini ve inşallah demelerini öğreterek şöyle buyurmuştur;

"Hiç şüphesiz ki Mescid-i Haram'a Allah'ın dilemesi ile güven içinde gireceksiniz."[1077]

İnşallah diyerek işleri Yüce Allah'ın dilemesine bırakmak, O'nu tanıyan ve bu ameli inkar etmeyen kimselerin uyguladıkları bir esastır.

1074 Kehf, 18/23.

1075 Kehf, 18/24.

1076 Müslim, Taharet; 39, Cenaiz, 103, 104; Ebu Davud, Cenaiz, 79; Nesa'î, Taharet, 109, Cenaiz, 103; İbnu Mace, Cenaiz, 36, Zühd, 36; Ahmed, Müsned, II, 300, 375, 408 V, 353, 360.

1077 Fetih, 48/27.

İMANIN ARTIP EKSİLMESİ

İman konusunda temel hükümlerden birisi de, onun artıp eksilmesidir. İmanın artması Allahu Teala'nın şu ayetleriyle sabittir:

"Allah, hidayete erenlerin hidayetlerini artırır."[1078]

"Allah onların imanını artırdı."[1079]

Artan bir şey aynı zamanda eksilebilen bir şeydir. Bunu, Kur'an'daki ayetlerden anlamak mümkündür. Bu konuda şu ayetleri zikredebiliriz:

"Allah zalimlerin ancak kayıplarını artırır."[1080]

"Rabbinden sana indirilen ayetler, onların çoğunluğunun azgınlığını artıracaktır."[1081]

"Onların kulaklarında ağırlık vardır/hakkı işitmezler."[1082]

"Fakat kalplerindeki hastalığa gelince, bu onların pisliklerine pislik katmıştır."[1083]

Zalimlerin kayıplarını artıran şey, onların kazanç ve kârını noksanlaştırır. Onların küfrünü artıran şey, imanlarını azaltır. Kalplerini kör eden şey, basiretlerini noksanlaştırır. Kötü ve pis hallerini artıran şey, güzel ve temiz hallerini noksanlaştırır. Çünkü, kötülüğün artması, hayrın noksanlaşması demektir. Aynı şekilde, iyiliğin artması da kötülüğün azalması demektir..

İmanın salih amellerle artıp, günahlarla eksilmesi sabit olduğu zaman, onda inşallah deyip işin hakikatini Allah'a havale etmek gerekir. Çünkü salih ameller, kula manevi dereceler kazandırmaktadır; mü'minler güzel dostluk ve mücahede ile bu dereceler içinde yükselip dururlar.

Allahu Teala bu konuda kısa ve öz bir ifadeyle şöyle buyurmuştur:

1078 Meryem, 19/76.
1079 Âl-i İmran, 3/173.
1080 İsra, 17/72.
1081 Maide 5/46.
1082 İsra 17/46.
1083 Tevbe 9/125.

"Eğer müminseniz, en üstün olan sizsiniz."[1084]

"Allah müminlerin velisi/dostudur."[1085]

Bu söylediğimizi açıklayan ayetlerde şöyle buyrulmuştur:

"Herkese yaptıklarından dolayı dereceler vardır."[1086]

"O, yaptıkları ameller sebebi ile onların velisi/dostudur."[1087]

"Müminlerinden özürsüz olarak yerlerinde oturanları ile, malları ve canları ile cihad edenler eşit değildir. Allah, kendi yolunda mücahede edenlere, oturanlardan daha fazla sevap verecektir."[1088]

Vâsile b. el Eska'nın (r.a) rivayetinde şöyle buyrulmuştur: *"İman artar ve eksilir."*[1089]

Bu görüş, sahabeden kalabalık bir cemaat ve Tâbiun'dan sayısız imamdan rivayet etmiştir.

Ahmed b. Hanbel'e: "İmanda istisnanın/inşallah mümininim" demenin ne anlama geldiği sorulduğunda o: "İman, söz ve amel değil midir?" diye sordu. Soru sahibi: Evet, deyince, İmam: "Tasdik söz ile, istisna amel ile olur" dedi.

MÜNAFIKLIĞIN ALAMETLERİ

Alimlerden bir zat şöyle demiştir: "İnsanların nifaka en yakın olanı, kendisini ondan en uzak görendir."

Aynı zat başka bir sefer de şöyle demiştir: "Kendisini nifaktan en fazla emniyette hissedendir."

Afra'nın azatlısı Ömer demiştir ki: "İnsanların nifaka en yakın olanı, kendisinde olmayan bir sıfatla iyi diye anıldığında ve anlatıldığında bun-

[1084] Al-i İmran 3/139.
[1085] Âl-i İmran 3/68.
[1086] Ahkaf 46/19.
[1087] En'am 6/127.
[1088] Nisa 4/95.
[1089] İbnu Mace, Mukaddime, 9; Beyhaki, Şuabu'l-İman, No: 53-57.

dan huzur duyandır. İnsanların nifaka en uzak olanı ise, aslen sahip olduğu iyi hâlin kendisini kurtaramayacağından endişe eden kimsedir."

Bişr b. el-Hâris (r.a) ise şöyle demiştir: "Kalbin övgülere meyledip bununla sükûn bulması, o kimse için günah işlemekten daha zararlıdır."

Sehl (r.a) de şöyle demiştir: "Alimin gafleti, Allah'tan gayri bir şeye meyledip onunla huzur bulmasıdır. Cahilin gafleti ise, dünyevî bir şeyle övünüp durmasıdır."

Ariflere göre, Allahu Teala dışındaki şeylere yönelmek ve onlarla huzur bulmak boş bir dâvâdır; dâva ise günahtır.

Huzeyfe (r.a) şöyle demiştir: "Bu gün münafıklar, Allah Resûlü'nün (s.a.v) devrine göre daha çoklar. O devrin münafıkları nifaklarını gizliyorlardı; günümüzdeki münafıklar ise nifaklarını açıktan işliyorlar."

Bir defasında Hasan-ı Basri'ye (r.a): "Bazıları günümüzde münafık kalmadığını söylüyorlar, ne dersiniz? diye sorulduğunda, Hazret şöyle demiştir: "Ey kardeşim! Eğer münafıklar tamamen helak olup tükenselerdi, sokakların bomboş kaldığını görürdünüz."

Hasan-ı Basrî ve diğer alimlerden şu söz nakledilmiştir: "Eğer münafıkların kuyrukları çıksaydı, yeryüzünde adım atacak yer bulamazdık."

İbnu Ömer (r.a), bir adamın Haccac'a sövdüğünü duyduğunda ona: "Söyle bakayım? Eğer Haccac şu an burada olsaydı, az önce dediklerini yine söyleyebilir miydin?" diye sordu, adam: "Hayır" deyince İbnu Ömer (r.a): "Biz Allah Resûlü'nün (s.a.v) devrinde bunu nifak sayardık" dedi.

Resûlullah (s.a.v) buyurmuştur ki:

"Kimin dünyada (ona ayrı, buna ayrı konuşan) iki dili olursa, ahirette de kendisine ateşten iki dil verilir."[1090]

Başka bir rivayette ise: ***"İnsanların en kötüsü, iki yüzlü olup bunlara bu yüzle, onlara öbür yüzle gidendir"***[1091] buyrulmuştur.

[1090] Ebu Davud, Edeb, 34; Darimî, Rikak, 51.

[1091] Buharî, Edeb, 52; Ebu Davud, Edeb, 34; Tirmizî, Birr, 78; Darimî, Rikak, 52.

Hasan el-Basri'ye: "Bir grup insan: 'biz nifaktan korkmuyoruz' diyorlar; buna ne dersin?" diye sorulduğunda şöyle demiştir: "Vallahi nifaktan uzak olduğumu bilmem, benim için yeryüzü dolusu altından daha sevimlidir."

Yine o şöyle demiştir: "Dilin ve kalbin, gizli hâlin ile açık hâlin, bir yere giriş ile çıkış hâlin birbirinden farklı ise bu, nifak alametlerindendir."

Sahabeden Hz. Huzeyfe'ye (r.a) adamın biri: "Münafık olduğumdan endişeleniyorum" dediğinde o: "Eğer münafık olsaydın, münafık olmaktan korkmazdın. Çünkü, münafık, nifaktan emin olan kimsedir" demiştir.

NİFAK'IN ÇEŞİTLERİ

İki türlü nifak vardır: Birincisi sahibini İslam'dan çıkarır. Bu nifak, Allah'ın dininde şüpheye düşmek ve Hz. peygamber'in (s.a.v) getirdiği dini reddetmekle olur. İkincisi ise; kulu İslam dairesinden çıkarmaz ancak imanı eksiltir, imanın gerçek zevkini giderir, onun nurunu söndürür, mümini imanın yüksek derecelerinden mahrum eder, amelleri boşa çıkartır, kula ilahi gazabı çeker ve onu Allah'tan uzaklaştırır.

Gösteriş, yağcılık, halka karşı yapmacık tavırlara girmek, kendine hak adamı süsü vermek, dili ile tasdik ettiğine kalbi itiraz etmek, sözü ile işi birbirini tutmamak, kendisine yasak edilen şeylere ters hareket etmek. İçi dışı başka olmak, zahirde insanların gördüğü yerlerdeki güzel işleri, tek başına kaldığı anlardakinden daha çok olmak gibi durumlar nifaktan sayılmıştır.

Önceki büyükler bu tür nifak işlerden ve durumlardan çok korkarlardı.

Sehl (rah) şöyle derdi: Gerçek riyâkar kimse, halkın ve âlimlerin kötü görmeyeceği şekilde dış görünümünü güzelleştirdiği halde, içi harap olan kimsedir.

Hasan-ı Basri ve arkadaşları, bidat ehline de münafık diyorlardı.

İbnu Sirin ve arkadaşları ise onlara Haricî ismini veriyorlardı.

İbnu Ebi Müleyke (rah) şöyle demiştir: "Allah Resûlü'nün ashabından yüz otuz zata -diğer bir rivayete göre beş yüz kadar zata- yetiştim; hepsi de kendilerinde nifak bulunmasından endişe ediyorlardı."

Bir defasında da şöyle demiştir: "Sahabe'den hiçbirinin 'Ben Cebrail ve Mikail'in imanı üzerineyim' dediğini duymadım."

Hz. Ali ve Ebu Said el-Hudrî'nin (r.a) şöyle söyledikleri rivayet edilmiştir.

"Mürcie'nin görüşü, bidattir."

Ebu Eyyub el-Ensari (r.a) şöyle demiştir:

"Ben Mürcielik'ten daha yaşlıyım. Onu ilk defa ortaya atan Medine sakinlerinden biridir." Ebu Eyyub o şahsın ismini zikretmiştir.

Katade demiştir ki: "Allah, kendisinden daha yaşlı olduğum şu fırkaya lanet etsin. Mürcie fikri, Haccac'ın valiliği döneminde İbnu'l- Eş'as'ın hezimete uğramasından sonra ortaya çıkmıştır."

Süfyan-ı Sevri (r.a) demiştir ki: "Kim; Ben Allah katında müminim derse o, yalancılardandır. Kim de: "Ben hakiki müminim" derse, bu söz bidattır." Bunun üzerine kendisine: "Peki ne demek gerekir?" diye sorulunca, Süfyan şöyle demiştir "Biz Allah'a, bize ve İbrahim'e indirilene iman ettik" deyin.

Hasan el Basri'ye: "Sen mümin misin?" diye sorulduğunda "İnşallah" diye cevap verdi. "Sen de mi inşallah müminim" diyorsun ey Eba Said?" diye sorulunca şöyle demiştir: "Evet demem hâlinde Allah'ın: 'Ey Hasan! Yalan söylüyorsun.' buyurarak hakkımda azap hükmünü vermesinden korkarım."

Hasan (rah) devamlı şöyle derdi: "Yüce Allah'ın, bende sevmediği bir şeyi görüp bana gazap ederek: 'Git senin hiçbir amelini kabul etmiyorum' buyurmasından asla emin olamam. Bu durumda ben, boş yere amel etmiş olurum."

İlim ehlinin bazıları: 'Mümin misin?' sorusunu bid'at olarak değerlendiriyorlardı. Bazıları ise bu soruya; Allah'a, kitaplarına ve peygamberlerine iman ettim, şeklinde cevap veriyorlardı.

İbrahim en-Nehai şöyle demiştir: "Böyle bir soruyla karşılaştığınızda: "İmanımda şüphem yok, fakat bu soru bid'attir, deyin."

Süfyan es-Sevri, İbrahim en-Nehai'den şöyle nakletmiştir:

"Size: 'Sen mümin misin? diye sorulduğunda: Allah'tan başka ilah yoktur' deyin.

Mansur, İbrahim'den şunu nakletmiştir: Alkame'ye: 'Mümin misin?' diye sorulunca, şöyle dedi: 'İnşallah, mümin olduğumu ümit ediyorum.'

Süfyan es-Sevri de şöyle derdi; "Biz, Allah'a, meleklerine ve peygamberlerine inanan müminleriz. Ama Allah katında ne olduğumuzu bilemeyiz."

Alimlerden bir zat ise şöyle demiştir: "Ben iman esaslarına inanır ve onda şüphe etmem. Ama, Allahu Teala'nın: ***"İşte onlar gerçek müminlerdir"*** buyurduğu kimselerden olup olmadığımı bilemem."

Ariflerden biri şöyle demiştir: "Eğer evin kapısında şehit olarak ölmek, iç odanın kapısında da tevhid üzere ölüm teklif edilse, ben tevhid üzere ölmeyi tercih ederdim." Kendisine: "Neden?" diye sorulduğunda şu cevabı vermiştir: "Çünkü iç oda kapısından evin dış kapısına ulaşana kadar kalbimin ne yönde değişeceğini bilemem."

Süleyman ed-Darânî (rah) şu olayı anlatmıştır:

"Emirlerden/valilerden birinin, minberde konuşurken yanlış sözler söylediğini işittim. Bir ara ayağa kalkıp sözlerine itiraz etmek istedim. Fakat beni öldürtmesinden çekindim. Gerçi ölüm de beni korkutmuyordu, ama kalbimin insanlara güzel görünme duygusuna kapılıp ruhumu verirken, onların: "Bu adam valiye iyiliği emrettiği için öldürüldü" demelerinden korktum ve valinin sözüne karşı çıkmaktan vazgeçtim.

Ariflerden biri şöyle demiştir: "Bir kimsenin elli yıl tevhid üzere olduğunu bilsem de, sonra aramıza bir direk engel çıksa ve o ölse, kalplerin ne

derece hızlı döndürüldüğünü bildiğim için, onun tevhid üzere öldüğüne hükmedemem."

Mansur b. Râzan demiştir ki: "Allah Resûlü'nün ashabından birine: 'Mümin misin?' diye sorulduğu zaman: "Allah'ın izniyle müminim" derdi.

Ebu Vail de şunu nakleder: Adamın biri İbnu Mesud'a: "Bir kafile ile karşılaştım. Bana: 'Biz müminleriz' diyorlar; deyince, İbnu Mesud (r.a): 'Onlar, biz cennetlik kimseleriz demediler mi?' Diyerek bu sözü yadırgamıştır."

Abdullah b. Mesud'un (r.a) arkadaşlarından birisi, adamın birine: "Sen mümin misin?" diye sormuş, o da: Evet, demişti. Bu olay İbn Mesud'a söylenince:

"Ona cennetlik olup olmadığını da sorun" dedi. Sorduklarında, adam: Cennetlik olmayı ümit ediyorum!" dedi. Bunun üzerine İbnu Mesud: "Dikkat et; cennetlik olmanı ümit ettiğini söyediğin gibi, mümin olduğunu da ümit ettiğini söyle, yani kesin konuşma!" dedi.

Tabiun'dan birinin oğlu, yüzüğünün kaşına: "Filan kimse Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmaz" ifadesini kazdırtmıştı. Babası bunu görünce: "Senin bu yaptığın, şirkten daha çirkin bir durumdur" demiştir.

Seleften biri şu şöyle demiştir: "İnsanların nifaka en yakın olanı kendisini ondan en uzak görendir."

Allah Resûlü (s.a.v) Efendimiz sahabeden bir toplulukla birlikte oturuyordu. Sahabe, bir kişiden bahsedip onu övdüler. Tam o sırada bahsedilen kişi çıkageldi. Adam yeni abdest almıştı, yüzünden abdest suyu damlıyordu. Ayakkabılarını eline almış, alnında da secde izi vardı. Sahabe: Ey Allah'ın Rasûlü! İşte size bahsettiğimiz zat budur! dediler. Allah Resûlü (s.a.v) adama baktığında: "Onun yüzünde şeytandan bir karanlık görüyorum" buyurdu. Adam selam verip aralarına oturduğu zaman, Allah Resûlü (s.a.s) adama:

"Allah için soruyorum; buraya gelirken, kalbinden: 'Şu topluluğun içinde benden hayırlı kimse yoktur' diye geçirdin mi? diye sordu; adam: "Evet geçirdim!" dedi."[1092]

Bir hadiste şöyle geçmektedir:

"Kim, 'ben gerçek mü'minim' diye iddia ederse o, kafirdir. Kim de, 'ben alimim derse o, cahildir. Kim, 'ben kesin cennetliğim' derse, o, cehennemliktir."[1093]

Allah Resûlü (s.a.v), Ebu Bekir'e şu duayı öğretmişti: *"Allahım, bilerek şirk koşmaktan sana sığınırım. Bilmeden yaptıklarım için de Sen'den mağfiret dilerim."*[1094]

Allah Resûlü bir hadisinde de şöyle buyurmuştur:

"Ümmetimin müptela olduğu şirk, düz kaya üzerindeki karıncanın yürüyüşünden daha gizlidir."[1095]

Allah Resûlü'nün bir duası da şöyleydi: *"Allahım! Bildiğim ve bilmediğim kusurlarımdan dolayı senden mağfiret dilerim."*[1096] Bunun üzerine; Sen de mi korkuyorsun ey Allah'ın Resûlü? denilmişti. O da (s.a.v) şöyle buyurdu: *"Asla emin olamam. Kalpler Rahman'ın iki parmağı arasındadır. Onları dilediği gibi değiştirir."*[1097]

Allahu Teala şöyle buyurmuştur: *"Karşılarına Allah tarafından hiç ummadıkları şeyler çıktı."*[1098]

Bu ayetin tefsirinde denmiştir ki: "Onlar iyilik diye düşündükleri bir çok amel yaptılar; ama hesap ve tartıya geldiklerinde, onların günahtan ibaret olduğunu görürler."

1092 Zebidi, İthafu's-Sade, II, 431. Buradaki kayıtta, hadisi İmam Ahmed'in, Bezzar'ın ve Tabarani'nin rivayet ettiği geçmektedir. İmam Ahmed'in rivayet ettiği hadis, bu hadisle ilk kısmında benzemektedir. Oradaki olay ve şahıslar farklıdır. Bkz: Ahmed, Müsned, III, 166.

1093 Tabarani, el-Evsat, No: 6846; Heysemi, ez-Zevaid, I, 186. Söz, Sahabeye aittir.

1094 Ebu Ya'la, Müsned, No: 58-59; Heysemi, ez-Zevaid, X, 224.

1095 Ahmed, Müsned, IV, 403; Hakim, Müstedrek, II, 291; Ebu Nuaym, Hilye, IX, 264.

1096 Bkz: Tirmizi, Deavat, 23; . Nesa'î, Sehv, 61; Ahmed, Müsned, IV, 123, 125.

1097 Müslim, Kader, 17; Tirmizi, Deavat, 89; İbnu Mace, Mukaddime, 13; Ahmed, Müsned, IV, 182; Beyhaki, Şuabu'l-İman, I, 475.

1098 Zümer 39/47.

Bu ayetin, ibadet edenler için bir ağlama sebebi olduğu şöylenmiştir.

Allahu Teala buyurmuştur ki: ***"Rabbinin sözü, doğruluk ve adalet yönünden tam olarak gerçekleşti."***[1099]

Ayetin tefsirinde denilmiştir ki: "Allah'ın hükmü iman üzere ölenlere verilen ilahi söze uygun olarak hak üzere gerçekleşti; şirk üzere ölenler için verilen azap hükmü ise adalet ile tecelli etti."

Şu ayetler de bu manadadır:

"Haklarında Rabbinin azap hükmü gerçekleşmiş kimseler, kendilerine her türlü mucize gelse de iman etmezlerdi."[1100]

"Bunlara kitapta yazılı nasipleri ulaşır."[1101]

"Bütün işlerin sonu yalnız Allah'a aittir."[1102]

"Göklerde ve yerde Allah'tan başka kimse gaybı bilmez."[1103]

İmanda istisna yapmak, yani 'İnşallah/Allah dilerse müminim' demek de imandandır. Her şeyde hükmü Yüce Allah'ın iradesine bırakmak velilerin alametidir. Şirk ve nifaktan korkmak, müminin imanını artırır. Çünkü bu durumda kul, Allah'tan başka bir şeye bağlanmaz, nefsini temize çıkarmaz, günah ve kusurdan uzak olduğunu söylemez.

Serî es Sekatî şöyle demiştir: "Bir kimse, içinde her türlü ağacın ve kuşun bulunduğu bir bahçeye girse; bahçedeki bütün kuşlar, adamın konuştuğu lisan ile ona: "Ey Allah'ın dostu, Allah'ın selamı üzerine olsun!" deseler, adam bu söze yönelip hoşlansa ve kalbi duyduğu ile huzur bulsa, kuşların esiri olmuş olur."

1099 En'am, 6/115.
1100 Yunus, 10/97.
1101 A'raf, 7/37.
1102 Hac, 22/41
1103 Neml, 27/148.

OTUZ ALTINCI BÖLÜM

EHLİ SÜNNET YOLUNUN FAZİLETİ

"Sünnet" yol manasına gelen isimlerden birisidir. Sünnet, doğru yola verilen addır. Bu manada tarik, tarikat, senen, sünnet, hacec, mahacce gibi kelimeleri de kullanılır. Bu kelimelerin hepsi de yol manasındadır.

EHL-İ SÜNNET YOLUNDA GİDENLERİN ÖZELLİKLERİ

Sünnet yolunun ve bu yolda gidenlerin temel özellikleri özetle şunlardır:

Her şeyde az dünyalık ile yetinmek. Allahu Teala'nın verdiği en az şeye kanaat etmek. Her şeyde ve işte Allah için tevazu göstermek.

Bir haberde şöyle rivayet edilmiştir: ***"İbadetlerin en faziletlisi, tevazudur."***[1104]

Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: ***"Dört şey var ki bunların bir insanda bulunması imrenilecek bir durumdur. İbadetin evveli olan tevazu, sükut, Allah'ın zikri ve az mala sahip olmak."***[1105]

Tevazu, şu beş şeyde olur; sözde, fiilde, giyside, ev eşyasında ve evde. Bir müminde bunların bir kısmının bulunması mümkündür. Her kim bu beş hususta tevazuya uygun davranış gösterirse o, mütevazi bir kimsedir.

1104 Ebu Nuaym, Hilye, III, 80; İbnu'l-Cevzi, el-İlel, No: 1359.

1105 Bkz: Hakim, Müstedrek, IV, 311; Tabarani, el-kebir, I, 229; İbnu Ebi'd-Dünya, K. Zemmi'd-Dünya, No: 97; İbnu Mubarek, K. Zühd, No: 629.

Tevazunun zıddı kibirdir. Kibir de, yukarıdaki beş hususta tevazuya aykırı davranmakla ortaya çıkar. Mümin, bunların bir kısmına mübtela olup, bir kısmından kurtulmuş olabilir. Ama kimde bütün kibir hâlleri tam olarak bulunursa, o, kibirli bir kimsedir. Kibrin oluştuğu ve yerleştiği yer kalptir. Kibir, fiil ve sözlerde ortaya çıkar.

ŞÜPHELİ İŞLERDE İHTİYATLI OLMAK

Ehl-i Sünnet'in temel özelliklerinden birisi de, ilim ve amellerde şüpheli bir şey görüldüğünde, ondan kaçınıp söz veya fiille ona dalmamaktır. Sünnet yolunda gidenler, şüpheli bir şeyle karşılaştıkları zaman, onu ne tamamen reddederler, ne de olduğu gibi kabul ederler. Red ve inkar konusunda sükut edip ihtiyatlı davranırlar. Çünkü şüpheli şeyde hem doğru ve hem de yanlış olma ihtimali vardır. Bunun için, doğruyu inkar etmekten ve bâtıla doğru diye inanmaktan çekindikleri için böyle davranırlar. Onlar, bu konudaki asıl hükmü Allahu Teala'ya havale ederek:

"Bu konunun aslı Allah katında nasılsa, ben ona iman ettim" derler.

İhtilaflı meselelerde işin hakikatini Allahu Teala'ya havale ederek sükut etmek, müminler için bir ibadet şeklidir.

Allahu Teala, ilimde derinleşmiş alimleri bu sıfatlarıyla tanıtmış,[1106] başka bir ayetinde Yüce Zatına yemin ederek, müşkil meselelerin çözümünde kendisine tam bir teslimiyetle teslim olmayanların mümin olmadığını belirtmiştir.[1107]

Allahu Teala, kendisine teslimiyetin müminlerin imanını artıracağını şöyle belirtmiştir:

"Bu, ancak onların imanlarını ve teslimiyetlerini arttırdı."[1108]

Bir haberde şöyle buyrulmuştur:

"Üç türlü iş vardır: Doğruluğu açığa çıkmış iş; onu izleyin. Yanlış olduğu belli olan iş; ondan uzak durun. Şüpheli olan işler; onu bilene danışın."[1109]

[1106] Bkz: Al-i İmran 3/7.

[1107] Nisa 4/65.

[1108] Ahzab, 33/22.

[1109] Ahmed, K. Zühd, No. 328; İbnu Asakir, Tarih, cilt: 47, shf: 458. (Beyrut, 1997)

İbnu Mesud (r.a) konuyla ilgili olarak şöyle demiştir: "Yollarda işaretler olduğu gibi bu Kur'an'ın da apaçık işaretleri vardır. Kur'an'dan bildiklerinizle amel edin; bilmediklerinizi de bilenlere havale edin".

Başka bir sefer şöyle demiştir: "Bugün öyle bir zamandasınız ki en hayırlınız, bildiği ile amel etmede acele edenlerdir. Öyle bir zaman gelecek ki en hayırlınız, acele etmeyip işin iç yüzünü araştıranlar olacaktır."

Yani, ilk asırda doğrular apaçık ortada idi. Daha sonraki zamanlarda ise, şüphelerin artmasıyla birlikte doğrular karışık ve kapalı hâle gelmiştir. Günümüzde olduğu gibi. Bu gün insanların en hayırlısı, takvayı bulmak için işin asılını araştıranlardır. İlk devirde ise insanların en hayırlısı, hiç beklemeden hemen faziletli işlere koşanlar idi.

İslam'ın teslimiyet göstermek, iman ise tasdik etmek olduğunu şu okuyuş şekillerinde de görmek mümkündür. Tabiun'dan Cafer b. Muhammed ve Ebu Muhammed Cafer b. Ali şu iki ayeti bu manada okumuşlardır:

"Bizi, sana teslim olanlardan yap."[1110]

"Onlar ayetlerimize iman etmiş ve teslim olmuşlardı."[1111]

Eğer iman ve teslimiyet aynı manada olmasalardı, bu zatların farklı bir kıraatla okumaları caiz olmazdı.

Aynı şekilde Rasûlullah da (s.a.v), bir yönü hakka, bir yönü batıla bakan karışık hükümlerde ihtiyatlı davranmayı emrederek şöyle buyurmuştur:

"Kitab Ehli'nin/Yahudi ve Hrıstiyanların söylediklerini ne tasdik edin, ne de yalanlayın. Sadece; Biz Allah'a, O'nun bize indirdiği Kitaba ve size indirdiğine iman ettik, deyin."[1112]

Çünkü Tevrat, Allah tarafından indirilmiş hak bir kitaptır.. Bununla birlikte Allahu Teala, İsrailoğulları'nın onu tahrif ettiklerini de haber vermiştir. Onların müminlere naklettikleri ve haber verdikleri kısımların Allah tarafın-

---

[1110] Bakara, 2/128.

[1111] Zuhruf, 43/69.

[1112] Buhari. Tefsiru Sûre (2), 11; Ebu Davud, İlm, 2; İbnu Hıbban, Sahih, No: 6257; Ahmed, Müsned, IV; 136;

dan indirilen ayetler olması muhtemeldir. Bu durumda, onu yalanmak ve inkar etmek helal olmaz. Onların haber verdiği kısımların tahrif edildiği, Allah tarafından bildirilen ayetler de olabilir. Bu durumda da onların ayet olduğunu kabul itikad etmek helal değildir. Bunun Resûlullah (s.a.v), onlara her ikisinden de geri durmalarını ve Allahu Teala'nın indirdiklerine toptan iman etmelerini emretmiştir. Böylece İsrailoğulları'nın Tevrat'a dayanarak verdikleri haberler eğer hak ise zaten bu sözle ona iman edilmiş olmakta, eğer verdikleri haber batıl ise, bu söz onlara bir zarar vermemektedir.

Müslüman; aklıyla delilini ortaya koyamadığı şeylere de teslim olan kimsedir. Çünkü bu şeylerin var olması Allah'ın kudretinde mümkündür. Ayrıca o şey Hz. Peygamber'in sünnetinde bildirilmekte ve alimler tarafından nakledilmektedir. Mümin de, gözüyle görmediği şeyleri tasdik eden kimsedir. Buna gabya iman denir. Bedenin görme vasıtası göz olduğu gibi; akıl da kalbin görme vasıtasıdır.

Resûlullah (s.a.v), şöyle buyurmuştur:

"Aklı erinceye kadar deliden mesuliyet kaldırılmıştır."[1113]

Allahu Teala da şöyle buyurmuştur:

"Gözü görmeyen için bir güçlük/sorumluluk yoktur."[1114]

FAYDASIZ İŞLERİ TERK ETMEK

Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaatin temel özelliklerinden biri de kendisini ilgilendirmeyen şeyleri terk etmektir. Müslüman, kendisini ilgilendiren şeylerle yetinmeli, kendisini ilgilendirmeyen hususlara dalmamalıdır. Tekellüfü yani üstüne vazife olmayan şeylerin altına girip kendini zora sokmayı Resûlullah (s.a.v), yasaklamış[1115] ve ümmetinin muttakilerinin bundan uzak olduğunu haber vermiştir.[1116]

[1113] Buharî, Talak, 11, Hudud, 22; Ebu Davud, Hudud, 17; Nesaî, Talak, 21; İbnu Mace, Talak, 15; Darimî, Hudud, 1; Ahmed, Müsned, 1, 118, 140, VI, 101.

[1114] Nur, 24/61.

[1115] Bkz: Buhari, İ'tisam, 3; Ahmed, Müsned, V, 441; Tabarani, el-Kebir, No: 6083.

[1116] Zebidi, İthaf, VII, 152; Aclûnî, Keşfu'l-Hafa, No: 610

Üzerine lazım olmayan işlerle uğraşmak, kişinin kendisini ilgilendiren hususlarla uğraşmasını engeller. Akıl sahibi her müslüman, kendini ilgilendiren şeylerle meşgul olur. Hz. Lokman (a.s)'ın haber verdiği gibi; hikmete ulaşmanın yolu, kendine lazım olmayan işleri terk etmektir. Hz. Lokman'a: "Size hikmet hangi yolla verildi?" diye sorulunca; şu cevabı vermiştir: "Hikmet bana iki yolla verildi. Birincisi, ben, beni ilgilendirmeyen şeyi üstüme vazife almam; ikincisi de, üzerime aldığım işi de ortada bırakmam."

Kişiyi ilgilendirmeyen şey; bilinmemesinin zarar vermediği, yapılmasının da fayda sağlamadığı şeydir. Bu tür şeyler, onu yapana bir fazilet olmaz; anlatmak da, anlatan ve dinleyene bir fayda sağlamaz.

KİMSEYE EZİYET VERMEMEK

Ehli Sünnet'in özelliklerinden birisi de müslüman kardeşlerine eziyet etmemektir. Bu güzel sıfat, vera ve takvadan kaynaklanır.

Sehl (r.a) şöyle derdi: "Müslümanlara eziyet etmemek aklın kazancı, başkalarının eziyetlerine tahammül etmek ilmin kazancı, halka karşı dürüst olmak ve onlara merhametle muamele etmek de imanın kazancıdır."

KÖTÜ ALIŞKANLIKLARI TERK ETMEK

Ehl-i sünnet yolunda giden kimseye gereken işlerden birisi de, kulun, âhireti için amel etmekten alıkoyan nefsânî alışkanlıklarını terk etmesidir . Bunun için nefisle mücadele etmek gereklidir. Eğer nefsin alışkanlık hâline getirdiği bir şehveti yoksa, bu defa nefis kalbi ona çekmekle uğraşır. Gerçekten kötü âdet/bir şeyi alışkanlık hâline getirmek, insanı devamlı mağlup eden bir ordu gibidir. Bu sebeple tövbe etmek çok zor olmaktadır. Alıştığı şeyin kendisine galip gelmesinden dolayı, kul istikametten ayrılmaktadır.

Alışkanlık, arzu ve hevanın kalbe gireceği kapılardan en büyük bir kapıdır. Kula emredilen veya teşvik edilen işlerin dışındaki her türlü alışkanlık, kötü âdettir.

Ebu Süleyman Dârânî (rah) şöyle demiştir: "Yemek yemek için belli bir zaman tayin etmemeye gücün yeterse, bunu yap; bu konuda nefsin seninle çekişmeye girse de, söylediğimi yapmaya çalış!"

Yine o demiştir ki: "Akşam yemeğimden bir lokmayı terk etmem benim için, geceyi ibadetle geçirmekten daha sevimlidir."

Çünkü bunda, nefsi alışkın olduğu şeyden uzaklaştırıp az bir şeyle yetinmek mevcuttur.

Yine Sehl (rah) şöyle demiştir: "Nefsin arzularından birini terk etmek kalp için, bir yıl nafile oruç tutmaktan ve ibadet etmekten daha faydalıdır."

Bütün bunlar, nefsin kötü âdetlere alışıp insanı devamlı o yöne çekme endişesiyle söylenmiştir. Bu durumda nefsin sıfatı galip gelir ve onu zaptetmek mümkün olmaz. Onun için önceden tedbirini almak gerekir.

GÜZEL KULLUK İÇİN SABIR

Ehli Sünnet yolunda gidenlerin bir temel özelliği de, kendilerine emredilen ibadetleri yapma ve yasaklanan kötü işlerden kaçınma konusunda güzel sabır göstermeleridir. Bu, en faziletli amellerden olup, kulun fazilet ve derecesini artırır.

Hz. Ebû Hureyre'nin (r.a) naklettiği bir hadiste Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

"Haramlardan sakın ki insanların en güzel ibadet edeni olasın."[1117]

Bu hadisin başka bir rivayetinde: ***"İnsanların en takvalısı olasın"*** ifadesi yer almıştır.

Haramlardan kaçınma konusunda gösterilen sabra verilen sevabın büyüklüğü hakkında duyduğum en güzel şey, bize İsrailiyyat kaynaklarında anlatılan şu hadisedir:

"Adamın biri, bir aylık uzaklıktaki bir beldeden evlendi. Hanımını getirmesi için hizmetçisini oraya gönderdi. Hizmetçi, hanımı alarak yola çıktı.

[1117] Tirmizî, Zühd; 2;Ahmed, Müsned, II, 310.

Karanlık çökünce şeytan hizmetçiye: "Şu anda seninle bu kadının kocası arasında bir aylık mesafe var. Kocasının yanına varıncaya kadar, bir ay boyunca geceleri ondan zevk alsan olmaz mı? Kadın bu teklifini kötü karşılamaz; ayrıca efendinin yanında seni iyi bir insan olarak anlatır. Sen onun yanında daha itibarlı olursun!" Diye vesvese verdi. Hizmetçi, şeytanın bu vesvesesinden sonra kalktı, namaza durdu. Rabbine şöyle yalvardı:

"Ey Rabbim, düşmanım geldi; beni sana isyana teşvik ediyor. Benim bir ay boyunca ona dayanacak gücüm yok. Onun şerrinden sana sığınıyorum. Ey Rabbim, beni ondan koru."

Hizmetçi, gecenin tamamını bu şekilde Allah'a niyaz ederek ve nefsiyle mücadele hâlinde geçirdi. Nihayet seher vakti oldu. Hemen kadının bineğini hazırladı, onu bindirerek yola koyuldular. Allah ona merhamet etti ve bir aylık yolu kısaltıverdi. Tan yeri ağarır ağarmaz efendisinin şehri ufukta göründü. Allahu Teala, günahtan kaçıp kendisine sığınan bu kulunun yaptığından memnun olmuş ve onu kötülüğe karşı uyandırıp korumuştu. Bu zat, daha sonra İsrailoğulları'na peygamber oldu.

GÖNLÜ DÜNYADAN ÇEKİP AHİRETE YÖNELTMEK

Ehl-i Sünnet yolunda gidenlerin temel özelliklerinden birisi de geleceği/ahireti için hazırlanmaktır. Bu davranış, insanlardan yüz çevirip ahiret için çalışan, nefsinin terbiyesi ile meşgul olup ona yönelen kimsenin alametidir. Artık bu kulun dünyadan gözünü ve gönlünü çekip ahirete hazırlanması gereklidir.

Nefsin aşırı zevk ve isteklerinden gönlü çekmek ve şüpheli şeylerin çoğundan kaçınmak zaten farz kılınmıştır.

Ehl-i Sünnet yolunda gidenlerin bir ahlakı da, insanlarla ve dünya işleriyle ilgili konularda çok az konuşmalarıdır. Bu, güzel bir ahlaktır. Çünkü, insanları ve dünya işlerini fazla zikretmek, insanı gaflete düşürür, kalbi katılaştırır. Bu yolda olana gereken şey, Allahu Teala'yı çokça zikretmek, O'nu hatırlamak, O'nun nimetlerini düşünmek, O'na güzelce hamd ve sena etmektir.

Alimlerden birisi şöyle demiştir. "Bizim meclisimize devam edecek kimse şu üç şeyden kaçınmalıdır: İnsanları zikretmekten kaçınmalıdır; çünkü insanlar kalp için bir hastalıktır. Dünyayı zikretmekten kaçınmalıdır; çünkü dünya kalbi katılaştırır. Çok yemek yemekten kaçınmalıdır; çünkü çok yemek işin en kötüsüdür."

Sehl (r.a) şöyle demiştir: "Sünnet, Allah Resûlü'nün ve Onun ashabının takip ettikleri yoldur. Sünnete tâbî olmanın ilk şartı, dünyaya karşı zühd sahibi olmaktır."

Resûlullah (s.a.v), ümmetinden kurtuluşa eren grubu tanıtırken şöyle buyurmuştur:

"Onlar, benim ve ashabımın gittikleri yolda gidenlerdir."[1118]

Onlar, bu zikrettiğimiz sıfatlarda bulunuyorlardı. Kim, bu sıfatlara sahip olursa o, sünnet üzere yaşayan bir kimsedir. Bunlar, sünnet yolunun faziletleridir. Bunlar, ileri seviyedeki bir iman ve güzel yakîn ile elde edilecek güzelliklerdir.

İMAN VE DİN

Sözlerin en doğrusunu söyleyen Allahu Teala şöyle buyurmuştur:

"Sonra da seni din konusunda bir şeriat/yol sahibi kıldık. Sen ona uy; bilmeyenlerin isteklerine uyma."[1119]

Şeriat kelimesi de, yol manasına kullanılan bir isimdir. Şeriat; geniş, doğru ve açık yol manasında kullanılır. Şeriat, bütün yolları içine alan bir kelimedir. Tarik, sebil, minhac, mensek, mahacce gibi kelimelerin hepsini yol manasındadır ve Şeriat kelimesi bütün bunları içine alan kapsamlı bir manaya sahiptir. Şâri', meşraa, şir'at, şeriat aynı kökten türeyen kelimelerdir. Bunlar içinde şeriat en kapsamlısı olduğu için, hepsini ifade eder.

[1118] Hakim, Müstedrek, I, 129; Tabarani, el-Kebir, No: 7659; es-Sağır, No: 724; Heysemi, ez-Zevaid, I, 179; VII, 259.

[1119] Casiye 45/18.

Şeriat on iki esasa dayanır. Bu esaslar da imanın bütün özelliklerini içine alır. Bunlar şunlardır.

1-Kelime-i şehadet. Bu, Allah'ın birliğini ve Hz. Muhammed'in peygamberliğini tasdikten oluşan iki şehadettir Bunlar fıtratı temsil eder.

2-Beş vakit namaz. Bu, İslam milletinin temel özelliğidir.

3-Zekat. Bu, temizliktir.

4-Oruç. Bu, kötülüklerden korunmadır.

5-Hac. Bu, dinin mükemmelliğini temsil eder.

6-Cihad. Bu, ilahi yardımı ve zaferi temsil eder.

7-İyiliği emretmek. Bu, kulların sevap ve azabı için bir delildir.

8-Kötülükten sakındırmak. Bu, tehlikelerden sakınmadır.

9-Cemaat. Bu, müminlerle kaynaşmaktır.

10-İstikamet. Bu, kötülüklerden korunmadır.

11-Helal yemek. Bu, vera/takvadır.

12-Allah için sevmek, Allah için buğzetmek. Bu, imanın vesikası ve ispatıdır.

Zikrettiğimiz bu esasların bir kısmı Hz. Rasûlullah'tan (s.a.v) rivayet edilmiştir. Benzer manadaki rivayetler Abdullah İbnu Abbas'tan ve Abdullah İbnu Mesut'tan (r.a) gelmiştir.[1120]

MÜSLÜMAN OLMANIN ŞARTI

Bir kişinin müslüman kabul edilebilmesi için birtakım temel şartlar vardır. Bu şartları şöyle sıralayabiliriz:

Müslüman, bidata/dine sonradan sokulan haram fikir ve işlere inanmaz. Büyük günahta ısrar etmez. Haram mal yemez. Selef-i Salihîne/önceki salih insanlara dil uzatmaz. Eli ve diliyle müslümanların malına ve namusuna bir zarar vermez. Bütün müslümanlara karşı samimi ve merhametlidir. Onları sevindiren şeye sevinir; onları üzen şeye üzülür. Özellikle, Müslümanların başındaki imama karşı bu konuda çok hassas davranır.

1120 Bkz: Ebu Ya'la, Müsned, No: 523; Tabarani, el-Kebir, No: 11958; Heysemi, ez-Zevaid, I, 36-37.

Bütün müslümanlara dua eder. Bütün işlerinde sırf Allahu Teala'nın rızasını arar.

Allah Resûlü (s.a.v) şöyle buyurmuştur: ***"Nefsim kudretinde olan Allah'a yemin olsun ki kulun, kalbi ve dili selamette olmadıkça mümin olamaz."***[1121]

"Üç şey var ki bir müslümanın kalbi onlarda sahtekar olmaz. Amellerini sırf Allah için yapmak, başındaki imamlara/idarecilere karşı samimi olmak ve cemaate devam etmek. Müslümanların davetleri geride kalan insanları da içine alır."[1122]

Zamanımızda kimde bu özellikler toplanırsa, o kimse Allahu Teala'nın velilerinden olur. Bu, veliliğin birinci basamağıdır. O, Allahu Teala'nın kuluna rahmet nazarıyla bakması, onu özel himayesine ve desteğine almasıdır.

Ömer b. Abdülaziz, Salim b. Abdullah'a bir mektup yazarak şu ricada bulundu: "Bana Ömer b. Hattab'ın insanlarla ilişkilerindeki takip ettiği yolu anlat. Ben, onun izini takip etmek istiyorum." Salim, kendisine şu cevabı yazıp gönderdi: "Allah'a hamd, Rasûlüne selamdan sonra, bil ki, sen Ömer'in zamanında değilsin; halkın da Ömer'in etrafındaki adamlar gibi değiller. Eğer sen, yanındaki adamlarla bu devirde Ömer'in izlediği yolu takip edebilirsen, gerçekten sen Hz. Ömer'den (r.a) daha hayırlı olursun. Fakat bunu pek mümkün görmüyorum."

GÜZEL MÜSLÜMANLIĞIN ALAMETLERİ

Güzel bir müslüman, hayır işleri ve hayır işleyenleri sever. Kötülükten ve kötü işleyenlerden uzak durur.

Yapılması teşvik edilen veya emredilen işlere imkanı olduğu sürece koşar. İmkanı olmayıp bu şeyleri yapamadığı zaman üzülür.

1121 Ahmed, Müsned, I, 387; Heysemi, ez-Zevaid, I, 53.

1122 İbnu Mace, Mukaddime, 18, Dârimî, Mukaddime, 24; Ahmed, Müsned, V, 183; Hakim, Müstedrek, I, 87-88; Tabarani, el-Kebir, No: 4890; Beyhaki, Şuabu'l-İman, No: 7514.

Kendisini ilgilendirmeyen söz ve işleri terk eder. Zorlama ve yapmacık işlerden kaçınır. Kendisine emredilmeyen ve teşvik edilmeyen her türlü işten uzak durur.

Fitneden emin olduğu ve dini konusunda bir tehlike bulunmadığı zaman, beş vakit namazını cemaatle kılar.

Gıybetten ve insanların dedi-kodusunu yapmaktan uzak durur.

Kendi nefsi için sevdiği şeyleri herkes için sever ve ister. Aynı şekilde, kendisi için kötü gördüğü her şeyi diğer bütün insanlar için de kötü görür ve istemez.

Hayır işlere ve kendisini Allah'a yaklaştıracak şeylere koşar.

Güzel müslüman, çok konuşmaz; yumuşak yüzlüdür, müminlere karşı alçak gönüllü, kibirli insanlara karşı onurludur. Boş ve batıl işlerde kimseyle çekişmeye girmez. Din konusunda kimseye yağcılık yapmaz. Hak olan bir şeyde kimseye kızmaz. Sonuç kendi aleyhine olsa ve hakkı söyleyen kimse kendisine en uzak bir kimse olsa bile, o, hakka boyun eğer. Bâtıl ve haram olan hiçbir şeyi sevmez. Bu şey kendisine bir kazanç getirse veya onu söyleyen en yakın birisi de olsa, haksızlığı reddeder.

Güzel müslüman, kendisini sevenlerin onu övmesini kötü görür. Sevmediği kimselerden gelen nasihati/doğru şeyleri kabul eder. Kalbinde, övülmekle yerilmek aynıdır, ikisine de iltifat etmez. Kendisine zarar veren konularda da olsa, doğruyu söyler. Hemen bir menfaate ulaşmak için yapmacık hâl ve hareketlere girmez.

Güzel müslümanın içi dışından daha güzeldir. O, halkın eziyetlerine tahammül gösterir; onlardan gelen sıkıntılara sabreder, güzel hâliyle onlardan ayrılır. Şüpheli şeylere bulaşma ve kalbinin güzel hâlinin değişeceği korkusuyla, insanlara fazla karışmaz, onlarla sık sık buluşmaz.

Bu zamanda kim bu güzel sıfatlara sahip olursa, o kimse gerçekten ahireti isteyen ve ona yönelen birisidir. Bu anlattıklarımız, velayetin ikinci derecesidir. O Yüce Allah'ın kuluna ikinci defa rahmet nazarıyla bakmasıdır.

Denilmiştir ki: "Her devrin abdalları/seçkin velileri, zamanları miktarınca olur. Her devirde de sabikun/hayırlarda öncü ve mukarrebun/Allah katında özel yakınlık elde etmiş veliler bulunur."

Müfessirlerden bir zat, Allahu Teala'nın; ***"Siz mutlaka tabakadan tabakaya/hâlden hâle geçersiniz"***[1123] ayetinin tefsirini yaparken şöyle demiştir: "Her asırda, daha öncekilerin bulunmadığı bir hâlde, farklı bir tabakada/sıfatta insanlar bulunur."

Arapça'da asra "karn" da denir. Bunun en uzun süresi yüz yıl, en kısası ise kırk yıldır. Hadis ve haberlerden anladığımıza göre bunun ortası yetmiş yıldır. Bu, Hz. Ali'nin (r.a) de görüşüdür.

Rivayet edildiğine göre; ölüm meleği olan Azrâil, mümin bir kulun ruhunu almaya geldiği zaman, onu takip ve amellerini muhafaza eden iki melek Azrail'e şöyle derler: "Bize biraz müsaade et de, onun kulaklarını güzel övgüyle dolduralım." Ardından derler ki: "Allah sana hayır mükafat versin. Bizim bildiğimiz kadarıyla sen Allah'a itaatte çok hızlı, O'na isyanda ise çok yavaştın. Hayrı ve hayır ehlini sever, elinden geldiğince hayır işlerdin. Senden çok güzel sözler işittik. Bizi oturttuğun nice değerli meclisler oldu. Müjdeler olsun sana, seninle bizim aramızda gerçekleşen bu güzel buluşma ile sevin, yarın ahirette biz, Allahu Teala'nın huzurunda durup senin için güzel şehadette bulunacağız, artık sevin, gözün aydın olsun."

MÜSLÜMANIN MÜSLÜMANLAR ÜZERİNDEKİ HAKLARI

Bu haklar on tane olup, hepsi altı hadiste zikredilmiştir. Bu altı hadis şunlardır;

1-Hz. Ali'nin (r.a) rivayet ettiği hadis:

"Müslümanın müslüman üzerindeki hakkı altıdır."[1124]

[1123] İnşikâk 84/19.

[1124] Müslim, Selam, 4-5; Tirmizi, Edeb, 1; Nesaî, Cenaiz; 352; İbnu Mace, Cenaiz, 1; Ahmed, Müsned, II; 321; Ebu Ya'la, Müsned, No: 519.

2-Ebû Eyyub el- Ensârî'nin (r.a) rivayet ettiği hadis:

"Müslümanın müslüman üzerindeki hakkı altıdır. Bunlardan herhangi biri terk edilirse, vacip olan bir şey terkedilmiş olur.[1125]

3-Bera b. Azib'in (r.a) rivayet ettiği hadis:

"Allah Resûlü (s.a.v) bize yedi şeyi emretti, yedi şeyi de yasakladı."[1126]

4-İbnu Mesud'un (r.a) rivayet ettiği hadis:

"Müslümanın müslüman üzerine vacip olan dört haslet vardır."[1127]

5-Sa'd (r.a) ve Ebu Hureyre'nin (r.a) aynı manada rivayet ettikleri hadis-i şerif.[1128]

6-Enes b. Malik'in (r.a) rivayet ettiği hadis:

"Müslüman'ın senin üzerinde dört hakkı vardır."[1129]

Müslümanların birbirleri üzerindeki haklarını dile getiren hadislerde farklı ifadeler kullanılmıştır. Bunların lafızları farklı; fakat manaları birdir. Birinde zikredilmeyen diğerinde zikredilmiştir. Biz, bütün bu rivayetlerde anlatılan ahlakları bir araya getirdik, toplam on tane oldu.

Ancak Enes b. Malik'in (r.a) rivayet ettiği hadisi farklı tutmak gerekir. Çünkü bu hadis 'garib hadis' olmakla beraber, orada zikredilen özellikler fazladır. Bu on özellikten sonra onu da zikredeceğiz.

Haklarında pek çok hadis gelen ve müslümanın müslümana karşı yerine getirmesi gereken bu on ahlak şunlardır:

1-Karşılaştığında selam vermek.
2-Davet ettiğinde davetine icabet etmek.
3-Aksırdığında hamd ederse, Allah'tan bağışlanmasını dilemek.
4-Hastalandığında ziyaretine gitmek.

1125 Nesaî, Cenaiz, 352; Ahmed, Müsned, II, 321, Tabarani, el-Kebir, No: 4076; Heysemi, ez-Zevaid, VIII, 185.

1126 Buharî, Cenaiz, 2, Eşribe, 28; Müslim, Libas, 3; Tirmizi, Edeb, 45; Nesaî, Cenaiz, 52.

1127 İbnu Mace, Cenaiz, 1; Ahmed, Müsned, V, 273.

1128 Müslim, Selam, 4-5; Ahmed, Müsned, II, 321.

1129 Deylemi, Firdevsü'l-Ahbar, No: 1502.

5-Öldüğünde cenazesine katılmak.

6-Yemin ettiğinde onu gerçekleştirmek.

7-Nasihat istediğinde nasihat etmek.

8-Yanında olmadığında da hakkını korumak.

9-Kendisi için istediğini, onun için de istemek.

10-Kendisi için istemediğini onun için de istememek.

Hz. Enes'in (r.a) rivayet ettiği hadiste, Allah'ın Rasûlü (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

"Dört şey senin üzerinde müslümanların hakkıdır: İyi kimseye iyiliğinde yardım etmen, kötülük işleyen için Allah'tan affını istemen, haktan kaçanı hak yola davet etmen, tövbe edeni sevmen."[1130]

Bu hasletler bahsi geçen on özelliğe dahildir. Onlar, yukarıda geçen 'din kardeşine nasihat etmek' ve 'kendin için istediğini kardeşin için de istemek' prensiplerine girmektedir.

İbnu Abbas (r.a) da müslümanın müslüman üzerindeki bu hakkı üzerinde durmuş, hatta onu helal-haram derecesinde farz olarak görmüştür. Bu görüşünü, Cübeyr'in ed-Dahhak'tan naklettiği rivayete göre: ***"Onlar aralarında merhametlidirler."***[1131] Ayetinin tefsirinden dile getirmiş ve şöyle demiştir:

"Onlar birbirlerini severler. Salihleri günahkarları için, günahkarlar da salihler için dua ederler. Onlardan günahkar bir kimse, bu Ümmet-i Muhammed'in (s.a.v) içinde bir salih insanı gördüğü zaman: "Allahım, ona nasip ettiğin güzel hâli kendisine hayırlı ve bereketli et, onu bu hâl üzere sabit tut, bizi onunla faydalandır" diye dua eder. Salih kimse ise, Muhammed (s.a.v) ümmetinden günahkar birini görünce: "Allah'ım ona hidayet et, tövbesini kabul eyle ve onu bağışla!" diye dua eder.

İbnu Abbas (r.a) demiştir ki: "Bu ayeti, helal ve haramlar gibi dikkate almanız gerekmektedir."

[1130] Deylemi, Firdevsü'l-Ahbar, No: 1502.

[1131] Fetih 48/29.

Zikretmiş olduğumuz bu ahlaklar, müslümanın müslümanlar üzerindeki haklarını ve birbirine karşı yapması gereken vazifelerini özetle anlatmaktadır. Onları terk etmek için hiçbir özür yoktur. Ancak, sünnette belirtilen ve ilmin tasdik ettiği bir özür olursa, o zaman bunlardan birisini terk eden kimse mazur görülebilir. Bu hakların bazısı diğerinden daha önemlidir. Müminlerin en kamili, bu hakları yerine getirmeye en çok dikkat eden ve onları yapmaya koşan kimsedir. Bu hususta pek çok rivayet gelmiştir.

Seleften bazıları, bunlardan üç tanesini terk etmişlerdi. Bunlar, davet edildiğinde gitmek, hastaları ziyaret etmek ve cenazelerde bulunmak idi. Esasen onlar, insanlar arasından tamamen çekilmiş ve evlerine kapanmışlardı. Onlar, evlerinden ancak Cuma namazı için çıkıyorlardı. İçlerinde cemaate çıkmayı terk edenler vardı. Bazıları, yurtlarından ayrılıp şehir dışına çıkmış, dağları mesken edinmişti.

Sehl (rah) demiştir ki: "İnsanların haklarını korumaktan daha ağır bir vazife bilmiyorum."

Bir seferinde de şöyle demiştir: "Kim, halka/insan ve hayvanlara eziyet etmezse, su üstünde yürüyecek hâle gelir."

Ebu Yezid ve diğer zatlar şöyle demişlerdir: "Akıllı insanların bütün hedefleri, Allah'ın azabından selamette olmaktır. Kim Allah'ın azabından kurtulmak isterse, insanları eziyetinden kurtarsın/kimseye sıkıntı vermesin. Kim de halkı kendisinin eziyet ve sıkıntısından kurtarmak isterse, onlardan ayrı dursun."

Bu anlamda şu şiir söylenmiştir:

İnsanlar derin bir denizdir, uzak durmak selamet;
Öğütlerimi dinle ki erişmesin sana nedamet.

Ömer b. Hattab'ın (r.a) şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Allah'tan korkun; insanlardan da sakının"

İbnu Abbas'tan (r.a) buna benzer şu söz rivayet edilmiştir:

"Vesveseci şeytanın korkusu olmasa, insanlarla bir arada olurdum."

Bir defasında da şöyle demiştir: "Bir beldeye gittim; orada hiçbir yakın dost yoktu. İnsanları ifsat eden yine insanlar değil midir?

Önceki büyüklerden birisi zat şöyle der: "Tanıdık çoğaldıkça, alacaklılar artar; dostluk uzadıkça, haklar çoğalır."

Alimlerden birisi demiştir ki: "Nefsini tanıyan (ve onunla meşgul olan) huzura kavuşur, insanları tanıyan (ve onlarda huzur arayan ise) sıkıntıya düşer."

Bişr b. el-Hâris ise bunun tam tersine: "İnsanları tanıyan (ve onlara yönelmeyen kimse) rahata erer" demiştir.

Hz. Peygamber'in (s.a.v): ***"İnsanlarla güzel geçinmek, sadakadır"***[1132] hadisindeki güzel geçinmenin nasıl olacağı şöyle tarif edilmiştir: "Sahip oldukları ilimlerinde onları idare etmek, akılları hususunda onlardan ayrılmak, güzel geçimdir."

"Sana yapılan kötülüğü daha güzel olanla savuştur"[1133] ayetinin tefsirlerinden birinde: "Bu, onları idare etmektir" denmiştir.

Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

"Kime, güzel ve yumuşak davranıştan bir pay verilmişse, ona, dünya ve ahiretin hayrı verilmiş demektir. Kime bu ahlaktan bir şey verilmemişse, o kimse dünyanın ve ahiretin hayrından mahrum edilmiştir."[1134]

BEDENLE İLGİLİ SÜNNETLER

Bedenle ilgili on iki sünnet vardır. Bunlar üç ayrı hadisten alınarak tespit edilmiştir. Bunlardan biri, Hz. Cebrail'in (a.s) gecikmesi ve Hz. Peygamber'in vahiy için onu beklediğini bildiren hadis-i şeriftir.

Bedenle ilgili sünnetlerin beş tanesi kafa ile ilgilidir. Bu beş sünnet şunlardır: Ağza su vermek, burna su vermek, dişleri misvakla fırçalamak, bıyıkları kısaltmak ve saçları ortadan ikiye ayırmak.

1132 Tabarani, el-Evsat, No: 466; İbnu Hıbban, Sahih, No: 471; Heysemi, ez-Zevaid, VIII, 17.

1133 Mü'minûn 23/96.

1134 Tirmizî, Birr, 67; Ahmed, Müsned, VI, 159, 451.

Beden ile ilgili diğer yedi sünnet ise şunlardır: Sünnet olmak, avret mahallini tıraş etmek, istinca yapmak/taharetten sonra su ile temizlenmek, koltuk altı kıllarını yolmak/tıraş etmek, tırnakları kesmek, parmak mafsallarını temizlemek ve tırnak altlarını temizlemek.

Parmak mafsallarını temizleme sünnetinin izahı şöyledir:

Araplar yemekten sonra el yıkamadıklarından parmak mafsallarının temizliğine itina göstermezlerdi. Bununun için mafsal kıvrımlarında yemeğin artıkları birikirdi. İşte bu nedenle parmak mafsallarını temiz tutmaları emredildi.

Ebu Hüreyre ve Suffe Ashabından bazı zatların (r.a) şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: Biz bazen kızarmış et yerdik. Cemaat namaza duracağı zaman parmaklarımızı çakıl taşlarına siler, ardından toprakla ovalardık. Sonra da tekbir getirerek namaza dururduk.

Ömer b. Hattab (r.a) şöyle demiştir: Allah Resûlü (s.a.v) devrinde çöven/eldeki yağ ve asiti almak için kullanılan bitki nedir bilmezdik. Bizim mendillerimiz, ayaklarımızın alt kısımları idi. Yağlı et yediğimizde altına sürterdik.

Denilir ki: Allah Resûlü'nden (s.a.v) sonra ortaya çıkan ilk bidatler dörttür: "Elekler, el yıkamak için kullanılan çöven otu, sofralar ve karnı tıka basa doldurarak yemek yemek. Bütün bunlar, mideyle ilgilidir. Mide, boş kapların en kötüsüdür.

Tırnak altlarının temizliğine gelince; Araplar tırnaklarını kesmek istedikleri zaman makas bulamazlardı. Bu sebeple Allah Resûlü (s.a.v) tırnakları kesmek, koltuk altı ve avret mahallinin temizliği için kırk gün gibi uzun bir süre koydu. Ama o, tırnakların kesilmesine kadar tırnak altlarını temizlenmesini emretti. Çünkü buralar, pislik biriken yerlerdir.

Rivayete göre Peygamber (s.a.v), Allahu Teala'dan vahiy gelmesini bekliyordu. Vahiy biraz gecikmişti. Cebrail (a.s) indiğinde Hz. Peygamber'e şöyle dedi: "Ashabın parmak kıvrımlarını yıkamıyor, tırnak altlarını temizlemiyor ve sarılaşmış dişlerini misvaklamıyor; bu durumda size nasıl gelebiliriz? Ümmetine bunları yapmalarını emret."[1135]

[1135] Aynı konuda benzer bir hadis için bkz: Ahmed, Müsned, I, 243; Tabarani, el-Kebir, No: 12224; Heysemi, ez-Zevaid, V, 166.

Tırnak altındaki kirlere Arapça'da 'üff' denir. Tırnak kirine 'üff', kulak kirine 'tüff' denilir. Tüff kelimesinin kirden rahatsız olma konusunda mübalağa ifade etmek için kullanılan bir sözcük olduğu söylenmiştir.

"O ikisine üff deme"[1136] ayetinin tefsirinde şunlar da söylenmiştir:

"Anne-babanı, tırnaklarının altındaki kirden dolayı ayıplama veya kendi tırnaklarının altındaki kiri temizleyemeyip görüntüsü ile onlara eziyet verme. Yine onları tırnak altındaki kir kadar bile incitme."

SAKALLA İLGİLİ İŞLENEN GÜNAH VE BİDATLAR

Bazı haberlerde şöyle rivayet edilmiştir:

"Allahu Teala'nın bazı melekleri vardır: Adem oğullarını sakal ile süsleyen Allah'a yemin olsun" diye yemin ederler."

Denilmiştir ki: Sakal, erkeğin yaratılışını tamamlayan bir unsurdur. Görünüşte erkek sakal ile kadından ayrılır.

Allah Resûlü'nün (s.a.v) sıfatları anlatırken, onun gür sakallı olduğu rivayet edilmiştir. Ebu Bekir de (r.a) gür sakallı idi. Hz. Osman (r.a), ince ve uzun sakallı idi. Hz. Ali'nin (r.a) sakalları ise gür ve genişçe idi. Öyle ki bazen sakalı iki omuz arasını dolduracak kadar geniş olurdu.

Rivayete göre cennet ehli, sakalsız olacaktır, ancak Hz. Musâ'nın (as) kardeşi Hz. Harun (a.s) sakallı olacaktır. Onun sakalı göğsüne kadar uzun olacaktır. Bu, kendisine bir şeref ve fazilet alameti olarak verilecektir.

Temim oğulları kabilesinden biri, Ahnef b. Kays hakkında şöyle demiştir: "Ahnef'e yirmi bin dirhem vererek bir sakal satın almak istedik." Bunu söyleyen kişi, onun ayağındaki aksamayı veya gözündeki şaşılığı zikretmeyip, onun sakalsız olmasından rahatsız olduğunu dile getirmiştir. Çünkü Ahnef, akıllı ve hilim sahibi bir zat idi.

1136 İsrâ 17/23.

"Dilediğinin yaratılışını artırır"[1137] ayet-i kerimesinin bir tefsirinde de; ayette anlatılan şeyin, sakal olduğu söylenmiştir. Bu konuda çok şey söylenmiştir.

Kadı Şüreyh'in: "On bin dirheme de mâl olsa sakalımın olmasını isterdim" dediği rivayet edilmiştir.

Ediplerden birisi demiştir ki: Sakalın insana bir çok faydası vardır: Sakal sahibini saygın yapar; insanlar ona ilim ve vakar sahibi gözüyle bakar. Meclislerde baş köşeye oturtulur, kendisine ayağa kalkılır. Sakallı kimse cemaatin önüne geçirilir ve kendisine akıl danışılır. Sakal, sahibinin şerefini korur. Şöyle ki, birileri kendisine kötü söylemek istediği zaman, insanlar sakalın hatırına kötü söz sahibine karşı çıkarlar, böylece sakal onun şerefini korumuş olur."

Kadı Ebu Yusuf (rah) demiştir ki : Sakalı gösterişli olanın bilgisine de itibar edilir."

Bununla birlikte sakalda, nefsin bir takım gizli arzuları ve afetleri de vardır.

SAKALLA İLGİLİ BİDATLAR

Sakalla ilgili sonradan ortaya çıkan on iki bidat vardır. Bunların bazısı diğerlerinden daha tehlikelidir. Hepsi de kötüdür. Biz bunları nefsin afetleri bölümünde özetle anlatmıştık. Şimdi biraz açarak zikredeceğiz.

Bu bidatlardan birisi, sakalı, nefsin keyfi ve ihtiyarlığın alameti olan beyazlığı gizlemek için siyaha boylamaktır.

Salihlere benzemek gayesi olmaksızın kırmızı ve sarıya boyanması da bidattir. Sakallara (normal) kına yakmak ise sünnetdir.

Yaşlı olduğunu göstermek, genç olduğunu gizlemek maksadıyla sakalların beyaza boyanması da bidattir. Bunu yapanlar, kendilerini yaşlı gösterip idareci ve baş olmak, hâkim huzurunda şahitlik etmek, bu yolla

1137 Fâtır 35/1.

sözlerini dinletip bir takım menfaatler elde etmek ve kendisini tanımayan kimselere yaşlı görünmek düşüncesindedirler. Bazı hadisçiler ve şahitlik edenler bunu yapmışlardır.

Erginliğini gizlemek niyetiyle sakalların tıraş edilmesi ve beyaz kılların koparılması da uygun değildir.

Süs ve gösteriş olsun diye sakalı kat kat kesmek de bidattir.

Yine süs ve gösteriş için sakala ilave yapmak, eksiltmek, iyice kısaltmak veya uzatmak da bidattir.

Sakala ekleme yapmak, göz ile kulak arısındaki başa ait saçı alıp yanaklara ekleyerek olur. Böyle sakalın normal sınırının dışına taşılmış olur. Sakalları eksiltme ise yanak kısmında çıkan kılları yanakların yarısına kadar tıraş etmek sûretiyle olur. Bu, vücuda bir çeşit eziyettir. Böyle yaparak sakal noksanlaştırılmaktadır.

İnsanlara güzel görünmek gayesiyle sakalları tarayıp şekillendirmek de uygun değildir. Aynı şekilde zahid/dünyadan gönlünü çekmiş bir insan olduğunu, yahut insanlar için hareket etmeyi basite aldığını göstermek için sakalları dağınık ve toz toprak içinde bırakmak da yanlıştır.

Sakallarının siyahlığına bakıp gençliği ile övünmek ve kendisini beğenmek de yanlıştır. Aynı şekilde, sakalındaki beyazlığa bakıp yaşının büyüklüğüyle övünmek veya gençlere üstünlük taslamak da yanlıştır.

Bu tür davranışlar insanın kendi nefsine ve asıl durumuna bakmasına perde olur; onu öğrenmesi gereken bir ilimden, Kur'an'dan ve bilmediklerini sorup öğrenmekten alıkor. Çünkü, bu durumda o, gençleri küçük görür yahut yaşlılığından dolayı utanır veya bir şey sormaktan çekinip kendisine lazım olan ilmi öğrenemez..

Bu kimse cehaletinden dolayı, sakalını ağartan bunca yılların kendisine bir fazilet kazandırdığını veya ilim temin ettiğini zanneder. Bilmez ki akıl, kalpte bulunan bir tabiattır, ilim ise bütün gaybı bilen Allah'ın bir ihsanıdır. Kimin seciyesinde ahmaklık ve tabiatında cehalet hakim ise, onun yaşı ilerledikçe ahmaklığı artar, cehaleti çoğalır.

Sakalla ilgili olarak zikrettiğimiz bu durumların hepsini insanların çoğunda görmekteyiz. Bütün bunlar, sonradan ortaya çıkmış işlerdir. Bu bidatler de, bedenin sünnetleri gibi on iki tane olup, onlara karşılık gelmektedir. Bidate dalan sünneti terk etmiş olur, sünneti yapan bidatten kurtulur.

Sakalla ilgili mekruhları şu hadis-i şerif özetle ifade etmektedir: Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: *"Bıyıklarınızı kısaltın, sakalınızı uzatın."*[1138]

Hadiste geçen 'haff" kelimesi bıyıkların dudak hizasında kısaltılmasıdır. 'Haff' kelimesinin 'sınırlama, kuşatma' manasına geldiğini şu ayette de görmek mümkündür:

"Meleklerin de Arş'ın etrafını çepeçevre kuşatarak Rablerine hamd ile tesbih ettiklerini görürsün."[1139]

Alimlerden biri, bıyıkların cildi gösterecek kadar dipten tıraş edilmesini mekruh görmüş ve bunu bidat saymıştır.

Malik b. Enes (r.a) ve Medine ulemasından bazıları şöyle demişlerdir: "Bıyığın kökten tıraşı, vücuda bir cezadır. Bu uygun değildir. Bıyıkta yapılması gereken şey, üst dudağın üst kısmı gözükecek kadar kısaltılmasıdır.

Konuyla ilgili bir başka hadiste ise 'Ahfû' kelimesi kullanılmıştır. Bu kelime, kökünü kazımak anlamına gelmektedir. Bu, ilk hadiste geçen kelimeden daha ileri seviyede bir kısaltmayı ifade etmektedir. Bu kelimeye şu ayet misal verilebilir: *"Eğer Allah, mallarınızın tamamını isteyerek sizi sıkıştırsaydı, cimrileşirdiniz."*[1140] Bu ayetin lafzındaki ihfâ/sizi sıkıştırsaydı kelimesi, mal vermeniz için size sıkıştırsaydı manasındadır.

Rasûlullah'ın (s.a.v) ashabından çoğu bıyıklarını iyice kısaltırlardı. Tabiun'dan bir zat, bıyığını iyice kısaltmış birini görünce: "Bana Rasûlullah'ın (s.a.v) ashabını hatırlattın, demiş. Adam: "Onlar bıyıklarını bu şekilde mi keserlerdi?" diye sorunca o: "Evet, sanki kökünden kazımış gibi bundan daha kısa keserlerdi" demiştir.

1138 Ahmed, Müsned, II; 52.

1139 Zümer 39/75.

1140 Muhammed 47/37.

Bıyıkların bu derece kısaltılması, kökten tıraş edilmesi gibi değildir; ancak ona benzemektedir.

Bıyıkların kesilmesi ile ilgili hadis bize üç farklı rivayetle gelmiştir. Bunlardan birisi:

"Bıyıklardan alın" şeklindedir.[1141] Çünkü Resûlullah (s.a.v) bıyıklarından alırdı. Diğer hadislerin birisi: *"Bıyıkları kesin"*[1142] diğeri ise: *"Bıyıkları kırpın"*[1143] şeklindedir.

Bu hadis-i şeriflerin üçü de anlam bakımından aynı olup hepsinin manası, bıyığın bir kısmının alınması ve bir kısmının bırakılmasını gerektirir. 'İhfâ' ise bunlardan farklı hüküm taşımaktadır.

Muğire b. Şu'be (r.a) şunu anlatmıştır: Resûlullah (s.a.v) bana baktı. Bıyıklarım uzamıştı. Bana: 'Gel' buyurdu ve misvak üzerinde bıyıklarımı kestirdi.[1144] Bu, Allah Resûlü'nün (s.a.v) bıyıkların kesilmesiyle ilgili fiili sünnetlerindendir. Bıyık ile ilgili garib yolla gelen bir hadîs-i şerif şöyle buyrulmuştur: *"Bıyıkları iyice inceltin."*[1145]

Hadis-i Şerifte geçen 'tarra', bıyıkların alttan ve üstten kesilerek ince bir hat hâline getirilmesidir. Bu kelime, uzun ve ince manasına gelmektedir.

Selef-i Salihinden bazıları, bıyıkların üst kısmını alır, alt kısımlarını uzatırdı. Bu uygulama, Ömer (r.a) ve diğer sahabelerden de rivayet edilmiştir.

Ebu Hasan b. Salim'in de (rah) böyle yaptığını gördüm.

1141 Tirmizî, Edeb, 16; Nesaî, Zinet, 2, 6, Ahmed, Müsned, IV,366, 368, V, 410.

1142 Buharî, Libas, 63, 64; Müslim, Taharet, 49, 50, 56; Ebu Davud, Taharet, 29, Tereccül, 16; Tirmizî, Edeb, 14; Nesaî, Ziynet, 1, 55, 56; İbnu Mace, Taharet, 8; Muvatta', Sıfatü'n-Nebi, 3;Ahmed, II, 118, IV, 264, VI, 138.

1143 Müslim, Taharet, 56; Ahmed, Müsned, II, 365, 366.

1144 Aynı konuda bir hadis için bkz: Bezzar, Müsned, No: 2969; Heysemi, ez-Zevaid, V, 167.

1145 Bu şekil bir tıraşı Rasûlullah'ın (s.a.v) fiili olarak yaptığını gösteren bir hadis için bkz: Heysemi, ez-Zevaid, V, 167.

Rasûlullah'ın (s.a.v) *"Sakalları uzatın"* sözüne gelince, hadisin metninde geçen "el-afûv" kelimesi, çoğaltın manasındadır. *"Nihayet çoğalmışlardı"*[1146] ayetinde de, bu kelime, aynı manada kullanılmıştır.

Rivayete göre Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

"Yahudiler bıyıklarını uzatır, sakallarını iyice kısaltırlar. Siz aksini yaparak onlara muhalefet edin."[1147]

Ömer b. Hattab (r.a) ile Medine Kadısı İbnu Ebi Leyla, sakalını tıraş eden bir adamın şahitliğini reddetmişlerdir.

Alt dudakla çene arasında çıkan tüylerin kesilmesi de bidattir. Alt dudağının altındaki kılları tıraş eden biri, Halife Ömer b. Abdülaziz'in huzurunda şahitlik etmek istemişti. Halife, onu böyle görünce şahitliğini kabul etmedi.

Resûlullah (s.a.v) sakallardaki beyaz kılların yolunmasını yasaklamış ve: *"O, müminin nurudur"*[1148] buyurmuştur.

Resûlullah (s.a.v) sakalların siyah renk ile kınalanmasını yasaklamış ve: *"Bu renk, ateş ehlinin kınasıdır"* buyurmuştur. Diğer rivayette hadis:

"Siyah kına, kafirlerin rengidir"[1149] şeklindedir.

Resûlullah (s.a.v), Ebu Bekir'e (r.a) babasının başının ve sakallarının rengini değiştirmesini emretmiş ve *"Siyah renkten sakın"*[1150] buyurmuştur.

Ömer (r.a) hilafette iken sakallarını siyaha boyamış bir adam evlenmişti. Bir süre sonra siyah renk kaybolup beyazlıklar ortaya çıkınca kadının akrabaları durumu Ömer'e (r.a) şikayet ettiler. O da, yapılan nikahı geçersiz sayarak adamı cezalandırdı ve şöyle dedi:

1146 A'raf, 7/95.

1147 Ahmed, Müsned, V, 264; İbnu Hıbban, Sahih, No: 5476; Beyhaki, Sünen, I, 151; Bezzar, Müsned, No; 2970; Heysemi, ez-Zevaid, 166.

1148 Bkz: Ebu Davud, Teraccül, 17; Tirmizi, Edeb, 52; Nesai, Zinet, 13; İbnu Mace, Edeb, 52; Ahmed, Müsned, II, 212; Heysemi, ez-Zevaid, V, 159.

1149 Hakim, Müstedrek, III. 526; Heysemi, ez-Zevaid, V, 163.

1150 Müslim, Libas, No: 2102; Ebu Davud, Teraccül, 18; Nesai, Zinet, No: 5079; İbnu Mace, Libas, 3624.

"Genç olduğunu zannettirerek insanları kandırdın ve yaşlılığını onlardan sakladın."

Allah Resûlü (s.a.v) şöyle buyurmuştur: *"Müslümanların rengi sarıdır, mü'minlerin rengi kırmızıdır."*[1151] Sahabe sakallarını kına ile kırmızıya, safran ve ketem ile sarıya boyarlardı.

İnsanlardan sakallarını siyaha boyayan ilk kişinin mel'un Firavun olduğu söylenir.

Seri es-Sekati demiştir ki "Sakalla ilgili iki şirk vardır; birisi onu insanlar görsün diye taramak, ikincisi de zahid görünmek için onu dağınık bırakmaktır."

Başka bir sefer de: "Yanıma birisi geliyor diye sakalımı sıvazlasam, şirke düşeceğimi zannederim" demiştir.

Ka'bü'l-Ahbar ve Ebu'l-Celd, ahir zamanda ortaya çıkacak olan bir topluluğun şu özellikleri taşıyacaklarını söylemişlerdir: "O kimseler, sakallarını güvercin kuyruğu gibi kesecek, nalınlarını da kalbur gibi delecekler-dir. Onların hayır namına hiçbir nasipleri yoktur."

Bir grup alim de bu taifenin ortaya çıkışını kıyamet alametlerinden saymıştır.

İbnu Abbas (r.a), Hz. Rasûlullah'ın şöyle buyurduğunu nakletmiştir:

"Ahir zamanda sakallarını güvercin göğsü gibi siyaha boyayanlar çıkar. Onlar asla cennetin kokusunu koklayamazlar."[1152]

Ebü'l-Mehzem, Ebu Hureyre'nin (r.a), şöyle dediğini nakletmiştir:

"Deccal'ın yanındaki adamların başlarında taylasan vardır, bıyıkları horoz pençelerine benzer, ayakkabıları da koni gibi sivri uçludur."

İbnu Ömer (r.a) kendini tıraş edecek berbere, bıyıkları dudakların bitim yerine kadar kesmesini söylerdi. Bıyıkları kısaltırken bu miktarı aşmak veya azaltmak bidat sayılmıştır.

[1151] Hakim, Müstedrek, III. 526; Heysemi, ez-Zevaid, V, 163.

[1152] Ebu Davud, Tereccül, 20; Nesaî, Ziynet, 15.

SAKALIN MÜSTEHAPLARI

Alimlerden bir kısmı Hacc ibadetlerini yerine getirirken sakallarını kısmen aldırmışlardır.

İnsan, sakalını avucuyla tuttuğunda, alttan kalan uzun kısmı aldırmasında bir mahzur yoktur. İbnu Ömer (r.a) ve Tabiun'dan bir grup alim böyle yapmışlardır. Şa'bi ve İbnu Sirin bunu güzel görürken, Hasan ve Katade mekruh görmüşlerdir

Bana göre, sakalın uzayan kısmını tabii hâli üzere bırakmak daha iyidir.

Bu konudaki bir hadiste şöyle buyrulmuştur

"Kişinin sakalının hafifliği saadet sebebidir."[1153]

Ancak ravilerden biri bunu başka bir lafızla rivayet etmiştir. Bu, rivayeti geçersiz kılmasa da bu bir garip hadistir. Bu ravi sakalın hafifliğinin Kur'an okuma anlamında olduğunu söyler. Bu şekilde bir rivayetin olduğunu zannetmiyorum.

Resûlullah (s.a.v) ve onun yolundaki salih kimseler sakallarını uzatmışlar ve onu taramışlardır. Bunu, dinin temsil etmek, sünneti yerine getirmek, temizliği sağlamak için yapmışlardır. Bunun bir faydası da sakalda bulunabilecek bitleri dökmek ve eğer varsa kopmuş ölü kılları atmaktır.

Zahidlerden bazıları sakallarını dağınık bırakır, nefisleriyle meşgul oldukları için onu taramaya vakit bulamazlardı. Onların göstermiş oldukları bu samimiyet başlı başına güzeldir. Sıdk/doğruluk ve samimi niyet her şeyde güzeldir.

Zahidlerden biri demiştir ki: "Davud et-Tâi'yi sakalı birbirine karışmış bir halde gördüm: "Ey Ebu Süleyman! Sakallarını tarasan olmaz mı?" dedim; bana "O zaman nefsimle uğraşmayı bırakmış olurum" dedi.

Ancak Resûlullah (s.a.v) saçlarını yağlar ve arada bir tarardı. Böyle yapılmasını emretmiş ve şöyle buyurmuştur:

"Saçlarınızı arada bir yağlayın."[1154]

[1153] Tabarani, el-Kebir, No: 12920; Heysemi, ez-Zevaid, V, 164.

[1154] Buharî, Cum'a, 19, 6; Nesaî, Hac, 42; Dârimi, Salat, 191; Ahmed, Müsned, V, 438, 440, VI, 236.

Diğer bir hadislerinde şöyle buyurmuştur:

"Saçı olan ona değer versin/temizleyip tarasın."[1155]

Bir gün Rasûlullah'ın (s.a.v) huzuruna saçları karışmış, sakalları dağınık biri geldi. Peygamberimiz:

"*Bu adam, saçlarını yatıracak bir yağ bulamamış mıdır?*" sonra şöyle demiştir: *"Kiminiz meclise şeytan gibi giriyor."*[1156]

Başka bir rivayette Allah Resûlünün (s.a.v) günde iki kez saçlarını taradığı rivayet edilir. Bundan daha dikkat çekici bir rivayette Hz. Aişe (r.a) şöyle demiştir:

"Allah Resûlü'nün (s.a.v) kapısında bir gurup insan toplanmıştı. Efendimiz'in (s.a.v) onların yanına çıkmadan önce suya bakarak saçını sakalını düzelttiğini gördüm."

Meşhur bir haberde Rasûlullah'ın (s.a.v) sakallarını her gün taradığı, ikamet ve yolculukta devamlı yanında tarak ve makas taşıdığı belirtilmiştir.[1157] Arapların genel adetleri de bu yöndeydi. Resûlullah (s.a.v) da onların güzel örfüne uymuştur. Bu işler, onun güzel ahlakının bir parçası olmuştur.

YAŞLILARA BENZEMENİN FAZİLETİ

Önceki dönemlerde bazı gençler, yaşlılığın faziletine özenerek ve gençlikleriyle övünmemek için yaşlılara benzemeye çalışırlardı. Hz. Peygamberden (s.a.v) gelen bir rivayette şöyle buyrulmuştur:

"Gençlerinizin en hayırlıları yaşlılarınıza benzemeye çalışan, yaşlılarınızın en kötüsü de gençlere benzemeye çalışandır."[1158]

[1155] Ebu Davud, Tereccül, 3, Aliyyü'l-Kârî, Mirkatu'l-Mefatih, No: 4450.

[1156] Aynı konuda biraz farklı bir rivayet için bkz: Heysemi, ez-Zevaid, V, 164.

[1157] Ali el-Muttaki, Kenz. No. 18161; Heysemi, ez-Zevaid, V, 171; Elbani, Daife, No: 4249

[1158] Ebu Ya'la, Müsned, No: 7483; Tabarani, el-Kebir, XXII, 202; Beyhaki, Şuabu'l-İman, No: 7805-7806; İbnu Adiy, el-Kamil, I, 253; Elbani, Daife, No: 3575.

Diğer bir hadiste şöyle buyrulmuştur:

"Yaşlı bir müslümana hürmet etmek, Allah'a hürmet sayılır."[1159]

Önceden yaşlılar ilim ve dindeki faziletlerini görerek gençleri öne geçirirlerdi. Onlar kibir yapmaz, büyüklük taslamaz, tevazu ve alçak gönüllü olmak için böyle davranırlardı.

Ömer (r.a), İbnu Abbas'ı (r.a) yaşının gençliğine rağmen sahabenin büyüklerinin önüne geçirir ve meseleleri sahabilerden önce ona sorardı.

İbn Abbas (r.a) ve diğerlerinden şöyle rivayet edilmiştir: "Allahu Teala ilmi ancak genç kuluna verir; hayrın tamamı gençlerdedir." Sonra şu ayetleri okumuştur:

"Bazıları 'İbrahim denilen bir gencin putlarımıza dil uzattığını işitmiştik' dediler."[1160]

"Onlar (Ashab-ı Kehf) Rab'lerine iman etmiş gençlerdi."[1161]

"Biz ona (İsa'ya) çocukken hüküm ve hikmet verdik."[1162]

Enes b. Malik (r.a) Allah Resûlü'nün (s.a.v) şemailinden bahsederken şöyle demiştir: Allahu Teala'nın lütfu ile O'nun saçı ve sakalında sadece yirmi bir tane beyaz kıl vardı.[1163] Ona: 'Yaşı bu kadar ilerlediği halde bu nasıl böyle olur ey Ebu Hamza?" diye sorduklarında şu cevabı vermiştir: "Allah ona ak saç ve sakal noksanlığı vermedi." Kendisine: "Bu bir kusur mudur?" diye sorulunca: "Ama hiç biriniz ondan hoşlanmaz" demiştir.

Yahya b. Eksem yirmi bir yaşında iken kadılığa tayin edilmişti. Onu yaşının küçüklüğüyle utandırmak isteyen biri, bir mecliste: "Allah kolaylık versin; kadı efendi kaç yaşındalar?" diye sordu. O da: "Allah Resûlü'nün (s.a.v) Mekke'nin emirlik ve kadılığına tayin ettiği Utâb İbnu Üseyd'in yaşındayım" diyerek adamı susturdu.

[1159] Ebu Davûd, Edeb, 20; Beyhaki, Sünen-i Kübra, VIII, 163; Şuabu'l-İman, No: 10986; Elbani, Sahihu'l-Câmi, I, 2199.

[1160] Enbiya 21/60.

[1161] Kehf, 18/13.

[1162] Meryem, 19/12.

[1163] Bkz: Buhari, Menakıb, 23; Libas, 68; Müslim, Fedail, 113.

Malik b. Muavvel'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Allahu Teala'nın vahyettiği kitaplardan birinde şöyle yazdığını okudum: "Sakın (salih amel ve edep yokken) sakalınınız sizi (faziletli görüntüsüyle) aldatmasın; zira tekenin de sakalı vardır."

Ediplerden biri şöyle der: "Sakal uzadıkça akıl kısalır."

Ebu Amr b. Alâ demiştir ki: "Boyu uzun, başı küçük ve sakalı geniş birini gördüğünde, bu kimse Ümeyye b. Abd-i Şems bile olsa, onun ahmak olduğuna hükmet."

Muaviye (r.a) "Kişinin ahmaklığı boyunun uzunluğu ve sakalının büyüklüğünden belli olur. Artık bu onun künyesi olmuş, mührüne kazınmıştır." demiştir.

İbrahim en-Nehai ve Seleften onun gibi düşünen bazı kimseler şöyle demişlerdir: "Akıllı birinin sakalının uzun olmasına şaşarız. Nasıl olur da sakalının ucundan biraz alarak onu uzun-kısa arasında orta bir hâle getirmez? Halbuki orta yolu tutmak her şeyde güzeldir."

Zerafet ehli şairlerden biri şu şiiri söylemiştir:

Kökleri uzamış büyük sakala sakın şaşırma;
Rüzgar esti mi at kuyruğu gibi savrulur, baksana.
Bazen genç, şerefi sakalı azken elde eder, unutma.

Bir Arap şiirinde de şöyle söylenmiştir:

Yemin olsun asıl gençlik/yiğitlik sakalın çıkmasıyla değildir
Asıl yiğitlik, cömertlik iledir.

Eskiden yaşlılar bilmedikleri hususları gençlerden öğrenmekten çekinmezlerdi. Yaşlarının küçüklüğünden dolayı onları aşağı görmezlerdi. Çünkü lütuf Allah'ın elindedir O ilmi dilediğine verir. Allah'ın gence veya bir başkasına verdiği ilmi kimse engelleyemez. Allah'ın yaşlıdan veya bir başkasından mahrum ettiği şeyi de onlara verebilecek kimse yoktur.

Ebu Eyyub es-Sicistani demiştir ki: "Seksen yaşında ihtiyar bir şahısa yetiştim. Bir gencin peşine düşmüş ondan ilim öğreniyordu. Ona: "Bundan mı ilim öğreniyorsun?" diye sorulduğunda: "Evet, ondan ilim aldığım müddetçe ben onun kölesiyim" dedi.

Ali b. Hasan (rah) demiştir ki: "Kim senden önce ilim öğrenmişse, o senin ilimde imamındır; isterse yaşça senden küçük olsun."

Ebu Amr b. el-Ala'ya: "Yaşlı bir kimsenin genç birinden ilim öğrenmesi güzel olur mu?" diye sorulunca, şöyle cevap vermiştir: "Eğer hayat/yaşamak ona güzel geliyorsa, ilim öğrenmek de ona tatlı gelir. Çünkü o, yaşadığı sürece ilme muhtaçtır."

Yahya b. Main, İmam Ahmed b. Hanbel'i, İmam Şâfiî'nin bineğinin arkasında giderken görünce: "Ey Ebu Abdullah! Süfyan-ı Sevrî gibi yüce birinin rivayet ettiği hadisleri dinlemeyi terk ettin de şu delikanlının bineğine peşine mi takıldın?" diye sordu. Ahmed b. Hanbel, ona şu cevabı verdi:

"Benim ondan dinlediklerimi bir bilsen, sen de benim gibi bineğin öbür yanında giderdin. Süfyan'ın rivayet ettiği hadisleri onun gibi yüksek birisinden dinleyemesem bile, ondan daha aşağıdaki kimselerden dinlerim. Fakat bu gencin ilmini kaçırırsam; onları kendisinden yüksekte ve aşağıda hiç kimseden elde edemem."

Ebu Bekr b. el-Cella'nın şöyle dediğini işittim: "Yaptığı şeyi mükemmel yapan bir genç gördüğümde ona uyar ve kendisini o konuda imamım sayarım."

Hakikaten ilim ve zühd konusunda ondan daha mütevazı olanını görmedim.

"İlim büyüklerden geldikçe insanlar hayırda devam edeceklerdir. İlim onlara küçüklerden geldiğinde helak olurlar" şeklindeki bir rivayet vardır. İbnu Mübarek'e bunun manası sorulunca şöyle demiştir;

"Buradaki 'küçükler' den maksat bidat ehlidir. Çünkü Ehl-i Sünnet içinde ilim sahibi olup da küçük olan biri yoktur." Sonra şöyle demiştir: "Yaşı küçük niceleri vardır ki biz ondan büyük ilimler elde ettik"

Denilmiştir ki, bu haberdeki 'büyükler' ifadesi ile Rasûlullah'ın (s.a.v) ashabı kastedilmiştir. Bu izah tarzı şu hadise uygunluk arzetmektedir:

"Ümmetim, içinde beni görenler bulundukça hayırda olacaktır. Onlara öyle bir zaman gelecektir ki arzın her tarafında arayacak; fakat beni görmüş bir kişi bile bulamayacaklardır."[1164]

Bu böyledir. Çünkü bu söylediğimizi destekleyecek şöyle bir rivayet de vardır:

"İlim insanlara Rasûlullah'ın (s.a.v) ashabından ve onların büyüklerinden geldiği sürece, onlar hayır üzere kalmaya devam ederler. Fakat ilim onların küçüklerinden gelince, büyükler küçükleri dinlemezler, böylece helak olurlar."

Bu söz, onlardan ilim öğrenmezler endişesiyle söylenmiştir. Yukarıda söylediğimiz gibi, ilim küçüklerden gelince, büyükler onlardan ilim almaktan utanır, kibir gösterir ve çekinirler

Bana göre yukarıdaki rivayette söylenen durum mecazi bir şekilde söylenmiş, olayı kınamak ve kötülemek için değil, normalde olacak tabi durumu anlatmak için söylenmiştir. Çünkü bir haberde bu ümmetin sıfatlarından şöyle bahsedilmiştir:

"İslam'ın ilk devrinde ümmetin küçükleri büyüklerden ilim öğreniyorlardı; âhir zaman olunca da büyükler küçüklerden ilim öğrenir."

Durum böyle olunca, yukarıdaki haberler küçüklerin faziletini ve bu ümmetin önceki ümmetlere karşı şerefini ortaya koymaktadır. Çünkü geçmiş ümmetler ilmi ancak içlerindeki rahipler, alimler, büyükler, âbidler ve zâhitlerden öğrenirlerdi. Bu rivayet şunu da ortaya koymuş oluyor: Bu ümmet âhir zamanındaki hâliyle, önceki ümmetlerin ilk zamanındaki hâlinden üstündür. Çünkü bu ümmetin büyükleri, küçüklerinden ilim öğrenmektedir.

1164 Hadisn ilk kısmı için bkz: Tabarani, el-Kebir; XXII, 85-86; Heysemi, ez-Zevaid, X, 20.

Bu, Allah'ı Teala'nın onları ilimle faziletli yapmasından kaynaklanmaktadır.

Bu görüş şu hadis-i şerif tam olarak desteklemektedir:

"Ümmetim bereketli yağmurlar gibidir. Öncesi mi daha hayırlı, yoksa sonu mu daha hayırlı olduğu bilinmez."[1165]

Yine şu hadis-i şerif de buna şahittir: *"Başında benim, sonunda Mesih b. Meryem'in (İsa'nın) bulunduğu bir ümmet nasıl helak olur?"*[1166]

Bir haberde şöyle denmektedir: "Allah'ın ilim verdiği bir kulu küçümsemeyin. Çünkü Allahu Teala ona ilim vererek kendisini küçültmemiştir."

Şu'be şöyle demiştir: Kimden bir hadis yazdıysam veya bir bilgi öğrendiysem onun kölesi olurum."

Yine Şu'be (rah): "Bir kişiden yedi hadis yazdığımda, beni kendisine köle yapmış olur" demiştir.

Saç-sakalı siyaha boyamayı, bazı alimler savaş ve cihad anında uygun görmüşlerdir. Alimlerden bazıları Allah yolunda cihada çıktığında saç ve sakallarını siyaha boyarlardı. Ama onların boyaması, heva ve hevesleri için ve insanlardan yaşlılıklarını gizlemek için değil, Allah düşmanlarına karşı heybetli görünmek ve onlara korku vermek içindi. Bu, düşmana karşı savaşa hazırlıktan sayılıyordu. Bütün bunlar: *"Onlara karşı gücünüzün yettiği kadar kuvvet hazırlayın"*[1167] ayetinin manasına giriyordu.

Düşmanlara karşı genç görünmek de kuvvet hazırlamanın içine girmektedir. Allah Resûlü (s.a.v) ve ashabı da kafirlerin kendilerini heybetli görmeleri için hacda koşarak ve sağ kollarını açarak tavf yapmışlardır. Bu şekilde Müslümanların kuvvetli ve sağlam olduklarını onlara göstermek istemişlerdir.

[1165] Tirmizî, Edeb, 81;Ahmed, Müsned, III; 130, 143, IV, 319; Bezzar, Müsned, No: 2843; Heysemi, ez-Zevaid, X, 68.

[1166] İbnu Asakir, Tarihu Dımeşk, cilt: 47, shf: 522. (No: 10341)

[1167] Enfal, 8/60.

Kim, sadece Allah rızasını isteyerek iyi niyetle ve ne yaptığını bilerek bir iş yaparsa, o kimse bu işinde fazileti elde eder. Bu onun en düşük amellerinden biri olsa, o durumda kendisine tabi olunması gerekmez.

Allah Resûlü (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

"Allah katında insanların en kötüsü, müminin kötülüğüne uyup onun güzelliklerini terk edendir."[1168]

Bu hadis şunu bildiriyor: Müminin de kötülükleri olabilir. İnsanların en kötüsü, onun yaptığı bir kusurlu işe bakıp nefsinin keyfine uymak için onu bahane eden kimsedir.

SÜNNET VE NÂFİLE NAMAZLARIN FAZİLETİ

Allahu Teala: ***"Gecenin bir bölümünde de, yıldızların batışında da O'nu tesbih et"***[1169] buyurmuştur.

Rivayet edildiğine göre Hz. Ali (r.a), bu ayetin sabah namazının iki rekatına işaret ettiğini söylemiştir. Yine o:

"Gecenin bir bölümünde ve namazlardan sonra O'nu tesbih et."[1170] ayetini, Akşam namazının iki rekat sünneti olarak tefsir etmiştir.

Bu tefsir, ayetin lafzında geçen 'edbar' kelimesini 'idbar' şeklinde okuyan kıraate göredir. 'Edbar' şeklinde okunması hâlinde mana: 'namazların arkalarında ve peşlerinde' şeklinde olur. Her iki ayette de geçen 'tesbih' emri, sünnet namazları ifade etmektedir. Bunun sebebi de sünnet namazlarda bulunan tesbihattır. Nâfile/ sünnet namaza, tesbih kökünden gelen bir kelime olarak 'sübha' da denir.

Sünnet namazların bir kısmı farzlardan sonra, bir kısmı da öncedir. Biz, bunlardan hiçbirisinin terk edilmesini güzel görmeyiz. Sünnet namaz-

---

[1168] İnsanların en kötüsünün, temiz insanlarda kusur aramak olduğunu bildiren bir başka hadis için bkz: Ahmed, VI, 459; Tabarani, el-Kebir, XXIV, 167; Heysemi, ez-Zevaid, VIII, 93.

[1169] Tûr 52/49.

[1170] Kâf 50/40.

ların bir kısmı diğerinden daha kuvvetlidir. Sünnet namazların toplamı on yedi rekattır ve şu beş hadis-i şerifte rivayet edilmiştir;

1-Ali'nin (r.a) rivayet ettiği hadis: Hz. Ali'ye (r.a) Allah Resûlü'nün (s.a.v) gündüz kıldığı nafile namazlar sorulduğu zaman, bunların on altı rekat olduğunu bildirmiştir.[1171]

2-İbnu Ömer'in (r.a) rivayet ettiği hadis: "İbnu Ömer (r.a): "Allah Resûlünden (s.a.v) farzdan başka on rekat namaz öğrendim demiştir."[1172]

3-Ebu Eyyüb el-Ensârî'nin (r.a) rivayet ettiği hadis: Ebu Eyyub (r.a), öğle namazının farzından önce kılınan dört rekat sünneti zikretmiştir.[1173]

4- Hz. Aişe (r.ah) ve Enes'in (r.a) rivayet ettiği hadis: Bu ikisi de yatsı namazından sonra kılınan sünnet namazı ve vitir namazını zikretmişlerdir.[1174]

5-Ümmü Habibe'nin (r.ah) rivayet ettiği hadis: Allah Resûlü (s.a.v) buyurdu ki: ***"Kim farzlar dışında günde on iki rekat namaz kılarsa, Allahu Teala ona cennette bir ev bina eder."***[1175]

Bu konuda Ehl-i Beyt yoluyla garib bir senetle gelen bir hadis şu şekildedir: ***"Muhakkak ki Allahu Teala size bir gündüz ve gecede kılınmak üzere on yedi rekat namazı farz kıldı. Ben de o kadarını size sünnet olarak koydum."***

Bu hadis, bizim zikrettiğimizin bazısına uymaktadır.

Bunların ilki sabah namazının iki rekatlık sünnetidir. Bu ikisi devamlı kılınan müekked sünnettir. Dördü öğle namazından öncedir ve müstehaptır. Bu, tavsiye edilen ve tercihe bırakılan bir müstehaptır. İki rekat öğlenin farzından sonra kılınır ve bu, sünnettir. Dört rekat ikindi namazından öncedir. Bu, öncelikli bir müstehaptır. Çünkü, Resûlullah (s.a.v):

1171 Bkz: Ahmed, Müsned, I, 147-148; Ebu Ya'la, Müsned, No: 495; Heysemi, ez-Zevaid, II, 231.
1172 Beyhaki, Sünen-i Kübra, II, 471.
1173 Ebu Davud, Tatavvu, 7;
1174 Ebu Davud, Tatavvu, 17.
1175 Müslim, Müsafirin, 101; Ebu Davud, Tatavvu, 1; Tirmizi, Salat, 179; İbnu Mace, İkame, 100; Nesai, Kıyamu'l-Lely, 66; Hakim, Müstedrek, I, 311; Ahmed, Müsned, VI, 326-327.

"İkindinin farzından önce dört rekat namaz kılan kimseye Allah rahmet etsin"[1176] buyurmuştur.

Bu namaz Allah Resûlü'nün (s.a.v) duasına nail olma ümidiyle kılınmalıdır. İkisi akşam namazından sonra kılınan müekked sünnettir. Üç rekat da vitir namazının rekatlarıdır ki bunlar da Allah Resûlü'nün sürekli kıldığı müekked sünnetlerdir."

Hz. Ali (r.a) rivayet ettiği hadiste, kendisinden başkasının zikretmediği şu hadisi zikretmiştir:

"Allah Resûlü (s.a.v), iki vakitte altı rekat kuşluk namazı kıldı. Güneş aydınlığını yayıp yükseldiği zaman kalktı iki rekat namaz kıldı. Bu, İşrak vaktidir. Bu namaz, gündüzün ikinci virdi/vazifesidir. Güneş yükselip göğün dörtte birine geldiğinde de, dört rekat namaz kıldı."[1177]

Bu vakit kuşluk vakti için güneşin en yüksekte olduğu vakittir. Bu vakitte yapılan namaz ve ibadetler, günün üçüncü virdini oluşturur.

Bu iki vaktin hakkını vermek için bu namaza devam etmek, en büyük ve en faziletli amellerdendir.

Hz. Ali'nin kız kardeşi Ümmü Hânî (r.ah), Rasûlullah'ın (s.a.v), sekiz rekat kuşluk namazı kıldığını, bu rekatları uzun tutarak ve tadil-i erkanına çok güzel dikkat ederek kıldığını zikretmiştir.[1178] Bu sayı, Ümmü Hani (r.ah) dışında hiç kimse tarafından nakledilmemiştir.

Aişe (r.ah) validemiz, ise Allah Resûlü'nün (s.a.v) kuşluk namazını dört olarak kıldığını, sonra bu sayıya dilediği kadar eklediğini bildirmiş, fakat sayı belirtmemiştir.

Bize tek kanaldan gelen bir hadiste Allah Resûlü'nün (s.a.v) kuşluk namazını altı rekat olarak kıldığı da rivayet edilmiştir.

1176 Ebu Davud, Tatavvu, 8; Tirmizi, Salat, 318; Beyhaki, Sünen-i Kübra, II, 473.

1177 Ahmed, Müsned, I, 85; Ebu Ya'la, Müsned, No: 318.

1178 Buhari, Gusl, 21; Müslim, Hayz, 70; Ebu Davud, Salat, 302; Tatavvu, 12; İbnu Mace, İkame, 172.

Ebu Eyyüb el-Ensârî (r.a), bu konuda tek olarak şu rivayeti nakletmiştir: "Allah Resûlü (s.a.v) (benim evimde bir ay misafir kaldı. Bu süre içinde) güneşin zevalinden sonra ve öğle namazından önce hiç terk etmeden dört rekat namaz kıldı. Bu rekatlarda Bakara sûresi uzunluğunda Kur'an okudu. Bu namazın durumunu Allah Resûlü'ne (s.a.v) sorduğumda şöyle buyurdu:

"Göğün kapıları bu vakitte açılır ve dualar kabul olur. Böyle bir vakitte benim için de salih bir amelin göğe yükselmesini istiyorum." [1179]

Rasûlullah'ın (s.a.v) hanımı Ümmü Habibe'nin (r.ah) rivayet ettiği hadiste, bu namazları açıklayan şu rivayet gelmiştir:

"Kim farzlar dışında günde on iki rekat namaz kılarsa, Allahu Teala ona cennette bir ev bina eder. Bu on iki rekatlık namaz şunlardır: Sabah namazından önce iki rekat, öğle namazından önce dört, sonra iki rekat, ikindi namazından önce iki rekat ve akşam namazından sonra iki rekat." [1180]

Abdullah İbnu Ömer (r.a) de rivayet ettiği hadiste Allah Resûlü'nden (s.a.v) sünnet namaz olarak on rekat namaz öğrendiğini bildirmiştir.

O, zikrettiği hadiste namazlardan yalnızca sabah namazından önce kılınan iki rekatı zikretmemiş ve bununla ilgili olarak da şöyle demiştir: "O vakitte Allah Resûlü'nün evine girilmezdi. Ama kız kardeşim Hafsa (r.ah) bana, Efendimiz'in (s.a.v) evde iki rekat kıldıktan sonra mescide çıktığını haber verdi."

İbnu Ömer'in (r.a) naklettiği hadiste, bu on rekat sünnet namazların miktar ve yerleri şöyle belirtilmiştir. Öğle namazından önce iki rekat, sonra iki rekat. Akşamdan sonra iki rekat. Yatsı namazından sonra iki rekat. Sabahtan önce iki rekat.[1181]

Aişe validemiz (r.ah) ise şunu haber vermiştir: *"Allah Resûlü (s.a.v) yatsı namazından sonra dört rekat namaz kılar ve uyurdu."*[1182]

[1179] Tabarani, el-Kebir, No: 4035; Ahmed, Müsned, V, 416-420, İbnu Mubarek, K. Zühd, No: 1297; Heysemi, ez-Zevaid, II, 219-220.

[1180] Müslim, Müsafirin, 101; Ebu Davud, Tatavvu, 1; Tirmizi, Salat, 179; İbnu Mace, İkame, 100; Nesai, Kıyamu'l-Lely, 66; Ahmed, Müsned, VI, 326-327.

[1181] Beyhaki, Sünen-i Kübra, II, 471.

[1182] Ebu Davud, Tatavvu, 16; Darimî, Salat, 43; Ahmed, Müsned, I, 341.

Enes b. Malik (r.a) demiştir ki: *"Allah Resûlü (s.a.v) yatsı namazından sonra üç rekat vitir namazını kılardı. Bu rekatların birincisinde A'la sûresini, ikincide Kâfirun sûresini, üçüncüde ise İhlas sûresini okurdu."*[1183]

Rivayete göre; Allah Resûlü (s.a.v) vitir namazından sonra oturarak iki rekat kılardı.[1184] Bazı rivayetlerde, bu namazı bağdaş kurarak kıldığı bildirilmiştir.[1185] Bazı rivayetlerde Allah Resûlü'nün (s.a.v) yattığı yere gelip oturduğu yerde iki rekat kıldığı ve bu rekatlarda Zilzal ve Tekasür sûrelerini, başka bir rivayette ise Kafirun sûresini okuduğu bildirilmektedir.[1186]

Bir kimse bir günde bu on yedi rekat sünnet namazı kılarsa, farzlarıyla birlikte günde toplam otuz dört rekat namaz kılmış olur. Buna devam eder ve bu sayıyı namaz olarak günlük vird yani sürekli bir vazife yaparsa, bu en faziletlisidir. Ehl-i Beyt'in görüşü ve uygulaması da bu şekildedir. Onlar bu görüşlerine Rasûlullah'tan (s.a.v) rivayet ettikleri şu hadisi delil göstermişlerdir:

"Allahu Teala ümmetime bir gece ve gündüzde on yedi rekat namazı farz kıldı. Ben de onlar için bu kadar namazı sünnet olarak koydum."

Hadis hafızları bu rivayeti zayıf bulmuşlardır. Ancak Allah Resûlü (s.a.v) başka bir hadislerinde şöyle buyurmuştur:

"Namaz, önünüze konulmuş bir hayırdır. İsteyen onu azaltsın, isteyen çoğaltsın.."[1187]

Diğer bir hadiste ise şöyle buyurmuştur:

"Her ezanla, kamet (farz namaz) arasında bir nafile namaz vardır. Dileyen kimse onu kılar."[1188]

1183 Ebu Davud, Salat, 340; Vitr, 4; Tirmizi, Vitr, 9; İbnu Mace, İkame, 117; Nesaî, Kıyamü'l-leyl, 37.

1184 Müslim, Müsâfirin, 126.; Ebu Davud, Salat, 317; Nesai, Kıyamu'l-Leyl, 55.

1185 Nesai, Kıyamu'l-Leyl, 22.

1186 Beyhaki, Sünen-i Kübra, III, 32-33; Suyuti, ed-Dürrü'l-Mensûr, VIII, 591, Zebidi, İthaf, III, 588.

1187 Ahmed, Müsned, V, 265; İbnu Hıbban, Sahih, No: 361; Ebu Nuaym, Hilye, I, 166-167; Tabarani, el-Kebir, No: 1651; Heysemi, ez-Zevaid, II, 249; Ali el-Muttaki, Kenz No: 18916. Rivayetlerin bir kısmında hadis: "Gücü yeten ondan istediği kadar çoğaltsın" şeklindedir.

1188 Buhari, Salat, 165; Müslim, Müsafirin, 304; Ebu Davud, Salat, 301; Tirmizi, Salat, 22; Nesai, Salat, 118; İbnu Mace, İkame, 149.

Kul bunları yapar ve belirtilen sıra ile yaparsa, o, az yukarıda zikrettiğimiz sünnetleri yerine getirmeye yaklaşmış olur.

Beş vakit farzdan önce ve sonra kılınması müstehap olan namazlar şunlardır:

Sabah namazının farzından önce kılınan iki rekat sünnet.
Dört rekat kuşluk namazı.
Öğlenin farzından önce ve sonra dörder rekat.
İkindinin farzından önceki dört rekat.
Akşam namazından sonra kılınan altı rekat.
Yatsı namazından önce kılınan dört rekat.

Yatsı namazından sonra kılınan altı rekat. (Bunların dördü sünnet, ikisi vitrin ilk iki rekatıdır.) Sonra tek bir rekat daha kılınır.

Kul bunları yaptığında, belirttiğimiz sünnetleri yerine getirmiş olur. Bunlar, zikrettiğimiz hadis ve haberlere uygun olarak tespit edilen sünnet namazlardır. Bu namazlar, rivayet edilen hadislere ve Ehl-i Beyt'in uygulamasına dayanmaktadır.

Rivayetlere göre, Allah Resûlü'nün (s.a.v) farzlar dışında bir günde kıldığı en fazla sünnet namaz on altı rekattır.

Akşam ile yatsı arasında kıldığı en fazla namaz altı rekattır.

Kuşluk namazıyla ilgili olarak rivayet edilen namaz, en fazla sekiz rekattır.

Gece namazıyla ilgili rivayet edilen on üç rekattır. Bunların üçü vitir namazına aittir. Ancak, İbnu Mubarek'in Tavus'tan naklettiği bir (mevkuf) hadiste, Allah Resûlü'nün (s.a.v) geceleri on yedi rekat namaz kıldığı belirtilmiştir. Bize göre bu, Şâz/fazla bilinmeyen bir hadistir. İbnu Abbas (r.a), Aişe (r.ah), Meymune (r.ah) ve Ümmü Habibe'ye (r.ah) dayanan ve Efendimize (s.a.v) ait olan haberlerde, gece namazlarının ancak on bir ve on üç rekat olduğu bildirilmiştir.

Bir kimsenin, önünde veya sonrasında namaz kılınmayan namazlar dışındaki bütün farz namazlardan önce ve sonra dörder rekat namaz kılması müstehab görülmüştür. Bunları kıldıktan sonra, Allahu Teala'nın kendisine nasip ettiği kadar namaz kılabilir.

Kuşluk namazını sekiz rekat kılması ve buna devam etmesi de müstehaptır/sevaptır. Bu namazı neşeli ve dinç olduğu zamanlarda uzatır; yorulunca kısa tutar. Bir amele devam etmek ikinci ve ayrı bir ameldir. Böyle yapmak, amellerin Allah'a en sevimlisi ve en faziletlisidir. Eğer buna gücü yetmezse, kuşluk namazını devamlı olarak dört rekat kılar.

Güneş battıktan sonra akşam namazından önce iki rekat namaz kılınması bana göre mekruh değildir. Bu konuda Enes b. Malik (r.a) şöyle demiştir:

"Sahabenin ileri gelenleri, güneşin batmasından sonra ve akşam namazından önce iki rekat namaz kılarlardı."[1189]

Übeyy b. Ka'b, (r.a), Ubade b. Samit (r.a), Ebu Zer (r.a), Zeyd b. Sabit (r.a) ve sahabenin diğer büyükleri bu namazı kılarlardı. Ubade (r.a) ve bir başkası şöyle demiştir:

"Müezzin akşam namazı için ezan okuduğunda sahabe hemen direklerin arkasına koşup iki rekat namaz kılarlardı."

Sahabeden bir zat şöyle demiştir: "Biz akşam namazının farzından önce iki rekat namaz kılardık." Bu namaz, Allah Resûlü'nün (s.a.v) şu hadisinin kapsamına girmektedir: ***"Dileyen herkes için iki ezan arasında bir (nafile) namaz vardır."***[1190]

Ahmed b. Hanbel (rah) bu iki rekatı, insanlardan gizli kılardı. O, şöyle demiştir: "İnsanların bu iki rekatı kılmadıklarını görünce onu ben de terk ettim."

Yine İmam Ahmed (rah) şöyle demiştir: "Kişi bu namazı evinde veya insanların görmediği bir yerde kılarsa daha güzel olur."

Bize göre de müstehap olan budur.

Hamd olsun alemlerin sahibi yüce Allah'a.

1189 Müslim, Müsafirin, 302-303; Ebu Davud, Salat, 301; Beyhakı, Sünen-i Kübra, II, 475-476.

1190 Buhari, Ezan, 11; Salat, 165; Müslim, Müsafirin; 304; Ebu Davûd, Tatavvu, 11; Tirmizî, Salat, 22; Nesaî, Ezan, 39; Salat, 118; İbnu Mace, İkame, 149; Darimî, Salat, 145; Ahmed, Müsned, IV, 86, V, 54, 56, 57.

ISBN 975-8466-86-0

